

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

КЊИГА ЧЕТРДЕСЕТШЕСТА

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
Топличин Венац, 21
1934

САДРЖАЈ

1-6 бр. књ. XXIX (XLVI) друго коло

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Имовинско-правни статус женске у Црној Гори, од Вукашина Вукашиновића	7
2) О обавези банке као издаваоца гарантног писма, од Ивана Д. Петковића	67
3) Заштита поседа (државине) по новом Грађ. парн. пост., од Буре Суботића	216
4) Повлачење тужбе по новом Грађ. парн. пост., од Милорада В. Кукољца	315
5) О имовини скупљеној јавним прилозима за хумане сврхе, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	455

КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Свечано обећање као кривоклетство, од Дионисија Продановића	55
2) Доказ саслушањем странака из § 144 Крив. зак., од Милорада В. Кукољца	64
3) Изграђивање науке о нормативним обиљежјима бића кривичног дјела, од д-ра Станка Франка	201
4) Приватни учесник као супсидијарни тужилац, од Дионисија Продановића	287
5) Проблем злочина и психоанализа, од Александра Маклецова	383
6) Недељивост приватне тужбе по Зак. о питању, од Ивана Д. Петковића	405

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

1) Келсецова критика марксизма, од д-ра Ђ. с. Слободана Јовановића	1
2) Дигиева општа теорија о држави, од д-ра Јована Ђорђевића	76

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

1) Искључива надлежност држава у области међународног права, од д-ра Илије А. Пржића	14
2) Балканске конференције, од д-ра Буре Поповића	35
3) Међународно правосуђе данашњице, од д-ра Анке Гођевац	397

МЕЂУНАРОДНО ПРИВАТНО ПРАВО

- 1) Егзекватура страних пресуда по Закону о извршењу и обезбеђењу, од д-ра Борислава Т. Благојевића 86

ШЕРИЈАТСКО ПРАВО

- 1) О адопцији у шеријатском праву, од д-ра Мехмеда Беговића 29

ИСТОРИЈА ПРАВА

- 1) Закон о устројству Министарства иностраних послова, донет на основу турског устава од 1838 год., од Косте Ст. Павловића 73
 2) Валгазар Богшић (1834—1908) [Поводом стогодишњице његовог рођења in memoriam], од д-ра Теодора Тарановског 449

ОПШТА ТЕОРИЈА ПРАВА И ФИЛОЗОФИЈА ПРАВА

- 1) Интересна јуриспруденција, од д-ра Ђорђа Тасића 181
 2) L. Duguit-ева гледишта о субјективним правима, од д-ра б. с. Живојина М. Перића 361
 3) Теорија установе у Француској, од д-ра Ђорђа Тасића 473

СОЦИОЛОГИЈА

- 1) Руски социолози, од д-ра Евгенија Спекторског 270
 2) Шта је геополитика?, од д-ра Милоша Младеновића 303

ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ

- 1) Однос државне власти и емисионе банке, од д-ра Душана Узелца 47
 2) Неколико модерних струја у економској теорији (I. Франц Оленхајмер. — II. Роберт Лифман.), од д-ра Александра Билимовића 368
 3) Организовани капитализам, од д-ра Драгољуба Јовановића 490

ПРАВНА ПОЛИТИКА

- 1) Неколико речи о закону о уређењу аграрних односа у ранијим покрајинама Јужне Србије и Црне Горе од 5-XII-1931 год., од д-ра Бранислава М. Недељковића 106
 2) За прјевени или грађански брак, од д-ра Милана Бартоша 227
 3) Форма за склапање брака, од д-ра Драгољуба Аранђеловића 320
 4) Неправилно публикување уредаба, од д-ра Милана Ф. Бартоша 410
 5) Мере безбедности из § 51 К. З., од Владимира Тимошкина 500

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

- 1) Стални суд међународне правде као другостепена инстанција у спору будимпештанског универзитета против Чехословачке, од д-ра Илије А. Пржића 121
 2) Спор око суверености над источним Гренландом, од д-ра Илије А. Пржића 232
 3) Берлински пројекти конвенција о ваздухопловном праву, од д-ра Илије А. Пржића 326

4) Издавање криваца у међународном праву, од д-ра Илије А. Пржића	416
5) Надлежност и поступак Савета Друштва народа по чл. 11 Пакта, од д-ра Стевана Ђирковића	509

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

1) Привредно зближење са балканским земљама, од д-ра Саве Обрадовића	127
--	-----

СОЦИАЛНА ХРОНИКА

1) XVIII-а сесија Међународне конференције рада (одржана у Женеви од 4 до 23 јуна 1934 год.), од д-ра Стевана Ђирковића	143
---	-----

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

1) Проглашење мртвим и право на активне односно пензијске припадљивости (§ 150 Ч. З.), од Ловра Перковића	133
2) Повраћај припадљивости примљених по поништеним одлукама о службеним односима — и грађанско-правна одговорност службеника који су такве одлуке спремали и поднели на одобрење, од Николе С. Стјепановића	134
3) Разрешење службеника који се пензионише по дисциплинској пресуди, од Ловра Перковића	332
4) Пензионисања по Чин. зак. врше се по споразуму са Министром финансија (§ 128 Ч. З.), од Ловра Перковића	426
5) Тумачење чл. 1 Закона о добровољцима, од д-ра Милана Владисављевића	514

СУДСКА ХРОНИКА

1) Реферати изасланика Министра финансија о нађеном стању при извршеном прегледу не могу се увек сматрати као потпун доказ о материјалној одговорности дотичног лица у см. §-а 377 Срп. грађ. суд. поступка, од д-ра Видана О. Благојевића	147
2) О року за тужбу — жалбу на јавну продају извршену од стране Државне Хипотекарне Банке и узроцима за њен поништај, од Милорада М. Јовановића	151
3) Појам оштећеника по § 6 К. суд. пост., од Ивана Д. Петковића	153
4) Да ли дисципли. окривљени судија има право жалбе противу решења првостепеног дисциплинског суда: да се противу њега прекине дисциплинска истрага по чл. 41 закона о судијама и акта упуте редовном суду на надлежност ради извињања крив. дела?, од Андрије Р. Лакића	157
5) Трошкови правне помоћи пред иностраним судовима, од Јована Димитријевића	159
6) Две интересантне одлуке бечког Врховног суда, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	236
7) Законска претпоставка из ал. 2 § 385 Срп. грађ. пост. сматра се за истиниту само док се противно не докаже, од Милана Ж. Живадиновића	238

8) Да ли је залагање на послугу примљене ствари присвајање у смислу § 318 Крив. законика, од Братислава М. Белошевића	239
9) Касацциони суд сматра да на одлуку првостепеног суда, донету по чл. 41 Закона о судијама редовних судова, окривљеник има право жалбе, од Андрије Р. Лакића	245
10) Случај када се не примењује § 193 већ § 658 Г. п. в., од Душана П. Мишића	340
11) Поводом једног сукоба месне надлежности, од Александра Ј. Пеливановића	341
12) Ratio legis § 418 К. с. п. и његова примена, од Леона А. Амара	343
13) Улог по уложној књижици није исто што и „полог готовне уследили изричито одређеном сврхом“ из чл. 3 т. 1 Уредбе о роковима исплате улога и других дуговања Љубљанске кред. банке, од Тихомира М. Ивановића	429
14) Одустапак од прив. тужбе према једном одговорном лицу по Зак. о штампци повлачи одустапак и према осталима само онда, ако је то лице одговорно по принципу субјективне кривичне одговорности, од Ивана Д. Петковића	433
15) Кад писац и уредник заједно одговарају за дело из Зак. о штампци по одредбама Крив. зак., суд је дужан да одреди и како одговарају: као саизвршиоци или као извршилац и помагач (чл. 33 Закона о штампци), од Ивана Д. Петковића	434
16) Један интересантан сукоб надлежности (§ 6 ал. 3 у вези §§ 94 и 92 Г. П. П.), од д-ра Радоја Вукчевића	517
17) О поступку по тужбама због сметања поседа или узнемиравања државине, од д-ра Адама П. Лазаревића	519
18) Случај када није обавезно суђење пред изабраним судом, од Душана П. Мишића	522
19) Гарантно писмо једне банке није јемство већ самостална обавеза (§ 829 Грађ. зак.), од д-ра Радоја Вукчевића	524

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за историју словенских права. — XXIX. Литванско-руско право и историјат Литванског Статута, од д-ра Теодора Тарановског	245
---	-----

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

1) Dr. Vladimir Franolić, Protekcijonizam u prošlosti i sadašnjosti, од д-ра Мија Мирковића	160
2) Д-р Фрања Горшић, Коментар Стечајног закона, Закона о принудном поравнању ван стечаја, Закона о увођењу у живот оба закона и Закона о побијању правних дела ван стечаја, од д-ра Ђорђа Ж. Мирковића	167
3) A. P. Papanastassiou, Vers l'union balkanique — Les Conférences balkaniques; Stevan Petrović, L'union et la Conférence balkanique, од д-ра Стевана Мирковића	255

4) Julien Bonnecase, Précis de Droit civil, од д-ра Ђорџа Ж. Мирковића	346
5) Д-р Андрија М. Ристић, Правни положај сгранаца, од д-ра Борислава Т. Благојевића	350
6) Д-р Борислав Т. Благојевић, Уговори по пристанку — формуларни уговори, од д-ра Милана Ф. Бартоша	435
7) René Capitant, L'illicite. — Dietrich Schindler, Verfassungsrecht und sociale Structur, од д-ра Евгенија Спекторског	525
8) Pierre Guérin, L'idée de Justice dans la conception de l'Univers chez les premiers philosophes grecs, од д-ра Божицара С. Марковића	528

КОНГРЕСИ ПРАВНИКА

1) Шести конгрес југословенских правника у Загребу	171
2) Шести конгрес југословенских правника у Загребу, од д-ра Илије А. Пржића	261
3) 38 Конференција International Law Association у Б. Пешти	438

НЕКРОЛОГ

† Д-р Душан М. Суботић, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	262
--	-----

БЕЛЕШКЕ

1) Антон Раица (1834—1914), од §	172
2) Једна интересантна судска одлука, од д-ра Д. Ар.	174
3) Д-р Теодор Тарановски, Револуциони мит о „паризму“ и историјска стварност, од Ђ. Тасића	174
4) Проф. д-р Лаза М. Костић, Коментар Устава Краљевине Југославије, од Ђ. Т.	175
7) Zbornik znanstvenih razprav (letnik 1933-34), од И. Пржића	176
8) Académie de Droit International de La Haye: Recueil des cours (t. 43, 44, 45), од д-ра Стевана Ђирковића	177
9) Мирко Г. Авакумовић, Прекид и обнова дипломатских односа између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Албаније 1927, од д-ра Ст. Ђ.	178
10) Историско-правна хроника из 1933 год., од Т. Тарановског	264
11) Dr. Ivo Politeo, Radno pravo; — Dr. Stojan Bajič, Delavsko in nameštensko pravo, од д-ра Бор. Т. Благојевића	265
12) Dr. Dionis Godina, Komentar vanparničnog postupka, од д-ра Бор. Т. Благојевића	266
13) Светосавски темати за 1935 год.	267
14) Исправка	267
15) Giorgio Del Vecchio, Ricordano Alberico Gentili, од Ж. М. Перића	353
16) Проф. Д-р Ђосиф Ђаденхехт, Уеднакјаване Облигационото Право въ Славјанскитъ Държави, од Ж. М. Перића	315
17) Prof. Dr. H. von Weber, Internationale Strafgerichtsbarkeit, од Ж. М. Перића	357
18) Међународни институт за Јавно право у 1934 год., од П.	358

19) H. Berthélemy, Pour la Concorde Nationale... од Ж. М. Перића	439
20) René Capitant, La Réforme du Parlementarisme, од Ж. М. Перића	441
21) F. R. Dareste et P. Dareste, Les Constitutions Modernes, од Ж. М. Перића	442
22) Henri Capitant, Les grands arrêts de la jurisprudence civile, од Милана Бартоша	443
23) Rudolf Aladár Metall, Bibliographie der reinen Rechtslehre, од И. П.	444
24) Dr. Rodolfo Sajovic, Rassegna di Legislazione Jugoslava од И. П.	444
25) Д-р Фрања Горшић и д-ра Едвард Пајнић, Нови грађанско-парнични поступак у пракси (са обрасцима), од Милана Бартоша	444
26) Серије Тронцки, Хришћанска филозофија брака, од И. П.	445
27) Трећа балканска конференција, од И. П.	446
28) Bulletin de l'Association des élèves et anciens élèves de l'Institut des Hautes Etudes Internationales, од И. П.	446
29) Académie de Droit international de La Haye: Recueil de cours (t. 46), од д-ра Ст. Ђирковића	447
30) Vladimir Braïkovitch, La Notion et le Fondement de l'héritage dans la »zadruga« yougoslave. — Dr. Vladimir Braïkovitch, Étude historique sur le Droit Maritime Privé du Littoral Yougoslave, од Ж. М. Перића	531
31) Нови пољски превод Винодолског закона, од Т. Тарановског	533
32) Roger Bonnard, Précis de droit administratif, од Ђ. Тасића	533
33) Dr. Stanko Majcen, Komentar zakona o gradskim opštinaма, од И. П.	534
34) Прото Љубо Влацић, Пројекат основног закона о верама и међуверским односима, од И. П.	534
35) Прегледи а) државних службеника пензионера-ки и инвалида и личних и материјалних расхода по државном буџету; б) бановинских (самоуправних) службеника, пензионера-ки и личних и материјалних расхода по бановинским (самоуправним) буџетима за 1934/35 годину, од Д. Ђ. Д.	535
36) Pravnički godišnjak за 1935 god., од И. П.	535
37) Исправка Г. М. В. Кукољца	535
39) Пажња претплатницима	535
ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА	179, 268, 359, 447, 536
НОВЕ КЊИГЕ	180, 268, 360, 448, 536

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Амар Леон	343
Аранђеловић д-р Драгољуб	174, 236, 262, 320, 455
Бартош д-р Милаш Ф.	227, 410, 435, 443, 444
Беговић д-р Мехмед	29
Билимовић д-р Александар	368
Благојевић д-р Борислав Т.	86, 265, 266, 350
Благојевић д-р Видан О.	147
Владисављевић д-р Милан	514
Вукашиновић Вукашин	7
Вукчевић д-р Радоје	517, 524
Гођевац д-р Анка	397
Денковић Драгаш Ђ.	535
Димитријевић Јован	159
Ђелошевић Братислав	239
Ђорђевић д-р Јован	76
Живадиновић Милан	238
Ивановић Тихомир Ј.	429
Јовановић д-р Драгољуб	490
Јовановић Милорад М.	151
Јовановић д-р н. с. Слободан	1
Кукољац Милорад В.	64, 315, 535
Лазаревић д-р Адам П.	519
Лакић Андрија Р.	157, 245
Маклецов Александар	383
Марковић д-р Божидар С.	528
Мирковић д-р Ђорђе	167, 346
Мирковић д-р Мијо	160
Мишић Душан П.	340, 522
Младеновић д-р Милош	303
Недељковић д-р Бранислав	106
Обрадовић д-р Сава	127
Павловић Коста Ст.	73
Пеливановић Александар Ј.	341
Перић д-р н. с. Живојин М.	353, 355, 357, 361, 439, 441, 442, 531
Перковић Ловро	133, 332, 426
Петковић Иван Д.	67, 153, 405, 433, 434
Поповић д-р Ђура	35
Пржић д-р Илија А.	14, 121, 176, 232, 261, 326, 358, 416, 444, 445, 446, 534, 535
Продановић Дионисије	55, 287
Спекторски д-р Евгеније	270, 525
Стјепановић Никола	134
Ћуботић Ђура	216
Тарановски д-р Теодор	245, 264, 449, 533
Тасић д-р Ђорђе	174, 175, 176, 181, 473, 533
Тимошкин Владимир	500
Ђирковић д-р Стеван	143, 177, 178, 255, 447, 509
Узелац д-р Душан	47
Франк д-р Станко	201

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIV ДРУГО КОЛО

Јули-Август 1934

КЊИГА XXIX (XLVI) Бр. 1-2

КЕЛСЕНОВА КРИТИКА МАРКСИЗМА

Келсен је дао критику Марксизма у свом спису „Социјализам и Држава“. Као што се већ по овом наслову види, Келсен, који је државноправни писац, поглавито је претресао марксистичко схватање државе; политичка страна Марксизма занимала га је више него економска.

Марксистичко схватање државе јесте опште познато. Држава није ништа друго него организовано господарство најјаче класе; према томе, у социјалистичком друштву, које неће знати за класне разлике, државна власт неће бити потребна. Између данашњег капиталистичког и будућег социјалистичког друштва биће једна прелазна фаза, која се означава називом „диктатуре пролетаријата.“ У тој фази биће државне власти, али она ће се употребљавати на уништавање класних разлика. Када оне буду коначно збрисане, онда ће се и државна власт укинути.

Пре него што ће прећи на критику марксистичког схватања државе, Келсен даје своју дефиницију државе. По тој дефиницији, која је чисто формална, држава јесте један принудни поредак, који може имати какву било садржину. Он може, али не мора бити средство класног господарства. То признаје донекле и сам Марксизам. Говорећи о диктатури пролетаријата, он предвиђа могућност да се државна власт узме из руку буржоазије, и да се онда, макар само као прелазно стање, установи једна пролетерска држава, у којој власт не би била средство класног господарства, него, напротив, средство за уништавање класа. Зар из тога не изилази да државна власт и класно господарство нису једно с другим нераздвојно везани?

Као што државна власт може, али не мора бити средство класног господарства, тако и класно господарство може, али не мора бити остварено помоћу државне власти. На пр. класно господарство буржоазије није никада било тако јако као у доба либерализма, који је стално проповедао искључење државног мешања из привредног живота, и који је у великој мери био успео да економску надлежност државе сузи.

Келсен држи да би у социјалистичком друштву власт била много потребнија, него што то марксисти претпостављају, — и то из два разлога. (1) Није доста укинути класе које постоје; треба после тога стално спречавати да се на место старих класа не створе нове. Због природне неједнакости људи, класне разлике, ако се не буду силом спречавале, ствараће се саме

од себе. Из тог разлога државна власт биће потребна и у социјалистичком друштву. (2) Без државне власти, неће се моћи организовати планска привреда, која је битна одлика социјалистичког друштва, и која претпоставља за све економске послове један средишни уред са широким правом заповедања.

По Келсену, економска теорија Марксизма не слаже се с његовом политичком теоријом. Прва је колективистички централистичка, а друга анархистички индивидуалистичка. С једне стране, производњу треба довести под централистичку управу; с друге стране, треба одбацити сваку принудну организацију, и ако се она у појму централистичке управе већ подразумева.

Марксизам прелази преко ове противречности доста олако. Он има једну своју формулу, да ће, у социјалистичком друштву, владу над људима какву видимо у капиталистичком друштву, заменити влада над стварима. Другим речима, у капиталистичком друштву, буржоасија експлоатише пролетариат, и зато је ту потребна једна власт која ће држати пролетариат у потчињености. У социјалистичком друштву, класне експлоатације неће више бити; ту ћемо сви заједно, као равноправни за другари, радити на експлоатацији природе и њених блага, — и зато ће ту власт бити непотребна. Дали ће доиста бити непотребна? Свака радна заједница изискује једну управу, — и то тим чвршћу што је заједница већа и разгранатија. У којој ће се мери та управа морати служити силом, то није питање економике, него психологије, — то зависи од људске природе. Досадашње искуство намеће нам закључак да се веће радне масе не могу држати на истом послу и под истом управом без употребе принудних средстава. Марксизам има сувише оптимистичко мишљење о људској природи. Као што је Русо мислио да је човек од природе добар, и да се тек у друштву, под притиском власти, квари, тако су Маркс и Енгелс мислили да само класне разлике угушују код људи осећања друштвене солидарности. Према томе, ако се једног дана класне разлике укину, осећања друштвене солидарности одједном ће се пробудити, и то с таквом снагом да ће се друштвени поредак, као некада у старом племенском уређењу, моћи држати искључиво моралним ауторитетом, без икакве принуде.

Марксизам има без сумње утолико право што би, с укидањем класних разлика, наш економски егоизам у знатној мери ослабио. Али не треба губити из вида да је егоизам тако дубоко усађен у нашој природи, да се његова снага не осећа само у економским односима, него у свима друштвеним односима без разлике, чак и у онима који не стоје у тако тесној вези с економијом, као што су на пр. вера и уметност. И ту видимо код људи жељу и потребу за самоистичањем и за ширењем свог утицаја и своје моћи; и ту видимо супарништво и борбу разних група; верске секте и уметничке школе нису ни мање борбене ни мање искључиве него економске класе. Ако је наш егоизам у стању надживети укидање класа, онда ће и у бескла-

сном друштву бити потребна једна власт која ће наш егоизам држати у стези.

Укратко, марксистичка теза о могућности укидања државе почива на претпоставци, да је могућно класне разлике укинути, и да ће после тога егоизам појединаца тако ослабити, да ће друштвеној заједници, за њено функционисање, бити довољна добро организована подела рада, без икаква притиска власти. Ова претпоставка не слаже се с досадашњим искуством, по коме у човеку поред социалних склоности постоје и антисоциалне. Због ових других, социална дисциплина оснивала се досада само делом на слободном пристанку појединаца, а делом морала им се силом државне власти наметати.

У Немачкој, Марксови следбеници нису остали верни његовој политичкој доктрини, која је и њима, као буржоаским економистима, изгледала психолошки мало основана. Бебел није говорио о потпуном укидању државе, него о претварању класне државе у народну државу: то у ствари не би било ништа друго него још потпуније демократисање државне организације. Кауцки је тврдио да ће се држава морати задржати, али да ће јој се скинути обележје капиталистичког предузећа, — дакле, укидање класне државе, а не државе уопште. Ренер је одбијао тзв. државни нихилизам, и доказивао да држава, која данас служи капитализму, може једног дана исто тако постати полука социализма.

Обрнуто немачким социалистима, руски социалисти, као на пр. Лењин и Троцки, подмладили су стару марксистичку теорију о постепеном изумирању државе у социјалистичком друштву. Диктатура пролетаријата, то је, истина, једна пролетерска држава, и та држава служи се силом исто тако као и капиталистичка држава, али треба имати на уму да је та држава само једно прелазно стање, и да се служи силом само против буржоазије, која проглашавањем диктатуре пролетаријата још није потпуно утучена. Бољшевици, као Маркс и Енгелс, уздају се у велике психолошке промене које ће социјалистичко друштво изазвати код људи, и које ће државну власт учинити излишном. Друштвене организације и управа, без сумње, биће и даље, и то још развијеније и још савршеније, али та организација и управа носиће чисто технички карактер: њој ће недостајати *imprimus*, који чини суштину државне власти. Као што је рекао Лењин, цела друштвена привреда биће организована по обрасцу поштанске администрације; главни посао управе састојаће се у прегледању рачуна и уопште у вршењу надзора. На тај начин, данашње политички заповедничке функције државе претвориће се у функције технички контролне.

Дали је ово претварање доиста могућно? Нико не спори да поред политичких функција постоје и техничке, али питање је дали ове друге могу постојати саме за себе без оних првих. Све техничке администрације које данас знамо, наслањају се на један или други начин на државну власт, јер ниједна не би била у стању функционисати без веће или мање

употребе принудних мера, на пр. поштанска принуда, железничка полиција, принудни лекарски преглед итд. Техничке функције условљене су политичким функцијама, и зато нема смисла говорити о претварању политичких функција у техничке.

Поред марксистичких идеја о држави уопште, Келсен претреса марксистичке идеје о демократији као савременом облику државе. Њему се чини да су Маркс и Енгелс били у основи демократи. По „Комунистичком манифесту“, циљ пролетерске револуције не састоји се у ослобођењу пролетариата као класе, него се састоји у ослобођењу целе друштвене заједнице, у којој би све класне разлике биле укинуте. Из овога би се, даље, дало извести, да у тренутку пролетерске револуције пролетариат мора обухватати већину народа: иначе његово ослобођење неће се поклапати с општим друштвеним ослобођењем. Ни Лењин није одбацио демократију безусловним начином. Он је само замерао данашњој демократији да је „привидна“; она допушта потчињавање мањине већини, а свако потчињавање, па чак и потчињавање мањине већини, противи се правој демократији. Он је признавао да диктатура пролетариата значи, не само потчињавање, него управо угњетавање буржоаске мањине, и да стога ни диктатура пролетариата није права демократија. Ова ће настати тек оног дана, кад услед нестанка и буржоазије и пролетариата, нестане и разликовања између пролетерске већине и буржоаске мањине.

Келсену није тешко доказати да се совјетско уређење овакво какво данас видимо, не слаже с начелима демократије. Буржоазији су одузета, не само средства производње, него и политичка права: она је стављена у онај положај у коме се западноевропско радништво налазило пре завођења општег права гласа. Једнакост политичких права није одржана чак ни у кругу самог радништва, јер индустријском радништву дано је много јаче представништво него сеоском. Уствари, носилац политичке власти није ни цело индустријско радништво, већ само један његов део, — онај део који припада бољшевичкој странци. Кауцки је стога и назвао совјетско уређење диктатуром једне странке. То уређење има у себи нечег аристократског, јер повлашћује бољшевичку странку као одабрану мањину излучену из пролетерске масе, — а има и нечег теократског, јер, без обзира на већину и њена колебања, обезбеђује сталну владу једној одређеној странци као будном чувару чисте социјалистичке доктрине.

Келсен узима демократију у одбрану од бољшевика. Одбацивати демократију, значи одбацивати начело једнакости, значи поцепати државу опет на сталеже. Како би се у таквој сталешкој држави доносиле заједничке одлуке? Сагласношћу свих сталежа? То је практички немогућно. Али, ако је то немогућно, онда остаје само један начин, а то је диктатура. Већинско начело, по коме се у демократији доносе одлуке, чини се Келсену бољи начин него диктатура; бар у пракси, владе основане на

том начелу показале су се трајније него диктатуре. Што је главно, државна принуда мора имати каквог таквог оправдања у очима поданика. Ако нећемо да је правдамо Божјом вољом или тобоже неким сталним философским догмама, као историјски материализам, које су у ствари само од хипотетичне и привремене вредности, — ако, другим речима, нећемо да паднемо ни у хришћанску ни у бољшевичку лаичку теократију, онда државну принуду можемо правдати само пристанком већине поданичке масе.

То је углавном Келсенова критика марксистичког схватања државе. Прво што би имало да се Келсену примети, то је да Марксова доктрина о постепеном изумирању државе није управо марксистичка. Маркс ју је позајмио од старог либерализма: то ни Келсен не спори, али се на томе не зауставља довољно. Стари либерализам, у свом култу личне слободе, ишао је скоро до граница анархизма. Он је захтевао свођење државне надлежности на најмању могућну меру. Жил Симон, један познат либерал из друге половине прошлог столећа, говорио је да држава треба да нас постепено припреми на своју оставку. А Херберт Спенсер, који се у своје време сматрао за творца „научног либерализма“, као Маркс за творца научног социализма, назвао је једно од својих највећма читаних дела: „Појединац против Државе“. Тај наслов могао је слободно узети за мото скоро свим својим социолошким расправама: све су оне развијале мисао, да је с гледишта личне слободе држава једно зло, и да се друштвени напредак састоји у постепеном смањивању тога зла, тј. у постепеном смањивању државне власти над појединцем.

Зашто је стари либерализам био толико противан држави? Одговор на ово питање даје Келсенова дефиниција државе: држава је, каже он, *принудни* поредак. С етичког гледишта, принуда се осуђује, јер пориче оно право самоодређивања и самоуправљања које је основа личног морала. Од свих принуда, државна је принуда најорганизованија и најбезусловнија, и стога најопаснија за слободан морални развитак појединца. Старом либерализму изгледало је јасно као дан, да морално усавршавање човечанства изискује, — а у исто време и омогућава, — постепено умањивање, па чак може бити једнога дана и потпуно укидање државне принуде.

Марксизам, који је иначе војевао против либерализма, усвојио је његово непријатељство према држави, али то непријатељство, које је у либералном систему било на свом месту, представљало је у Марксизму један туђ елемент. Либерализам је све зидао на морално пробуђеном појединцу; Марксизам је све зидао на што организованијој друштвености. Лична слобода и државна принуда могли су изгледати супротни појмови, али држава, која је и сама била једна врста друштвене организације, није се могла супроћавати појму друштвености. У појединим тренутцима свога развика, држава је могла представљати застарело тип друштвене организације, али то није

био разлог да се она укида, него само да се на савременијој основи преуреди. Социјалистички идеал није појединац слободан, него појединац социјализиран. Социјализирање појединца постизава се социјалном дисциплином, које не може бити без социјалног ауторитета и социјалне власти. Шта у тим појмовима има супротног држави? Све теорије о супротности државе и социјализма оповргла је „диктатура пролетаријата“, предсказивана у „Комунистичком манифесту“ и остварена у Совјетској Русији: диктатура пролетаријата није у ствари ништа друго него покушај социјализирања појединца силом државне власти.

Келсенова критика Марксизма тачна је утолико што се доиста у свакој обухватнијој и развијеној друштвеној организацији подразумева и један елемент принуде. Племенско уређење, које се држи моралним ауторитетом старешина и традиција, било је могуће само у малим друштвеним групама с простим и устаљеним унутрашњим односима. Код већих група са сложенијим и нестаљенијим односима, морални ауторитет мора се неминовно појачавати механичким притиском, и зацело није потребно доказивати да једна велика држава захтева сложенији управни апарат и јачу управну принуду него једна породична или сеоска заједница. Тврдити, као Маркс и Енгелс, да ће се друштвени живот све више развијати и све јаче организовати, — и у исто време, да ће сва та организација, као у старом племенском друштву, функционисати, тако рећи, сама од себе, без притиска и погона власти, — такве тврдње изгледају према свему досадашњем искуству очигледне немогућности. Марксистичко сновивање о укидању државне власти јесте један пример оне наивне чежње за ранијим примитивним стањима какву неки пут видимо код идеолога познијих ступања цивилизације. Најлепши пример те тежње за враћањем у натраг, и поред свег предосећања будућности, био је Жан Жак Русо.

У својој одбрани демократије, Келсен стоји на мање сигурном земљишту него у својој одбрани државе. Демократија је данас „у кризи“, и нападана је и са других страна, а не само од фашишевика. Поред социјалистичке диктатуре у Русији, имамо фашистичку диктатуру у Италији и националистичку у Немачкој, и те несоцијалистичке, да не кажемо буржоаске диктатуре не поричу ништа мање демократска начела. Остајући при самом социјализму, ми налазимо да је још тешко одредити његов прави однос према демократији. До руске револуције, ствар је била јасна: западноевропски социјализам, који је давао тон целом социјалистичком покрету, приказивао се као доследно развијање демократске мисли: он је био сав прожет демократском идеологијом, и покушавао је да на основи демократских установа постепено изгради ново социјалистичко друштво. Руска револуција пружила је одједном пример једне нове врсте социјализма; за разлику од западноевропског, руски социјали-

зам развија се независно од демократске идеологије, па чак у извесном смислу и њој насупрот. И да не помињемо ништа друго, он за основу политичког уређења не прима више већинско начело, коме Келсен у својој одбрани демократије приписује толико важности: режим Совјетске Русије нема ничег заједничког с демократским парламентаризмом; то је диктатура, и то диктатура која свој прави карактер не крије. Али из овога се још не би смело изводити, да је социјализам потпуно прекинуо с демократијом. У револуционарној фази кроз коју социјализам пролази у Русији, може се разумети да демократија са својим начелима личне слободе и са својом јако ограниченом и јако контролисаном владом није применљива: револуција као и рат доноси собом диктатуру. Али то још није разлог да се демократија сматра за неприменљиву и у редовним приликама социјализма, које после револуционарне фазе морају наступити. Има само једна друга околност на коју треба обратити пажњу. У социјализму се супроћавају две супротне тежње. Као што су се у демократији супроћавале тежња за слободом и тежња за једнакошћу, тако се у социјализму супроћавају тежња за једнакошћу и тежња за планским уређењем друштвене привреде. Тежња за једнакошћу одбацује све разлике између људи, па и разлике између власника и поданика; не могући да власт укине, тежња за једнакошћу власт сужава и слаби; што је власник мање моћан, тим се лакше подноси његово издвајање из народне масе. Планска привреда, напротив, тражи јаку власт, тражи сувише моћне власнике према сувише пасивним поданицима, поштрава, дакле, разлику између оних који заповедају и оних који слушају. Како ће се те супротне тежње измирити у пракси (јер, на неки начин, измирити се морају), — и дали ће претегнути демократске тежње једнакости или недемократске тежње јаке власти, на то питање још се не може дати одговора.

Слободан Јовановић

ИМОВИНСКО-ПРАВНИ СТАТУС ЖЕНСКЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

У доба када у Црној Гори није било писаних закона правни односи појединаца бивали су регулисани путем обичаја. Доцније су многи обичаји ушли у законик Данила I. од 1855 год., који је нека врста кодификације обичајног права. За овај се каже, да је донешен „У сагласју с главарима и старешинама од све Црне Горе и Брдах,“ дакле од народних људи, који су те обичаје у пракси примењивали. Женска, посматрана по Законику Данила I. била је имовно несамостална и скоро бесправна. За случај смрти очеве како мушка тако и женска дјеца имала су живјети са мајком, како се то у правилу 50 законика Данила I. каже под „надзирањем“ (проку

радуром) поштених људи. У погледу неударних женских речено је да оне, по обичају земље, немају никаквог дијела, осим што им при удадби родитељи од добре воље даду за прђију (опрему). Према овоме неударна женска потпуно је бесправна у имовинским односима; дочим је законодавац признао удовици право доживотног уживања, или до евентуалне преудаје на дјелу свога мужа. Оваквој удовици при њеној преудаји, ако нема дјеце, законодавац је признао право на годишњу остојбину од 10 талијера од имовине њеног ранијег дома. Овим је законодавац давао јавног потстрека за удадбу женске јер је у то вријеме така опрема служила знатним осигурањем за њено повољно ново удомљење. Удовице које су имале дјецу при преудаји имале су право на врло незнатну остојбину.

Анализирајући у овом погледу законске прописе, налазимо, да је законодавац ишао у складу тадашњих тежња и погледа у народу и имао тенденцију, да удовица, која не би имала дјеце, ослободи мужевљево имовину на начин преудаје. Женска при удаји није се радо растајала са својима ближима по роду, нити је, пак, кидала везу са њима.¹⁾ Очуван је и до данас у народу обичај, да женску при удадби неко од њене ближње својте, при самом одласку из куће, по имену позове, али тако гласно да би сви присутни могли чути, на који би се позив женска моментално окренула лицем пут рода; оваквим позивом, а и покретом женске манифестује се жеља за даљу њену присну везу са својим родом. Шта више у народу овоме дају нарочити значај, да тим покретом женска показује и своју жељу, да јој дјеца у браку буду личила у свему њиховој ујчевини, односно њеној ближњој својти по роду. Такође још и сада живи у народу један занимљиви обичај, да су удовицу, нарочито која је без дјеце, а у дому је била омиљена и цењена, при њеном повратку у род²⁾ пратили укућани и сељани дотичног села уз плач и лелек.³⁾ Оваква удовица бивала је ожаљена и оплакивана ништа мање него ли њен муж приликом његове смрти. При поласку такве удовице из мужевљевог дома, нека од женских тога дома, обично свекрва, ако би је било, стављала је црну мараму (крпу са главе) преко које би удовица имала прећи. Овим се манифестовало, да са тиме чином удовица једном за вазда напушта дом мужа,

¹⁾ Није безначајно напоменути, да је бивало случајева, када су родитељи своју дјецу заручивали (вјеравали) још у ранијим годинама њиховог дјетинства. Такав случај био је са Краљем Николом и Краљицом Миленом кћерком Војводе Петра Вукотића из Чева.

²⁾ Дешавало се је, да је род удовицу добровољно примао у своју кућу, откуда је она тражила поновно удомљење.

³⁾ Лелек је врло ружан народни обичај. Састоји се у гласном истицању од мушкараца неке врлине покојникове, а за тим у махању рукама и ударању у прса уз узвик: „Леле мене, леле..“ тако да се сва жалба претвара у једну дреку. У колико је нама познато оваква жалба постоји у Албанији и Црној Гори.

па као да тим часом и начином сахрањује све успомене на тај дом.⁴⁾ Изузетно законик Данила женскимa је признао право наслеђа за случај, кад њихов отац није имао мушке дјеце: у ком случају ћерке наслеђују како очинство тако и дједињство, које би њиховом оцу имало припасти по праву наслеђа. Али овдје законодавац је за њих ставио једно ограничење у обиму тога права т. ј. ако би њихов отац имао удате или неудате сестре, то онда би оне добијале један дио, а ћерка два дијела од заоставштине (правило 53, 54 и 55). Важно је забиљежити, да су према народном обичају, кћерке послѣ смрти родитеља, ако браће нијесу имале, живјеле у кући родитеља све до удаје, а њихово имање остајало је неподјељено, па и кад би само једна од њих била још неудата, она је живјела у кући родитеља и на цјелокупном имању до удаје или смрти.

Намеће се само по себи питање, што би било са оном нарочито неудатом женском, која би из ма којег узрака било од браће или друге своје била прогоњена из куће. По том питању још одмах имамо нагласити, да у ранијем добу патријархалног живота у Црној Гори такав случај скоро није могао бити, јер се је то према ондашњем удомаћеном схваћању у народу сматрало за велику срамоту у породици; али под претпоставком да би се то могло догодити, видимо да је за случајеве законом непредвиђене, па онда и за овај, остављено главарима и старјешинама народа „што законик не спомиње, да ће праведно и по души сваком брату црногорцу и брђанину једнако судити“.

На овај начин стварала се је и судска пракса, која је свакако била од утицаја и на стварање народних правних обичаја. Један од таквих правних обичаја био је, да се при диоби браће, нежењеном брату давало нешто на рачун свадбених трошкова, које би он имао приликом своје женидбе. У вези са ранијим одредбама законика Данила о родитељима и дјечи значајно је констатовати, да се матери није признавала пословна способност, нити, пак, туторство односно старатељство над малољетном децом. Ово се нарочито види из наредбе Великога суда од 24 марта 1884 године, којом се наређује капетанима (капетанска власт — суд), да напишу имовину непунољетне дјеце односно сирочади која су остала без оца, а која живе у задрузи тако да при деоби не би било о томе никаквог неспоразума;⁵⁾ а за ону пак, сирочад,

4) Овакав обичај може се видјети из парнице Подгоричког Округног суда под ознаком III-1929-2.

5) Наводимо један пригодан примјер овоме из народа. Кућна заједница домаћина Пунише Меденице из Мораче састојала се је од њега и пет синова са породицом. Док су били у заједници умро је један од његових синова — Милутин, и оставио након себе једно женско дијете. Жена Милутинова послѣ смрти мужа одмах се је удала. Капетански суд је извршио подјелу и обележио непокретно имање од радне (зиратне) земље, а тако и живога, које је припадало Милутиновој кћерци. При удаји Милутинова

која нијесу у задрузи, да им капетани поставе татора од ближњих рођака, који би се о користи сирочади старао, као добар отац за своју дјецу. Стављање туторства у наредби се образлажава тиме, да би се непунољетна дјеца сачувала од штете, која би могла наступити из недостатака њиховог разума и неспособности њихових мајки. Истом се наредбом малољетној дјечи и њиховим мајкама забрањује отуђивање и куповина непокретности без пристанка татора.

Пред судом и трећим лицима погодбе учињене са одобрењем татора, важиле су, као да их је учинио њихов отац. Нарочито је пажња чињена у погледу заштите интереса непунољетне дјеце, било да су мушког или женског пола. Из наредбе Великог суда од 5 новембра 1887 године о пупилим масама види се, да се и сам ондашњи владалац Црне Горе интересовао питањем заштите имовине непунолетне дјеце, па да је тим поводом Велики суд тражио попис непунолетне дјеце, по имену и презимену са назначењем колико имају година; имају ли живу мајку, и, ако имају, живи ли са њима инокосно или у задрузи, као и попис њихове имовине, а за случај ако је имовина уновчена тј. продата, то за коју своту и коме је такав новац дат на добит. Овом се наредбом капетанска власт упозорава на наредбу и њено извршење од 1884 године.⁶⁾ Поред тога овом се наредбом тражи извештај о старатељима сирочади с допуном наредбе од 1884 године, да постављање старатеља не треба у случају ако сирочад живе у задрузи са својим дједом или стричевима.⁷⁾ Из овог изводимо, да се мајци није признавала турска власт над њеном малољетном дјецом, све до доношења Општега Имовинскога Законика, а о чему ће бити ријеч у даљем нашем излагању.

Доношењем Општега Имовинскога Законика од 1888 године имовинско правни статус женске у неколико је био побољшан, и женска ступа у нови период развитка субјективних права. Сваком члану кућне заједнице, те и женским признаје се право на одређени дио заједничке имовине при диоби; право на храну, одјећу, обућу, становање итд. (чл. 966 О.И.З.). Из овог би се прописа на први поглед дало извести, да се женске изједначавају у свим имовинско-правним

кћи већ је знала што јој припада од имања, а од принова није могла имати дијела, па и ако је све до тога времена живјела са стричевима у кући на исти начин као и кад јој је отац био у животу. Подјела је извршена 1888 године.

⁶⁾ Расписом Министарства правде од 1906 године напријед означеним наредбама Великог суда придаје се значај обичајног права.

⁷⁾ Имање дјеце сирочади без оца и мајке, која су остајала да живе и на даље у задрузи код стричева или су живјела код друге њихове својте, инвентарисало се је, па за случај неспособности дјеце за рад плаћало се је за њихово издржавање било то у природи од прихода са имања или у новцу од добити кад је имање било уновчено. Ако су пак дјеца била способна за домаћу привреду, то им се њихов рад урачунава за њихово издржавање.

односима са мушким члановима домаће заједнице; али други пропис закона стоји овоме на сметњи, а на име у колико се у томе другој пропису каже, да ће бити изложено у посебном закону о појединим дјеловима укућана на нераздјиљени домаћи иметак⁸⁾ као и о свему осталоме што се тиче унутрашњег уређења такве имовине и међусобних односа кућних чланова, а до тог времена да би се имали управљати по досадашњим обичајима свакако уколико се они не би мијењали прописима односнога закона (чл. 687 О.И.З.). Односним прописима Општега Имовинскога Закона удатој женској за случај отсућности њеног мужа признаје се право заступања у правним пословима у погледу покретних ствари, али свакако у границама домаћих потреба (чл. 694 Н.И.З.). Поред тога прописима овог закона признато је, да од женских само мати може бити старатељка својој малољетној дјечи за случај смрти њеног мужа односно оца дјече. Ако би, пак, имање било замашно, те и управа над њиме изискивала већег посла, до тада би се уз матер имао судом поставити помоћник старатеља; а ако у кући још има домаћин, то он по наређењу самог закона бива такав помоћник старатељ (чл. 644 у вези са чл. 961 О.И.З.). Овај помоћник старатељ заједно са матером управља имањем а у случају неслагања у пословима управе одлучује надстаратељска власт. Рад матере и помоћника старатеља подлежи надзору надстаратељске власти — капетанских судова. Овоме суду дато је право, да у заплетенијим случајима изиште мишљење Окружнога суда, а овај за случај потребе од Великога суда (чл. 647 О.И.З.). У сваком случају старатељи у свим пословима, који прелазе обичну управу имања пупиле, имају да траже за то одобрење надстаратељске власти, а нарочито у пословима који се тичу непокретних добара (чл. 648 О.И.З.).

У кућној заједници свака женска може имати особину⁹⁾ као што ју може имати и сваки други члан заједнице. Све што би неудата женска израдила за себе од руха и накита постаје њеном особином и без нарочите за то дозволе односно пристанка кућне заједнице. Особина коју би женска

⁸⁾ Износимо случај подјеле извршене у народу. При диоби кућне заједнице домаћина Миливоја Бакића из Мораче цјелокупно имање подијељено је на равне дјелове између родитеља и синова, којих је било шест, а Миливојеве кћерке Босилка и Борика добиле су на дар по једнога вола, Том приликом кћери су изабрале и пошле да живе код најстаријег брата, премда су кћери обично остајале са родитељима. Доцније су се обије ове кћери удале. Ова подјела је извршена године 1889. Констатацијом ове подјеле доказује се, да је у народу такав обичај подјеле био и послје доношења Имовинског Закона.

⁹⁾ Под особином се разуме оно што би женска добила на дар или средством наслеђа или завештајем. У особину се има рачунати свако имовно умножење, али под претпоставком, да је дошло без особитог труда њеног имаоца; у противном вишак, који би дошао услед нарочите радње имаоца, као члана Кућне заједнице, припадао би Кући као правном лицу (чл. 689 а у вези са чл. 688 О. И. З.)

понијела приликом удадбе у дом стајала би и на даље њеном таквом особином којом је могла располагати, како се то у Имовинском Законику каже, по староме обичају; али ово само за случај, ако не би што друго уговорено било нарочитим брачним уговором. У погледу даривања и примања поклоне удата женска није самостална већ је имала за то тражити одобрење од мужа. А за случај, ако муж не би дао свој пристанак, то је жена имала право обратити се суду, који је, након саслушања једне и друге странке, по том питању одлучивао. Изузетно, без дозволе мужа женска могла је примити дарове од укућана или њених ближњих рођака, а од своје особине могла је самостално чинити даривања, ако су била од каквих ситница незнатне вредности, а даривања су била обичаја ради. (Чл. 690 у вези чл. 483 О. И. З.). Када би кућа дошла на женску особу, као јединог њеног члана, ипак кућа је задржала имаоништво. Ако је, пак, таква женска била удовица самохраница, то надстаратељска власт имала је поставити јој старатеља, чија је била дужност да се брине, како би се имовина те Куће у цјелости очувала. Овој удовици припада право уживања имовине те и располагања плодовима и приходима, као и право управе над имовином Куће њеног мужа. Али када се таква удовица не би могла издржавати од прихода, у крајњој потреби, за њено издржавање, по пристанку старатеља а са одобрењем надстаратељске власти давало јој се је право на отуђење имовине било дјелимично или у цјелини. Оној, пак, удовици самохраници, којој је умрли муж био домазет, тј. да је он са њоме живио на имању њених родитеља, које је од њих наслиједила, није се одређивао старатељ, већ је она могла по својој вољи располагати имовином (чл. 670 у вези са чл. 707 О. И. З.).

Имовинска права како удатих тако и неудатих женских стављена су у зависности од њених моралних особина. Тако на пример, према закону о ванбрачној дјечи од 30 марта 1894 године¹⁰⁾ неудата женска, за случај ако би у том својству имала ванбрачно дијете, губила је право на издржавање као и опрему при удадби.¹¹⁾ ¹²⁾ Исто важи и за удовице, које не само да губе право уживања на дијелу мужевљеве имовине, него и право тражења остојбине од ранијега дома приликом њихове поновне удаје. О томе као и тек напријед ре-

¹⁰⁾ Овај закон има форму наредбе, јер је прописан под потписом ондашњег Министра правде Д-ра В. Богишића, дочим је оштампан био у секцији закона и имао је обавезну снагу, тако да и сада код судова има примјену као закон.

¹¹⁾ Шта више дешавало се је, да је таква женска од укућана била протјерана из куће и са имања.

¹²⁾ Према сталној судској пракси, која је постојала прије закона о ванбрачној дјечи од 1894 године, удовица као ванбрачна погрешница губила је право на издржавање од имовине њенога мужа, као и права на остојбину, али њена дјеца из законитог брака могла су ју задржати, ако би хтјела код себе. (Пресуда Великог суда од 1885 године број 19.)

ченом говори се у чл. 18 Закона о ванбрачној дјечи. Женско ванбрачно дијете, када бива примљено по пристанку пунољетних укућана у очеву Кућу, тиме самим стиче право на издржавање и опрему при удадби према обичајима и могућству Куће, као год и да је у законитом браку било рођено. (Чл. 10—11 Закона о ванбрачној дјечи).¹³⁾

Наредбом Великога суда од 1891 године¹⁴⁾ регулише се питање наслеђа имовине остале иза смрти женске као њена особина, коју наслеђују њена мушка и женска дјеца; изузетно од овог правила женске хаљине припадају кћерима. Истим наредбом женској неудартој због неких недостатака, обично физичких, признаје се право на раван дио од очеве имовине, при диоби са браћом, којим је дијелом таква женска имала и право слободнога располагања. Ово изједначење у имовинским односима са мушкима изазвано је било хуманим осећајима, пошто такве женске могле су бити изложене прогоњењу због неспособности за домаће привређивање. Ова заштита је нарочито била потребна у доцније доба, када наступа друштвена индивидуализација, па и груби егоизам често замањује етички елемент, који је раније у породици био знатно јачи од материјалнога интереса.

Трговачким закоником од 1910 године за Црну Гору, женским лицима, која су навршила 18 година, а неударта су, дозвољава се вођење трговине са дозволом оца или старатеља. Удате, пак, женске по односним прописима овога законика, могле су водити самостално трговину једино по претходној дозволи свога мужа (§§ 2 и 3 Трговачкога законика). Удата женска могла се је мјенично обавезивати само са дозволом мужа, у противном њена таква обавеза сматрала се је за просту грађанску обавезу (§ 70 Трговачкога законика). Мјеничним законом за Краљевину Југославију од 1928 године укинут је § 70 Трговачкога законика за Црну Гору, односно цио одио о мјеницама, те су новим мјеничним законом женске изједначене са мушкима у погледу мјеничних обавеза.

Анализирајући систематски, а у неколико и хронолошки, развитак имовинско-правних односа женских у Црној Гори, утврђујемо, да је женска постепено освајала извјесне мушкарцима. Нема никакве бојазни, да се у томе и даље пође и женске у имовинско-правним односима буду потпуно изједначене са мушкима. Томе у прилог иду и социјалне потребе друштва. Данас женска није оно што је некада била у Црној

¹³⁾ Према чл. 18 закона о ванбрачној дјечи, да би мушко или женско дијете било примљено у Кућу као њен члан, тражи се да за то даду свој пристанак поред оца дјетета још и сви пунољетни чланови те Куће.

¹⁴⁾ Унутрашњим правилником Великога суда од 27 јануара 1903 године, донесеним у смислу чл. 6 закона о устројству судова од 1902 године, прецизиран је дјелокруг рада и тачно одређена компетенција пословања Великога суда у одјелењима и пленарним сједницама.

Гори. Патријархалнога живота нестаје и он уступа мјесто друштвеној индивидуализацији и у вези с тиме и еманципацији женске. Женска у садашњости није упућена само на домаће послове, као што је то некада било, већ и на друштвени рад. Женска, са малим изузетцима, долази на исти положај као год и мушки. Нарочито знатан је њен утицај у школи. Код женских се примећује и нека већа тачност у послу, а и већа способност за штедњу. Ове њене врлине добро дошле су баш нарочито за Црногорце, који у економији више личе на неке кавалјере, него ли на прибрале домаћине. Нема сумње да би правно изједначење женских са мушкима било само од користи за друштво, па је и пожељети, да се у новом грађанском законнику за Краљевину Југославију женским призна од имовине раван дио са мушкима. Ово захтијева и социјална правда. Нестало је данас оних потреба, којим су се могле правдати мјере имовинско-правних ограничења женских. Женска данас бива просвјешћена на начин и мјери као и мушки и позвана је, да и она судјелује у друштвеном животу. Изједначење женских у имовинским правима не би могло изазвати каквих економских потреса или друштвенога негодовања, као год и што није изазвало никаквих ни најмањих протеста изједначење женских у погледу мјеничних обавеза или признања женској права адвокатури по закону о адвокатима за Краљевину Југославију. Према овоме сматрам, да је погрешно мишљење код извјесних, како Црна Гора неће да женска буде изједначена са мушким.

Из доведе изнесенога по питању, које је нас интересовало, видјели смо, да Имовински законик за Црну Гору у многоме није потпун, шта више, у њему изостају читаве гране као на примјер наследно право и породично право. Обичаји, који попуњују празнине законске несигурни су, па и често код судија не бивају примењени, јер сам живот и схваћање правичности приморавају га, да се од обичаја, који се њему чине неправични, удаљи и конкретна питања, у недостатку писаних закона, решава по начелима правне науке. Са свега изложенога сматрам за оправдано, да новим грађанским закоником женска буде изједначена у имовинско правним односима са мушким.

Букашин Букашиновић,
Судија Великог суда

ИСКЉУЧИВА НАДЛЕЖНОСТ ДРЖАВА **У ОБЛАСТИ МЕЂУНАРОДНОГА ПРАВА**

Појам „искључиве надлежности државе“ у области међународнога права јавио се први пут у пакту Друштва народа. Члан 15 пакта, у коме се говори о споровима који нису регулисани арбитражом а који су поднети Савету или Скупштини Друштва народа, у своме 8 параграфу пропи-

сује: „Ако једна страна тврди, и ако Савет призна да се спор односи на једно питање које међународно право оставља искључивој надлежности те стране, Савет ће то утврдити у једном извештају, али не препоручујући никакво решење.“ Од доношења пакта Друштва народа до данас проблем искључиве надлежности држава у области међународнога права (*la compétence exclusive de l'Etat*) или „резервисане области“ (*le domaine réservé*), како се још назива, услед своје велике и теориске и практичне важности привлачио је интерес писаца, научних удружења и претресан је много пута у вези са практичном применом међународнога права, тако да о њему постоји већ обимна стручна књижевност.

Параграф 8 члана 15 пакта унесен је у пакт из политичких разлога. У првом пројекту Вилзоновом, као ни у многобројним европским пројектима Друштва народа, није било ни речи о овом појму, тако да критичари појма искључиве надлежности држава у области међународнога права, истичући да се овај појам јавио тек пре врло кратког времена, подвлаче да то није једно опште правно начело, каквим би хтели да га начине браниоци и присталице његове. Вилзон је одмах по објављивању првог пројекта пакта Друштва народа био обавештен о опозицији на коју је у Сједињеним државама наишла идеја о стварању Друштва народа и пројект Версајског Уговора о миру. Он је знао да је нарочито већина Сената, састављена из присталица републиканске странке, била одлучно противна његовим пројектима; и да уза се има само своју, демократску странку, која је у том тренутку била у мањини. Стога је, у току седница Конференције мира, од 15 фебруара до 15 марта 1919 године, предузео једно путовање по Сједињеним државама у намери да створи потребну већину у Сенату за ратификовање пакта Друштва народа. Да би омогућио ово ратификовање, Вилзон је био принуђен да чини широке уступке америчком јавном мњењу. При повратку у Париз он је заиста унео у пројект пакта многе измене, познате под именом америчких „великих амандмана“. У низу тих допуна пакта налазе се и чл. 21, који изрично оставља на снази Монроеву доктрину, као и одредба параграфа 8 члана 15, којом су изузета из надлежности Друштва народа питања која спадају у *domestic jurisdiction* (како гласи у енглеском оригиналу овај израз), дакле питања која у америчком праву спадају у надлежност појединих савезних државаца а не савезне власти. Вилзонов предлог о амандману о „домаћим питањима“ остали савезници су примили у жељи да задовоље америчко јавно мишљење и постигну ратификацију пакта у Сенату. Међутим, циљ није остварен. У Сенату се није могла постићи већина од две трећине и пакт Друштва народа није ратификован. Но све одредбе америчких амандмана остале су и до данас у пакту. Многе од њих данас имају сасвим други смисао, но што је била жеља оних који

су их у пакт унели. Таква је и одредба о искључивој надлежности државе у области међународнога права.

Резерва коју је Вилзон учинио уношењем у пакт одредбе чл. 15 § 8 јако потсећа на старе „стилске резерве“ у арбитражним уговорима.¹⁾ У предратним арбитражним уговорима, по изгледу обавезним, многобројне резерве у погледу интегритета, независности, части и животних интереса државе, услед непрецизних и сувише општих израза, правиле су илузорним арбитражно правосуђе. Јер све те клаузуле у ствари су ограничавале надлежност арбитражних судова на безначајне предмете, док су сва важнија питања остављена надлежности судова дотичних држава. Довољно је било да једна држава наведе како „виши интерес“ захтева да њени судови расправљају неки спор, или чак и да се позове на обичну опоруност, па да се питање изузме из надлежности међународних органа. У овом смислу, на другој Хашкој конференцији, 1907 године, многобројне делегације су поднеле низ примедба против предлога о обавезној арбитражи без резерве, тражећи да се од ње изузму све могуће врсте спорова, чак и најчистије правне природе, као и спорови од најбезначајнијег интереса. Стога је у први мах изгледало да и ово изузеће *domestic jurisdiction* или „искључиве надлежности“ држава из § 8 чл. 15 пакта, услед своје неодређене и неограничене садржине значи само један нови облик старих резерви. Изгледа да је такво гледиште владало и у америчком Сенату, приликом претреса поводом ратификације Версајског уговора, када је набрајана дуга листа резерви које би на основу поменуте одредбе пакта спадале под америчко домаће правосуђе и према томе, дакле, биле изузете из надлежности Друштва народа. У низу ових резерви наведена су „сва унутрашња или политичка питања која се потпуно или делимично односе на унутрашње послове, као емиграција (усељеништво), уређење радних односа, прибрежна поморска трговина, царинска тарифа, трговина, укидање трговања женама и децом, опиум и друге опасне дроге, као и сва остала унутрашња питања,²⁾ а нарочито је истакнуто да Сенат резервише право да суверено тумачи Монроеву доктрину.

Ипак, уношење појма „искључиве надлежности“ држава у пакт Друштва народа имало је много већи значај за развој међународнога права, и далеко је надмашило значај резерви у предратним арбитражним уговорима. Овај појам ушао је као неопходни коректив теорија присталица

¹⁾ Пре рата ови уговори су били многобројни. Данас су такве одредбе у уговорима много ређе, али их још увек има. В. Н. Lauterpacht, *La théorie des différends non justiciables en droit international*, Recueil des cours. Vol. 34, 1930, t. IV, p. 316.

²⁾ Предлог сенатора Лоџа (Lodge), 15 септембра 1920 године, наведен у књизи Р. Fauchille, *Traité de droit international public*, Paris, 1922, T. I. 1 partie, p. 193, Note. Четврта тачка од 14 тачака предлога.

примата међународнога права, који после рата заузимају све угледније место и стичу све већи број присталица у међународноправној науци.³⁾ У ствари проблем се своди на питање о подели надлежности између државе и међународне заједнице, између унутрашњег права појединих држава и међународног права. Колики је обим питања „које међународно право оставља искључивој надлежности држава“, како каже пакт Друштва народа?

Ако оставимо по страни стару доктрину, која пориче правни карактер међународноме праву, и која је данас без мало потпуно напуштена, писци су у основном схватању питања које нас овде интересује подељени у две велике групе. Једни писци, названи волонтаристима, ставивши се на гледиште државе и њеног права, сматрају међународно право као једну еманаџију државне воље која проистиче из коезистенције више држава и потребе тих држава да створе извесна правила како би омогућиле међусобне односе. Основ међународних обавеза и дужности је воља суверене државе, која се изражава било изречно, кроз уговоре, било прећутно, у обичајима. Како је данас појам апсолутне суверености без мало потпуно напуштен, ова доктрина прима сувереност, али ограничену паралелним правима осталих суверених држава. Из тога произилази да међународно право нема основ у вољи сваке поједине државе, већ је оно израз заједничке воље свију држава — равноправних — које сачињавају међународни колективитет.⁴⁾ Међутим, ако једна држава не би хтела да прихвати извесно правило међународнога права, чак и кад би све остале државе биле њиме везане, то се правило не би могло да примењује на државу која га није прихватила. Последице ове доктрине, у погледу питања које нас интересује, значајне су. Правна теорија коју смо изложили истиче потпуну слободу државе — изузев обавеза које је она примила својом властитом вољом, — као и потпуну независност унутрашњег права од међународног права. Како суверена држава има потпуну слободу, не може се ни говорити о томе да међународно право њој оставља извесне надлежности. Целокупно право је „искључива надлежност“ државе. Изузетак би биле одредбе којима се држава везала у области међународнога права, и ако су и те одредбе еманаџија државне воље. Но стога што изузетак,

³⁾ О овим теоријама видети ближе у нашој расправи *Државно и међународно право*. Архив за правне и друштвене науке, 1934, књ. XXVIII (XLV), стр. 22.

⁴⁾ О овом схватању међународнога права као израза заједничке воље држава (*Vereinbarung*), чији је претставник немачки научник Triepel, видети ближе у расправи *Државно и међународно право*. Детаљније излаже основне доктрине међународнога права у вези са проблемом који нас овде интересује S. Segal, *Le domaine réservé*, *Revue de droit international et de législation comparée*, 1933, p. 704; 1934, p. 25.

ове се одредбе морају тумачити рестриктивно у случају сумње. У толико пре што ове обавезе често могу да буду незгодне за државу, јер она, једном их примивши не може их се више ослободити простом изјавом воље у супротном смислу.

Насупрот теорији слободне воље држава као основу међународнога права, данас све већи број присталица задобија доктрина која у међународном праву полази од констатације постојања међународног живота, а не од појединих држава и њиховог државног индивидуализма. *Ubi societas ibi jus*, тамо где постоји феномен солидарности неизбежно ће се јавити и систем норма које ће каналисати и уредити дотични феномен. Право није производ воља, ни индивидуалних нити воља влада. Ово постоји пре и изнад тих воља којима се намеће. Међународно право је исте природе и има исти основ, као ма који други правни систем. Оно је производ међународне солидарности, неопходности, једном речи међународног социалног факта.⁵⁾ Државе, или као што неки писци ове школе кажу владајући (*les gouvernants*), имају мисију само да преведу правила социалне солидарности и да им обезбеде поштовање. У том систему не може бити сукоба између државног права и међународног права, јер постоји само једна хијерархија норма, а највише су оне норме које владају у најширем друштву.⁶⁾ Правни систем не може имати празнина, јер тамо где постоји један социални феномен, неизбежно има и правила које ће га уредити. Кад се ова теорија доведе у везу са питањем које ми овде излажемо, из њеног истицања примата међународнога права имали би да изведемо да у случају неспоразума око надлежности међународноправне или унутрашњег права држава, морала би се придати већа важност међународном праву. Отуда област остављена искључивој надлежности држава је изузетак, и као такав мора се тумачити рестриктивно. Ако држава сматра да једно питање спада у област њене искључиве надлежности, она то мора да доказује, дакле терет доказивања пада на њу, а међународна заједница (— не више сама држава —) има да одлучи дали је, са гледишта позитивног међународног права, држава у праву. У област „искључиве надлежности“ државе спадају само она питања која јој међународно право повери.⁷⁾ Садржина те области је релативна и међународна

⁵⁾ L. Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, 3 изд., 1927, vol. I, par. 67: *Le droit public international*, p. 713; N. Politis, *Les nouvelles tendances du Droit international*, 1927; G. Scelle, *Précis du droit des Gens*, 1 patrie, 1932, p. 27.

⁶⁾ Ово питање су највише продубили присталице нормативне школе, Hans Kelsen, A. Verdross и остали. О њиховој теорији видети *Државно и међународно право* и тамо наведену литературу.

⁷⁾ Georges Scelle, *La doctrine de Léon Duguit et les fondements du droit des gens*, *Archives de philosophie du droit et de sociologie juridique*, 1932, № 1—2, p. 113.

заједница може да је ограничи ако сматра да би остављање једног питања искључивој надлежности државе било у супротности са социалним интересом. Ово би биле логичке последице објективистичке доктрине у погледу питања о подели надлежности између државе и међународне заједнице, али ми морамо нагласити да сви писци, присталице ове правне школе не извлаче све закључке, који би се логички морали извести.

Све до пакта Друштва народа ово питање поделе надлежности између међународне заједнице и појединих држава у ствари није ни постављано, јер без ослонаца у неком правном тексту није могло да добије ни теориско решење. Параграф 8 члана 15 пакта међа из основа ствар. Пакт Друштва народа, први покушај правне организације међународног друштва, у начелу предвиђа примену санкција из чл. 16 у свима случајевима прекршења међународних обавеза. Важан изузетак од тога начела прописан је баш овом одредбом којом се забрањује Савету да препоручује ма какво решење ако призна да је извесно питање остављено искључивој надлежности држава. Није потребно да се наглашава важност овог изузетка.

Пакт Друштва народа у наведеној одредби изрично каже да проблем дали једно питање спада у искључиву надлежност државе има да расправи Савет Друштва народа. Савет у овом случају не решава већином гласова, већ како је ово питање поступка, у смислу чл. 5 пакта решење о томе дали спорно питање спада у искључиву надлежност држава треба да донесе једногласно. Дакле, констатовање искључиве надлежности државе не може да врши сама држава, већ један међународни орган. У једном таквом случају заинтересована држава вазда би се руководила својим политичким интересима и била би склона да врло широко схвати домен своје искључиве надлежности. Дајући право Савету Друштва народа да о томе решава, поверено је питање једном објективнијем органу. Али ни Савет не може да решава по својој вољи и према политичкој опортуности. Он мора да заснива своју одлуку на међународном праву, јер има да констатује дали међународно право оставља дотично питање искључивој надлежности државе. Овде се јавља веома важно питање шта чл. 15 § 8 пакта подразумева под називом „међународно право“? Неки писци, који су се бавили овим проблемом, стоје на гледишту да под изразом „међународно право“ из овог члана пакта треба разумети изворе међународнога права које примењује Стални суд међународне правде и који су побројани у чл. 38 Статута тога суда. Власт Савета Друштва народа у примени чл. 15 § 8 је чисто правна.⁸⁾ Сам Савет, кад год се у пракси јавило ово

⁸⁾ У томе смислу D. Schindler, *Les progrès de l'arbitrage obligatoire depuis la "création de la Société des Nations*, Recueil des Cours, Vol. 25, 1928, t. V, p. 302.

питање, тражио је мишљење било од једног правничког одбора (у случају спора око Аландских острва), било саветодавно мишљење Сталног суда међународне правде (у француско-британском спору поводом уредаба о држављанству у Тунису и Мароку).⁹⁾ Како Стални суд међународне правде приликом изрицања саветодавних мишљења примењује као међународно право изворе побројане у чл. 38 Статута, то се и ми придружимо мишљењу оних писаца који сматрају да израз „међународно право“ из чл. 15 § 8 пакта треба разумети у смислу извора који су наведени у чл. 38 Статута.¹⁰⁾ Међутим Савет Друштва народа може да се упусти у одлучивање дали међународно право оставља извесно питање искључивој надлежности државе тек „ако то једна страна тврди“, дакле не може да покрене питање *ex officio*. Јер Савет је у основи политички орган и његове се одлуке заснивају више на политичкој опортуности но на међународном праву. Тек кад једна страна покрене питање на основу чл. 15 § 8, Савет решава, овога пута не више као политички орган већ као међународни орган, коме је једним правилом позитивног права стављено у задатак да одреди правне надлежности.¹¹⁾ Чим је једна држава покренула питање, Савет доноси одлуку која има правни карактер. Међутим, ако питање није покренуто, Савет, као политички орган, не може да га сам покрене. Кад је једном политичком органу поверена и извесна правна функција, он је може вршити само у сном обиму у колико му је она наложена, а не може сам проширивати своју надлежност. Кад Савет призна да је извесно питање остављено искључивој надлежности државе, он ће „то утврдити у једном извештају, али не препоручујући никакво решење.“ У науци је доста претресано питање дали би, ако се једна држава не сложи са одлуком Савета, у овом случају био допуштен рат? Једни писци сматрају да би такав рат био допуштен, други то поричу.¹²⁾ Ово питање,

⁹⁾ В. Jean Ray, *Commentaire du Pacte de la Société de Nations*, 1930, р. 490.

¹⁰⁾ В. Д-р Илија А. Пржић, *Ново међународно право*, 1934, стр. 105; Dr. Juraj Andrassy, *Liga naroda*, 1931, стр. 124.

¹¹⁾ У прилог овог мишљења да Савет овде врши извесну правну функцију, могао би се навести између осталог и чл. 75 Женевског протокола, којим је ова улога додељена Сталном суду међународне правде, чије је мишљење обавезно за арбитре (и ако овај Протокол није ступио на снагу). Међутим у извесним међународним конвенцијама предвиђено је обавезно тражење саветодавног мишљења Сталног суда међународне правде у погледу одређивања искључиве надлежности једне државе уговорнице. У овом погледу в. чл. 3 ал. 3 пакта пријатељства, мирења и судског расправљања између Краљевине Југославије и Републике Грчке од 27 марта 1929 год. (Службене Новине бр. 58-XX од 13 марта 1930, стр. 487).

¹²⁾ Schücking - Wehberg, *Die Satzung des Völkerbundes*, 2 изд. 1924, стр. 589. сматрају да је такав рат недопуштен; Политис и Сегал, *op. cit.*, р. 717, сматрају да би то био случај допушеног рата. У том смислу је и Политисов извештај приликом израде Женевског протокола, докуманат Дру-

расправљано приликом доношења Женевског протокола, није могло бити решено, и протокол је само поновио одредбу чл. 15 § 8 пакта Друштва народа.¹³⁾

Женевски протокол није ништа изменио у питању искључиве надлежности држава. Но ово питање покретано је и касније, ма да је вазда остало у главном у обиму чл. 15 § 8 пакта. Оно је споменуто и у Женевском Генералном акту од 26 септембра 1928 године. Као што је познато, тај Акт предвиђа три поступка за мирно решавање међународних спорова: мирење, судско расправљање и арбитражни поступак. Према чл. 17 Акта Сталном суду међународне правде подносиће се сви спорови „поводом којих странке узајамно оспоравају неко право.“ Сви други спорови, према чл. 21 Акта, подносиће се једном арбитражном суду, чији састав и поступак прописује Акт. На тај начин Генерални акт поставља начело да сваки спор, какве било природе, који би настао између држава што приступе Акту, а који се не би могао пријатељски решити, увек буде решен на миран начин, било судским, било арбитражним путем. Но то начело није апсолутно, и акт предвиђа могућност за државе да приступе Акту са резервама, набројаним у члану 39. У низу тих резерви за нас је најважнија резерва о „споровима по питањима која међународно право оставља искључивој надлежности државе.“ Дали у једном конкретном случају држава може да се позове на неку резерву из чл. 39 Акта, у спорном случају одлучује Стални суд међународне правде.¹⁴⁾ У сваком случају, после пакта Друштва народа (и Женевског протокола), и Генерални акт је потврдио међународноправни појам области остављене искључивој надлежности држава. У случају спора дали једно питање спада у ту област, овај спор решава један међународни орган, према Генералном акту Стални суд међународне правде. На сваки начин овакво решење потврђује гледиште да је појам „искључиве надлежности“ држава признат у позитивном међународном праву.

С обзиром на велику важност, и теориску и практичну, овог питања, није чудо што се око њега развила обимна литература. У немогућности да у једном чланку изложимо сва гледишта ми ћемо се задржати само на неким главнијим. Један од писаца који су најјасније поставили проблем је белгијанац Морис Буркен.¹⁵⁾ Монист и присталица теорије

штва народа С. 582. М. 199, 1924, т. IX, р. 13. — Келсен сматра да би таква рат био недопуштен. В. *Théorie générale de droit international public, problèmes choisis*. Recueil des Cours, Vol. 42, 1932, т. IV, р. 304.

¹³⁾ Супротно нашем мишљењу, Политис, *Les nouvelles tendances du Droit international*, р. 59, сматра да је Женевски протокол ојачао положај држава, којима је призната искључива надлежност у доста широком смислу. Но, ваља имати на уму да протокол није примењен.

¹⁴⁾ Ближе о генералном Акту Е. Borel, *L'Acte General de Genève*, Recueil des cours, vol. 27, 1929, т. II, р. 568.

¹⁵⁾ М. Bourquin, *Règles générales du Droit de la Paix*, Recueil des cours, Vol. 35, 1931, т. I, р. 146.

примата међународнога права, он сматра да све надлежности произилазе из међународног правног поретка. У погледу додељивања надлежности, по њему, државно право није слободно и држава не може сама себи да додељује надлежности. Али, кад се не постави питање додељивања већ вршења надлежности, држава је по правилу слободна, дискрециона надлежност је правило и међународно право може да се меша само у толико што поставља границе дискреционој власти државе. По Буркену, државна власт може бити „чисто дискреционарна“, кад се међународно право уздржи од макакве интервенције, или „релативно дискреционарна“ кад међународно право поставља циљ а остави унутрашњем правном поретку избор средстава. У изузетним случајевима међународно право може у исто време да постави циљ и да означи средства. При садашњем стању међународнога права област дискреционарне надлежности је знатна и много важнија, како по обиму тако и по значају питања која у њу спадају, но област везане надлежности. Али дискреционарну надлежност не треба побркати са искључивом надлежности, пошто је ова последња само део прве. Параграф 8 члана 15 пакта говори у ствари само о „питањима“ која међународно право оставља искључивој надлежности држава. М. Буркен каже да су та питања само делови извесних елемената у области државне дискреционарне власти. Но, поставља се питање, где се свршава једно „питање“, а почиње „елеменат“? М. Буркен сматра да се овде граница не може утврдити једном формулом а priori. У сваком случају овим резонавањем М. Буркен је повукао разлику између појма дискреционе надлежности и искључиве надлежности. Док се први налази у свима правним системима, у свима друштвима, други је резултат међународне анархије. Његова студија показује јасно изузетни карактер „искључиве надлежности“ држава и потпуно се слаже са позитивним правом и савременим међународним правосуђем. Али, Буркен није успео да одговори на једно од најважнијих питања у вези са овим проблемом: да разграничи везану надлежност и искључиву надлежност. Отуд, и поред користи које је његова анализа допринела, он није решио проблем.

Много већу пажњу овом питању поклонио је Институт за међународно право. Осма комисија Института узела је у проучавање питање признања, утврђивања и значаја у међународном праву домена које ово право оставља искључивој надлежности држава. Известилац по овом питању Луј Ле Фир, уложио је много труда да свестрано обради цео проблем. Његов извештај¹⁶⁾, са допунским извештајем и

¹⁶⁾ Louis Le Fur, *Reconnaissance, détermination et signification en Droit international du Domaine laissé par ce dernier à la compétence exclusive de l'Etat*, Annuaire de l'Institut de Droit International, 36, Vol. 1, Session de Cambridge, 1931, p. 25; видети и *Revue de droit international* (De La Pradelle), 1931, tome VIII, № 3, p. 94.

примедбама неколико чланова Института, претресан је у два заседања Института, у Кембриџу 1931 и у Ослу 1932, где је Институт донео резолуцију по овом питању.¹⁷⁾

Ле Фир улази у питање које нас интересује једним филозофско-правним излагањем. Он најпре наглашава да се међународно јавно право мора схватити као истинско право, тј. као нормативно правило које се намеће државама којима управља, а које ниједна од тих држава нема право да одбаци. По Ле Фиру међународно право није искључиви производ воље држава, са ратом као једином санкцијом, јер кад би се тако схватило значило би да се проглашава право силе и самим тим негира постојање међународног права. Право је, по њему, део моралних и социалних наука, и државе га само констатују, признају, а не стварају, пошто право постоји пре њих; друкчије се не би могло схватити како се међународно право намеће једној новоствореној држави. Није довољно објашњење ако се каже да се држава самоограничава, јер ко се слободно ограничава властитом вољом може се у сваком тренутку ослободити тог ограничења. А то би значило произвољност и анархију. Међународно право је истинско право само ако је изнад воље поједине државе. У том смислу се изражава данашње позитивно међународно право. Члан 38 Статута Сталнога суда међународне правде, набрајајући правна правила која суд примењује, после уговора и међународних обичаја наводи општа правна начела. Ле Фир сматра да су та општа правна начела у ствари објективно или рационално право, а да би ова постала позитивним правом морају бити призната од држава (као што се и природно право које грађани не признају у ствари не примењује); али је довољно да их призна већина држава, — међународна заједница ће их већ наметнути и оним државама, које би их у извесном случају негирале.

Дали, после свега изложеног, не би више могло бити речи о државној суверености? Ле Фир сматра да је држава суверена личност у међународном праву, само она није једина међународноправна личност и њена сувереност није ни апсолутна, ни искључива, ни неограничена. Речено је да сувереност не може бити релативна; она или је апсолутна, или не постоји. По Ле Фиру то је крупна грешка, јер су побркани појмови; врховна власт је највиша власт а не тотална и неограничена власт. После доношења пакта Друштва народа, присталице неограничене суверености, између којих ваља у првом реду поменути Ханса Келсена, приморани су да сувереност придају међународној заједници пошто држава данас више није највиша и најпотпунија колективност,

¹⁷⁾ *Annuaire de l'Institut de Droit International*, 37, Session d'Oslo, 1932, p. 565.

сна је део једне шире заједнице, међународне заједнице. Држава, пошто је само парцијални поредак, према Келсену не може више бити суверена. Ле Фир се не слаже са овим екстремним гледиштем; он такође признаје да држава данас више није највиша колективност, већ да сачињава део међународне заједнице, или једне уже заједнице држава, — Друштва народа. Али из тога још не излази да она није суверена. Ваља добро разликовати два елемента у појму суверености: правни и политички. Правна сувереност није неограничена *Kompetenz — Kompetenz*, како су је радо схватили немачки правници у XIX веку, већ је то надлежност у последњем степену по једној датој тачци. Политичка пак сувереност, која санкционише правну сувереност, је безусловно право вршења принуде, и како држава једина има то право, у овом погледу може се говорити о монопољу безусловне принуде. До сада ова сувереност припадала је једино држави, која се по томе разликовала од осталих нижих јавних заједница — општине, области, државе чланице савезне државе. Стварањем Друштва народа државе нису изгубиле сувереност у корист Друштва народа. Еволуцију која се у новије време догодила треба схватити као делимични пренос надлежности. Држава више није надлежна у последњем степену по свима тачкама; извесне надлежности пренесене су на Друштво народа и у будуће оно има последњу реч у погледу њих. Но сувереност није подељена: по својој природи сувереност је недељива и у истом питању не могу бити две суверене власти. Овде би се могло говорити само о подели надлежности, не и о подели суверености. А да такве поделе надлежности може бити, показује нам пример сложене државе. Од разних облика сложених држава Друштво народа највише потсећа на државни савез. Но, не улазећи у претпоставке будуће еволуције међународне заједнице, морамо утврдити да при данашњем стању ствари држава није више врховна власт; сувереност јој је остала у начелу, али само у границама међународнога права, тј. међународне заједнице. Треба додати да су у међународним односима данас немогућне аутархије. Ако не још потпуно човечанство, оно његов највећи део (54 држава са милијарду и по становника од две милијарде људи, колико отприлике има на свету) је у међународној заједници. Та заједница, окупљена у Друштву народа, изражава своју вољу на састанцима претставника држава - чланица, које образују преко својих претставника органе Друштва. Као у демократским државама, скуп индивидуалних воља ствара вољу заједнице. А у погледу надлежности, воља централне групе (Друштва народа) је изнад воље појединих држава. Но то још не значи да је сувереност потпуно пренесена са појединих држава на Друштво народа. Тачно је само да по извесним питањима одлуке не доноси у последњем степену држава већ Друштво народа. Оно је до душе у извесном по-

гледу суверена међународна личност, али државе чланице Друштва народа учествују у стварању његових суверених одлука. А правно је потпуно могућно да се право доношења одлука у последњем степену по разним предметима додели различитим властима. У држави је ово спроведено начелом поделе власти. А овакво схватање једино је у стању да објасни постојање врховне надлежности Друштва народа, поред постојања искључиве надлежности државе у међународном позитивном праву.

После ових теориских излагања Ле Фир прелази на анализу чл. 15 § 8 пакта Друштва народа. И држава и Друштво народа су међународне суверене личности. Питање је где је граница између две суверености? У случају сукоба надлежности којој ће се дати првенство? Ако се изоставе два крајња решења, по којима би припадала апсолутна надлежност (у смислу немачке Kompetenz-Kompetenz) било држави било Друштву народа, — а оваква решења данас одбацује како доктрина, тако и међународна пракса, — постојала би три могућна решења. (а) Друштво народа је у начелу надлежно, кад год нема супротног позитивног правила, уговора или обичаја. Овакво решење данас одбацују све државе, и с разлогом. Међународно право је још сувише непотпуно, да би се ово решење могло примити. Кад би се оно применило, државама би био одузет највећи део њихове данашње надлежности. — (б) Држава је у начелу надлежна, кад год нема супротног позитивног правила. Овим решењем не пориче се надмоћност међународнога права, која је данас опште позната, већ се само потврђује правило да је дозвољено све што није забрањено. Ово правило, и ако није изрично поменуто, послужило је као основ познатој пресуди у спору поводом „Лотуса“.¹⁸⁾ Ле Фир сматра да и овакво решење треба одбацити. С обзиром на несавршено стање међународнога права, усвајањем овога начела зауставио би се сав прогрес, јер би и највећма заостала државица могла, истичући своју сувереност, да бескрајно задржава прогрес, чак и ако га све остале државе желе. — (в) Према Ле Фиру, једино решење које одговара данашњем стању ствари и које се може оправдати је ако се призна да постоји двојна надлежност: државе и Друштва народа. Да таква надлежност постоји и у позитивном међународном праву доказ је чл. 15 § 8 пакта Друштва народа, којим се допушта могућност искључиве надлежности држава, поред надлежности Друштва народа. Додуше, у овом члану се не набрајају предмети искључиве надлежности државе, нити се овој надлежности постављају границе. Али доктрина може да разграничи надлежности државе и Друштва народа. По Ле Фиру

¹⁸⁾ Ближе о овом питању: Д-р Илија А. Пржић, *Ново међународно право*, 1934, стр. 120.

у искључиву надлежност државе спадају у начелу сва питања из области вршења њене унутрашње суверености.¹⁹⁾ Држава има врховну власт заповедања у питањима одржања поретка, безбедности и развика своје националне заједнице. Држава може да предузима све мере за остварење својих циљева. У овом смислу држави припада искључива надлежност за уређење питања држављанства, усељеништва, царинских тарифа, као и свих унутрашњих уставно-правних питања: облика владавине, административне и судске организације, питање правне способности грађана, полициске и хигијенске мере, грађење тврђава и одбранбених радова, железница, пристаништа, хидрауличних централа, концесије рудника итд. Сва ова питања спадају ван сумње у искључиву надлежност државе, у »domestic jurisdiction.« Но и у овим питањима држава може примањем једне међународне обавезе да се одрекне своје искључиве надлежности. Исто тако, ако је извесна мера, коју је држава предузела, у супротности са општим правним начелима, питање добија међународни карактер. На супрот побројаним предметима у искључиву надлежност Друштва народа спадала би сва питања из области међународне заједнице. Њихов се списак тешко може саставити. То је тачно означио Стални суд међународне правде у свом саветодавном мишљењу поводом спора око уредаба о држављанству у Тунису и Мароку: „питање да се зна дали извесна материја спада или не спада у искључиви домен једне државе је у суштини релативно питање: оно зависи од развика међународних односа.“²⁰⁾ Ипак, Ле Фир наводи да у надлежност Друштва народа спадају сва питања која произлазе из пакта: примање нових чланова (чл. 1 § 2), режим међународних мандата (чл. 22), амандмани пакта (чл. 26), итд.; затим питања у вези са заштитом мањина, питања о слободном граду Данцигу, и још за извесно време питања Сарске области. Но сем ових питања своје искључиве надлежности, Друштво народа се бави још многобројним проблемима, често не правне већ економске или политичке природе. Од тих проблема, спорно би било дали у искључиву надлежност Друштва народа спада решавање сукоба који се нису могли уредити непосредним преговорима (чл. 11 и 12 Пакта). Ле Фир је склон да и њих стави у област искључиве надлежности Друштва народа.

На крају, Ле Фир закључује да је према позитивном праву Друштво народа једини позван орган да одлучује по питању надлежности у конкретном случају: дали једно пи-

¹⁹⁾ Ово питање детаљно расправља Sakutaro Tachi, *La Souveraineté et l'Indépendance de l'Etat et les Questions intérieures en Droit International*, 1930, p. 55.

²⁰⁾ *Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale*, Serie B, № 4, Avis consultatif, p. 24.

тање спада у искључиву надлежност државе. Ово се, уосталом, јасно види из чл. 15 § 8 пакта Друштва народа.

Институт за међународно право, после брижљивог претреса овог питања, на сесији одржаној у Ослу августа 1932 год., донео је ову резолуцију:

„(1) Израз „домен остављен међународним правом искључивој надлежности држава“ означава скуп питања која зависе од надлежности одређене државе и која, у исто време, у односима између те државе и неке друге државе или међународне заједнице, не подлеже ма каквој обавезној одлуци неког међународног судског органа. — (2) Надлежност држава одређује међународно право. То одређивање примењује се не само на домен надлежности, већ и на начин њеног вршења, у колико то интересује друге државе или међународну заједницу. — (3) Границе у којима је ова надлежност искључива су у суштини релативне; оне зависе од развика међународних односа. — (4) Питање, дали у одређеном случају предмет спора зависи или не од искључиве надлежности државе, не може расправити једнострано ниједна заинтересована држава. — (5) Сем супротног споразума, приговор о искључивој надлежности, који се истакне у току поступка мирнења или међународног посредовања (медијације), не прекида тај поступак. — (6) Признање у одређеном случају, искључиве надлежности једне државе не спречава вршење, у случају неуспеха, помирљиве акције између странака.“

Као што се из ове резолуције види, Институт је заузео доста умерено гледиште у погледу одређивања области искључиве надлежности држава. Такав став је дошао поглавито услед врло оштрих критика, које су у науци, а и у претресу овог питања у Институту изнесене против појма домена „искључиве надлежности“ држава у области међународнога права. Један од најодлучнијих критичара овог појма, париски професор Жорж Сел (Scelle) изнео је низ мерака против овог појма.²¹⁾ Он даје исцрпну анализу резолуције Института у вези са одредбом чл. 15 § 8 пакта Друштва народа. Сел негира појам искључиве надлежности државе, јер тврди да то није правни појам већ политички. Институт, приликом претреса овог појма није успео да га утврди. А није успео стога што га је било намогуће утврдити. Он нема правне садржине, већ одговара једино неком политичком циљу или некој политичкој задњој мисли. Томе појму ни правник не може да да правну садржину. Сам израз „искључива надлежност“ или „резервисани домен“ потпуно је непознат класичном међународном праву, и јавља се тек при изради пакта Друштва народа. Видели смо какве су биле побуде које су га изазвале, — побуде чисто политичке а не правне природе. Сел се удубљује у анализу појма искључивости, појма надлежности (по њему правна надлежност је власт штети извесно правно дејство коју даје, уређује и санкционише природно право), и наглашава да је надлежност вазда индивидуална и увек искључива према осталима.

²¹⁾ George Scelle, *Critique du soi-disant domaine de „compétence exclusive“*, Revue de Droit International et de Législation comparée, 1933, p. 365.

Вршење пак надлежности може бити конкурентно, у сарадњи или хијерархиски. Вршење конкурентне надлежности доводи до сукоба надлежности, но овај се решава приоритетом заузећа (фактичко заузеће). Исто је то и у међународном праву, и пошто је држава раније присвојила многе надлежности, она их тешко уступа међународној заједници. После дуге анализе Сел закључује да би било најбоље, кад би се појам искључиве надлежности потпуно елиминисао из међународног права. Догод тај појам постоји у позитивном праву, он ће само уносити збрке. Савет Друштва народа, који је политички орган, кадгод се појави неко питање примене чл. 15 § 8 пакта, принуђен је да тражи по њему правно мишљење. Суд пак, кад се упусти у разматрање тог питања, ако стане на гледиште да је ту случај искључиве надлежности државе, не може да решава правну страну спора, његову суштину. Сваки спор је у исто време и политички и правни, само његова политичка страна позива се на интерес, а правна страна на право. Интерес се судски може признати само кад је санкционисан правом. При данашњем стању међународних односа корисна је извесна виша политичка инстанција, али не треба допустити да се она помеша са правним инстанцијама. А појам искључиве надлежности држава баш крије у себи ту опасност, јер је једном политичком органу омогућено да се меша у правна питања. Са тог разлога, вели Сел, овај појам треба уклонити из међународнога права. Тај појам треба уклонити не само што се њиме извлачи испод контроле један неодређени „домен“, већ и што је сам појам искључиве надлежности правно нетачан. Свака надлежност је искључива у својој установи и својим својствима. Њено вршење може бити конкурентно, условљено сарадњом или хијерархијом, али вазда индивидуално. Но то вршење се креће у границама уређења које чини примену надлежности више мање дискреционарном. Међутим, надлежност се никад не може нити потпуно остварити нити ишчезнути, јер би у том случају престала бити „надлежност“, то јест „правна власт“. То што Сел излаже нису само начела међународног права, већ права у опште. Отуда он из овог резонувања извлачи закључак да је „тако звани појам искључиве надлежности само политички појам који су хтели прерушити у правну установу, у извесном циљу који није правни“. А то га утврђује у мишљењу да појам „искључиве надлежности“ држава ваља уклонити из науке о међународном праву.

Д-р Илвија А. Пржић

О АДОПЦИЈИ У ШЕРИЈАТСКОМ ПРАВУ

Повод за писање овога чланка дало нам је једно решење издато од муфтиства среза Горњо-дебарског од 12/XI 1927 које гласи: „Ракиба удова Џафера Едхем, стара 60 година, из Дебра на записнику код овога Муфтијства, број 522 од 12/XI 1927 године, представила је да жели, да њеног братучеда Мурада Хаџи Мурада из Дебра, који се налази код ње од пре 5--6 година, посини због тога што је за то време добро гледао и слушао, а нарочито за то што нема мушке деце. -- Даље изјављује и то да је Мурада о коме је реч по прописима шеријата од данас безусловно посинила о чему је молила да јој се изда прописана исправа о предјем питању. -- Затим је Мурад Хаџи Мурад, стар 16 година, пред Муфтијством на свом протоколарном саслушању изјавио да он драговољно пристаје на све горе набројане услове од стране Ракибе пре именоване, одн. да јој буде посин, а она њему помајка без сваког услова и изузећа, пошто га она на све оно што на добро човека служи упућује. -- Потом су родитељи именованог Мурада отац Хаџи Мурад и мајка Белгија жена Хаџи Мурада обоје из Дебра били испитани, а који су пред Муфтијством на саслушању изјавили да они допуштају да њихов син Мурад постане посин својој тетки Ракиби, пошто га она много више лази него они. -- Пошто су потребни услови испуњени, који се по шеријатском праву траже за усиновљење, усвајање посина, тј. да је Ракиба старија 16 година од Мурада, који пристаје са својим родитељима заједно на усиновљење, с тога, а на основу чл. 5 Закона о изменама и допунама у Закону о устројству судова те шеријатских прописа, ово Муфтијство у целости усваја и тврди узајамну тежњу предњег уговора о посиновљењу.“

На основу овог уговора о адопцији тражила је помајка Ракиба да јој се њен посинак Мурад Хаџи Мурад ослободи од војне обавезе као једини хранилац породице у смислу прописа Закона о устројству војске и морнарице. Надлежна војна власт оспорила јој је ово право из чисто формалних разлога, сматрајући да муфтије нису надлежне да потврђују уговоре о адопцији ни међу муслиманима.

Наравно ово питање о надлежности требало је решити и Министарство војске и морнарице упутило је цело предмет Министарству правде и тражило да оно да мишљење: да ли су муфтије у то време биле надлежне да потврђују уговоре о адопцији међу муслиманима или не. Министарство правде дало је мишљење под бр. 39398/33 од 19/V 1933, да би Муфтије евентуално биле надлежне за потврђивање уговора о адопцији на основу чл. 5 т. в) г) д) Закона о изменама и допунама у Закону о устројству судова од 30 јануара 1922, ако ову врсту уговора признаје обичајно право муслимана. Међутим, ово прејудисијално питање о постојању или непостојању уговора о адопцији надлежан је да реши Врховни шеријатски суд у Скопљу. Акта о овом питању послана су Врховном шеријатском суду у Скопљу, који је дао мишљење да решење Муфтиства среза Горњо-дебарског, број 522/XI 1927, „није основано на шеријатским прописима, јер шеријатско право не познаје усиновљење (адопцију) уопће, а нарочито усвојење детета познатог порекла“.

Тако је дакле на основу овог мишљења створено код војних власти уверење да муслимани не могу уопште адоптирати дете чији су родитељи познати, ни на основу тога тражити право на евентуалне повластице које закон признаје.

Настаје питање да ли је ово оспоравање муфтијина решења са стране Врх. Шер. Суда оправдано или не. Оправданост ове ствари може се ценити са два гледишта: са гледишта шеријатског верског права које налази свој основ у

божанским изворима Курана и Сунету (традицији) и исламског обичајног права који налази свој корен у свести појединих исламских народа.

Да видимо како стоји ствар кад се човек стави на гледиште шеријатског верског права.

Обичајно право у Арабији пре Ислама признавало је уговоре о потпуној адопцији. Овакви су уговори били доста чести и заснивали су између усвојоца и усвојеника цивилно сродство и наследни однос. Усвојено дете улазило је у породицу свога усвојоца и уживало сва права и имало све дужности као рођено дете.

Ислам је признавао у почетку свога деловања адопцију као што је уосталом признавао и многе друге установе обичајног права старих Арапа. Тек у 5 години по Хиџри Куран забрани адопцију, сматрајући је као установу која крњи интересе крвних сродника и конкурише крвном сродству које по својој природи мора да буде и да служи као искључиви основ за заснивање породице.¹⁾

Ипак овим Куранским прописом није потпуно укинута адопција. Шеријатски правници сматрају да је овим прописом укинута само адопција деце познатог порекла. Међутим, они дозвољавају, како ће се већ видети, у нарочитој форми адопцију деце чији су родитељи уопште непознати.²⁾ Ово је допуштено из чисто хуманих разлога, у жељи да се пружи заштита деци непознатог порекла која би иначе морала пасти на терет и милост заједнице. У овом случају не ради се стварно о адопцији у оном смислу како то нормирају европски законици, где се између усвојоца и усвојеника на основу уговора ствара цивилно сродство. По шеријатском праву, напротив, оно лице које усваја у ствари признаје да је дете у питању његово рођено дете.

Дакле, признањем детета за своје, ствара се према шеријатском праву крвно сродство, а не цивилно као по грађанском праву. Ова се врста усвојења назива признањем сродства, а за његову ваљаност потребно је испунити извесне услове које се разликују према полу и брачном стању усвојоца.

У конкретном случају од интереса је испитати услове ваљаности за усвојење које врши неудато женско лице да би се могло на тај начин видети у колико се ти услови разликују од оних који су наведени у решењу муфтије среза Горњо-дебарског.

¹⁾ Куран, XXXIII— С.Ахзед — 36 и след. Ово укидање адопције изазвало је чуђење и негодовање у извесним редовима првих муслимана. Њима је изгледало неморално да се не сматра цивилно сродство као брачна сметња. Мухамед да би лично показао како цивилно сродство не представља никакву брачну сметњу ступио је у брак са разведеном женом свога позника Зеида бин-Хариса, дакле са својом снахом. Бејзави, Хазин, Несефи, Фирузи—Абади, Тефсир, Цариград 1319, св. V, стр. 84.

²⁾ Ахкаму-шерија § 350.

За усвојење које врши неударна жена потребни су следећи услови: 1) усвојитељица мора имати пословну способност, 2) усвојено дете мора бити непознатог порекла, 3) између усвојитељице и усвојеника мора постојати разлика у доби тако да се може претпоставити да га је она у ствари породила, 4) изјаву усвојења треба учинити пред сведоцима.³⁾

Кад се испуне наведени услови, онда усвојење ступа на снагу и производи учинак без потребе да дете или његов заступник даје пристанак. Дете непознатог порекла може се усвојити без његовог пристанка и против његове воље. Како се види из наведеног, усвојење се према шеријатском праву заснива једностраним актом, изјавом воље усвојиоца у прописаној форми. Усвојеник улази у породицу свога усвојиоца, сматра се као право његово дете и ужива сва права и има све дужности као рођено дете. Ово усвојење једном извршено не може се више раскинути.

Међутим, из решења муфтије среза Горњо-дебарског произлази да је за ваљаност уговора о адопцији потребно испунити ове услове: 1) способност странака, 2) разлика у годинама између усвојиоца и усвојеника, 3) пристанак усвојеника и његових родитеља, 4) изјава пристанка уговорних странака пред надлежном власти. Према томе усвојење које је наведено у решењу муфтије разликује се од усвојења које признаје верско шеријатско право углавном у ове две тачке: 1) према решењу муфтиства усвојити се може дете познатог порекла (Ракиба усваја свога братучеда Мурада), а по шеријатском верском праву само дете непознатог порекла, 2) према решењу муфтиства усвојење се заснива уговором, а према шеријатском верском праву једностраним актом, изјавом воље усвојиоца.

Из овога се свега види да решење муфтије не може наћи ослонац у шеријатском верском праву.

Врло је тешко претпоставити да један муфтија није познавао шеријатско верске прописе и да је могао донети решење које би стајало с тим у противности. Настаје сада питање како се може оправдати ово његово решење? Ако оно не налази ослонац у шеријатском верском праву, да ли оно има ослонац у обичајном праву муслимана.

Стварно код свих исламских народа развило се поред верског сакралног права, које почива на Курану и Сунету (традицији), још и обичајно право. Обичајно право вршило је у животу исламских народа врло важну улогу, јер је оно осигуравало сарадњу масе, лаичког елемента у стварању и еволуцији права. Шеријатско право за које се држи да има бољанско порекло и које би требало према томе да буде за искључиви рационализам, ипак дозвољава и признаје обичајно право као извор, уколико оно не вређа основне прин-

³⁾ Ахкаму шерија § 351.

ципе Ислама. То се уосталом може закључити и видети из овога правног правила које гласи: „Обичај има моћ закона“...⁴⁾ На основу тога дозвољено је шеријатском судији да решава извесна питања према месним обичајима у оквиру самих шеријатских прописа.⁵⁾

Исламски су правници, сем тога, извесне установе обичајног права признали као правно ваљане и за то нашли оправдање у моралном и правном систему Ислама. Тако је призната, како ће се то видети, и непотпуна адопција деце познатог порекла.⁶⁾

У правном животу муслимана осећао се стварно један недостатак што шеријатско верско право не допушта адопцију деце познатог порекла. Да се томе доскочи увела се у обичај адопција деце познатог порекла у виду уговора о отхрањивању. Судска пракса почела је санкционисати ове уговоре, сматрајући да ови уговори о отхрањивању не стоје у противности са шеријатским верским правом. Ако ово право забрањује потпуну адопцију деце познатог порекла, оно међутим не забрањује непотпуну адопцију, узимање деце познатог порекла на отхрањивање. Уговори о адопцији-отхрањивању, јављају се у животу муслимана обично у ова два случаја: Извесно лице, без обзира да ли је ожењено или не и да ли има деце или не, узима туђе сиромашно дете под своје и стара се о његовом одгоју и издржавању, 2) извесно ожењено или удато лице које нема деце узима туђе дете под своје, стара се о његовом одгоју и издржавању и на тај начин вештачки надокнађује оно што му је природа ускратила.

Уговори овакве природе доста су чести у исламским земљама.⁷⁾ У прилог тога довољно је навести Турску пре реформама, где су се практиковали уговори о непотпуном усвојењу т. зв. „беслема“ и „евладлук“, и Северну Африку.⁸⁾

⁴⁾ Мецела § 36 (Ел' адету мухакеметун).

⁵⁾ На пример кад се ради о роковима исплаћивања мехра (венчаног дара) и одређивању женина издржавања шеријатски судија дужан је водити рачуна о месним обичајима (урфу-ехлуел' беледи) Ахкаму шерија § 73 и § 181.

⁶⁾ Као установа обичајног права може се навести још и установа сафке која се састоји у праву сваког сувласника да прода заједничко добро и да стави своје друге сувласнике у алтернативу или да одобре продају или да исплате купца и преузму натраг добро. Ова установа сафке практикује се у Мароку и она у ствари претставља једну модификацију права првокупа (шуфа) које се практикује и код нас (Мецела § 1008—1044). — *Revue algérienne*, 1933, 1-еге partie, p. 62—114. У Мароку, исто тако, према обичају жена је дужна донети мираз (џахаз), док то није дужна по шеријатском праву.

⁷⁾ Pesle, L' adoption en droit musulman.

⁸⁾ M. Morand, *Études de droit musulman et de droit coutumier berbère*, Alger 1931, p. 302. Према овом делу у Мароку се поред непотпуне практикује и потпуна адопција: „chez Ait Oum El' Bekht, l'adoption donne à l'adopté les droits et lui impose les devoirs d' un enfant légitime. „Исто тако и у Алжиру шеријатска судска пракса признаје непотпуну адопцију. *Cour d' Alger*, 14. I 1924.

У осталом овакви уговори практикују се и код нас у Босни и Херцеговини. Шта више судска пракса препоручује узимање туђе сиромашне деце на одхрањивање. Врховни шеријатски суд у Сарајеву издао је стварно један распис од 4-ХП-1915 године, бр. 312, у коме даје упуте шеријатским судовима како ће поступати при склапању уговора о отхрањивању. У томе распису између осталог Врховни шеријатски суд вели ово:

„У овом великом рату оста мноштво породица без својих хранитеља. Сила сиротне дјеце, немајући ни имовине ни ближњег рода, биће упућена на јавно добротворство које им нарочито у моралном правцу неће бити кадро да надокнади одгој у породици. Да се барем донекле ублажи та невоља, покренута је код нас акција, да се лица која добро стоје, а немају своје дјеце, потакну не би ли такву једну дјецу узела под своје... Како се види из неких књига о шеријатској јуристичкој стилистички постоји у Турској Царевини правни обичај узимати туђу дјецу на одхрањивање, т.зв. беслена, евладлук. — У таквом случају склапају се и уговори пред шеријатским судовима, али у форми најамног уговора... Препоруча се и нашим свим подређеним шеријатским судовима да у случају жеље којег добротвора муслимана да узме које сироче под своје поступају на истакнути начин... Ако би који добротвор био вољан осигурати дотичном сирочету и након своје смрти удјел из своје оставине може то учинити путем васијета. Познато је да сваки муслиман и муслиманка може по шеријату ваљано расположити након своје смрти до трећине своје оставине а у мањкању насљедника и цијелом оставином. Ако би се који добротвор хтио послужити са тим својим правом те опоручити дотичном сирочету становити дио оставине или у случају да нема насљедника оставити му цијелу оставину, нека шеријатски суд прими у записник његовог очитовање о васијету на темељу тог записника састави и странкама изда васијет-хуџет. По постојећим законским прописима може сваки власник некретнина по вољи коме хоће шта од својих некретнина даровати уз придржај себи права доживотног уживања дарованих некретнина. С овим начином такође би се могла сирочад од својих добротвора потпомоћи. За то нека се при сваком случају углављивања уговора о примању сирочади подучи о томе дотични добротвор....“

Из овога се види да се за ваљаност уговора о отхрањивању тражи: 1) способност странака, 2) њихов пристанак, 3) разлика у доби између усвојоца и усвојеника, 4) интервенција шеријатског судије. Овај уговор међутим не ствара ни цивилно сродство ни наследне односе. Храњеник има само право на издржавање и узгајање, право које не извире из закона него из уговора.

Пошто уговор о отхрањивању не ствара наследни однос, онда хранилац, како се у наведеном распису вели, може осигурати своје храњенику удео у својој имовини било поклоном било тестаментом. Обично лица без рођеног дјетета која усвоје туђу децу осигуравају им већ у часу склапања уговора удео у имовини и то редовно поклоном било целе имовине било једнога дела. У оваквим случајевима поклон се не врши безусловно него под условом да покло-

нодавац придржи себи право доживотног уживања⁹⁾). Опет лица која имају деце осигуравају своје хранџенику удео у имовини на основу тестаментa.

Дакле, обичајно право муслимана и судска пракса у Босни и Херцеговини признају непотпуну адопцију, отхрањивање, готово под истим условима као Аустриски грађански законик, § 186, и Српски грађански законик, § 144.¹⁰⁾

Овај обичај мора постојати и код муслимана у Јужној Србији тим више што је ова покрајина све до недавно чинила саставни део Турске Царевине, где се доста често практиковала непотпунa адопција. За директни доказ постојања тога обичаја може послужити и само решење муфтије среза Горњо-дебарског којим се потврђује уговор о усвојењу између самохране удове Ракибе и њеног братучеда Мурада Хаџи Мурада.¹¹⁾

Ово се решење не односи на потпуну адопцију која би била противна шеријатском праву, јер се у ствари нигде не помиње да се наведеним уговором ствара цивилно сродство, родитељска права и дужности и наследни односи. Ово се решење односи само на непотпуну адопцију. Ракиба усваја, узима на отхрањивање и одгајање свога братучеда „за то што нема мушке деце“ и због тога што ју је њен братић „добро гледао и слушао“. Она жели да на тај начин добије једно мушко дете које ће је слушати, обављати оне послове које муслиманке због нарочитих верских околности не могу обављати. Хранџеник Хаџи Мурад и његови родитељи опет пристају на усвојење због тога што су уверени да ће Ракиба уложити око њега вишу пажњу и дати бољи одгој него његови родитељи.

Дакле, како се овде ради о уговору о отхрањивању и одгајању, решење муфтије среза Горњо-дебарског није противно шеријатским прописима.

Према томе уговори овакве врсте могу дати право на оне повластице које признају наши закони непотпуној адопцији. Ако дакле уговор о непотпуној адопцији (§ 186 Аустриског грађанског законика и § 144 Српског грађанског законика) даје право храниоцу да се његов хранџеник у смислу Закона о устројству војске и морнарице ослободи од службења војног рока, онда се мора исто тако поступити и у случају уговора о отхрањивању које закључе муслимани пред шеријатским судом.

Д-р Мехмед Беговић

⁹⁾ Аустриски грађански законик § 956.

¹⁰⁾ О адопцији по српском грађанском Законику видети: Ж. Перић, *Породично право*, Београд 1920, стр. 41. Л. Марковић, *Породично право*, Београд 1920, стр. 182.

¹¹⁾ И једна начелна одлука Касационог суда у Београду од 30-V-1923 год. правилно схвата начин адоптирања према муслиманском праву. У овој се одлуци између осталог вели: „Код њих (муслимана) по Закону њихове вере постоји само трећи случај усвојења хранитељства, који предвиђају § 144 Грађ. Законика“. Архив, 1923, књига XXIV, стр. 75 и 76.

БАЛКАНСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Све до скоро придев „балкански“ није важио ни за каква комплимент. Рећи за некога да је „балканац“, да се служи „балканским методама“, да хоће да „балканизира“ неког другог, било је погрдно и важило је као за неку увреду. На балканске народе се гледало на Западу као на свађалице, кавгације и у пола културне народе. Балкан се сматрао као гнездо оса из кога су долазиле буне, револуције и варнице за европске ратове. Говорило се често да не треба допустити да се Европа „балканизира“. Једном речи изрази „Балкан“ и „балкански“, били су компромитовани и извикани, и нико са Балкана није марио да му се у иностранству помене да је Балканац.

Истина је да су се балкански народи бранили незгодама свога географског положаја и својом тешком прошлошћу под туђим јармом. Додавали су шта више да би на Балкану све било другојаче, то јест боље, када би велике европске силе оставиле балканске народе на миру и када се њима не би служиле као политичким пионима на шаховском пољу. Другим речима, балкански су народи бацали за своје стање кривицу баш на оне код којих су Балканци уживали тако рђав глас. Еманциповање балканских народа од штетног политичког утицаја небалканских сила нашло је своју политичку формулу у изразу „Балкан балканским народима“.

Тако је то све до скоро било. У последње пак време ствари се нагло мењају у корист репутације Балкана. Наше покољење као да ће да доживи потпуну рехабилитацију свега што носи назив „балкански“. Ту скоро један турски дипломата рекао је да Балкан неће допустити да га политички „европеизирају“, парафразирајући доскорашњи погрдан израз „балканизирати“ некога или нешто. Од куда таква смелост код једног Балканца? Она се објашњава политичким и економским стањем у коме се данас налазе ванбалканске државе. У Европи и свету мање више свуда данас влада стање које би се, у поређењу са стањем на Балкану, могло граничити са хаосом. У последње време на Балкану влада јака тежња за организовањем мира и реда. Закључење четворног Балканског Пакта један је од резултата те тежње и тога рада, који је у Европи одјекнуо врло повољно. Било је листова који су отворено европским државама дали, као пример на који се треба угледати, рад балканских народа.

Међу манифестацијама које су допринеле побољшању репутације балканских народа једно од првих места заузима покрет познат под именом *Балканске Конференције*. Овај се израз употребљује у два значења. Под Балканском Конференцијом подразумева се: 1. цео покрет, цела организација, односно установа, и 2. један њен орган: годишњи састанак делегата шест националних група, које сачињавају Балканску

Конференцију, као организовани покрет за зближење балканских народа са крајњим циљем њихове конфедерације. Оно што ваља одмах назначити јесте *јерманенџан*, *приваџан* и *амбуланџан* карактер Балканске Конференције. Амбулантни у томе смислу што се сваке године преносе у другу балканску земљу седиште организације и годишње конференције, којих је до сада било четири: 1930 у Атини, 1931 у Цариграду, 1932 у Букурешту и 1933 у Солуну.

Да видимо претходно генезу овога, по мир на Балкану, значајног покрета.

Иницијатива за овај покрет дошла је са стране Грка. На XXVII Светском конгресу мира,¹⁾ у октобру месецу 1929, у Атини, пала је идеја да се организује Балканска Конференција. На четвртој пленарној седници Конгреса, 9 октобра 1929, известилац треће комисије о Федерацији народа, г. Папанастасиу, бивши претседник грчке владе, (на овоме је Конгресу из наше земље учествовао само један студент из Љубљане), реферисао је о једном питању које није било на дневном реду конгреса, али које је у тесној вези са проблемом федерисања европских народа. У трећој комисији, рекао је известилац, покренут је предлог о зближењу балканских држава. Образован је одмах један под-одбор, под председништвом белгиског сенатора г. Ла Фонтена, који је израдио предлог резолуције, коју је Конгрес одмах акламацијом усвојио. Ево те резолуције XXVII Конгреса Мира која се налази на пореклу Балканске Конференције.

„Потреба ужих федерација у оквиру једне универзалне федерације бивши призната, Конгрес сматра да је апсолутно целисходна унија између балканских народа и да би у томе циљу требало организовати годишње нарочите балканске конференције.

„У том циљу, Конгрес, примајући са задовољством к знању споразум постигнут у „Балканској Комисији“ између представника балканских држава, тражи од Међународног Бироа за Мир да узме иницијативу за сазив, у сарадњи са међународним парламентарним организацијама и по могућству под покровитељством Лиге Народа, прве Балканске Конференције и да образује, ако је то потребно, један провизорни биро у ту сврху.

„Конгрес сматра да би било пожељно да представници горе поменутих организација и Међународног Бироа за Мир, као и сваке друге организације чија би сарадња била затражена, учествују на Конференцији о којој је реч.

„Сматрајући да би систематски рад на зближењу балканских народа био користан, Конгрес изјављује жељу да Лига Народа образује један Институт балканске колаборације попут Института интелектуалне сарадње, Лиге Народа у Паризу.“

Ову су резолуцију, вели записник четврте пленарне седнице, једногласно примили сви делегати, међу којима и љуб-

¹⁾ Први је Светски Конгрес Мира одржан у Паризу 1889 од стране Међународне Уније Удружења за Мир, која је 1892 основала у Женеви стални Међународни Биро за Мир, као свој стални секретаријат. Овој је Унији афилирано Југословенско Удружење за Међународни Мир, које је основано у Београду 1933 године.

љански студент који је једини из наше земље учествовао у раду Конгреса.

Да одмах констатујемо да се Лига Народа нажалост није одазвала израженој жељи и да није основала Институт за балканску кооперацију попут Института за интелектуалну сарадњу.

У јулу месецу 1931 године састаје се у Брислу XXVIII Конгрес Мира, на чијој листи учасника фунгира име нашег тадањег аташеа за штампу у Брислу. На трећој пленарној седници, 9 јула 1931, известилац, професор Спиропулос, из Солуна, реферише Конгресу о Првој Балканској Конференцији која је, на сазив и под покровитељством Женевског Међународног Бироа за Мир, одржана у Атини од 5 до 12 октобра 1930. Известилац се затим задржава на пројекту Балканског Пакта, који је поднет Конференцији и који поред осталог предвиђа једну комисију за консултацију, обавезу о ненападању, о узајамној помоћи и о мирољубивом решавању *свију* спорова, који би се појавили између шест балканских држава, били ти спорови правне или политичке природе, јер, додаје известилац, „сваки правни спор има политичку страну и обрнуто“. Он истиче и чињеницу да примирителна, концилијациона комисија има да буде састављена од шест делегата, из сваке балканске земље по један, док по другим пактовима, комисије за концилијацију обично сачињавају по један представник двају заинтересованих страна, то јест страна у спору, и један над-арбитар, кога обе стране на разне начине могу да одреде.

Конгрес на то усваја, опет аklamацијом, следећу резолуцију:

„Конгрес са највећим задовољством прима к знању успех Балканске Конференције. Он честита националним групама држава суделовача на духу споразума који их је анимирао и на плодносним напорима на зближењу њихових народа. Он сматра да ће закључење једног балканског пакта пријатељства, арбитраже и безбедности (*sécurité*), претстављати одлучујућу етапу на учвршћивању мира и стварању балканске Уније“.

Да додамо на завршетку овога разлагања о генези Балканских Конференција у вези са њеним покретачем Светским Конгресом за Мир, да је писац ових редова имао прилику да учествује са професорем г. Ђоровићем на XXIX конгресу, у Бечу, у септембру 1932, и да реферише о првој *Балканској Правничкој Недељи*, која је у јуну месецу исте године одржана у Београду, где је том приликом образована и *Међубалканска Комисија за унификацију балканских права*. На то је Конгрес, опет аklamацијом, усвојио једну резолуцију са уобичајеним честиткама и жељама за успех у будућности, али у коју је ушло и нешто ново. Конгрес је рекао у својој резолуцији да „цени благонаклоно држање које су владе узеле према балканској Конференцији“.

Одмах после XXVII Конгреса у Атини образован је припремни одбор, за Прву Балканску Конференцију. На челу тога организационог одбора стајао је г. Папанастасиу, који је и био референт за то питање на Конгресу. Према поменутој резолуцији Конгреса, Међународни Биро за Мир сазвао је *Прву Балканску Конференцију*, која је заседавала у Атини од 5 до 12 октобра 1930, у згради грчког парламента, а чија је завршна седница одржана у историским Делфима, где су усвојени и Статути Балканске Конференције. Конференцији је председавао г. Папанастасиу, а наша делегација је бројала седам чланова разних професија и стручне спреме. Свега је на Конференцији учествовало 96 делегата, и представници Карнегијеве Дотације и Међународног Бироа за Мир. Наша је делегација била најмалобројнија (грчка и румунска су биле највеће), али вредно је напоменути да смо ми поднели Конференцији осам реферата, Грци дванаест, а остале делегације ни један. Потпором Карнегијеве Дотације штампане су на нашем језику три књиге о раду Југословенске националне групе на првој, другој и трећој Конференцији, а сада се налази у штампаним и рад на четвртој Балканској Конференцији.

Конференција је почела свој рад према Правилнику који је израдио организациони одбор. По томе правилнику одлуке се доносе, не једногласно, него већином гласова присутних делегата. Конференција није дакле усвојила начело дипломатских састанака, него је примила систем надгласавања, *мајоризације*.

Поред активног председника, Конференција је изабрала за почасне председнике: председнике влада шест балканских држава и председника Међународног Бироа за мир, белгијског сенатора Ла Фонтена.

Затим се Конференција поделила у шест комисија, слично Скупштини Лиге Народа, чији се рад такође дели у шест комисија. Али ове комисије нису истоветне. Док су женевске комисије: правничка, техничка, за разоружање, за буџетска, социална и политичка питања; дотле је Балканска Конференција нашла за корисно да своје комисије подели овако: организационо-правничка, за политичко зближење, за интелектуално зближење, за економско-привредна питања, за саобраћајне проблеме, и за хигијену и социјалну политику. Из ове поделе уједно се види и програм рада који је цела установа себи поставила за циљ: радити на зближењу балканских народа не само на политичком терену, него и на економском, културном, саобраћајном, хигијенском и социјалном пољу. Крајњи пак циљ ове *приватне* установе, која ради са благовољењем званичних фактора, има бити, према статутима, „унија балканских држава у једну велику конференцију независних држава.“

Поред Конференције као годишње скупштине установе, статути предвиђају још и ове органе: Савет, Биро и секре-

таријат, и Националне групе. У суштини Националне групе нису органи, него саставни делови установе, њени пуноправни чланови, њена садржина. Али Статут их ставља у ред органа зато што им ставља у дужност извесне органске функције: извршивање одлука осталих органа на подручју групе, то јест на територији њихове респективне државе. Међубалкански језик конференције јесте француски. Последњи члан 26. Статута одређује балканску заставу.

На годишњим Конференцијама свака група располаже са тридесет гласова. „Претставници балканских влада, велики члан 5 Статута, у седишту Скупштине“ (односно годишње Конференције) „имају право да прате рад као посматрачи и могу узимати реч у дебати“, али немају право гласа. Пошто је очигледно да се циљеви Балканске Конференције не могу спровести без или противу воље званичних државних, одговорних фактора, то је разумљиво што је у Статут унета ова одредба, као и одредба члана 4, која гласи: „Националне групе треба да буду у додиру са својим владама као и са представницима балканских влада у њиховим земљама“. Овај додир и веза не одузимају ништа од приватног карактера и независности целог покрета, који увек може да иде испред одговорних фактора ка идеалу, који се, рецимо, у даном моменту још не може остварити, али које ће се моћи остварити кад се за њега буде створила погодна атмосфера. Овај пак контакт има пуно користи од којих није најмања та да вође покрета и националних група буду обавештени о политичким могућностима у даном тренутку, а одговорни фактори да буду обавештени о тежњама јавног мњења у свима балканским земљама у вези са идеалом уједињења балканских народа у циљу мира и развика свију њих.

Материјалну потпору Конференција је нашла у годишњој суми од 10.000 долара, коју јој је ставила на расположење Карнегијева Дотација у Паризу. Ова је сума омогућила да Конференција покрене и свој орган, у виду месечног часописа на француском језику, под насловом „*Les Balkans*“, чији је први број изашао већ у октобру месецу 1930, дакле за време Прве Конференције, а који и данас редовно излази. Уредништво часописа се налази у рукама грчке националне групе. Седиште му је у Атини.

Какви су били резултати Прве Конференције?

На *организаторском* пољу најважнији јој је рад био усвајање Статута и Правилника за рад Конференције. — На *чисто правном* пољу одмах је једнодушно истакнута потреба да се поједине области балканских права прогресивно изједначе и унифицирају путем међубалканских конвенција. Нарочито је подвучена потреба унификације у питању правне помоћи. — На *економском* пољу констатована је потреба што тешње сарадње балканских народа и изјављена је жеља да балканске државе усвоје један пакт о економској солидар-

ности. — На *полийничком* пољу изражена је жеља да се министри спољних послова балканских држава састају редовно сваке године у једној од њихових држава, „у циљу, вели текст резолуције, размене гледишта о томе како се најбоље може осигурати безбедност између њихових народа“. Затим је решено да се приступи изради једног балканског пакта по следећим начелима: стављање рата ван закона (попут Бријан-Келоговог Пакта) решавање мирним путем свих спорова између балканских народа, и узајамна помоћ у случају повреде обавезе да једна другој не објављују рат. Решено је најзад да се образује нарочити одбор да изради пројект Балканског Пакта. — На пољу *саобраћаја* Конференција је донела читав низ корисних одлука о жељезничком, поморском, ваздухопловном и поштанском саобраћају, о туризму и путничком саобраћају, Решено је да се оснује Туристички савез између Туристичких бироа балканских земаља. Сви бродови балканских држава треба да уживају једнакост са домићним бродовима, итд. — На пољу *интелектуалног зближења* резолуција инсистира на размени професора, студената и школске омладине. Затим, да се школска настава саобрази развијању мирољубивости и разумевања између балканских народа. Центар сарадње треба да буде један *Институт за балканску интелектуалну сарадњу*. Као последица ових одлука основано је, у децембру 1930, у Софији, *Удружење балканске штампе*, са циљем да развија идеју међубалканске сарадње и уније. — И *хигијенским и социјалним* питањима намењене су неколике важне одлуке.

То су у најкраћим потезима рад и одлуке првог састанка незваничних представника балканских народа. Следећи састанак, Друга Балканска Конференција, била је заказана за јесен 1931 године у Цариграду. Али пре него што пређемо на рад друге Конференције, да бацимо један поглед на догађаје који су се у међувремену одиграли у нашој земљи у вези са балканском организацијом. Рекли смо већ да Статут Балканске Конференције предвиђа националне гране као њене органе. Ваљало је дакле и код нас основати *Југословенску националну групу*. То је била дужност оних који су учествовали на првој Конференцији. У сагласности са званичним факторима, они су израдили Правила наше националне групе и поднели их властима на одобрење. Сходно земаљским законима, власти су ова правила одобриле 7 јула 1931. У септембру месецу исте године, готово уочи друге Конференције, организатори наше националне групе сазвали су прву Скупштину Групе, која пак није могла имати конститутиван карактер, пошто су Правила, то јест друштвени устав, већ била поднета и одобрена од власти.

Одмах затим, 20 октобра, отворена је врло свечано у Цариграду, *Друга Балканска Конференција*, која се још свечаније завршила, 26 октобра, у Анкари, у присуству пред-

седника турске републике Кемал Паше. Стотридесет делегата учествовало је, под председништвом Хасан Беја, подпредседника турске Велике Народне Скупштине. Међу делегатима налазио се и, сада почивши, Чичо Поп, председник румунске Скупштине, који ће следеће године председавати Трећом Конференцијом у Букурешту. Наша је делегација бројала 19 чланова од којих су двојица фунгирали на листи у звању експерата. Посланици балканских држава у Турској и представници Лиге Народа, Карнегијеве Дотације и Међународног Бироа за Мир, такође су суделовали на Конференцији, као *ојсервајтори*. Пре почетка рада Конференције састао се, 19 октобра, Савет који је усвојио последње одлуке о раду Конференције. Конференција се опет поделила у шест комисија, истих као и атинска. Радило се у Цариграду у Јилдиз Палати, а у Анкари у згради турског парламента. Конференција је послала поздрав Конференцији за разоружање, која се још није била састала (тек 2 фебруара следеће године) и пожелела јој пун успех. На жалост, и поред ове жарке жеље друге Балканске Конференције, конференција за разоружање није ни до данас пожелела жељени успех.

Шта је урадила друга конференција? Какве је она резултате постигла?

На *политичком* пољу она је имала да се бори са једном великом тешкоћом и једном опасношћу која је била у стању да паралише њен даљи рад и успех. Постојала је тежња да се састанци Балканских Конференција искористе као трибина за агитацију за заштиту мањина. Ова је тежња постојала код бугарске и албанске делегације. Она је нарочито сметала да се постигне сагласност у питању доношења једног Балканског Пакта попут Келоговог пакта, нека врста Балканског Локарна. Грчка је делегација дошла на другу Конференцију са формалним израђеним пројектом Балканског Пакта. Главна препрека за усвајање овога пројекта лежала је у бугарским захтевима у погледу заштите мањина у Македонији. Да би се ова тешкоћа отклонила, Конференција је решила да се до трећег састанка одрже такозвани *билатерални разговори*, између нас и Бугара, Румуна и Бугара, итд. да утаначују и изгледе све несугласице које постоје, те да се после тога једногласно усвоји Балкански Пакт и упуту владама као предлог Балканске Конференције. Оптимисте су од ових билатералних разговора много очекивали, можда и сувише. Скептици су у њима видели вешто одлагање несавладљивих тешкоћа. Тицало се наравно билатералних разговора између оних националних група између којих су постојали неспоразуми и несугласност у главним питањима. Наши су мислили да ће се лакше нагодити са Бугарима на само, то јест изван домаћаја туђег мешања. Међутим баш је наша национална група била та која се нашла у немогућности да путем билатералних разговора дође до споразума са бугарском националном групом.

Интересантно је напоменути да су због тога Бугари доцније тражили одлагање *sine die* треће Балканске Конференције.

Односно грчког пројекта Балканског Пакта, решено је да Савет одреди једну комисију која ће га проучити и на трећој Конференцији поднети извештај.

На *економско-привредном* пољу ваља поменути као резултат друге Конференције да се приступило организовању потребних органа за остварење економског зближења и сарадње. Тако је Конференција усвојила један *Статут Међубалканске трговачке и индустријске Коморе* са седиштем у Цариграду. Затим је решено да се изради статут и за једну *Међубалканску пољопривредну Комору*, и да се у свима балканским државама створе националне централе за продају жита и дувана, два главна артикла балканског извоза. Најзад је препоручено да се проучи питање колаборације финансиских установа и да се припреми једна конвенција о изједначењу царинских формалности, која би водила ка царинској унији балканских држава у циљу олакшања размене робе.

На пољу *интелектуалног зближења* Конференција је изгласала већи број жеља у циљу развитка сарадње путем васпитања и просветних установа, концерата, филмова, сарадњом културних друштава, итд. Решено је да се у том циљу установи један *Међубалкански Институт за Историјско Истраживање* (предлог југословенске делегације). Још је важнија одлука да се образује нарочита *Комисија правника* која ће спремити терен за *унификацију балканских права* и да се што скорије закључе конвенције о екстрадицији и узајамној правној помоћи.

На пољу *комуникација* донета је одлука да се спреми пројект *међубалканске поштанске конвенције* по којој би цео Балкан чинио једну једину поштанску област. За време конференције одржан је и *први Конгрес Балканске штурисичке федерације* основане у децембру 1930 у Софији. Најзад су стављена на дневни ред још некоја техничка питања из жељезничког и поморског саобраћаја.

Међу *социјалним* питањима покретано је питање држављанства удате жене, које је 1930 решавано на Хашкој Конференцији Лиге Народа за Кодификацију Међународног Права. Прокламовано је начело једнакости полова у питању народности.

На *хигијенском* пољу предложено је да се образују две установе: Балканска санитетска комисија и Међубалкански Биро за санитарне информације. Третирано је питање миграције и емиграције и заштите рада (југословенски предлог).

Најзад је донето још једно важно решење: да се у балканским земљама сваке године држе *балканске недеље*: правничке, хигијенске, социјалне, привредне итд.

То је био програм за рад. Али шта је од свега тога остварено у току 1932 године, до треће конференције?

Рекли смо већ да билатерални разговори нису ни до каквих резултата довели. Пројектовани састанак наше и бугарске националне групе у Београду није одржан. Вођени су само разговори за време састанка Савета и Конференције, али без стварних резултата. Било је и неких разговора и састанака и између Румуна и Бугара, али ни они нису олакшали рад треће Конференције, у погледу доношења Балканског Пакта и питања мањина.

1932 година донела је ипак три састанка под именом *Балканских Недеља* (Les semaines balkaniques): почетком маја одржана је у Грчкој *медикална недеља*, на којој, на жалост, из материјалних разлога, наша национална група није учествовала; крајем маја организована је у Цариграду, — где је основана *Међубалканска трговачко-индустриска комора*, — *економско-привредна балканска недеља*. Најзад, половином јуна, од 11 до 13, одржана је у Београду *прва Правничка балканска недеља*, којом је приликом основана *Међубалканска правничка комисија за унификацију балканских права*. Ова је Комисија до сада одржала три сесије: у Београду, у Букурешту и у Солуну (у новембру 1933). Комисија има свога председника и главног секретара и ради према утврђеном правилнику и методама инспирисаним методама Лиге Народа. Она је до сада изучила девет питања, која су зрела за унификацију и усвојила је предлоге конвенције за *експрадицију* и *чековно и менично право*. Комисија продужује свој рад и препоручује размену балканских правника. Сада њен секретаријат ради на издању једног прегледа балканских законодавстава, који ће бити штампан у току ове године на француском језику.

Према статутима *шрећа Конференција* требало је да се састане у октобру 1932, и то, по споразуму, у Букурешту. Али у септембру се јавља бугарска национална група са захтевом да се састанак одложи, пошто предвиђени билатерални разговори или нису ни одржани или нису довели ни до каквих резултата. После дужих преговора, најзад се ипак, и поред бугарске претње (коју у осталом Бугари нису одржали) да неће учествовати на Конференцији, ова састала у Букурешту, крајем октобра, од 22 до 29.

Конференцију је отворио министар спољних послова, г. Титулеско. Претседавао је сада почивши Чичо-Поп, тадањи претседник румунског парламента. Близу 180 делегата учествовало је у раду конференције, међу којима 17 Југословена. Лига Народа, Међународни Биро Рада, Карнегијева Дотација, Међународни Биро за Мир, такође су били претстављени, као и дипломатски представници балканских држава у Букурешту. На дневном реду је било неких двадесет и пет питања од којих смо већину већ среди на првим двома Конференцијама. Седнице су се држале у лепој и великој згради румунског парламента. Наша је делегација поднела Конференцији осам

реферата. На жалост она овога пута није била једнодушна у главном питању Балканског Пакта, о његовој глави IV, која говори (чланови 21 до 26) о стварању једне *међубалканске контролне комисије за заштити мањина*, (састављена од шест чланова, из сваке земље по један), која би сваке године радила у другој земљи потписници Пакта. Њој би имали подносити *Офиси за мањине* мањинске петиције и саопштавати шта су по њима предузели за заштиту мањина. Државе би се морале покоравати одлукама Комисије ако су ове донете једногласно, ако нису, онда би Комисија имала слати цео предмет у Женеву Лиги Народа. Сматрајући да ове одредбе претстављају отежање мањинских обавеза, које нису опште, него се намећу само некојим државама, наша Национална Група је била решила да њени делегати гласају и говоре противу те Главе IV, односно против установљења мањинске контролне комисије. Међутим, приликом гласања, један члан наше делегације сматрао је за корисно и потребно да гласа за Главу IV, и тиме је ослабио положај и акцију целе делегације, за коју су остале делегације виделе да у том важном питању по наше националне интересе, наша делегација није била сложна ни једнодушна. На крају крајева Пакт је усвојен од стране албанске, грчке (која је била и његов аутор), румунске, турске и наше делегације (са ослабљеном резервом на Главу IV). Бугари нису хтели да потпишу Пакт.

Текст Пакта који је усвојила трећа Балканска Конференција има 39 чланова подељених у пет глава: Глава I, Ненападање — Пријатељство. Глава II, Мирно решавање спорова, подељена у две секције: 1. о консилијацији (мирењу), и 2. о судском арбитражном решавању. Глава III, Узајамна помоћ (*assistance mutuelle*). Глава IV, Заштита мањина, и Глава V, Опште одредбе. Из ових наслова види се општа економија Пакта. Он, као и сви остали послератни пактови, има за циљ одржање мира, боље рећи међународноправно организовање мира, решавањем спорова правним путем, а не силом. Силу у међународним односима треба да замени правни поредак. Балкански Пакт је израз те опште тежње. На жалост што се број пактова повећава, као да се све више губи вера у могућност одржања мира, због чега све државе поново прибегавају наоружању као крајњој гаранцији заштите и мира. У томе има збиља нечег парадоксалног и готово трагичног. Као да једна неизбежна контрадикција прогони наше намучено покољење. С једне се стране говори о миру и разоружању, а са друге се прети ратом ако се не приступи ревизији садањег стања у Европи и спрема се рат новим наоружањима!

Главна дело треће Конференције остаје усвојени Пакт. Али поред овога, она је свршила још неке послове. Њена прва комисија, за чијег је председника био изабран шеф југословенске делегације, није се састајала; ни једно дакле *орга-*

низационо-правно питање није расправљано на трећој, као ни на другој Конференцији. На пољу *културног и интелектуалног зближења* било је поново речи о потреби и могућности образовања у Цариграду једног *Балканског Института за историска истраживања*, у Цариграду, јер је констатовано да у архивама негдашње турске царевине има највише још необјављеног материјала за историју балканских народа. Институтом би управљао одбор од шест чланова, из сваке националне групе по један. Изражена је жеља да се образују национални одбори за превођење књижевних и позоришних дела балканских на остале балканске језике и да се организују, пренашањем преко радија, такозване „*националне балканске вечери*“, као *јандан балканским недељама*. Види се из овога да је Балканска Конференција жељна да се за постигнуће својих циљева послужи најмодернијим пропагандистичким средствима.

На *економско-привредном* пољу Конференција је препоручила да се између балканских држава закључе трговински уговори на бази преференцијалних тарифа. Да би се то што боље постигло, Конференција је формулисала жељу да се унификују номенклатура и царинске формалности. Ни *јурисличко-комуникациона* и *социјална* питања нису ни на трећој конференцији била заборављена ни занемарена. И на тим су пољима изражене корисне и важне жеље, наравно само жеље и препоруке, јер одлуке Балканских Конференција немају званичан карактер и не везују балканске државе ни њихове владе, које се налазе по страни само као *ојсервајтори* онога што се на Конференцији манифестује као израз жеља јавног мњења, као неке *аван-гарде*. На *хигијенском* пољу Конференција је одобрила оснивање једне *Балканске медицалне уније* и препоручила је закључење једне санитарне и ветеринарне конвенције, и једне конвенције о санитарном статуту Дунава.

За време Конференције Савет је узео у обзир две могућности за место састанка четврте Конференције: Софију и Београд. Међутим *четврта Конференција* се састала, са малим задоцњењем, тек 5 новембра 1933, у — Солуну, дакле по други пут на грчком земљишту и заседавала до 11 новембра. Као и првом Конференцијом, тако је и четвртном председавао шеф грчке националне групе, бивши председник грчке владе, већ познати нам иницијатор целог покрета, г. Папанастасиу. Седнице су се држале у згради непотпуног солунског универзитета (факултети правни, философски и технички). Наша делегација је била многобројнија него икад, близу тридесет чланова, међу којима сенатори и народни посланици, што чини новину, јер тиме Конференција добија важнији и званичнији карактер. Наша је делегација поднела Конференцији *петнаест* штампаних реферата из разних домена, међу којима важан реферат о измени Статута. На Конференцији су се манифестовале две тежње у погледу реорганизације

Наш је предлог тежио ка бољој интерној реорганизацији чијим органима треба дати јзчи правни вид. Грчка је пак делегација тежила да од Балканске Конференције направи филијалу Међународне интерпарламентарне уније. По предлогу г. Папанастасиу, Балканска би се конференција имала претворити у скуп представника балканских парламената. Појамно је да се овако важан проблем реорганизације није могао одмах да реши, те је наименована комисија која ће питање проучити и поднети извештај на петој Конференцији.

Питање мањина није онако акутно потрзано као раније. Уопште политичка атмосфера на четвртој Конференцији јако се разликовала од ранијих.

Односно у Букурешту усвојеног Пакта нису доношене никакве измене. Остављено је владама да оне предложени текст саме модификују према новој политичкој ситуацији. Бугари се нису дали приволети да приступе Букурешком Пакту.

Најзад је објављено да ће се пета Конференција одржати у јесен (октобра) 1934 године у Југославији. Ова је одлука измењена на састанку Савета у Атини у априлу 1934, и решено је да се пета Конференција одржи у Цариграду.

Међутим од четврте Конференције догодио се један важан политички догађај. Наиме, почетком фебруара ове године парафиран је у Београду, а 9 фебруара потписан у Атини *четворни Балкански Споразум* између Грчке, Румуније, Турске и Југославије. Албанија и Бугарска остале су изван Пакта, али овај им пружа могућност да му доцније накнадно приступе. „У жељи, вели се у уводу, да допринесу учвршћењу мира на Балкану, надахнути духом споразума и концилијантности којом се руководило при изради Бријан—Келоговог Пакта и одлука Скупштине Лиге Народа усвојених с њим у вези, чврсто решени да осигурају поштовање већ постојећих уговорних обавеза и одржања *шериторијалног* поретка данас утврђеног на Балкану, одлучили су да закључе Пакт Балканског Споразума“. Цео Пакт има само три члана од којих је први најкраћи и најважнији; он вели да силе уговорнице (које се у томе члану поименично понављају) „гарантују узајамно безбедност свих својих *балканских* граница“. У Грчкој се одмах повела између владе и веницелистичке опозиције дискусија о томе на шта се односи израз „балканске границе страна уговорница“. Истакнуто је тумачење рестриктивно: да се члан први Пакта односи само на *унутрашње* границе сила уговорница, то јест искључиво на *њихове границе са балканским државама*, а не на границе са државама изван Балкана, другим речима гарантују се границе на Балкану, а не границе Балкана. Члан други Пакта вели да се стране уговорнице обавезују да ће се договарати о мерама које ће предузимати у случајевима у којима би могли бити тангирани њихови интереси дефинисани овим споразумом. Оне се обавезују, додаје текст уговора, да неће предузимати никакву политичку акцију ни

према којој другој балканској држави *непоштинници* овога споразума, пре но што претходно не измењају своја мишљења, и да неће на себе узимати никакве политичке обавезе ни према којој другој балканској држави без пристанка осталих Страна Уговорница“. И то је све.

Никакви органи, никаква процедура или арбитража за решавање спорова нису предвиђени. Повлачити паралелу између овога и Букурешког Пакта, који предвиђа читаву процедуру и органе, било би бескорисно. Ипак ваља рећи да за све оне који верују у ефикасност пактова и у испуњавање њихових обавеза од стране потписника, овај Пакт значи један корак у напред ка пацификацији Балкана, а то је и циљ Балканских Конференција. Према томе сви приврженици балканског споразума и све присталице покрета Балканске Конференције, могу се радовати његовом закључењу. Друго је питање да ли је са тим завршена мисија поборника покрета Балканских Конференција. Многи мисле да није и да је њихова акција и на даље потребна и од користи.

Д-р Ђура Поповић.

ОДНОС ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ И ЕМИСИОНЕ БАНКЕ.

I

Емисионе банке спадају у специјалну категорију кредитних установа. С обзиром на једно велико право које као акционарска друштва добијају од државе у виду концесије за издавање новчаница, емисионе банке се налазе у особеном положају према држави. Тај особени положај проистиче из саме концесије и дефинисан је законом о емисионој банци. Само вршење концесије има карактер *јавне службе* којој је циљ редовно и стално вршење колективних потреба, и као такво претставља општи интерес. С друге стране, закон који садржи одредбе о уступању концесије и друге прописе којима се регулише однос између државе и банке, претставља у исто време уговор, јер с правног гледишта инволвира сагласност двеју воља: државе с једне стране и банке с друге.

Са гледишта савремене науке сматра се као оправдано уступање концесије једној банци и данас осим неколико изузетака који претстављају или ће претстављати само историјски значај, емисионе банке имају у Европи искључиво право уживања концесије. С обзиром на овакву једну концесију као што је право издавања новчаница које претстављају опште законско средство плаћања у земљи, ствара се специјалан правни однос између државе и банке. Самим тим што се држава одриче једног таквог права — које је везано

за државну власт — и преноси га у виду концесије на приватну установу, ствара се *ipso facto* правна ситуација у којој држава има права да поставља банци извесне захтеве — и обратно, банка узима на себе према држави одговарајуће обавезе. Одредбе у којима су изражени правни захтеви државе, односно обавезе банке, предвиђене су у самом закону о емисионој банци. Ти правни захтеви које правдају било државне потребе, било државна финансијска политика, могу се тицати: права постављања високих функционера као гувернера, вице-гувернера, комесара, па чак и једног извесног броја чланова управног одбора; валутне функције коју банка има да врши као јавну службу; кредита на које држава рефлектује код банке; примања државних депозита на бесплатно чување; благајничке службе коју банка има да врши у име државе ит.д.

Да би финансијски механизам државе могао да функционише правилно, потребно је да се она наслања и на емисиону банку која ужива њену концесију. Са разлога својих потреба и своје финансијске политике коју у даном моменту води, држава има права да искоришћује службу коју емисиона банка врши не само у државном него и у општем земаљском интересу. Као што се из напред цитираних правних захтева види, они обухватају не само финансијске обавезе које емисиона банка прима према држави, него и извесне чисто административне услуге које емисиона банка врши у корист Државе.

Али поред скупа тих правних захтева, држава има према банци и једну другу врсту права која се обележавају не само у науци него и у пракси као законска интервенција државне власти у пословне односе емисионе банке. Да бисмо доказали колико држава има права на ту интервенцију, ми ћемо се на овом месту упустити у анализу битне карактеристике појма права емисије новчаница, излажући његова специјална својства. Тако, као битни атрибути који карактеришу поменути правни појам, могу се навести ови:

1) *Законитост права*. — Право емисије новчаница регулисано је законом, у коме су расправљена и сва остала питања која се тичу међусобног положаја државе и банке. Држава је извор права и, као што је напред поменуто, она га се само привремено одриче и за одређени период времена преноси на банку. После истека концесије зависи од воље државе као извора права, да ли ће концесију продужити, одузети и пренети на друго акционарско друштво, или најзад задржати за себе. У законској гарантини која се тиче како важења тако и трајања концесије, састоји се сав правни смисао овога атрибута права.

2) *Искључивост права*. — Као год што је савремена наука осудила везивање овог права за државну власт, тако

је она одбацила и уступање овог права неколицини банака. За сада постоје државне банке само у Шведској, Русији и Бугарској; с друге стране, само у Немачкој и Италији право емисије новчаница нема монополски карактер. Када се са гледишта лукративности пореде два права: једно које је искључиво и друго које је подељено, свакако да је оно прво веће и рентабилније.

3) *Обимношћ права.* — Право издавања новчаница је широко и обимно право. Обимност овога права простире се у два правца: с једне стране, оно важи за целу државну територију, а с друге оно вреди за релативно дуг период времена. Обимност овога права у оба поменута правца показује да се овако двоструко обимно право може назвати с разлогом једном ширококом повластицом, коју емисиона банка ужива у име државе.

С обзиром на право са таквим атрибутима, оправдано је да се држава као извор тога права, меша у пословне односе оне установе којој га она уступа. Када би држава сама непосредно искоришћавала поменуто право, она би га уживала у облицима који њој конвенирају; када га пак преноси на другог, она има права да поставља извесне правне захтеве, који претстављају компензацију за уступање тога права.

Из напред означених атрибута права излази логички, да је концесија за издавање новчаница — посматрајући како са гледишта државе и банке тако и са гледишта народне привреде — једно значајно право. Са гледишта државе и банке, оно је значајно зато, што се питање емисије новчаница као општег законског средства плаћања дефинитивно решава за један одређен период времена. То значи да се законским путем признаје да као тип новчаничне банке у земљи има да важи систем концесиониране емисионе установе. Решењем тога питања расправљен је уједно и правни однос између државе и банке за период времена предвиђен у закону о емисионој банци.

Са гледишта народне привреде поменуто право је значајно с тога, што ће од система емисије који је везан за то право, народна привреда вући све користи, јер је иначе кредитна политика емисионе банке врло важна у њеном делокругу.

То мешање државе предвиђено у закону о емисионој банци може претстављати нарочиту финансијску политику коју држава спроводи према емисионој банци и која се може назвати законском интервенционистичком политиком. Она може бити у разноврсним облицима. Тако, у Италији влада преко свога нарочитог комитета води емисиону политику, тј. рационалну контролу одмеравања новчаничног оптицаја према потребама државе с једне стране и земаљске радиности с друге. У Данској, дисконтна политика, тј. стручно поме-

рање дисконтне стопе макар и у минималним процентима према стању на новчаном тржишту и потребама земаљског промета, води се споразумно између Владе и емисионе банке. У Пољској, претседник емисионе банке наменован од стране Владе, има права да обустави сваку одлуку управе банчине, ако нађе да је противна било законима земаљским, било интересима државним, било Закону о Пољској емисионој банци. У Норвешкој банци, чија организација претставља типичан пример међу европским емисионим установама, Парламенат (Стортинг) одређује три члана из Врховног државног рачунског суда (Главне контроле) и три члана управе банчине да врше преглед закључних рачуна. Даље, у законима већине европских емисионих банака предвиђен је положај владиног комесара који има дужност да пази да се одлуке врховних органа банчиних доносе у складу са законским прописима банчиним. У неким емисионим банкама, као у нашој, Чехословачкој, Румунској и Јапанској емисионој банци владин комесар има права да обустави од извршења сваку одлуку врховних органа банчиних, ако нађе да је она противна не само закону о дотичној емисионој банци него и државним интересима. Међутим, с обзиром на то да поређење државних с политичким интересима може увек да буде предмет арбитрарног оцењивања од стране Владе, постоји бојазан да Влада преко свога комесара врши једну врсту екстензивне интервенције у пословне односе банчине. Таква интервенција може до душе да користи влади за постизање њених циљева и спровођење одређене финансијске политике, али њу наука осуђује, јер се таквом интервенцијом вређа принцип независности емисионе банке.

Још бриселска економска конференција од 1920 год. која се између осталих питања бавила и питањем односа емисионе банке према држави, препоручила је у своме реферату независност емисионих установа, нарочито оних које су имале у времену после конференције да се оснују у Европи (Аустријска, Мађарска и Чехословачка народна банка). Та препорука дата је од стране комисије за валутна и девизна питања у чл. 3 меморандума овим речима: „Банке а специјално емисионе установе треба да буду слободне од политичког утицаја, а њима има да се управља по начелима смишљене финансијске политике“.

Исто тако планови које је Друштво Народа израдило 1920 год. за економску обнову Аустрије и Мађарске, имају као главну карактеристику принцип независности емисионих банака; шта више, финансијски комитет Друштва Народа нарочито је пледирао за независност емисионих банака које су се у том времену имале основати како за поменуте две државе тако и за Естонију и Грчку. Даље, у земаљама у којима су задржате предратне законске одредбе, садашња тенденција је апсолутно противу сваке политичке контроле.

Најзад, слични су принципи заступљени и у статутима појединих недавно основаних емисионих банака извесних јужно-америчких република.

Међутим, у већини европских емисионих установа опажа се интервенција државе у пословне односе емисионих банака; чак и код Енглеске банке и Немачке Рајхсбанке, код којих је независност од државне управе загарантована законом, стварно постоји интервенција државне власти у појединим облицима. Дакле, код обе поменуте банке законска гаранција њихове независности постоји само на хартији — у ствари постоји интервенција државе према њеним потребама и захтевима.

Концепција о мешању државне власти у пословне односе емисионих установа води порекло од Светског рата. Као што је познато, у току Светског рата, емисионе установе свих зарађених држава стварно су финансирале рат, повећавајући новчанични оптицај на захтев влада за подмирење ратом изазваних неопходних државних потреба. Таква интервенционистичка политика држава настављена је и по завршетку Светског рата новчаном инфлацијом емисионих установа у циљу економске обнове појединих земаља. Послератни дух времена, све јачи притисак државних потреба, политичка ситуација држава и најзад светска привредна криза — све је то захтевало под утицајем теорије о етатизму да држава узме у своје руке регулисање економских, финансијских, политичких и социјалних односа појединих земаља. Бољшевистички режим у Совјетској Русији, Мусолинијев фашистички и новопроектовани корпоративни систем државне управе у Италији, Хитлеров политички поредак у Немачкој и Рузвелтова валутна политика у Сједињеним Америчким Државама — налазе своје објашњење у напред наведеним послератним чињеницама с једне и новим теоријским концепцијама с друге стране.

Тако су државе у току послератних година задрале све више и у пословне односе емисионих установа, што се објашњава на исти начин. Али и без тога објашњења, интервенција државе у пословне односе емисионе банке налази своје оправдање у накнади коју држава треба да добије од емисионе банке за право уступања концесије које је — као што се из напред наведених његових атрибута види — једно право широког обима.

II

Као што је у току послератних година фаталистички развој политичких прилика у Европи почео да наговештава знаке анархије у појединим европским државама, услед чега су створене нове политичке концепције о форми државне управе (бољшевизам, фашизам, хитлеризам), тако је у народима све више хватала корена идеја о *државном разлогу*

који треба да буде на првом месту, — или друкчије речено, идеја о *државном интересу* који треба да буде изнад свега. Тај државни разлог и државни интерес који се у ствари идентификују с народним интересом и којима — кад су они у питању — има да буде потчињено све остало — највише оправдавају интервенцију Државе у све пословне односе емисионих банака.

Али и тој интервенцији треба да буду постављене границе. Кадгод ја реч о поменутој интервенцији државе, ми увек мислимо на интервенцију која је на закону о емисионој банци основана — дакле на законску интервенционистичку политику. Зато држава — с обзиром на то што се закон гради споразумно између ње и банке — треба увек да предвиди све односе и основе у којима би држава желела да резервише себи право интервенције. У противном случају, ако би држава интервенисала ван законских граница, такви њени поступци могли би да наносе повреде интересима не само државе него и емисионе банке. Јер, незгодно би било за државу да се њој приписује једна законом непредвиђена интервенција; незгодно би било и за банку да прими једну такву незакониту интервенцију и да кривицу за губитке, проистекле од такве интервенције, превалује на државу. Најзад, ти губитци тешко би се могли бранити пред збором акционара као највишом влашћу емисионе банке. Уосталом, ако би држава хтела да интервенише свагда и ван својих законских права, онда бисмо имали само *de potine* емисиону банку с привилегијом државном а *de facto* државну банку. Међутим, ми смо напред видели, да је наука осудила уставно државних банака и да је пракса усвојила ово научно гледиште, јер до сада, као што је напред поменуто, у Европи постоје *свега три државне банке*.

Поставља се питање: у колико држава треба — више или мање — да чини употребу од појединих напред побројаних врста правних захтева с једне стране и наведених облика интервенције с друге стране. Пре него што бисмо одговорили на ово питање, напоменућемо, да је искоришћавање ових права од стране државе различито регулисано код појединих земаља, и да то све зависи од начелног схватања овог питања. У теорији, — нарочито после рата — не постоје утврђена начела нити влада потпуна сагласност у погледу на питање о широј или ужој слободи и независности емисионе банке од стране утицаја државне власти. То питање је још у току студије са разних гледишта и у разним земљама. И поред напред споменуте препоруке Бриселске Економске Конференције и Финансијског савета Друштва народа, пракса која треба да иде за теоријом, није усвојила гледиште изражено у меморандуму поменутих конференције и Женевске институције. Ми смо се у овом погледу позвали на Енглеску банку и Немачку Рајхсбанку. По себи се разуме да у колико

је интензивније искоришћавање поменутих права, у толико оно претставља јаче сужавање независности емисионе банке; обратно, мања употреба тих права значи повећавање њене слободе. Једна теориска аргументација, макако била снажна — ако не би имала практичне подлоге — остаје само у домену теорије, јер *theoria sine praxi sicut rota sine axi*. Уосталом, ми незнамо како би и најјачом стручном аргументацијом могло да се брани гледиште о што већој слободи емисионих банака, када испред државног разлога и државног интереса у садашњем времену имају да падну сви други обзираи. Ипак, када се поставља питање о већој или мањој слободи емисионих банака, ми — поред онога што смо напред напоменули о избегавању незаконите интервенције — налазимо да се у овом погледу треба држати средње линије: ни сувише широка слобода, ни сувише велики притисак. Јер би између сувише широких слобода и садашњих концепција о ингеренцији државне власти постојао тако рећи инкомпатибилитет; напротив сувише велики притисак спутавао би у раду емисиону банку, чија би слобода требала да се креће бар у извесним резонским границама.

У низу ових мисли треба имати на уму да је емисиона банка после рата постала сувише сложен и компликован механизам, јер се у појединим гранама њене пословне политике појављује у пракси низ питања која претстављају читаве проблеме за решавање. Рђава и нецелисходна решења донета по таквим питањима могу да погађају не само банчин него општи земаљски интерес. Зар девизна политика коју емисиона политика води, не претставља и земаљски интерес, када се зна да је она у вези са старањем о новцу које Банка по закону врши у име Државе као јавну службу?

Ако би се пледирало за што ширу слободу и потпуну независност емисионе банке од утицаја државне власти, онда би одговорност емисионе банке била искључива; међутим, у случају ингеренције државне власти одговорност може да буде подељена између државе и банке. Према томе, без обзира на послератни дух времена — на државни разлог и државни интерес — тај категорички императив у садашњем бурном времену које преживљује свет — не треба бежати од мешања државне власти. Напротив, то треба желети, јер то мешање може да буде само у интересу и државе и банке. Ми у осталом верујемо да су већина европских емисионих банака код којих је констатована ингеренција државне власти у њихове пословне односе, вољно пале у државне воде, и да поред државног разлога и државног интереса аргуменат о одговорности може да послужи за објашњење ове појаве.

Али, као год што држава има разних права према емиционој банци, тако исто ова има извесних својих права према држави. Та права емисионе банке проистичу из самог прав-

ног положаја у коме се она налази према држави — и регулисана су законом о емисионој банци. Тако, као најважније право емисионе банке јесте право уживања концесије за период времена утврђен законом. Из тога права, — ако је оно монополског карактера у корист искључиво једне банке — произилази, да свако противправно емитовање новчаница од стране трећих повлачи казнено-правне санкције. С обзиром на то, да додељивање концесије јесте и законског и уговорног карактера, престанак концесије пре истека рока може бити само с престанком државе и на основу одлуке ванредног Збора акционара као највише власти у емисионој банци која је по своме постанку акционарско друштво. А *contra* излази да престанак уживања концесије без испуњења горња два услова јесте теоријски неосновано а практички неспроводљиво.

Даље, емисиона банка као установа полудржавног карактера која у име државе врши јавно-правне функције, има права да захтева ослобођење плаћања пореза на имовину и приходе, као и плаћања разних дажбина (н.пр. такса за потврду књига и докумената) и поштарине на писма. Ова права проистичу из самог правног карактера концесије за издавање новчанице коју Банка врши као јавну службу, а с друге стране њих инволвира и сам правни положај концесионара према држави.

Затим, емисиона банка има права да захтева да зграде, било да су њена својина, било да су узете под закуп, не смеју бити реквириране ни за какве друге потребе осим њене. Најзад, узелно је да се емисионој банци признаје од стране Државе да на своме печату носи државни грб.

Да би емисиона банка могла несметано да искоришћује напред цитирана права према Држави, она треба да буду *законска права* и зато се предвиђају у самом Закону о емисионој банци.

Из свега напред изложеног види се да је емисиона банка према држави у врло тесном контакту, јер се многа финансијска питања, која заседају земаљске интересе, решавају сарадњом државе и емисионе банке. Та сарадња у вршењу целокупне службе која је предвиђена законом о емисионој банци, не да се ни замислити без ингеренције државне власти у пословне односе емисионе банке. Како су послови емисионе банке по својој природи финансијски послови, то државна власт која највише сарађује с емисионом банком, јесте Министарство финансија, али емисиону банку у вршењу службе која — као што је поменуто претставља и државни интерес — помаже по потреби целокупан државни апарат. С обзиром на овако тесан контакт и широку сарадњу с државом, емисиона банка претставља један моћан беочуг у ланцу државном који би се — тако да се изразимо — без тога беочуга раскинуо.

СВЕЧАНО ОБЕЋАЊЕ КАО КРИВОКЛЕТСТВО

Једно од врло важних и деликатних кривичних дела јавља се у кривичном праву и кривоклетство односно лажно исказивање пред судом под заклетвом. У глави о кривичним делима против правосуђа а специјално у § 144 наш је кривични законик инкриминисао кривоклетство у три правца и то: у првом одељку, у опште ко пред судом под заклетвом лажно нешто искаже казниће се робијом до пет година; у другом одељку, ако се сведок, вештак, преводилац или тумач у кривичном поступку против ког лица лажно заклео, у корист или на штету овога, казниће се робијом до десет година; у трећем одељку, ако је кривоклетство лажно исказао у намери да оптуженик на смрт осуђен буде и осуда буде извршена, казниће се вечитом робијом.

Према томе лажно исказивање пред судом под заклетвом сведока, вештака и странака у грађанском парничном поступку законодавац је подвео под горњу одредбу првог одељка кривичног законика, не правећи разлику између положене заклетве странака, с једне стране и сведока, вештака и др. са друге стране, како је то чинио кривични законик за Краљевину Србију (§ 266), што је сасвим у складу са заклетвеним прописима новог грађанског парничног поступка од 13 јула 1929 год., који у погледу доказне вредности положене заклетве од парничних странака изједначаје са положеном заклетвом сведока, вештака и др. и који не дозвољава да парничне странке располажу са полагањем заклетве и састављању њене формуле, већ даје дискреционарно право суду да нареди саслушање оне парничне странке, којем исказу без заклетве даје већу доказну вероватност, ако саслушање без заклетве није довољно да увери суд о истинитости или неистинитости чињеница, које треба у спору доказати.

Но нас овде не интересују толико врсте кривичних дела кривоклетства, колико сама форма датог свечаног обећања у место заклетве, јер и исказивање пред судом под свечаним обећањем инкриминисано је као кривоклетство у § 145 од. II крив. зак. у коме је казано „заклетви је равно свечано обећање дато у место заклетве“.

Код свечаног обећања као и код заклетве морамо разликовати две ствари, на име, формула (образац) заклетве односно свечаног обећања и начин полагања заклетве односно начин давања свечаног обећања. Формула је сам текст (речи), који има да изговори извесно лице пред судом, а поступак изговарања формуле заклетве или свечаног обећања пред надлежним судом јесте начин полагања заклетве односно давања свечаног обећања. За постојање пак кривичног дела кривоклетства битно је не само да је заклетва положена у формули законом прописаној, већ је потребно да је иста положена код надлежног суда и на начин у закону пропи-

сан. Ово исто мора важити и за свечано обећање дато у место заклетве, пошто се исто равња положеној заклетви.

Кривични законик не регулисава и не прописује каква треба да буде формула и на који се начин полаже заклетва односно даје свечано обећање, већ то решавају поступци кривични и грађански, те према томе одговор на постављено спорно питање морамо потражити у тим поступцима и уредбама издатим на основу овлашћења поменутих поступака.

Прегледајући односне одредбе закона о кривичном судском поступку налазимо једино у § 177 од. II формулу заклетве и то само за сведоке. У овом пропису стоји да се заклетва полаже усменим изговарањем ових речи:

„Заклињем се јединим Богом и свим што ми је најсветије и на свем свету најмилије, да сам у свему што ме је суд питао истину казао, и да ништа што сам у овој ствари знао нисам прећутао, и како ја овде истину говорно, тако мени Бог помогао.“

У неколико може се узети да је и § 187 крив. суд. пост. предвидео како ће гласити форма заклетве за вештаке.

Нови закон о судском поступку у грађанским парницама пак није прописао образац заклетве, на супрот старог грађанског поступка, који је прописао и формуле разних заклетва и начин полагања исте, већ је то право законодавац препустио према § 432 од. IV грађ. пар. пост. Министру правде, да то питање уредбом регулише. И Министар правде је 2 фебруара 1933 године под Бр. 9930 донео на основу горњег законског овлашћења уредбу о облику заклетве по прописима грађанског парничног поступка и свечаном обећању у место заклетве. Да би имали јаснију преставу о форми заклетве по овој Уредби, која се разликује од оне прописане у кривичном судском поступку, морамо да цитирамо цео текст § 1 пом. уредбе, који гласи:

„За полагање заклетве по прописима грађ. парничног поступка вреди следеће: 1) Формула заклетве, без обзира на веру лица, које се има заклетви гласи: а) за сведоке: „Заклињем се Богом Свемогућим и Свезнајућим, да сам о свему што ме је Суд питао (да ћу о свему што ће ме суд питати), чисту и потпуну истину а ништа друго него истину исказао (исказати). Тако ми Бог помогао!“ — б) за вештаке: „Заклињем се Богом Свемогућим и Свезнајућим, да ћу налаз и своје мишљење дати по своме најбољем знању и савести а по правилима науке (уметности, заната). Тако ми Бог помогао!“ — в) за заклетву странке: „Заклињем се Богом Свемогућим и Свезнајућим да (овде следи заклетва у смислу прописа § 473 гр. п. п.) Тако ми Бог помогао!“

На који се начин полаже заклетва и какве се све формалности и церемоније имају испунити приликом полагања заклетве прописано је по кривичним стварима у § 37 уредбе о пословном реду за редовне кривичне судове, и то како за хришћанске вероисповести тако и за муслимане и јеврејске вероисповести, као и за хелвећане, а по грађанским стварима прописано је у §§ 3 и 4 поменуте уредбе Бр. 9930.

Што се тиче формуле и начина давања свечаног обећања у кривичним стварима нема ништа нарочито прописано ни у кривичном судском поступку ни у уредби о пословном реду за редовне кривичне судове. Једино у § 177 од. IV крив. суд. пост. стоји да ако сведок не припада никаквој вероисповести, даће у место заклетве свечано обећање да ће по својој савести истину казати; а у § 381 од. I крив. суд. пост. у поступку код среског суда каже се, да се сведоци по правилу не заклињу ни у извиђајима ни на усменом претресу, но у место заклетве може се судија задовољити, да од сведока тражи свечано обећање, да ће говорити истину. Дакле према изложеном следује, да у кривично правним стварима не зна се ни какав треба да буде образац — текст свечаног обећања ни на који начин и под којим формалностима даје се свечано обећање, јер то не прописује ни један законски пропис.

У грађанско правним стварима пак отишло се мало даље издавањем поменуте уредбе Бр. 9930, али ни ту није сасвим потпуно, тачно и јасно изведено како има да гласи формула свечаног обећања и на који се начин даје свечано обећање. Пропис који говори о овоме јесте § 5 поменуте уредбе, који гласи:

„Лица која не припадају ни једној од признатих вера или припадају признатој вери чија правила забрањују полагање заклетве, даће, пошто их је судија опоменуо сходно прописима § 4 уместо заклетве свечано обећање сходно тексту прописане заклетве.“

Из садржине цитираног прописа види се да ће судија претходно дотично лице опоменути сходно прописима § 4. Међутим § 4 у опште не говори о опоменама које судија чини лицу које има да положи заклетву, већ тај пропис регулише на који начин полагају заклетву нема лица, те сматрамо да је погрешно стављено § 4 у место § 2, који стварно предвиђа да судија мора претходно опоменути лице које има да положи заклетву на светост и важност заклетве по правни поредак и на земаљске и вечне казне лажног исказивања. Дакле из овог прописа види се да ће лица која не припадају ни једној од признатих вера или која припадају признатој вери чија правила забрањују полагање заклетве дати у место заклетве свечано обећање сходно тексту прописане заклетве. Дакле, ни овде не види се да је законодавац прописао на који начин и под каквим формалностима даје се свечано обећање, нити пак може се несумњиво утврдити каква ће бити формула датог свечаног обећања, јер из израза „сходно тексту прописане заклетве“ може се извести само то да текст свечаног обећања треба да је нешто налик на формулу заклетве, али баш каква треба да буде та формула може бити само нагађање.

С обзиром на овакво стање ствари не треба наглашавати какве се тешкоће појављују пред судијом, који има да

узме свечано обећање од извесног лица, у погледу формуле и начина давања свечаног обећања као и у погледу примењивања кривичног законика. Тако на пример неки се задовољавају и тврде да стоји кривично дело из § 144 од. I у в. § 145 од. II крив. зак. ако је неко лице пред судом свој исказ потврдило речима: „На све ово што сам казао заклећу се“. Други пак заступају гледиште да стоји престављено кривично дело ако је то лице свој исказ потврдило свечаним обећањем, тј. речима: „Дајем свечано обећање да сам (да ћу) истину казао (казати)“. Трећи пак тврде да се свечано обећање у место заклетве као кривично дело са-стоји у томе ако је извесно лице на један свечан начин (не обичан) изговорило прописану формулу заклетве и то припадници појединих вероисповести изговарањем текста заклетве, а припадници неких вероисповести чија правила забрањују полагање заклетве или лица која не припадају ни једној вероисповести изговарањем прописане формуле заклетве изостављајући изразе који се односе на позивање Бога као сведока да по савести истину говоре.

Које је од напред изнетих мишљења тачно и на закону основано не може се са поузданошћу одговорити. Али може се рећи да је у неколико јасно да и прво и друго мишљење не може се узети да су сасвим тачна и да је то баш оно свечано обећање на које је законодавац циљао у кривичном законнику, јер не видимо никакву свечаност приликом давања овог обећања, коју је „свечаност“ законодавац нарочито прописао, те је тиме искључио обично обећање и дао на знање да је један од битних елемената престављеног кривичног дела и свечаност. А сем тога у прва два мишљења немамо формулу датог свечаног обећања, која је такође један од битних елемената за постојање кривичног дела кривоклетства.

Стога изгледа да је тачније и приближније законодавчевој намери поменуто треће гледиште, јер оно доиста садржи у себи формулу заклетве изговарањем на један свечан начин пред судом од дотичних лица. Али и ту се појављују разна спорна питања. Пре свега намеће се питање да ли могу дати свечано обећање у место заклетве и лица која припадају некој од признатих вера и да то свечано обећање чини кривично дело из § 144 од. I у в. § 145 од. II крив. зак., ако се утврди да је неистинито. Да је ово правило предвиђено само у § 177 крив. суд. пост. и у § 5 поменуте уредбе Бр. 9930, који говоре о давању свечаног обећања у место заклетве и изрично прописују да исто могу давати само сведоци који не припадају никаквој вероисповести, ово питање неби било спорно. Међутим § 381 од. I крив. суд. пост. створио је забуну кад је прописао да сведоци без обзира на веру у поступку пред среским судом могу давати у место заклетве и свечано обећање да ће говорити истину. Према

томе, кад је закон допустио да извесно лице своје исказивање пред судом у место заклетвом потврди свечаним обећањем које потпуно замењује заклетву, не правећи разлику дали то лице припада или не некој вероисповести или ако припада да правила његове вероисповести забрањују полагање заклетве, онда сматрамо да је сасвим правилно и на закону основано да и свечано обећање дато од лица која припадају некој од признатих вероисповести, а нарочито у кривичном поступку пред среским судом, мора имати за последицу кривично правне санкције и да се исто има сматрати као кривично дело у смислу кривичног закона, ако се доцније утврди да је исказ потврђен овим свечаним обећањем лажан.

Сем тога постоји мишљење да свечано обећање дато пред среским судом у место заклетве не повлачи за собом и кривично правне санкције, ако се истим потврђује лажно исказивање пред судом, већ да исто има за последицу само грађанско правне природе, наводећи да су у питању мање важна кривична дела (до годину дана затвора), и да је препуштено окривљеном, који дело не признаје, да захтева да сведок положи заклетву на свој исказ, када би тек могле да наступе веће санкције — кривичну и верску. Овим се иде на то да би се оправдало гледиште да припадници ма које вероисповести не могу давати у место заклетве свечано обећање, већ то могу чинити само она лица која не припадају никаквој вероисповести или чија верска правила забрањују полагање заклетве. Сматрамо да такво тумачење одредбе ст. I § 381 крив. суд. пост. не може бити тачно са напред изнетих разлога као и стога што и овде се свечано обећање даје у место заклетве, те према томе морају наступити исте последице као да је положена заклетва.

Други одељак § 381 крив. суд. пост. изузетак је од општег правила да се сведоци у поступку пред среским судом не заклињу већ дају свечано обећање у место заклетве, у ком случају ако окривљени, који кривицу не признаје, захтева да се сведоци заједно на своје исказе, судија их мора заклетити, или ако судија без овог захтева држи потребним може их заклетити. Али то не значи да ће кривичне санкције због лажног исказивања наступити само у овом случају, а не и онда када је дато свечано обећање. Јер кад би било тачно противно мишљење наступило би то да у поступку пред среским судом дато свечано обећање и од лица која не припадају никаквој признатој вероисповести или чија верска правила забрањују полагање заклетве (назарени), који у место заклетве могу давати пред судом само свечано обећање, не може бити никад предмет кривичног дела из § 144 од. I у в. § 145 од. II крив. зак. што се ничим не може оправдати, пошто за такво диференцирање свечаног обећања дато у место заклетве кривични закон не даје никакво овлашћење не правећи ни у колико разлику дали се свечано

обећање у место заклетве даје у кривичном поступку пред среским или другим судом, у мање важним или много тежим кривичним делима. Ово пак у толико пре што свечано обећање по кривичном закону не појављује се као да замењује заклетву, већ се исто сматра као самостална форма поред заклетве, за потврђивање истине, те у случају потврђивања неистине постоји кривоклетство исто тако као што би постојало да су неистините чињенице потврђене заклетвом, пошто се овој равна свечано обећање.

Друго је питање дали је требало допустити свечано обећање у опште у место заклетве и изједначити га са заклетвом. Да је законодавац допустио свечано обећање али да га није изједначио са заклетвом по кривично правним последицама, што би сасвим правилно било и одговарало би духу времена, онда стварно, свечано обећање би требало да дају у место заклетве само они који је (заклетву) не могу дати, као лица која не припадају никаквој вероисповести или лица којима је верским правилима забрањено полагање заклетве. Јер заклетва је у суштини, не само цивилни већ и религиозни акт, односно она преставља и вршење једне грађанске дужности по закону са кривично правним последицама, а у исто време полаже се у религиозној форми под извесним формалностима у закону означеним са морално религиозним последицама. Дакле, код заклетве имамо свечано обећање са позивањем Бога као сведока да је или да ће неко лице истину говорити у тачно по закону означеној форми и на начин у закону утврђен што значи да постоји више један моћан религиозни елемент — позивање Бога за сведока код акта положене заклетве него код обичног свечаног обећања, те према томе није ни мало опортуно и оправдано да се и једно и друго подједнако казни. У осталом кад је главни циљ заклетве да се што поузданије и сигурније до материјалне истине у судским процесима дође, и када је заклетва један од најсигурнијих и моћних фактора у правној свести огромне већине нашега народа, јер има за последицу религиозну моралну санкцију која даје веће гаранције за изналагање материјалне истине, онда не би требало нити се може изједначити по последицама са свечаним обећањем, нити оно може имати за суд ону сигурност и веродостојност коју има заклетва.

У пракси се често пута појављује и питање, да ли се може у место заклетве дати свечано обећање у припремном поступку и да ли у том случају дато свечано обећање може имати кривично правне санкције у смислу § 145 к. з., ако се утврди да је исказ за који је дато свечано обећање лажан. Пре свега кад је закон свечано обећање изједначио са заклетвом и по кривично правним последицама онда не видимо разлога да се из разлога предвиђених у одредби § 176 од. II и § 455 од. II к. с. п. не може у припремном поступку

од сведока узети свечано обећање у место заклетве у смислу § 177 од. IV к. с. п. А да ли пак то свечано обећање чини и кривично дело из § 144 од. II к. з. зависи од тога да ли је положена заклетва на лажан исказ за време припремног поступка, кривично дело кривоклетства у смислу § 144 к. з., пошто су и заклетва и свечано обећање изједначени по кривично правним последицама. За постојање кривоклетства поред осталих битно је да је заклетва положена пред надлежним судом тј. пред органима који врше судску власт (144). Како је и истражни судија орган који врши судску власт по § 8 од. III к. с. п., онда је несумњиво да и заклетва у припремном поступку може чинити кривично дело кривоклетства из § 144 к. з., па следствено томе и свечано обећање. Пометњу је у неколико створио § 255 од. III к. с. п. кад је прописао да ће се сведоци, заклету у припремном судском поступку, опоменути на светињу већ положене заклетве, из чега неки изводе да је само после ове опомене наступила кривична радња кривоклетства из § 145 к. з., а не и пре тога. Међутим такво становиште не би било у духу закона да свако лажно исказивање пред судом потврђено заклетвом, које има доказне вредности може утицати као доказ у једном или другом правцу, чини кривично дело. Јер кад је сведок положио заклетву у припремном поступку он је учинио кривично дело независно да ли ће ту своју заклетву поновити или бити опоменут на исту код суда на претресу, што може бити друго кривично дело односно по нашем мишљењу може бити овде речи о продужном кривичном делу ако не наступи случај из § 147 к. з., пошто сваки сведок заклет пред истраж. судијом не мора увек доћи и на претрес, било услед болести или услед тога што се крив. поступак обуставља и пре претреса баш због његовог лажног исказа датог под заклетвом пред истр. судијом, те не може се наћи законско оправдање да се лажан исказ дат под заклетвом односно под свечаним обећањем у припремном поступку пред надлежним судским органима не може сматрати као кривично дело из § 144 односно из § 145 од. II к. з., када за такву инкриминисану радњу постоје сви законски услови инкриминације.

У неким случајевима по кривичном закону изједначаје се са заклетвом и неполагање заклетве на исказ дат пред судом. Тако на пример лажан исказ дат пред судом од лица која су ослобођена полагања заклетве, као и лажан исказ дат од лица која су се позвала на већ положену заклетву — § 145 од. I к. з. У првом случају спорно је да ли има случајева кад су нека лица ослобођена полагања заклетве односно давања свечаног обећања по закону. Неки од коментатора сматрају да нема ни један случај по новим судским поступцима да су нека лица законом ослобођена полагања заклетве у смислу § 145 од. I к. з., изузев по грађанском судском по-

ступку за Краљевину Србију у колико и где буде важио, а по коме се свештена и духовна лица ослобођавају полагања заклетве (§§ 234 и 272 срп. грађ. суд. пост.)¹⁾ Док други сматрају да постоји ослобођење полагања заклетве извесних лица у грађанско правним и у кривично правним споровима, који кад нешто лажно искажу пред судом врше кривично дело из § 145 од. I к. з. Као случајеви у којима су извесна лица ослобођена полагања заклетве наводе се као примери §§178 и 179 у в. § 169 крив. суд. пост. и §§ 432 од I и II, §§ 433 од. II и 454 од. I грађ. пар. пост.²⁾ Ми не делимо мишљење да лица ослобођена полагања заклетве чине у сваком случају кривично дело из § 145 од. I к. з., већ само у том случају ако је тај исказ, као такав, узет као важећи доказ и ако је од утицаја за уверење као доказни материјал у једном или другом правцу. Сем горњих случајева ослобођење полагања заклетве може наступити и у случају предвиђеном у § 255 од. III последњи став к. с. п. и у § 432 од. II грађ. суд. парн. пост., када су странке сагласне с тим да се сведок на свој исказ не закуне, и ако је сведочио о врло важним чињеницама које су од важности и имају утицаја на уверење суда, и суд је ту сагласност странака одобрио и сведока ослободио полагања заклетве.

Кад је у одредби § 145 од. I к. з. изрично употребљен израз „законом ослобођена полагања заклетве“, онда је значи законодавац искључио остала ослобођења помагања заклетве. У појам законом ослобођена полагања заклетве могу ући само она лица која се по закону морају ослободити полагања заклетве, као што су лица из § 178 крив. суд. пост. и § 432 од. I грађ. парн. пост. а не и она лица означена у § 179 крив. суд. пост., § 432 од. II, § 433 од. II и § 454 од. I грађ. парн. пост., која и нису законом ослобођена полагања заклетве већ одлуком суда, те не може се узети да су законом ослобођена полагања заклетве. Дакле, важно је да се неко лице сматра да је законом ослобођено полагања заклетве, да је заклетва изостала само зато што се дотично лице по закону не може заклетити на свој исказ, без обзира из којих разлога односно лице по закону не може положити заклетву. Услов инкриминације кривичног дела из § 145 од. I к. з. јесте да је дотично лице ослобођено полагања заклетве односно давања свечаног обећања по самом закону. Таква лица по нашем мишљењу могу бити она лица која су означена у § 178 крив. суд. пост. и § 432 од. I грађ. суд. пост., јер не можемо замислити да кодификатори кривичног законика када су ову одредбу стварали нису имали у виду тадање пројекте нових судских поступака и у њима тачно

¹⁾ Тако Д-р Т. Живановић у § 22 *Основи кривич. права*, посебни део II књ. 3 издање; и Лаза Урошевић, *Судски штебник*, II стр. 245, који сматра ово као свечано обећање у смислу § 145 од II к. з.

²⁾ Тако Д-р Мих. Чубински, *Коментар кривичног законика*, стр. 267.

означене случајеве подвели под овај законски пропис. Што се пак тиче случајева ослобођења полагања заклетве односно давања свечаног обећања судском одлуком у сагласности или без сагласности странака на основу законског овлашћења — §§ 179, 225 од. III последњи став крив. суд. пост. и § 432 од. II, § 433 од. II и § 454 од. I грађ. парн. пост., не може се позитивно одговорити дали ти случајеви потпадају под одредбу § 145 од. I или под одредбу § 146 кр. зак., и према томе у првом случају имало би се сматрати да постоји кривоклетство и као такво и казнити, а у другом случају постојао би само лажан исказ. Но ипак хоћемо да верујемо да је законодавац имао намеру да и горње случајеве подведе под строжију одредбу § 145 од. I к. з. а не под одредбу § 146 к. з. где поглавито спадају случајеви кад лица у припремном поступку дају своје исказе. Доиста у § 146 к. з. није тачно означено услед чега заклетва није положена, али ипак мора се узети да ту спадају само случајеви кад заклетва није положена у припремном поступку а не и случајеви кад је неко ослобођен полагања заклетве било законом било судском одлуком на основу законског овлашћења. Јер није све једно да ли је лажан исказ дат по правилу тајно пред једним органом судске власти у припремном поступку или је тај исказ дат јавно на претресу у присуству суда и странака и публице, када се мора претпоставити већа поквареност и јача злочиначка воља кривоклетника, него кад је лажан исказ дат у припремном поступку. Ово пак у толико прешто не би дошли до тога да се одредба § 145 од. I ст. крив. зак. појављује као излишна поред одредбе § 146 истог зак., пошто не можемо да претпоставимо да законодавац није имао у виду баш ову разлику између поменутих одредаба као и њине примене на одређене случајеве.

Најзад треба напоменути да се формула заклетве у кривичним предметима у многOME разликује од формуле заклетве у грађанским стварима, што се јасно види из напред цитираних текстова заклетве. Овакво диференцирање у формулама заклетве чини доста сметње и тешкоћа судији практичару, који мора да се замара и строго води рачуна дали ће један или други текст заклетве изговорити, а не видимо никакав разлог зашто образац заклетве у кривичним стварима да буде различит од оног у грађанским, када је смисао и једног и другог обрасца исти, и када је једна и друга заклетва има истоветан циљ, да би се што поузданије и сигурније у судским процесима до материјалне истине дошло.

Дионесије Продановић

ДОКАЗ САСЛУШАЊЕМ СТРАНАКА И § 144 КРИВ. ЗАКОНА

Поред многих новина које доноси наш Законик о судском поступку у грађанским парницама, који је ступио на снагу 1 јануара 1934 год. и за територију на којој је важио грађански судски поступак од 1865 г.; поред увођења неограничене употребе сведока у спору, на супрот досадашњој забрани из § 242 грађ. суд. пост. од 1865 г., противу које установе се у јавности много говорило, — нови поступак предвиђа и саслушање странака као доказно средство. Могућност доказивања тужбеног тражења односно оспорених чињеница путем саслушања странака досадашњи закон о грађ. поступку од 1865 г. није предвиђао, ма да би се овај доказ могао подвести под доказно средство — главну заклетву коју пак нови законик о грађ. парничном поступку није предвидео као доказно средство.

Разлика између главне заклетве као доказног средства по закону од 1865 г. и саслушања странака по законнику о грађан. парничном поступку је апсолутна, јер по § 467 г. п. п. суд по службеној дужности може наредити извођење доказа саслушањем странака, док по поступку од 1865 г. по правилу странка је морала да ставља предлог и нуди заклетву противној странци, обећавајући и сама да ће се на те околности заклетви. Ако странка не понуди као доказ главну заклетву, суд није могао ово доказно средство узети и по њему спор расправити, нити је пак имао да оцењује које је казивање истинито. Новим парничним поступком суд по дужности не само да наређује извођење овог доказа, већ по својој слободној оцени одлучује која ће се од странака под заклетвом саслушати — § 422 г. п. п., те према томе странке се у овом погледу не могу споразумевати, као што је то могло бити по старом поступку. По пропису § 472 г. п. п. суд је дужан само да саслуша без заклетве обе парничне стране, пре него што одлучи која ће се од њих саслушати под заклетвом, наравно, ово ако су странке у опште способности да се као сведоци саслушају, и само у случају неспособности које од странака да се као сведок саслуша, суд ће моћи њено саслушање без заклетве изоставити. Иначе других ограничења законик суду не ставља, што значи да је остављено суду да по својој оцени одлучује о овом доказном средству. Ово једино ограничење закон је унео да би судија оцењујући исказе обеју странака без заклетве, могао закључити која од странака с обзиром на стање ствари, треба да се закуне, као и да би утврдио формулу заклетве — § 473 г. п. п.

Претходно испитивање странака има за циљ да ово доказно средство суд што боље оцени и да тек по оцени ових исказа одлучи која ће се од странака заклетви и на које околности. Да не би било злоупотребе овог доказног средства, закон је прописао да је сведок дужан да понови под заклет-

твом свој исказ који је дао без заклетве — ст. II § 473 г. п. п.; или пак, суд може из исказа датог без заклетве истаћи поједина тврђења и захтевати од странке да их понови, а у томе циљу саставити формулу за заклетву. Наравно, ако би се искази странке дати без заклетве и искази дати под заклетвом, разликовали битно, а странка не би умела да објасни ово неслагање, суд би могао наћи да ово доказно средство није довољно и да тужбено тражење није доказано, па странку одбити од тражења, — те због тога закон и налаже саслушање странака прво без заклетве, а после под заклетвом.

Нарочито је важна одредба од III. § 473. г. п. п. која гласи: „Исказ странке под заклетвом, ако је лажан, има кривично-правне последице које су одређене у кривичном законнику за лажни исказ под заклетвом пред судом.“ ...Ово је врло важна одредба у погледу заштите од злоупотребе овог доказног средства, јер се овим изречно предвиђа казна за странку која би испитана у једном своме спору лажно ствари преставила и на тај начин добила спор. Истина кривичним законом од увек је било инкриминисано лажно сведочење пред судом — § 144 крив. зак., али је досадашња пракса налазила да нема дела кривоклетства ако би странка у спору, расправљеном по доказном основу главне заклетве, ову лажно положила, правдајући ово да је право парничара да поступком располажу и по својој вољи предлажу доказе. А када се странке већ споразумеју у погледу доказа и сагласе да се једна од њих закуне, онда ако би странка заклетвом тврдила нешто неистинито, нема дела кривоклетства, јер је странка на ово пристала, не приговарајући и не подносећи никакве противне доказе.

При руци нам је једно такво решење Касационог суда у Београду Бр. 11567/30 којим је поништено решење првостепеног суда о стављању под суд једног лица, које је у спору грађанском као тужилац положило понуђену му заклетву од стране противника, а на околности које нису биле истините, што је у кривичној истрази доцније сведоцима утврђено, — у каквој радњи је првостепени суд нашао, да стоје елементи дела из § 144 крив. зак.. У разлозима тога решења Касационог суда поред осталог стоји, да је првостепени суд имао да изнесе разлоге и доказе, да је баш окривљени, у конкретном случају лице које се у грађанском спору криво заклетво, противно свом уверењу и савести положио заклетву на чињенице за које је знао да су неистините, а у циљу да им пред судом прибави важност, имајући у виду време и природу грађанског спора у коме је заклетва положена, околности на које је она понуђена и примљена, па према свему томе оцени, да ли се сада те радње оптуженог имају сматрати као дело кривоклетства из § 144 крив. зак., водећи при тој оцени рачуна, да су сви сведоци могли бити употребљени, у ранијем спору, па нису употребљени, већ за-

клетва којом је спор окончан дефинитивно, те се овим сведоцима накнадно не може мењати утврђено стање ствари, па такође не може се стварати ни кривична одговорност ранијег парничара коме је допуштено доказно средство заклетве да се њоме оконча спор. Овде је нарочито важан последњи став ових разлога Касационог суда из кога излази, да је у оним споровима грађанским где су се странке сложили на полагање заклетве као доказног средства, било доцније излишно и беспредметно доказивати сведоцима или другим доказним средствима да је заклетвом престављена неистина, јер је у том случају за лице које се криво заклело тешко било утврдити да је са знањем ишло на то, да противу свога уверења и савести пред судом говори неистину, у ком случају би само могло стајати дело из § 144 крив. зак.. А ово нарочито због тога, што је заклетва као доказно средство допуштена, а странка ако неће да употреби друга доказна средства, губи право да доцније другим доказима утврђује противно ономе што је заклетвом, на коју је пристала, утврђено.

Према томе странка ако је била у ситуацији да јој се као доказно средство по старом грађ. суд. поступку од 1865 г. понуди главна заклетва, могла се је заклету и лажно и тиме ослободити од обавезе односно спор добити, а да не стрепи од прописа § 144 крив. зак.. Због овога нису били ретки случајеви да се велики део спорова завршио на штету поједине странке која је била у праву, док се противна странка лажним полагањем заклетве, која јој је у недостатку других доказних средстава апсолутно морала бити понуђена, решавала од обавеза. Зар је био редак случај да се по свршеном рочишту чује јадиковање парничара „криво се закле и однесе“, а да се после тога, за лице за које се тврдило да је криво заклетву положило, није десило да кривично одговара за дело из § 144 к. з., а најмање да је и кажњено. То је био један од разлога што велики број лица, која су по правилу имала поверење према другима и ступила у какав правни однос, из кога су за себе прибавили каква права од противне странке, без икаквих доказа, на поверење, па кад те обавезе ова лица нису хтела испунити, — није могао ићи на суд, јер су се бојали да се ова лица криво закуну, те су поред штете имали и трошкове кривоклетнику платити.

Нови парнични поступак установљавајући саслушање странака као доказно средство, срећно је решио ово збиља врло важно питање, острањујући више могућност, бар у колико суд буде непогрешив, да се извесно лице, користећи се недостатком других доказа, може кривом заклетвом спасти од обавезе. Сада суд има да оцени која ће се од странака заклету, којој ће суд поклонити вере, а ово саслушање наређује суд по дужности, те сада странке немају да се плаше спора и доказа саслушањем странака, и да ће се неком кри-

вом клетвом моћи спасти од обавезе, а најмање да ће због свог положаја у парници бити принуђене да нуде противнику, за кога су уверене да ће криво да се закуне, заклетву и ризикују да тужбено тражење изгубе. Не само да нема бојазни да се ће странци, која неистину говори и хоће заклетвом да је потврди, досудити заклетва, јер ће то суд у највише случајева оцењујући да спречи, већ је и самој странци теже да се криво закуне, ако би јој суд и заклетву наложио односно саслушање под заклетвом одредио јер је прописом § 473 од. III г. п. п. изрично инкриминисано лажно казивање пред судом у спору, о чему ће суд странку пре саслушања морати да упозори и ово стави и у записник, те ће све то бити од утицаја да се странка пре него се одлучи да заклетву положи, морати добро да се размисли. У овом циљу суд може ако му се учини умесно и да одложи рочиште за полагање заклетве односно саслушање странке под заклетвом, да би дао могућности странци да се претходно добро промисли — § 475 г. п. п..

Прописом § 473 г. п. п. одбачено је заклањање које се по старом грађанском поступку од 1865 г. могло уважити, да су се странке споразумеле о доказном сретству и да је требало да се, ако се других доказа имало, у спору благовремено употребе, а да после дефинитивно ликвидираниог спора по заклетви више не може противно да се доказује, — јер по новом поступку саслушање наређује суд по својој оцени, када других доказа нема — § 467 г. п. п., а не по споразуму парничара, те је последица овога и строгост оцене ове изјаве, која се у случају лажног казивања због тога изрично и инкриминише као дело из § 144 к. з..

Према томе саслушање странака као доказно сретство је боље него досадашње доказно сретство по старом поступку од 1865 г. — главне, заклетве, јер оно даје већу сигурност да ће се спор правилније расправити и наћи истина, да се неће десити случај да се неко криво закуне и добије спор, а ова сигурност појачава се поред слободне оцене суда и строгим инкриминисањем одељка III. § 473 г. п. п. и §-ом 144 кривичног закона.

Мил. В. Кукољац

О ОБАВЕЗИ БАНКЕ КАО ИЗДАВАОЦА ГАРАНТНОГ ПИСМА.

Наш стари трговачки законик од 26-I-1860 г. одликује се потпуним отсуством позитивних одредаба које би нормирале важну партију из области трговачког права — партију о трговачким пословима, која би садржавала све оне опште одредбе потребне *ratione materiae* ради правилног и брзог трговачког саобраћаја и које се разликују битно од општилг прописа грађанског законика. Ту празнину попуњавао је за-

кон о устројству Трговачког суда (који је био издат кратко време пре тога — 12 децембра 1859. г.), јер је у своме § 17. предвиђао шта је то трговачки посао. Али ништа осим тога. То је било довољно за одређивање надлежности ново устројеног трговачког суда, но није био одговор на питање: које одредбе, општег и специјалног карактера, треба примењивати на саме трговачке послове. у колико их није било у самом трговачком законнику, а нарочито у његовој глави IV. Прет-предлог трговачког законика за Краљ. Србију (Службено издање Мин. Правде од 1912 год.) предвиђа један део (књига III) који говори о овој материји.

Са овог разлога, и сасвим правилно, пракса судова код нас усвојила је гледиште да се ова празнина има попунити одредбама грађанског законика. Стога су се на трговачке послове примењивале широке одредбе грађанског законика о уговорима у опште, као и о појединим врстама уговора. Но и трговачки обичаји морали су играти знатну улогу у овој пракси судова. Значај трговачких обичаја у формирању нашег трговачког права морао је бити већи но код других позитивних законодавстава, која су сама по себи већ значила потврђивање појединих освештаних или нових трговачких обичаја и њихово увођење у ред позитивних законских одредаба. Код нас (мислимо на територију бив. Краљевине Србије) тога није било, и зато, кад је у питању попуњавање ове празнине трговачког позитивног права, морамо дати превагу трговачком обичају испред позитивних одредаба грађанског законика, а нарочито кад је у питању каква норма коју сам трговачки саобраћај, његова брзина и економичност захтева с обзиром на предмет на који се односи и где би примена одредаба грађанског законика значила успоравање тог саобраћаја или би чак услед такве примене каква уставна трговачког саобраћаја изгубили сасвим свој значај.

Као што је то случај са свима одредбама које се одnose на трговачке послове, тако је и са одредбама нашег трговачког законика које се односе на трговачко јемство (Bürgschaft, caution) уопште, а посебно на гарантно писмо једне банке, као специјалне банкарске операције.

Одлука коју смо приказали¹⁾ расправља питање трговачког јемства, а специјално гарантног писма и обавезе која проистиче из њега за издаваоца. Она у исто време значи напуштање дотадашњег неправилног гледишта које је наша судска пракса заступала, да издавалац гарантног писма т.ј. — банка, има право на приговоре предходне тужбе (beneficium excussionis sive ordinis). Док раније Касациони суд у Београду није чинио никакву разлику између обавезе издаваоца једног гарантног писма (кад је за издаваоца то тр-

¹⁾ В. одлуку Касационог суда у Београду Рев. бр 91/34 у „Архиву за правне и друштвене науке“, књ. XXVIII (XLV), стр. 356.

говачки посао — што ће бити увек случај са банком — или кад се њиме гарантује извршење каквог трговачког посла) и обавезе обичног јемца из § 829. гр. зак., јер је и у једном и у другом случају тражио да поверилац подигне претходно тужбу противу главног дужника и докаже немогућност наплате од њега, па да може реализовати своје потраживање према издаваоцу гарантног писма,²⁾ — у овој одлуци најновијег датума Касациони суд напушта ово по нашем схватању неправилно гледиште и раздвајајући обичну јемачку обавезу из § 829 г. з. од јемачке обавезе издавоца гарантног писма, када је само то јемство трговачки посао или се њиме јемствује извршење каквог трговачког посла (трговачко јемство), прихвата као норму позитивног трговачког права обичај у трговачком саобраћају већ устоновљен: да издавалац таквог гарантног писма губи право приговора предходне тужбе. Ова одлука Касационог суда усваја потпуно гледиште г. проф. д-р Аранђеловића и Сп. Радојичића да се у осутву позитивних законских прописа из области трговачког права празнина има попунити трговачким обичајем пре него би се попунила позитивним одредбама грађанског законика³⁾.

Као што смо већ навели наш трговачки законик, чије су одредбе више но штуре, не садржи никакве опште одредбе о трговачком јемству, изузев неколико посебних одредаба, као што су: § 55. („посредственик — сензал — не може јемствовати за испуњење уговора кога је закључење он посредствовао“) и §§ 117 и 118, који говоре о меничном јемству (авалу). Још мање у њима могу бити специјалне одредбе о гарантном писму као једној врсти банкарских операција. И страна законодавства немају о оваквом пословању банака специјалних прописа, што нас не мора чудити, јер је издавање гарантних писама од стране банака најновија врста

²⁾ В. одлуку Касационог суда у Београду приказану у „Архиву за правне и друштвене науке“, 1922 год. V књ. стр. 149.

³⁾ В. д-р Драг. Аранђеловић: *Гарантно писмо у Збирци расправа*, 1926. год. стр. 71 и Спасоје Радојичић: *Основи Трговачког Права*, стр. 10. — Б. Плакаловић у своме чланку: *Гарантно писмо у теорији и пракси*, Бранич 1931. г. стр. 236 и сл. заступа сасвим обрнуто гледиште, наиме да се у оваквом случају попуњавања празнина у трговачком праву превага има дати позитивним одредбама грађанског законика, па тек у осутву и ових могао би се применити трговачки обичај из § 10 гр. зак. Према оваквом тумачењу и банка као издавалац гарантног писма има право приговора претходне тужбе из § 829 кр. зак. Овакво пак тумачење негира саму институцију гарантног писма једне банке и њену намену: да поверилац може одмах реализовати своје потраживање према гаранту чим дужник није одговорио својој обавези коју је јемствовало гарантно писмо. Поверилац има јемство за извршење какве обавезе од свога дужника, и у трговачком саобраћају је обичај да јемац — банка — мора одмах испунити своју обавезу јемства према повериоцу, чим овај докаже (и само то) да дужник своју обавезу није испунио. Повериоца се не тичу односи између јемца и дужника, а обавеза јемца — гаранта — постоји према повериоцу без обзира на односе између дужника и јемца. (В. о овоме код Н. Capitant, *De la cause des obligations*, Paris 1927 p. 412,

банкарског пословања и кредитирања, непозната у овој форми раније. Раније је банкарски кредит био ангажоваи у другим формама, а нарочито у форми Akzeptkredit, crédit documentaire par acceptation, crédit confirmé⁴⁾, које су се форме кредита употребљавале нарочито у међународној трговини. Но страна законодавства ово осуство позитивних законских одредаба лако су попунила општим одредбама о трговачком јемству. То су чл. 281 од. II аустријског трговачког закона и § 349. немачког трговачког закона, које овде узимамо као примере, као и § 494 поменутог предпројекта тргов. законика за Краљ. Србију. Сви ови законски прописи искључују *изричито* приговор претходне тужбе у корист гаранта (јемца) кад је само издавање јемства за јемца трговачки посао. То би несумњиво био случај са издавањем гарантног писма од стране какве банке⁵⁾. Међутим, аустријски трговачки законик иде и даље и наређује изричито да јемац нема право приговора претходне тужбе и онда кад обавеза главног дужника проистиче из једног за њега трговачког посла⁶⁾.

Потпуно осуство позитивних законских одредаба о трговачком јемству у нашем трговачком законнику учинило је да је наша трговачка пракса лутала у схватању како о карактеру самих ових писама, тако и о карактеру обавеза издаваоца овог писма. Док се у почетку није правила никаква разлика између обичне јемачке обавезе и издаваоца гарантног писма при чему се и у једном и у другом случају примењивао § 829 гр. зак., дотле се доцније увидело ипак да овакво тумачење карактера обавезе издаваоцу гарантног писма повлачи за собом негацију самог тог посла и његове намене: није се постигло оно што је обичај у трговачком саобраћају хтео постићи, наиме, да се има јемство да ће какав посао бити сигурно обављен, да ће се моћи одмах добити задовољење тиме што се обезбеђени сауговарач може уместо своје сауговарачу обратити непосредно гаранту-јемцу, без компликоване и споре процедуре претходне тужбе према сауговарачу. Решење које је усвојио у почетку Касациони суд било је далеко од тога и противно обичају већ установљеном у трговачком саобраћају: да банка одмах испуни своју обавезу коју је примила издавањем писма, чим се утврди неиспуњење обавеза од стране другог сауговарача, кога је банка јемствовала. Зато је Касациони суд доцније пошао од појма

4) B. Klemens Ottel: Die Technik des wirtschaftlichen Verkehrs, Wien, 1922 S. 55 и 215; в. Thaller: Traité élémentaire de droit commercial, Paris 1925, p. 952 note 1.

5) С обзиром да је издавање гарантног писма од стране банке једна од многобројних операција банака, које се по § 17 тач. 5 зак. о устројству трговачког суда имају сматрати трговачким пословима.

6) Art. 281, Abs. 2. HGB. гласи: „...wenn die Schuld aus einen Handelsgeschäft auf Seiten des Hauptschuldners hervorgeht“. Овакве одредбе нема у Немачком трговачком закону.

пријема туђе обавезе (*intercessio*) да би правно конструисао обавезу банке као специјалну обавезу (одлука Бр. 2749/26⁷⁾). Ово гледиште није такође исправно, нити оно може објаснити обавезу банке, јер код интерцесије у правом смислу, тј. код пријема туђе обавезе, ранији дужник се ослобођава и ступа нов дужник на његово место поставши сада главни дужник (привативна интерцесија из § 879 грађ. зак.)⁸⁾, док издавалац гарантног писма у ствари долази само да јемствује обавезу главног дужника. Зато би ово морао бити случај кумулативне интерцесије а не привативне, што би опет значило само јемство, а тај појам је баш желео да избегне Касациони суд да не би применио § 829 гр. зак. Да би избегао ову погрешку у схватању карактера гарантног писма и обавезе његовог издаваоца, Касациони суд је упао у другу: у одлукама својим Бр. 10927/27 и 15774/30 Касациони суд је стао на гледиште да је обавеза банчина *самостална, пошћуно одвојена од обавезе дужника*⁹⁾. То би значило да обавеза банке и обавеза дужника (да тако назовемо сауговарача који се послужи гарантним писмом) нису ни у каквој вези, да не зависе једна од друге. А то је баш противно карактеру обавезе издаваоца гарантног писма посебно, а трговачком јемцу уопште. Банка јемствује, или како се то сада каже, гарантује извршење каквог посла. Из овога проистиче баш да је њена обавеза споредног, акцесорног карактера и претпоставља већ обавезу трећег лица¹⁰⁾. Без обавезе овог трећег лица не може ни постојати обавеза гаранта, иначе би то била некаква самостална обавеза, али би зато изгубила карактер *гарантног* писма. Зато то не може бити никаква самостална потпуно одвојена

⁷⁾ Одлука одељења Касац. Суда у Београду бр. 2749 од 30. марта 1926. год. приказана од Срб. Ковачевића у *Судској пракси за 1925. г.* стр. 502: „...Према овоме, кад је К. Банка гарантним писмом примила на себе исплату дуга за М. са одређеним роком, који је већ протекао, и када поверилац изјављује да у своме потраживању — продајној цени — није измирен, а К. Банка томе противно у жалби не доказује, онда се у овом случају има узети да је доказана обавеза банчина за плаћање...“

⁸⁾ В. др. Драг. Аранђеловић: *Основи облигационог права*. Општи део 1929 г. стр. 127. и сл. Код перфектног уговора о пријему туђег дуга мења се пасивни субјект дуговинског односа.

⁹⁾ В. одлуку одељења Касационог суда бр. 10927. од 24. октобра 1927 год. — Србислав Ковачевић, *Судска пракса за 1927 год.* стр. 402. и одлуку одељења бр. 15774 од 1. децембра 1930. год. приказану у Браничу за 1931 год. стр. 240 које гласе скоро идентично у схватању карактера обавезе гаранта, која је самостална „наступа од момента неиспуњења услова загарантованих у издатом писмену, без обзира на то да ли се поверилац за своје потраживање овим писмом могао или не после протека рокова да наплати од свога дужника“...

¹⁰⁾ В. Staub's Kommentar zum Handelsgesetzbuch, Berlin 1907, Bd. II s. 1183: „Sie (Burgschaft) setzt voraus die Verbindlichkeit eines Dritten“. Зато може и подићи све оне приговоре који стоје на расположењу и главном дужнику — *ibidem*, стр. 1185, Anmerkung 14. — Но има право и на приговоре које би могао лично подићи према повериоцу, — *ibid.* стр. 1186. Anmerkung 19.

обавеза од обавезе дужника, *већ она постоји поред и ради обавезе дужника*. То је обвеза јемца који јемствује извршење туђе обавезе. Само што карактер гарантног писма и његов значај у пословном свету захтевају и претпостављају да се издавалац гарантног писма не може користити приговором претходне тужбе из § 829 г. з. То правило — обичај — већ је примењено у практичном пословању трговачког света и као такво сачињава једну одредбу позитивног права код нас — § 10. гр. зак. У последњој етапи коју претставља приказана одлука, Касациони суд признаје овом трговачком обичају снагу позитивног права и на тај начин питање карактера обавезе издаваоца гарантног писма изводи на прави пут и решава га онако као што га модерна позитивна законодавства решавају; издавање гарантног писма од стране банке сачињава један трговачки посао и банка као издавалац таквог писма нема право на приговор претходне тужбе¹¹⁾¹²⁾.

Иван Д. Петковић.

¹¹⁾ Но издавалац гарантног писма може уговорити у своју корист приговор претходне тужбе. Тако и Staub, *op. cit.* стр. 1186. У таквом случају он јемствује као јемац по § 829, гр. зак.

¹²⁾ Уз поменуту одлуку приказану у *Архиву*, уредништво *Архива* кратким коментаром поставило је питање односа оваквог схватања обавезе издаваоца гарантног писма и принудно-правног прописа о укидању уставне јемца-платца у Грађ. Зак. Цело питање се у овом случају своди на то: да ли правни трговачки обичај може бити противан једном позитивном приватно-правном законском пропису, закону од 28 новембра 1859 год. В№ 5273. Наш грађански законик (§ 10) предвиђа попуњавање празнина у закону опште познатим досадашњим обичајима тек субсидијарно пошто не би ни „општи у овом законик у постављени основи“ помогли. Међутим ми смо већ у почетку ових излагања навели, да наше позитивно трговачко право, и ако само један део приватног права, не садржи као остали трговачки законици опште одредбе о трговачким пословима које су потребне *ratione materiae*. Опште формуле грађанског права о уговорима и обавезама уопште нису и не одговарају увек трговачком саобраћају, нити се трговачки правни саобраћај може њима без штете по свој правилан развитак прилагодити. И зашто се онда трговачки правни саобраћај не може управљати и према својим обичајима, пре него једном одредбом грађанског закона која њему не одговара? — У питању су опште одредбе грађанског права, које не одговарају трговачком правном саобраћају. У толико пре што сама установа јемца-платца (каква је у осталом обавеза гаранта код издавања гарантног писма) коју изрично не допушта поменути закон којим је укинута § 832 гр. зак. није непозната трговачком позитивном праву. Тако, код меничног јемства, било да је на самој меници било особитим писмом издато — 118 трг. зак. — јемац одговара као јемац-платца, и авалиста нема права на приговор претходне тужбе, а у случају да су авал дали двојица или више, не могу се користити ни благодејањем деобе — *beneficium divisionis*. Његова обавеза, која је по својој природи и у првом реду јемачка садржи у себи и карактер солидарности. Тако је и са обавезом издаваоца гарантног писма: обавеза је јемачка и солидарна са обавезом главног дужника. Али се она разликује од обавезе солидарног дужника по томе што гарант- 1) има право регреса на целу суму, а не рго гата према јемственом дужнику; 2) ако поверилац не може да га уведе у сва права која су везана са гарантованим потраживањима (заложно право, пренос меница и др.) може одбити да плати дуг за који се подјемчио (који је гарантовао) — аналого § 836 гр. зак. (тако и *Collu-Capitant, Cours élemen-*

ЗАКОН О УСТРОЈСТВУ МИНИСТАРСТВА ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА ДОНЕТ НА ОСНОВУ ТУРСКОГ УСТАВА ОД 1838. ГОДИНЕ.

„Около половине Шевала 1254. године¹⁾, Султан је, својим султанским хатишерифом упућеним „Његовом Везиру Јусуф Мухлис Паши, да би он био прослављен и Књазу Народа Србског Милошу Обреновићу, да би Његов конач био штастљив“, дао Устав Кнежевства Србије²⁾.

Овај Устав, својим чл. 5., пружио је Кнезу Милошу могућност да оснује и прво, од Порте признато, Попечитељство Иностраних Дела, давши поглавару Србије одобрење да може „устројити своју особену канцеларију која је била под управом његовог Мјестоблуститеља-Представника“ коме је он, Кнез Српски, имао да „наложи издавати пасaporte и управљати сношенијима између Срба и власти иностраних“.

29. маја 1839. године, пре деведесет и пет година, Кнез Милош, по споразуму са Совјетом, доноси закон о Устројству Књажевске Канцеларије³⁾. Овај закон су премапотписали Генерал-Мајор Јеврем Обреновић, Председник Совјета, Кавалер Аврам Петронијевић, Кнежавски Представник и Попечитељ Иностраних Дела и Мајор Стефан Марковић, Главни Секретар Совјета.

По томе закону о Устројству Министарства Иностраних Послова, Министар Иностраних Послова био је Кнежевски Представник који је, положивши најпре заклетву, стално заседавао у Совјету. Кнежевско Представништво и Попечитељство Иностраних Дела били су једна те иста установа и управа над њоме била је поверена Кнежевском Представнику који је истовремено вршио и дужност Попечитеља Иностраних Дела.

За вршење свога посла Попечитељ Иностраних Дела имао је свега тринаест чиновника. У тај број улазе: један

taire de droit civil français, 1924, t. II, pp. 742 и д-р Драг. Аранђеловић, Основи облигац. права, стр. 50).

Приказаном одлуком и Касациони суд, одобревши у целости пресуду првостепеног суда, дакле и у погледу образложења усвојио је такође гледиште, да се празнине трговачког законика имају првенствено попуњавати трговачким обичајима у колико одредбе грађанског законика *не одговарају* трговачком правном саобраћају. Наравно да ова одлука (одлуку је донело само једно одељење) не представља тумачење закона које има снагу закона (§ 9 гр. зак.), и ми смо је приказали зато што она показује несумњиво напуштање досадашњег тумачења ове правне материје од стране истог суда. Но и даља лутања нису овде искључена, пошто немамо никакву начелну одлуку пред собом, какву предвиђа § 16 тач. 1 Зак. о устрој. Касац. суда.

¹⁾ Од 10/22 до 12/24 децембра 1838. године.

²⁾ Устав Књажевства Србије т.ј. Султански Хатишериф истекши около половине Шевала 1254 содржавајући Устав, даровани Његовим Вишочеством житељима Његове Провинције Србије.

³⁾ Устројеније Књажевске Канцеларије К. Бр. В. 1325 (С. Бр. 597) од 29. маја 1839. године.

директор са платом од 1.500 талира годишње, два секретара са по 600 талира, два столоначелника са по 550 талира, један протоколиста са 400 талира, један архивар са 120 талира, један регистратор, један преводник који је морао знати више језика, један турски ћатиб, један писар за грчки језик и два канцелиста.

Овим законом тачно су утврђене дужности појединих чиновника па и самог попечитеља.

Попечитељ је имао:

- 1) управљати односима постојећим између Срба и иностраних власти и водити са овим последњим непосредну преписку; 2) издати пасоше оним Србима који желе путовати у иностранству; 3) старати се да пасоши које он буде издавао на основу „Височајших Хатешериџа Султанских основаних на трактатима важећим између Блистателне Порте Отоманске и покровителствујућег Императорско-Руског Двора“, буду свуд, изван српских граница, признавани, тако да се лицима, који буду с њима путовали по иностранству, не чине никакве тешкоће; 4) бранити сваког Србина по наособ од неправде и угњетавања у иностранству и штитити права и привилегије Срба у опште; 5) водити преписку са српским капу-џејахом у Цариграду и давати му упуства као и са свим агенцијама које би се основале у иностранству; 6) издати писмена одобрења за иселење из Србије оним Србима који то буду желели; 7) издати кнежевска одобрења за ношење ордена или других одличја оним Србима које би страни владоци удостојили такве почасте; 8) давати одобрења странцима који би се хтели настанили у Србији; 9) чувати уговоре закључене између „иностранних држава и Блистателне Порте Отоманске“, у колико би се они односили на Србију, и старати се о њиховом извршењу; 10) предлагати Кнезу лица која би требало поставити у српске агенције у иностранству; 11) давати одсуства подручним чиновницима и 12) премапотписивати све указе, уредбе и дипломе, као и сва акта која се у Кнежево име достављају иностраним властима.

Затим се ређају дужности директора. Он је попечитељев помоћник који управља Попечитељством, како за политичке тако и за економске послове. Он је дужан:

- 1) да премапотписује попечитељева акта за која није потребан потпис Кнежев; 2) да одговара за поредак и тачност рада у Попечитељству; 3) да даје упуства за целокупан посао; 4) да издаје наредбе секретарима и свим нижим чиновницима; 5) да заступа Попечитеља у случају његовог одсуствовања; 6) да прима сва званична акта упућена Кнезу или Попечитељу, да их лично отвара, да својеручно на њима ставља дан њиховог пријема, да их даје протоколисти на завод и најзад да их подноси Попечитељу ради добијања инструкција; 7) да сам саставља и прегледа важнија акта која му подносе секретари и столоначелници, да их потписује и да на њиховим копијама напише „да се експедира“; 8) да се стара да посао не застаје и, да ради тога, с времена на време, прегледа протоколе и несвршене предмете; 9) да настоји да и протоколи и акта буду исправни и 10) да води службенички лист свих чиновника, од секретара до канцелиста.

Секретари, по свему судећи, су шефови, један политичког а други економског одељења. То су данашњи начелници. Они су дужни свршавати све оне послове које им поверава директор, подносити му сва свршена акта на преглед, прочитати их и јемствовати за тачност њиховог преписа. Њима у послу помажу столоначелници који су њихови помоћници.

Њихове су дужности исте као и секретарске, с том разликом што за тачност преписа писама не одговарају они већ секретари.

Протоколисти је посао да сваки акт који Попечитељство прими или експедије заведе у протокол.

Архивар чува и сређује архиву и одговара за сваку неисправност у њој. Архива, по упуштвима Попечитеља и директора, мора бити тако сређена да се сваки акт може лако наћи.

Регистратор води регистар у који мора унети сваки примљен и експедован акт.

Преводник, турски ђатиб и писар грчког језика преводе све оно што је Попечитељству потребно за рад.

Канцелисти су преписачи.

Осим ових већ поменутих чиновника и службеника под Попечитељство Иностраних дела потпадао је и Татар-Ага са потребним бројем Татара и једним експедиторем. Они су вршили целокупну курирску службу како за Кнежевско Представништво и Попечитељство Иностраних Дела, тако и за Совјет, остала три Попечитељства — Унутрашњих Дела, Финансија и Правосуђа — и сва друга надлештва.

Сви чиновници и службеници Попечитељства као и агенција у иностранству и Татар-Ага са својим особљем, дужни су били положити усмену и писмену заклетву.

Поред Кнежевог печата са грбом и печата Кнежевог Представништва, у Попечитељству Иностраних Дела чувао се и печат Попечитељства, који се стављао на сва акта упућивана иностраним властима и српским агенцијама у иностранству. Чувар печата био је директор а, у случају његове одсутности, први секретар.

Овај закон о устројству Министарства Иностраних Послова није се ограничио само на питања организације Попечитељства и одређивања његове надлежности, као и дужности Попечитеља и осталих чиновника; он се још у два своја члана позабавио питањем односа између старијих и млађих чиновника и гашења евентуалног пожара у згради Попечитељства.

По члану 44., сваки млађи чиновник дужан је био „одавати част и покоравати се старијем“ али је увек и „старији млађе пристојно морао предусретати.“

Осим набројаних дужности појединих чиновника постојала је и једна општа дужност тадашње српске дипломатије а то је да, у ма које доба дана или ноћи, „дотрчи одмах у Попечитељство и помогне спасавању аката ако би какав пожар избио у самој згради Попечитељства или у близини ње“. Од ове дужности били су ослобођени само они чијим је домовима истовремено претила опасност од пожара. Они су слободно могли изостати од ове опште дужности и „позабити се својом невољом“.

*

Данас, када наше Министарство Иностранних Послова има једног помоћника, око двадесет посланика на страни, пет начелника, близу две стотине [дипломатско-консуларних] и велики број канцелариских, манипулативних и рачунских чиновника, изгледаће заиста чудно Попечитељство Иностранних Дела са само тринаест чиновника. Али прилике и скромна средства тадашње васалне Кнежевине не само да нису дозвољавали оснивање већих надлештава, већ се тада за њима није ни осећала потреба. После толиких векова робовања и после три и по деценије очајне борбе „Књажевство Србија“ и „Књаз Народа Србског“ могли су бити задовољни тиме што им је Султански Хатишериф од 1838. године, давши им Устав, створио и могућност да оснују своје надлештво за обављање спољне службе и да бар непосредно могу општити са аустријским, руским и енглеским консулима који су тада већ били у Београду.

К. Ст. Павловић

ДИГИЕВА ОПШТА ТЕОРИЈА О ДРЖАВИ

Већ средином прошлог века подижу се у друштвеним наукама протести против традиционалне, индивидуалистичке и „атомистичке“ теорије о друштву и држави. Поставку да је политичко друштво (*la société politique, die politische Gesellschaft, the political society*) идентично са грађанским друштвом (*la société civile, die bürgerliche Gesellschaft, the social society*) критиковали су извесни политички филозофи: ту „нову истину нашег века“,¹⁾ као што иронично вели Riehl, чинећи алузију на либералну политичку теорију која је социолошки основ те класичне концепције. Улога друштвених наука није да прави варијације на једну исту апстрактну тему, него да тражи теориски израз и критичко објашњење феномена што нуди процес који се дешава у друштву. Што се види и дешава у стварности, то је различност и нехомогеност друштвена; што је идеално, то је јединство и хомогеност. Изучавање тог стварног друштва „грађанског друштва“, као што га назива Хегел, треба да буде основ сваке социолошке студије, а не описивање система и теорема политичког и „чистог“ права. Исто тако политичка и национална тачка гледишта, која се увлачи у филозофију права, искључује сваку објективну и научну теорију о држави. Држава је, противно свим механичким и апстрактним концепцијама, један комплекс из стварности. Та стварност је једина која нас интересује, јер само у

¹⁾ *La société civile*, стр. 72 (1851).

њој људи живе. Она није једна врста сна или место за метафизичка претакања, — и истина нам не допушта никакву мистификацију. Треба да се дакле испитује та неједнакост и нехомогеност друштвена, треба да се изучава држава постојећа, конкретна, да бисмо ми могли рећи, као Хегел пред планином: „то је тако.“

Ова „дуалистичка“ или „позитивистичка“ концепција о друштву дала је један нов метод за научно изучавање и била је примењена, у радовима који су се бавили теоријом и појмом државе. Испитивање државе је доведено у њено корито, то јест у друштво; теорије које претпостављају *јединство државе* осуђене су као номиналистичке, формалистичке, застареле. Држава је дефинисана као политичко-социална институција која се карактерише радикалном опозицијом између владајућих и поданика. Социолог Гумпловиц тврди да је ове нова концепција о држави први пут изражена од стране немачког политичког филозофа Шлајермахера. „Држава, пише он, је друштвена организација где се налазе владајући и поданици; и у недостатку овакве друштвене форме, држава на постоји“.²⁾ Међутим, већ је Платон у своме делу „Држава“ приметио да садржина, суштина државе има да се тражи у подели друштва на владајуће и поданике; чак је говорио на више места о политичкој власти која има своје порекло у економском потчињавању.³⁾ Али идеалист и визионар, стари филозоф није обрадио и продубио ову концепцију. Тако у својој недовршеној књизи, што је названа *Закони*, он не прави разлику између владајућих и поданика: држава је идеја, друштвено тело, владајући и поданици заједно, први се само разликују од других према вршењу привремених и делегираних функција. Гете није без разлога рекао да се Платон често исмејава са светом.

У сваком случају ова „дуалистичка“ и „позитивистичка“ теорија о држави, а у овој елементарној форми, јесте једна обична констатација, једна фраза која има теориски значај, један цртеж једва почет. Вилфредо Парето примећује без тешкоће да је факат поделе друштва на владајуће и на поданике „тако јасан да се у свако доба наметао најобичнијем посматрачу“.⁴⁾ Међутим ова теориска скица је послужила за основ једној много потпунијој теорији, једној скоро савршеној логичној конструкцији. Њен аутор остаје познати француски политички филозоф, Леон Диги.

Та нова и савршенија теорија о држави коју је Диги формулисао у својим многобројним делима (од *L'Etat, le droit objectif et la loi positive* до последњих издања *Traité de droit constitutionnel*), је и јасна и проста, што се тиче њене

²⁾ Цитирано према Gumpowicz: Allgemeine Staatsrecht, стр. 49.

³⁾ Вид. Књ. VIII.

⁴⁾ V. Pareto: La Sociologie, стр. 1301, књ. II, фр. превод.

логичне поставке. Држава је социално тело које се раздваја у владајуће и поданике; први имају за себе или од себе већу силу, што је разумљиво. Али власт владајућих, то јест *јачих* није неограничена. Они имају друштвени задатак да допринесе својим актима остваривању друштвене солидарности. Према томе закон добија своју вредност и своју обавезну силу само кад је и у колико је саобразан и сагласан принципима једног вишег права, неписаног⁵⁾. То више право добија своју вредност под условом да буде инспирисано и прожето друштвеном солидарношћу. То основно правило, то више право друштвене солидарности, је уједно основ државе и основ друштвене равнотеже. Држава је испод њега и под њим; исто као и сами поданици.

Цела Дигиева теорија о држави је у тој диференцијацији друштва у владајуће и поданике, везаних између себе друштвеном солидарношћу, одакле произилази нужност правних правила за свако друштво. Услед постојања тих правних правила владајући не могу укинути слободу речи, слободу збора и договора, установу приватне својине; без њих људи би били неспособни да допринесу остварењу друштвене солидарности. С друге стране, та правна правила намећу држави дужност да гарантује и осигура поданицима сретства која им дозвољавају да допринесе остварењу увек те исте друштвене солидарности. Та солидарност тако схваћена објашњава и оправдава силу коју држава употребљава да би испунила друштвени циљ који јој је постављен. Исто тако, сваки прекршај владајућих у извршењу њихове социалне мисије, даје, онима који су жртве, право на побуну⁶⁾. Ово признавање „права на побуну“, као што тачно примећује проф. Г. Жез, јесте једна демократска идеја;⁷⁾ из ове политичке теорије Диги је извео једно правно правило. Уосталом, као што је писао доцније сам Диги, то „право на побуну“, неоториво у теорији, у ствари је лишено ефикасности⁸⁾.

Што може одмах да се констатује, поводом Дигиеве теорије, то је да концепција солидарности где сви акти, како владајућих тако и поданика, налазе извор легитимације, је логички контрадикторна са појмом државе као власти постављеној на сили једних и на слабости других. Због чега ће се владајући, јаки, потчинити правилима права? Зато *што треба* да се сви људи потчине принципу солидарности. На тај начин Диги се налази у пуном априоризму: друштвена солидарност добија директно, по самој својој интимној природи, метафизички карактер и постаје једна врста кантовског категоричког императива. Познати правни шпански социолог, А. Посада,

⁵⁾ Duguit: *Traité de droit constitutionnel*, стр. 111, књ. I, 2-го изд.

⁶⁾ Duguit: *Traité de droit constitutionnel*, стр. 556, књ. I, 2-го издање.

⁷⁾ G. Jèze: *Les principes généraux du droit administratif*, стр. 342, т. I, 3-ће издање.

⁸⁾ Duguit: *Traité de droit constitutionnel*, стр. 749, т. III, 3-ће издање.

у својој студији којом је пропратио шпански превод Дигиеве књиге *Друшћивено право, индивидуално право и преображаји Државе* покушао је исто тако да осветли ову супротност која се јавља између кооперативног реда и императивног реда јачих. „Од тренутка, каже Г. Посада, кад се држава своди конкретно на једну групу личности који су монополисали највећу силу у друштву — не каже се друштва — силу која је аритметички резултат сабирања индивидуалних сила или произилази из једне више ситуације коју историја објашњава: на пример сопственост сретстава за производњу, као што би казао Маркс; од тог дакле момента неизбежно се појављује појам опозиције између групе која има монопол власти, групе оних што владају и других: поданика, потчињених. И опасност од свемоћи политичке власти која се хтела избећи, у место да се отклања она се појачава. Да би она ишчезла није довољно наводити правила објективног права као принцип коме треба да се подвргне активитет владајућих, јер: да или не, према коме идеалном принципу, да не кажемо вишем принципу, жели се наметнути тим владајућим који су најјачи поштовање правила објективног права. Опозиција између владајућих и поданика постоји и после као и пре, са свима својим последицама.“⁹⁾

Са друге стране, појам солидарности као израз односа између слабијих и јачих је филозофски и научно (у механици, у биологији као и у социологији) неодбрањив. Солидарност је резултанта, интерна и спонтана, између двеју једнаких сила или између двеју тежњи координираних према једном истом циљу.

Солидарност не претпоставља спољну и механичку силу. Кооперација и облигација регулисана извесном спољном силом међусобно се искључују. „Кооперација, каже идеалистички филозоф James, није никад императивног карактера.“¹⁰⁾ Између слабог и јаког нема кооперације, нема солидарности: једини однос могућ међу њима, то је однос потињавања силом као материјалним изразом. Претпоставити друкчије било би не само идеалистички него и детињасто. И наравно код Дигија, према самој логици његове теорије о власти, објективно право, чим је изведено из принципа солидарности, лежи на људима као сила без апела, као правно правило, то јест правило наоружано принудом. „Свака индивидуа каже Диги, је *приморана* објективним правом да саучествује у остваривању друштвене солидарности.“¹¹⁾

Ове опште примедбе показују да теорија Дигиева о држави на два основна места није успела да сачува своју уну-

⁹⁾ Transformacion del Estado. Traducion som estudio preliminar, стр. 67, Madrid.

¹⁰⁾ A Pluralistic Universe, стр. 321.

¹¹⁾ Duguit: Manuel de droit public, стр. 16.

трашњу логику и своју рационалну кохезију, нужне свакој научној концепцији, као уосталом свакој конструкцији, да би могла стајати на својим ногама. Сад међутим треба продубити ово: шта је то солидарност.

Појам солидарности није, што се одмах лако констатује, у домашају директне перцепције, јер стварне чињенице у друштву и у природи пружају сасвим други приказ. Процес који се дешава у животу, као и онај у друштву, исто је тако разноврстан као што је пун супротности и неједнакости. Ниједан план не постоји где бисмо могли тврдити да те разлике и те неједнакости дају једно синтетичко и помирљиво јединство. Односи у друштву нису акорди једне велике симфоније или ниансе једне замашне хармоније где је најбитније крајњи утисак. Због тога солидаристичка филозофија стварности се појављује као једна чиста идеологија, која изводи стварност не од ње саме, него од њене репрезентације. Солидаристички филозоф је, према изразу француског социолога Тарда, као „путник или странац који нема никаквог интереса за дешавања овог света, да би могао понети собом визију универсалне хармоније“.¹²⁾ Да би могао да ужива на миру, он а priori проглашује стварно јединство међу људима: самим тим он се уздиже изнад друштва, да би из њега изашао дефинитивно. У својој идеалистичкој опсени солидаризам жртвује „царство небеско“ „царству земаљском“ и проглашава „царство небеско“ у „царству земаљском“. Кад се тражи филозофски основ појма солидарности он се налази између појма узајамног помагања и реформистичке концепције о социјалној капи у устајалој купи status quo-a: он је имао да пружи позитивну и убедљиву базу једној одређеној социјалној форми. Г. проф. Бугле запажа ово на сличан начин: „Било је потребно, и по овом питању, заменити неизвесности вере која врло лако прелази у резинацију, методолошким смелостима модерне науке веште не само да се диве хармонијама него и да поправља дисхармоније“.¹³⁾ Концепција солидарности покушава да помири унутрашње контрадикције друштва прогласив хармоничним његов систем и тим резонавањем схоластичке логике тежи да ослободи људску душу од понижавајућег тета религиозних традиција и да у исто време потсече крила дијалектици историје посредством помирљиве филантропије. Извесни француски филозофи и социолози су мерили сву раздаљину између солидаризма и хришћанских традиција и закључили су да међу осећањима који су инспирисали солидаризам налази се баш уз осећање теориске недовољности вере и уверење о практичној недовољности добротинства. „Солидаристичка доктрина, каже француски филозоф Г. Бутру, је постала у циљу да постави дужност добротинства не на

¹²⁾ Revue internationale de sociologie, књ. XXI, стр. 374.

¹³⁾ Le solidarisme, стр. 20, Paris, изд. Giard (1907).

самилости и љубави, као на једном субјективном и слободном осећању, него на једној идеји, на једном научном и рационалном принципу, који је у стању да оправда интервенцију јавне силе“.¹⁴⁾

Солидаристичка концепција схвата друштво као једну целину, али једним апстрактним начином, она не тражи услове његовог постојања у тој целини него изван ње. Према томе солидаристичка концепција остаје изван предмета који је узела да изучава. Услове постојања дела те целине, услове постојања друштва треба тражити у његовој основи. Тако у питању основном за једну социолошку визију државе, у питању о друштвеним класама, Диги остаје на истом плану механичког и либералног схватања. Њему се класа појављује као група људи који су везани међу собом сличношћу својих функција са целом структуром друштва. Енглески социолог Харолд Ласки сматра да је Диги по овом питању инспирисан сликом феудалног друштва;¹⁵⁾ међутим остављајући на страну ово споредно питање о извору инспирације, лако је констатовати да је Диги помешао разлику између професионалне поделе друштва и поделе у класе. Диги слика друштво као неку „радионицу где постоји подела рада према делању“.¹⁶⁾ Међутим диференција људи према професији („радњама“) се разликује од разлике према класама прво у томе што професија не следи *односе између људи који раде*, већ њихове односе са *стварима*. Непоседовање није само једна категорија у техници друштвене поделе рада, него једна стварност, стварност која је битна, јер у свима друштвима као и у нашим друштвима: човек који нема ништа, није ништа; тај човек је без сваког односа са егзистенцијом уопште *et à fortiori* са људском егзистенцијом и тај човек је фатално одвојен од своје објективности. Непоседовање је пуна нерeалност човека, пуна реалност оног што није човек, посесија врло позитивна: глади, хладноће, болести, злочина, унижења, понижења, незнања, сталне несигурности и свега што је противно човеку. После Огиста Конта, Диги изјављује да је својина једна социална функција, док несвојина би била друга. Такав механички начин схватања друштвене функције је већ критикован од Прудона.¹⁷⁾ Он је тврдио да што има битно у једној функцији то је не да она искључи другу, него да афирмира снагу мог сопственог бића. Својина једног искључује својину другог и друштвена улога несопственика не може да буде афирмација њихове социалне

¹⁴⁾ Comptes rendus de l'Académie des sciences morales et politiques, стр. 399 (1903).

¹⁵⁾ Archives de Philosophie du droit et de sociologie juridique, cahier double, № 1—2, стр. 126 (1932)

¹⁶⁾ Le droit social, le droit individuel et les transformations de l'Etat, стр. 21.

¹⁷⁾ La philosophie de la misère, p. 20-40 (1848)

битности, јер та улога је негација њихове садржине људске и према томе и друштвене. Тако схваћена, друштвена функција као део једне солидарне целине остаје извештајан дволичан појам који носи један етички минимум и по неки емотивни детаљ. Она се појављује као полугруба претстава „органске функције“ коју је поставио већ Менениус Агрипа у чувеном говору „о стомаку и удовима“ одржаном плебејцима у корист патриција. Због чега треба једна група људи да врши увек друштвену функцију неспособника и само погрешна идеологија органске школе могла је ту видети извесну хармоничну појаву. Цело дрво хоће да постане цвет, цело тело хоће да постане мозак: то је и сам традиционални писац француски, Г. Морас, замерио солидаристичкој филозофији. Примити један такав систем погрешне логике, то је послати наше искуство у ропство искуства других. Решење реда у стању неједнакости јесте формула воље оних што су горе. Као што је сам Русо већ приметио, наша воља не може бити никад заступљена у царству неједнакости. Као што је филозофирео Хегел, наша жеља није никад колективна у царству нужде. Апстрактна концепција друштвене функције солидарно дели предмет те функције са неким субјектом, али у оквиру те деобе, она не успева да избрише ту саму деобу. Међутим предмет те деобе јесте човек, и у исто време постојање човека за другог човека, његов човечански однос са другим човеком, друштвени однос човека са човеком. Тако претпоставимо да један предузимач ради, да врши своју друштвену функцију, али он употребљава рад и других. Како онда да они који раде за њега, губе радећи за њега оно што он збира, не радећи за њих. Супротност је дакле јасна.

С друге стране Дигиев појам солидарности не може се социолошки оправдати, чак и кад се он постави на основне принципе француске солидаристичке социологије, то јест на принципе „сорбонарске“ или Диркхајмове школе. По њој свака идеја солидарности претпоставља признање стварности колективности према индивидуама које она садржи, и та солидарност друштвена може имати смисла и ауторитета само тако ако произлази из те колективности. Таква концепција захтева а priori примање друштва као једне целине, док Диги полази од друштвене диференциације. Основна концепција Дигиева, његово објективно право изведено из друштвене солидарности је дакле појам изван друштвених група, нешто што лебди изнад друштва. Због тога идеалистички појам солидарности код Диги постаје, противно сваком социолошком значењу, један метафизички постулат, један морални фетиш, један концепт социолошки немогућ. Зар није имао права проф. Ж. Дави констатујући да „Диги се вара кад мисли да га подупре социолошким постулатима и нарочито друштвеном солидарношћу онаквом како је схваћена од Дирк-

хајма¹⁸⁾. Из ових расветлења излази јасно да позитивизам и социолошка метода који су гордо навођени од Дигија као његови научни инструменти, губе се пред метафизичким визијама и индивидуалистичким либерализмом који су у ствари наслагани у теорији о држави, као и у целом делу Дигиевом. Између објективног права базираног на солидарности и старог природног права натопљеног метафизиком, постоји само једна борба речи. Г. Г. проф. Валин, Ајзман, Пиру и Местр исто тако, на разне начине и из разноврсних побуда, су дошли до заједничког закључка да Диги, далеко од тога да буде реалист и позитивист као што је хтео и веровао бити, остаје пре свега и против свега филозоф моралист који је само привидно оборио природно право.¹⁹⁾

На крају крајева чак под претпоставком постојања друштвене солидарности, извесни критичари су приметили да она не може увек, сама по себи, образовати основ правних правила, јер та солидарност, та друштвена међузависност не појављује се неизбежно достојна јавне санкције. Све веће развијене друштвене међузависности је неоспорно, али оно се изражава не само dobrим дејствима, него исто тако и рђавим последицама, као на пример: повећање ризика од заразних болести или излишна и штодљива подржавања. Има дакле и рђаве друштвене солидарности; има облика друштвене међузависности које је потребно искоренити баш у име саме друштвене солидарности као такве.

Дигиева теорија о држави не показује се само на овим питањима непостојана и неконзеквентна. Ако она чува извештај привидни облик вероватност и то не према Дигиевом метаправном постављању, него кад и солидарност анализира на бази односа међу друштвеним снагама у њиховом историском „комплексу“ — у колико је питање о статистици једног друштвеног система, она је потпуно неспособна да нам објасни етапе које је један друштвени систем прешао у своје развиће, да открије узроке који мењају односе међу друштвеним снагама. Једном речи, она је у немогућности да нам напише историју државе. Метафизички појам солидарности је радикално порицање динамичности историје. Солидарност је битно појам из статике друштвене и као такав он је оправдање сваког *status quo-a*, рационализације оног што је тренутно у стварности. А оправдавање је исто толико противно науци колико је статика у оперци са историјом.

У своје прератном делу које показује јасну еволуцију, Диги је осетио непостојаност и недовољност своје концепције солидарности као основа права. У последњој версији своје

¹⁸⁾ *Année sociologique*, стр. 364 (1909—1912).

¹⁹⁾ Walline: *Année politique* (1929—1930); Eisenmann: *Revue philosophique* (1930); Piron: *Revue d'économie politique* (1933); Mestre: *Archives de philosophie du droit et de sociologie juridique* (1932).

доктрине Диги додаје један нов основ: *осећање правде*. У тој последњој обради, он више не говори о факту солидарности, него поглавито о осећању друштвености (*sentiment de la socialité*). Тиме Диги видљиво и дефинитивно пружа руке свима филозофима моралистима који, почев од Аристотела и хришћанских писаца, траже да заснују право на основу једног иминентног морала.

Тако схваћен постулат Дигијеве солидарности води неизбежно у систем произвољних решења које Диги изводи из једне одређене друштвене средине. Конкретни облик друштвене солидарности, то јест онај који се појављује кад Диги врши примену и кад га разрешава на основи друштвене стварности, јесте једна одређена норма коју сугерира политичко искуство у изразима солидарности и у једној периоди економског развића. Диги, као сви идеалистички филозофи пре њега, конструише морал и право, извлачећи их не из стварне ситуације људи који га опкољују, него из простих концепата и елемената, као што су: човек је друштвен, битност социалног и тако даље. Али који и какви су ти елементи који им се намећу? Има их, несумњиво. Прво суви појмови из стварности који су се још задржали у апстракцијама које су узете за полазну тачку: то су, друштво је састављено од људи, друштвеном поделом рада људи су добили различите функције. Друго, елементи које солидаристички филозоф уводи из своје стваралачке свести. А шта налази у њој? Непромењиве идеје о правди, о идеалној солидарности или неки други „вечити концепт?“ Свакако не. Солидаристички филозоф је човек из стварности и он конструише своју теорију, као пре стари филозофи своје Божове: изводећи их из друштвених односа у једној одређеној историјској етапи. Солидаристички идеолог, као сваки идеолог уосталом, налази у својој савести у главном моралне и опште идеје које су више мање адекватан израз економских и политичких односа у којима живи. Затим, можда, извесна решења позајмљена из литературе која обрађује одређени проблем. Најзад, то често бива, личне симпатије. Ма шта рекао и ма шта мислио идеалистички филозоф, стварност коју је он истерао кроз врата враћа се кроз прозор. И док филозофи замишљају да стварају једну објективну теорију о држави и идеју о праву за свагда и од увек, они у ствари само збирају слику стварност, деформисану јер ишчупану из тла стварности, слику обрнуту као у једном конкавном огледалу, слику друштвене идеологије која влада у њиховој историјској епоси.

Тако се објашњава како то да је према Дигиу право на слободу речи сагласно са друштвеном солидарношћу, а право на штрајк чиновника јој је противно.

То исто се јасно оцртава и у напору Дигијевом да постави појам правде као основ права: „Говорити о једној норми као обавезној у правном смислу — пише он — то

значи напросто да у једном датом моменту... ако та норма буде била прекршена, маса индивидуа осећа да је правично, према осећању правде, да свесна сила друштва интервенише да би казнила дати прекршај“²⁰⁾ Јасно је да то осећање правде може да се изрази ма у ком тренутку и да може потстаћи ма коју друштвену класу. Изван је сваке сумње да је једно осећање правде инспирисало и здружило извесну друштвену групу за време штрајка поштар париских или за време чувеног генералног штрајка француских железничара 1920 г. Диги међутим је одбио поштарима право на штрајк и оштро критиковао покушај железничара, мотивишући свој идеолошки став тиме да су поштари и железничари били дужни да осигурају непрекидност јавних функција које врше. Осећање правде дакле треба да се потчини правилу непрекидности јавне службе, и самим тим појам правде код Диги добија једну прецизну и одређену садржину. Он изражава друштвену психологију владајућу у оквиру једне одређене историске државе (француске демократије из доба финансиског капитала), чије јавне службе треба да се врше чак и кад негирају „опште осећање правде“ једне одређене друштвене групе.

Међутим, другчије не може ни бити. Вечне истине су празни и имагинарни појмови. Свако доба има своју истину и своју правду, које су општи израз друштвених односа и рачуна тог доба. Највећи филозофи су најпре реалне личности које припадају једној одређеној друштвеној класи и у главном су носиоци и заробљеници друштвене идеологије која рефлектује друштвени положај, материјалне услове и судбину њихове средине. Платон и Аристотел, један индивидуалист, други колективист, обојица велики филозофи и пореклом из богатих класа, беху сагласни у томе да човечанство не може да живи без робова, јер неизбежно су носили у себи предрасуде једне државе основане на ропском раду. Они су тврдили мирно и енергично да су ропски односи нужна база за друштвену солидарност у једној држави да би се слободни грађани могли бавити државном управом, неговати науку и уметност.

Дигиева теорија о држави, доведена на ниво стварности, остаје теориска престава једне одређене државе у историском развићу. Диги није успео да усагласи стварну државу са њеним рационалним законом и према томе он не објашњава ни садржину државе, ни њено развиће. Уосталом, у проналажењу тог основног и унутрашњег закона Диги није ни видео свој научни задатак.

Д-р Јован Ђорђевић

ANALI PFB | anali.rs

²⁰⁾ *Traité de droit constitutionnel*, стр. 65, т. I.

ЕГЗЕКВАТУРА СТРАНИХ ПРЕСУДА ПО ЗАКОНУ О ИЗВРШЕЊУ И ОБЕЗБЕЂЕЊУ

I. Увод. Међународна заједница, онаква каква је данас, више или мање организована, није, чак ни у најпримитивнијем облику, увек постојала. Напротив. Ексклузивистичке тежње појединих држава искључивале су идеју о њој и могућност њеног постојања. Тако су се у појединим периодама времена истицали поједини народи који су успевали да завладају већим делом онда познатог света и да, било униште, било доведу у зависност, било учине сасвим безначајним друге народе онд. државе, сматрајући себе изабраним народом, односно, по принципу јаче силе, као народ одређен да влада другима¹. Тек у доба развијеног Римског права могла се јавити идеја о међународној заједници, па према томе и о међународном праву. Таква међународна заједница, ако је у опште тим именовано можемо назвати, није се заснивала на једнакости држава које су је сачињавале, него на свемоћи римскога царства. Средњи век фактичким стањем, а нарочито рационалистичка школа са својим великим делом — Француском Револуцијом, истичући идеју о потреби поштовања личности човека, истакла је и идеју о поштовању сваке државе од свих других, јер заиста без слободе личности у својој земљи не може ни једна држава полагати право на поштовање њене слободе и права у међународној заједници, пошто, признајући једну државу за члана заједнице, међународна заједница тиме признаје и сваког њеног држављанина за пуноправног члана човечанства, што све може бити само ако је човек у једној држави заиста човек, т. ј. ако ужива сва права која се сматрају као основни постулати правде и правичности. Са стварањем такве међународне заједнице може се говорити о Међународном праву у правом смислу, о праву које данас добија све већи значај и то не само једна грана овог — Међународно јавно право, него, са већом међународном трговином и кредитом, и друга његова грана — Међународно приватно право, које професор Бартен дефинише као једну грану права, врло модерну, која има за предмет, независно од претходног решења питања држављанства и правног положаја странаца у једној земљи, да реши у тој земљи, питање сукоба закона и сукоба јурисдикција, у простору и времену, између независних држава само у питањима приватног права, под условом да се законски прописи између којих се поставља питање сукоба могу да сматрају као прописи цивилизованих земаља².

¹ О ступњевима развика Међународног Права видети : Др. Милаш Бартош : *Проблем стечених права у Међународном приватном праву*, Београд, 1930, стр. 19 и 20. Иста студија је оштампана и у Архиву за правне и друштвене науке, свеска за јануар 1930 г., а и у збирци *Из Међународног приватног права*, Београд 1932.

² Види : E. Bartin : *Principes de Droit International Privé, selon la loi et la jurisprudence françaises, tome I, Paris, 1930 p. 69.* Исто тако: Др.

Остављајући на страну Међународно јавно право, из предње дефиниције проф. Бартена, Међународно приватно право имало би да расправља два питања: питање сукоба закона и питање сукоба јурисдикција, док би питање држављанства и правног положаја странаца долазило у унутрашње право појединих држава,³⁾ односно, сходно територијалистичкој концепцији, у друге гране унутрашњег права а не у Међународно приватно право као грану унутрашњег права државе у питању.

Део о сукобу јурисдикција обухвата по професору Бартену три питања: питање о судској надлежности при расправљању спорова у којима се појављује елемент иностраности, питање о судском поступку пред надлежним судом и питање међународног дејства судских одлука. По професору Бартошу⁴⁾ део о сукобу јурисдикција (који је у систему проф. Бартоша четврти део науке о Међународном приватном праву, пошто он као саставне делове ове гране правне науке сматра и науку о држављанству и науку о правном положају странаца, поред науке о сукобу закона и сукобу јурисдикција) обухвата четири питања: 1. Који ће суд бити надлежан за расправу приватно-правног спора у питању; 2. Да ли ће једна држава судити и странцима; 3. Хоће ли једна држава признавати пресуде судова друге државе; и 4. Правна помоћ у питањима Међународног приватног права.

Нас овде интересује питање о међународном дејству судских и одлука других власти једне државе.

II. Појам егзекватуре. После решења претходних питања, тј. пошто буде утврђено држављанство лица која се појављују као субјекти правног спора у питању и закон по коме треба спор решити, суд, који је по принципима Међународног права земље у питању надлежан да реши тај спор, доноси о истом одлуку. Међутим сама одлука није себи циљ, већ она има да успостави стање које, с обзиром на чињенице односно на повреду стања које је дотле постојало, треба успоставити. То ће се, пак, постићи извршењем саме судске одлуке, односно одлуке које друге власти у колико решавање о појединим питањима спада, у неким земљама, у надлежност других, а не судске власти. Међутим домашај одлука којима се расправљају поједина питања из Међународног приватног права, с обзиром да се у свим овим питањима појављује елемент

Милан Бартош: *Идеалистичка и територијалистичка концепција* — Два антипода или два допуњујућа појма у Међународном приватном праву, Београд 1932; Др. Милан Бартош: *Повреда страног закона као основ за касирање* — Расматрање са гледишта територијалне концепције Међународног Приватног права, у Архиву за јули — август 1928 г.

³⁾ Он заиста на овој подели заснива свој систем: в. *Vartin. op. cit.*, нарочито другу књигу. Париз, 1932.

⁴⁾ В. предавања проф. Бартоша, штампана као рукопис, први део: *Увод у Међународно приватно право*, као и наука о држављанству.

иностраниности, прелази, по правилу, границе државе чије су власти донеле ту одлуку,⁵⁾ те се поставља питање да ли те одлуке имају, и ако имају, у коликој мери дејства и ван граница државе у питању, т.ј. на територији других држава.

Вршење судске власти је суверено право сваке државе јер то одговара опште усвојеном схватању о тројству државне власти. Како се државна власт сваке државе ограничава само на територију те државе, на којој је она не само једина него и искључива, то би сасвим логично било да се и одлуке које би доносиле судске и друге власти по својем дејству ограничавају једино на територију те земље. Преко граница, тога дејства не би могло, а не би ни требало да буде. То је схватање и владало у старије доба. Није се могло схватити ни примена закона стране државе од домаћих власти, а о допуштању дејства одлука страних власти на домаћој територији, о извршењу одлука страних власти није се могло ни говорити. Тако је у Римском праву важило правило: *Extra territorium ius dicendi improprie non paretur.*⁶⁾ Сматрало се да свака власт може да дела само у границама државе у име које се та власт врши; она не може да тражи да се њене наредбе поштују⁷⁾ и ван граница државе у питању; она

⁵⁾ Изузетно само дејство одлука о споровима, који имају елементарна иностраниности, не прелази границе државе чије су власти донеле одлуку. Пример: један Југословен акцептирао је меницу у Паризу с местом плаћања у Београду; пошто није меницу исплатио о року, тужен је код Београдског суда од стране једног Француза који је био трасант, а који је морао ремитенту меницу да исплати. Одлука по овом спору производиће дејства само на територији Југославије, под претпоставком да Југословен само у њој има свога имања.

⁶⁾ *Digeste, De jurisdictione, l. 20, 20 II, 1.* Наведено код Weiss-a, *Traité théorique et pratique de Droit International Privé, tome sixième, Paris, 1913, p. 4.*

⁷⁾ Употребљавамо овде израз „поштују“, пошто се код дејства одлука страних власти може говорити, по разликовању које чини Вајс, с једне стране о дејству одлуке као пресуђене ствари — *res iudicata-chose jugée*, а с друге стране о извршности одлука — *force exécutoire*. Тако, по Вајсу, свака одлука страних власти, која је донета у законској форми и по поступку *lex fori*, производи де факто дејство пресуђене ствари не само у земљи у којој је донета већ и у свима другим земљама, пошто *Res iudicata pro veritate habetur*, па чак и онда када се било из којих разлога не би иста одлука могла у којој земљи извршити. Друкчије, пак, Вајс, слажући се у томе са осталим ауторима, посматра питање извршности одлука страних власти. Своје разликовање Вајс заснива на потреби поштовања самосталности сваке државе и њихове једнакости као чланова међународне заједнице, наводећи у прилог свог мишљења и речи *Vareilles-Sommières-a (Synthèse du droit international privé, tome II, p. 19.)*: Сви акти извршни на територији и сагласни законима једне земље, вреде, у принципу, у целом свету; ово се правило има да примени на пресуде исто као и на уговоре, као и на све друге акте. Без сумње да је дејство пресуђене ствари израз суверености држава на њиховим територијама... Страни суверенитет нема права да суди у нашој земљи, али он има непосредно право да суди у својој земљи. Пресуде и њихово дејство су *conditio sine qua non* свакога друштва: свака влада има дужност да организује судове пред којима би се коначно решавали спорови. Француски законодавац не може да одрече дру-

не може да заповеда властима и извршиоцима страних држава.⁸⁾

Међутим овакво схватање није могло опстати од оног момента када се почела стварати међународна правна заједница. Свести дејство једне одлуке само на територију једне државе значило је потпуну изолацију, а тиме онемогућавање свих, првенствено привредних, међународних односа. И у тој борби државне искључивости и потреба међународне заједнице, борби која је и у теорији и у пракси била врло дуга а каткада и врло оштра, победио је интерес међународне заједнице. Ово је пак у новије време све више усвојено и чак опште усвојено решење, с обзиром да се у модерној теорији одбацује сувереност као битно обележје државе, а социолошке струје добијају све више утицаја⁹⁾.

У принципу, дакле, допушта се извршење одлука страних власти на домаћој територији. Кажемо у принципу јер се за извршење постављају поједини услови, који ће критички бити даље прегледани, но који, с обзиром на своју нејасност и непрецизност, каткада, и то врло често, искључују могућност извршења. Поступак који је потребан да буде спроведен пред домаћим властима да би се једна страна одлука пустила у извршење, услови које мора да испуни та страна одлука да би се могла извршити, све то укупно назива се егзекватуром страних пресуда, под којом, дакле, подразумевамо законом предвиђен претходни поступак, по законом прописаним условима, који мора бити спроведен да би једна страна одлука могла бити извршена на домаћој територији.

У расправљању питања егзекватуре по закону о извршењу и обезбеђењу ми ћемо се прво задржати на претпоставкама које закон предвиђа за егзекватуру а затим на самом поступку егзекватуре, т. ј. задржаћемо се прво на материјалном па после на формалном праву.

III. Егзекватура по закону о извршењу и обезбеђењу.

А) *Материјално право*. — Да би једна одлука стране власти добила егзекватуру, т. ј. да би могла бити пуштена у извршење, потребно је, као што смо горе нагласили, да

гима то својство суверености, и одлука донета у иностранству мора бити, у нашим очима поштована исто тако као и пресуде донете у Француској". Међутим ово разликовање не чини нам се довољно оправдано и тачно. Ако интерес међународне заједнице и дужност поштовања суверености стране државе захтева да се страним пресудама призна дејство пресуђене ствари, све то захтева исто тако да се допусти извршење страних пресуда на домаћој територији. У осталом, а тај изузетак допушта и Вајс, кад, у случају да је донета пресуда противна *ordre public international* земље у којој се поставља питање дејства, може доћи до поновног суђења, имајући у виду сву релативност схватања *ordre public international*, чини нам се да стварне вредности, ово уступање у корист међународне заједнице, т. ј. *de plano res iudicata*, нема.

⁸⁾ Weiss, *op. cit.* p. 4.

⁹⁾ B. Léon Duguit: *Traité de Droit constitutionnel*, Paris, 1923.

испуњава услове који су предвиђени у §§ 3, 4, 5, 8, 9 и 10 Закона о извршењу и обезбеђењу, у вези са §§ 2, 11, 14, 22, 23, 50, 57, 65, 135 истог закона¹⁰). Ти услови би се могли, ради боље прегледности, свести на шест питања: 1. начело реципроцитета код егзекватуре, 2. која се одлука има сматрати за страну, 3. за које се стране одлуке не тражи егзекватура, 4. за које се стране одлуке не може дати егзекватура, 5. власт домаћег суда при давању егзекватуре, и 6. закон о извршењу и обезбеђењу и међународни уговори.

1. *Начело реципроцитета код егзекватуре.* — Искључити потпуно извршење страних одлука на домаћој територији значило би, као што смо видели, потпуну изолацију; допуштањем потпуно без сваког другог услова, извршења страних одлука, била би остварена међународно правна заједница. Међутим први систем данас, по правилу, не постоји, јер је схватање о међународној заједници већ толико високо да искључује његово постојање. Само још у Енглеској вреди овај систем. Тамо је непозната егзекватура, па према томе и извршење страних пресуда, јер се сматра да страна пресуда у корист извесног лица даје доказа о постојању извесне тражбине, тражбине сличне оној која потиче из уговора и ова тражбина може дати основну базу за одлучивање спора пред енглеским судовима¹¹). Други систем безумовног извршења страних пресуда до данас нигде не постоји, али би њему био најприближнији систем који професор Г. Бартош назива: систем прости егзекватуре. Потпуно егзекватура страних пресуда допустиће се увек када та одлука претставља једно стечено право за појединца а не вређа унутрашњи јавни поредок земље у којој се тражи извршење, без обзира које су власти и које државе донеле ту пресуду, без обзира на политичке и дипломатске односе државе у којој се тражи егзекватура и државе у којој је донета пресуда. „Овај систем хоће вршење дужности према међународно правној заједници. Све су државе дужне вршити заштиту права. Судске пресуде сваке државе претстављају израз схватања о праву државе

¹⁰) Закон о извршењу и обезбеђењу од 9. јула 1930. год. објављен је у Службеним Новинама од 23. јула 1930. г. бр. 165/LXII. Сам закон дошао је да замени разне прописе који су дотле у овој материји вредели у шест правних подручја наше државе. (Србија — Закон о судском поступку у грађанским парницама од 20. фебруара 1865; Црна Гора — Закон о судском поступку од 1. Новембра 1905; Хрватска и Словенија — Грађански парбени поступак од 16. Септембра 1852; Словеначка са Прекомурјем и Далмација — Аустриски извршни ред од 25. Маја 1896; Војводина и Међумурје — Законски чланак LX од 1881; Босна и Херцеговина — Грађански поступник од 4. августа 1883. год.). Сам закон о извршењу и обезбеђењу изражен је по угледу, управо је копија, аустриског Executionsordninga од 1896. год.

¹¹) V. Pillet: *Traité pratique de Droit International Privé*, Paris, tome II p. 667. (наведено и код Др. Нинко Перих: *Међународно приватно право* — Београд 1926).

чији су органи донели ту пресуду. Процедура егзекватуре значи контролисање тога схватања од стране домаћих судова. Ако пресуда вређа схваћање домаће државе о праву¹²⁾, онда ће суд умољен за егзекватуру просто одбацити поднету страну пресуду. Али ако суд својим решењем нађе да се егзекватура може дати, онда то значи да се држава у чије је име страна пресуда изречена и држава чији су судови дали егзекватуру сложиле да пресуда у питању претставља израз правде. Како све државе живе у међународној заједници, чији је основни идеал остварење правде то је отуда логично да би било противно правди и идеји међународне заједнице ако би се нешто што је право, нешто што треба да буде, одбацило и тиме пало у грешку само што је други погрешно отежавајући односе у међународној заједници на тај начин јер он а priori одбацује оно што наши судови нађу да је право са простог разлога што су то рекли наши судови¹³⁾. Овакв систем значи свакако веће приближавање међународној заједници него системи који ће ниже бити изложени; овакв систем би одговарао код питања правног положаја странаца типу проглашене једнакости, али ако један судија може да одбаци једну страну пресуду што она не одговара државном (читај: његовом) схватању о праву, онда о некој сигурности тешко да се може говорити.

Између горе изложених система налазе се системи реципроцитета : фактичког и дипломатског. По систему фактичког реципроцитета допустиће се извршење одлуке стране власти само онда ако, без обзира да ли о томе постоје законски прописи или међународни правни акти (уговори и владине декларације) и пресуде домаћих судова могу бити под истим условима извршене на територији те стране државе. То је примена основног правила које важи у модерном праву : *do ut des*. По систему дипломатског реципроцитета извршење страних пресуда допустиће се само онда ако постоје међународно правни акти (међународни уговори — конвенције и владине декларације) који предвиђају и изречно допуштају извршење страних пресуда. Овај систем се назива и системом формалног реципроцитета¹⁴⁾.

Наш закон о извршењу и обезбеђењу усвојио је систем дипломатског — формалног реципроцитета. Његов § 3 гласи :

„На основу исправа и аката издатих од иностране власти, који су извршни према законским прописима дотичне иностране државе, могу се у нашој држави дозволити извршење или поједине извршне радње само онда и утолико у колико је узајамност зајамчена државним уговорима или владиним изјавама објављеним у „Службеним новинама“.

¹²⁾ Курсив је наш.

¹³⁾ Др. Милаш Бартош: *Формални или фактички реципроцитет код извршења пресуда*, Архив за правне и друштвене науке, свеска за септембар 1930 год. Отштампано и у збирци *Из међународног приватног права* Београд, 1932.

¹⁴⁾ Ближе о овим системима реципроцитета и њиховој критици виде : у наведеном члану г. Бартоша.

Дакле страна пресуда моћи ће се пустити у извршење само ако, поред других услова, задовољава и услов реципроцитета, т. ј. ако се наша држава налази у дипломатским односима са државом у питању, и уз то је с њом закључила уговор о правној помоћи односно издала владину декларацију о оваквој помоћи, декларацију која се обично заснива на принципу узајамности.

Овакав систем никако не одговара потребама међународне заједнице, интерес које треба да буде одлучујући у регулисању питања из Међународног приватног права. Удаљеност а кадкада и штедња искључује могућност одржавања дипломатских односа са појединим државама а у толико пре и могућност закључивања уговора о правној помоћи. Међутим, за трговину и остале привредне односе ова ограничења не постоје, и, под оваким системом, место да дипломатија припомаже привреди она јој само шкоди. Отуда се не може оправдати постојање оваквог система, него је потребно, пре ступања на снагу Закона о извршењу и обезбеђењу, заменити са системом фактичног реципроцитета или још боље системом просте егзекватуре.

Завршујући о принципу реципроцитета код извршења страних пресуда, да нагласимо да је број држава чије се пресуде могу извршивати у нашој земљи већи него што је број држава са којима смо закључили уговоре о правној помоћи (Аустрија, Бугарска, Чехословачка, Италија, Пољска и Мађарска), прво, што је наша држава приступила Хашкој конвенцији од 17. јула 1905 год.¹⁵⁾ те према томе, под условима предвиђеним у тој конвенцији, а нарочито у тамо одређеном обиму, могу се извршивати одлуке судова свих држава потписница а друго, клаузулу највећег повлашћења која се налази у многим нашим уговорима треба тумачити екстензивно, т. ј. да се она односи не само на право странаца у смислу њиховог уживања, него и у смислу потпуног искоришћења и извршења.¹⁶⁾

2. *Појам стране одлуке.* Да би се могло говорити о егзекватури једне стране одлуке потребно је најпре утврдити која се одлука има да сматра за страну с обзиром да се појављују извесни спорни случајеви и ситуације. Наш закон о извршењу и обезбеђењу за стране одлуке, т. ј. за одлуке за које важе нарочити прописи у погледу допустивости изврше-

¹⁵⁾ Законом од 6 фебруара 1930 год., објављеним у Службеним новинама од 3 маја 1930, бр. 100/XXXVIII.

¹⁶⁾ Овде се може поставити питање да ли ће извршна пресуда стране државе са којом нисмо везани уговором одн. владином декларацијом, производити какво дејство на домаћој територији. Да нагласимо најпре да ће странац у питању морати да поведе нов спор код наших судова, и да би, по § 389. југ. грађ. суд. поступка, та пресуда могла да има дејство јавне исправе у колико, разуме се, она испуњава све услове тамо предвиђене а нарочито услов фактичног реципроцитета.

ња, сматра исправе и акта издата од иностраних власти, дакле као домаће исправе сматра оне које су издате од наших власти.¹⁷⁾ Према томе исправе, подразумевајући под овим изразом како пресуде тако и друга акта за које се може тражити извршење, издате од наших дипломатских и конзуларних претставника на страни имају се сматрати као домаће исправе т. ј. имају дејство и извршивост без икаквог другог испитивања и егзекватуре. На против исправе издате од страних претставника у нашој земљи имају се сматрати као стране исправе без обзира што су донете на нашој територији и подлеже егзекватури. Овакво схватање је свакако боље од схватања француског законодавца израженог у чл. 2123 Code civil-а који за стране пресуде сматра оне које су : *rendus en pays étranger*, тако да се, за правилно решење овог питања, морало прихватити теорије екстериторијалитета, теорије која није ни мало сигурна а још мање у овој области, оправдана.¹⁸⁾

Прво спорно питање тиче се пресуда мешовитих судова у Египту. Као што је познато после неколико побуна против сувише утицаја и власти странаца као и злоупотреба које су чињене приликом примене капитулација, 1875 године установљени су мешовити избрани судови (три првостепена и један апелациони у Александрији, који су сви били састављени од две трећине Европљана и једне трећине домаћих). Поставља се питање да ли ће се пресуде ових судова, у случају да је у њима судија било лице које је наш држављанин, сматрати за стране или за домаће. Готово је опште усвојено мишљење да се ове пресуде и у држави судије који је учествовао у суђењу имају сматрати за стране. И сасвим оправдано. Вршећи судску власт у овим државама Европљани је не врше у име своје државе већ у име Египатске владе која их и поставља. То што су судије странци, што се, пак, противи модерном схватању судских власти, не утиче ниуколико на својство одлука које они доносе, јер на крају ови судови јесу само једна прелазна установа, установа која је последица капитулација и која ће, вероватно, у току времена нестати. Слично питање поставља се и за пресуде разних међународних судова који су установљени многим конвенцијама и међународним уговорима (Конвенције о међународним рекама Рајни, Елби и Дунаву, Статут о Сталном Суду Међународне Правде, и т.д.). И

¹⁷⁾ Према томе питање егзекватуре одлука донетих од наших власти но чије се извршење тражи на другом правном подручју нема више практичног значаја: све те одлуке извршене су у свима правним подручјима *de plano*.

¹⁸⁾ И ако је наш закон о извршењу и обезбеђењу скоро превод аустриског *Executionsordnung*-а ипак, код овог питања он се одвојио од свога оригинала. Јер док аустриски закон наводи у § 2 домаће извршне основе, а у § 79 стране, докле наш закон набраја у § 2 домаће извршне основе, које по општој норми §§ 2 и 3, сматра и за стране наслове на основу којих се може допустити извршење. Да ли је ово изједначење оправдано изложићемо доцније.

пресуде ових судова имају се сматрати за стране, из истих разлога као и пресуде мешовитих судова у Египту¹⁹⁾.

Од особите је важности питање: да ли се пресуде изабраних судова, донете у иностранству, имају сматрати за стране или не? Најпре да издвојимо случај када је изабрано суђење проглашено у извесним стварима у једној земљи обавезним. По општем мишљењу, пресуде ових судова имају се сматрати страним јер изабране судије врше судску власт у име државе и замењују само судове државе у питању. Спорно је, дакле, питање да ли се пресуде које донесу изабрани судови установљени вољом странака, израженом у компромису, када су судије странци имају сматрати за домаће или за стране. — У решењу овог питања аутори се разилазе. Тако Weiss мисли да се овакве пресуде имају сматрати као домаће и да се имају извршивати без егзекватуре, са изузетком ексцепције *ordre public international*. Упоређујући компромис, на основу кога је изабране судије имају сматрати не као судије већ као пуномоћници странака, и у прилог свога мишљења наводи Lagombière-a Merlin-a и Foelix-a, од којих последњи каже: Кад две странке одреде својевољно једног или више судија који ће имати да реше спор између њих, и кад тај судија доноси пресуду, то је све само последица уговора странака којим су наименовали изабраног судију. Тај изабрани судија је заједнички орган странака који је одређен да расправи случај у ком су они заинтересовани: обе странке су сагласне са оним што овај учини: другим речима, он је њихов заједнички пуномоћник. Отуда, све што учини изабрани судија има да се сматра као израз заједничке воље странака, као год што се посао предузет од пуномоћника сматра као посао властодавца. Пресуда коју доноси изабрани судија је судски акт само по форми; стварно она је констатација уговора од стране њиховог заједничког органа“.

На против по другом мишљењу, које заступа Vartin, пресуде изабраних судова имају се сматрати као пресуде страних судова и подлеже егзекватури. Као битно обележје једне пресуде јесте заглавље, и пошто се, у нашем случају, тамо појављују лица која су странци, као судије, а по модерном схватању услов *sine qua non* је да су судије домаћи држављани да би пресуда била домаћа, то се ове пресуде имају сматрати за стране. Осим тога компромис којим је уговорен изабрани суд, поступак по коме је радио изабрани суд, предмет који је расправљао изабрани суд, све то може по својој природи да буде противно схватању међународног јавног поретка домаће земље, тако да се егзекатура намеће као непходна.

¹⁹⁾ За земље које имају протекторате, као на пр. Француска над Тунисом, поставља се питање да ли ће се пресуде судова устројених од државе заштитнице сматрати за домаће или за стране, пошто поред ових судова постоје и домаћи судови протектората. По мишљењу Weiss-a ове се пресуде имају сматрати као домаће и за њих није потребна егзекатура.

Са гледишта нашег закона о извршењу и обезбеђењу изгледа нам да је ово друго гледиште тачније. Ограничавајући у великој мери извршење страних одлука, законодавац је, с обзиром на *ratio legis*, сигурно подразумевао под страним одлукама и пресуде страних изабраних судова.

Међутим врло често ће се поставити питање која се пресуда изабраног суда има сматрати за страну а која за домаћу? За ово одређивање по правилу, има два мерила: прво, компромис закључен у иностранству и његово извршење у иностранству и друго, поступак на основу кога је пресуда донета. Но да ли је за решење овог питања потребно да се стеку оба ова услова или је пак довољан само један, и ако један који од њих, спорно је. Ипак нам се чини да је главно мерило поступак на основу кога је донета пресуда, водећи при том нарочито рачуна да ли је, с обзиром на *lex fori* земље где је тај поступак провођен, могло, у питању које је предмет спора, у опште бити изабраног суђења, на пр. брак.

Питање сукоба закона може се поставити не само статички него и динамички.²⁰⁾ Исти је случај и са сукобом јурисдикција, односно питањем егзекватуре. Промене суверенитета, сталне или више мање привремене, над извесном територијом, које се појављују било у виду анексије било у виду војне окупације, изазивају промене у схватањима пресуда као домаћих или као страних, те се за решење овог питања поставља као основни принцип: принцип стечених права:

а) анексија. Под анексијом подразумевамо стално, вољно или насилно, заузимање територија од стране друге државе, које се појављује као промена суверенитета. У вези с оваквом променом суверенитета поставља се питање да ли ће, за пресуде донете од судова државе којој је до анексије припадала територија у питању, бити потребна егзекватура или не. Одговор с обзиром на принцип стечених права, имао би да гласи: на анексираној територији, без обзира што је извршена промена суверенитета, имају се ове пресуде извршивати *de plano*; на територији државе којој је анексирана област припадала имају се ове пресуде сматрати као домаће и према томе извршивати *de plano*; на територији, пак, државе која је извршила анексију ове се пресуде имају и даље сматрати за стране т.ј. подлеже егзекватури. Међутим све ово важи само за оне пресуде које су до анексије постале извршне — *res iudicata*; у колико, пак, до анексије нису постале извршне, расправиће се даље по законима државе која је извршила анексију, и сматраће се као и оне пресуде које су у потпуности донеле власти државе која је извршила анексију. Пресуде које се буду даље доносиле не анексираној територији сматраће се у држави којој је раније та територија припадала страним, а

²⁰⁾ В. Bartin: *op. cit.*, p. p. 28—33.

на територији државе која је извршила анексију домаћим. Исто то вреди и за све пресуде које би донео ма који суд државе која је извршила анексију. Спорно је питање да ли се пресуде донете пре анексије од стране државе која је извршила анексију, имају сматрати после анексије, на анектираној територији, за стране или за домаће. И ако би их, с обзиром на принцип стечених права, требало сматрати за стране, ипак, пошто би то било двоструко испитивање једне исте ствари од истих власти, а што је противно принципу *ne bis in idem* те се пресуде имају да сматрају као домаће и на анектираној територији и за извршење им није потребна егзекватура.

б) војна окупација. Под војном окупацијом подразумева се привремено заузимање територије друге државе, које се не јавља као промена суверенитета. По правилу, у случају овакве окупације, судови државе којој правно припада окупирана територија настављају и даље да врше судску власт и њихово дејство остаје исто као и пре окупације, „њихове одлуке су извршне на целој територији државе којој правно припада окупирана област; пресуде које изричу ови судови су домаће пресуде, па им није потребна егзекватура“.²¹⁾ Међутим дешава се да држава која је извршила окупацију на заузетој територији успостави своје судове, те се поставља питање да ли ће одлуке ових судова имати каквог дејства на тој територији после свршене окупације и повратка власти државе којој та област правно припада. Сигурно је да у овом случају, пошто су то судови установљени *via facti*, бар за државу којој правно припада та област, пресуде тих судова не би морале да имају ма каквог дејства. Међутим интерес заштите приватних права, која би свакако била јако угрожена у случају да читава област остане, макар и најкраће време, без правосуђа, натерује државу у питању да призна овим пресудама важност, сматрајући их као пресуде страних судова.

3. *Стране одлуке за које се не тражи егзекватура.* — По нашем Закону о извршењу и обезбеђењу изгледа да се ни једна одлука страних власти не може пустити у извршење док претходно не добије егзекватуру. То излази из §-а 3 у вези с §-ом 2 Закона.

Међутим у теорији ово је питање спорно. По једном мишљењу, који заступа Pillet, све одлуке судова које се одnose на статус лица и на њихову способност пуноважне су и извршиве у иностранству и без нарочитог тражења егзекватуре. Ово се правда потребом сигурности правног промета и принципом екстериторијалитета личних закона, пошто се овакве одлуке јављају само као конкретизација тих закона. Разуме се да је и код извршења оваквих одлука допуштена екцепција *ordre public international*.

²¹⁾ Weiss: *op. cit.*, p. 28.

По другом гледишту, које заступа Vartin, не може се правити разлика између ове две врсте пресуда. Не може се правити прво стога што по правилу оне долазе до тражења извршења само онда када су противне било позитивним законским прописима (на пр. брак на рок) било када имају за циљ да изиграју домаћи закон (на пр. после развода брака Италијана у Русији, ради чега је један супруг нарочито тамо ишао, долази једна страна у Југославију да закључи други брак), а друго стога што нема сигурног критериума за ову деобу. Ова би деоба могла да буде усвојена само онда ако би се она заснивала на форми пресуде, која би била опште усвојена, јер све док зависи од судије да ли ће једну одлуку сматрати за статусну па према томе допустити извршење де plano, или пак за обичну те захтевати егзекватуру, ова деоба је само номинална а никако стварна, она је по Vartin-у, само „une distinction de mots“.

Наш законодавац је, као што смо напред нагласили, стао на ово друго становиште. Међутим, изгледа нам да прво мишљење боље одговара потребама међународне заједнице, ма да у пракси између ова два гледишта нема много разлике, исто онако као што између типа дипломатског реципроцитета и типа повлашћене једнакости (код питања правног положаја странаца), разликујући се у полазним тачкама, у пракси нема знатне разлике.²⁸⁾

4. *Стране одлуке за које се не може дати егзекватура.*
— По гласу §§ 3, 4 и 5 Закона о извршењу и обезбеђењу изгледа да би се могла дати егзекватура, тј. допустити извршење свих одлука страних власти које одговарају одлукама побројаним у § 2 Закона, а на основу којих се, као домаћих извршних основа може тражити извршење. Међутим није тако. Најпре неће се допустити извршење на основу свих страних одлука које би одговарале одлукама наведеним у § 2, а затим, чак и ако се у принципу даје егзекватура за извесну врсту одлука, у појединим конкретним случајевима може се, с обзиром на § 5 Закона, одбити давање егзекватуре. Да испитамо сваку од ових могућности.

Извршни основи, или како их наш законодавац назива извршни наслови, побројани су у 14 тачака другог параграфа Закона о извршењу и обезбеђењу. Покушаћемо да, прегледајући редом сваку од њих, одредимо колико има у погледу страних одлука одступања: (1.) Одлуке грађанских судова у парничном поступку. — Све ове одлуке, било да су оне пресуде, решења, налози или наредбе, могу, у колико испуњавају друге услове предвиђене у закону, добити егзекватуру, т. ј. могу

²⁸⁾ В. Др. Милан Бартош: *Правни положај странаца*. — Тип законског реципроцитета или тип проглашене једнакости у Српском Грађанском Законику. Архив за правне и друштвене науке, свеска за јули—август 1927.

бити пуштене у извршење на домаћој територији. У осталом, ово су и најчешће одлуке на основу којих се тражи извршење. — (2.) Платни налози у мандатном, меничном и чековном поступку. — И по основи оваквих страних извршних наслова може се тражити егзекватура, ма да изгледа да би се супротно гледиште могло бранити на основу тач. 2 §-а 4 Закона: „да су позив или наредба, којима је започет поступак пред иностраним судом или иностраном влашћу, били достављени лицу, против којега треба провести извршење...“ Ипак нам изгледа да је прво решење тачније, јер ни за домаће држављане, нема достављања, по правилу, у овом поступку, па онда не мора бити ни за странце, пошто странци не могу у једној држави имати више права него домаћи. — (3.) Откази и судски налози за предају и примање упорабних предмета. — Пошто се вршење судског отказа може чинити само ако су у питању непокретности или предмети које закон изречно предвиђа (§ 655 Законика о пост. суд. у грађ. парницама од 13 јула 1929, и § 2 тач. 3 Закона о извршењу и обезбеђењу), то овакви откази морају бити учињени у колико се врше код суда, само код надлежног суда, т. ј. код суда који се одређује по принципу *lex rei sitae*, па према томе откази учињени у иностранству преко иностраног суда сматраће се као поднети ненадлежном суду. У колико се пак ови откази врше преко јавних бележника питање би било спорно, ма да мислимо да би требало усвојити исто решење. — (4.) Закључци и наредбе редовних судова у грађанским ванпарничним стварима. — За ове се одлуке може дати егзекватура, у колико се не би извршивале без егзекватуре и у колико би биле у опште код нас извршиве, на пр. притвор детета због непослушности. — (5.) Одлуке редовних судова у кривичним стварима. — Вршење кривичног правосуђа је данас засновано скоро искључиво на територијалистичком принципу²⁴⁾, тако да се пресуде страних кривичних судова не могу извршивати на територији друге земље. Међутим овакво поступање омогућивало би врло често кривцима да избегну заслужену казну те се стога прибегава другом помоћном сретству — издавању криваца, које је регулисано било међународним конвенцијама било прописима кривичног судског поступка (§§ 489 до 499 Законика о суд. крив. поступку од 16 фебруара 1929). Отуда се код пресуда кривичних судова може дозволити само извршење оног дела који говори о накнади штете оштећеном, као и дела о парничним трошковима, под условом да су испуњени сви други услови за давање егзекватуре. — (6.) Одлуке редовних судова о новчаним казнама. — Ове одлуке не могу добити егзекватуру, јер престављају кривичне осуде или осуде због нарушења реда, која служба сачињава *ordre public international*

²⁴⁾ В. Jivoïn Péritch: *Compétence universelle*, communication au IIIe Congrès International de Droit Pénal, Paris, 1933.

сваке државе. — (7.) Поравнања пред редовним судовима о приватно правним потраживањима. Овакве судске одлуке могу добити егзекватуру с истих разлога као пресуде редовних судова у грађанским стварима, јер их у самој ствари замењују. — (8.) Поравнања, закључци и уписи у спискове пријављених тражбина у стечајном поступку и поступку принудног поравнања ван стечаја. — Одговор на питање да ли ће се допустити извршење и оваквих одлука страних власти зависи, у првом реду, од питања у чију се корист стечај отвара т. ј. да ли је усвојен систем вишеструкости или јединства стечаја. Како је по Југословенском стечајном закону и закону о принудном поравнању ван стечаја усвојен систем јединства, то ће се, по правилу, допустити извршење оваквих одлука са резервама које постоје, према систему јединства у поменутих законима: резерва *rei sitae*, резерва приоритета и резерва националног протекционизма²⁵). — (9.) Одлуке управних власти и других надлежних јавних органа о приватноправним потраживањима, у колико су за њихово извршење надлежни редовни судови. — Извршење оваквих одлука по правилу спада у надлежност општих управних власти и врши се по Закону о општем управном поступку од 9 новембра 1930 г., тако да се и извршење оваквих одлука страних управних и других власти има управљати по томе закону, ма да ће њихово извршење бити у већини случајева искључено, јер оне претстављају осуду за кривичну радњу (у најширем смислу) те би се њихово извршење противило територијалистичком принципу ове државе функције. Само у колико би оне замењивале одлуке грађанских судова, као што је то случај и са одлукама кривичних судова о приватноправним потраживањима, може им се, ако испуњују све друге у закону предвиђене услове, дати егзекватура. — (10) Пристојбински налози и порески спискови. — У погледу ових фискалних пресуда доктрина поставља принцип да се оне не могу извршивати у иностранству као ни кривичне. Ни једна држава не може захтевати да се у иностранству извршују пресуде које се односе на плаћања у корист државне касе.²⁶) — (11) Пресуде и закључци обртних судова и поравнања склопљена пред овим судовима. — Ове се пресуде могу пустити у извршење на домаћој територији са истих разлога као и пресуде грађанских судова. — (12) Поравнања склопљена пред управним властима и другим јавним органима. — И ове се одлуке могу пустити у извршење на домаћој територији. — (13) Пресуде изабраних судија и судова. — Напред смо већ говорили о питању да ли је за пресуде изабраних судија и судова потребна егзекватура и дали смо потврдан одговор.

²⁵) В. др. Милан Бартош: *Јединство стечаја по новом стечајном закону*, у Архиву за правне и друштвене науке, свеска за мај 1930 год,

²⁶) В. Др. Нинко Перич: *op. cit.* стр. 203.

Отуда сматрамо да се ове пресуде могу пустити у извршење на домаћој територији само ако буду претходно добиле егзекватуру, и, разуме се, ако испуњавају све захтеве који се у том погледу траже од домаћих пресуда изабраних судија и судова. — (14) У Закону о јавним бележницима наведени извршни јавно-бележнички акти, па мислимо да се и на основу сличних страних јавно-бележничких аката може тражити извршење само у колико су и у земљи у питању јавни бележници органи јавне службе вредности и ранга домаћих јавних бележника. — Као што смо видели постоји читав низ страних извршних наслова на основу којих се не може допустити извршење и ако они одговарају истим или сличним актима југословенских власти.

Нагласили смо већ напред да се неће дати егзекватура ни свима страним одлукама којима се у принципу даје. Заиста наш законодавац прописује у чл. 5 Закона о извршењу и обезбеђењу када се неће одобрити извршење једне одлуке страних власти, и ако она испуњава услове из §§ 2, 3 и 4 Закона. Да разгледамо сваки од ових случајева: (1.) Ако лице, против којег треба провести извршење, у поступку који се водио пред иностраним судом или иностраном влашћу није могло учествовати због неуредности која се десила у томе поступку. — (2.) Ако би извршењем требало изнудити радњу, која је по законима наше државе недопуштена или која се по законима наше државе не може изнудити. Н. пр.: ако пресуда страног суда наређује да се за дуг једног нашег (из Србије) држављанина — земљорадника, има продати целокупно његово имање ипак ће оваква пресуда бити извршена само до границе коју предвиђа § 471 тач. 4 срп. грађ. суд. поступка; или ако пресуда страног суда тражи да се неко натера да ступи у брак. — (3.) Ако се извршни наслов тиче особног стања (статуса) нашега држављанина, а извршење би требало провести против њега. Ово одбијање извршења може се схватити двојачко: било да се овакве одлуке не могу заводити у наше матичне књиге, било да се статуси створени оваквим одлукама не могу признавати у нашој земљи. Мислимо да се ни једно ни друго решење не може бранити са гледишта Међународног приватног права у колико акт у питању није дошао као последица жеље за изигравањем домаћег права а *fraus omnia corrumpit*, но ипак да би, с обзиром на позитиван законски текст, требало усвојити прво решење, а друго само у случају када се докаже намера изигравања домаћег права од стране странака — југословенских држављана.²⁷⁾ — (4.) Ако би се извршењем или извршном радњом имао признати такав правни однос или остварити такав правни захтев, којем у

²⁷⁾ В. Bartin: *op. cit.*, р. р. 239—270; Д-р Нинко Периф: *op. cit.*, стр. 111—112; Д-р Милан Ф. Бартош: *Изиравање закона у Међународном приватном праву*, у Архиву за јануар 1929 год.

нашој држави по њеним законима из обзира јавног поретка или морала није призната ваљаност или туживост. Једна одредба која је у својој суштини оправдана али која је исто тако једно оружје којим се може отклонити извршење скоро сваке одлуке страних власти, којом се омогућава широко поље самовоље домаћег било законодавца било судије и којом се могу скоро онемогућити међународни односи. — Одредба која је у својој суштини оправдана, јер спречава извршење оних послова који се, било по схватању морала било по схватању *ordre public international*, т.ј. јавног поретка домаће државе, који не може и несме бити повређен ни домаћим ни страним одлукама, не допуштају у земљи. Али за одређивање појма међународног јавног поретка нема до сада сигурног критеријума. Свака држава одређује, према својој потреби, или боље према својој вољи, шта се има сматрати њеним међународним јавним поретком и тако може искључити како примену страног закона тако и могућност извршења страних пресуда и ако то ни мало не би било оправдано са гледишта интереса међународне заједнице. Међутим, полазећи од претпоставке да је законодавац суверен и да као такав стоји изнад појединаца, схватајући државни интерес и изражавајући га у законима онако како се најбоље може схватити и изразити, овакав систем, т.ј. систем у коме би законодавац унапред одредио шта сматра под међународним јавним поретком, могао би се, у крајњем случају, и примити. Али када одређивање међународног јавног поретка, у највећем броју случајева, припада, код појављеног конкретног случаја, судији, човеку који може бити и сувише субјективан и сувише националан и, у најгорем случају, чак и самовољан и несавестан, онда је јасно колико је ова одредба опасна за одржање међународне правне заједнице, за одржање Међународног права у опште.²⁸⁾

5. *Власт домаћег суда при давању егзекватуре.* — У принципу допушта се извршење страних одлука на домаћој територији. Међутим за њихово извршење потребно је најпре добити егзекватуру од надлежног суда и при том се поставља питање каква је власт суда при давању егзекватуре. У теорији обично разликујемо два система: систем ревизије и систем контроле. Да изложимо сваки од њих.

Систем ревизије може бити двојак: систем потпуне ревизије и систем делимичне ревизије. По првом систему, систему потпуне ревизије судови имају неограничену власт у погледу пресуде која им је поднета за егзекватуру. У ствари овде имамо поновно испитивање како правних тако и фактичких чињеница, те отуда *vis a vis* не може говорити о

²⁸⁾ В. Jivoïn Peritch: *Jury ou échevinage*, communication au IIIe Congrès International de Droit Pénal, Paris, 1933. Исти је реферат изашао, у нашем преводу, и у Браничу за јуни 1933 год., под насловом „*Порош*“.

егзекватури у правом смислу, јер називати овај систем тако, то претставља „une inexactitude de langage“. Док је у овом систему власт суда неограничена, дотле у систему делимичне ревизије власт суда је сведена поглавито на испитивање поступка и диспозитива, ређе и самог основа, одлуке страних власти, јер ако домаћи суд нађе да је поступак непотпуно, без обзира да ли по страном или домаћем закону, спроведен, или да је осуда неправична, може се упустити у накнадно испитивање односно преиначење диспозитива. Као што видимо, и у једном и у другом систему, власт суда је врло велика.

Систем контроле претставља велики напредак према систему ревизије, напредак бар теориски ако не и практични. Судска власт по овом систему своди се на право испитивања одлуке страних власти само у унапред одређеним тачкама, полазећи, дакле, од претпоставке да одлука страних власти треба да буде извршена онаква каква је, с изузетком у закону побројаних случајева. Овај систем, поред многих других држава, усвојио је и наш законодавац. Осим напред побројаних случајева када ће суд имати да одбије извршење стране одлуке, Закон о извршењу и обезбеђењу наређује суду да, при давању егзекватуре, претходно испита да ли пресуда испуњава неке, у великој мери односеће се на форму, услове, да би могла добити егзекватуру²⁹⁾. Испитујући те услове одговорићемо и на питање о власти суда при давању егзекватуре: 1) Да се по прописима о надлежности, који вреде у нашој држави, могло у правној ствари поступати у дотичној страниој држави. — Циљ овог прописа јесте да отклони изигравање наших прописа о надлежности судова. Тако одлука страног суда којом би се установљавало право службености на некој непокретности налазећој се на нашој територији, неће моћи добити егзекватуру, јер је то противно принципу *lex rei sitae* — основном принципу код режима непокретности. Исто тако одлука страног суда којом би наш држављанин био оглашен за умрлог, неће моћи добити егзекватуру. — 2) Да су позив или наредба, којима је започет поступак пред иностраним судом или пред иностраном влашћу, били достављени лицу, против којега треба провести извршење, у властите руке, било у дотичној иностраној држави било путем правне помоћи у којој другој иностраној држави или у нашој држави. — Овај пропис односи се само на први позив односно наредбу којом је започет поступак. Он мора бити достављен лично лицу против кога се започиње поступак, т. ј. не може јавном објавом (§ 309 југ. грађ. суд. поступка), или у руке скрбника (§ 310 ј. г. с. п.), или преко општин-

²⁹⁾ Ови услови траже се у колико се захтева извршење пресуде или њој равне одлуке страног суда или иностране власти или на поравњању склопљеном пред њима, случајеви који, по нашем мишљењу, обухватају све случајева у којима се у опште може добити егзекватура.

ског поглаварства (§ 303 j. г. с. п.). Спорно је да ли се достављање преко пуномоћника може сматрати као лично достављање, т. ј. достављање „у властите руке“. 3) Да против одлуке по приложеном уверењу иностраног суда и друге иностране власти а према праву, које вреди за тај суд или за ту власт, нема правнога лека, који би заустављао извршење. — Ово је сасвим правилно у толико пре што се исти услов, по правилу, поставља и за домаће извршне наслове у колико није у питању само обезбеђивање извршења. Страни суд односно лице које тражи извршење мора да поднесе доказе да против одлуке нема правног лека који би заустављао извршење.

Изложили смо услове које мора да испуњује одлука страних власти да би могла добити егзекватуру. Из излагања ових услова види се да је власт суда при давању егзекватуре одређена законом и да се поглавито односи на питања форме и поступка страних власти. Свако даље испитивање није, у колико нема места примени §-а 5 Закона, допуштено јер је ово изузетак од принципа неограниченог извршења а *exceptiones sunt strictissime interpretationes*.

6. *Закон о извршењу и обезбеђењу и међународни уговори.* — Прописи закона о извршењу и обезбеђењу су општи прописи који ће се применити само онда када не постоје специјални међународно правни акти (међународни уговори и владине декларације) којима би били дерогирани.³⁰⁾ То прописује и сам Закон у своме §-у 3 ал. 2, која гласи:

„За провођење извршења или појединих извршних радња на основу иностраних извршних наслова вреде прописи овога закона, у колико није државним уговорима што друго наређено.“

и у §-у 10, који гласи:

„Наређења §§ 3 до 5, 8 и 9 неће се примењивати, у колико је државним уговорима (конвенцијама) што друго навеђено.“

Б) *Формално право.* — Извршење одлука страних власти за које је добијена егзекватура врши се по истом поступку као и извршење одлука домаћих-наших власти. Пре него што пређемо на само питање поступка егзекватуре, да нагласимо да никаква обезбеђења извршења нити претходно извршење уз обезбеђење, која се каткада врше на основу домаћих наслова која још нису постали извршни, не могу вршити на основу неизвршних страних наслова, јер би се то противило пропису из §-а 4 *in fine* и §-а 321 Закона о извршењу и обезбеђењу. Сам, пак, захтев за извршење одлуке страних власти, т.ј. молбу за добијање егзекватуре може поднети или тражи-

³⁰⁾ О појединим уговорима и њиховим одступањима: Николај Д. Пахорук, *Збирка уговора и конвенција о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима*, са коментаром, Београд, 1932, стр. 28-38; Dr. Franjo Gorišić, *Tumač zakona o izvršenju i obezbeđenju*, Zagreb, 1930.

лац извршења или инострани суд или за то надлежна инострана власт односно инострани јавни орган — § 8 Закона.³¹⁾ Разуме се да лице односно орган који подноси захтев за егзекватуру мора имати за то активну легитимацију.

Захтев за добијање егзекватуре подноси се окружном суду у чијем подручју дужник одн. лице против кога је управљено извршење има своју општу месну надлежност т.ј. на чијем подручју то лице стално пребива односно, у случају да то лице нема у нашој земљи стално место пребивања, на чијем подручју то лице борави (§§ 62 и 63 грађ. суд. поступка). У случају да то лице нема опште месне надлежности у нашој земљи т.ј. у случају да то лице нити стално пребива нити стално борави у нашој земљи захтев се подноси окружном суду у чијем се подручју налази срески суд који је надлежан за извршење (§§ 21 и 22 Закона о извршењу и обезбеђењу) односно окружном суду који је сам надлежан за извршење (§ 23 Закона).

У теорији је било дуго времена спорно да ли извршење пресуда у опште, па према томе давање егзекватуре и извршење страних пресуда треба поверити судовима исте врсте који су донели пресуде или пак сав овај посао треба поверити једном суду. У колико се ово питање односи на егзекватуру, одговор ни њега зависи од тога који систем усвојимо: систем ревизије или систем контроле. Пошто код система ревизије домаћи суд, који даје егзекватуру, испитује ствар *au fond*, сасвим би правилно било да се давање егзекватуре за поједине пресуде повери оним судовима који би по домаћим законима били опште надлежни за доношење одлуке. Тако би о егзекватури пресуда страних трговачких судова имали да решавају домаћи трговачки судови. Међутим по систему контроле, који је усвојен и код нас, домаћи суд не испитује пресуђену ствар поново, он се само упушта у испитивање форме да ли пресуда није противна јавном поретку и моралу и да ли је поступак правилно спроведен. Како вршење ових радњи спада, у конкретним случајевима који се пред њих износе, у надлежност сваког домаћег суда, то је сасвим могуће, па чак и корисно ради једнообразности поверити цео овај посао т.ј. давање егзекватуре само једној врсти судова и то оним за које законодавац једне земље нађе да су најквалификованији и најпоузданији. Тако је поступио и наш законодавац. За да-

³¹⁾ „За дозволу извршења или појединих извршних радња на основу наслова издатих од иностраних власти надлежан је окружни суд, у чијем подручју обвезник има своју општу месну надлежност, а ако је нема у нашој држави, онда онај окружни суд, у чијем подручју се налази срески суд поменут у § 22, а у случају § 23 тај окружни суд. — Предлог да се дозволи извршење, или поједина извршна радња могу ставити тражилац извршења или инострани суд или за то надлежна инострана власт, односно инострани јавни орган. — Суд може, пре него што одлучи о таквом предмету, тражити потребна објашњења од иностраног суда односно иностране власти, која је издала извршни наслов, или која је тражила дозволу извршења“.

ваће егзекватуре за одлуке страних власти, без обзира на врсту и садржину, одредио је једну врсту судова — окружне судове.

Чим прими предлог надлежан суд отпочиње поступак. Међутим он има права да, пре него одлучи о таквом предлогу, тражи потребно објашњење од иностраног суда односно иностране власти, која је издала извршни наслов, или која је тражила дозволу извршења. О примљеном предлогу и одлуци о њему дужан је извести лице против кога се тражи извршење, коме припада право приговора, у колико је дозвола за извршење дата противно прописима у §§-има 3 до 5 Закона и то у року од петнајест дана од дана саопштења закључка о дозволи извршења. Изузетно само ако се приговор на закључак оснива на тачкама 2, 3 и 4 §-а 5 Закона, овај је рок неограничен, т. ј. може се приговор поднети у свако доба без обзира да ли је рок од петнајест дана протекао или чак да ли је извршење већ започето. Мислимо да се ови приговори могу издати чак и после свршеног извршења и на тај начин изазвати реизвршење, разуме се у колико је оно фактички још могућно. Приговори-противљења се изјављују истом окружном суду који је донео одлуку о егзекватури и не ограничавају нити искључују право рекурса које, по правилу, постоји против свих закључака у погледу извршења (ал. 2 §-а 9 и § 57 Закона).³²⁾ Иначе изјава приговора сама по себи не повлачи одлагање извршења, но суд може, по предлогу лица које је изјавило приговор, наредити да се извршење одложи. Када одлука о допуствости извршења — давању егзекватуре постане извршна, на захтев овлашћеног лица или страног суда одн. друге стране власти, она ће се упу-

³²⁾ § 9 гласи „Ако се уважи предлог стављен по § 8, ма да нема претпоставака које су потребне за дозволу извршења на основу иностраних извршних наслова (§§ 3 до 5), онда може онај, против кога је дозвољено извршење, подићи противљење против дозволе извршења, но тиме се не дира у његово право, да поднесе рекурс против одлуке о дозволи извршења. Рок за тај рекурс износи петнајест дана; за њега не вреди ограничење § 622 става 1 Грађанског парничног поступка. — Противљење ће се поднети суду који је по § 8 у првом степену дозволио извршење. Противљења, осим оних, која се оснивају на томе да се не врши узајамност или ма којем од разлога поменутих у § 5 бр. 2 до 4, морају се поднети у року од петнаест дана од када је достављен закључак о дозволи извршења. О противљењима одлучује суд по усменој расправи пресудом. За ту пресуду не вреди ограничење допуствости ревизије по § 596 ст. 3 Грађанског парничног поступка. — Суд може по предлогу онога, који је поднео противљење наредити да се одложи извршење“. § 57 гласи: „Против закључака, донесених у извршном поступку, допуштен је рекурс, осим у случајевима у којима закон изрично искључује уопште сваки правни лек или не допушта засебан правни лек. — У колико није овим законом што друго наређено, рок за рекурс износи петнаест дана. — Нема места засебном правном леку против закључака, којима се одређује или одгађа рочиште или којима се одбија предлог, да се рочиште одгоди. Тако исто нема места засебном правном леку ни против закључака, којима се наређује преслушање странака или других учесника у извршном поступку као ни против налога, издатих извршним органима у погледу провођења појединих извршних радњи.“

тити суду надлежном за извршење — извршном суду (§ 21 Закона) уз претходни предујам трошкова извршења (§ 65 Закона).

IV. Закључак. — Доношење закона о извршењу и обезбеђењу, у погледу материје коју смо излагали, претставља свакако велику добит. Уносећи у овај закон прописе о егзекутури страних одлука, наша држава је тиме признала обавезу да допусти њихово извршење. Можда су услови за извршење доста тешки, али то је последица стања у коме се данас налази међународна заједница и цело човечанство, у коме се данас налази Међународно право у опште. Но поред свега тога наша земља се доношењем овога закона још више приближила међународној правној заједници и припогла остварењу вечитих идеала свих бића на свету — остварењу мира и социјалне једнакости међу народима и појединцима, а тиме допринела да се приближимо крајњем циљу свих генерација и пре нас, а сигурно и после нас, — остварењу једне светске државе и власти правде.

Д-р Борислав Т. Благојевић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Неколико речи о закону о уређењу аграрних односа у ранијим покрајинама Јужне Србије и Црне Горе од 5. XII 1931. год.

Последњих неколико година донето је више закона који расправљају аграрне односе (далматински аграр, неколико аграрних закона за Босну, о великим поседима итд.). У томе реду дошао је најзад и закон о уређењу аграрних односа у ранијим покрајинама Јужне Србије и Црне Горе од 5-XII-1931 са циљем да дефинитивно расправи аграрне односе у Старој Србији и Македонији.

Није потребно нарочито нагласити да је значај овога закона врло велики како у економском тако исто и у национално-политичком погледу.

Треба ставити одмах једну примедбу. Закон долази нешто касно: 1931 године расправљају се агр. односи у крајевима освојеним још 1912/13 год. Дакле, после скоро двадесет година. Разлог овоме задоцњењу су Велики Рат и неуређени унутрашњи односи.

Међутим и пре 1931 г. урађено је нешто у томе правцу. Ту долази, у првом реду, Уредба о уређењу судова и судског поступка у присаједињеним областима Ст. Србије (17-II 1914 г.) која, више узгред, додирује баштинско-аграрне односе. Чл. 30—41 у главном имају за циљ да се затечени агр. односи задрже у стању у коме су нађени. Ипак Уредба допу-

шта разрешење агр. односа споразумним откупом чивчије од господара.

Основна начела за решавање агр. односа пре закона од 1931 г. доносе Претходне Одредбе (25-II-1919) и Видовдански Устав.

Претходне Одредбе су донете у првом реду ради стишавања широких сељачких и радних маса, чији протест противу постојећих својинских односа добијао је, местимице, револуционаран карактер.

I

Главни задатак који се имао извести у Старој Србији и Македонији био је: раскидање старих баштинско-аграрних односа између чифлук-сајбија као господара земље и чивчија, јер ти односи не одговарају никако промењеним политичким, привредним и друштвеним приликама. За Србију то је од вајкада био један политички и економски постулат. У Ратној Прокламацији од 5 октобра 1912 (Ниш) један од главних разлога уласка у рат јесте рђаво економско и аграрно стање хришћанског живља у Отоманској држави.

„Та нова Уставна владавина је прегнула да и економски сатре Србе, па је дотадањи рђави друштвени, привредни и финансијски систем, основан на освојењу и **средњевековном феудализму** учинила још тежим Србима. Она им је наметнула и дужност служења у војсци, а задржала је и даље за њих све оне тешке обавезе феудалног режима. . . . у бој за слободу наше браће за бољи живот и напредак Краљевине Србије.“ Затим прокламација обећава увођење слободног сељачког поседа онаквог какав је у Србији и испише благодети донете 1878 у ослобођеним пределима: „Ми им свима (тј. Србима хришћанима и муслиманима, Арбанасима итд.) носимо слободу, братство, једнакост у свему са Србима. Наша ће Србија и тамо донети жељени мир и напредак, као што је то донела околним ослобођеним 1877-8 године: у њима живе слободни, напредни, свесни, задовољни грађани. Тај живот имамо да заслужемо и на обалама Лаба, Ситишце, Ибра, Дрима, Вардара.“¹⁾

Претходне одредбе (25-II-1919) се односе и на Стару Србију и Македонију (чл. 1) које се називају овде „нови крајеви Србије и Црне Горе“. Прописом §-а 1 разрешени су чивчијски, кметски односи у Старој Србији и Македонији (као и у Босни и Херцеговини) и досадашње чивчије (кметови) проглашени су за слободне власнике „досадањих кметовских земаља“ (§ 2). Шта значи став „власници досадањих кмет. земаља?“ Ми мислимо и да су чивчије постали сопственици оних земаља које су држали и радили; уопште речи

¹⁾ „... овом прокламацијом јасно, одређено и свечано Србија се обвезује, да у крајевима, у које она продре, укине феудалну својину и феудалне односе, да сељаке ослободи чипчијског ropства и да их учини слободним сопственицима земље на којој су они и њихови претци били кулучари“. Драгиша Лапчевић: „О аграрном проблему у Старој Србији и Македонији“, стр. 62.

кмет и чивчија узете су увек као синоними и означавају један исти однос.

Чифлик-сајбијама обећана је за одузету земљу оштета за коју држава гарантује. Оштета обухвата и давке (хак) за 1918 год. Али како до дефинитивног решења питања о накнади - оштети путем посебног закона могло је проћи доста времена то §-ом 5 признато је „досадањим власницима“ право на привремену ренту сразмерну доходку који су имали од чивчијских земаља. Привремена рента имала се исплаћивати из државног буџета у који се уносила сваке године једна нарочита свота. Изузетно за 1919 г. привремену ренту плаћао је сам чивчија али у смањеном износу; место једне половине даје трећину, место трећине даје четвртину, место четвртине даје петину, ако је давао кесим онда се давка смањује за једну петину (Наредба Мин. за агр. реформу од 12-VIII-1919 бр. 3659). Господари земље имају алтернативно право да бирају или ренту одн. оштету или одговарајућу вредност у земљишту, али само онолико колико су у стању сами да обрађују. То земљиште имало се дати или од експроприсаних великих поседа или од државног земљишта. Осим тога законодавац је обуставио до даље законске наредбе све тужбе, парнице, извршења која су у току а која су настала из чивчијског односа.

За време Великог Рата многе чивчије отишле су с војском или су побегле те су тако напуштену земљу чифлук-сајбије обично продавали другима. По ослобођењу настали су спорови између чивчија који су се вратили и нових држалаца земље те је то побудило Министра аграрне реформе да изда следећу наредбу:

„да се свима чивчијама, који су се вратили својим кућама, преда у посед чифлукча земља, коју су пре окупације држали у свом поседу.

Исто тако вратиће се оваквим чивчијама и такве земље које су чифлик-сајбије за време аустријске окупације продали трећим лицима. — Купцима остаје право да траже накнаду од продавца за плаћену куповну цену“. Наредба важи за Стару Србију, Македонију и Црну Гору (8-V-1919).

Осим тога јавио се још један општи спорни случај између чивчија и господара. За време окупације многи господари одузели су земљу чивчијама и ако су се ови налазили на земљи и радили је. Решење је било да се старим чивчијама земља мора вратити, што је правнички потпуно оправдано (а тако је и по муслиманском баштинском праву).

Обе наредбе имају за циљ да поврате баштинско стање које је било пред рат: тиме се с једне стране омогућавало исправније решење чивчијских односа а затим дато је задовољење повређеним правним интересима чивчија. Није било право, резоновало је тадањи законодавац, да се господари користе ратом на штету чивчија као економски слабијих и

с тога је поништио многа стечена приватна права и приватне интересе приватних лица.

Шта је био циљ законодавчев? По свршеном рату требало је задовољити једну неопходну политичку потребу која је настала услед општег незадовољства са дотадањим аграрно-правним односима. У Старој Србији и Македонији (као и у Босни и Херцеговини) чивчије нису хтеле више да испуњавају своје обавезе према дотадањим господарима (в. Д-р Б. Димитријевић, „Политичка економија“, књ. I, стр. 92 и 93). У Хрватској и Славонији сељаци су, шта више, пљачкали и пустошили велике поседе и самовласно присвајали земљу и потребна оруђа (в. Шећеров: „Из наше аграрне политике“ стр. 69 и даље). С тога су се морале предузети потребне законске мере ради уређења баштинских и аграрних односа. Те су мере — у колико се тичу чивчијских односа на југу — углавном изнете. Законодавац имао је пред собом прилично тежак посао. С једне стране незадовољне масе радног и сељачког народа који неће више да подноси старе неправедне терете, а с друге стране немање јасних и одређених политичко-аграрних начела. Један од аграрних политичара писао је одмах после рата да постоји разлика између привредног, економског и друштвеног склопа Србије и нових покрајина. Србија је земља једнакости и равномерне поделе земље, чиме је условљен државни и политички (друштвени) демократизам. У новим покрајинама неравномерна подела земље иде заједно са туђинским обликом владања и великим поседом. Закључак је: брисање неједнакости економске да би се ослобођени крајеви изједначили економски са Србијом — а ти економски услови имали су да омогуће стварање и друштвене и политичке демократије. То је био државни разлог — консолидовање државе и политички — стварање јаке демократије (у ситно буржоаском смислу). Али осим тога постоји, по извесним ауторима и економски: појачање производње које ће наступити одмах пошто ће сваки радити и производити више када сам ужива плодове свога рада. Укратко циљ аграрне реформе јесте стварање таквих економских односа који ће бити с једне стране основа правичне расподеле земљишта по начелу „земља припада ономе који је ради“, „земља сељаку“ а с друге стране појачање производње. Уколико је одговорено овоме циљу биће речи при крају.

Видовдански Устав од 1921 консакрирао је ова правила у чл. 42 (одељак III „Социјалне и економске одредбе“) који гласи:

„феудни односи сматрају се правно укинута даном ослобођења..... Кметови (чивчје), као и уопште земљорадници који обрађују земљу у кметству; сличном односу, утврђују се као слободни сопственици држаних земаља, не плаћајући сами за то никакву оштету, и имају се убаштинити“.

И ако се не би могли да сложимо са законодавчевом дефиницијом ових односа ипак остављајући на страну чисто

теоријски став може се рећи да је овим прописом потврђен § 1 Претходних Одредаба. Што се тиче оштете коју имају да добију досадашњи власници — аге и чифлук-сајбије — и начина њене исплате Уставотворац поставља начело да чивчије постају слободни сопственици оних земаља које су већ држали не плаћајући никакву оштету; оштету, пак, плаћа држава (в. Претх. Одредбе). Чивчија више нема никаквих односа са господаром коме држава плаћа привремену ренту до доношења дефинитивног закона.¹⁾

II

Нови баштинско-аграрни систем по Закону од 5-XII-1931

Нови Закон од 5 децембра 1931 г. о уређењу аграрних односа у ранијим покрајинама Јужне Србије и Црне Горе долази нешто касно. Иако долази тако касно не може се рећи да је нашао најсрећније решење. Он се не обзире на већ стечена права лица под односом сличним чивчијском а тако исто не води много рачуна ни о материјалним интересима господара земље, међутим непоштовање приватних стечених права јесте у супротности са начелима буржоаске државе каква је Југославија. У осталом на то ћемо се питање вратити још у овом одељку као и при крају када ће бити уопште речи о баштинско-аграрној реформи предузетој по рату. Сада прелазимо на излагање основних начела новог аграрног Закона.

Предмет аграрне реформе су сви неуређени аграрни односи. Као неуређене аграрне односе законодавац сматра оне који постоје „на непокретностима имаоца господарског права — господара“. Аграрни спорови, који су такође предмет овога закона, или се јављају по горњем основу или пак то су спорови у питању плаћања накнаде господарима земљишта, „која пређу у сопственост обрађивача по одредбама овога закона“.

Закон се бави, ближе, „неуређеним аграрним односима“ у §-у 2. По §-у 2 у аграрне односе, који се имају расправити улазе: чивчијски однос, наполичарски, закупни (хесимцијски), арендаторски и најзад мочачки односи. Што се тиче првог и најважнијег — чивчијског — закон га дефинише у т. 1 §-а 2 и тражи да је заснован бар пре првог октобра 1912 г.¹⁾ и да је по том односу „чивчија, који није имао сопствене земље дебно од господара кућу за стално становање или потребна средства за њено подизање и на неодређено време ополику површину земље, коју је могао са својом породицом обрађивати под условом да са земље, на којој је са својом породицом стално насељен, даје господару уобичајени део годишњег прихода“. — Наполичарски, пак, то је такав баштинско-аграрни однос „по коме је наполичар узео од господара извесну површину земље у обраду дајући му са ње уговорену половину годишњег прихода“. Довољно је да је заснован пре 27-II-1919 тј. дана ступања на снагу Прет. Одредаба, али тражи се да је трајао до 1931 год. У овом случају закон иде нешто даље од закона о аграрној реформи из 1880, јер

¹⁾ У буџет унето је за привремену ренту 1920/21 2,300.000.—, 1922/23 14,500.000.—, 1924/25 30,000.000.—, 1926/27 4,000.000.—.

¹⁾ Пре измене од 24-VI-1833 закон је тражио да је чивчијски однос заснован 10 година пре 1-X-1912 год.

наполичарски однос је у ствари уобичајени закупни однос који постоји и у Србији, и, врло је вероватно, да би један добар део земље и у Србији дошао у случају примене овог Закона, под удар аграрне реформе. — Ћесимџијски (закупни) однос законодавац сматра истоветним са наполичарским у погледу заснивања и времена трајања. Разлика је само у начину давања дажбине, док се горе даје половина прихода овде се даје фиксе износ у плодовима или у новцу. Ћесимџијски однос је често, као што је изложено у првом одељку, био врло сличан чивчијском скоро у сваком погледу сем у питању давки које је давао одсеком. О томе законодавац не води рачуна и, малочас, видећемо да је осетна разлика постављена између чивчије и ћесимџије у погледу накнаде за господарску земљу. — Законодавац издваја из ћесимџијског односа арендаторски као нарочити баштинско-аграрни однос па манастирским имањима и који има сличности са закупним односом — али само сличности, јер га законодавац разликује по начину постанка и циљу ради кога је заснован (законодавац не наводи у чему је та разлика; може се одмах рећи да је то једна конструкција вештачка и политичке природе). Однос треба да је заснован између манастира и појединаца тако да су манастири давали земље у аренду под погодбом да арендатори дају од свих врста производа са обрађиваних имања четвртину, трећину или половину годишњег прихода или друкчије како је уговорено, на пр. одсеком. — Момачки однос то је такав однос по коме момци, који су уз награду напред погођену за једну годину обрађивали господарску земљу пре 27 фебруара 1919 год. и као такви на њој се затекли, па њу и данас држе и раде као и остали обрађивачи које смо већ поменули, а господар их је оставио у несметаном држању земље (то је било или што се господар јавио за привремену ренту или што није преко власти одузео земљу момцима те се тако створио један фактички чивчијски однос).

Ових пет група аграрних односа законодавац дели у две главне. У прву долазе чивчијски, у другу сви остали. Законодавац назива наполичаре, ћесимџије, арендаторе и момке „остали обрађивачи под аграрним односом“. Уставотворац од 1921 г. употребљавао је термин кметству слични односи, или чивчијском слични односи. Ова два термина поклапају се један с другим.

Какав је, у ствари, законодавчев критеријум за ову разлику између чивчијског и осталих односа.

Чивчија се разликује од осталих што нема своје земље, насељен је на господарској земљи, однос је сталан и трајан, ради и даје сразмеран део годишњег прихода. Тај однос законодавац је сматрао као најтежи и за то је ослободио чивчију плаћања сваке накнаде. Што се тиче осталих аграрних односа они се такође могу поделити у две групе: закупце у ширем смислу и момке. Закупци (наполичар § 2 т. 2, Ћесимџија § 2 т. 3, арендатор манастирског имања § 2 т. 4) нису односно не морају бити насељени, не постоји сталност односа те се стога може сматрати као нешто лакши бар то је мишљење законодавца. Што се тиче момака, они и ако економски најслабији чисто фактичким путем дошли су по ослобођењу до земље (и закон решава њихове односе само под условом да и после 27-II-1919 стално држе и раде земљу не узнемиравани од господара).

Упоређујући Закон од 1931 са законом од 1880 г. видимо да је нови много исцрпнији и шири у погледу аграрних односа које обухвата и решава, али има ипак извесних непотпуности и нетачности. Прво, он не обухвата чивчије који су под кесимом, наиме сталне и насељене чивчије, те ће стога и решење њиховог односа бити друкчије. Друго, прави се разлика између три врсте купаца од којих манастирски.

арендатори не могу се ни по чему одвојити од ђесимцијског односа, нарочито онаког како га је законодавац дао и обележио. Додуше у тач. 4 §-а 2 стоји да се разликују по начину постанка и по циљу ради кога су установљени. Што се тиче начина ту да приметимо ово: закупни однос постаје уговором. Каквим начином постаје арендаторски однос на манастирском имању? Ако није уговором тј. приватно-правним путем, да се није можда мислило на подложнички однос из Средњег Века? У том случају арендаторски однос по начину постанка ишао би доиста у феудалне. Али то се не може примити, јер биће да је законодавац мислио на нешто друго. Њему је био циљ да заштити манастире и њихова имања и онда је на силу Бога створио ту групу, пошто му је било можда незгодно да јавно и очевидно ствара привилегије у њихову корист, па се овако посредним путем имао да постигне исти резултат.¹⁾

Како су разрешени аграрни односи одн. како су чивчије, наполичари, ђесимиције, арендатори и момци прибавили својину на земљи? То питање расправљају прописи §§-а 3—12. Најпре је изречено начелно укидање свих пет врста аграрних односа. Али није изречена и забрана поновног заснивања. Што се тиче чивчија ствар је јасна: Ново заснивање тих односа забрањују § 1 Претх. Одредаба и чл. 42 В. Устава. Друкчије стоји ствар са осталим аграрним односима из §-а 2. Они спадају у обичне приватно-правне односе и искључити њих у будуће то би значило опетсгђити у маси случајева закуп и најам што би било противно грађанском закону; те с тога није забрањено поновно заснивање таквих односа али, разуме се, у сасвим новој ситуацији.

Законодавац, пошто је укинуо поменуће аграрне односе дели у погледу питања накнаде и дефинитивног разрешења све обрађиваче у две групе: а) Чивчије проглашује за слободне сопственике земаља које држе и раде по чивчијском праву. Чивчија, да би се користио овим правом треба да је наш држављанин и да се налази на нашој територији као и да докаже пред судом да испуњава потребне, у закону предвиђене, услове. Накнаду господару не плаћа чивчија, већ њу даје држава. У овом питању нови законодавац од 6 јануара није ни могао друкчије да поступи јер још В. Уставом чивчија је проглашен за слободног сопственика без плаћања икакве накнаде. У првој редакцији § 4 законодавац је ограничио право чивчије само на износ од пет хектара на једну породицу и ту је Шестојануарски законодавац повредио — ко зна већ који пут — стечена права чивчија. Чивчије су још §-ом 2 Претх. Одредаба проглашени за слободне власнике „досадањих кметовских земаља“ а В. Устав је то још јасније рекао: „Кметови (чивчије), као и уопште земљорадници који сбрађују земљу у кметству сличном односу, утврђују се као слободни сопственици државних земаља, не плаћајући сами за то никакву оштету, и имају се убаштинити“. § 4 у својој првобитној редакцији вређао је једно стечено право чивчија, али изменом од 1933 та је повреда исправљена. Даље, он поставља нове услове за чивчије (на пр. да се данас налазе на територији наше државе) које Устав није тражио. Устав је просто укинуо чивчијски и њему сличан однос и прогласио је чивчију за сопственика баштине коју држи и ради. Сада после 10 и више година дослази закон који вређа чивчијско стечено право својине, јер нов закон

¹⁾ Закон сматра да аграрни односи нису неуређени, то значи не потпадају под овај закон у случају када су поменути пет врста обрађивача сами од својих бивших господара одкупили земљу под аграрним односом. То треба да је учињено пре ступања на снагу новог закона. Тада се аграрни односи сматрају као потпуно ликвидирани, те се ни једна страна не може користити овим законом.

поред тога помера постанак права својине на штету чивчије десет година уназад, док је он то постао још 1919 год.

Осим тога законодавац је оштетно још једну значајну групу чивчија који су држали земљу под „хесим“, јер било је и таквих чивчија који су испуњавали све услове које захтева § 2 тач. 1 овог закона а само што се тиче дажбина разликовали су се у начину давања тј. не дају сразмеран део већ одсеком. И ако су они такође чивчије они се неће моћи користити §-ом 4 тј. неће добити бесплатно у својину земљу коју држе и обрађују. Њих је закон несумњиво тешко оштетно, јер ако остали обрађивачи нису баш извесно у чивчијском односу за ове је више но извесно да су чивчије. Сва разлика је од законодавчевих чивчија што не дају сразмеран део приноса као хак већ одсеком, и због тога они морају — ако се строго држимо законског текста — ићи у другу групу. То значи да ће морати плаћати земљу што је у очевидној контрадикцији са чл. 42 ал. 2 В. Устава. б) У другу групу долазе наполичари, хесимиције и арендатори манастирских имања и момци. Ако не рачунамо момке ово је група закупаца у ширем смислу, који имају уговорни однос као базу свога постанка: однос је привремен тј. може се раскинути по протеку уговорног рока а ако овога нема отказом по жетви. Све три групе обрађивача морају платити земљу коју добију — то је основна разлика од чивчија.

Наполичари и хесимиције добијају у својину онолико земље колико им одреди нарочити аграрни суд¹⁾ а према „признатом обрађивачком праву и основу“ тј. према општим условима; тако досуђена земља не може бити већа од оне површине коју породица већ обрађује. Што се тиче накнаде ствар је уређена овако: њу плаћа држава господарима, а наполичари и хесимиције платиће је држави „по прописима овога закона“.

Арендаторски однос има да се расправи као и наполичарски. Законодавац ставља једно ограничење, он допушта да се од земље под арендом издвоји минимум од 50 хектара а то мотивише национално-историјским разлогом („... као старим верским и националним установама и историјско-културним споменицима...“ вели за манастире). У случају да, услед изузимања тог минимума од 50 хектара (који могу бити арондирани и груписани у интересу комасације) у корист манастира, не буде било довољно слободне земље ради поделе арендаторима онда право првенства имају они „за које се утврди да су имали великих заслуга за чување манастира а после њих они који су провели дуже време на манастирској земљи у својству арендатора“. Друго ограничење, унето зак. изменама и допунама од 1933 г. јесте у томе да арендатори не могу добити од обрадивог манастирског земљишта већу површину од пет хектара, па макар да су и већу површину држали.

Момачки однос. — Што се тиче момака и за њих важи исто што и за наполичаре. Али да би се могли користити овом повластицом потребно је да лично обрађују земљу, да им је ова потребна ради издржавања њиховог и њихових породица; ни они не могу добити више од пет хектара.

Треба напоменути да се може догодити да земљиште на коме се јављају поменути аграрни односи припада држави (било по ком основу). Ипак ситуација остаје иста: примениће се, за сваки аграрни однос, одговарајући прописи законом прописани. Осим тога просторна примена закона је ограничена на земљу ван реона вароши и варошица.

Оштета. — Једно од основних питања коме је у закону поклоњено доста пажње јесте питање накнаде за земљу. Већ је изнето горе да је законодавац решно га позитивно тј. да је признао господарима право на накнаду за одузету земљу. Накнаду плаћа увек држава, али је не синси увек она. То је једна добит за господара (колика? то ћемо тек имати да видимо). Несумњиво да се овом приликом имало у виду рђаво искуство са законом од 1880, по коме је оштету плаћао сам чивчија. Али, осим тога, сви односи између чивчије и чифлик-сајбије прекинути су још 1919

¹⁾ Шта је меродавно за одлуку суда? Вероватно потребе обрађивача, али то је прилично произвољно и ствара прилично несигурну ситуацију за хесимиције и наполичаре.

и било је прилично незгодно стављати поново обрађиваче у директан однос и зависност од господара.

Пре измене од 1933 оштета дата господарима била је двојака: накнада за земљиште и накнада за непримљене приходе од 1919 до 1931 тј. т. зв. рента. После јуна 1933 закон се бави само накнадом за земљу. „Држава даје накнаду бив. господарима за имања која по §-у 4 овога закона прелазе у сопственост бив. чивчија као и за земљишта која држава откупљује по §§ 6, 7, 10 и 12 овога закона“. (§ 14).

Накнаду добија само онај чифлук-сајбија „који своје господарско право докаже код надлежног суда по овом закону. За куће и зграде не даје се накнада.

Међутим господари немају право на оштету за земљишта отуђена ма кад и ма којим начином; као и земљишта за која су добили накнаду у земљи или су се одрекли права накнаде; за параспур и најзад не плаћа им се земљиште које им је остављено као потребан минимум за обрађивање. (§ 15).

О накнади, износу накнаде, начину исплате говоре §§ 17 до 28. Накнада се одређује овако:

1) За сва земљишта I, II, III и IV катастарне класе вредност чистог катастарног прихода II катастарне класе; и

2) За сва земљишта осталих катастарних класа исплатиће накнаду мању за 30% од вредности II катастарне класе. За катастарни чист приход земљишта узима се онај, који је утврђен по једном хектару у лествицама катастарног чистог прихода за срезове Србије и Црне Горе, које су објављене 25 маја 1929 године, а утврђене од комисије за утврђивање чистог прихода од земљишта, а на основу Закона о непосредним порезима од 8 фебруара 1928 године и Уредбе о делокругу и начину рада комисије за утврђивање чистог прихода од 9 маја 1928 год. (§ 17).

На овако досуђене суме држава плаћа ренту господарима земље од 3% од 1919 до дана доношења пресуде. Досуђена сума за ренту уноси се у пресуду посебно по одбитку примљених привремених ренти; ако износ привремене ренте износи више од досуђене ренте ипак вишак примљени неће се одбити од накнаде.

Целокупна сума предвиђена за накнаду господарима земље износила је по закону од 1931 г. 300,000.000.— динара а по измени од јуна 1933 г. сведена је на суму од 100,000.000.— динара. У ову суму не улази рента. (§ 20).

Остали обрађивачи земљишта под аграрним односом (господарским правом), којима је земљиште досуђено под условом откупа — §§ 6, 7 и 10 — дужни су да држави плате откупљену земљу по цени која се утврђује пресудом. Откупна цена полаже се у десет (а раније пре измене од 1933 г. тридесет) једнаких рата за време од десет година. Прва рата плаћа се 1 јануара иза оне године у којој је донета пресуда. Откупна рата се полаже код надлежне пореске управе. За задоцелу рату плаћа се 6% интереса. Ако нови „слободни“ власник задоцни и по други пут онда закон предвиђа и егзекутивну наплату.

То су, укратко изнети, основни принципи Закона од 5 децембра 1931 год. о уређењу аграрних односа у равнијим покрајинама Јужне Србије и Црне Горе. (Што се тиче поступка — надлежности § 34 и 35, аграрних судова § 36 до 46 ппд. — он не спада у опсег овога рада и зато упућујемо на законски текст § 29 до 66).

Општи поглед на баштинско-аграрну реформу извршену по закону од 5-XII-1931 г. даје нам сву слику. Законодавац с једне стране иде даље од В. Устава који сматра као феудне односе чивчијске и њима сличне, јер у ове последње убраја и момачки однос за који је више но извесно да не може доћи у ту групу. Момци се налазе у најамном односу и сваке го-

дине изнова се погађају. Они су несумњиво у економском погледу у горој ситуацији од чивчија и ћесимџија. То су у ствари безземљашки печалбари који често осим куће немају ништа. То је једна врста земљорадничког пролетаријата. Законодавац је несумњиво добро урадио што је њихов однос уврстио у „неуређене аграрне односе“ које треба разрешити и расправити. Да није то учинио ти људи не би имали од чега и на чему да живе и природно да би сви сјурили у град где би дали најјевтинију радну снагу (која је и онако јевтина). То је такође једна основна разлика од аграрног закона од 1880 год., који о момцима ништа не говори. Али не треба преувеличавати значај ове одредбе. У пракси она ће користити неколиким селима и ништа више, пошто су услови доста тешки — у крајњој линији све зависи од нехата господара земље тј. ако он није тражио преко власти своју земљу — и врло је вероватно да је добар део већ нашао на другој страни средства за живот. Међутим и ако закон од 1880 год. не говори о момцима ипак било је случајева у којима су се они користили законом или шта више услед дефинитивног напуштања заузели земљу бивших господара и на њој остали не плаћајући никакве накнаде (в. Р. Николић: Врањска Пчиња — стр. 118).

С друге стране закон од 1931 преставаља у извесном погледу регресију према Уставу од 1931 г. Видели смо већ да је појам чивчија дат и сувише уско. Чивчије под ћесим неће моћи да се користе §-ом 4 тј. мораће платити сами накнаду. Наполичарски и ћесимџијски су у ствари два имена за исти однос; разлика је само у начину плаћања закупа. Први даје половину прихода а други одређени део производа или у новцу. На први мах рекло би се да они немају никакве сличности са чивчијским односом и да према томе не би могли доћи у „неуређене“ аграрне односе и да пре спадају у обичан — редован закупни однос. Ипак то мишљење не би било тачно. Ова врста закупаца слична је чивчијама у томе што постоји (а и закон то тражи) извесна сталност у односу; и ако закон тражи да су ти односи засновани пре 27-II-1919 г. то значи свега пре 12—13 година — у ствари они трају много дуже, само је то прилично тешко констатовати пошто они не морају становати на господарском имању као чивчије. Али осим овога постоји један други разлог који је приморао законодавца да ове односе уврсти у неуређене а тај је да у огромној маси случајева ћесимџије и наполичари живе од господарске земље и не би се могли исхранити без ње. И ако су, дакле, у нешто повољнијем положају од чивчија — обично имају кућу — не станују на господарској земљи — ма да је могло бити и тога, — имају нешто своје земље, они су ипак у зависности од господара — великог последника чију земљу раде. Та веза не разликује се много од чивчијског односа с тога се и може и мора уврстити у „кметству сличне односе“ о којима говори уставотворац у §-у 42. — Аренда-

торски однос је такође закупни али га законодавац разликује од ћесимцијског „по циљу ради кога је заснован и по начину свога постанка“. О њему је већ било речи, испуњава све услове и несумњиво јесте сличан чивчијском односу. Ипак законодавац друкчије поступа са арендаторима, и даје првенство интересима манастира као старим верским и националним установама и историско-културним споменицима; арендатори могу бити — с обзиром на изузето земљиште од реформе — искључени од земље коју су држали под аренду. Тај се став не само не може одобрити већ се мора осудити. Јер то што су манастири некад значили, када су односи политички и економски били сасвим друкчији, не даје им право да те људе и даље држе у економској зависности (да је ово тачно то и сам законодавац признаје у §-у 10 ал. 2 пошто вели да ће се арендатори моћи користити законом о насељавању ако им је мало земље тј. број арендатора је већи но што има расположивог земљишта; и обрнуто они који се не могу или не би хтели користити зак. о насељавању остаће и даље у потчињеном односу према манастиру као господару.¹⁾

Законодавац, као што видимо, отишао је даље од законодавца од 1880 г. Он разрешава поред чивчијских и њему сличних односа и момачки (ајлукција, аргат) однос. Ту промену треба тумачити новим духом времена. Док је раније циљ да се укине „феудни“ однос, зависност од господара, после Великог Рата тенденција је укидање сваке јаче економске зависности. Циљ је уклонити „друштвене паразите“, створити извесну једнакост економску као услов друштвене и демократске. Да ли је законодавац од 1931 г. одговорио

¹⁾ Г. Ђорђе Крстић у свом чланку „Да ли добра манастира Високи Дечани спадају под удар аграрне реформе“ (в. Архив... књ. 33 стр. 448) покушао је да докаже да односи на поседима манастира Високи Дечани нису чивчијски. Главни разлог по њему јесте у начину постанка, наиме Високи Дечани добили су посед једном повељом краљевском док чифлук-сахибџије добили су своје поседе познатим начинима — легалним и незаконитим, затим он тврди да даваље четвртине са манастирске земље проишлази из права закупа док даваље четвртине са осталих имања проишлази из „постојећег феудалног система или права силе“. Прва је врста четвртине приватно-правног карактера док је друга врста последица јавносправног порекла“. Он даље тврди да ти односи нису слични чивчијском а и ако би били законодавац није одредио ништа је чивчијски а камо ли сличан њему однос. А осим тога уставотворац када је говорио о односу сличном кметском пропустио је, вели Г. Крстић, да каже и сличном чивчијском: резултат овога јесте да ова лица не би имала право на земљу пошто је уставотворац пропустио да ближе означи чивчијски и њима сличне односе. То се тврђење не може примити: прво, по своје постанку земља манастира Високи Дечани јесте ако не феудална а оно сигурно властeosка и значи једну привилегију; ако уопште има земље феудалног карактера и порекла то је сигурно манастирска земља добијена повељом; друго, манастир је један велики поседник, од његове земље живе многобројне породице које се налазе у потчињеном, зависном односу врло много година; али и поред тога однос бантинско-аграрни под којим се држи и ради та земља спада и по форми, и по начину држања као и по начину давања дажбина, у односе сличне чивчијском које је уставотворац предвидео у чл. 42 ал. 2.

томе задатку, на то се не може дати поуздано један афирмативан одговор. Осим чивчија, узетих доста уско (§ 2 тач. 1) сви остали обрађивачи плаћају сами накнаду господарима посредно преко државе. Није се водило рачуна о стеченим правима чивчија и оних који су у односу сличном чивчијском. По Претходним Одредбама чивчије су оглашене за сопственике држаних земаља. Видовдански Устав проглашава, пошто је разрешио чивчијски и њему сличан однос, чивчије и лица у односу сличном чивчијском за сопственике без обавезе плаћања накнаде. Нови сопственици имали су се убаштинити. Међутим закон од 1931 г. о томе не води рачуна. Он помера момент постанка својине на чивчијској земљи за 10 и више година, тражи испуњење једне масе нових услова од којих су неки у директној опречности са Уставом и циљем који је имао Уставотворац. Може се приметити да то питање није дефинитивно решено Уставом и да су се ти односи морали расправити дефинитивно законом. Та је примедба на свом месту али у суштини она не мења нити искључује ово што је речено. Нов закон морао је доћи. Али он се није могао упуштати у питања која је решио В. Устав као и Претходне Одредбе, наиме питање својине и оштете Уставотворац је у начелу већ распрасио — то се имало спровести у живот. Г. Крста Милетић објавио је у Новом животу од 16-XII-1926 г. као Мин. аграрне реформе један свој експозе у коме каже:

„Сад ћу да пређем на Јужне Крајеве. Тамо је најважније питање чивчијско. У привременом законодавству у Претходним Одредбама, тај је однос додирнут и истакнут је принцип да се чивчијски односи у Јужним Крајевима имају разрешити, а да се чифлук-сајбијама за поседе даде оштета. Тај принцип је спроведен и кроз Устав у чл. 42 где је речено да чивчије постају господари земље и да је могу убаштинити. Али самим тим није још учињено, да се дефинитивно реши и скине с дневног реда аграрно питање у Јужним Крајевима. Тај принцип који је Устав изнео треба једним законом оживотворити и треба дефинисати шта се има разумети под чивчијским односима, затим треба предвидети власти које ће то разрешавање вршити, и најзад треба одредити начин, како ће се утврђивати штета поседницима“.

Г. К. Милетић своди задатак и обим новог закона на ове основне тачке: (1) шта је чивчијски однос и њему сличан однос; (2) власти које ће спровести у живот разрешење чивчијских и њима сличних односа; (3) начин плаћања накнаде господарима. Међутим наш законодавац је отишао и даље, он је не само обухватио горња питања већ је зашао и у питање већ стечене својине чивчија и осталих обрађивача, тачније, он је игнорисао све што су Претходне Одредбе и Устав дали обрађивачима а затим сузио им обим права која су већ имали и најзад наметнуо им обавезе које нису имали. Мислимо на обавезу плаћања накнаде. По Уставу ни чивчије ни обрађивачи у односу сличном чивчијском нису обавезни на плаћање накнаде држане земље већ је добијају бесплатно. Нов закон међутим супротно томе обавезује изузев

чивчија сва остала лица из §-а 2 на плаћање оштете. Њихова обавеза обезбеђена је законском хипотеком у корист државе.¹⁾

Али осим ове конзервативне тенденције која се изражава нарочито још у §-у 16²⁾ морамо истаћи још једну ствар. Законодавац од 1931 морао је знати за рђаво искуство са аграрним законом од 1880 по коме су чивчије били обавезни да плате сву оштету. Последица те њихове обавезе била је у првом реду исељавање, које би данас имало велики политички значај пред економског, затим неплаћање уопште, и најзад због сталне опасности да му се имаће не прода за дуг као и одвајања на страну и штедње ради плаћања сељак је у новим крајевима добијеним 1878 јако заостао у привредном и културном погледу (Комадинић, стр. 103 и 104). С тога, ако се хтела да води разумна аграрна политика у интересу народа онда се није смело односно требало тражити ни од момака од којих се могло тражити с обзиром на В. Устав. Рђаве последице закона, несумњиво, осетиће се у најскоријем времену. Што ће нарочито рђаво утицати на односе то је што су се чивчије и остали обрађивачи већ десет и више година сматрали и били сматрани као сопственици, што десет и више година нису ништа плаћали (многи нису плаћали по тридесет и више година чак давке господарима) а сада ће морати да откупљују оно што се тако дуго сматрали као своје.³⁾

¹⁾ Додуше могла би се ставити примедба да све док се не утврди шта се разуме под чивчијским односом не може бити ни говора о прибављању својине и да према томе нов закон, баш што се тиче момента питања својине не вређа стечена права чивчија у ширем смислу. Ипак ми сматрамо да одређивање односно дефинисање чивчијског односа је један одложан услов који дејствује ретроактивно тј. оног момента када се утврди шта се разуме под чивчијским и њему сличним односом да тога момента сва лица која испуњавају тај услов имају се сматрати сопственицима још од 27-II-1919 односно Видовдана 1921 г. — То ретроактивно дејство имаће значаја и за одржај и за застарелост.

²⁾ Да би се чивчије и остали обрађивачи користили повластицом датом у закону §§ 4, 6, 7, 10, 12 и 14 тј. да добију земљу у својину а господар да би имао право на накнаду и ренту закон тражи у §-у 16 да и један и други испуне ове негативне услове: а) да нису осуђивани за дела учињена против државе и њених интереса; б) да се нису одметнули од власти и да се не налазе у бегству из кога чине или могу учинити кажњива дела и в) да земљу под аграрним односом обрађују лично са својом породицом. Ако се држимо уставног текста онда овде имамо у сва три случаја обичну експропријацију одн. конфискацију. Али, без обзира на то треба приметити да је тачка в) погрешно стилизована јер би се могло разумети да се и она односи на господаре. Међутим како они по правилу никада земљу не раде сами то би они увек били лишени права на накнаду — значи да се тачка в) примењује само на чивчије тј. да би чивчије и остали обрађивачи имали право коришћења по аграрном закону треба да земљу раде сами са породицама својим, то је разумљиво пошто земља припада ономе који је ради, али од 1919-одн. 1921 када су постали сопственици они су могли напустити земљу а она ипак остаје њихова — примена овога члана сада значи експропријацију.

³⁾ То је такође била мана закона од 3-II-1880. И тако су чивчије од доласка наше војске па све до закона држале земљу као своју не плаћајући ништа а закон их је међутим приморао да отпочну с плаћањем — (в. говор Јована Ристића, претседника владе, Стенографске белешке за 1879-80 годину стр. 2337).

Што се тиче оштете дате господарима она је минимална (али ће ипак осталим обрађивачима бити тешка). Док је по првобитној редакцији — § 20 (раније 23) било предвиђено 300.000.000.— динара као сума која ће бити потребна за исплату господарских имања, и, с обзиром на процену извршену у §-у 17 (§ 20 стари) у ствари потребна сума била је много већа — по предвиђању стручних лица у Мин. пољопривреде — изишла је преко 600.000.000.— дин. По изменама и допунама закона од 1933 целокупна сума оштете сведена је на 100.000.000.— дин. и још уз то закон прописује да ако од те суме што преостане то ће се дати господарима земље сразмерно њиховим примањима. Остављајући по страни лично мишљење које имамо од целисходности основаности откупа, накнаде господарима као и начина вршења аграрне реформе ипак може се приметити да је однсна законска одредба у супротности са основним правним чоретком. Јер он је поставио за задатак себи поред осталог да штити и приватну својину — бар у њеном материјалном облику тј. у погледу новчане накнаде. Непоштовање течених права јесте у директној супротности са савременом теоријом заштите приватне својине и приватних стечених права уопште. Несумњиво да овде главну улогу играју едашње финансијске тешкоће али остаје као тачно у сваком случају да су овде материјални интереси господара јако повећени.

Аграрни закон, насупрот ономе од 1880, избегава да да дефиницију господара и господарских права. Он нигде не употребљава реч својина да би тиме означио право господара на земљу. То је несумњиво исправније становиште. Право господара ржава каква је ова мора обештетити јер је приватноправне природе, а по савременој теорији стечених права морају се штити стечена приватна права бар у облику материјалног бештећења. Недавање накнаде значи би удар за садашњи дрштвени и правни поредак. Приватна својина и остала приватна права постала би доста несигурна. Природно је да је једна конзервативна влада морала о томе начелу водити рачуна. Право господара није право својине на земљи. Њихово право је оно које и хришћани имају на мироземљи; по својој правој природи оно је исто као и пре сто година. Од тада прошло се само право наслеђа. Законодавац је у овом питању узео исправније гледиште, тако исто исправније је што је јет општи термин — господар — за аге, бегове, чифлук-сбије итд. Споредно који је узет, у сваком случају, добро ; што је извршено једно упрошћење бар у том погледу.

Нови аграрни закон требао је да донесе једну корист; он је требао да могући дефинитивно ликвидирање „неуре-

ђених аграрних односа“. Али он у томе није успео. Он има доста конзервативнога у себи, води мало рачуна о интересима чивчија и осталих обрађивача. Због финансијских разлога он намерно чини разлику између чивчија (који су и сувише ускузети) и осталих обрађивача који се налазе у односу сличном чивчијском (изузев момака). Вређа стечена права и формално и материјално. Нове измене и допуне од 1933 донеле су извесне теже услове у погледу плаћања;¹⁾ место тридесетогодишње отплате уводи се десетогодишња. Извесним нормама створиће прави хаос, на пр. § 79 по коме сви расправљени спорови по аграрним односима код ранијих агр. и у опште упр. власти (управних судова и Држ. савета) имају се наново расправити код надлежних аграрних судова. У извесном погледу не само што неће нормализовати и расправити аграрне односе но ће, већ расправљене било фактичким путем од пре тридесет и више година или правним путем аграрне одnose, поново оживети те тако још повећати незадовољство створено одредбама §-а 6, 7, 10. Нарочито ће тешко изгледати одредба §-а 7 по којој „земљиште, које држе обрађивачи из §-а 2 овог закона а за које се утврди да припада држави доделиће се обрађивачима по прописима §§ 4 и 6 овог закона“ тј. обрађивачи ће плаћати држави исту општу као и господарима; другим речима држава се јавља као „феудалац“ који тражи накнаду за своје (!) право према земљи и чивчији. Најзад, поменимо и тај апсурд који се ствара овим законом. Остали обрађивачи, ако не би хтели да с користе овим законом тј. не би хтели да плаћају земљу кој је Устав дао у својину бесплатно, могу да добију добу земљу по закону о насељавању, разуме се ако испуњавај потребне услове, бесплатно. Дакле закон ствара такву нелогичну ситуацију: с једне стране омогућује им добијање земље бесплатно а с друге стране приморава их да откупљују своју рођену земљу! Изгледа као да искуство од 1880 није ништа послужило и користило законодавцу у 1933.

Д-р Бранислав М. Њељковић

¹⁾ Закон о изменама и допунама закона о уређу аграрних односа у ранијим покрајинама Јужне Србије и Црне Горе од децембра 1931 године, и Закона о насељавању Јужних крајева од 11 ма 1931 год. са његовим изменама и допунама од 5 децембра 1931 год. — (донет 24 јуна 1933 год.).

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА**Стални суд међународне правде као другостепена инстанција у спору будимпештанског универзитета против Чехословачке**

У једној ранијој међународно-правној хроници¹⁾ ми смо имали прилике да изложимо радове око додељивања другостепене инстанције у међународном правосуђу Сталном суду међународне правде. Ми смо нагласили да завођење двостепености у међународном правосуђу несумњиво значи један крупан корак у напред у развоју међународнога права. 15 децембра 1933 године Стални суд међународне правде донео је — први пут у својој пракси — пресуду по апелу уложеном против једне пресуде мађарско-чехословачког Мешовитог арбитражног суда.²⁾ Жалбу против пресуде Мешовитог артибражног суда уложила је Чехословачка. Сам спор, који је био предмет поменуте пресуде, вођен је између будимпештанског универзитета Петар Пазмањи и Чехословачке. Универзитет је, на основу чл. 246 и 250 Трианонског уговора тражио да му чехословачка влада врати извесна непокретна добра, која су се налазила на територији припалој Чехословачкој после Светскога рата, а која су била секвестрирана од чехословачке владе. Од децембра 1923 год., кад је Универзитет поднео тужбу мађарско-чехословачком Мешовитом арбитражном суду, спор је пролазио кроз разне фазе, и пресуда овог суда изречена је, најзад, 3 фебруара 1933 године (бр. 221). Мешовити арбитражни судови са Мађарском установљени су на основу чл. 239 Трианонског уговора. Суд сачињава по један судија сваке стране (тј. мађарски и чехословачки, — односно југословенски или румунски), и претседник, кога бирају споразумно обе стране из редова држављана неутралних држава за време Светскога рата. 28 априла 1930 године, једним споразумом потписаним у Паризу, (познат под именом „Споразум II“ — Accord II), између Мађарске и осталих сила потписница Трианонског уговора о миру, допуњен је састав Мешовитих арбитражних судова на тај начин што у сваки суд улазе још по два члана, које бира Стални суд међународне правде из редова држављана неутралних држава у току последњег рата (чл. 9 Споразума). Сем тога, у чл. 10 Споразума предвиђено је да ће Стални суд међународне правде бити апелациона инстанција, и без нарочитог компромиса, за све пресуде Мешовитог арбитражног суда

¹⁾ *Стални суд међународне правде као другостепена инстанција у међународном правосуђу*, Архив за правне и друштвене науке, 1932, књ. XXV (XLII), стр. 460; и у књизи *Ново међународно право*, 1934, стр. 114.

²⁾ *Appel contre une sentence du Tribunal arbitral mixte hungaro-tchécoslovaque* (Université Peter Pázmány c. Etat Tchécoslovaque). Arrêt de la Cour Permanente de Justice Internationale du 15 décembre 1933.

у извесним категоријама спорова, како по питањима надлежности тако и о главној ствари. Маја 1931 године мађарско-чехословачки Мешовити арбитражни суд је допуњен са два неутрална члана у смислу одредбе Споразума, и у томе саставу расправљао је и спор који овде излажемо и донео пресуду од 3 фебруара 1933 год., против које је Чехословачка влада уложила жалбу Сталном суду међународне правде.

Стални суд међународне правде најпре се упустио у питање своје надлежности за расправљање овог спора у својству апелационе инстанције. Како је чланом 10 Споразума II јасно додељена ова надлежност Суду, он се прогласио надлежним, што му у осталом ниједна страна није оспоравала, јер је члан 10 Споразума у ствари компромисна клаузула између Мађарске с једне стране и Румуније, Чехословачке и Југославије с друге стране, да се сви спорови поводом пресуда Мешовитих арбитражних судова могу да подносе у другостепеној инстанцији Сталном суду међународне правде. Чехословачка влада, подnoseћи жалбу, тражила је да се утврди да је пресуда мађарско-чехословачког Мешовитог арбитражног суда бр. 221 од 3 фебруара 1933 по спору Краљевског мађарског универзитета Петар Пазмањи у Будимпешти против Чехословачке државе на основу чл. 250 Трианонског уговора, донета ненадлежно; да Универзитет нема права да тражи од чехословачке владе непокретна добра набројана у чл. 1 поменуте пресуде Мешовитог арбитражног суда, и да чехословачка влада није дужна да поврати речена добра Универзитету Петар Пазмањи у Будимпешти. Стога је чехословачка влада тражила да Стални суд међународне правде прогласи ништавом пресуду Мешовитог арбитражног суда и одбаци тужбу будимпештанског универзитета против Чехословачке државе због ненадлежности Мешовитог арбитражног суда мађарско-чехословачког по овом спору.

Саме чињенице спора су следеће: Једним писмом од 12 маја 1635 год. кардинал Петар Пазмањи, архиепископ естергомски и кнез-примас Мађарски, упутио је сто хиљада мађарских круна ректору колежа исусовске дружбе у Нађисомбату, стим да се при томе колежу створи један универзитет за студије. Приходи од ове суме имали су да буду употребљени за изградњу потребних зграда и за плате професора. На првом месту требале су да се оснују катедре за филозофију и католичку теологију. За оснивање овог универзитета кардинал је тражио, и добио још исте године, дозволу мађарског краља Фердинанда II, који је у исто време носио титулу императора римске империје. У току каснијих година други кардинали су давали нове легате овом Универзитету, у циљу оснивања правног факултета. Марија Терезија је потврдила све дотадање повластице Уни-

верзитета и у неколико махова му поклањала непокретна добра. Кад је 1773 године укинут исусовски ред, реорганизована је настава и једним декретом Марије Терезије из 1775 године уступљена су Универзитету у Нађисомбату сва добра која су дотле припадала исусовском колежу. Између тих добара су и имања око којих се сада води спор пред Мешовитим арбитражним судом (поседи Вагсеље и Зниовараља), које је цар Рудолф II, 1586 године био поклонио колежу. 1777 године Универзитет је премештен из Нађисомбата у Буду, а неколико година касније у Пешту. Све до револуције из 1848 године у више махова мењано је уређење просвете и у вези са тим и начин управљања универзитетским добрима. Повластице универзитета потврђиване су у више махова од разних владаоца. После 1848 године настале су корените измене у мађарском законодавству па и у административном уређењу Универзитета. На првом месту промењена је сама природа права својине на непокретностима. По старом мађарском праву сва земља је припадала Светој Круни, као првом власнику, и краљ је њом располагао путем „краљевских дарова“ приватним породицама или правним лицима. У начелу ови се дарови нису могли опозвати, и сачињавали су основ права својине. Тако дарована добра враћана су Круни ако би изумрла дотична породица или престала правна личност, као и у случају велиздаје, и тада је краљ могао слободно да располаже дотичним добрима. То је право било познато под именом права повраћаја дарова (*droit d'aviticité*). Законом XV од 1848 године то право је укинуто, тако да су даропримци који су у том тренутку притежавали непокретна добра, постали њиховим власницима у обичном смислу те речи. Те исте године, једним другим законским чланком, мађарски Универзитет је стављен непосредно под власт министра просвете. Касније је унутрашња управа Универзитета мењана још у неколико махова. Тако, 1865 године одређено је било да универзитетским добрима управља Савет Вице-краљевства, а 1867 године створена је нарочита Управа универзитетских фондова. Од 1870 године, поред прихода од фондова, Универзитет добија и сталну годишњу субвенцију од државе. Од те године буџет Универзитета уноси се у буџет Министарства просвете и према томе у општи државни буџет. 1914, Универзитетски фонд купио је, по дозволи владоца, посед Нечпал, такође једно од имања које Универзитет тражи тужбом Мешовитом арбитражном суду. — После рата 1914—1918 године и стварања Чехословачке, неколико универзитетска добра која су се налазила у северној Мађарској остала су на територији Чехословачке. Нова власт их је присвојила и ставила под управу једне комисије одређене да управља добрима римокатоличке цркве у Словачкој. Децембра 1923 будимпештански универзитет тужбом Мешовитом арбитражном суду тражио је, на основу чл. 250

Трианонског уговора, повраћај својих добара. У пресуди по тој тужби, 3 фебруара 1933, Мешовити арбитражни суд изложио је једно за другим историју Универзитета у Будимпешти и његове административне организације, затим питање правне личности Универзитета, његовог држављанства и правне способности да се појави као тужилац, — затим право својине Универзитета на спорним добрима и природу и значај мера које је чехословачка влада предузела према тим добрима, — најзад дејство одредаба Трианонског уговора, на које су се позвале странке у овом спору. На основу овог излагања, Мешовити арбитражни суд донео је пресуду: а) да је он надлежан за расправљање жалбе по чл. 250 Трианонског уговора; б) да чехословачка влада мора да врати Универзитету тужиоцу непокретна добра набројана у пресуди, потпуно слободна од свију мера располагања, принудне управе или секвестра, и у стању у коме су се налазила пре примене тих мера. Као што се из пресуде види, Мешовити арбитражни суд је у потпуности усвојио наводе тужбе и осудио чехословачку владу на повраћај добара и реституцију у стање у коме су се добра налазила почетком новембра 1918 године. На ту пресуду чехословачка влада уложила је жалбу Сталном суду међународне правде.

Чехословачка влада у својој жалби на првом месту је приговорила да Мешовити арбитражни суд није био надлежан да расправља овај спор, јер тужилац — Универзитет — нема потребних својстава да се појави као странка у спору. Стални суд међународне правде стога је ушао у испитивање текстова и утврдио да се, према Трианонском уговору, могу појавити као тужиоци оштећена физичка или правна лица, држављани раније краљевине Мађарске. Питање се дакле овде поставља да ли је Универзитет правно лице. Чехословачка влада је оспоравала Универзитету то својство и истицала да је током времена Универзитет „етатизиран“ тако да се правна личност Универзитета утопила у правну личност државе. Стални суд међународне правде није прихватио ово гледиште. У време свог оснивања Универзитет је добио својство правне личности, према онда важећем праву. То му је својство у више махова изречно признавано, и то све до почетка XIX века. Ни после тога времена никаквом ни законском, нити каквом било другом мером то својство није одузето Универзитету. У осталом ни сама чехословачка влада не тврди да постоји какав текст у томе смислу. Она је само истицала да је Универзитет, у току своје историје, постепено претворен у државну установу и да се његова личност утопила у личност државе. Влада је најпре увела државну контролу над управом универзитетским добрима, затим је преузела уређење наставе, па уређење правног положаја професора, и на крају је буџет Универзитета ушао у државни буџет. Мађарска влада није

порицала ове чињенице, али је тврдила да све те чињенице нису биле такве природе да би могле уништити правну личност Универзитета. Стални суд међународне правде стао је на гледиште да у конкретном случају све одредбе које су током времена издаване нису биле у супротности са природом једне правне личности, а да Универзитету ничим није изречно одузето својство правне личности. Ваља имати на уму, да кад је реч о правној личности Универзитета, вазда се мисли на његову правну способност у области приватнога права, тј. на способност бити сопствеником покретних и непокретних добара, примати поклоне и завештања, закључивати уговоре итд. Ова правна способност може се сасвим добро помирити са контролом државе над научним и наставним радом Универзитета. С друге стране пак, правна способност бити субјектом грађанских права не садржи и обавезу да субјект мора сам вршити та права. Отуда се могла створити Управа јавних фондова и њој поверити и управљање универзитетским добрима. Стални суд међународне правде усвојио је тезу да је Универзитет правна личност, и као таква има мађарско држављанство у смислу чл. 246 и 250 Трианонског уговора, те се може појавити као тужилац пред међународним судовима.

Чехословачка влада тврдила је да поменути добрима није управљао Универзитет, већ један нарочити орган основан под именом „Универзитетски фондови“, који је био једна засебна правна личност, а у ствари један државни орган (што се доказивало тиме да је тај орган био под Министарством просвете и његов рад уношен у државни буџет). Суд је стао на гледиште да сам факат што је добрима управљао неки нарочити орган и не сам Универзитет, не мења природу права својине над универзитетским добрима. У свима даровним писмима изречно је поменуто да се дотична добра дарују Универзитету. У самој пракси у Мађарској није прављена никаква разлика између Универзитета и „универзитетских фондова“. У земљишне књиге власништво над непокретностима уписивано је негде као власништво „Универзитета“, негде као власништво „универзитетских фондова“. Медицински факултет у Пешти подигнут је на три парцеле, од којих је једна уписана у земљишним књигама као власништво Универзитета а две као власништво „универзитетских фондова“. Из свега тога Суд је извукао закључак да је назив „универзитетски фондови“ означавао у ствари Универзитет у области приватноправних односа. У осталом, према мађарском праву, сам упис у земљишне књиге значи у ствари презумпцију у корист уписаног власника, но ова се презумпција може обарати подношењем доказа о противном. У конкретном случају Универзитет је поднео Суду низ исправа којим је доказао своје право својине на спорним непокретностима. Услед свега тога Стални

суд међународне правде стао је на гледиште да право својине на поменутих добрима припада Универзитету, и да се према томе он може јавити као тужилац и на основу чл. 250 Трианонског уговора тражити реституцију повређеног права својине.

Поред изложених приговора пресуди Мешовитог арбитражног суда, чехословачка влада је стала на гледиште да је пресуда неправилно донесена пошто чл. 250 Трианонског уговора не штити сва добра, права и интересе мађарских држављана. Овај члан обухвата само приватна добра, права и интересе. Према томе, сва добра, права и интереси, који према месном закону — у спорном случају према мађарском праву које је било на снази у областима где се налазе оспорена добра — немају приватни карактер, не падају под чл. 250 Трианонског уговора. Насупрот овом тврђењу, мађарски претставник на Суду истакао је да по мађарском праву не постоји разликовање на јавна добра и приватна добра; у погледу приватног права својине, сва се добра сматрају приватним добрима, чак и кад право својине припада држави или јавноправним корпорацијама. Суд је, међутим, стао на гледиште да није потребно да се упушта у тумачења мађарског права. Суду је било довољно да утврди да се разлика између јавних добара и приватних добара, у смислу излагања чехословачке владе, не чини нигде у Трианонском уговору. У том погледу важан је пропис чл. 191 Трианонског уговора, према коме „државе на које је једна територија некадашње аустро-угарске монархије пренесена или које су постале распадом те монархије, стичу сва добра и својине који припадају некадашњој или садашњој Мађарској влади а налазе се на њиховим територијама“. У том члану је примењено начело општег права у питању сукцесије држава, али је ипак прелаз поменутих добара условљен извесним резервама и условима, који су наведени у другој алинеји истог члана. Одредбе те алинеје од нарочитог су значаја по спор који овде излажемо. Оне гласе: „под добрима и својинама некадашње или садашње мађарске владе у смислу овога члана разумеју се добра која припадају некадашњој Мађарској краљевини и интереси те краљевине у добрима која су била под заједничким власништвом аустро-угарске монархије, као и све крунске својине и сва приватна добра некадашњег владалачког дома Аустро-угарске“. Дакле, Трианонски уговор прописује која добра прелазе у својину новообразованих држава. То су: некадашња мађарска државна добра, мађарски део у заједничким аустро-угарским државним добрима, крунска добра и приватна добра владалачког дома Аустро-угарске. Сва остала добра сматрају се приватним добрима и против повреде тих добара може се поднети тужба Мешовитом арбитражном суду у смислу чл. 250 Трианонског уговора. Из ових одре-

даба Трианонског уговора излази јасно да је будимпештански универзитет могао поднети тужбу и тражити повраћај одузетих му добара, пошто та добра према Трианонском уговору нису државна добра, већ приватна добра једног правног лица — Универзитета Петар Пазмањи у Будимпешти, које је чехословачка влада, новембра 1918, у време окупације Словачке, бесправно присвојила. Приговор да је Чехословачка са тим добрима поступила као са осталим сличним добрима својих држављана, Суд није могао да узме у обзир, јер је већ у више махова, а нарочито у пресуди бр. 7 од 25 маја 1926 год. (поводом извесних немачких интереса у пољској Горњој Шлезији) јасно изразио своје гледиште, да једна мера, забрањена извесним међународним споразумом, не може постати законита у погледу тог споразума самим тим што је заинтересована држава примењује на своје држављане.

Са свих изложених разлога, Стални суд међународне правде 15 децембра 1933 год. донео је пресуду, којом одбацује закључке чехословачке владе и одлучује да је мађарско-чехословачки Мешовити арбитражни суд, својом пресудом бр. 221 од 3 фебруара 1933 год. правилно одлучио: а) да је он надлежан за расправу тужбе Краљевског мађарског универзитета Петар Пазмањи из Будимпеште против Чехословачке државе, на основу чл. 250 Трианонског уговора, и б) да Чехословачка влада мора повратити Краљевском мађарском универзитету Петар Пазмањи у Будимпешти непокретна добра која тај Универзитет тражи, ослобођена од свих мера располагања, принудне управе или секвестра, и то у стању у коме су се налазила пре примене тих мера.

Ову пресуду Суд је донео једногласно — са дванаест гласова — изузев гласа чехословачког *ad hoc* судије Г. Карела Херман — Отавског, који је у свом одвојеном мишљењу још једном поновио главне мотиве чехословачког гледишта. На тај начин је завршен овај спор, који ће остати забележен у науци као први случај двостепеног суђења у међународном правосуђу.

Д-р Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Привредно зближење са балканским земљама

Политичко зближење наше земље са балканским суседима довело је, током последњих месеци, и до привредног зближења. Политички моменат, који добија све пресуднији утицај у вођењу спољне трговинске политике, определио је, једно за другим, закључење нових привредних споразума са Албанијом и обнову трговинских односа са Бугарском и Турском.

И ако смо са Албанијом још 22 јуна 1926 закључили трговински уговор са конвенцијом о пограничном промету, која, у ствари, садржи читав низ изузетних преференцијалних повластица, наши привредни односи с том земљом наилазили су све доскора на озбиљне тешкоће. Тирански пакт је покварио на обема странама потребно политичко расположење за примену тих споразума, и увођење ових у живот одложено је на неизвесно време. Три пуне године по закључењу трговинског уговора од 1926 продужено је неуговорно стање, и тек 21 маја 1929 стављен је тај уговор на снагу, и то без конвенције о пограничном промету, будући да је примена ове претпостављала уређење извесних нерешених питања.

Преокрет албанске политике у нашу корист, који је наступио пре годину дана, допустио је да се уговор од 1926 интегрално оствари и да се допуни накнадним споразумима. У Београду је 20 децембра минуле године закључен допунски трговински уговор, који по својим мало уобичајеним одредбама заслужује нарочиту пажњу. У томе допунском уговору не предвиђају се само уобичајене царинске и друге олакшице за фаворизовање међусобног трговачког промета, него се такође стипулишу и обавезе набавке робе, сличне онима које примају земље са монополом спољне трговине. Тај споразум личи више на трговачки закључак, него на трговински уговор. Наша земља прима обавезу да у Албанији откупи и одатле извезе разних производа за одређену годишњу вредност (управо за вредност која би била равна просеку нашег извоза у Албанију у току три претходне године). У накнаду од Албаније смо добили обећање да ће нарочито фаворизовати увоз извесних наших индустријских производа. Овај накнадни споразум стављен је на снагу већ 6 марта ове године.

У циљу остварења повластица из тзв. „ширег пограничног промета“, које су биле предвиђене уговором од 1926, закључен је 8 маја ове године протокол уз конвенцију о пограничном промету, којим је ова конвенција употпуњена и њена примена омогућена. У пограничном промету се обично ослобађају од царина животне намирнице и извесни други производи, у количинама које одговарају дневним потребама граничног живља. У споразуму о пограничном промету између наше земље и Албаније предвиђене су несравњено шире повластице: царинска ослобођења обухватају велики број земљорадничких, сточарских и фабричких производа, независно од тога да ли су исти произуцирани у пограничној зони или ван ње, а количине су утврђене тако, да те повластице могу не само олакшати „снабдевање“, него и фаворизовати трговину дуж целе границе. Нема сумње да ће примена оваквог споразума допринети оживљавању трговачких центара на граници, који су замрли, и подизању благостања пограничног становништва с обе стране границе.

Политичким моментима дугујемо такође обнову трговинских односа са Бугарском и Турском, које су, све до јула месеца о. г. биле, са совјетском Унијом и Литвом, једине европске земље у неуговорним привредним односима са Југославијом. Од рата на овамо, никакав трговински аранжман нисмо с тим земљама закључили, и њихова роба је код нас подлежала максималним царинским стопама, што се практично сводило на забрану увоза.

Неуговорни трговински односи с нама нарочито су били од велике штете за Бугарску. Ако сличност привредне структуре није допуштала трговачку размену већег обима између Југославије и Бугарске, не треба губити из вида важност Југославије као транзитне земље за Бугарску. Бугарска је, као и наша земља, природно упућена на тржишта Средње Европе и Италије. Њен извоз, међутим, могао се служити само јевтиним, али врло спорим дунавским путем и заобилазним морским путем преко Варне и Бургаса: железнички превоз преко Цариброда за Милано, Беч, Баварску, Саксонску и Чехословачку, једино подесан за читав низ лакокварних производа, за стоку и живину, био је у поседу Југославије. Отуда толико пута понављани захтеви Бугара, да им дамо трговински уговор са слободом транзита и ветеринарску конвенцију. Њихова комитска акција уперена на рушење безбедности у нашем Повардарју, није нас обвезивала да им дамо извесне гаранције транзита, које иначе улазе у основ добро схваћених суседских односа. Међутим, са променом политичког курса у Софији, и пре доласка Кимона Георгијева на владу, створени су потребни политички предуслови за нормализовање привредних веза између нас и Бугара. Приликом своје посете Софији, наш министар иностраних послова изразио је нашу готовост да уредимо и економске односе са Бугарском, и преговори који су ускоро за тим отпочели у Београду, довели су до закључења трговинског уговора на сам дан словенских апостола Св. Ћирила и Методија, 24 маја ове године.

Трговински уговор са Бугарском учинио је крај дугогодишњим неуговорним односима између двеју братских земаља. Рађен у духу начела слободе трговине и највећег повлашћења, он у многама потсећа на прератни тип трговинских уговора, или бар на тип ових уговора из периода „коњунктуре“ од 1924—1929. У истини, ако се изузму ограничења у девизном промету, трговинско-политички систем обеју земаља остао је, и у времену кризе, исто онако либералан као и пре кризе, без директних ограничења при увозу, без контингентирања и увозних дозвола, без мера посредне заштите. Закључни протокол уз овај уговор уноси извесне резерве, које су посве појамне у данашње доба. Клириншки споразум, који је закључен поред трговинског уговора, решава питања платног промета на бази потпуне компензације

узајамних потраживања од извоза робе. Најзад, што нарочито вреди истаћи, ветеринарска конвенција, која чини саставни део уговора, обезбеђује Бугарској слободу транзита стоке и сточних производа, преко одређених железничких путева, за Средњу Европу и Италију. Бугарска је, на тај начин, добила са овим уговором нове могућности рада и привређивања. Њој су отворени нови и тако потребни путеви за тржишта Средње Европе. Природна последица политичког зближења наше Краљевине са Бугарском, овај уговор је створио нормалну основицу за развитак економских односа између обеју земаља. Уговор је стављен на снагу 1 јула ове године.

Што се тиче Турске, с којом смо такође од рата на овамо били у неуговорним односима, стварање једне нормалне базе за трговачку размену тражено је у првом реду од стране наших трговачких кругова, који су у потребама реконструкције градова и путева у Турској гледали широке могућности за пласман наше робе. Турска влада је, међутим, условљавала обнову трговинских односа претходним уређењем питања оштете турским оптантима за њихова имања која су пала код нас под удар аграрне реформе. Ово питање је код нас уређено тек законом о аграрној реформи у Јужној Србији од децембра 1931, а потом и једним споразумом са турском владом о исплати оштете. Тако, је и ако прилично касно, изравнат пут за нормализовање обостраних привредних односа. Политичке прилике су, почетком ове године, допринеле расположењу обеју страна за закључење једног трговинског уговора. Сам рад на закључењу уговора није био посве једноставан. С једне стране, дуг прекид нормалних трговинских односа лишио нас је потребног искуства за процену постојећих могућности трговачке размене, а опадање увоза у Турску последњих година, као последица привредне кризе и редуцирања јавних радова само је појачавало недоумицу у томе погледу. С друге стране, разлика у трговинско-политичким системима који се практикују код нас и у Турској изискивала је извесне компромисне формуле, које би биле у стању да задовоље обостране привредне интересе не дирајући у основе постојећих система, а изналажење тих формула наилазило је на озбиљне тешкоће. Ми практикујемо принцип слободе увоза, Турци пак контингентирају увоз на безмало целој линији. Ми спроводимо стриктно начело највећег повлашћења, док Турци то начело примењују само за фискални режим. Под таквим околностима, решено је да се закључи један привремени аранжман, с тим да се на основу искуства са истим приступи касније нормалним трговинским преговорима.

Привремени трговински аранжман с Турском закључен је 3 јула 1934 у Анкари. Ми смо овим примили обавезу да поступамо са турском робом и турским бродовима по на-

челу највећег повлашћења. Турци су такође пристали да у погледу царина и такса примењују највеће повлашћење, а за увоз наших производа дали су нам две листе: производи из једне листе моћи ће се увозити у Турску без ограничења, а производи побројани у другој листи моћи ће се увозити у тамо одређеним количинама. Уз овај аранжман закључен је и клириншки споразум, који предвиђа компензирање обостраних потраживања не само од извоза робе, него и од осталих услуга. Оба споразума стављена су на снагу 20 јула о. г. Овакав какав је, трговински споразум претставља једно привремено решење наших економских односа с Турском. Он омогућује трговачку размену под релативно повољним условима, чекајући да се ти услови касније побољшају.

Безмало у исто време са овим трговинским споразумима, обновљени су и већ постојећи трговински споразуми са осталим балканским земљама, са Румунијом и Грчком. Са Румунијом нас везује привремени трговински аранжман од 4 августа 1930, о простој примени највећег повлашћења. Израђен за шест месеци, тај аранжман се, у недостатку једног ширег и трајнијег споразума, продужује сваких шест месеци. Овога пута је он продужен од 1 јула до 31 децембра о. г.

Са Грчком имамо трговински уговор од 2 новембра 1927, који је још увек на снази, али који је, с обзиром на нова девизна и друга ограничења у спољној трговини, допуњен први пут 22 септембра 1932, затим 20 јула 1933 и сада 1 августа о. г. Први споразум дошао је као последица блокирања наших потраживања која проистичу од извоза робе у Грчку. Грчка је тада пристала да деблокира тј. да исплати у девизама та наша потраживања, али је за даље пословање предвиђено да ћемо само 65% од својих потраживања добити у девизама, с тим да остатак реализујемо путем куповине и извоза грчке робе. У томе циљу је установљен систем компензационих бонова, које је Грчка банка исплаћивала нашим извозницима за 35% од вредности њихових потраживања. Другим споразумом од 1933, којим је замењен тај први, повећан је проценат компензације на 50%, односно смањен проценат девиза од 65% на 50%. Другим речима, Грчка нам је признала активност трговинског биланса за 50% од вредности нашег извоза у Грчку, док би остатак служио за куповину грчке робе. Погоршавање девизне ситуације у Грчкој довело је до новог допунског споразума, закљученог 1 августа о. г. и уведеног у живот 2 августа. Овим споразумом Грчка нам такође признаје активност трг. биланса у истом износу, тј. за 50% од вредности нашег извоза, али нам тај износ одобрава само делом у слободним девизама (20%) а делом (30%) у трговачким потраживањима, која можемо продавати трећим земљама тј. оним земљама које дугују Грчкој а од нас потражују. Свакако, то је мање повољна ситуација за нашу трговину од оне која јој је претходила. Али зато, ситуација друге половине наших потраживања, ко-

ју добијамо у компензационим боновима, изгледа повољнија по новом споразуму, јер се предвиђа шира могућност употребе тих бонова: они ће служити не само за наша трговачка плаћања у Грчкој, него и за снабдевање наших бродова у грчким лукама, и за трошкове наших путника у Грчкој.

Уопште узев, наши трговински односи са балканским земљама знатно су унапређени током последњих месеци. Ако су промене мање знатне у односима са Грчком и Румунијом, нема сумње да су оне врло значајне у односима са Албанијом, Бугарском и Турском. Истина, значај промена је више политички него економски. Наше зближење са осталим балканским земљама на економском терену не може дати оне резултате, које многи идеолози балканске уније очекују. Наша трговачка размена са свим балканским земљама скупа посве је незнатна. Она игра у нашој спољној трговини извесну улогу кад је у питању извоз у Грчку (3.95%) или увоз из Румуније (2.26%), јер Грчку снабдевамо ситном стоком и грађом, у којим је производима она дефицитна а из Румуније набављамо петролеј и нафту, артикле који су нам потребни. Извоз наш у остале балканске земље износио је 1933 једва 0.31% од укупне вредности нашега извоза, а увоз одатле свега 0.09% од вредности нашег укупног увоза. Цифре су, као што се види, сасвим безначајне. Истина, година 1933 не може се узети као меродавна, не само због привредне кризе која је знатно пореметила међународну трговину, него и због неуговорних односа са Бугарском и Турском у тој години. Ипак, мора се признати да шансе златног повећања трговачке размене са балканским земљама нису велике. Могућности трговачке размене наше са осталим државама на Балкану ограничене су сличношћу привредне структуре свих балканских земаља. Размена се у извесном степену врши између тих земаља, благодарећи с једне стране специјализацији извесних земаља у неким производима (Турске и Грчке у јужном воћу, маслинкама, хесперидама итд., Југославије и Бугарске у стоци, житарицама, индустријским биљкама, Румуније у нафти и дрву), а с друге различном развојном степену њихових привреда, будући да су неке заостале у индустријализацији (Албанија, Турска, донекле Бугарска и Грчка), а друге прилично одмакле (Југославија). Привредно зближење, на бази преференцијала, може дати извесне користи балканским земљама, под условом да се оно озбиљно и плански припреми. Али од њега не треба очекивати, бар за догледну будућност, решење вишкова производње, који представљају главне трговинско-политичке тешкоће балканских земаља.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА**Проглашење мртвим и право на активне односно пензијске припадљности (§ 150 Ч. 3.)**

К. Ј. званичник, заробљен је 1 јануара 1921 год. од качака на путу између вароши Приштине и приштинске железничке станице и од тада се о њему ништа не зна. Могло се је с пуно основа веровати, да је К. Ј. који је носио аманетну пошту, опљачкан и убијен од качака, али о томе није било доказа, па је сматран као жив и није се дирало у његов положај активног државног службеника. Од 1 фебруара 1921. до 30 септембра 1923 исплаћиване су његовој супрузи пуне активне припадљности. Као активни службеник он је 1 септембра 1923 преведен и разврстан по Закону о чин. и ост. држ. служб. грађ. реда од 31 јула 1923 год, па је од 1 октобра 1923 даље исплаћивана супрузи једна трећина мужевљевих активних припадљности, с обзиром на став 3 члана 152 тога закона који је гласио: „Док се породична пензија не одреди, издаваће се породични умрлог службеника, на рачун пензије, једна трећина свих службеникових припадљности, ако је умро као активни службеник, односно једна половина, ако је умро као пензионисан. Исто важи и за случај кад треба неког службеника прогласити мртвим, и то од дана његовог нестајања па до дана који се судским решењем утврди као дан смрти.“ Исто тако поступљено је од 1 априла 1933 даље, пошто је К. Ј. распоређен и по Закону о чин. од 31 марта 1931 год., а став 2 § 150 овог закона гласи исто као што је гласио цитирани став 3 члана 152 ранијег закона. У току овог времена К. Ј. је два пута помакнут у више степене основне плате.

По истеку 10 година од дана нестајања, а по тражењу државног правобраниоца, поведен је поступак, да се К. Ј. огласи за умрлог. Пошто је без успеха протекла још и година дана од дана огласа којим је К. Ј. позван да се јави или да одреди себи заступника, поступак је довршен извршном пресудом приштинског првостепеног суда од 26 августа 1932, број 15006, којом је пресудом именовани оглашен за умрлог, а као дан смрти узет је дан 1 јануар 1921 год. У следству тога обустављено је даном 30 септембром 1932 свако исплаћивање припадљности његовој удови З. и она је истовремено одбијена од тражења, да јој се регулише породична пензија, пошто је судски утврђено, да је њен муж умро 1 јануара 1921. Тада је он био неуказни службеник, а овакви службеници нису имали право ни на личну ни на породичну пензију. Против тога удова је поднела тужбу Државном савету, али је овај усвојио Министрово гледиште и тужбу одбацио пресудом од 30 децембра 1932 број 41307, у којој се каже: „... По истеку 10 година од нестанка именованог, Првостепени суд у Приштини по захтеву Државног

правобраниоца, повео је поступак за оглашење именованог умрлим, и по довршеном поступку пресудом својом од 26 августа 1932 године број 15006, а на основу § 51 Грађанског закона за Краљевину Србију огласио је К. Ј. за умрлог узимајући као дан смрти 1 јануар 1921 године, када је био у смртној опасности. Пресуда је извршна. Последица тога била је обустављење издавања трећине припадљности поч. Јована удови Загорки, а пензија јој није одређена, пошто на исту није имала права. Тужба, којом се тражи признање права на пензију, неумесна је са разлога, што је тужиљин супруг Јован, према пом. судској пресуди, умро 1 јануара 1921 године, а он је тада био поштански званичник-неуказни службеник, а неуказни службеници по тада важећем закону нису имали права ни на личну, а ни на породичну пензију, па према томе на породичну пензију нема права ни тужиља. Навод у тужби, да је поч. Јован према годинама признатим му за степен и групу, имао права на пензију по сада важећем Закону о чиновницима, неумесан је, јер је он умро 1 јануара 1921 године, и то је битно за пресуђење овог спора, а тада је био неуказни службеник, који према онда важећим законима није имао права на пензију.....“

Налазимо, да је овај предмет правилно решен, како у погледу утврђења дана смрти по § 51 Грађ. законика¹⁾, тако у погледу права на породичну пензију. Само овде није решено и питање примљених припадљности.

Ловра Перковић

Повраћај припадљности, примљених по поништеним одлукама о службеним односима — и грађанско-правна одговорност службеника који су такве одлуке спремали и поднели на одобрење.

Често се дешава, да се по одлукама о службеним односима исплате, целе или увећане, припадљности државним службеницима, а те одлуке буду доцније поништене пресудама Државног савета — било по тужби Главне контроле, што је најчешће случај, било по тужби заинтересованих лица, што је редак изузетак. Шта ће у таквим случајевима бити са примљеним припадљностима и хоће ли ко одговорати грађанско-правно за штету коју је држава на овај начин претрпела? Та питања нису код нас регулисана ни Законом о чиновницима ни Законом о државном рачуноводству — где би им било место — него појединим финансиским законима, — као да се то питање повремено јавља у понеким буџетским годинама.

Пре Финансиског закона за 1929/30 годину — у ком је први пут регулисано питање повраћаја више примљених

¹⁾ Упор. Др. Н. Перић, *Основи грађанског права*, општи део, Београд 1923, стр. 76—77.

принадљности по поништеним одлукама — наша пракса у овом питању била је разнолика и колебљива: поједина Министарства су тражила наплату, а друга опет нису; исто Министарство у појединим случајевима тражило је повраћаје, а у другим опет није. Оваква пракса изазвала је одлуку опште седнице Главне контроле (донету под Бр. 13801 од 12-II-1929 године) по којој се овакве наплате у будуће неће вршити. А Финансиски закон за 1929/30 годину, у чл. 73, усвојио је наведену одлуку Главне контроле наређујући, да се неће тражити наплата разлике припадљности више издатих по одлукама о унапређењу државних чиновника и службеника, поништеним пресудама Државног савета — *све до дана извршене пресуде*. Значи, у тој буџетској години враћало се само оно што је примљено више и то што је примљено *после извршене пресуде*. Али, како Главна контрола, чим добије успелу пресуду, наређује да се обустави давање визе за исплату припадљности по поништеним одлукама, то се врло ретко могло десити, да је неко дуго и после доношења пресуде добивао припадљности по поништеној одлуци, а камо ли и после извршене пресуде.

О одговорности службеника који су учествовали у доношењу поништених одлука у овом Финансиском закону нема помена.

Финансиски закон за 1930/31 годину, у § 46, опширније говори о овом питању. Овај Финансиски закон регулише одвојено случај, кад је поништена одлука о *пријему* неког лица у државну службу: од таквих лица не може се тражити наплата исплаћених припадљности. Исто тако, по овом Финансиском закону, нису се враћале ни више исплаћене припадљности по поништеним одлукама о унапређењу и разврставању државних службеника; само они, од којих је већ наплаћен овај вишак, не могу тражити повраћај. Сем тога је Финансиски закон за 1930/31 годину установио први одговорност чиновника који су поништене одлуке, почев од 1 априла 1930 године, спремали или поднели на одобрење. О овој одговорности биће ниже опширније говора, кад будемо расправљали о финансиским законима за 1933/34 и 1934/35 годину, пошто су услови одговорности исти као и по овом Финансиском закону, са једном само разликом, на коју ћемо такође указати.

Финансиски закон за 1931/32 годину примио је до-словце, у свом § 44, изложени § 46 Финансиског закона за 1930/31 годину.

Финансиски закон за 1932/33 годину не бави се уопште овим питањем. Одредбе Финансиског закона за 1931/32 годину о овоме нису продужене, па се тако у пракси — углавном — сматрало, да за време важења Финансиског за-

кона за 1932/33 годину не треба наплаћивати више примљене принадлежности.¹⁾

По нашем мишљењу ова је пракса била погрешна. Кад већ нема специјалног прописа који регулише ово питање, онда важе општи правни принципи. Ове, више примљене принадлежности дате су бесправно, пошто је одлука на основу којих су издате поништена, и на тај начин од стране надлежног суда утврђена њена незаконитост. По принципу, који је примио и Грађански законик у § 902, да се нико не може бесправно богатити, да свако може искати натраг оно што је дао а био је у заблуди да мора дати, може и држава да тражи натраг више издато што је у правној заблуди дала, кад о томе нема изричног законског прописа у супротном смислу. Једино лица која су престала бити службеници због поништења одлуке о постављењу на ново и службеници, којима су одлуке о постављењу на ново звање, везано за друге, теже послове — поништене — не би били дужни вратити примљене целе, односно увећане, принадлежности, јер они нису неправедно обogaћени, пошто су дали свој рад као еквивалент за примљене принадлежности.

Главна контрола није покретала поступак ни тражила накнаду штете од лица која су, за време важења Финанског закона за 1932/33 годину, спремала или поднела на одобрење поништене одлуке. Главна контрола није то ни могла радити, јер јој чл. 73 став 1 Закона о Главној контроли не даје право да суди оваквим лицима, а нема за то време специјалног прописа који би јој давао то овлашћење. — Стога је Главна контрола решењем опште седнице од 27-IX-1932 г. под Бр. 97119 тражила од Министарства финансија да се у Финансиски закон за 1933/34 год. унесе одредба о одговорности службеника који су поништене одлуке спремали или поднели на одобрење. Пошто је сматрала, да је питање повраћаја више примљених принадлежности спорно, а постоји штета по државну касу — Главна контрола је истим решењем тражила да се унесе и одредба о повраћају.

Тако Финансиски закон за 1933/34 годину садржи, у т. 6 § 74, такве одредбе. — Истоветне одредбе ушле су и у Финансиски закон за 1934/35 год., у т. 4 § 67.

По првом одељку т. 6 § 74 Финанског закона за 1933/34 год. и т. 4 § 67 Финан. зак. за 1934/35 год., *наплатиће се од службеника, на кога се поништена одлука односи, принадлежности исплаћене по одлукама од службених односима, које су поништене пресудама Државног савета.* — Дакле, овде је усвојен и наглашен принцип о коме је било горе речи.

Кад је већ усвојено код нас, да без изричног текста о томе, нема враћања више примљених принадлежности,

¹⁾ Тако н. пр. Државни савет пресудом Бр. 14649/33 повиштио је решење Министра саобраћаја којим је наређен овакав повраћај.

мишљења смо да се по наведеној одредби Финан. зак. за 1933/34 и 1934/35 г. имају вратити само оне припадљивости, које су примљене по поништеним одлукама о статусу државних службеника, *донетим после ових Финансиских закона, тј. после 1 априла 1933 године.* Дакле, није довољно да је после тога дана пала пресуда Државног савета која те одлуке ништи. Према томе, за питање да ли ће се по једној поништеној одлуци примљене припадљивости вратити, меродаван је дан доношења поништене одлуке, а не дан доношења пресуде Државног савета. У том смислу је и пракса Главне контроле.

Сходно § 94 Закона о чиновницима од 1931 године (Ч. З.) *наплаћивање повраћаја примљених припадљивости по поништеним одлукама вршиће се административним путем, док су лица на која се ове одлуке односе у државној служби, или ако им служба престане пензионисањем.* Забрана административним путем може им се ставити до 50% активних, односно 30% пензиских припадљивости. Како ће бити са онима којима је служба престала на други начин, а не пензионисањем? — Од оваквих лица не може се административним путем наплатити, јер нису више активни државни службеници ни пензионери. За оваква лица — по нашем мишљењу, не важе претресани прописи Финансиских закона, него општи принципи о којима је већ било речи. Према томе, ако је једном лицу престала служба услед тога што је одлука о његовом постављењу поништена, а примало је онолико, колико би примало да није поништена, држава неће моћи добити повраћај издатих припадљивости из разлога које смо горе навели. Од лица чија је одлука о унапређењу, разврставању или превођењу поништена и која су примала увећане припадљивости по поништеним одлукама а престала им је служба по другом основу — а не пензионисањем, држава ће моћи тражити наплату више примљених припадљивости по принципу неправедног обогаћења из § 902 грађ. законика, али ово не може вршити административним путем, него путем суда, и то редовног грађанског суда а не Главне контроле.

У одељку другом т. 6 § 74 Финан. зак. за 1933/34 г. и т. 4 § 67 Финан. зак. за 1934/35 год. статуирана је одговорност службеника који су учествовали у доношењу поништених одлука: *„Чиновници, који су овакве одлуке спремали и поднели на одобрење надлежном Министру или за то овлашћеном органу, одговарају за накнаду штете пред Главном контролом, ако за доношење таквих одлука недојављу основни и јасно предвиђени законски услови и ако наступи немогућност наплате од службеника, на кога се поништена одлука односи.....“*

Ко може да одговара за накнаду штете по овом пропису?

Закон каже „чиновници“. У нашем законодавству често се употребљава овај термин у два значења: (1) у смислу — државни службеник уопште и (2) у ужем значењу — чиновник у техничком смислу те речи, државни службеник вишег реда, чиновник у смислу чиновничког закона — за разлику од чиновничког приправника, званичника и служитеља. У ком је смислу тај израз овде употребљен? Да је употребљен у Чиновничком закону, не би било тешко одговорити. А овако, пошто је употребљен у Финан. закону, који садржи одредбе из свих области законодавства? Ипак, ова је одредба у вези са службеничким односима и према томе не би можда био погрешан закључак да је овај израз употребљен у смислу Закона о чиновницима. Али, с друге стране, и чиновнички приправници и званичници спремају и подносе овакве одлуке, истина не Министру, али често овлашћеним органима о којима је горе реч,²⁾ а рацио овога прописа је да штету накнади онај, ко је допринео да штета настане. Стога смо мишљења — нарочито кад се узме у обзир и наведена околност — да је ово одредба Финан. зак., који обично у правно-техничком погледу не стоји на завидној висини — да овај термин треба узети шире: под „чиновници“ треба разумети државне службенике уопште. Наравно да овде практично не долазе у обзир служитељи. Не би било ни правично да одговарају само чиновници а не и други службеници (чиновнички приправници и званичници), кад и ови учествују у доношењу одлука. Контрактуални чиновници и дневничари потпадају такођер овде, јер први врше дужности чиновника, а други званичника. Ово тим пре, што контрактуални чиновници и дневничари, с обзиром на § 164 Ч. З., одговарају по § 78 Ч. З. приватним лицима за штету коју учине у вршењу службе незаконитим или неправилним поступком.

Који чиновници или државни службеници одговарају?

„Који су овакве одлуке спремали и поднели на одобрење надлежном Министру или зато овлашћеном органу“ — вели се у закону. Је ли потребно да су и спремали и поднели овакве одлуке, или је довољно да су радили једно од тог двога? Из тога што је употребљена множина — „чиновници“ — јасно излази да одговарају и они који су спремали и они који су поднели на одобрење, и то солидарно. Организација послова код доношења оваквих одлука таква је, наиме, да једни, млађи, спремају одлуке, а други — ста-

²⁾ По ст. 2 § 103 Ч. З. одлуке о службеним односима званичника и служитеља доноси Бан на подручју Банске управе — иначе Министар, — али, изузев пензионисања, то право може пренети на старешине надлештава која су непосредно под Министарством. За одлуке о периодским повишицама могу Министар и Бан право доношења тих одлука пренети на подручне органе. И старешине поменутих надлештва и ови подручни органи често немају чиновника за персоналне послове, него им те послове обављају званичници, па чак и дневничари.

рији — подносе их на одобрење, — па кад би се узело да је нужно да се обе ове радње стеку код једнога, не би скоро нико ни одговарао; а такво тумачење не може се примити. У наведеним прописима Финансиских закона за 1930/31 и 1931/32 год. стоји „спремали или поднели на одобрење“ — па је код ових прописа горње питање неспорно. Међутим Министар, као и овлашћени орган не одговара за накнаду штете настале одлуком о службеном односу, поништеном пресудом Државног савета.

Под којим условима државни службеници одговарају?

1) Пре свега потребно је да је поништена одлука о службеним односима државних службеника донета за време важења Финан. зак. у ком је регулисано питање ове одговорности, тј. да је донета у времену од 1 априла 1930 године до 31 марта 1932 године — и после 1 априла 1933 год.

2) Одлука треба да је поништена пресудом Државног савета. Као што смо горе, код повраћаја припадности нагласили, — није одлучујући моменат доношења пресуде, него моменат доношења поништења одлуке.

3) Законодавац је повезао одредбу о повраћају са оном о накнади штете, па пошто је циљ целом цитираном пропису накнада штете — одредио је да ће лица која су поништене одлуке спремали или поднели на одобрење — одговарати за штету, ако наступи немогућност наплате од службеника на кога се поништена одлука односи. Дакле, потребно је да наступи немогућност да држава намири штету — наплаћујући је од онога ко се користио новцем примљеним по поништеној одлуци. — Док су лица, која су овај новац примила, у служби — или ако буду пензионисана — не може ни наступити немогућност наплате, будући да се оваква потраживања наплаћују административним путем — стављањем забране на 50% активних односно 30% пензиских припадности. Кад престану бити активни службеници, а не буду пензионисани, тада престаје могућност наплате административним путем.

Као што смо горе видели, држава не губи право на накнаду штете у оваквим случајевима — самим тим, што више није у служби онај ко се користио том штетом, него се само овде мења пут којим ће се доћи до накнаде: место административним путем тражи се наплата путем суда. Дакле постоји и други начин наплате, па се поставља питање: је ли довољно само да наступи немогућност наплате административним путем, или је потребно да се ни путем суда не може наплатити од лица која су примала припадности по поништеним одлукама — па да службеници који су те одлуке спремали или поднели на одобрење одговарају за накнаду штете? — Закон није јасно означео, није казао „немогућност наплате административним путем“ — па смо мишљења да треба узети, да није наступила немогућност

наплате све док има ма који начин да се она изврши.

Овај услов не налази се у одговарајућим одредбама Финан. зак. за 1930/31 и 1931/32 год., што је сасвим разумљиво, јер за време ових Финан. зак., као што смо горе показали, — од државних службеника, на које се поништене одлуке односе, није тражен повраћај принадлежности примљених по оваквим одлукама, па према томе није се ни могао нормирати овакав услов. Стога, ако је у питању одговорност за поништене одлуке донете за време наведених Финан. зак. (тј. од I-IV-1930 до 31-III-1932 г.) — није потребно да је овај услов испуњен.

4) За одговорност службеника који су поништене одлуке спремали или поднели на потпис потребно је, најзад, да за доношење таквих одлука недостају основни и јасно предвиђени законски услови. Није, дакле, довољно да је одлука поништена као противна закону, него та противност треба да је *очита* и одлуци да недостају *основни законски услови*.

Ни у једном од наведених Финан. зак. који регулишу питање грађ. правне одговорности за поништене одлуке, није расправљено питање застарелости. Пошто није ништа нарочито прописано, важе општи прописи који иначе важе за застарелост код захтева за накнаду штете, а то је § 939 грађ. законика. По том законском пропису — право на тражење за накнаду штете застареће за три године од дана када је оштећеном штета постала позната, у колико штета није произишла из злочинства, у ком случају ово право застарева за 24 године. У нашем случају, ови рокови тећи ће за Главну контролу од дана када се, после примљене пресуде Државног савета која ништи једну овакву одлуку, од стране надлежне седнице у Главној контроли констатује да постоји штета.³⁾

Горе смо изложили како су била и како су сад регулисана питања о повраћају принадлежности примљених по поништеним одлукама о статусу државних службеника и о грађанско-правној одговорности службеника која су такве одлуке спремали или поднели на одобрење. Да видимо сада, како изгледа изложено решење ових питања, посматрано са гледишта правних принципа, тј. *de lege ferenda*.

Питање повраћаја принадлежности, примљених по поништеним одлукама, решено је потпуно у интересу државних финансија, а мислимо да је, добрим делом, у складу са принципом: да нико не може ни на чији рачун, па ни на рачун државне касе, да се неправедно обогати. Само сма-

³⁾ Питање, од кад тече застарелост права за накнаду штете за Главну контролу било је предмет претреса опште седнице београдског Касационог суда и под Рев. Бр. 2/2 од 27 марта 1934 пала је одлука, да тај рок тече од дана кад рачунска седница констатује штету, а не од дана пријема у Главној контроли аката из којих се може констатовати штета.

трамо, да је питање повраћаја припадљности — кад је поништена одлука о пријему у државну службу — требало засебно и друкчије решити, разликујући следећа два случаја. — Први случај: кад је поништена одлука о пријему у државну службу по којој је службеник, на кога се ова одлука односи — такозвани фактички службеник — примао онолико, колико би примао по закону и онај, који би имао све услове, тј. случај — где је фактички службеник примао онолико колико би примао службеник *de iure*. За овакав случај требало би изрично нормирати, да нема ни повраћаја примљених припадљности, па следствено ни грађанско-правне одговорности (дисциплинска одговорност била би овде сасвим умесна и довољна) службеника који су учествовали у доношењу поништене одлуке. Јер, овде нема штете за државну касу (има само повреде законских прописа о пријему у државну службу), пошто је фактички службеник радио исто и онолико што би и колико радио службеник *de iure*, и на тај начин дао еквивалент за примљене припадљности, па није неправедно обогашен. С друге стране, фактички службеник је примао онолико колико би и службеник *de iure* примао, те је из државне касе изишло исто онолико, колико би свакако изишло. — Иста је ситуација код службеника, којима су одлуке о постављењу на ново звање, везано за друге, теже послове — поништене ;стога би и за њих требало на исти начин ово питање регулисати. — Други случај: кад је фактички службеник примао више него што би примао службеник *de iure*. Овде службеник *de iure*, и на тај начин дао еквивалент за примљених припадљности и евентуалне грађанско-правне одговорности службеника који су учествовали у доношењу поништене одлуке о постављењу — ако се не могне наплатити од онога, ко је примио више него што закон прописује. Ово важи и за случај унапређења у вишу положајну групу у истом звању или у звању, које није везано за друге, теже послове.

Што се тиче питања грађанско-правне одговорности службеника који су учествовали у доношењу поништене одлуке — ова одговорност је, као што се из горњих наших излагања могло видети, *прилично ограничена* (условима: да постоји немогућност наплате од службеника који је примио припадљности по поништеној одлуци и да је одлука противна јасним и основним законским одредбама). То је правилно са гледишта доброг функционисања јавне службе постављања и унапређења државних службеника, јер би се иначе тешко нашао службеник, који би се примио референтства у персоналним стварима. Ипак — изгубило се овде из вида једно: кад су већ изузети од одговорности они који потписују, доносе ове поништене одлуке — требало је нормирати, изрично и јасно, да ће се ослободити одговор-

ности службеник који је овакве одлуке спремао и поднео на потпис, макар иначе и постојали услови за одговорност — ако је он то учинио по поновној — макар и усменој — наредби старешине. Ноторна је, наиме, ствар, да се код нас, као уосталом и свугде, одлуке о персоналним питањима у већини случајева не доносе по иницијативи оних који такве одлуке спремају — млађих, него по иницијативи — старијих, па су баш због тога у овој области чешће незаконите одлуке по наређењу старијих, него по иницијативи млађих. Процедура коју прописује § 70 Ч. 3. за некажњено ускраћење извршења наредбе старијега неефикасна је овде — јер је тешко изводљива — да би млађе заштитила од грађанско-правне одговорности, која њима тешко пада због мањих припадности. Стога је на Главној контроли да при суђењу у овим случајевима — либералнијом праксом и екстензивнијом применом закона — попуни ову законску празнину.

На крају наших излагања потребно је да покажемо, колико је и какво практично дејство расправљаних одредаба Финан. зак. за 1933/34 и 1934/35 год.

Одредбама става 1 § 263 Ч. 3., става 1 чл. 387 Зак. о устрој. војске и морн. и става 1 § 252 Зак. о саобр. особљу — прописано је да се при првом унапређењу или добивању периодских повишица — после ступања на снагу ових Закона — државни службеници грађанског реда, официри и војни чиновници задржавају на старим припадностима још за једну годину дана после унапређења, односно стицања права на периодску повишицу. А у § 4 Закона од 20-II-1934 год. о накнадним и ванредним кредитима уз буџет за 1934/35 год. — ово задржавање за једну годину дана на старим припадностима приликом унапређења — проширено је на сва унапређења уопште, без обзира које је по реду после ступања на снагу наведених Закона; овој одредби чак је дато и ретроактивно дејство.

Како је овај рок од годину дана довољан да се реши питање законитости одлука о унапређењу, односно о додељивању периодских повишица, то се и неће дешавати, у сваком случају само по изузетку — да неко прима увећане припадности по једној одлуци, а да та одлука буде доцније поништена пресудом Државног савета. — Према томе, у овим случајевима неће ни доћи до враћања примљених припадности, ни грађанско-правне одговорности за поништене одлуке. Једино остају одлуке о пријему у државну службу (о првом постављењу) и одлуке о постављењу чиновничких приправника и контрактуалних чиновника на чиновничка звања — где не важе пом. зак. прописи о заустављању тока припадности за годину дана. — А да би се избегло и у овим случајевима да дође до примања припадности, пре него што се реши питање законитости одлуке о постављењу, па следствено и евентуалног враћања и одго-

ворности, — нека Министарства, и то баш она са највећим бројем службеника (Мин. просвете и Мин. вој. и морн.) — не омогућују новопостављеним службеницима да се јављају на дужност и на тај начин почну примати припадности — све док се не реши питање законитости одлуке о њиховом постављењу — док се не добије сагласност Главне контроле.

Тако је, дакле, примена расправљаних прописа фин. зак. за 1933/34 и 1934/35 год. сведена на минималан број случајева, па до њихове примене долазиће, тако рећи, само по ретком изузетку. Тиме је законодавац у овом случају постигао свој циљ: предвиђена репресивна мера — добила је врло ефикасно превентивно дејство.

Никола С. Стјефановић

СОЦИАЛНА ХРОНИКА

XVIII-а сесија Међународне конференције рада

(одржана у Женеви од 4 до 23 јуна 1934 год.)

Од свих нових међународних установа створених послерата у циљу да се организује и одржи стање мира међу народима, да се у међународним односима заведе владавина права и социјалне правде, Међународна организација рада, која обухвата Међународни биро рада са његовим Административним саветом и Међународне конференције рада дала је до сада најбоље резултате и показала се као једна у истини потребна, солидна и здрава међународна организација.

У самој партији XIII-ој Версаљског уговора о миру од јуна 1919 године, којом је створена Међународна организација рада, коју професор Махаим назива Лигом за социјални мир¹⁾, истакнута су и наглашена висока демократска начела социјалне и опште човечанске правде, која су основна база постојања и активности Међународне организације рада. Тамо је изрично речено и наглашено: да међународни мир може постојати само на бази социјалне правде; да су тешки, неправедни и нечовечни услови рада доводили често, и још увек доводе, велики број људи у беду, крајњу невољу и лишавања основних потреба, што све, по елементарном људском нагону самоодржања, ствара незадовољство и ставља у опасност и сам међународни мир. Осећаји правде и човечности налажу, дакле, да се општи и посебни услови рада људи поправе у сваком погледу, јер се на тај начин одговара и жељи да се обезбеди трајан светски мир.

¹⁾ В. „L'organisation permanente du travail, par Ernest Mahaim, Professeur à l'Université de Liège, Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye, tome 4 (1924—III) 83.

Остваривање и практично спровођење у живот ових високих начела социјалне правде претстављају главни циљ Међународне организације рада. Међународни биро рада и Међународне конференције рада остварили су, до сада, добар део тога циља, благодарећи за то и своме срећном устројству као и досадашњим методама рада (на Међународним конференцијама рада учествују, поред делегата влада појединих земаља, и претставници послодаваца и радничких организација; Административни савет Међународног бироа рада такође је састављен од претставника влада, послодаваца и радника). Велики задатак, међутим, још увек стоји пред Међународном организацијом рада. Небројене тешкоће стоје на путу да се услови рада у целом свету саобразе једном истом степену социјалне правде и човечности. Данашње тешко стање у свету са милионима незапослених и незбринутих радника, последица светске економске и финансијске кризе, само су још више отежали остварење циљева Међународне организације рада, чија је опет активност, у данашњим приликама, од неминовне потребе за све народе и све земље на свету.

Остављајући на страну значајне резултате, које је Међународни биро рада постигао, до сада, на проучавању социјалних и економских прилика у свету, његову сјајну документацију у томе погледу, треба одмах истаћи не мање позитивне резултате Међународних конференција рада. На 17 досадашњих сесија Међународне конференције рада донеле су 40 међународних конвенција рада. Две нове конвенције усвојене су, као што ћемо мало после изложити, на 18-ој сесији. Број међународних радничких конвенција тако данас износи 42. Тим конвенцијама побољшани су и регулисани услови рада у скоро свима гранама мануелног рада за све врсте рад, ника. Створено је, на тај начин, једно ново, једнообразно међународно радничко законодавство, озакоњено, великим делом, националним законодавствима држава, које су ратификовале све или изванредан број међународних конвенција рада.²⁾

На својој 18-ој сесији, одржаној у Женеви од 4 до 23 јуна ове године, Међународна конференција рада наставила је са успехом дело досадашњих Конференција рада. На овој сесији узеле су активног учешћа 48 држава, са 84 владиних делегата и 87 експерата, 29 послодавачких делегата и 52 експерата и 28 делегата радничких организација са 62 експерата-

Конференција донела је четири међународне конвенције, од којих су две нове, а две претстављају делимичне ревизије

²⁾ Наша Краљевина озаконоила и ратификовала је до сада 21 међународну радничку конвенцију и заузима, на тај начин, 6-и ранг у погледу ратификација међународних радничких конвенција од стране појединих држава. Карактеристично је да по броју озакоњених и ратификованих радничких конвенција наша држава стоји испред многих западних држава. В. „Etat des ratifications“ 31 décembre 1933 схематични преглед у публикацији М. Б. Р. „L' Année sociale“ — 1933, quatrième année, Genève, 1934.

ранијих конвенција. Нове радничке конвенције су следеће: 1) Конвенција о осигурању за незапосленост, и 2) Конвенција о начину одмора и наизменичности смена екипа у фабрикама за израду стакла аутоматским путем. Ревидиране су: Међународна конвенција усвојена 1919 год. на првој Међународној конференцији рада о ноћном раду жена, и међународна конвенција усвојена 1925 године о репарацијама (оштетама) на случај професионалних оболења.

Питање о запослењу жена на подземним радовима у рудницама такође је дискутовано, али је одложено за наредну сесију, исто тако као и питање стечених права на пензију за изнемоглост, старост и смрт радника који се селе.

Скраћење радног времена на 40 час. недељно било је предмет најживље дискусије. Оно је покренуто још на прошлој 17 сесији Међународне конференције рада. По овом питању, као што је познато, вођене су и још увек се воде живе дискусије у индустријским земљама нарочито. Присталице реформе 40 часовног недељног рада гледају у њој једно од средстава за ублажавање економске кризе и смањење броја незапослених, јер би се омогућило давање рада већем броју незапослених радника. Противници те реформе истичу, да би смањење радног времена на 40 часова недељно повећало производне трошкове, а куповна моћ потрошачких маса ни у колико се не би повећала. Из велике анкете, коју је у току прошле године био предузео Међународни биро рада по овом питању, није се могао добити утисак да су најважније индустријске земље сагласне у овом питању. Због тога се та сагласност није могла постићи и на Конференцији рада. Израђени пред-пројекти међународних конвенција о завођењу скраћеног радног времена на 40 час. недељно услед недостатака кворума нису могли бити усвојени. Питање је тако опет одложено за наредну сесију Међународне конференције рада. Међународни биро рада ће за то време, у току ове године, извршити поновну анкету у свима земљама о реперкусијама, које би смањење радног времена донело.

Један врло значајан догађај обележио је рад 18-е сесије Међународне конференције рада. Директор Међународног бироа рада саопштио је 22 јуна т.г. Конференцији резолуцију америчког Конгреса (Сената и Скупштине) од 19 јуна т.г. о приступању Сједињених америчких држава Међународној организацији рада. Овоме догађају приписује се велики значај не само стога, што се њиме ојачава Међународна организација рада, већ и са једног општег гледишта. Ово је први пут да Сједињене америчке државе после рата напуштају став изолованости и званично приступају једној међународној организацији, чије је седиште у Европи. По својој редакцији резолуција Конгреса Сједињених америчких држава такође је врло значајна, и ми је зато, у преводу, овде наводимо. Она гласи:

„Пошто напредак у решавању проблема међународне конкуренције у индустријској материји може бити остварен само једном међународном акцијом у погледу благостања радника; Пошто не усвајање човечних услова рада ма од ког народа чини сметњу напорима других народа за побољшање судбине радника у њиховим земљама;

Пошто су Сједињене америчке државе признале одавно опортуните међународне сарадње у питањима рада, јер су оне још 1905 године узеле учешћа у оснивању међународног удружења за легалну заштиту радника и низ година помагале то удружење;

Пошто је међународна организација рада побољшала услове рада у свету путем проучавања прилика, препорука, конференција и конвенција, које се односе на услове рада;

Пошто су и друге државе приступиле Међународној организацији рада, и ако нису чланице Друштва народа;

Пошто су предвиђене специјалне одредбе у конституцији Међународне организације рада на основу којих својство члана Међународне организације рада не може садржавати за Сједињене америчке државе, и не може се сматрати да садржавају, ма какву обавезу или пристанак да се предлози ове организације узимају другојачије, а не као препоруке поднете на проучавање,

с л е д с т в е н о

Сенат и Скупштина народних претставника Сједињених Америчких држава, сакупљених у Конгрес, одлучују:

1) Овлашћује се овим Претседник да прими, за Владу Сједињених америчких држава својство члана Међународне организације рада, која преко опште конференције претставника чланова и Међународног бироа рада прикупља податке о раду и условима рада у целом свету и припрема међународне конвенције за побољшање услова рада, које затим подноси на проучавање Владама држава-чланица,

2) Примајући својство члана Међународне организације рада Претседник не узима на себе, у име Сједињених америчких држава, никакве обавезе по Пакту Друштва народа.¹⁾

После саопштења горње резолуције америчког Конгреса, 18. Међународна конференција рада упутила је званичан позив влади Сједињених америчких држава да приступи Међународној организацији рада.

По Амандану члана 393 Версаљског уговора о миру и одговарајућим члановима осталих уговора о миру, који је усвојен на четвртој сесији Међународне конференције рада у Женеви, 2 новембра 1922 године, а који је, благодарећи ратификацији Аргентине, постао извршан тек сада, проширен је Административни савет Међународног бироа рада од 24 на 32 члана. На 18-ој сесији извршен је избор чланова тако попуњеног Административног савета. Од држава Мале Антанте за члана Административног савета изабрана је Чехословачка, а наша Краљевина као помоћни члан (заменик) Чехословачке.

Као и на ранијим сесијама, тако је и на 18-ој сесији Међународне организације рада делегација наше Краљевине, састављена од делегата наше владе, послодаваца и радника била запажена својом активношћу. Члан делегације, Г-ца Ата-

¹⁾ B. Bureau International du Travail — Informations sociales — vol. L — № 13 — Suppl. — lundi, 25 Juin 1934, стр. 1, 12.

нацковић, саветник у Министарству Социјалне политике и народног здравља била је главни извештач на конференцији по питању извршене ревизије међународне конвенције о ноћном раду жена.

Д-р Стеван Ђирковић

СУДСКА ХРОНИКА

Реферати изасланика Министра финансија о нађеном стању при извршеном прегледу не могу се увек сматрати као потпун доказ о материјалној одговорности дотичног лица у см. § 377. Срп. грађ. суд. поступка

У последње време откривене су велике злоупотребе на штету државне касе, вршене путем инвалидских потпора. Пошто је једно лице, са потпуно исправним документима, примило досуђену потпору, документа истог лица исправљана су у погледу имена, па тако измењена документа, на измишљена лица, оверавана код власти и онда подношена, формално као потпуно уредна, властима на исплату, после чега су овако измишљена лица, са или без докумената о идентитету, после обављених формалности, примала досуђене инвалиде.

Изасланици Министра финансија, утврдивши разне злоупотребе у овом смислу, подносили су реферате о томе Министру финансија и оптужили све оне државне чиновнике који су у ма коме виду фигурирали у односним актима, са чијом се сагласио Министар финансија. Потом су акта упућена државном правобраниоцу на грађанско поступање, стављање обезбеда свима овако означеним чиновницима, као и ради подношења кривичних тужби државном тужиоцу. Није се правила разлика у погледу одговорности између наредбодаваца и рачунополагача, између лица која су глобално отварао кредите по формално уредним документима и оних који су кредите делили или одобрене суме директно исплаћивали фиктивним лицима, већ су обезбеде тражене и одобраване на припадљностима, покретностима и непокретностима свих оних лица која су у ма коме виду фигурирала у односним актима.

Срески суд за град Београд, по тражењима обезбеђења по рефератима Министра финансија, одобравао је обезбеђење колективно, не упуштајући се у оцену материјалне одговорности сваког дотичног чиновника, исто онако, као кад би била меница или извршна пресуда у питању, пошто је сматрао, да су реферати изасланика Министра финансија исто што и све друге јавне исправе, а у спору у коме ће се правдати дотично обезбеђење, утврђиваће се питање материјалне одговорности. Дотле ће се обустављати плате и пензије

и стајати обезбеде на покретностима и оних чиновника и пензионера, за које ће се доцније утврдити, да нема до њих никакве кривице што је држава штету претрпела, као да је питање одговорности, код стављања обезбеда, једно чисто формално питање и као да се одговорност лица, коме се жели ставити обезбеда, не треба да утврди пуноважним доказима.

Међутим, јасно је да одговорност свију чиновника који су у односним актима фигурисали ма у коме виду, није иста, па је у прво време, Београдски Апелациони суд, редовно враћао акта среском суду, по жалбама интересената, уз препоруку, да се оцени материјална одговорност за сваког дотичног чиновника. Поступајући по овим примедбама, суд је редовно ценио одговорност чиновника, па је извесним чиновницима одобравао обезбеђење, док је за тражена обезбеђења према другима, одбијао државног правобраниоца од тог захтева.

Тако је Срески суд у решењима својим Сп. бр. 32811 од 1. августа 1933. год., Сп. бр. 47197 од 6. априла 1933. год., Сп. бр. 4227 од 19. марта 1934 год. и Сп. бр. 34251 од 26. маја 1934 год. ценио материјалну одговорност сваког појединог чиновника чије је име фигурисало у ма коме виду у поменутих рефератима, па је одобравао обезбеде оним чиновницима, који су у овој радњи учествовали као директни наредбодавци и извршиоци, т. ј. они, који су исплате фиктивним лицима вршили, пошто су законом позвани да воде евиденцију и списак свих инвалида и дужни да и формално и материјално оцене сва поднета документа, пре него што се исплата изврши. Та лица обично фигуришу на признаницама на којима се налази потпис и корисника.

За друга лица т. ј. она која су позвана законом да глобално отварају кредите и да по извршеном прегледу докумената од првостепених наредбодаваца и рачунополагача, утврдивши претходно да поднета документа формално задовољавају законске услове, суд није одобравао обезбеде, налазећи, да рефератом Министра финансија није утврђена њихова материјална одговорност за насталу штету.

Ова решења, по примедбама Апелационог суда, веома су лепо образложена с погледом на односне прописе који нису често у употреби пред судом. Али је Срески суд већ у томе погледу створио добру праксу и ушао свестрано у ову компликовану правну материју услед тога, што тражење обезбеђења од стране државе по овом основу није више тако ретко. Рачуна се да оваквих предмета има у Среском суду око стотину.

Међутим, без икаквог оправданог разлога, пошто је се већ код среског суда ustalila пракса у томе смислу, да реферати изасланика Министра финансија нису потпун доказ о материјалној одговорности свих оних чиновника који се у њему помињу, Београдски апелациони суд почео је да мења праксу у томе смислу, што је налазио, да су реферати изасланика Ми-

нистра финансија, као јавне исправе, потпуn доказ о материјалној одговорности свих чиновника који су у њима поменути, па је одобравао обезбеђења тако стављена махом по његовим примедбама, од стране среског суда.

Ова нова пракса створила је пометњу код Среског суда за град Београд, поред тога што је деловала у неколико прејудицијално у питању дефинитивне материјалне одговорности дотичних лица, која се имала утврдити једино и искључиво у спору насталом услед правдања обезбеде. С друге стране, како су у питању високи државни функционери за које је више него очигледно да нису криви за настале штете држави, стављена обезбеда на плату деловала је врло рђаво на њихов однос према нижим чиновницима, у томе погледу, што им је ауторитет морао бити знатно умањен, будући под оптужбом да су својом неправилном, чак кривичном радњом, оштетили државну касу.

Како је се према изложеном, јавила контрадикторна пракса у вези с применом § 377. Српског грађ. суд. поступка, то је Министар правде изискао мишљење по појављеном случају од Београдског касационог суда и исто је дато Министру 21. априла 1934. год. под Бр. Рос. 4.

Ово мишљење, веома значајно по разумевање и важност истакнутог питања, гласи:

„Господин Министар правде писмом својим од 31. марта 1934. године Бр. 37771 доставио је овоме суду, да се је по предмету злоупотреба почињених код Финансијске дирекције и бив. финансијске управе у Београду при тражењу забране окривљеним лицима а у погледу доказа о обавези дужника у смислу § 377. старог грађ. суд. пост., појавило неједнако тумачење код одељења Београдског апелационог суда. Тако, док прво одељење истог суда реферат изасланика Господина Министра финансија не узима као пуноважну исправу о обавези дужника у смислу § 377. грађ. суд. пост., и захтев за забрану одбија, побијајући наводе, изнете у реферату, дотле друго одељење истог суда сматра реферат изасланика као потпуn доказ, којим је утврђена одговорност извесног лица и забрану одобрава.

„С тога је тражио да Касациони суд на основу § 16. тач. 2. Закона о своме устројству да своје мишљење о томе: *„да ли се реферат изасланика господина Министра финансија о нођеном стању при извршеном прегледу има сматраши као јавна исправа и према томе као пошун доказ о материјалној одговорности тога лица, и ако дошично лице дело не признаје а по чл 51 Закона о главној контроли није поступиљено а других доказа нема у смислу § 187. старог грађ. суд. пост. како то узима друго одељење Београдског апелационог суда, или пак такав реферат није пуноважна исправа, како то узима прво одељење истог суда?“*

„По овом тражењу Касациони суд у данашњој својој општој седници а на основу § 16. тач. 2. Закона о своме устројству проучио је постављено питање, па је нашао:

„Главна контрола, кад при редовном прегледу рачуна утврди штету, решава у редовној седници, да се за штету захтева код суда обезбеђење на имовну одговорних лица (чл 51. тач. 2.). Захтев за обезбеђење може потицати и од Месне контроле (чл. 59. тач. 6.).

„Према чл. 52. Закона о Главној контроли судови ће по оваквом захтеву ставити обезбеђење.

„По чл. 69. истог Закона и Комесар Главне контроле, који врши ванредан преглед, може такође захтевати обезбеђење и суд такво тражење извршује одмах.

„По Закону о уређењу Главне контроле од 1892. године, који је замењен садашњим Законом о Главној контроли а на име по чл. 49. тога зак., судови су били дужни да по захтеву Главне контроле одобравају обезбеђење и без испуњења услова, који се траже по грађ. суд. пост. за стављање обезбеђења, како то изрично стоји у овом пропису.

„Међутим у садашњем Закону о Главној контроли није предвиђен такав изузетак за ово тражење од стране Главне контроле, као што то није било предвиђено ни у првобитном Закону о устројству Гл. контроле од 1892. године.

„Према томе, кад сада у Закону о Главној контроли није ништа изближе прописано шта треба да садржи овај захтев за обезбеђење односно какви докази треба да буду поднети, онда се при решавању овог обезбеђења имају применити општи прописи за обезбеђење, односно прописи § 377. грађ. суд. пост., који за доказ о обавезности захтева пуноважну исправу.

„Обезбеђење је једна изузетна мера. Ту се приступа извршењу пре него што се има извршна судска пресуда. Зато Закон о грађ. суд. пост. захтева, да обавезност дужника буде доказана пуноважном исправом, што значи, да је потребно, да су у законској форми изнете и утврђене правне чињенице, које очевидно стварају одговорност дотичног лица и пружају највећу вероватност, да ће и судска пресуда санкционисати ту одговорност.

„Реферат изасланика Министра финансија или комесара Главне контроле о нађеном стању приликом извршеног прегледа, свакако, да по својој форми преставаља јавну исправу али њена доказна вредност, у погледу материјалне одговорности рачунског лица, зависи од тога, у колико су у том реферату изнесене и утврђене чињенице, које по закону повлаче материјалну одговорност дотичног лица.

„Мишљење и нахођење изасланика или комесара, изнето у тим рефератима, а која се не би базирала на законским основима о одговорности дотичног рачунског лица не би могла таквим рефератима дати карактер пуноважне исправе којом би се у смислу § 377. грађ. суд. пост. могла доказивати обавезност и зато се судови, при решавању ових обезбеђења, морају упустити у оцену доказне вредности тих реферата у погледу одговорности лица, према којима се тражи обезбеђење.

„Према томе, од садржине реферата зависи, да ли ће он моћи послужити као пуноважна исправа. Изузетно, само констатација рачунског стања по самом закону обавезна је за суд и у њену се оцену не упушта.

„Уважавати тражено обезбеђење и без улажења у оцену реферата, значило би, у ствари, одобравање обезбеђења на прост захтев а то закон није прописао.

„Овај други случај из судске праксе, где се суд упустио у детаљну оцену доказне вредности реферата у погледу материјалне одговорности двају функционера из Министарства социјалне политике, показује, да би било неправилно, да је суд друкчије поступио т. ј., да је и без оцене реферата изасланика Министра финансија сматрао у свему као пуноважну исправу.

„Према свему изложеном Касациони суд на основу § 16. тач. 2. Закона о своме устројству на постављено питање даје следеће своје

„Мишљење :

„Да се реферат изасланика господина Министра финансија о нађеном стању при извршеном прегледу, не може увек сматрати као потпун доказ о материјалној одговорности дотичног лица у смислу § 377. грађ. суд. пост. за Краљевину Србију, већ се судови, при решавању обезбеђења, у сваком поједином случају имају упустити у оцену доказне вредности тих реферата у погледу одговорности лица према којима се тражи обезбеђење.“

Ово је мишљење Касационог суда Министар правде доставио свима судовима на подручју Касационог суда у Београду Расписом својим Бр. 39456 од 29. априла 1934. год. са препоруком да се по њему управљају.

Касациони суд је, мислимо, сасвим правилно протумачио спорни случај и оставио слободу судовима, да у претходном поступку за обезбеђења, цени за сваки појављени случај, одговорност сваког лица поменутог у реферату изасланика Министра финансија, те је тако онемогућио неправилну судску праксу, да се ови реферати сматрају јавним исправама и као такви да су потпун доказ о материјалној одговорности дотичних чиновника. Тиме је учинио, да многи чиновници, до којих никакве кривице нема што је држава штету претрпела, не остану под тешком оптужбом, да су кривци за злоупотребе.

Сем тога, на овај начин спречиће се, да се у редовном спору, који има настати после одобреног обезбеђења, понова цени материјална одговорност чиновника и то овога пута по слободном судском уверењу по новом Југословенском грађанском парничном поступку, пошто се та иста одговорност буде ценила у претходном поступку за обезбеђење по старом Српском грађанском судском поступку, односно, по теорији законских доказа.

С погледом на овај закључак, мишљење Касационог суда по истакнутом питању, добија веома велики значај.

Д-р Видан О. Благојевић

О року за тужбу-жалбу на јавну продају извршену од стране Државне Хипотекарне Банке и узроцима за њен поништај

М. је жалбом-тужбом бр. 168, тужио суду Државну Хипотекарну Банку и молио га да уништи јавну продају његовог тамо описаног имања као неуредну, извршену од исте Банке, на дан 5 септембра 1932 г. због два Банци на који је осуђен извршним судским решењем, са разлога изнетих у истој жалби-тужби.

Навео је да је тужбу, која је у суду примљена 20 септембра 1932 г. поднео у законском року прописаном у § 502 гр. с. п., који гласи: „Који је неуредном јавном продајом оштећен, може оног, који је узрок те неуредности, па за петнајест дана тужити надлежном суду, рачунајући од дана продаје“, према чему је иста благовремено поднета.

Приштински првостепени суд као колегијални по добивеном одговору од стране тужене Банке, решењем својим бр. 177 . . . одбацио је горњу тужбу као неблагоприятно суду поднету са разлога:

„По члану 57 од 1 Закона о уређењу Управе Фондова, са изменама и допунама од 21 фебруара 1906 г. -- 14 јуна 1910 -- 30 марта 1922 г. и 14 марта 1924 г., којима се у смислу прописа чл. 1 истог закона дотадашњи назив „Управа Фондова“ замењује називом „Државна Хипотекарна Банка“, жалба противу јавне продаје, извршене од стране Држ. Хип. Банке на начин предвиђен у чл. 53-56, истог закона, може се поднети надлежном суду у року од десет дана, од дана кад је та продаја извршена.

По ставу II истог законског прописа, ову жалбу може поднети само онај, који је продајом оштећен.

Из акта ове јавне продаје види се да је иста извршена на дан 5 септембра 1932 г. што значи да је протекло више од десет дана колико

износи рок за жалбу предвиђен чл. 57 зак. о Држ. Хип. Банци, жалба је дакле, неблаговремено поднета, јер је она у суду примљена 20 септембра 1932 г. — петнајестог дана од дана извршене јавне продаје Навод тужиоцев да му је иста суду благовремено предата у року предвиђеном у §-у 502 гр. с. п., који предвиђа заиста петнаестодневни рок, са наведеног је неуместан и неоснован, пошто се овде њена благовременост има ценити не по наведеном законском пропису као општом, већ по члану 57 као специјалном закону који предвиђа десетодневни рок, и који по познатом правном начелу да „*Lex specialis derogat legi generalis*“ у конкретном случају изкљукује примену §-а 502 гр. с. п.

Стога је са наведеног тужбу-жалбу и одбацио као неблаговремено суду поднету решењем бр. 177...

Ово решење првостепеног суда постало је одмах по достави заинтересованима странама извршено. „Суд ће, пошто Хипотекарна Банка на такву жалбу да своју реч, донети решење, које је извршило“ — чл. 57 од III

Спорни дуг тужиоца М. тужена Државна Хипотекарна Банка, за чије обавезе по члану 4 поменутог закона јамчи држава Југославија, дала му је на основу овлашћења у чл. 5 тач. 4, по коме она, поред тамо лимитативно побројеног делокруга свог рада прописаног овим законом, има право и да даје зајмове на залози непокретног имања (хипотеке) само на прво место и то највише до половине њихове вредности, са интересом највише 6% годишње — чл. 9 и 12.

Рок овим зајмовима које Државна Хип. Банка даје само у готовом новцу и који у варошима и варошицама не може бити мањи од 1000 дин. а на имања у селима од 500 дин., не може бити дужи од 32 године, а краћи може бити по уговору са заинтересованим.

Противно пропису § 883 грађ. закона по коме: „Нико не мора што друго примити, нити може од дужника што друго захтевати, него оно, нашта се овај обавезао, и то у оно време на оном месту и на онај начин, као што обавеза гласи“ и §-у 547 истог закона, да: „Сви уговори ваља да се у оно време, на оном месту, и на онај начин изврше, као што који уговор гласи“, дужник Држ. Хип. Банке, по овлашћењу чл. 18 може платити уговорени зајам и пре уговореног рока, само о томе мора Банку известити написмено на шест месеци пре плаћања, или, ако то не учини, мора Банци платити на дуг интерес за 1 месец унапред од дана плаћања Банци.

Тако исто и банка по чл. 19 има права да откаже дужнику и пре рока зајам и тражи наплату, ако би вредност залогне опала, а дужник не би могао дати Банци тражену допуну залогне. Власник заложеног имања дужан је претходно да извести Банку написмено о свакој знатнијој промени коју на имању намерава учинити, а која би мењала вредност њене залогне. Ако Банка нађе, да би се намераваном променом смањила вредност заложеног јој имања, она има право да тражи двоје: допуну залогне или наплату целог дуга. Ово исто вреди и за случај ако дужник промену изврши, а Банку о томе не извести — чл. 20. Сем тога, она, ако дужник не плати ма и један интерес и отплату у уговорено време, има право тражити наплату целог дуга по чл. 51.

У свима напред наведеним случајевима Хип. Банка има право првенства наплате за своје потраживање, из имања дужниковог које јој је за ово заложено.

Но пре ове наплате, она је дужна било непосредно; преко својих нарочитих органа и помоћника, било преко надлежне полицијске власти, претходно позвати дужника да је измири у њеној тражбини, у року од месец дана „кад му је позив зато саопштен“, како се то вели у чл. 52.

Тек кад наступе и испуне се оба случаја: безуспешна опомена дужника да мирним путем изравна плати дуг, и осуда његова од стране надлежног суда на исто, Хип. Банка приступа јавној продаји којој је циљ: да пописату залогу претвори у новац на који осуда судска гласи. Приступајући јавној продаји, које ће се саопштити дужнику или његовом заступнику на потпис, и извршити у атару, где се залога налази, а у месту, које Банка одреди и објави, Хип. Банка мора ову продају објавити три пута у „Службеним Новинама“ тако, да од дана прве објаве у новинама, до дана продаје, може закључити одређеног дана пре четири часа по подне, мора протећи најмање тридесет дана, не рачунајући у тај рок дан објаве и дан продаје. Том приликом Хип. Банка, изузетно од прописа Гр. суд. пост. о извршењу наплате има ове повластице: 1) да заложено имање које ће изложити јавној продаји, сама процени; 2) да заложне повериоце извештава нарочитим препорученим писмом, или преко власти; 3) ако се на продаји излицитираном ценом заложеног јој имања, не може Банка потпуно да измири у своме потраживању, Банка може продају одложити и заложено јој имање, по чл. 54 узети под своју управу, а може га и сама купити, ако нађе да то њени интереси захтевају; 4) банчина потраживања и предмети, који се ње тичу, сматрају се као хитне природе, и Судови их као такве расправљају (§ 102 гр. с. п.).

Не испуни ли се који од наведених услова, а продаја се ипак изврши, на исту дужник, односно онај који је овом продајом оштећен, има право да путем тужбе-жалбе у решењем пришт. прв. суда бр. 177 означеном року од десет дана, од надлежног окружног односно првостепеног суда тражи њен поништај као неуредне.

Милорад М. Јовановић

Појам оштећеника по § 6 к. с. п.

Не може се придружити кривичном процесу као оштећеник оно лице које је заинтересовано исходом процеса само по § 311. од. II. крив. зак.

(Касациони суд у Београду, Кре-96 од 20 фебруара 1934. год.)

Николић и Пантовић били су тужени за дело клевете у смотрењу званичне дужности. Како је предмет њихове клевете било кривично дело примања мита, то је противу њи-

ховог тужиоца Драгослава по овлашћењу надлежног Министра покренут кривични поступак да би се у смислу § 311 од, II. кр. зак. извидела истинитост њихових навода. Гоњење противу оптуженика-тужиоца Драгослава предузео је државни тужилац, али су се овом процесу хтели придружити као оштећеници-приватни учесници Николић и Пантовић, који су били тужени за дело клевете. Претседник већа је одбио овај њихов захтев те се они нису могли појавити у овом процесу као приватни учесници, већ само као сведоци.

Кривични поступак противу оптуженика Драгослава окончан је пресудом Окружног суда у Крагујевцу КЗП-1612-32 и оптуженик је ослобођен за дело примања мита. Противу ове пресуде изјавио је државни тужилац ревизију, у којој је поред осталог истакао као повреду формалног закона из тач. 4. § 336 ксп. и то што је суд одбио захтев Николића и Пантовића да им се дозволи придружење кривичном поступку у својству приват. учесника.

Касациони суд у нејавној седници одбацио је ову ревизију својим решењем Кре-96-34, давши за то ове разлоге:

„Државни тужилац у оправдању своје ревизије наводи повреду формалног закона из тач. 4 § 336 ксп. која се састоји у томе, што је суд, односно претседник већа одбио захтев Николића и Пантовића да се овоме кривичном спору придруже као оштећеници, пошто су они заинтересовани исходом овога спора, па се према томе има узети да су и они оштећеници како то схвата § 6 и § 295 ксп. Њихов пак интерес да се овај кривични спор покренут противу оптуженика оконча осуђујућом пресудом састоји се у томе, што су горе именовани оптужени од стране оптуженика Драгослава за дело клевете у смотрењу званичне дужности, извршено према њему, па да би могли доказати истинитост својих навода који садрже у себи кривично дело из § 105 ст. каз. зак. које се гони по службеној дужности, пошто су за оптуженика Драгослава износили да је у свјетству судије примао мито од странака, то су и покренули овај кривични процес противу оптуженика Драгослава, да би по § 311 крив. зак. могли истинитост својих навода доказати осуђујућом пресудом надлежног суда, којом би оптужени Драгослав био оглашен кривим за дело из § 105 стар. каз. зак. Тај процес је покренут по одобрењу надлежног Министра од стране државног тужиоца, и тим су као заинтересовани и оштећеници с моралне стране — пошто § 6 од VI. ксп. признаје и овако право за основ оштећениковог потраживања — тражили да се придруже овом кривичном поступку. А у овом кривичном процесу они би као оштећеници могли да заштите своја права, како им то обезбеђује и § 269 крив. суд. пост. Међутим суд је одбацио овај њихов захтев наставши да они нису оштећеници и тиме им је онемогућио одбрану и заштиту својих интереса, а услед овакве одлуке суда повређени су прописи § 269 од III и § 295 к. с. п. те пресуда окружног суда не може опстати због ове повреде формалног закона из тач. 4. § 336 к. с. п.

Оцењујући ове наводе у ревизији државног тужиоца Касациони суд је нашао следеће:

Појам оштећеника, т. ј. лице које се може придружити кривичном поступку ради заштите свог права, по § 6 од VI и § 295 к. с. п. садржи у себи појам оштећења једног имовинског, личног или моралног права као основ ради остваривања приватног правног потраживања, које има да дође као накнада за повреду једног од наведених права. Без овог појма оштећења не може постојати ни лице које би било овлашћено да се као приватни учесник придружи кривичном поступку — § од VII к. с. п. Дакле, повреда, оштећење или и само угрожење каквог права кривичним делом које је предмет кривичног спора, потребни су да би се једно лице могло

придружити кривичном поступку као приватни учесник. То је смисао § 6 од VI и VII к. с. п. Од појма повреде права треба одвојити појам личног интереса или интереса каквог лица као члана неке заједнице да учинилац каквог кривичног дела буде осуђен. Такав интерес као последица чисто моралних побуда и етичког схватања једног лица није довољан да би се у смислу § 6 од VI к. с. п. могло узети да је то лице и оштећеник у каквом свом праву и да се услед тога може придружити кривичном поступку, па да евентуално услед тог одустанка овлашћеног тужиоца по § 53 к. с. п. предузме и гођење учиниоца. — Пропис § 6 од V к. с. п. не допушта таквим лицима која су само у своме моралном интересу и етичком схватању о дужностима човека оштећена да се придружују кривичном поступку као оштећеници. Наш кривични поступак не признаје на пример право на гођење кривичних дела појединим организацијама које постоје ради стварне заштите каквих моралних принципа и ради спречавања повреде моралних дужности појединаца као чланова заједнице, нити им признаје право да се у кривичном спору јављају као оштећеници. Закон оставља сваком појединцу да заштити сам своја права, у колико су му она повређена кривичним делом у конкретном случају. Наш кривични поступак не допушта јавну тужбу, коју би могао подићи и онај који је само заинтересован исходом спора у моралном погледу, као што је то некад било допуштено а и сада допуштају поједина законодавства. По § 6 од VI к. с. п. захтева се повреда каквог конкретног права, чија би се накнада најзад могла изразити у новцу што се види из § 295 к. с. п. Међутим морална заинтересованост не ипунује овакав захтев, нити оштећеник може њу оставарити у кривичном поступку.

Тако и у конкретном случају, пријавиоци кривичног дела, Николић и Пантовић нису ни у колико оштећеници у смислу § 6 од VI крив. суд. пост. за дела примања мита од стране оптуженика Драгослава, која су дела предмет овога кривичног процеса. Овим кривичним делом они нису ниучему оштећени јер никакво њихово право материјалне или моралне природе није потврђено, оштећено или угрожено. Примамем мита они нису оштећени имовински, јер су друга лица давала или нудила поклоне и само се та лица могу узети као оштећеници. Навод пак ревизије да су они (Николић и Пантовић), заинтересовани исходом овога спора на основу § 311 од II крив. зак. је тачан, али та заинтересованост не претставља повреду, оштећење или угрожење каквог права нити овај законски пропис даје право овим да се пријављују као оштећеници за дело које је предмет овога кривичног спора. Овај кривични спор, који би требао да докаже истинитост навода заинтересованих Николића и Пантовића, покренут је по службеној дужности и државни тужилац је овлашћени тужилац — § 1 од II. тач. I. к. с. п. а као оштећеници у овај спор могли би се пријавити са својим приватноправним потраживањима поједина лица који су оштећени кривичним делима примања мита из § 105 стар. каз. зак., која су предмет овог кривичног спора. Пропис § 311 од II крив. зак. не овлашћује учиниоца дела клевете да се појави у кривичном поступку ради доказивања истинитости изнетих чињеница као оштећеник, јер такву одредбу овај законски пропис не садржи. Кривични поступак због кривичног дела како га предвиђа § 311 од II к. з. има се спровести само по захтеву овлашћеног тужиоца а томе поступку могу се придружити као оштећеници лица оштећена тим делом.

Према свему изложеном правилно је суд, односно претседник већа одбацио захтев именованих Николића и Пантовића да се овом кривичном спору придруже као оштећеници, јер они нису то у смислу § 6 од VI к. с. п. и зато не стоји повреда § 269 од III к. с. п. како то ревизија истиче.

Не стоји поред тога ни навод ревизије да одлуку о одбијању захтева да се именовани Николић и Пантовић придруже кривичном поступку није могао донети сам претседник већа, јер према §§ 214, 217 и 221 к. с. п. то питање као припрему за претрес расправља претседник сам, и противу такве његове одлуке нема места жалби, а странке имају права да своје захтеве поново на претресу обнове“....

Код нас се већ појавило спорно питање о тумачењу прописа § 311 од. II. кр. зак. Касациони суд је пресудом својом Кре-68-34 усвојио гледиште да поступку због дела клевете, кад је предмет клевете кривично дело које се гони по службеној дужности, мора претходити кривични поступак противу тужиоца за то дело. У таквом случају гоњење предузима и тужбу заступа државни тужилац. Да се том процесу могу придружити као приватни учесници сва она лица чије је право оштећено, повређено или угрожено излази јасно из прописа § 6 к. с. п. — Но поставља се питање да ли се као оштећеник у оваквом процесу може сматрати и лице које није оштећено кривичним делом већ је само морално заинтересовано да његов тужилац буде осуђен и на тај начин докаже истинитост својих изнетих чињеница.

То питање расправља горња одлука Касационог суда. Као што се из образложења ове одлуке види, не може се примити као оштећеник лице које је заинтересовано исходом кривичног процеса само из етичких побуда. Другим речима оштећење мора бити конкретно и његова репарација мора бити материјално могућа, т. ј. састојати се у једном материјално опредељеном захтеву чије се спровођење има остварити у кривичном процесу — § 295 ксп. То је накнада — обештећење — по прописима материјалног закона — § 826 грађ. зак. и као за такво потребно је доказати штету, кривицу као и каузалну везу између ових. Кривица (*dolus et culpa*) је већ предмет кривичног процеса, али штета, као материјално умањење имовине или накнада за увређену част или личност може бити предмет кривичног процеса — § 295 к. с. п. само онда ако је она проистекла као последица из кривичне радње, било посредно било непосредно. Међутим, клеветник који хоће да докаже истинитост својих навода, ако није у исто време и материјално оштећен кривичним делом које је износио о своме тужиоцу, не може доказати ову каузалну везу између кривице свога тужиоца и оштећења његових моралних интереса, који су га натерали да радњу свога тужиоца жигоше и изнесе на јавност. Заштита општих интереса није препуштена појединцима, већ надлежним органима јавне власти.

То је смисао горње одлуке Касационог суда. Овде желимо да додирнемо и једно друго питање које је у вези донекле са питањем које смо горе третирали. Наиме, да ли се у кривичном процесу као оштећеник, па затим и као приватни учесник може појавити организација која заступа опште интересе. Реч је у првом реду о појединим хуманим установама, чији је циљ заштита нејаких, напуштених итд. По нашем схватању улога оваквих установа и организација у кривичном процесу може се остварити само у виду достављача по § 90 ксп. ако се дела у питању гоне по службеној дужности. Поред тога такве установе могу тежином свога

ауторитета покренути органе јавне власти на акцију; али ту се завршава њихова улога. Не могу се оне у кривичном процесу појавити у улози оштећеника или приватних учесника. Никакво њихово конкретно право није повређено, оштећено вिति угрожено, како то каже § 6 од VI ксп., ма да могу бити повређени, оштећени или угрожени интереси које оне штите.

Исто ово вреди и за сталешке организације, које су сваким даном све многобројније. И оне се не могу појавити у улози оштећеника, ма да оне штите интересе и права својих чланова. Нису овлашћене да у смислу § 6. к. с. п. заступају и штите права и интересе својих чланова. Али као правна лица и субјекти права, могу се појављивати као оштећеници односно приватни учесници кад је у питању заштита каквог оштећеног, повређеног или угроженог права чији су носилац у конкретном случају. Тада су оне у улози оштећеника као и сваки субјект у праву, а не као претставник сталешких интереса.

Иван Д. Петковић

Да ли дисциплин. окривљени судија има право жалбе противу решења Првостепеног Дисциплинског Суда: да се противу њега прекине дисциплинска истрага по чл. 41. закона о судијама и акта упуте редовном суду на надлежност ради извиђања крив. дела?

У дисциплинској ствари судије Н. Н. Дисциплински суд при Београдском Апелационом суду донео је своје решење бр 44/1-1934. г.: „Да се противу окривљеног судије прекине Дисциплински поступак и сва акта упуте Окружном суду Н. као надлежном ради даљег извиђања за дело из § 391. крив. законика, а по овом оптужењу“.

Разлози Дисциплинског суда били су у кратко ови: да је Дисциплински суд на претресу стекао убеђење, да се у инкриминисаној радњи окривљенога судије не појављује претстављено дело против службене дужности из чл. 26. тач. 1. закона о судијама за које је оптужен; већ је дисциплински суд напротив стекао убеђење, да се у инкриминисаној радњи појављује кривично дело противправног лишења слободе из § 391. крив. законика, па је зато на основу § 41 зак. о судијама прекинуо дисциплинску истрагу стим, да се акта упуте надлежном Окружном суду ради извиђања за дело из § 391. кр. зак.

На ово решење окрив. судија изјавио је жалбу Дисциплинском суду Касационог суда у Београду са више разлога које овде нећемо износити, јер је предмет ових редака само питање, да ли окривљени судија има право жалбе на одлуку Дисциплинског суда донету по чл. 41. зак. о судијама.

По овој жалби окрив. судије Дисциплин. суд при Апелац. суду у Београду, донео је своје решење бр. 57/34 и поднету жалбу одбацио као неумесну и недопуштену. Разлог тог суда је био овај:

„По расмотрењу акта дисциплински суд је нашао:

Нападнуто решење донето је на основу чл. 41. закона о судијама редовних судова. Међутим противу одлука донетих на основу поменутог законског прописа нема места правном леку. Ово се види, како из стилизације самог зак. прописа тако и по томе, што ни наредним одредбама није жалба предвиђена“.

Сматрам, да су овакви разлози Дисциплинског суда при Београдском Апелационом суду погрешни.

Члан 31. закона о судијама редовних судова гласи: „У колико овај закон другачије не наређује, прописи закона о судском кривичном посшупку вреде и за посшупање у дисциплинским кривицама“.

Према томе и за дисциплинско поступање вреди и сходно се има примењивати § 328. крив. пост. који гласи: „У колико закон не искључује могу се странке жалиши како прошиву решења и наредба судије шако и прошиву решења Округног као Првостепеног суда.“

Овим прописом општег карактера за жалбе, усвојено је основно начело правне науке: *да закон доушша оно, шшо изрично не забрањује*. Па како поменути чл. 41. закона о судијама редовних судова, нити који наредни пропис овога закона, не искључују жалбу противу одлуке донете по овом законском пропису, то је она према чл. 31. зак. о судијама у вези са § 328 крив. пост. допуштена.

Да је заиста и закон о судијама усвојио ово начело правне науке и свију закона: *Шшо закон изречно не забрањује, оно доушша*, види се јасно из његовог прописа чл. 34. од. IV. став 2., жалбе противу одлука по њему и по чл. 33. од. III. истог зак. донетих изречно забрањује, да би на тај начин искључио примену овог начела на овај пропис, а које је начело предвиђено у чл. 31. закона о судијама у вези § 328. крив. пост.

Када би се усвојило гледиште Дисциплинског суда у поменутом решењу, онда у чл. 33 и 34. закона о судијама не би било потребно да закон изречно забрањује жалбу противу по њима донетих одлука, већ би ту забрану прећутао као што је исту прећутао и чл. 41. поменутог закона и то би било довољно према мишљењу Дисциплинског суда. Међутим није тако, јер је законодавац правилно сматрао, да их треба изречно забранити, да не би биле допуштене.

Према најпред изложеном јасно је, дакле, да окривљени судија има право жалбе вишем дисциплинском суду на одлуку првостепеног дисциплинског суда донету по чл. 41. закона о судијама редовних судова и шо на основу чл. 31 и 41. зак. о судијама редовних судова у вези § 328. кр. посшупка.

Поред ове грешке напред истакнуте, горњим је решењем о одбачају жалбе окр. судије првостепени дисциплински суд учинио и још једну формалну погрешку, а на име:

Ни једним прописом закона о судијама редовних судова првостепени дисциплински суд није овлашћен да жалбу окривљеника као недопуштену сам одбаца, већ је за питање допуштености или недопуштености исте надлежан другостепени дисциплински суд (Касациони суд) према чл. 31. зак. о судијама у вези § 328. од. II. кр. пост., који и за дисциплинско поступање важи, пошто закон о судијама о томе ништа не наређује, већ чл. 31. упућује на прописе крив. суд. поступка.

Андреја Р. Лакић

Трошкови правне помоћи пред иностраним судовима

Познато је да по чл. 16 Хашке конвенције о грађанско-судском поступку од 17-VII-1905 год. замољена држава, ако нема томе противног споразума, има право да од државе молиће захтева накнаду оштета плаћених сведоцима или студијацима, као и трошкова проузрокованих интервенцијом неког државног органа, која се показала потребном, пошто сведоци нису претстали драговољно, или трошкова који проистичу из евентуалне примене чл. 14 става 2 ове конвенције, када се по захтеву власти молиће поступа по некој нарочитој форми, која не би била противна законодавству замољене државе.

Пошто је данас трговачки саобраћај врло разгранат то долази и до честих спорова између иностраних поверилаца и дужника на нашој државној територији. Тако често долази до потребног поступка пред иностраним судовима, нарочито због испита сведока или вештачења трговачких књига. Обична је пракса да се замољеним судовима напомиње, да од тужилачке стране, у чијем се седишту и вештачење или испит сведока обавља, траже наплату евентуалних трошкова. Ово се чинило овако са разлога што би овдашњи тужиоци пуномоћници изјављивали, да ће те трошкове тужилац платити приликом вештачења, и што се никада није могла одредити приближна сума тих трошкова, јер су иностране прилике и обичаји непознати нашим судовима.

При свем том има случајева да је тужилачка страна приликом вештачења вршеног над њеним трговачким књигама одбила да плати проузроковане трошкове и награду вештацима. Тако се у конкретном случају, који ћемо навести, догодило да је и пресуда првостепеног суда постала извршна, а да се у њој о тим трошковима није говорило, јер нису били познати. Накнадно тек обратио се замољени суд у Франкфурту Н/М да му се подмире трошкови који су исплаћени вештацима из државне касе. Првостепени суд је тада донео - (спор се води по старом грађ. суд. поступку) - посебно решење које је образложио на следећи начин :

„По размотрењу акта овога спора, суд је нашао :
да је према одлуци суда Бр. 148890 од 12 Децембра 1932 год. било наложено вештачење трговачких књига тужилачке фирме код надлежног

суда у Франкфурту стим да трошкове вештачења плати сама тужилачка фирма. Да тужилачка фирма није хтела платити трошкове вештачења.

Да је вештачење извршено и да је трошкове вештачења поднео суд у Франкфурту Н/М у смислу чл. 16 Хашког споразума о грађанским споровима, као и да је суд молио да му се ови трошкови у смислу Хашког споразума надокнаде, што се све види, у актима спора Бр. 53184/33.

Како је у смислу § 258 г. с. п. она страна ради чијег се остваривања права вештачење одређује дужна да трошкове вештачења одмах накнади и како тужилачкој страни ако спор одбије остаје право да у смислу §§ 31 и 800 грађ. зак. а у вези § 98 г. с. п. трошкове спора од криве стране наплати, то се има наложити тужилачкој страни да трошкове за ово вештачење трговачких књига тужилачке стране плати суду у Франкфурту Н/М суму од 32,90 рајхс марака или у динарима 630⁰⁰ коју суму има по извршности овога решења депоновати овоме суду да би се надлежним путем доставила суду у Франкфурту Н/М (Немачка).“

Тако се по старом г. с. п. могла скратити даља преписка наших и иностаних власти око тога ко ће поднети учињене издатке из државне касе замољеног суда. Међутим, ступањем на снагу новог парничног поступка, у коме има прецизнијих одредаба о накнади проузрокованих трошкова, отварају се новији и савршенији правци у поступку. По § 461 парничног поступка:

„Вештак има право на накнаду проузрокованих му трошкова и изда-така, на одштету за дангубу и на награду за труд; он може тражити, да му се даде сразмерни предујам.“

„Претседник већа, одређени или замољени судија, пред којим се врши доказивање, могу наредити, да доказивалац унапред положи одређени износ, да се тиме измире трошкови око извођења доказа вештацима (§ 428 став 2).

На одмеравање вештачких пристојби примењиваће се сходно прописи §-а 443. Против закључка, којим се одмерава износ пристојби, допуштен је рекурс.“

Према томе требало би у случају правне помоћи према Хашкој конвенцији увек наредити доказиваоцу да унапред положи одређени износ, дакле пре него што се замолница упути иностраном суду. На тај начин поступак би био бржи а нарочито би се избегла непотребна преписка са иностраним властима око трошкова. Јер, по извесним страним законодавствима, из државне се касе могу исплатити привремено и трошкови по грађанским споровима, у колико их не би претходно странке исплатиле, као што се у конкретном наведеном случају и десило.

Јован Димитријевић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Vladimír Franolić, Protekcionizam u prošlosti i sadašnjosti, ekonomsko politička studija, Zagreb, 1934, str. XI i 305. Cena 60. — din. u povezu 80.— dinara. Porudžbine se vrše preko „Tipografije“, d. d. Zagreb.

Владимир Франолић, доктор права загребачког универзитета, адвокат у хрватској провинцији, издао је изненадно велику студију о протекционизму. У нашој научној литера-

тури и економској публицистици (све до прошле године, кад се почиње јављати чланцима у „Мјесечнику“) потпуно непознат, ма да му је већ око четрдесет година, он је својим обимним делом иступио врло одважно и самостално, са намером да доведе у узрочну везу „нелогичности, колико их баш данас има“, да покаже, да „доклегод интереси појединих народних скупина не постану солидарни, сви покушаји за разоружање и међусобно приближење народа остаће безуспешни и узалудни“ и „да осветли праве узроке због којих цивилизовани свет не може да се смири“ (Увод). И сад нам писац у једноме уводу и три главе (Историјски развитак протекционизма, утицај протекционизма на промет и слободан промет капитала као економска, социјална и политичка нужда садашњости) развија гледиште, како је протекционизам чвор који је заплео све привредне односе и како се он може разрешити само васпостављањем међународног слободног промета.

Писац не говори о „слободном промету“ него о „слободном колању капитала“. А под капиталом он подразумева сва три производна фактора, наиме земљиште, капитал у ужем смислу и рад. Земљиште и индустријске инвестиције су му „стојећи капитал“, роба и новац „колајући капитал“, а радна снага лични, односно „особени капитал“. Реметећи тако основне појмове политичке економије, који су, колико толико већ стабилизирани и опште признати, аутор пише једну дугачку тираду за либерализам у спољној трговинској политици, аргументишући првобитним разлозима класичне школе (и то онима који нису одвише компликовани), стварајући закључке, како суревњивост између земаља није више потребна и како „слободно колање капитала“ онемогућује ратове и политичке сукобе. Остаје само да Макдоналд у име британског империја, Рузвелт у име Уније, Хитлер у име „трећега царства“, Мусолини у име „римске баштине“, Јапан у име „жуте расе“ и Стаљин у име „пролетаријата света“ приме Франолићеве тезе, па да нестане свих супротности интереса између класа, конфесија, племена, нација, раса, земаља и континената, који чине *topens* свих политика организованих земаља наше планете.

Али да се вратимо анализи узрока данашњега стања, коју врши писац и његовој аргументацији. У првој глави писац даје *ошћу слику привреднога развоја* од средњега века до наших дана. У четири одељка (меркантилизам, индустријски протекционизам, империјализам и савремени економски национализам) даје нам у општим линијама економску историју новог века и паралелно износи економске доктрине, које се у то време јављају. Ма да је у уводу тврдио да се „теорија политичке економије развијала без обзира на посебне прилике појединог народа и поједине епохе“, једна одважна али неодржљива теза, у овом паралелном прикази-

вању развоја стварних односа у привреди и економско-политичких доктрина писац јасно утврђује међузависност између економске стварности појединих народа и појединих епоха и економских учења, која се у тим народима и епохама јављају. Он нам ту објашњава, како су индустријско-протекционистичка учења оба пионира протекционистичких доктрина 19 века на два континента: Лист и Кери (Cagey) црпели из историјског извештаја Александра Хамилтона о мануфактури и како су на оба ова писца имале утицај прилике у њиховим земљама (Немачка, Сједињене Државе) и тежња да учине народне привреде својих земаља способнима за утакмицу са народном привредом Велике Британије. Иначе писац приказује доста стварно постанак империјализма и економског национализма, ма да сувише сумарно, без дубље социолошке анализе империјализма и национализма.

Друга глава: *утицај протекционизма на међународни промет* треба да сачињава главни део економске аргументације пишчеве. Прво је извршена анализа општег утицаја заштитног система на народну привреду, а затим на промет капитала, људи и робе. Опште дејство заштитног система испољава се у томе, што он спречава улаз индустријских израђевина (машина), које су саме по себи производна средства и тиме спречава повећање народнога богатства. И он одмах наводи пример: „Наша држава која се сматра аграрном спречава улаз индустријских продуката ради оснотка и заштите домаће индустрије. Ти разни индустријски производи су разни стројеви, оруђе, алат, возила, парни и електрични стројеви, пољопривредни стројеви, итд. „Писац је при томе заборавао две ствари: прво, да је царинско оптерећење многих артикала често само фискалне природе, и да су царине у многим земљама, па и код нас, постале неопходан извор државних прихода; и затим, да повуче разлику у заштити између артикала који се у земљи израђују и оних који се не израђују. И наша и остале протекционистичке политике су заштићавале домаћу индустрију, али нису пропуштале да тој индустрији дозволе слободан увоз фабричких инсталација, старих и нових. Тачна је пишчева анализа дејства индустријске заштите, која упућује привреду на једној страни развој (још Смитов аргумент) и ствара хипертрофију локалну и регионалну појединих индустријских грана, а с тиме и хипертрофију у свету у односу на потребе у извесном историјском периоду, изазива једнострано ангажовање капитала, који постају „мртви“, али његова верификација тезе на проблему југословенске млинске индустрије не може да у целини издржи критику. Капитали у нашој млинској индустрији нису постали мртви због царинске заштите, него стога што је она, нарочито војвођанска, створена за раније много веће царинско подручје и за другу структуру привредну него што је наша. И затим, стање наше млинске индустрије,

у житородним крајевима, није се погоршало услед нашег царинског протекционизма него услед железничко-тарифског привилегисања млинске индустрије у крајевима, где није било сировина (повлашћена тарифа за довоз жита у млинове у нашим брдским, шумским и сточарским крајевима). Али и поред тога пишева критика југословенског протекционизма остаје оправдана. „Рачуна се, каже Франолић, да је код нас након преврата уложено преко три милијарде динара у нове индустрије, које су потпуно или скоро потпуно, обуставиле сваки посао. То су наши мртви капитали у индустријама наше изгубљене продуктивне снаге, које леже неискоришћене, и од њих ће велика већина остати трајно неискоришћена. Да није било заштите, био би наступио постепени развитак потребних индустрија према потребама земље. Напротив, услед заштите наврнули су колајући капитали на ове гране производње без обзира на фактичне потребе земље“ (стр. 163). Значај протекционизма за прираштај становништа и његову структуру према припадности појединим позивима писац илуструје на појави незапослености. И ту његови разлози нису свуда логички добро промишљени и изведени. Он тврди да је Енглеска дошла у стање незапослености услед тога што је изгубила примат у светској трговини (да ли је она одиста изгубила тај примат? Цифарски материјал писац не наводи) и услед веће самосталности доминиона. Какву улогу ту игра протекционизам? И зар није Енглеска у најпунијем развоју капитализма, била тврђава Слободне трговине све до 1931 године. Сигурно су енглеске економске тешкоће биле појачане *шуђим појачаним протекционизмом*, новим топографским размештајем индустрија у свету, али зар се те индустрије не би биле развиле и без тога протекционизма? И затим, овај протекционизам је постојао и раније, па ипак није подрио британски просперитет. Према томе, објашњење незапослености у свету, голим фактом протекционизма не може да се одржи. Ту су постојали други, економски јачи узроци. Али писац не улази у истраживање ових других узрока.

Међутим *проблем становништва* је средишња полазна тачка у теоријском разматрању међународног промета односно политике слободне трговине и протекционизма. Циљ сваке политике је старање за становништво, односно за поједине конкретне групе становништва (земљорадници, трговци, занатлије, индустријски радници). Увек се ради о односу између броја становништва и група које га сачињавају на једној и „животног просјора“ (Малтус) за то становништво на другој страни. И за политику појединих земаља је меродаван притисак живља становништва на животне просторе. Кад је становништво веће од животног простора (а оно може да буде веће и због низа узрока који нису условљени економски) мора да дође или до исељавања или до стварања,

т.ј. проширавања животног простора у самој народној привреди. Ово проширавање, како је јасно из резултата примене технике и хемије у пољопривреди, није могуће у земљорадњи, него се за повећано становништво и његово пуно запослење мора створити индустрија. И тако долазимо, полазећи од становништва, до супротнога резултата него што је пишчев, да становништво тражи индустријски развој (и протекционизам) а да је т.зв., „неорганска структура“ индустријских земаља са прекобројним индустријским пролетаријатом једна секундарна појава индустријализације, која има мало узрочне везе са протекционизмом. Франолић се много позива на два енглеска класичара, Смита и Џ. Ст. Мила, и главне своје аргументе црпе из њих (аргументе који су стари преко сто година, што може да претставља и недостатак за економско-политичка разматрања, јер средства економске политике, последствено и наука о тима средствима свагда су резултат конкретне економске ситуације), докле је потпуно пренебрегао учења и дела двају других старих енглеских класичара, Рикарда и Малтуса, за његова резоновања исто тако важна, ако не и важнија него прва два.

Трећи део Франолићева рада, посвећен *неужности слободног промета* између народа („слободно колање капитала као економска, социјална и политичка нужда садашњости“) помиње са главом о биолошко-социолошким основама слободног промета а ова глава опет са природнонаучном реченицом: „По свом кемијском саставу човек се ни у чему не разликује од животиња, које га окружују“. Затим долази екскурс у област науке о инстинктима, у теорију о друштвеном напретку, у општа разматрања о конкуренцији („рапидни развитац и напредак америчке уније могао је настати само тако, што је утакмица у правом смислу ријечи тријумфовала“, — а ипак је тај развој извршен у Америци у периоду индустријског протекционизма, — а није н.пр. извршен у Италији, где је у исто време владала слободна утакмица у земљи и либералнија спољна трговинска политика према иностранству, — дакле привредни развој није толико условљен привредним законодавством), да би цео одељак завршио са констатацијом, да је Европа у другој половини 19 века више напредовала него у пуних 15 векова ранијега развоја (стр. 234) „и то не само у материјалном и економском него и у интелектуалном и моралном погледу“, — једна тврдња која је исто толико одважна, колико је и политика. Писац сматра да је „само слободна утакмица и слободна циркулација капитала кадра да поједини људски организам, а и читави организам свијета, као цјелине, одржи на животу и да му даје нове снаге за живот“, и „да сваком организму било појединачном или скупном, који трајно избјегне тој утакмици, прјети неминувна пропаст и смрт“ (стр. 235). Тако апсолутно постављене тврдње такође нису тачне. И

„утакмица“ доноси пропаст и смрт појединцима и народима. („Утакмица“ је помоћу ратних бродова отворила слободан улаз опијума у Кини и она је разјела старе и самоникле азијске културе, индијску и кинеску, двеју земаља, које писац наводи, као пример како петрификација шкоди унутрашњем развоју. Обе ове земље су се и те како културно развијале неколико хиљада година, ако културу, као Франолић, не схватамо са гледишта америчког business mapa).

У другој одељку ове главе, посвећеном „слободном колању капитала као економској нужди“ писац обрађује, на неколико страна, добро и критички, проблем *аушаркије*, да би јој противставио *економски либерализам*. Али и ту се испољава неметодичност у избору примера и некритичност у поставкама. Он каже: „Кад би само Европа створила једно господарско подручје, био би развитак Херцеговине тако нагао, као мало којег краја у Европи (ако уважимо њену данашњу заосталост). Све европске државе окористиле би се јевтиним и добрим херцеговачким духаном, на који су данас ударене царине у свима земљама. Други пак крајеви имају своје посебне предности, којих нема наша земља. Познато је, на пример, да ни један крај у Европи нема тако погодне климе за предење вуне и памука као Lancashire у Енглеској“ (стр. 245). То је онај класичан пример за доказ важности *закона о ујоредним шрошковима*, који је стар преко сто година. Само што је Рикардо место херцеговачког дувана упоређивао са енглеским текстилом португалска вина. То је питање у ових сто година врло озбиљно и дубље но што то чини писац проучено у американској, енглеској, талијанској, немачкој па и нашој скромној научној литератури и не може се више постављати тако опште и упрошћено, као што чини писац. Не можемо се сложити ни са објашњењем савремене економске кризе, које даје Франолић. По њему је савремена криза последица светског рата а „енглески протекционизам прошлих вијекова те немачки протекционизам 19 столећа спремили су свјетски рат. Све друге државе биле су само фигуре, па и сама Француска. Империјализам ових двију држава (а дјеломично и руски) сукобили су се у једном моменту и клање народа није могло изостати“ (стр. 259). Једанпут је дакле крив протекционизам, други пут је империјализам. А ипак то нису синоними и не може се са једним од тих појмова оперисати на исти начин као и са другим. Уопште Франолићу јако недостаје оштро разграничење појмова, без чега је немогућ економско научни рад. Тако се могу речи убацивати за столом, међу пријатељима, али не могу у једној научној монографији. И завршни део ове књиге (слободан промет као социјална и политичка нужност) је из истих разлога много мање убедљив него што би могао бити. Писац предвиђа нове ратне сукобе у Европи услед национализма и протекционизма, наглашава потребу солидарности

интереса међу народима, сумња у позитивни значај фашизма и националсоцијализма, (и обе ове појаве тумачи плитко и вулгарно-журналистички), враћајући се опет на полазну, недовољно економско-политички засновану мисао о слободном промету.

Ако бисмо хтели да дамо јединствен суд о Франолићевом делу, тај би се суд свео на ове закључке. Писац је успео да популаризује аргументе либералне доктрине. Он је у многим критичким примедбама на нашу заштитну политику показао њене слабе стране, али та је критика премало систематска и не креће се ништа даље од аргумената, који су код нас већ изнети. Као економско-политичка студија Франолићево дело је успело много мање. И то из два низа разлога.

Писац је хтео да *проблем пројекционизма*, коме је дело посветио, реши *теоријски* у његовом тоталитету. Али његове снаге нису довољне за такав подухват. Тај је проблем проучаван у светској и у нашој литератури дубље, свестраније и исцрпније. Само у новије време, од рата на овамо, публиковане су велике судије америке, енглеске, немачке, талијанске о томе проблему (односно о противтези: слободној трговини), које су ишле економски и социолошки много дубље но што сиже пишев поглед. Таусиг, Маршал, Хармс, Ојленбург, Сомари, Касел, Дел Векио, Супино, итд., све наши савременици; дали су на овим језицима исцрпна дела, нашем аутору потпуно непозната. У економским часописима су ови проблеми непрестано дискутовани. У нашој малој економској литератури писали су о обрађиваном питању од уједињења на овамо: Белин, Бајкић, Тодоровић, Косић, Обрадовић, Рачић, Огрис, Драгољуб Јовановић, Пера Поповић и други, и сви су они улазили у питања дубље од Франолића. Књиге, које су тај проблем обрађивале, излазиле су у Љубљани, Загребу и Београду, и за чудо је, да писац за њих не зна или неће да зна, ма да је из њих могао врло много да научи, што би допринело позитивном фундирању његове тезе. Међу економским радовима у иностранству и код нас има их много више, него што Франолић слуги, који су боље обрадили његову тезу од њега.

Други разлог неуспеха пишевог је пренебрегавање једног елемента неопходног у економско-политичким расправама, наиме елемента *политичког*. Он је непрестано правио екскурсе у политику, али није политичку нужду и примат, који данас има политика у решавању економско-политичких проблема систематски разрадио. (А тај је елемент обрађен већ код Адама Смита, најмеродавнијег писца за Франолића: већи значај који има за народе слобода него привремене економске користи). Франолић непрестано тврди, како може да буде добро, само ако државе буду водиле економску политику по његовом рецепту. Али као економског писца мора да га интересује проблем, зашто државе, у ових пет

векова територијалне економске политике на европском континенту воде супротну политику, и зашто је таква супротна политика од оне коју он препоручава, била за ове државе толико векова једна политичка нужда?

Франолићево дело није за нас сувишно. Са резервама, које смо учинили, налазимо, да оно заслужује да буде код нас читано. Жао нам је само, што није написано боље.

Ипак би овоме писцу била учињена неправда ако бисмо његов рад мерили мерилима савремене европске економске науке. Јер он се јавља у времену и средини, где се економска наука учи у смислу енциклика Пија XI и у духу политике „генијалнога“ Енгелберта Долфуса. И његова књига је рађена у једноме маломе месту хрватске провинције, далеко од библиотека, новијих књига и савремених економских часописа. Ако је посматрамо са те перспективе наших могућности и наших прилика, одскаче и научност дела и нарочито личност пишчева. Франолић је доследан либерал, ученик старе класичне школе, и та је школа данас ипак ближа гледиштима савремене науке, која су сва црпела на њеном извору, него публицистика која се заноси корпоративним уређењима и која жели да друштвене односе врати тамо где су они били у половини 18. века. Франолићево дело се тако јавља у Хрватској као први озбиљан покушај једне велике економско-научне монографије после Милобарових радова.

М. Мирковић

Д-р *Фрања Горшић*, Коментар стечајног Закона, Закона о принудном поравнању ван стечаја, Закона о увођењу у живот оба закона, и Закона о побијању правних дела изван стечаја, Београд, 1934, стр. 582

Један од правника, по својим радовима врло запажен, јесте без сумње г. *Фрања Горшић*. Са великим научним и практичним искуством, он успева да даје озбиљне прилоге нашој скромној правној књижевности. Њему као да не сметају неповољни услови под којима је, код нас, научник принуђен да ради. Коментар Стечајног закона, предмет нашег приказивања, је најбољи доказ за то. Подељен је на пет делова. Први део носи наслов: *Закон о увођењу у живот стечајног закона и Закона о принудном поравнању ван стечаја*. То је у ствари одређивање поља примене нашег Позитивног стечајног права, са једним исцрпним прегледом законских текстова, који стоје у вези са установама стечаја и принудног поравнања. Други део је посвећен *Стечајном закону за Краљевину Југославију*. Тај део обухвата: *Увод, Стечајно право и Стечајни поступак*. *Увод* разматра питање карактера Стечајног права и даје кратак преглед његовог развоја код нас. Одељак означен као *Стечајно право*, је у ствари, тумачење §§-а 1—61 Стечајног закона, тј. оних одредаба које се тичу дејства отварања стечаја, права појединих поверилаца и

учинка скинућа стечаја. Под насловом *Стечајни поступак* пак, дат је, како то сам г. Горшић каже, коментар свих формално правних прописа поменутог Закона (§§ 62—189). Трећи део књиге, коју расматрамо, посвећен је *Закону о принудном поравнању ван стечаја*; четврти део, *Закону о побијању правних дела изван стечаја* и, најзад, пети део, у виду додатка, обухвата *ванстечајну ликвидацију* тј. онај специјалан облик стечајног поступања, који је произишао из изузетних прописа *Уредбе о заштити новчаних завода и њихових веровника* и *Уредбе о заштити кредитних задруга и њихових савеза*, обе од 22 новембра 1933 године.

Ми не можемо, овом приликом, да улазимо у ближа расмагњања свих излагања и закључака г. Горшића. Уопште узев, *Коментар* г. Горшића претставља савестан рад, дело при чијем су израђивању узети у обзир како резултати напора јуристичке науке, тако и оних до којих је дошла судска пракса. Право је на тај начин надахнуто животном снагом. Оно постаје изражај људске заједнице у којој се примењује, слика живота, у место да буде вештачка творевина или скуп апстрактних правила којима, тобож, треба да се прилагоде свакидашњи животни односи. Велика је, заиста, заслуга сваког оног правника, који не заборави на ту везу између Науке и „Праксе“.

Али, нека нам буде допуштено да начинимо и неколико замерки. У осталом, оне нису намењене само књизи коју приказујемо. Поводом ње и преко ње ми их упућујемо многим нашим правним писцима. Те замерке су замерке које чинимо *правној техници* заступљеној код нас и нашој *правној науци*, у колико ову последњу претстављају присталице егзегетске школе.

И пре свега правна техника. Полазећи одатле, г. Горшићу се мора пребацити, на првом месту, велика употреба страних речи, често, са недовољно утврђеним значењем¹⁾. На тај начин не само да се наноси уштрб напорима на изграђи-

¹⁾ Примера ради наводимо: *прештадија* (стр. 139, ред 6); *реквизит* (стр. 133, ред 18); *инконгруентно* и *конгруентно* покриће (стр. 139); *шенор* пресуде (стр. 157, ред 13); *пројекција* (стр. 165, ред 10: „стоји само да је у овом случају у питању тако звана *пројекција*, пошто се ствар која се не да разликовати и распознати не може тражити као своја него... само наквада“); *комисија* (стр. 166, ред 3 и след: „Довољно је већ само то да је предмет уговора продаја или куповина или пак *комисија* за куповање робе“); послови склопљени на *дистанцију* (стр. 161 под 6); *реторзија* (стр. 192, 4-ти ред одоздо); *ингеренција* (стр. 338, 17 ред одоздо: „док повериоцима даје само *ингеренцију*“); *шурнус* (стр. 240 ред 1: Расписи „који се баве нарочито питањем т. зв. *шурнуса*, тј. реда по коме се за управитеља стечајне масе постављају адвокати у подручју стечајног суда“); *иншendra* (стр. 130: „У осталом за постојање намере оштећења није баш потребно да дужник *иншendra* искључиво само да повериоци буду *прикраћени*, већ је довољна његова свест да поверилац тиме бива или бар може бити оштећен.“) итд.

вању нашег правног језика, него и само излагање губи много од своје јасноће. Но то није све. Писцу се чак дешава да погрешно употреби извесне правне изразе. Такав је случај нарочито са појмовима: *имовина* и *законско пуномоћје*. Први од ових израза служи у правној техници за означавање *скућа позицијивних и негатијивних вредности које се везују за једног правног субјекта*. На супрот, дакле, речи *имању*, под којом се подразумевају само *добра, имовина* обухвата и дугове: активу и пасиву једног лица. Г. Горшић, међутим, употребљава ту реч *имовина* као синоним израза било *добра* било *активе*. Тако на пр. при дефинисању активе стечајне масе, он изјављује: „Активна обухвата сву *покрећну имовину* стечајног дужника као и оне његове непокретности које се налазе у нашој држави“²⁾. Додуше, у одбрану оваквог поимања *имовине*, може се навести чињеница да и сам Стечајни закон (§ 2 на пр.) погрешно употребљава тај израз. Али, одмах додајемо, да незнамо да ли је све то разлог да се за грешком законодавца поведе и правни писац. Можда је, на против, његова дужност да истакне заблуду Позитивног права, уместо, да је прихвати као своју. Утолико пре, што су правни појмови исходи поступног изграђивања које Правна наука врши под утицајем стварног живота. Они су далеко од тога да буду творевина закона.

Са гледишта правне технике Г. Горшић, чини нам се, није на правом путу ни кад говори о *законском пуномоћству*³⁾ Пуномоћје је *уговор*, којим се једна уговорна страна овлашћује да, у корист друге, изврши извесне *правне радње*. Отуда нам изгледа, попут Г. Бонказу и многим другима, да нема судског или законског пуномоћства. Пуномоћник који не би црпео своју власт из уговора стварно не постоји.⁴⁾

Осим ових примедби техничко-правне природе, ми нашем Писцу замерамо и његово искључиво егзежетско излагање Стечајног права. Што ће рећи, отсуство синтетичног прегледа главних установа, које сачињавају то Стечајно право. Без сумње, Г. Горшић је написао *Коментар*. Но ми, који смо начелно противу коментара и „тумачења“ Права, желели би да видимо више научног обрађивања, чак и у једном коментару, кад он износи преко 500 страна и кад излази из пера једног нашег тако угледног писца. Г. Горшић се у главном задржава на објашњавању законских прописа. Да би то објашњење било што јасније, он избегава дубља теоријска разматрања па чак неће да претпостави да би се извесне одредбе Позитивног права могле тумачити на више начина. Отуда, ваљда, посвећује неколико речи *правном положају стечајне масе*, иако су му §§ 45 и 46 Ст. зак. могли дати повода за опширна

²⁾ Страна 59 на крају.

³⁾ „Закон даје управитељу неограничено пуномоћје...“ (Стр. 243).

⁴⁾ Вид. подробније о овом мишљењу наш чланак у *Архиву* од фебруара 1933 год.

излагања у том погледу. Није довољно рећи (ма да се и ми са тиме слажемо) да стечајна маса није правно лице: кад, с једне стране, законодавац говори о *дуговима стечајне масе*⁵⁾ и кад, с друге стране, и сам г. Горшић оспорава тим дуговима својство личних дугова стечајног дужника. Како објаснити чињеницу да „за... у току стечаја настале дугове стечајни дужник одговара *само* с имовином која сачињава стечајну масу“?⁶⁾ Ако стечајни управитељ дела на место стечајног дужника и ако је овај последњи, за све време стечаја, носилац дугова који се наплаћују из стечајне масе, чега је онда последица та његова ограничена и стварна одговорност за тражбине, које закон назива *дуговима стечајне масе*?

Отсуством синтетичних напора, напора да се путем општег прегледа (на место појединачног тумачења законских норми) одреде правна својства и правни положај појединих установа у стечају, ми објашњавамо на пример и лаконско интерпретирање једног од најзамршенијих параграфа, §-а 69 Закона. По г. Горшићу тај параграф прави разлику између трговачких друштава, која немају својство правних лица (јавна и командитна) и друштва у ликвидацији, с једне стране, и трговачких друштава, која то својство имају (акционарска и друштва са огр. одговорношћу), с друге стране. Па, у првом случају отварање стечаја могу тражити, тобож, *само* лично одговорни другари или ликвидатори, а, у другом случају, заступници правног лица. Дакле, претставници јавног трговачког друштва на пример, по овом тумачењу, не би могли, у име тог друштва, ставити предлог за отварање стечаја. И збиља, када се прочита § 69, овакво његово објашњење изгледа у први мах правилно. До супротног се закључка, међутим, долази, ако се пође од чињенице да субјекти у праву могу бити само физичка или правна лица и да се по § 67 „стечај отвара над имовином дужника“. Зар се тада не намеће закључак: да ако јавно трговачко друштво може бити предмет стечајног поступања, да је то зато што је дужник; ако је дужник пак, оно је субјект у праву одн. правно лице. Према томе, ст. 3 §-а 69 односи се на сва трговачка друштва: док став 2 предвиђа случај кад захтев за отварање стечаја постављају јавни другари у својству споредних дужника, докле се став 3 бави предлогом за отварањем стечаја, који долази од *самог друштва*, као првог и главног обвезника.

Да закључимо, под утицајем егзежетског излагања правне науке, г. Горшић је често, при свом раду, имао пред собом само законску одредбу, чији је смисао хтео да одреди. Он није, свагда, правне установе, које припадају једној истој јуристичкој области, посматрао и испитивао једну у вези са

⁵⁾ Вредно је било изјаснити се такође и о томе да ли је законодавац смео да употреби тај израз за означавање дугова посталих у току стечаја.

⁶⁾ Горшић, страна 168.

другима. Отуда закључци, који нам се не чине правилни.⁷⁾ Признајемо, ипак да добрим делом ови недостатци су последица облика коментара, који је г. Горшић изабрао за обрађивање Стечајног права.

Зато и држимо, да као такво, као коментар, дело које приказујемо заслужује сваку пажњу.

Д-р Ђ. Ж. Мирковић

ШЕСТИ КОНГРЕС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПРАВНИКА У ЗАГРЕБУ

Као што смо већ раније објавили, шеста скупштина Конгреса правника Краљевине Југославије одржаће се у Загребу од 7—9 септембра ове године. На дневном реду су ова питања:

1) **Однос државнога и црквеног законодавства, нарочито с обзиром на закључење брака.** Референти г. г. д-р Милаш Бартош, проф. универзитета — Београд; д-р Тома Павловић, претседник Сената Апелац. суда — Нови Сад; д-р Радо Кушеј, професор универзитета — Љубљана; д-р Матија Белић, адвокат — Сарајево.

2) **Допуна кривичног законика у погледу деликата из имовинског права.** Референти г. г. Стојан Јовановић, судија — Београд; д-р Владимир Тимошкин, секретар Врховног суда — Сарајево; д-р Лујо Цимперман, адвокат из Загеба.

3) **Право на исправку по Закону о штампи.** Референти г. г. д-р Владимир Белајчић, касациони судија — Нови Сад; д-р Метод Доленц, проф. универзитета — Љубљана; д-р Видан О. Благојевић, адвокат — Београд; д-р Фердо Чулиновић, претседник Округног суда — Бела Црква; д-р Јосип Весел, адвокат — Сарајево.

4) **Законитост уредаба.** Референти г. г. д-р Јозо Јуркович, професор универзитета — Љубљана; д-р Јурај Андраши, професор универзитета — Загреб; д-р Илија Пржић, универзитетски доцент — Београд.

5) **Таксе у судству и администрацији.** Референти г. г. д-р Стеван Сагадин, државни саветник — Београд; д-р Људевит Брење, адвокат — Љубљана; д-р Јосип Тртањ, обрт. рефер. град. начел. — Сарајево.

6) **Фискални терети и народна имовина и доходак.** Референти г. г. д-р Станко Лапајне, проф. универзитета — Љубљана; д-р Цветко Грегорић, секретар Савеза индустријских комора — Београд; д-р Хуго Холцман, адвокат — Загреб.

На конгресу ће учествовати и изасланици чехословачких и пољских правника, и једна већа група, око стотину бугарских правника. Бугарски правници узеће и активног учешћа на Конгресу и учествоваће у дискусијама по одборима. Сем тога, један од најугледнијих бугарских правника, г. д-р Јосиф Фаденхехт, професор универзитета и бивши Министар правде, поднесе реферат о стању бугарског права, а један од

⁷⁾ Примери, које смо горе навели, су само најизразитији. Иначе могли би указати на друге.

претставника бугарских судија говориће о уређењу судова и положају судија у Бугарској.

За време Конгреса одржаће се и **Скуп југословенских судија**, који организује Удружење судија Краљевине Југославије. На том скупу, поред уобичајених тачака дневног реда, одржаће г. д-р Адам Лазаревић, судија и хонорарни наставник београдског правног факултета, предавање о теми: **Савремени судија**.

Конгрес ће се отворити 7 септембра, у петак, у 10 часова пре подне, свечаном пленарном седницом, и после тога ће се отворити изложба југословенске правне литературе. После закључења конгреса, предвиђено је неколико излета у околину Загреба, и један већи излет Јадранским морем.

Министарство саобраћаја одобрило је повластицу у $\frac{1}{4}$ цене за возњу железницом и бродом, а претседник Министарског савета препоручио је да се одобре осуства учесницима Конгреса правника, државним чиновницима.

Б Е Л Е Ш К Е

Антон Ранда (1834—1914). — Овога лета навршило се сто година од рођења великог чешког правника А. Ранда. Та је стогодишњица споменута свечано, не само у чешкој јавности, с изразима великог пијетета према сени овога истакнутог сина чешког народа и његовим великим заслугама за правну науку. И „Архив за правне и друштвене науке“ искрено се придружује овом одавању признања и поштовања сени Антона Ранде, једног од неколико најзватнијих правника чешких и опште словенских прошлога века.

*

Антон Ранда родио се 8 јула 1834 г. у Бистрици у Чешкој. Води порекло из правничке породице. Отац му Вацлав Ранда био је прво адвокат, потом судија, а последњих десетак година живота средњи начелник у Престници, где је и умро 1863 год. Година Рандина рођења двоструко је значајна у историји словенске правне науке: то је година рођења и највећег правника на словенском југу, Валтазара Богинића, који је рођен исте године а само пет месеци доцније (7 децембра 1834).

Гимназију свршио је Ранда у Прагу 1852. У то је време класично васпитање у гимназијама било у пуној мери. Гимназија се није могла замислити без класичног образовања. Тиме је васпитаник такве гимназије

био у потпуној мери оспособљен да ступи у непосредан додир са извором свега правног образовања, са списима римских правника, на којима се текстовима Европа и научила да мисли правнички. Сасвим је умесно берлински правник проф. Т. Кип у своме предавању *Humanismus und Rechtswissenschaft*, 1912, обележити класично образовање као најбољу основу за потоњег правника. Ово се мора истаћи данас кад се класично образовање све више губи, а тим пре што је недавно, у нас, латински језик, последњи мали остатак негдашњег класичног образовања, избачен са испита зрелости и тако гурнут у ред предмета другог степена.

Правне науке слушао је Ранда у немачком универзитету у Прагу — засебног чешког универзитета онда још није било — и завршио је студије 1856 г. За доктора права промовисан је 1858 г. За време школовања дошао је од наставника у ближи додир са професорима Мишлером и Хамбоном. Мишлер је био економ и с њиме је Ранда путовао и у иностранство, али пресудан утицај имао је на његово правничко формирање Хамбон, романист и цивилист. Он је увео Ранду у теорију ондашњег пандектарног права, које је онда било под снажним Савињијевим утицајем, како у историјском тако и догмат-

ском правцу. Хамбон је био по правцу свог рада претежно догматичар, те је тако и на Ранду утицао. Он је у исто време пробудио код свог талентованог ђака интерес и за дубље изучавање аустријског приватног права, које је, већ пре скоро пола века, било кодификовано у грађанском законску од 1811 г. И Мишлер и Хамбон опазили су на којој су страни Рандине способности и упутили га за рана на универзитетску каријеру. Њихова је заслуга што је Ранда пошао тим правцем. Али пре него што је ступио у академску каријеру, Ранда је по свршетку универзитетских студија неколико година провео у судској пракси, од 1856 до 1860. Био је дакле сретан да допуни своје правно образовање и са практичне стране.

За приватног доцента аустријског грађанског права Ранда се хабилитовао 1860 г. са расправом о теми: *Die Lehre von dem Besitze nach österreichischem Recht*. Предавања је почео идуће године 1861 и већ после једне године, 1862, постављен је за ванредног професора на ново установљеној чешкој катедри у правном факултету за грађанско право. Редован професор постао је нешто доцније, 1868, стицајем неприлика у ондашњој јакој националној борби, која је имала одјека и у универзитету у Прагу. 1871 одбио је позив на немачку катедру грађанског права, а кад је ускоро основан засебан чешки универзитет, Ранда је дошао одмах у правни чешки факултет као *ordinaris* на својој катедри и остао на том месту све до 1904. Универзитет је напустио само за две године, од 1904—1906, кад је био министар за чешке послове у Керберову кабинету, али је потом све до своје смрти 6 октобра 1914 г. био хонорарни професор грађанског права у правном факултету чешког универзитета. Уз то био је и члан аустријског Горњег дома (*Herrenhaus*) и *Reichsgericht*-а.

Као универзитетски наставник Ранда је провео на катедри све време од 1861 па до смрти 1914 г., с малим прекидом од две године. Мало је људи који су имали тако дугу, успешну и плодну каријеру на катедри! Код многобројних слушалаца још су у живом сећању његова предавања пуна трезвености и мира, без украса, али проникнута одушевљењем за идеју права. У предавања у-

плитао је вешто изабране примере из живота и тако стварао код слушалаца конкретну представу о значају правних норми у пракси.

Као правни писац и теоретичар Ранда иде у ред првих чешких и аустријских правника прошлога века. Поред Унгера, Хофмана, Пфафа и других, он је, може се мирно рећи, творац модерне теорије аустријског грађанског права. Као теоретичар он се заснива на резултатима римског пандектног права, како је учено и примењивано у пракси половином прошлог века у Немачкој, али му ти резултати служе као полазна тачка да развије и унапреди проблеме позитивног грађанског права, коме је посветио сву своју делатност. Као писац, Ранда припада и чешкој и немачкој правној књижевности, јер су сва његова већа дела објављена на оба језика.

Главно Рандино дело јесте *Der Besitz nach österreichischem Rechte*, које је објављено први пут 1865, у четвртом издању 1895, а поникло је из некадашње хабилигационе расправе младог доцента о том истом питању. У сваком је издању марљиво ревидирано и повећавано с обзиром на новије теорије о том предмету, тако да у последњем издању обухвата преко осам стотина страна. У њему је први пут критички и темељно претресена и изложена цела теорија о државини с обзиром на позитиван законик. Дело је засновано на теорији римског пандектног права, али обзира се, поред аустријског, још и на пруски, француски, италијански, саксонски и цириншки грађански законик. Књига је у својој врсти остала без такмаца још и данас. Ранда полази у првом реду од Савињијева учења, као што је и природно, али с пуно критичког јуристичког такта и конструктивног духа развија самостално даље теорију државине, при чему веома оштроумно и трезвено устаје против нових схватања Јеринга, Пининског и других. Дело је прибавило писцу назив „другог Савињиа“.

Друго велико Рандино дело јесте о својини: *Das Eigentumsrecht*. Дело је започето на исто тако широкој основи као и књига о државини и показује све сјајне особине пишчева правног талента, али је на жалост остало несвршено. Изашла је само I свеска 1884, а 1893 у другом издању.

На треће место долази свакако Рандино Аустрijско трговачко право, Das österreichische Handelsrecht, у 2 свеске 1905, а потом 1911—1912 у другом издању.

Остала су Рандина дела: Das österreichische Wasserrecht 1878, 3 издање 1891; Die Schadensersatzpflicht nach österreichischem Rechte 1907, 3 издање 1913; Zur Lehre von den Zinsen und der Conventionalstrafe 1869. Оставно је осим тога велики број правних расправа по разним чешким и немачким правним часописима.

§

Једна интересантна судска одлука. — Све три инстанције аустрijских судова бавиле су се недавно једном интересантном грађанском парницом. Један је човек живео у ванбрачном односу са једном удатом женом. Из тога односа родило се једно дете. Муж мајке детета био је поднео суду тужбу којом је порицао брачност детета, али му је тужба била одбијена јер је није поднео у законом одређеном року него по протеку рока. Тако је муж остао брачни отац детета и као такав осуђен је да даје издржавање детету, пошто је мати напустила мужа и отпочела водити заједнички ванбрачни живот са браколомником. Пошто муж није хтео плаћати издржавање за дете, то га је браколомник, који је издржавао дете, тужио суду тражећи да га суд осуди на плаћање издатака, које је тужилац чинио за дете, оснивајући своју тужбу на томе што је тужени супруг по судској пресуди обавезан на ово плаћање. Судови, па и Врховни Суд у Бечу, одбили су тужбу са ових разлога: Тужилац признаје да је он ванбрачни отац детета и тражи накнаду од одвојено живећег мужа детиње мајке, са којом је у браколомству дете рођено. Тачно је да је туженик, чија је тужба управљена на порицање брачнога рођења била одбијена само због пропуштања рока за подизање ове тужбе, према дешету обавезан на издржавање. Али из тога не следује, да је он према природном оцу обавезан на накнаду његових издатака које је овај чинио за своје рођено дете. Све што рођени отац троши за своју крв и месо потиче из једне природне обавезе, која произлази из једног моралног закона, и тај трошак није учињен за неког другог, по најмање за мужа жене, са којом је рођени отац

дете у браколомству зачео. Према томе цело вођење ове парнице бива из обести. — И по србијанском грађанском Законику (§ 113) као и по хрватском на ово питање имали би се применити прописи, који одговарају истим прописима аустрijског општег грађ. законика. Да ли би их пак наши судови применили исто онако као и аустрijски и дошли до исте одлуке, то је друго питање. Решење аустрijских судова интересантно је са разлога што се из решења аустрijских судова види како они у својим одлукама дају превагу моралном закону над строго формалним правом грађанског законика. Јер по строго формалном праву у овом случају муж је брачни отац детета, на њега пада издржавање детета и што други на име овога издржавања плати има права тражити да му брачни отац накнади. Али је овакво решење очевидно неправедно: брачни отац, који је само формално отац зато што је муж матере детета и што је задоцнио са тужбом за побивање брачности детета, треба правом, рођеном оцу (који сам признаје да је отац) да плаћа за издржавања његовог, браколомничковог детета...

Д-р Д. Ар.

Д-р Теодор Тарановски, Револуциони мит о „царизму“ и историјска стварност, ст. 37. — У руско-југословенском Алманаху Одбора за подизање спомен-капеле цару мученику Николи у Панчеву изашао је овај чланак проф. Тарановског и засебно оштампан. Проф. Тарановски би хтео да скине са предатне Русије подругљив надимак „царистичка Русија“, жиг једног реакционарног режима, који јој је утиснут вештом политичком пропагандом уз помоћ рационалистичких идеја XVIII века. Стављајући се на једно историско гледиште, он је у стању да покаже да доба царства не сачињава једну јединствену периоду у правнополитичком развоју Русије и да у његовом развоју има пуно момената која показују да то није била на просто само „царистичка“ Русија. Историју његову он почиње са просвећеним апсолутизмом Петра Великог, који је имао толико значаја за доцнији развој Русије (у позитивном смислу), и завршава доласком большевика на власт. У сажетом историском прегледу износи како је дошло до разилажења државе и народа. Није да

владари нису ништа прелузимали да реформишу политичко устројство државе у смислу либералних идеја и законитости, или да нису хтели да реформишу друштво и да специјално реше сељачко (аграрно) питање. У политичком погледу створене су биле установе које су, пуштајући у њих све сталеже, вршиле опште демократисање друштва. Судство, уведено 1864, вели г. Тарановски, било је најбоље на европском копну. У економском погледу нека буде споменута само позната велика сељачка реформа од 1861, која је ослободила сељака али озакоњила „мир“, тј. аграрни комунизам сеоског „мира“, коме је следовала између 1906—1910 друга реформа, по којој сељаци добијају исту слободну својину као и остали друштвени редови. Рат и после њега револуција дошли су у моменту кад је Русији био неопходан миран развитак који би донео са собом потребну равнотежу руском друштву, политичку и економску. Кад су ствари тако стајале, како је онда било могуће разлижење, и, тачније, сукоб државе и народа. Изгледа да је по Тарановском главни узрок менталитет руског народа и донекле опште-словенски менталитет екстремизма и неуравнотежености. Али, ако би овакав менталитет из себе рађао револуционарне тенденције руске интелигенције и руског радништва, није ли он могао из себе рађати исто тако и реакционарне тенденције које су избијале с времена на време и периодично се смењивале са периодама реформизма, — демократисања и приближавања народу. То, у осталом, излази из самог излагања г. Тарановског. Сем тога, изгледа нам да се мора ипак признати да те форме нису долазиле на време или нису биле увек довољне према стварним условима и потребама. И ако се човек може сложити с пиџом да „царизам“ није једноставан појам и да је он у себи крио пуно потхвата корисних и напредних, он се није увек могао снаћи, и то не само у томе смислу што је био недовољно еластичан да уведе реформе кад треба, него и у томе смислу што није умео да се увек и са довољно убјеђења и довољно поуздања бори против револуционарних тежњи.

Ђ. Тасић

Професор Д-р Лаза М. Костић,
Коментар Устава Краљевине Југо-

славије од 3 септембра 1931, Издање Геце Кона, 1934, ст. 298. — Госп. Костић, који је недавно издао прву књигу о нашем административном праву (организацији административне власти), коју смо овде забележили, издао је сада коментар Устава. И то је било, нема сумње, потребно пошто немамо ниједног коментара, још мање система, имајући при томе у виду, важност коју има Устав за једну земљу. Посао му је свакако био много олакшан, што је већ имао пред собом систематски обрађен Виловдански Устав у одличном делу г. С. Јовановића *Уставно право Краљевине С.Х.С.*, 1924, и он се овим делом изобилно послужио, пошто су многе одредбе остале истоветне и у овом Уставу. Ипак он је уложио много труда и радио детаљно и исцрпно, тако да му мало треба да овај коментар претвори у систем. Још је имао ту сретну мисао да увек даје, претходно, уз сваки одељак Устава, општи поглед на дотични одељак, после чега долазе објашњења појединих чланова.

Једну ствар му ипак морам приметити. И ако је ово коментар, ваљало је нагласити више главне црте уставног уређења, — код г. Костића се дешава да више говори о неким стварима техничког значаја, а да пређе не застајући, преко неких начелних питања. Даље још, што се тиче метода, било је потребно јаче истаћи политичке моменте и разлоге, као и политичку стварност, из које је поникло и на којој се држи садашње уставно стање, јер без тога је немогуће објаснити многе прописе. Онда би можда другаче изгледао однос основних уставних чинилаца: краља, парламента и народа, него што је то претстављено у овом коментару. Ми мислимо у првом реду на питање је ли ово парламентарна монархија или није, на пропис који краља проглашава заштитником народног јединства и државне целине (чл. 29 Устава) и сличне њему.

Ђ. Т.

Чиновническо право, отъ Петко Стайновъ, томъ второй, София, 1934. — Ми смо овде већ забележили прву свеску овог одличног дела бугарске правне књижевности. Истим методом и са истим одликама исправља проф. Стајнов у овој свесци одговорност чиновника у свима њеним облицима и у вези с одговорношћу државе, затим престанак (крај) чиновничке службе:

одн. отпуштање. Од интереса за наше правнике биће нарочито партија о одговорности чиновника, недовољно обрађена у нашем позитивном праву и нашој науци. Проблем је теориски засновао, посматрао га компаративноправно, стављајући критику на поједине системе и спровео га кроз све детаљне дистинкције. Као и прву свеску ми можемо препоручити топло и ону. О основама овога дела проф. Стајнова (обухватајући прву и другу свеску) види наш приказ књиге Стајнова: Le Fonctionnaire у овом часопису.

Ђ. Т.

Д-р Л. Владикинъ, **Правната природа на библијската монархија, 1933.** — Овом својом интересантном расправом о библијској монархији г. д-р Л. Владикин, професор јавног права правног факултета универзитета у Софији (сада и декан тога факултета) попуњава празнину из историје упоредно-уставног права. Закључци, до којих долази, следећи су. Библијска монархија је наследна. Цар је божји помазаник, чији се избор врши путем акта свете тајне миропомазања. Ипак неопходно је народно одобрење тога избора; само, оно је потребно не за сâм чин наименовања него само за вршење функције. Што се тиче наслеђивања престола, важи начело прворођења. Ако ред не би био одређен, онда би сâм цар одређивао наследника. Могуће је било и то, да цар за живота још одређује себи сауправитеља (Mitregent). Престонаследник се може зацарити и док је још малолетан. Наслеђивање бива по мушкој нисходној линији.

Ђ. Тасић

✓ **Zbornik znanstvenih razprav, X letnik 1933-34. Izdava Proforski zbor juridicne fakultete. Ljubljana 1934. Str. 218.** — Десета књига ове одличне публикације Правног факултета у Љубљани садржи и сам расправа. Г. д-р Метод Доленц, који се већ дуго времена, поред кривичног права, бави интензивно и проучавањем историје словеначког права, објавио је расправу *Лично и породично-правна питања у правосуђу словеначких народних судија*, која садржи детаљно истраживање из старог извора, познато под именом „горске букве“ (1543 год), који је у ствари био зборник обичајног права словеначког. — Г. д-р Борис

Фурлан дао је једну занимљиву студију из филозофије права *о Теорији правног одлучивања* (Теорија правног одлучивања), — правног силогизма). То је једна студија из области логичног у филозофији права. Фурлан излаже најпре класичну теорију по којој је свака примена права логичан закључак у коме виши став (propositio maior) сачињава нека правна норма, доњи став (propositio minor) је извесна радња, а пресуда је закључак (conclusio). Око овог схватања су се сукобиле две школе, школа слободног права и школа егзегезе, која је често називана силогистичком школом. Фурлан доказује да теорија слободног права не одбија увек силогистички карактер правног резонавања. Он покушава да реши сукоб између две школе, који се у ствари своди на разлику гледишта о изворима права, и долази до закључка да је propositio maior једно правно правило, које је са граматичког гледишта један предлог, са логичког гледишта хипотетичка одлука а са социалног гледишта императив. Ово разликовање омогућује Фурлану да изгледи сукоб између нормативне и императивне теорије. У даљем проучавању Фурлан констатује да је полазна тачка у примени права у ствари propositio minor а не propositio maior, и из тога изводи своје коначне закључке, који се свode на то да ће правни силогизам остати ваза идеална форма правних пресуда. — Г. д-р Виктор Корощец даје једну занимљиву анализу *Нових одломака Гајевих Институција*, пронађених у Каиру почетком 1933 године, као фрагменти једног рукописа из четвртог или из почетка петог века. Ови одломци осветљују неколико празнина римског права. — Г. д-р Радо Кушеј даје једну исцрпну судију *Брачних правила српске православне цркве* из 1933 год. То је до сада најпотпунија анализа ових правила у нашој стручној књижевности. — Г. д-р Станко Лапајне проучава *Сиорове о међу* (actio finium regundum), нарочито с обзиром на право које важи у Словеначкој. — Г. Александар Маклецов дао је студију *О појму и проблемима криминалне полиције* у којој је изложио најглавнија спорна питања ове правне гране и навео разна гледишта која покушавају да та питања реше. — Г. д-р Евгеније Спекторски објављује расправу *Посшанак конструишне методе у правно*

науци, чије осниваче он налази међу рационалистичким филозофима 17 века. П) Спекторском, Гроциус је један од првих пошао овим путем. Хобесова политичка доктрина је чисто конструктивна. У писце овог правца он убрја Вајгела, Пуфендорфа и Лајбница, па затим Монтескија, Русоа и Канта од којих су ову методу применили у правној науци Хајнециус и Кристиан Волф. Преко историске школе ова метода је доживела свој врхунац у делима Јеринга. Најзад, Спекторски излаже утицај ове методе код савремених правних писаца. — У последњој расправи овог Зборника Г. д-р Иван Томшич излаже *Најновије напоре да се раш избегне*. То је једна детаљна студија савремених проблема међународног права у којој су изложени сви новији напори да се рат замени мирним решавањем међународних спорова, све до пактова о ненападању.

И ова књига Зборника знанствених расправа, па својим студијама писаним са дубоким познавањем, и са разноликости тема које привлаче интерес свих правника, теоретичара и практичара, као и остале књиге чини част Правном факултету у Љубљани и једна је од публикација које треба да уђу у сваку библиотеку наших правника. Чланови „Друштва пријатеља правног факултета“ у Љубљани добијају ову књигу за свој члански улог.

И. Пржић

Académie de droit international de La Haye — Recueil des cours — tomes 43, 44, 45 (1933: I, II, III) колекције, Librairie du Recueil Sirey, 22, Rue Soufflot, Paris. — Из написа, који су објавили г. професор Жив. Перић, универзитетски доцент г. др. Илија Пржић, и г-ђа др. Анка Гођевац, читаоци „Архива“ имали су прилике да се упознају са постојањем Академије за међународно право у Хагу. У њиховим написима истакнут је био велики значај, који Хашка академија има за науку међународног права и њен развој. Као први Југословен, који је био редовни слушалац предавања на академији у Хагу, ми смо такође имали прилике да нагласимо велики утицај који она врши.

На Академији за међународно право у Хагу, као што је познато, јула и августа сваке године, почевши од 1923 год. када је Академија отпочела свој рад, одређени и позвани научници

светскога гласа и угледа, и то редом сваке године други, држе предавања из свих грана међународног јавног и приватног права. Та се предавања затим, благодарећи финансијској помоћи Карнеџијеве задужнице за међународни мир, у целини штампају у поменутој збирци предавања Хашке академије.

У колекцији ове збирке, чије је штампање предузела позната француска књижара Recueil Sirey (почела ју је издати књижара Hachette), изашли су до сада 45 томова. Тих 45 томова садрже 241 предавање, које су 235 научника из свих крајева света заједнички са 1933 годином одржали на Академији у Хагу. Од наших научника имали су ретку част да буду позвани да одрже предавања на Академији у Хагу, г. професор Живојин Перић, професор Правног факултета у Београду и г. др. Милорад Стражњишки, пређашњи професор правног факултета у Загребу и пређашњи посланик наше Краљевине у Хагу. Г. Перић одржао је своје предавање 1929 године. Предмет његовог предавања било је излагање *о концепцији међународног приватног права према доктрини и пракси у Југославији*, и донето је у 28 тому (1929: III) Збирке предавања. Г. Др. Стражњишки одржао је своје предавање у 1933 г. *о Конференцијама за међународно приватно право после рата* и донето је, као што ћемо мало после видети, у 44 тому Збирке.

Колекција Збирке предавања, у овој и оваквој својој целини, претставља праву кодификацију теорије свих грана савременог међународног јавног и приватног права, осим међународног ратног права, које је врло слабо или никако заступљено у настави на Академији у Хагу. Три најновија тома Збирке, томови 43, 44 и 45 носе предавања (која у ствари претстављају потпуне научне монографије о једном питању), која су на Академији у Хагу одржана у току 1933 год.

Том 43 објављује следећа предавања: 1) *Simon Rundstein-a*, из Варшаве, *о Шталном суду за међународну правду као инстанцији за жалбу*, 2) *Marc Vichniac-a*, из Париза, *о међународном стању апартида*; 3) *Arnold D. Mc Nair-a*, из Кембриџа, *о примени и интерпретацији уговора по британској јуриспруденцији* (стр. 251—305); 4) *Frede Castberg-a*, из Осла, *о методама међународног јав-*

ног права (стр. 313—383); 5) *Samilo Barcia Trelles*-а, из Валадолида, Шпанија, о *Француску Суарезу (1548—1617)*, шпанским теоретичарима XVI века и модерној школи међународног права (стр. 389—551); 6) *Arthur Nussbaum*-а, из Берлина, о *златној клаузули у међународним уговорима* (стр. 559—657); 7) *Choucrist Cardahi*-а, из Бејрута, о *француском мандату над Сиријом и Либаном и његовој примени у међународном јавном и приватном праву*.

Том 44 доноси предавања: 1) *Pierre Arminjon*-а, о *појму спечених права у међународном приватном праву* (стр. 5—109); 2) *H. C. Gutteridge*-а, из Кембриџа, о *сукобу закона и судској компетенцији у личним тужбама* (стр. 115—197); 3) *Sir John Fisher Villiam*-а из Оксфорда, о *доктрини признавања (reconnaissance) у међународном праву и њеном најновијем развоју* (стр. 203—313); 4) *Michel Zimmermann*-а, из Брна, о *кризи међународне организације крајем средњег века* (стр. 319—437); 5) *Milorada Straznicku*, из Загреба о *конференцијама међународног приватног права после свешског рата* (стр. 443—561); 6) *Georges Ripert*-а из Париза, о *нормала грађанског права примењеним на међународне односе — прилог проучавању општих принципа права предвиђених у Статушу Салског суда за међународну правду* (стр. 569—663); 7) *Manlio Ullina*, из Трста, о *дејству наследства држава у погледу других обавеза осим јавних дугова* (стр. 669—773).

Најновији, 45 том објављује ова предавања: 1) Г-це *Helen Dwight Reid* из Буфала, о *међународним сервисушима* (стр. 5—7.); 2) *Bohdan Viniarski*-ог, из Познања, о *општим принципима међународног речног права* (стр. 79—217); 3) *Oscar Buttler*-а, генералног консула Чехословачке у Паризу о *штампани и међународним полицијским односима* (стр. 223—382); 4) *Curt Rühlmann*-а, из Кила, о *проблему моралних личности у међународном приватном праву* (стр. 391—473); 5) *Charles E Hill*-а, о *међународном режиму поморских мореуза* (стр. 479—555); 6) *Cino Villa*, из Турина, о *међународној заштити индивидуалне слободе и моралности* (стр. 561—666); 7) *Boris Mirkine Guetzevitch*-а о *уставном праву и организацији мира (уставно право мира)* (стр. 673—773).

Са задовољством желимо да истакнемо, на крају ове белешке, да су имена и мишљења наших правника често цитирана и излагана на Хашкој академији. Тако се је *Siotto Pintor*, професор међународног права на универзитету у Флоренцији у своје предавању одржаном на Академији 1928 године о *међународном режиму реке Еско* (в. Recueil des cours, tome 21, стр. 285—369) позивао на мишљење о принципу слободе речне пловидбе у међународном праву, које је г. др. Војислав Радовановић, сада секретар нашег Послаништва у Лондону изложио у своје делу: „*Le Danube et l'application du principe de la navigation fluviale*“ Genève, 1925. — У предавању, које је прошле године одржао на Академији у Хагу руски научник *Marc Vichniac* о *међународном стању апашрида* (в. горе садржај тома 43) цитирана су на неколико места мишљења г. др. Ивана Субботића, саветника нашег Министарства иностраних послова узета и из познатог његовог научног дела: „*Effets de la dissolution de l'Autriche-Hongrie sur la nationalité de ses ressortissants*“, Paris, 1926.

Д-р Стеван Ђирковић

Мирко Г. Авакумовић, „*Прекид и обнова дипломатских односа између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Албаније 1927*“, — Београд, 1934 године, Штампарија „Привредник“ стр. 8. — Г. Мирко Г. Авакумовић, из једне веће студије у раду, изложио је на прегледан начин у својој публикацији, према објективним подацима, како је због хапшења једног нашег сународника В. Ђурашковића, 27 маја 1927 године у Драчу, дошло до прекида дипломатских односа између две суседне земље. Ненормално стање у односима Албаније и наше Краљевине трајало је једно врло кратко време, нешто више од два месеца, јер су дипломатски односи васпостављени 9 августа 1927 године. Покушај да се тај инцидент изнесе пред Друштво народа с позивом на чл. 12 Пакта, није успео. Инцидент је изглађен посредством Великих Сила. Цео овај случај заборављен је и припада историји. — Публикација г. Авакумовића послужиле као користан прилог проучавању дипломатске историје послератних односа између наше Краљевине и Албаније.

Д-р Ст. Ђ.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1934, бр. 6. — Д-р Фрањо Горшић: Међупредлог за утврђење. — Д-р Фердо Чулиновић: Аберација у кривичном праву (*Aberatio ictus*). — Будимир Плакаловић: Врсте пресуда у грађанском процесном праву. — Миодраг Стојановић: Правници и судски одмор.

Бр. 7—8. — Д-р Видан О. Благојевић: Антонин Ранда. — Драгић Н. Солдаговић: И по новом меничном закону удата жена може се по меници обвезати само по одобрењу свога мужа. — Д-р Лазо М. Костић: „Одобравање“ управних аката финансијским записима. — Д-р Еуген Сладовић: Холдинг-друштво у порезном праву. — Драг. Кнежевић: Неколико напомена о закону о побјању правних дела изван стечаја и о његовој примени. — Душан М. Томашевић: Исплатни ред потраживања окружних уреда за осигурање радника за случај стечаја. — Д-р Јурај Кулаш: Принцип каузалитета у кривичном праву. — Ђура Суботић: Доказна снага земљишних књига. — Гојко Терић: Рекурс.

МЈЕСЕЧНИК (*Glasilo Pravničkoga društva u Zagrebu*). 1934, бр. 6. — Dr. Hugo Werk: Unifikacija Zakona zahteva jedan kasacioni sud. — Dr. Franjo Milobar: Rooseveltov veliki eksperimentat. — Dr. Nikola Mandić: Knjižni upisi kao posljedica krivičnog djela. — Dr. osip Rucner: Povlačenje tužbe i odricanje od tužbovnoг zahtjeva. — Dr. Julije Mogan: O zastarjelosti pomorskoga trgovačkoga zakona. — Drago Madjer: Jesu li ratni invalidi oslobođeni od kuluka? — Branko Šeringer: Nadležnost upravnih sudova u sporovima po zakonu o nužnim prolazima.

Бр. 7. — Dr. Ivan Maurović: In memoriam Antonina Rande. — Dr. Mile Devčić: Dali je svjedačo obećanje дано по свједоцима у поступку пред среским судом, када отпада потреба закљинјања, равно заклетви. — Dr. Nikola Passek: Suparničarstvo i glavna intervencija по новом грађ. пар. поступку. — Dr. Stojan Jeremić: Istovjetnost osoba i tijela kod zemljišnoknjižnih upisa. — Dr. Slavko Kiršner: Službeni односи по zakonu о радњама. — Dr. Milan Brihta: O sudskoj надлежности код оброчних послова.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1934, бр. 10—11. — Д-р Јосип Шиловић: Побачај се мора строго казнити. — Иван Шкарија: Електрификација земље. — М. Агапов: Карактеристика криминалне педагогије као науке. — Ј. Н.: Међународна ваздухопловна полиција. — Јов. Б. Мијушковић: Може ли се по § 465 тач. 6 у § 484 Г. с. п. наплатити егзекутивним путем од првог купца, без судске пресуде или решења, разлика куповне цене између прве и друге односно треће јавне продаје, када та разлика (штета) прелази висину положене кауције? — Н. Оцокољић: Пројекат закона о градским општинама. — Бранислав Белошевић: О правним лековима у кр. делима. Ванредна ревизија (§ 354 крив. суд. пост.). — Рад. В. Јовановић: *Comparatio literarum* по новом грађ. пар. поступку.

Бр. 12—13. — Уредништво: Д-р Антон Ранда. — Д-р Лазо М. Костић: Волонтери у државној служби. — Никола Р. Анђелковић: Извиђајне радње полицијских власти. — Атан. Јаковљевић: Законски конкубинат. — Мих. Т. Банковић: Порнографија. — Бож. Д. Маринковић: Отказ пуномоћија. — Младен Ставрић: Плаћање приреза. — Ф. Ђосић: Неколико речи поводом мишљења Касац. суда у Београду о примени § 49 стар. грађ. суд. пост. — Мирослав Б. Павловић: О скитничењу (вагабондажи) и просјачењу с обзиром на модерно законодавство.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1934, бр. 6. — Dr. Eugen Sladovic: Delikti preduzeća; Dr. Alojz Gradnik: Materijalni in procesualni položaj, če sodišče ni izdalo v preskusni dobi odtolbe o prekinitvi odloga izvršitve rogojne obsodbe. — Д-р А. Гавела: Трошкови кривичног поступка и ослобођење од казне. — Владимир Тимошкин: О пропису § 87-II К. з. — Леонид Гельфенбајн: Обустава крив. поступка и § 53 К. п. — Самуило М. Нахмијас: Одлагање извршења казне и накнада штете. — Стеван Бранковић: О крчмарској вересији. — Светислав Поповић: Нешто о апсолутној надлежности општинских судова. — Рад. Милетић: Неколико речи о државинским тужбама и поступку по њима. — Мил. В. Кукољац: Утврђивање вредности спорног предмета по § 55 грађанског пар. пост. — Јосип Рул: Наши нови земљишнокњижни прописи. — Фрањо Кисел: Мандатни поступак и поступац по платежним налозима. — Стојан Јовановић: Прва пуна седница Касационог суда.

Бр. 7. — Д-р Видан О. Благојевић: Поступак посредовања у теорији и пракси. — Стеван Бранковић: Парична зависност. — Јован Лепосавић: Облик паричне пуномоћи ако властодавац не зна или не може писати. — Фрањо Сарделић: Судац под законским режимом слободне оцене доказа. — Боривоје Д. Петровић: Појам о дејству колективног уговора у Југословенском цивилном праву. — Д-р Јулије Хан: Питање сељачких меница

у реесконту. — Д-р Ј. Весел: Јесу ли новинари без правне заштите на територију апелационог суда у Сарајеву. — Божо Рукавина: Кохезија у светлу кривичних права. — Д-р Јурај Кулаш: Положај лекара и надрилекара у нашем кривичном законнику. — Д-р Иво Ласић: Ублажавање казне по § 71 тач. 5 К. з. — Здравко Ј. Здравковић: Анализа једног параграфа кривичног законика.

ПРАВНИ ЗБОРНИК (Мјесечни правни часопис у Подгорици) 1934, бр. 1—2. — Лазо М. Костић: Уредбе. — Милован М. Вуковић: О остојбини. — Марко Поповић: Деликти против живота. — Милован Вукчевић: Двије кризе и њихово лијечење — инфлација, дефлација, смањивање дугова и улога и камата на ове.

НОВЕ КЊИГЕ

Перић Живојин М., Лично брачно право по српском грађанском законнику. Предавања на Коларчевом народном универзитету. Београд 1934 Библиотека за правне и друштвене науке бр. 30. Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д. Стр. 90.

Чубински Др. Мих. П., Научни и практични коментар кривичног законика Краљевине Југославије. Друго допуњено и поправљено издање. Београд 1934. Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д. Стр. 746.

Лазаревић др. Адам П., Савремени правни проблеми. Расправе и чланци. Београд 1924. Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д. Стр. 200.

Krek G., Zur jugoslawischen Zivilprozessordnung. Kritische Bemerkungen anlässlich des Goršičschen Kommentars. Sonderdruck aus „Zeitschrift für Ostrecht“, VIII Jahrgang, Heft 3. SS. 177—192.

Ристић Д-р Андрија М., Правни положај странца, Београд, 1934, Стр. VIII + 133. Библиотека југословенског удружења за међународно право, Св. 35.

Вујанац Вој. М., Порабни спорови, Скраћени поступак §§ 655—671 грађ. парн. пост. Београд 1934, стр. 40.

Горшић Д-р Фрања, Заштита државине (поседа) у Србији са посебним обзиром на подручје апелационог суда у Београду. Zvláštni otisk z Randova Jubilejního Památniku. V Praze, 1934, стр. 35.

Година Д-р Дионис, Пракса југословенског грађанског парничног поступка. Београд 1934. Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д. стр. XX + 208.

Tomašević D-r Jozo, Die Staatsschulden Jugoslaviens. Mit einem Vorwort von Prof. D-r Velimir Bajkić, Zagreb 1934. стр. 16.). Цена 50 дин.

Брашић Ранко М., Девизно-валутни прописи и наша спољна трговина. Предговор Ђорђа Давидовића. Издање ревије „Економско-финансијски живот“. Београд 1934. стр. 110.

Предоснова Грађанског законика за Краљевину Југославију. Текст. Издање Министарства правде Краљевине Југославије. Београд 1934. Стр. 280.

Начело слободног уверења у кривичним парницама. Интересантна расправа кривице Јована Миленковића дипломираног правника и докторанда права у Паризу, оптуженог због нехатног убиства. Врање 1934. стр. 168.

Уредник Власник у име Правног факултета
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ Д-р ДР ГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ
15, Алексе Ненадовића, тел. 27173 и 28014 47, Његушева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“ Кнез Михаилова улица бр. 3
Тел. 21-450 Живојин Д. Благојевић, Кондана 10. Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXV ДРУГО КОЛО

25 Март 1935

КЊИГА XXX (XLVII) Бр. 3

СТОГОДИШЊИЦА РУСКЕ КОДИФИКАЦИЈЕ У СВЕТЛОСТИ ТЕОРИЈЕ О ЗАКОНОДАВСТВУ

Године 1934 била је прослављена хиљадучетирстогодишњица Јустиниановог законодавства. Оно се обично сматра као најопширније законодавно дело у светској историји. Међутим баш пре стотину година, наиме године 1835 у Русији ступило је на снагу једно кодификационо дело које је, као што са пуно разлога тврде професори Нолде и Фађејев, много надмашило Јустинианов подухват јер обухвата целокупно позитивно право осим црквеног и војног. Југословенски читаоци имали су већ прилику да се упознају са овом величанственом кодификацијом преко чланака господина професора Тодора Тарановског „Поводом стогодишњице кодификације целокупног руског права“ у Летопису Матице Српске за јануар 1933 и писца ових редака „Stoletnica splošne kodifikacije ruskega prava“ у Slovenskem Pravniku за 1933 (3 – 4). Наш је садашњи задатак да допунимо ове чланке тиме што ћемо приказати руску кодификацију у светлости ондашње теорије о законодавству.

1.

Теорија о законодавству прошла је кроз три фазе: рационалистичку у XVIII столећу, социолошку у почетку XIX столећа и социално-политичку, почевши од последње четврти XIX столећа. Према рационалистичком схватању не само у логици и математици, него — упркос Аристотелових напомена — и у политици има непобитних аксиома које важе за сваки народ на сваком месту и у свако доба. У овим аксиомама се садржи нормални тип сваке људске заједнице. Као што се вели у уводу Декларације права човека и грађанина од године 1789, „једини је узрок јавних несрећа и кварења власти незнање, заборав или презирање“ ових аксиома. Кривица је до оних, који према ондашњим схватањима, да наведемо Шекспиров израз, управљају маказама судбине, наиме до монарха. Али и лек је такође у њиховим рукама, јер они располажу законодавном моћи. Ова пак моћ је чудотворна. Филанциери уверавао је да „за паметног законодавца ништа није немогуће“. Чак и Монтескије поред свих својих социолошких обзира тврдио је да законодавац може направити од

човека животињу и од животиње човека. Према томе све што не ваља пада на терет рђавог законодавства из прошлости и садашњости. Али све може да иде на боље чим буду донети за будућност бољи закони. И то може да се изврши без икаквих тешкоћа: „ако тражите добре законе, спалите ваше старе и изгласајте нове“, саветује Волтер. Уколико ови нови закони садрже очевидне аксиоме, они према изразу физиократа Кенеа нису ништа друго до „декларација природних закона“. Апсолутни, т. ј. буквално ослобођени, разрешени од ма какве одговорности према поданицима, али истодобно просвећени монарх може да буде безобзирни деспот у доношењу оваквих закона. Физиократ Мерсие-де-ла-Ривјер правда такав деспотизам тиме што су у истом смислу и Еуклидове аксиоме деспотске. У име таквих идеја Бентам је предлагао „саградити зграду среће рукама разума и закона“, Фридрих II је дао Самуилу Кокцеју налог да изради „стални и вечити грађански законик“ а Јосиф II покушао је да помоћу рационалистичког законодавства донесе срећу својим народима. У истом смислу је радио и творац Аустријског грађанског законика од године 1811 Цајлер. Овај писац књиге „Природно грађанско право“ (1802) био је задахнут истим рационалистичким идејама, које су натерале Самуила Кокцеја да склопи универсални систем „пригодан за све државе које узимају природни разум за правило својих закона“. Наслањајући се на Кантове идеје, Цајлер је у законодавној комисији прогласио рационалистичко природно право за праизвор (Urquelle) позитивног права¹⁾. Зато поред свих напора професора Слободе да и код Цајлера пронађе такво схватање суштине законодавства које личи на Савињијеву теорију,²⁾ Ландсберг је имао пуно разлога кад га је уврстио у ред типичних рационалиста из XVIII столећа.³⁾

Радикализам рационалистичке теорије о законодавству био је у потпуном складу са тежњама француске револуције. Зато је Конвент поверио реформу законодавства „филозофима“, и то таквим који, према Камбасересовом изразу, зидају законике на покретном песку система. Али када је револуција била већ на измаку, истакла се нова, наиме социолошка теорија о законодавству. У њој су дошле до пуног изражаја оне Монтескијеве идеје о правом „духу закона“ које су се у XVIII веку показале као преране.

Главни проповедник нове теорије, био је још пре Савињија Порталис, коме Француска дугује свој грађански законик од године 1804. Овај писац књиге „О употреби и злоупотреби филозофског духа у XVIII столећу“ одлучно пориче да

1) E. Swoboda, Das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch im Lichte des Lehren Kants, 1926, s. 50.

2) E. Swoboda, Franz von Zeiller, 1931, 35 sq.

3) E. Landsberg, Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft, III, 1, 1898, 528.

човечји род „престаје и почиње сваког тренутка“ и да људи само добијају када се одричу „богатог очеве наследства“. Даље, он тврди да је све, што је старо, некада било ново. Уверава да је историја „експериментална физика законодавства“). Тек је Порталис схватио у пуном обиму и значају идеју-водиљу Монтескијевог „Духа закона“: место априорног законодавства захтева да се закони прилагођују „карактеру, навикама, стању народа, за који се доносе“. Право законодавство није толико императивни пропис, колико индикативни опис стварне друштвене структуре. „Шта је грађански законик? То је скуп закона, чија је сврха да прегледају, руководе и бележе односе друштвености, породице и интереса, које имају узајамно људи који припадају истој заједници. Свако друштво има своје грађанско право. Ово се право могло створити само постепено“.⁵⁾ Према томе законодавац не треба ништа да изуме. Има само да бележи, али не вештачке или априорне принципе, него природну и стварну друштвену еволуцију у којој „понекад једни закони укидају друге, понекад то чини прост обичај“. У таквом смислу „народни закони се израђују током времена, али, право речено, они се не праве“. Према Боналдовом изразу закон је само исказ односа који природно постају између људи⁶⁾ и законодавац је само секретар природе.⁷⁾

Порталисова теорија није остала само на хартији. Она је дошла до пуног изражаја у његовом ремекделу, наиме Наполеоновом законнику.⁸⁾ Овај законик сачињава само правни оквир за ону стабилну друштвену структуру која се стварно успоставила чим је Француска пребродила револуцију⁹⁾ или према сликовитом Порталисовом изразу, „он се појавио после револуције налик на оне добротине знаке, који се развијају на небу да би изашао на видело крај велике олује“. Један од првих тумача овог законика декан у Кобленцу де Ласо (de Lassaulx) подвлачио је да се у њему огледа „утицај националне нарави и навика“.¹⁰⁾

Године 1815, дакле после десет година откако је Наполеонов законик ступио на снагу, изашла је чувена Савињијева књига „О позиву нашега доба ка законодавству и правној науци“. Поред свих испада једног немачког родољуба против француског законика у овој књизи и у другим пишевим де-

4) J. G. Locré, *Esprit du Code Napoléon*, I, 1807, 134—137, J. Bonnecase, *La pensée juridique française*, I, 1933, 512.

5) Bonnecase, I, 511.

6) *Du divorce*, *Oeuvres*, II, 1864, 52.

7) *Théorie du pouvoir politique et religieux dans la société civile*, *Oeuvres*, I, 393.

8) J. Bonnecase, *La philosophie du Code Napoléon*, deuxième édition, 1928, 35 sq.

9) В. пишев чланак „Стодвадесетпетгодишњица Наполеоновог законика“, Српски књижевни гласник, 16 јун, 1929.

10) Bonnecase, *La pensée*, I, 513.

лима, право речено, само се понављају Порталисове тврдње. Код Савињиа оне су само систематски разрађене те су добиле облик социологије своје врсте, правне теорије и правне политике.

Полазна је тачка Савињијеве социологије следећа: „сваки појединац неминовно мора да се замисли као члан породице, народа, државе“.¹¹⁾ Дакле друштвена је целина претежнија од осамљене индивидуе. Ова пак целина није механичка збирка, него живи организам са заједничком душом. Према томе, надовезујући своју теорију на Монтескијев „Дух закона“, Савињи тврди да је право сваког народа израз „народног духа“. Правна наука има само да преводи овај дух на свој технички језик. Законодавац пак преводи га на свој императивни језик и на тај начин од типа ствара норму. Овакве норме не могу да буду свагда и свугде истоветне. Као и романтичар Фридрих Шлегел, Савињи сматра да свет није систем него историја. У историји пак све се мења. Осим тога сваки народ има своје индивидуалне особитости, барем докле год се развија и цвета. Само народ који је већ остарео губи своју индивидуалност. И онда доживљује „прелаз од органичене, али свеже и жилаве индивидуалности ка неодређеној универсалности“.¹²⁾ Тек онда се национално право потискује универсалним и добије маха *ius, quod naturalis ratio apud omnes Romines constituit*. Али, мисли Савињи, у почетку XIX столећа овакво опадање још се не примећује код европских народа.

Са таквом социологијом која потсећа на потоње назоре Данилевског, Константина Леонтијева и Шпенглера подудара се и Савињијева правна теорија. Није то апстрактна нормативна теорија, чија начела лебде изнад државе и друштва. Није то ни императивна теорија, за коју је свака заповест државне власти једини извор објективног права. То је индикативна и социална теорија, за коју је право израз друштвеног стања конкретног народа. Као да понављајући Порталисову тврдњу да законодавац не сме да се сматра „као да је одвојен од своје нације“¹³⁾, Савињи уверава да није прави законодавац ван нације, него у њеном средишту; и закон је „орган народног права“.¹⁴⁾ У вези са тиме није на пример значај римског права у томе, што су њега озваничили Јустиниан и други суверени, нити у томе што је оно писани разум или, као што је године 1854 уверавао Ленц, „апсолутно право“.¹⁵⁾ Него у томе што је оно плод дуготрајног искуства Римљана,

¹¹⁾ Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, I, 3.

¹²⁾ Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, zweite Auflage, 1828, VIII, 116.

¹³⁾ Bonnacase, I, 511.

¹⁴⁾ System des heutigen Römischen Rechts, I, 1840, § 13, s. 39.

¹⁵⁾ G. Lenz, Ueber die geschichtliche Entstehung des Rechts, 1854, 35.

ових античких Енглеза, који су били нарочито обдарени правним смислом.

У вези са таквом правном философијом добија свој прави значај и Савињијева теорија о законодавству. Она се састоји у томе што законодавац тек онда има да се да на посао, када је у дотичној друштвеној структури наступила таква темељна промена, за коју више не ваља старо право. Према томе, Савињи се одупирао доношењу новог грађанског законика за Немачку из истих разлога које је мало пре Порталис наводио у корист преке потребе да Француска добије нови законик. Обојица воде рачуна о стварној еволуцији и о њеној неједнакој брзини у њиховим земљама. Немачка није доживела пред почетак XIX столећа ону дубоку структурну промену, која је пала у део Француске. Стога њен правни живот може и даље протичати у старом оквиру. Заменити, као што је предлагао Тибо, постојеће позитивно немачко право неким апстрактним и универсалним правом, које би било, „тако рећи, само једна врста чисте правне математике“¹⁶⁾, значило би вратити се рационализму XVIII столећа. Реципирати т. ј. усвојити туђи законик, на пример аустријски од године 1811, као што је предлагао Шмид¹⁷⁾, или француски, као што је предлагао Цахарие¹⁸⁾ значило би одрећи се сваке везе позитивног права са „народним духом“. Покушати да се помоћу напредног законика убрза темпо немачке друштвене еволуције значило би поновити промашене илузије старог схватања полициске државе. Зато место вештачке „фабрикације“¹⁹⁾ нових Законика Савињи је предлагао да се примењује старо право све док се не промени из темеља немачка друштвена структура. Стварност је оправдала гледиште овог „Фабија Кунктатора у законодавству“. Немачка је тек онда постала зрела за нови грађански законик од године 1900, када се претворила у индустријску и империалистичку земљу, у којој се, као што је приметио Зом,²⁰⁾ пређашњи земљопоседник и земљорадник (Landmann), претворио у трговца (Kaufmann), који обавља своје послове у чаршији.

Порталисова и Савињијева социолошка теорија о законодавству поред свега свога позитивизма имала је једну велику ману. Наиме одузима законодавцу ма какву активну социолошку улогу. Док се од рационалистичког законодавца захтева да довикује људима какви они морају да буду, социолошки законодавац има да ћути и само покаткад да бележи. Такво законодавство, онако исто као и филозофија у Хегеловом схватању, личи на сову која почиње да лети тек кад

¹⁶⁾ Thibaut, Ueber die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland, 1814, 54.

¹⁷⁾ Vom Beruf I, 4.

¹⁸⁾ Handbuch des französischen Civilrechts, I, 1808.

¹⁹⁾ Vom Beruf, VII, 110, IX, 148.

²⁰⁾ Die Kultur der Gegenwart, Systematische Rechtswissenschaft, 1906, 13.

је дан прошао и наступио сутон. Када се обелоданило да социална еволуција није мирни процес налик на идилично растење биљака, као што се веровало у романтичко доба Савињијеве младости, него огорчена верска, народносна и нарочито привредна борба, онда се сасвим природно индикативна теорија о законодавству показала као недовољна. Опет је избила вера у закон, који има да се донесе (*lex ferenda*). Не сме овај закон да буде, према материалистичком схватању, само огледало или одјек друштвене борбе. И може и мора да се меша у ову борбу, како би је ублажио у име дистрибутивне правичности и како би прискочио у помоћ изнемоглим и слабим. На тај начин теза рационалистичке и нормативне теорије са друге стране измириле су се у синтези социално-политичке теорије.

2.

Таква је била еволуција теорије о законодавству, почевши од XVIII столећа. У њеној светлости руска кодификација која је била извршена пре стотину година може да буде постављена на своје право место.

То је било треће велико кодификационо дело у руској историји. Прва кодификација спада у прву половину XI столећа. То је „Руска Правда“, која у многим односима надмаша т.зв. *leges barbarorum*. Друго је дело Законик цара Алексеја Михајловића од године 1649. Почевши од његовог сина Петра Великог, који је године 1700 оснивао „комору за Законик“, све до доба цара Николе I скоро непрекидно се ради на трећој кодификацији. У XVIII столећу руски законодавац није био начисто са питањем шта има да донесе ова нова кодификација. Могућна су била три решења: или рационалистички законик у духу ондашње западне теорије, или рецепција т.ј. позајмљење туђег права, на пример, шведског или најзад инкорпорација, т.ј. само прикупљање и систематско распоређивање постојећег законодавства. Најмање је имало успеха рационалистичко решење. Петар Велики, који је поред свега својега реформаторског патоса ипак био пре свега реални политичар, јако је разочарао такве рационалисте као што је био Мабли. Тако исто и „Северна Семирамида“ Катарина II није прихватила предлог физиократа Мерсије де ла Ривјера да „прогласи само оне законе које је Бог тако изразито написао у људским срцима“ и изјавила је Дидероу: „са свима вашим великим принципима могу да се пишу лепе књиге, али рђаво се ради: ви делате на хартији која све трпи, ја пак делама на човековој кожи која је осетљива на сасвим други начин“. Дакле, у томе погледу руски законодавац није хтео да иде путем Јосифа II.

Још у једном односу руски рад на кодификацији у XVIII столећу битно се разликовао од ондашње западне теорије. Наиме још пре Монтескијевог „Духа закона“ који је изашао

године 1748, у царској Русији правили су се покушаји да се законодавна функција врши преко народних претставника. Већ Петру Великом просвећени сељак Посошков саветује да се законодавство врши уз „народосаветије“. За Петра II године 1728 било је наређено племству да од сваке губерније шаље по пет посланика у законодавну комисију. Године 1761 царица Јелисавета проширује бирачки оквир те наређује да осим племства посланике за законодавство бира још и трговачки сталез. Још даље иде године 1767 царица Катарина II јер осим племића и варошана уводи у своју чувену законодавну комисију и представнике оних сељака, који нису били приватни поданици племића. На тај начин по своме склопу ова Катаринина комисија била је шира од француског сталешког представништва (*états généraux*). У другом односу била је ужа, јер са изузетком једног званичног синодског изасланика свештенство сасвим није било заступљено у њој. Ова својеврсна законодавна скупштина састојала се од 564 члана. Између њих било је свега 28, т.ј. 4% изасланика државних установа; 161, т.ј. од прилике 29% припадали су племству, 208 или око 37% били су варошани; и 167 или 30% били су посланици сељака, козака и источних „инородаца“, који су, према изразу професора Кључевског, дали комисији сликовито обељење сверуске етнографске изложбе. Сви ови посланици донели су молбе о својим, поглавито месним потребама — налик на француске *cahiers de doléance*. Ова шарена и гломазна комисија, за коју је царица написала филозофско упутство („Наказ“) у духу Монтескија и Бекарије, наравно није била оспособљена за систематску кодификацију. Али и после њеног неуспеха није била напуштена мисао о руском законнику.

Ђак швајцарског рационалиста Лахарпа цар Александар I понудио је енглеском рационалисту Бентаму да постане руски Солон. Преговори нису уродили плодом. Онда је цар поставио на чело законодавне комисије немачког барона Розенкампа, који није говорио руски и који је почео да ради на рецепцији Наполеоновог закона. И то је код руског историчара Карамзина изазвало још веће негодовање, него ли мисао о увођењу Наполеоновог законика у Немачку код Савиња. „Зар зато — лутио се Карамзин — Русија скоро хиљаду година постоји као снажна држава, зар зато скоро стотину година се ради на своме домаћем законодавству да би се ми пред лицем Европе свечано признали за будале и повукли нашу сиву главу под књижицу, коју су слепили шест или седам бивших адвоката и бивших јакобинаца“. Али није успео ни овај покушај.

Све се битно променило када је године 1825 ступио на престо цар Никола I који је изабрао за „свога Трибониана“ Михајла М. Сперанског. Уколико се о Русији, која је за страни свет у пуном смислу речи *terra incognita*, суди само по њеној књижевности, утолико се о Сперанском зна само

оно, што прича о њему Толстој у другом делу „Рата и мира“. У складу са својим негативним, чак нихилистичким ставом према држави и праву Толстој пружа неповољну слику Сперанског и исмева „празни посао“ око пројекта личних права, који је био наручен кнезу Андреју. Међутим у ствари Сперански био је један од најбољих руских државника и правника. Ма да се овај руски Порталис родио у кући сеоског ђакона, стекао је широко образовање. Превео је на руски језик Тому Кемпијског. Бео је занесен Беконем и Њутоном. Његова је жена била једна Енглескиња. Имао је велику пошту према Наполеоновој Француској. Стога су га његови противници чак прогласили за Наполеоновог шпијуна. Наравно то је била клевета. Истина пак је била да је Сперански био поштовалац Наполеоновог законика. У вези са тиме гајио је симпатију према Порталисовим идејама. Ступио је у лични додир и са Савињием, на којег је направио најбољи утисак. Године 1830 Савињи пише: „ових дана много сам општио са старим Сперанским из Петрограда, шефом законодавства, који је мили и духовити човек“²¹). Али Сперански није био само следбеник туђих идеја. Са пуним правом писао је цару Александру I: „трудио сам се да имам сопствено мишљење о свима стварима уопште и никад нисам слепо веровао другим људима.“

Још за доба Александра I, када је био упућен на законодавни рад, Сперански је писао: „једно право које није у складу са духом времена, не може да се противи његовом свемоћном дејству. Колико беда, колико крви би се могло уштедети, ако би властодршци тачније пратили кретање друштвеног духа и прилагођавали се њему“. Сви омиљени изрази Сперанског „дух времена“ и „друштвени дух“ потсећају на Монтескијев „дух закона“ и Савињијев „народни дух“. Године 1809 Сперански је карактерисао дух руске друштвене еволуције овако: „Русија се несумњиво развија у правцу слободe“. Међутим један и то знатни део руског народа, наиме већина сељака, био је разрешен од приватног поданства племству тек године 1861, т. ј. 22 године после смрти Сперанског. Наравно правни положај неослобођених сељака није био нормалан. Пре свега он се косио са достојанством сваког човека, чија заштита сачињава непобитну заслугу филозофије XVIII века. И Сперански је у томе погледу одао пуно признање „трансцендентној сфери“ права, као што се изражава Кантовом терминологијом. Осим тога правно стање сељака није већ било у складу са руском социјалном структуром. Док је стара Московска држава захтевала од свега својег становништва да подноси зањ велике жртве, сви су јој стаљежи служили од прилике у истом смислу, у каквом је

²¹) A. Stoll, Fridrich Karl v. Savigny, II, 1928, 418.

Шпенглер²²⁾ карактерисао фридрицианску Пруску. У ондашњој Русији са изузетком многобројних бегунаца сви, и племићи и сељаци, вршили су јавну функцију. Сељаци, онако исто као и племићи, нису били приватна лица и припадали су држави. Сељаци су служили држави преко племића, којима су омогућавали њихову војничку службу. Зато и земља, коју су они обрађивали, није сматрана за приватну својину, него за државну. Али у Петроградској Русији стање се темељно променило. Године 1762 цар Петар III ослободио је племство од обавезне државне службе. Логика ове реформе изискивала је да се истодобно ослободе и сељаци. На жалост то се десило тек године 1861 дакле са задоцњењем од читавог столећа. Све до тога већина сељака остала је у потчињености племству. Али правна природа ове потчињености из темеља се променила. Наиме јавноправна служба се претворила у приватно поданство. Приватноправна терминологија обогатила се појмом „насељеног имања“, у чију су покретност спадале и сељачке „душе“, којима се трговало, као што је познато из Гогољевих „Мртвих душа“. Према Пушкиновом изразу Русији је претио страховити феодализам. Цар Никола I строго је кажњавао злоупотребе сопственика сељачких душа. Али њихово ослобођење препустио је своме наследнику.

На тај начин у оно доба, када се Сперански дао на кодификациони посао, није могло бити говора о дуготрајној, а камо ли дефинитивној стабилизацији руске социалне структуре. Није био коначно сређен ни државни апарат, који је почивао на сједињењу бирократске самовоље са племићском самоуправом. Оне ревизије, чију карикатуру сачињава Гогољев „Ревизор“ и које су често пута падале у део сатиричара Салтикова-Шчедрина, показале су не само преку потребу да се учврсти законитост, коју је као највећи аманет Петар Велики завештао својим наследницима, него и да се модернизира читава администрација, судство и самоуправа. Узалуд би се чекало да ће дотичне промене доћи саме по себи, природним током друштвене еволуције. У такве промене није веровао ни Савињи, који је године 1831 изрично изјавио да сумња у ефикасност законодавства „само у погледу грађанског права, али не политичких закона“.²³⁾ У Русији пак, као што је приметио Пушкин, влада је увек предњачила друштво. Као што је у XVIII столећу израчунао историчар Шчербатов, да није било рефорама Петра Великог, руски народ тек крајем XIX столећа током природне еволуције дошао би до оног стања, које је створио својим крутим наређењима овај револуционар на престолу. Руско самодржавље није било статично и укочено, него динамично и активно. За цара Николу I све

²²⁾ В, приказ његове књиге *Preussentum und Sozialismus* у *Архиву*, август 1921.

²³⁾ Stoll, II, 435.

је то наговештавало оно доба „великих рефорама“, које је отпочело, чим је године 1852 ступио на престо његов син Александар II.

На тај начин Сперански је имао пред собом један замашни и тежак задатак. Требало је водити рачуна и о прошлости, и о садашњости и о будућности. Другим речима требало је извршити кодификацију у историском духу, али не оном, који зна само за прошлост и тежи да је пренесе и у будућност, него оном, за који, према Лајбницовој изреци, садашњост је испуњена прошлошћу и бременита будућношћу. Требало је дати одушке *legi ferendae*. Али опет, као што је Сперански писао још цару Александру I, требало „да се прелаз од постојећих установа ка новим удеси тако да би изгледало да нове установе ничу из пређашњих“.

Овај је задатак Сперански извршио на следећи начин. Пре свега средио је у хронолошком реду огромну гомилу закона, који су били донети, почевши од године 1649 до децембра године 1825, када је ступио на престо цар Никола I. Тако је постала „Пуна збирка закона Руске царевине“. Ова у правом смислу речи *immensa diffusaque legum copia*, која се састојала од 31 хиљаде аката, између којих су били и читави законици, била је године 1832 сређена у 56 огромних свезака, које сачињавају тако рећи *Monumenta juris rossica*. Сем тога закони, који су били на снази за цара Николе I, били су сређени у „Свод“ од 15 свезака. Ове, као што се приликом претреса Свода у државном савету изразио кнез Друцки-Љубецки, дигесте руског права проф. Тарановски је назвао *Corpus juris rossici*.

Али Сперански није схватио ни „Пуну збирку“ ни „Свод“ као нешто завршно и стационарно. Схватио је обавда зборника динамички. Зато „Пуна збирка“ је добила име прве збирке. Сви законодавни акти, почевши од године 1825 имали су да се спремају за другу збирку. Она је заиста изашла године 1881 и износи 55 свезака. Истодобно је почео рад на трећој збирци. Што се тиче оних закона, који су били на снази за цара Николе I, они нису били распоређени у Своду према Јустиниановом систему, који је Сперански назвао „рушевинама раскошне зграде, у којој рукама слабих и мало уметника овлаш су слеplени разноврсни драгоцени остаци“. Сперански је следио позитивно право с обзиром на две околности. Прво да се води рачуна о оној социалној структури, на коју се односе закони. У томе смислу Сперански је дошао до закључка да нису више модерне ни институциона систематика ни оштра подела целокупног права на приватно и јавно. Увео је нову систематику према разним врстама социалних заједница. Постоје две заједнице, државна и грађанска. Државна се дели на спољашњу и унутрашњу, грађанска пак на породичну и имовинску. На тај начин место осамљене индивидуе породица се проглашује за социалну хелију гра-

ђанског права. Друга је била брига Сперанског да спремни гибак оквир за неминовну модернизацију законодавства. За разлику од Трибониана он се није задовољио механичким прикупљањем новела у другој „Пуној збирци закона“. Удесио је да свака новела, чак и читави нови законици, имају да дођу на дотично место у Свод, замењујући законе, који се тиме укидају. На тај начин Свод је постао, тако рећи, корито, у коме је имало да протиче сво руско законодавство ма како било радикално. Приликом кодификације грађанског права, које сачињава први део десете свеске Свода, и нарочито облигационог права, Сперански се свесрдно трудио да оно буде на висини модерног европског, нарочито француског права. Као пранорма читаве кодификације било је проглашено начело самоограничења царског самодржавља законима.

На тај начин пре стотину година у једној шестини земаљске кугле ступило је на снагу огромно законодавно дело. Охоли запад скоро га није ни приметио. Међутим оно је имало огромни културни и социјално-педагошки значај. И сваки ко се заиста озбиљно и исцрпно бави теоријом и историјом кодификације не може мимоићи кодификацију Сперанског, који је применио на руске прилике Порталисову и Савињијеву социолошку теорију о законодавству, али с обзиром на будуће реформе и на потоњу социјално-политичку теорију.

Евгеније Спекторски

ОДГОВОРНОСТ СУДИЈА У ИЗБРАНИМ СУДОВИМА*)

Истина је да је у кривичним споровима судијама призната, Објективним Правом, власт слободе уверења. Што се тиче приватно-правних спорова, законодавства су овде подељена. Али, чак у колико је реч и о првој категорији спорова, постоји покрет против те судиске слободе у оној мери и границама како је то данас. У сваком случају, пак, слобода судискога уверења у кривичним парницама (као и у грађанским, тамо где је она допуштена и у тим споровима) призната је само у *начелу*, што ће рећи да је она и ту ограничена. 1) Судија не сме своје убеђење против оптуженога (било да се тиче питања о постојању кажњиве радње било питања о његовој кривици)

* Г.Г. Д-р Милета Ст. Новаковић, ред. проф. права на Београдском Универзитету, и Михаило Д. Јовановић, судија Беогр. Касационога Суда у пензији, у спору који је, на тражење Државнога Правобраниоштва при Министарству Финансија био против њих (и још неколико угледних личности, чиновника и адвоката, из Београда) покренут и вођен код Окружнога Суда за Град Београд — а у вези са потраживањем фирме A. Ringhofer Werke A. G., из Смихова (Чехословачка), против Краљевине Југославије и пресудом Избраног Суда донесеном по том потраживању — обратили су се на Г. Ж. М. Перића, проф. Беогр. Универзитета, молбом да би им он дао своје

црпсти из делања оптуженога која су основана на закону (закон их изречно дозвољава или их бар не забрањује: оно што закон не забрањује прећутно је њиме допуштено), јер то би значило да је суд *прошив* оптуженога тамо где је закон за њега, да суд пориче закон и ставља се изнад њега; 2) Суд не може своје убеђење против оптуженога оснивати на једном свом поступку који закон не допушта: суд је позван да закон чува и примењује а не да га вређа; 3) Суд сме своје убеђење заснивати и засновати само на чињеницама утврђеним онаквим доказним средствима која су законом уопште предвиђена и нормирана али не *сваким* ни од тих средстава за *сваку* врсту кривичних делања: код извесних кривичних радњи не могу се употребити извесни докази, мада их закон уопште допушта.

1) Када се против једног судије необавезнога (факултативнога) избраног суда, као доказ постојања дела из §-а 387. Крив. Законика, истиче чињеница *величине* његовога суди-

правно мишљење по питањима доле изложенима која су, између осталог, била, такође, од утицаја на расправу спора. Г. Перић се одазвао тој жељи Г.Г. Новаковића и Јовановића и дао им тражено мишљење, пошто је претходно, на молбу њихову, Г. Министар Просвете (Г. Д-р Илија Шуменковић) одобрио (под 12. Новембром, 1934. год., П. Бр. 37.601.), саобразно чл. 253. Опште Уредбе Универзитета (од 11. Децембра, 1931. год.), да Г. Перић може дати по том предмету своје мишљење.

Питања формулисана од стране Г.Г. Новаковића и Јовановића и односно којих је Г. Перић имао да да своје мишљење била су ова:

„1. Да ли код необавезних Избраних Судова постоји право за судије да слободно уговарају свој судиски хонорар и преко цифре одређене Уредбом о Убрзању Рада код Судских и Иследних Власти од 22. Јуна, 1921. год. (чл. 30 in fine) и да ли се може и сме из величине тако уговорене судиске награде за њихов рад изводити ма какав индицијум за дело из § 387. Крив. Зак.?

„2. Да ли се, из начина како је један судија ма у ком суду схватио и применио законске прописе код извеснога спора, може изводити ма каква сумња односно постојања дела из истог §-а Крив. Зак., т.ј. да ли судија ужива или не ужива законску слободу свога судискога уверења када закон тумачи и примењује?

„3. Да ли се доказна средства која Кривични Законик предвиђа и нормира могу употребити, као доказ за постојање кривичнога дела и одговорност окривљенога, код свију врста кривичних делања, или да нема извесних кривичних дела код којих судија не сме своје уверење базирати на ма каквом доказном средству; посебице, да ли се дело и одговорност из § 387. Крив. Зак. могу утврђивати индицијума или да ли судија код таквога дела има да се ограничи само на друге доказе, специјално на признање окривљенога и на сведоке очевидце?“

Пошто је овај спор дефинитивно свршен и Г.Г. Новаковић и Јовановић (као и остала господа са њима тужена) потпуно ослобођена сваке кривичне одговорности, и то најпре пресудом Окружнога Суда за Град Београд од 18. Децембра, 1934. год. К.З.П. 1505/34. (судили Г.Г.: Председавајући судија Миливоје Вељовић, судије: Милутин Мрваљевић и Михаило Захарић, записничар: суд. приправник, Михаило Јеличић), по §-у 280. Крив. Суд. Пост., а, затим, и решењем Касационога Суда од 14. Фебруара, 1935. год. Кре 117/35. (Г.Г.: Претседник одељења, Божидар Прокић, судије: Драгутин Арнаутовић, Живојин Васиљевић, Светлој Милутиновић и Светлој Вукајловић, записничар: секретар Иван Петковић), у нејавној седници а по §-у 345. тач. 2. Крив. Суд. Пост., ми доносимо горње мишљење Г. Перића.

Уредништво „Архива“.

скога хонорара, онда суд ставља на терет окривљеном судији једну законом сасвим допуштеном радњу. Јер, ни један законски пропис не одређује висину хонорара судија у тим судовима, што значи да је судијама ту остављена потпуна слобода да са парничарима уговарају свој судиски хонорар. Налазити, у величини тога хонорара, и само једну слабу индицију ма какве кривичне радње дотичнога судије, то би значило не само судију незаконито лишити делимично његове слободе то јест једног његовог права законом признатог му него га још за то и повлачити незаконито на одговор и евентуално га и казнити: закон једну радњу дозвољава појединцу а суд га за то кажњава! Нема спора да би такво схватање судиске слободе уверења било директна повреда закона, нити је законодавац могао суду дати једну власт која значи порицање његове, законодавчеве, сопствене власти.

Свакако да, када се једном састави необавезни изабрани суд, он функционише као јавна власт, онако исто као и обавезни изабрани суд. (Ова последња категорија изабраних судова постоји код нас, у Србији, још и данас у делокругу Апелационога Суда у Скопљу по Срп. Грађ. Суд. Пост. од 20. Фебруара, 1865 год., пошто на тој територији прератне Србије још није задобио обавезну снагу Нови, Југословенски, Грађ. Парнични Поступак од 13. Јула, 1929 год., а, тако исто, она постоји и у подручју Апелационога Суда у Београду где је, иначе, Нови Грађ. Парнични Поступак ступио на снагу 1. Јануара, 1934. год., на основу чл. 22. Финансијскога Закона од 28. Марта, 1934, год. за 1934—1935 годину у колико се тиче деобе породичних задруга. Нови Парнични Поступак, пак, не зна за установу обавезних изабраних судова: в. његове §§ 672. 697.). Али се те две врсте изабраних судова кардинално међу собом разликују по начину свога постанка. Обавезни судови постоје и функционишу по самом закону а не по вољи странака, дакле онако исто као и обични, редовни, судови: то је сасвим разумљиво, пошто су, у првом степену, обавезни изабрани судови једино надлежни за извесне спорове (за оне из §-а 434. Срп. Грађ. Суд. Пост. у Јужној Србији а у Северној Србији за деобу породичних задруга), ако се, наравно, странке не би поравнале. Од редовних судова, пак, одвајају се једино у томе што судије у овим судовима поставља државна власт, док судије у обавезним изабраним судовима одређују саме странке парничне (§ 435. Срп. Грађ. Суд. Пост.). Међутим, необавезни изабрани суд постаје и функционише *вољом самих парничара* (један случај аутономије воље појединаца у приватно-правним односима признате им §-ом 13. Грађ. Законика): ту се тиче спорова за које су надлежни не обавезни изабрани судови него судови редовни и где законодавац оставља странкама које се не би поравнале (тамо, разуме се, где може бити поравнања: § 854. Срп. Грађ. Зак., §. 433. Срп. Грађ. Суд. Поступ., §§. 672. одељ. 1. и 691. 7^о. новог Грађ. Парн. Пост.: Др. Д. Аран-

Ћеловић, *Грађанско Процесно Право Краљевине Југославије*, Трећа књига 2 Свеска, Београд, 1934, стр. 210. и 240.) да бирају између избранога и редовнога суда. Необавезни избрани суд је творевина уговора странака (§ 436. Срп. и § 672. Југ. Грађ. Парн. Пост.) у коме се мора назначити какав или какве спорове има да пресуди избрани суд (§ 436. Срп., § 672. Југ. Грађ. Парн. Пост.) а по Српском Грађ. Суд. Пост. имају се у уговору именовати и саме избране судије (§ 436.), што Југ. Грађ. Парн. Поступак не тражи.

Из те основне разлике између ове две врсте изабраних судова, т.ј. што обавезни избрани судови постоје и функционишу по наређењу законодавца а необавезни по вољи странака, проистиче та важна последица да је то једна јавно-правна дужност бити судија у обавезном избраном суду, дужност које се мора сваки примити, осим ако не стоје случајеви извињења (§ 439. Срп. Грађ. Суд. Пост.), што је опште код свих јавно-правних дужности (као, на пр., дужност поротника, тамо где постоји та установа — код нас је, од Новога Крив. Суд. Поступка од 16. Фебруара, 1929. г., нема више — старалачка дужност, дужност сведочења и т.д.), док бити судија у једном необавезном избраном суду није никаква законска дужност: од воље дотичнога лица зависи да ли ће се или не примити да суди у једном таквом суду. То изречно вели § 674. Југ. Грађ. Парн. Пост.: „Нико не мора примити се дужности избранога судије, осим ако се на то писмено обавезао; но из важних разлога избрани судија може одустати од примљене дужности“. Правило сасвим разумљиво: и, заиста, расправљање једног грађанско-правног спора то је приватна ствар парничара и они не могу наметнути другим појединцима дужност и труд да им они свршавају њихове личне и приватне послове; ако би што било противно принципу аутономије појединаца у приватно-правним односима (§ 13. Срп. Грађ. Зак.), онда би то био тај случај. Из тога, сигурно, разлога, Срп. Грађ. Поступак није ни сматрао за потребно да нарочито нормира да се нико не мора примити дужности судије у необавезном избраном суду. Судије у необавезном избраном суду могу се сматрати као једна врста овлашћеника парничара са задатком да их, у виду изборнога суђења, поравнају. Отуда и оно мишљење извесних правника [в, на пр. овде Милан Пироћанац: *О изборном суђењу*, („Бранич“, год. 1897., Бр. од 1. Новембра) који налазе да за необавезне избране судије могу бити узети и малолетници (од 7. до 21. год.), они који су под губитком грађанске части — § 18. Срп. Каз. Законика од 29. Марта, 1860 г., односно под губитком часних права — § 47. Југословенскога Кривичнога Законика од 27. Јануара, 1929. год., расипници, пошто по §-у 621. Срп. Грађ. Зак.: „Баш и у оном случају ако пуномоћник за себе оне послове свршити не би способан био, опет са пуномоћјем властодавца и трећега веже“ — § 1018 Аустр. Грађ.

Зак. — мишљење које би се тешко могло усвојити, јер је и необавезни избрани суд јавна власт а ову не могу вршити побројана лица: в. ту и §§ 678. 2^о. и 682. Новог Грађ. Парн. Пост. као и Д-р Драг. Аранђеловић, *op. cit.* Трећа књига, свеска 2, Београд, 1934., стр. 216.]

а) Правило да је дужност судије у факултативном избраном суду необавезна повлачи као даљу последицу то : да појединац може поставити *услове* под којима ће се примити те дужности. То излази *arg. a fortiori* из §-а 674. Ј. Г. П. П. : ко може више може и мање (*arg. : a maiore ad minus*), као и из §-а 13 Срп. Грађ. Зак. Када појединац има право да се у опште не прими дужности судије у необавезном избраном суду (*plus*), он, разуме се, има тим пре и право да се ње прими само под извесним условима (*minus*). Отуда, појединац има право да одреди *величину* свога хонорара и да не пристане да суди, ако парничари нису вољни да му захтевани хонорар плате. Јер, као што смо казали, судије у необавезним избраним судовима врше један приватан посао парничара, између судија и ових ствара се, у том погледу, један обичан уговор о служби, најму (*Dienstvertrag*), § 706. Грађ. Зак., што значи да, код тога као и код осталих теретних уговора, странке одређују своја узајамна права и обавезе. Овде је обавеза судија да ствар извиде и пресуде (обавеза *in faciendo*) а обавеза парничара је да судијама за то плате уговорену награду (обавеза *in dando*) — § 708. Грађ. Зак. У те односе, као приватно-правне где је воља појединца стваралац односа између њих (§ 13. Грађ. Зак.), не може се мешати држава (законодавац). Велика је, дакле, разлика овде између судија у необавезном и обавезном избраном суду. У овом последњем суду, судије имају, у основи, карактер судија у редовним судовима, само са органиченом надлежношћу, они врше један јавно-правни, општи, посао у обиму те надлежности, не, дакле, један приватан посао парничара (онако исто као што ни судије редовних судова не врше приватан посао парничара : овде је ирелевантна та околност да се спор тиче приватно-правних односа; карактер суда не одређује се по његовој функцији него по томе како он постаје: код обавезних избраних судова, као што смо већ видели, суд постаје и постоји по вољи законодавца а необавезни избрани суд по вољи парничара). Отуда, законодавац је могао да одреди награду за рад *само* судијама обавезних избраних судова (као и судијама редовних судова односно општински одбори и градска већа одређују плату општинским и градским судијама) и он је то учинио у §-у 440. Срп. Грађ. Суд. Пост. (један талир т.ј. пет динара од судије и дана, „поред путног и подвозног трошка ако су са стране“), измењеном чл. 30. Уредбе (Закона) о убрзању рада код судских и иследних власти од 22. Јуна, 1921. год. (награда је ту подигнута на 25 динара од судије и дана услед девалвације нашега динара, поред путнога и подвознога трошка).

Ови прописи не вреде за необавезне избране судове, јер би то значило да би појединци који не морају да се приме чланства у тим судовима били принуђени, ако би се тога примили, да раде туђе послове за једну наметнуту и у садашње време ништавну награду, што би било не само повреда њихове аутономије у приватно-правним односима него би такав систем имао за последицу да се нико не би примао за судију у тим судовима, тако да би та категорија изабраних судова била тада само једна теориска установа. Па и сама награда судијама у обавезним изабраним судовима у данашње време спогледом на вредност динара (скоро петнаест динара један швајцарски франак, док су пре Великога Рата, 1914.-1918. год., динар и швајцарски франак по уговору о латинској монетарној заједници били на равној економској нози) и сувише је ниска али ипак то би се дало, до извесне мере, бранити простотом и кратким трајањем спорова из надлежности тих судова (§ 434. Грађ. Суд. Пост.), што вреди мање више и за деобу породичних задруга и других имовинских заједница (§ 434. Грађ. Суд. Пост.), нарочито после чланова 29. и 30. Уредбе о убрзању рада благодарећи којима судије изабране за деобе таквих заједница имају сада много ограниченију надлежност (у главном ту : да само материално утврде делове појединих деобничара). Међутим, ствар стоји сасвим друкчије код необавезних изабраних судова. Ту изабране судије имају по правилу да расправљају о врло замашним споровима, замашним и по правној компликованости и по материалној њиховој вредности. Тражити сада да те и такве послове који захтевају знања, труда и времена решавају судије, које су, махом, људи од вишега социалног положаја и са знатним личним зарадама, за једну награду од 25 динара дневно, то би заиста било придавати закону један апсолутно немогућан смисао : такав законодавац био би или наиван или крајње безобзиран у погледу права и слободе појединаца.

На тај начин и када висина награде судијама необавезних изабраних судова зависи од споразума и воље судија и парничара, на шта ће, разуме се, утицати величина и тежина спора као и друштвена ситуација и стручност судија, било би онда очигледно једна недопуштена и закону противна радња, ако би се, из величине награде судије у тим судовима, изводио какав закључак на штету његове судиске савесности а најмање би висина награде смела овде бити основ за закључак у погледу постојања тако тешког дела као што је подмићење судије. Ту би суд који би своје убеђење заснивао на чињеници величине хонорара изабраног судије огрешио се на један флагрантан начин о правило, истакнуто у почетку овога елабората, да судија сме базирати своје убеђење само на оним доказним средствима која закон предвиђа а закон нигде не предвиђа да би судија могао ставити ма коме на терет једну *законити* радњу : међутим, такву, т. ј. закониту, радњу имамо

кад судија у необавезном избраном суду уговара са парничарима награду за свој судиски рад. Ма како била велика та награда то је нешто што је зависно од воље странака уговорница, дакле нешто потпуно и законски и правно допуштено.

б) Исто тако сасвим је дозвољено судијама у необавезном избраном суду слободно утврдити са парничарима *модалитет* исплате уговоренога хонорара. Тако:

аа) Они могу примити исплату награде само од једне парничне стране: за судије је главно да добију уговорени хонорар за свој судиски рад а равнодушно је који ће парничар то исплатити судијама. На кога парничара и у колико ће *дефинитивно* доћи да плати хонорар, то ће суд одлучити било по споразуму парничних странака било по закону.

бб) Судије могу уговорити да им се хонорар исплати унапред (да се не би евентуално изложили ризику да доцније остану неизмирени) или после свршенога суђења (ако се не боје тога ризика).

вв) Исплата хонорара може бити у деловима (било пре почетка суђења, у току овога или после њега).

гг) Она може бити орочена напр. и тиме: „када пресуда постане правоснажна“; то је један рок као и сваки други и у томе нема ничега недопуштенога ни законски ни правно ни морално (§§ 547., 887. Грађ. Зак.).

дд) Плаћање хонорара може бити и *условљено*, на пр. и тим „ако пресуда постане правоснажном“: у том случају, судије не би имале права на хонорар, ако пресуда буде поништена код редовнога суда (по Срп. Грађ. Суд. Пост., код суда окружнога: в. Фин. Зак. за год. 1934.—1935. чл. 22., односно Суда Касационога, § 447. Срп. Грађ. Суд. Пост.; Нови Грађ. Парн. Поступак има овде други систем — § 669.), осим ако се уговорила једна, разуме се, мања, награда и за тај случај. Горњи услов може сасвим да се схвати код већих хонорара: парничари су пристали на велики хонорар под условом да су судије ствар тако *правилно* пресудиле да њихова пресуда остане и код редовних судова и да се на тај начин спор што пре оконча. Такав уговор би почивао на оном пошматрању да се хонорар плаћа према *вредности* рада (§§ 718., 719. Грађ. Зак.): на сваки начин да много више вреди рад оних судија чије одлуке махом потврђују и виши судови него рад судија који, напротив, већином, пада код тих судова.

Сви ови и слични модалитети у исплати уговоренога хонорара за труд судија у необавезним избраним судовима јесу сасвим дозвољене радње и оне се ни у коме случају као такве не могу схватити и тумачити противу дотичних судија.

2). Кривични судија, казали смо, не сме, такође, заснивати своје уверење на једној својој радњи коју закон забрањује а једна таква радња била би и тада ако би кривични судија, из начина како је окривљени судија спор расправно, изводио закључке у смислу постојања дела из § 387. Крив.

Зак. Може бити спора, и он, видели смо, у ствари и постоји, о томе: да ли судији треба, код доказних средстава, дати потпуну слободу оцене и уверења (слободна доказна теорија), али где не може бити сумње да се таква слобода мора признати судији, то је када он тумачи закон или попуњује његове празнине. У том домену судија не може бити законски одговоран за својрад и његове евентуалне грешке ту су само последица опште људске несавршености (*ergate humanum est*) а за то не може нико па, дакле, ни судија, бити одговоран, чак ни *морално*: такве погрешке не потичу од човекове воље да би он могао бити за њих крив. У осталом, ко би се смео примити да буде судија, ако би он *правно* могао бити одговоран за своје схватање и тумачење закона? Осим тога, где је јамство да би онај који би судији за то судио боље и тачније закон разумео и протумачио? Најзад, слобода судије код интерпретирања закона, слобода за чију употребу он одговара само пред Богом и својом савешћу, најбоља је гаранција за добро суђење, т. ј. за правилно тумачење и примену закона, јер она омогућава сав интелектуални полет код судије: свако ограничење мисаоне активности и слободе штетна је и ту као и иначе. Не само да судија не одговара за своје схватање закона када над њим стоје једна или две судске инстанције (као што је случај и са изабраним судијама, §§ 444. à 447. Срп. Грађ. Суд. Пост.) него ни онда када он решава у последњем степену (избрани судија решава у последњем степену када није у питању ни једна од оне четири тачке §-а 447. Срп. Грађ. Суд. Пост.: наравно, овде није реч о систему изабраних судова по Југ. П. Пост. али и по њему вреди, за избране судије, горње правило о неодговорности судије за његово тумачење закона), јер *eadem est ratio legis* и овде. Иначе би и Касациони Суд могао као последња инстанција да буде правно одговоран за своје тумачење закона. Отуда, када § 45. Зак. о судијама редовних судова од 18. Јануара, 1929. год. говори о судској одговорности, он ту не мисли, разуме се, о правној одговорности судије за тумачење закона која остаје изван оквира тога Закона. Судија ту не може одговарати чак ни за *dolus* т. ј. за намерно погрешну примену закона, јер, чим би се ма и најмање окрњило начело судске неодговорности код примене закона, чим би се уопште смело улазити у испитивање побуда зашто је судија нетачно закон протумачио и применио, тиме би, у самој ствари, то начело било оборено и на место њега дошло би обрнуто начело, оно да судија одговара правно и за своје тумачење закона, а то би значило нестанак слободе и независности судије код интерпретације и примене закона, што је темељ судске функције. Судија је неодговоран овде и онда када код истог правнога питања промени своје мишљење: судија је везан само законом а не својим ранијим мишљењем (§ 11. Грађ. Зак.) које је властан напустити, и добро је што он има ту власт, јер би иначе судија био обавезан да остане

при ранијем мишљењу, и ако је сада уверен да је оно погрешно. Та власт судије, власт која овде сачињава дужност за судију, јесте услов напретка јуриспруденције (§ 11. Грађ. Зак.) и Правосуђа, мада, разуме се, суд ће у употреби те своје власти бити веома обазрив, како услед честе промене судске праксе не би трпела сигурност у правним односима.

Још мање могу судије у изабраним судовима одговарати за своје суђење: када то не може бити код судија редовних судова који имају да се у суђењу држе закона, тим пре тој одговорности нема места код изабраних судија за које вреди пропис § 442. Срп. Грађ. Суд. Пост. („Избрани суд извиђа просто, пресуђује по здравом разуму“), јер је под владом тога Закона донесена пресуда о којој је реч у овом елаборату. Несумњиво да се § 442. не тиче само доказне теорије т. ј. законодавац није ту хтео једино то: да ослободи изабраног судију легалне доказне теорије, иначе усвојене код правних послова (§ 242.), код исправа (§§ 242. и 263.) и главне заклетве (§ 282. à 290. Срп. Грађ. Суд. Пост.) него је он мислио још и на то: да се, ни код суђења *in merito*, изабрани судија не мора држати законске норме већ може парничару *по правди и здравом разуму* признати односно не признати извесно право које му *stricto iure* не би припадало односно припадало би му. Није реткост да, у конкретном случају, закон не одговара правди; закон поставља опште правило, правило у основи (т. ј. с погледом на *id quod plerumque fit*) правично али које, у датом случају, можда то није: „*summum ius summa iniuria*“, рекли су још римски правници. Судија у редовном суду ипак мора да примени закон (*dura lex sed lex*) али тако није код изабраног суда који, ако нађе да би, у датом случају, строга примена закона ишла на уштрб правичности, може да да превагу овој последњој, а нарочито ово важи за необавезне изабране судове где, као што смо већ видели, судија, у самој ствари, врши улогу поравнача парничара а код поравнања се не гледа на закон него на вољу и споразум равнача (§ 854. Грађ. Зак.), у колико се не би, наравно, тичало предмета где би поравнање било противно *ius cogens*-у, *imperativum*-у: §§ 13., 103., 885. à 887. Грађ. Зак.

Из овога излази не само то да судија не може бити ни кривично одговоран за своје тумачење и примену закона него се не може из његовог схватања закона изводити никакав *индициум* за дело из § 387. К. З. Суд који би на томе засновао своје уверење прешао би границе своје слободе убеђења код оцене чињеница и доказних средстава, јер би ту своје убеђење наслањао на једну *законску повреду* од његове стране, повредио би принцип судиске неодговорности код тумачења закона. Ни у једној културној држави не би смео суд тако поступити, и судија окривљен за дело из § 387. Југ. Крив. Законика имао би да одбије сваки одговор на питање суда, зашто је у овом а не у оном смислу разумео и приме-

нио закон у конкретном случају? И то би била заиста крајна нелогичност, једна *contradictio in adiecto*, ако би један суд окривљеном судији поставио и таква питања: то би значило да ту суд директно негира битност своје улоге а ова је, казали смо, у томе да је судија независан и неодговоран, када код нејасних законских прописа проналази њихов смисао одн. када попуњава законске празнине. Такав суд би, збиља, заслужио да се повуче на одговор, зашто је извесну ствар овако а не онако пресудио: заслужио би, јер се он одрекао своје основне судске прерогативе, ако би, наравно, такво напуштање било уопште законски могуће.*)

*) Судија, дакле, може намерно повредити закон на два начина: 1) Када се, *изван случаја тумачења* закона, огреши о закон (н. пр. судија је био дужан да изврши извесне радње у року законом одређеном па то не учини: тако, в. §§ 116. став 2., 117. став 2., 118., 119. став 3. Крив. Суд. Пост.; или судија при суђењу не узме у вид исправу од пресудне важности већ пређе преко ње као да није ни поднесена; или пренебрегне да се, у спору, постави заступник пословно неспособном парничару; или пресуди спор а један од парничара није био позван на рочиште; или одуговлачењем доношења решења о забрани омогући дужнику да осујети обезбеђење поверилаца и т. д.).

2) Када се судија огреши о закон *приликом његовога тумачења* (ми овај израз узимамо *lato sensu* т. ј. обухватајући њиме и случај попуњавања законских празнина: §§ 8. и 10. Грађ. Зак.). У овом случају, не може, као што је горе речено, суд који би судији судио (било за дело из §-а 386. став 2. било за оно из §-а 387. став 3. Крив. Зак.) оснивати своје уверење, за постојање дела као ни за кривицу судије, на тумачењу закона од стране оптуженога судије. Ма како то тумачење било неосновано, ма колико да је суд убеђен да је судија закон *хошимично* тако (т. ј. неосновано) протумачио, не може он, суд, у опште у томе налазити ни наћи индиције за кривично дело ни за кривичну одговорност судије: тај круг судијине делатности (његово схватање закона и побуде за такво схватање) то је нешто *неприкосновено* и у њега се не сме улазити да би се, на тај начин, открило неко кривично дело о кривици судије. (У том кругу своје функције судија одговара само пред Богом и пред својом савешћу: а Држава нека се труди да за судије долазе најбољи и најспремнији стручњаци). Свакако, судија који би фактички извршио кривично дело из §-а 386. став 2. или из §-а 387. став 3 Крив. Зак. и за чију кривичну одговорност не би било непосредних доказа, избегава казну, ако се ни из његовога (погрешнога) тумачења закона не сме изводити закључак о постојању дела и његовој одговорности. Али, несумњиво то је много мања социјална штета да један судија избегне у таквом случају (случај који ће, разуме се, бити ако не немогућан а оно бар врло редак) казну него када би се, а у сврси да ни у тим изузетним случајима један јавни орган не остане без казне, прешло преко начела судске неприкосновениости код тумачења закона. Пољуљати то начело значи довести у питање саму основу судске функције и мисије, саму основу Правосуђа, а то је његова независност тумачења и примене закона, због које независности и постоји, код свих културних народа, принцип судске непокретљивости (*l' inamovibilité*).

Ми смо се, у неколико, бавили истим питањем и код одговорности чиновника у случају када они пређу границе своје надлежности поименце у своје чланку: *Уштицај судије на јавни морал* (в. нашу збирку: „Приватно Право“. Скупљене расправе из Грађанскога Права, Београд, 1912., стр. 261. прим. 2.). Накнадна примедба за „Архив“: Ж. М. П.

3). У почетку овога свога састава казали смо да је закон лимитативно побројао врсте доказа у Кривичном (као и у Грађанском) Процесу али да то не значи да се судија може послужити код свих кривичних дела ма којим доказним средством. По правилу је тако али изузетно има таквих кривичних делања чије постојање као и одговорност окривљеника могу се утврдити само извесном категоријом доказа: иначе се окривљеник има да ослободи. Тако, тужилац тврди да га је тужени увредио извесним изразима, што нити тужени признаје нити има о томе сведока. Али, тужилац доказује сведоцима да је он у рђавим личним односима са туженим, да тужени има навику да вређа: може ли и сме ли суд на основу тих индиција решити да стоји дело увреде и да је тужени учинилац тога дела? Разуме се да не: ограничење судскога уверења не значи само то да судија не сме своје уверење црпи из доказних средстава која закон не допушта (на пр., бацање коцке, двобој и т. д.) него и то да он не сме употребити ни дозвољена доказна средства тамо где сама природа дела искључује извесне врсте доказа, као што је горњи случај: то би било исто као када би се суд послужио једним доказним средством уопште забрањеним.

Међу таква дела долази и оно из § 387. Крив. Зак.: ни оно се не може доказивати свима доказним средствима, посебице *не индицијама*. Постојање таквога дела као и одговорност окривљеника може се доказивати само *признањем* овога (признање које би се, разуме се, слагало са свима ислеђеним околностима случаја) или *сведоцима* (очевицима: сведоци су *видели* када је судија примио корист или је то судија признао пред њима): доказ индицијама ту је сасвим искључен нити би суд могао своје убеђење односно постојања дела и кривице окривљеника базирати ту на индицијама. То би била једна несумњива повреда закона. На пр., утврђено је да је судија окривљен за дело из § 387. Крив. Зак. у добрим личним односима са парничарем у корист кога је изречена пресуда, они су често заједно, у шетњи, посетама и т. д.; судија је био заинтересован морално или политички да дотични парничар добије спор (на пр., парничар припада истој странци којој симпатише и судија): то све могу бити индиције да судија није, може бити, био у суђењу непристрасан али да ли то могу бити и индиције да је он тако судио зато што је био подмићен? Негативан одговор је изван сваке сумње. Другим речима, као што смо малочас казали, дело из § 387. Крив. Зак. може се као и кривица судије утврдити *само и једино* признањем судије, одн. исправама (на пр. судија је писмом известио парничара да је примио дотичну материјалну корист зато што је судио у том и том смислу) односно исказом сведока. Сва

друга допуштена доказна средства осим ове две категорије могу бити само и једино индиције или претпоставке за евентуалну судиску пристраност али не и за подмићеност: пристраност и подмићеност су два сасвим одвојена појма и ствари.*)

20. Новембра, 1934 год.,
у Београду

Живојин М. Перић
проф. Београдскога Универзитета

*) Питање да ли се постојање кривичнога дела може утврђивати и *индицијами* нарочито је важно код убиства, пошто ту може бити изречена највећа, смртна, казна. Може ли се, наиме, у случају *несталости* (*Verschollenheit, absence*), доказивати да постоји убиство (над несталим), дакле, да постоји убиство и ако нема леша убијенога нити остатака од његова тела (такав је био, н. пр., случај Landru-ев који је 1921. год. гиљотиниран у Версаљу због убиства већег броја женских лица, мада ни њихова тела ни делови од њих нису нигде били нађени)? По слободној доказној теорији, могло би се, и у оваквим случајима, утврђивати индицијами постојање дела тако да би било могућно (а то се баш десило у Landru-евом процесу) да неко буде осуђен на смрт и обешен (код нас), и ако не само за кривичну одговорност оптуженога него ни за само постојање дела (убиства) није било других доказа до индиција. Овакве могућности показују сву несавршеност и саме слободне доказне теорије. (Поротници који су судили Landru-у, и ако су одговорили потврдно на сва од председника суда постављена питања, не признајући, осим тога, Landru-у ни олакшавне околности, ипак су потписали молбу за његово помиловање: остала је у њима сумња да ли нису огласили Landru-а као кривог за *убиство* можда *живих* лица, јер су своје уверење о постојању дела убиства оснивали само на *индицијама*).

Интересантна је разлика овде између Приватнога Права и Права Кривичнога. У Приватном Праву, једно нестало лице сматра се као *живо* све док се судом не прогласи за умрло а ово може да буде тек пошто истекну законом одређени рокови [в. н. пр. § 51. нашега и §. 24. Аустр. Грађ. Зак. (Новела I. од 12. Октобра, 1914 год. н. к. и нашу Уредбу (Закон) о Правној Ликвидацији Стања створеног Ратом 1914—1920. г. од 21 Јуна, 1920 г. чл. 50. à 58. Да приметимо да у Швајцарском и Француском Праву не постоји установа проглашења несталога за умрлога]. Чак и у случају да се је нестало лице налазило у *смртној опасности* (битка, пожар, бродолом), не може се оно прогласити умрлим, док не прође, после те опасности, извесно, често доста дуго, време (код нас десет година, §. 51. Грађ. Зак.), па ма колико да би могло бити сигурно да оно није преживело опасност. Међутим, ако је неко оптужен за убиство једне нестале особе, кривични суд може, на основу индиција, да нађе да особа није више у животу и да ју је оптужени убио — без обзира на време протекло после несталости (оно ту може бити и врло кратко). И у том случају, правоснажна кривична пресуда веже и грађански суд (*arg. из §-а 4. став 1. Крив. Суд. Пост. од 16. Фебруара, 1929. год.; в. Др. Б. Марковић, Уџбеник Судског Кривичног Поступка*, Београд, 1930., стр. 236.), тако да се тада несталом лицу отвара наслеђе одмах (односно оно се сматра као отворено од дана када је, по кривичној пресуди која ту има, дакле, декларативни карактер, нестали убијен), и ако бисмо још били далеко од истека оних рокова које Грађ. Зак. прописује за проглашење умрлости (*Todeserklärung*) несталога. Према томе, док, у грађанском спору, суд не сме, ма колико да би био *уверен* да је нестали умро (н. пр., он се је био налазио у једној животној опасности из које се, по убеђењу суда, сигурно није избавио), огласити несталога за умрлога, ако нису протекли они законски рокови, догле је кривични суд овлашћен да, на основу самих *индиција*, може да стекне уверење да је нестали убијен — једна интересантна неједнакост у поступању од стране законодавца и, шта више, законодавац даје овде већу власт суду баш онда када се тиче кривичнога спора где судску заблуду (погрешно уверење) може оптужени да плати животом, а, међутим, тамо

ПРИМЕНА НОВОГ ГРАЂАНСКОГ ПАРН. ПОСТУПКА (Поводом једног мишљења о томе)

Од стварања наше државе проблем изједначења законодавства и кривичног и приватног, и материјалног и формалног стављен је на дневни ред. Проблем врло важан, значајан и од далекосежних последица с обзиром на факт да је Југославија имала и има (сада у главном у области грађанског права) шест области са различитим законодавством.¹⁾ Према томе била је сасвим природна тежња приступити изједначењу законодавства, јер једно законодавство, свакако, развија осећање солидарности међу људима који живе на једној територији. Питање које је у почетку (а и данас је актуелно) било не мање важно јесте којим ће се начином спровести унификација одн. изједначење законодавства. С једне стране тенденција правника из крајева бивше Аустро-Угарске била је, да се законодавство аустриско прошири и на остале крајеве државе у којима није важило т. ј. и на територију Србије, Црне Горе, Војводине и донекле Босне и Херцеговине. Овој тенденцији супротставили су се у главном правници из Србије, који су с правом сматрали да Србија има своју правну историју и еволуцију стару преко сто година. Србијански су правници истицали и тај факт, да се не може прећи преко правних традиција развијаних и старих више од једног столећа и да ни мало није згодно одбацити резултате и тековине српске правне еволуције, нарочито не тамо где се већ утврдило искуством да су извесне правне институције одговарале потребама и правном схватању српског народа. Они су пре били за једну, да се тако изразимо еклектичну методу: усвојити и примити оно што ми још нисмо имали, наиме прихватити оне правне институције из Аустриског права које ми још нисмо увели а требали смо то давно учинити (на пр. у области баштинског права); задржати оне које су дале позитивне ре-

где су у питању само имовински интереси, т. ј. у грађанском процесу, о судском убеђењу законодавац не води рачуна него само о томе да ли су или не протекли они рокови из §-а 51. Грађ. Зак. (И ово је један доказ да је нетачно говорити о начелу материјалне истине у приватно-правном судском поступку, управо је ту обрнуто: т. ј. начело *формалне истине* са изузецима а не, дакле, начело *материјалне истине* са изузецима).

И зато ми мислимо да, када се тиче убиства, треба да се усвоји правило да се постојање дела не може доказивати индицима него *непосредним* доказима. Ако игде, ту треба применити оно: *in dubio pro geo*, иначе би било *in dubio contra geum*, што би било унаточ тежње хришћанизирања (хуманизирања) Кривичнога Права. (В. о доказивању постојања дела индицима код Д-ра Б. Марковића, *op. cit.*, стр. 434. и Д-р Вој. М. Вујанца, *Одбрана у процесу Д-ра Милеше Новаковића и осталих*, Београд, 1935., стр. 11. и 12.).

¹⁾ Ту нарочиту тешкоћу стварају и данас брачно право, наследно право и то специјално интестатско наслеђивање и задружно право у области грађанског права. Што се тиче формалнога права, посебно Грађанског пар. поступка највећу тешкоћу чинила је разлика у доказном систему.

зултате; у извесним случајевима — предлагало се са српске стране — узети у обзир и права осталих европских држава. Овај став је у осталом сасвим природан, пошто српско право није било у тој зависности од аустриског као што је случај са правом у крајевима бивше Аустро-Угарске. Наши правници су живели у независној земљи, били су упознати како са аустријском одн. немачком правном културом тако исто и са француском, италијанском итд., тако да су они могли имати више критицизма од пречанских у овом питању. Г. Проф. Перић тим поводом каже на једном месту:

„...једна од карактеристика хрватских и словеначких интелектуалаца — а то важи исто тако за Србе из бив. Аустро-Угарске — јесте што њихов начин мишљења и менталитет, у правним питањима, не разликује се начелно, од аустро-немачког, и врло често они су — у овом погледу — под таквим утицајем да примају готово без дискусије и као догму све што им дође од стране аустро-немачке правне науке“.

И сасвим је природно и разумљиво што су наши правници предлагали да се извесне правне институције неједнако регулишу за поједине крајеве ове државе.

Од 1929 године пошло се међутим првим путем. Наиме, од тада је донет низ нових закона (овде је реч о приватном праву, кривично право и материјално и формално остављамо по страни) који су у ствари директан превод аустриских. Тако, (1) 13. јула 1929. г. добили смо Законик о судском поступку у грађанским парницама који је превод *Zivilprozessordnung* од 1. авг. 1895. г.; (2) Закон о извршењу и обезбеђењу од 9 јула 1930. г. т. ј. *Exekutionsordnung* од 27. маја 1896. г.; (3) Закон о побијању правних дела изван стечаја од 22. јануара 1931. г. је превод *Anfechtungsordnung* од 10. децембра 1914. г.; (4) Стечајни закон од 22. новембра 1929. г., то је *Konkursordnung* од 10. децембра 1914. г.; (5) Закон о принудном поравнању изван стечаја од 22. нов. 1929. г. такође је аустр. закон *Ausgleichsordnung* од 10. марта 1925. г.; (6) Закон о земљишним књигама од 18. маја 1930. г. је превод *Grundbuchgesetz* од 25. јула 1871. г.; (7) Закон о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљишних књига од 18. маја 1930. г. је превод аустр. закона од 19. децембра 1929. год.; (8) Закон о унутрашњем уређењу судова од 25. окт. 1932. г. јесте у ствари *Geschäftsordnung für die Gerichte...*; (9) Закон о јавним бележницама од 11. септембра 1930. г. јесте превод нацрта *Notariatsgesetzes* итд. итд. Исто тако и *Предоснова* Грађ. Законика јесте у ствари новелирани аустриски грађ. законик са извесним изменама од мањег значаја.

Овакав метод југословенског законодавца може се означити као чисто рационалистички. Југ. законодавац је пошао од претпоставке — чија је тачност прилично спорна — да у једној држави треба да буде једно право, па је онда, прилично брзо, отпочео да спроводи унификацију не водећи при том рачуна о различитим историским, друштвеним и правним приликама које постоје у Југославији. Пре свега, тврђење да

једна држава мора имати и једно заједничко право није тачно: Француска је свакако пример једне централистичке државе па ипак материјално приватно и процесно право у Елзас-Лорену и даље је немачко. Па кад је овако у Француској, која је свега педесет година растављена од тих покрајина, шта да кажемо за нашу државу у чији су састав ушли крајеви који никада нису били једни са другима.

Једно објашњење оваквог поступка и метода јесте што је тај и такав законодавни рад био лишен сарадње народног претставништва, пошто би народни претставници Србије свакако онемогућили доношење закона који не одговарају правној свести српског народа. Јер — о томе данас нема више спора — код доношења закона систем дискусије и већања тј. доношење закона од стране народног претставништва далеко је бољи и виши од оног који смо имали последњих година. Када су у питању закони није главно доносити их брзо већ их дати добре. Брзина иде увек на уштрб солидности закона. Ипак преко свих горе изнетих разлога прешло се. Југословенски законодавац хтео је унификацију по сваку цену што пре да изведе, и као што је већ речено, том приликом није водио рачуна о друштвеним разликама као и о различитим правним традицијама.

*

У низу закона донетих од почетка 1929. г. нарочито место заузима по своме значају Грађански парнични поступак од 13 јула 1929. г. Он је превод аустриског Грађ. судског поступка — *Zivilprozessordnung* од 1.-VIII 1895. г., с том разликом што наш законик обухвата такође и прописе о судској надлежности и искључењу судија које обухвата аустр. закон *Jurisdictionsnorm* (1.-VIII 1895). То је свакако једна од најкрупнијих реформи код изједначења закона, јер се тиче формалнога права специјално судске процедуре у којој су традиције и укорененост навика најаче. Ако је ишта у праву живот и пракса то је, нема сумње, примена права кроз правосуђе и судски поступак. То су, како то каже један наш виђени правник, утврђени путеви којима иду кола правосуђа нормално и без потреса. Стога се приликом реформисања Грађ. процесног права поступа обазриво и постепено. Ту се више но ма где морају избегавати скокови. Примера ради наводимо француску грађанску процедуру која је стара преко стодвадесет година и Французи су њоме задовољни; измене и допуне које су вршили у току једног века и четврт у главном су вршили тамо где се нису могле избећи: основ је увек ту сталан као што треба да буде стална и судска правда зашта је јемство сталност норма њеног функционисања. Слично је било у Немачкој приликом реформисања Грађанског Судског поступка 1905. године: задржан је у основним линијама стари Грађански судски поступак (од 30.-I 1877) и само-

измењен и допуњен (в. Gesetz betr. Änderungen der Zivilprozessordnung vom 5.-V 1905).

Супротно овом, пуном обазривости, методу, код нас се поступило друкчије: одбачен је од корица до корица Грађански судски поступак од 20.-II 1865. г. и усвојен је — опет од корица до корица Аустриски Грађански судски поступак.¹⁾ Оно што треба нарочито подвући то је да нико није дизао глас против старог Грађ. суд. поступка, који се код нас примењује већ деценијама. И тако је српско правосуђе избачено из свога утрвенога колосека на велику штету његовога правилног функционисања, јер је прекинуто са разумним методом лаганих „измена и допуна“, методом који је основан на искуству добијеном од живота из праксе.

Нови Гр. п. п. доноси извесне новине које нису у складу са правним искуством и традицијама српскога народа. Мислимо овде нарочито на две установе новог поступка: слободну доказну теорију и у вези с њом неограничено доказивање сведоцима. Обе су установе биле предмет дискусије још пре ступања на снагу новог Гр. п. п.²⁾

После само једне године примене Грађ. п. поступка, г. Ђурђе Маринковић, судија, мислио је да може говорити о резултатима које је код нас дала његова примена.³⁾ Ми налазимо да ово мишљење претставља приличну смелост. За једну тако радикалну реформу време од године дана је сувише кратко.⁴⁾ Осим тога искуство једног судије у једном суду преставаља и сувише мало.... Овде је потребан и временски просторно много већи број чињеница него што је онај на коме г. Маринковић заснива тако брзу и прерану одлуку. На супрот овом једном гласу г. Маринковића подижу се — колико је нама познато — од стране и судија и адвоката и парничних страна многобројне примедбе и жалбе на нови Гр. п. п. тако да се не би смела имати, у погледу прорицања судбине Гр. п. п. на српској територији, она смелост коју је показао г. Маринковић.

Г. Д-р Видан Благојевић исто тако каже: „Једногодишња пракса новог поступка показала је да се у овом тврђењу мора бити прилично резервисан, јер многобројне одлуке виших судова, којима се ниште одлуке нижих судова баш због прекорачења слободног судског уверења, доказују, да оно до сада није дало баш најбоље резултате.“

Нарочито је г. Маринковић био једностран и без довољнога критицизма када је говорио о доказном систему у новом Гр. п. п. Најпре када се дискутује о доказним системима онда је неопходно говорити и о легалном и о слобод-

¹⁾ Нешто слично је учинио Кемал-паша у Турској: усвојио је швајцарско право одбацивши Коран.

²⁾ в. о томе подробније код г. Жив. Перића, *Сведоци као доказно средство...*

³⁾ в. *Архив* за јануар 1935 г. стр. 42 и даље.

⁴⁾ у истом смислу и г. Д-р Видан Благојевић у „Браничу...“ за фебруар 1935, г. стр. 83 и сл.

ном доказном систему као и о њиховој распрострањености. Међутим г. Маринковић пропустио је да то учини тако да се може добити утисак као да је аустриски систем владајући у свету. У ствари у овом погледу државе су подељене на два скоро једнака тabora: један на челу са Француском, усвојио је систем ограничења слободе судиског уверења, други са Аустријом и Немачком на челу са противним системом. Ово је требало истаћи јер и то је један од важних момената приликом одлучивања у овој дискусији. Јер свакако не од малог је интереса знати да је и Холандија напустила систем слободног судиског уверења у погледу сведока. Али не само то. Познато је да се чак и у области кривичног проц. права подижу гласови противу слободног судиског уверења са захтевом да се врати стари систем. Тако *Kulischer* је побијао основ слободне оцене доказа, тврдећи, да тај принцип није никако у стању, да води судију преко свих запрека, које се постављају као сметње установљењу чињеница, а Клинебергер је већ 1902. године захтевао да се поновно установи законски (легални) доказни систем. (в. Д-р Метод Доленц: *Теорија судског кривичног поступка*, стр. 158)⁵.

Већ то доказује да се не може и не сме бити тако категоричан у заступању аустриског доказног система.⁶

Друга једна, да тако кажемо заблуда, која се у овој дискусији среће већ одавно јесте тврдња да је слободно судиско уверење једно *право судије*. Г. Маринковић скоро са патосом каже: „Није ли се водила вековна борба за слободу мисли, слободу речи, слободу вероисповести, духовну и личну слободу, и најпосле политичку слободу? Због чега би сада једном целом реду државних функционера, носиоцима једне од трију власти у држави, требало ограничавати и окивати законским одредбама разум у расуђивању о појавама и чињеницама...“ Пре свега треба одмах приметити да ако има земље у којој влада потпуна слобода мисли, збора и договора, лична слобода као и политичка (нарочито безбедност грађана према извршним властима) то је свакако Француска, па ипак тамо нико није до данас овим разлозима заступао теорију слободног судиског уверења. И шта више у земљи релативно највеће слободе као што је Француска нема слободне доказне теорије у грађанским процесима. И то је сасвим разумљиво. Слобода мисли, речи, политичких уверења итд. нема везе са слободом судиског уверења. Једно је индивидуална слобода уверења гарантована Уставом, а сасвим друго слободно судиско уверење, где се поставља питање о границама власти једног јавног органа-судије. Не може се слободно су-

⁵) в. Г. Ж. Перић, *op. cit.* стр. 25 и сл. где је наведено мишљење познатог француског правника Е. Charpentier-a.

⁶) Интересантно је поменути да су сви *преки судови* у Србији судили по слободном судиском уверењу.

диско уверење сматрати као неко судиско право, већ се ту мора имати у виду *циљ* који се хоће да постигне, а то је у овом случају доћи до истине и правде. Којим ће се пак путем-доказним системом-сигурније доћи до тога циља то треба испитати критички. И ако у том погледу ограничење слободе судиског уверења даје више гаранције, онда су без значаја све оне декламације о слободи судиског уверења. Нема сумње да је ранији формализам у правосуђу био претеран. И реакција на њега је сасвим разумљива. Али исти је случај и са теоријом слободног судиског уверења: и са њом се отишло у крајност толико да је она почела да изазива нову реакцију против себе. Реакција уперена нарочито противу свемоћи судије (на шта ћемо се касније осврнути.)

Г. Ђ. М. сматра слободно судиско уверење као „логичку последицу принципа материјалне истине“. Међутим ту је г. Ђ. М. сметнуо с ума, да у овом погледу постоји велика разлика између кривичних и грађанских процеса. Доиста у првој категорији процеса истражује се материјална истина. Кривично право је *jus cogens* и ту је воља појединаца потпуно ирелевантна. Сасвим друкчије ствар стоји са Приватним правом, где је на против принцип *jus dispositivum*. У приватно-правним односима сасвим је могуће да се оно што је спољашње не поклапа са стварношћу. Другим речима, један правни однос може не одговарати материјалној истини, па ипак судија мора да да санкцију том односу, јер је таква воља појединаца (остављамо по страни случајеве из ст. 2 §-а 13. Срп. гр. зак.⁷⁾

Овде је истина оно што странке *хоће*, а не оно што је у ствари. То је т.зв. формална истина на коју је заборавио г. Ђ. М. И сам нови Грађ. п.п. што пренебрегава г. М. да помене — врло често и поред тога што усваја слободну доказну теорију, задовољава се *формалном иштином*, чиме се одваја од Крив. суд. поступка.

Тако по §-у 362 (1) чињенице, које тврди једна парн. страна не треба доказивати, у колико их је противна страна изреком признала; у овом случају судија не може истраживати материјалну истину, већ се мора задовољити формалном. Затим по §-у 349 (2) када парничар на поновном рочишту не оспори противникове чињенице које су му саопштене, онда ће се оне сматрати као истините. Исто тако у случају *praesumptiones iuris et de iure* као и у случају *praesumptiones iuris tantum* (в. §§ 366 у вези са 388, 389 и 406 Гр. п.п.; §§ 51, 113, 128, 897, 904 итд. Срп. гр. зак.) које туженик неће да обара, на пр. *pater est is quem nuptiae demonstrant*. Нарочито у Породичном праву када се тиче истраживања ванбрачног очинства, материјална истина уступа пред формалном. По §-у 388 (1) нарочито у вези са §-ом 408 гр. п.п. јавне исправе су потпун доказ специјално о ономе што власт у њима службено наређује или изјављује. Даље суд не може да расправља о чињеницама које странке не изнесу па чак и ако су му ове познате по приватном сазнању. — Најзад правноснажна пресуда тј.

⁷⁾ . . . странке могу, било непосредно властитим изјавама, било посредно предузимањем или пропуштањем становитих процесних радња, слободно располагати о спорном правном односу“. Др. Хуго Верк : Теоретско-практични приручник ј. грађ. п. права, стр. 17.

она која се ниједним редовним правним леком не може више уништити не везује трећа лица. Уколико се она тиче њихових права трећа лица могу оспаравати исправност и тачност пресуде. Што она не могу оспаравати то је само да пресуда на парничне стране дејствује тако као да је исправна и тачна. Али за трећа лица важи и даље принцип *res inter alios iudicata aliis nec nocet nec prodest.* (В. Ehrenzweig, System. I., S. 326.) Што значи да пресуда грађанска нема оно апсолутно дејство које има кривична пресуда. И са правом пита г. проф. Перић: како се може измирити и слагати са тим правилом Гр. п.п. начело да се материјална истина истражује и у прив.-правним споровима. — Исто тако једна правноснажна пресуда грађанска има друкчије дејство у кривичном процесу од кривичне пресуде у грађанском. § 4 кр. суд. п.: Ако постојање кривичног дела или већа или мања кажњивост зависи од претходног решења каквог јавноправног или приватноправног питања, кривични суд ће истовремено расправљати та питања и то по прописима који вреде за доказивање у кривичном поступку. — О таквом *претходном питању већ изречена пресуда грађанског суда не веже кривични суд* при оцени питања о кажњивости окривљениковој.— Ако се претходно питање односи на то, да ли вреди брак или не вреди, кривични ће суд увек сачекати одлуку надлежног суда. Г. Д-р Б. Марковић сматра као главни разлог што резултат поступања у гр. п.п. може бити формална истина).⁸⁾ Међутим грађ. суд када доноси одлуку о спорној ствари која зависи од урачуљивости и доказа једног кривичног дела везан је за садржину правноснажне осуђујуће пресуде нашег крив. суда у колико се та пресуда односи на доказ и урачуљивост одређеног кр. дела. У овом погледу суд је везан не само за диспозитив крив. пресуде (§ 292, т. 2 К. П.) већ и за разлоге пресуде, другим речима за стање ствари које разлози конкретизују.⁹⁾ Уопште у грађанском процесу не може се поново доказивати оно што је крив. суд утврдио пошто се то противи начелу материјалне истине као и начелу *pop bis in idem.* Грађански суд везан је и за висину штете коју је утврдио крив. суд у пресуди.^{10) 11)}

Према овоме ако се слободна доказна теорија доводи у везу са истраживањем материјалне истине, и овим правда, наиме да се том теоријом као најсигурнијим средством долази до материјалне истине, онда тај аргумент у великој мери отпада код грађ. спорова у којима се врло често не истражује материјална истина. Све су то аргументи преко којих је г. Ђ. М. сасвим олако прешао, ма да о томе питању постоји прилична литература и наша и страна.

⁸⁾ У истом смислу и др. М. Чубински: *Научни и практични коментар Законика о судском кривичном поступку*, стр. 72.

⁹⁾ в. Dr. H. Werk, op. cit. 145.

¹⁰⁾ в. Др. Б. Марковић: *Уџбеник Суд. Крив. Поступка*, стр. 234 à 236. Г. Г. Верова и Чуља мисле да крив. пресуде у погледу утврђења штете везује грађ. суд само као *minimum*, али да може ићи и преко тога, в. *Zakonik o s. p. u građ. postupku*, стр. 463 и даље (§ 464), в. Др. Т. Живановић: *Кривични Законик и Поступак*, стр. 217.

¹¹⁾ Затим и једна чисто начелна примедба: „ нелогично је и противно садашњем друштвеном уређењу буржоаских држава, које уређење почива на установи приватних права и аутономији појединаца у области тих права, унети и у Грађ. Суд. Поступак начело материјалне истине у колико би се исто начело косило са тим установама: начело материјалне истине у Грађ. Суд. Поступку значи ту негирање установи приватног права и аутономије воље појединаца у приватно-правним односима, оно што чини колективистички одн. комунистички систем друштвене организације“. Г. Ж. Перић, op. cit. 40.

*

Али слаба страна слободног доказног система, коју смо још мало пре споменули показује се нарочито у погледу граница власти судије у грађ. споровима и неодговорности судије за своје слободно уверење. Једно од основних правила правне државе јесте да свака власт одговара за своје поступке извршене у својој дужности. То је и логички тачно. Исто тако и историско искуство показује нам сталну тенденцију ка ограничавању апсолутне власти јавних органа. И када је у културним државама нестало владаочевог апсолутизма, чудно је и нелогично да се судији да апсолутна власт приликом слободног оцењивања доказа. Додуше г. Ђ. М. вели да „нигде у закону не стоји да судија суди по слободном уверењу“. Међутим то нико и не тврди. Принцип слободне доказне теорије „значи да се судији оставља да, у потпуној слободи разматрања и оцењивања свих изнесених доказа били они изјаве странака..., исправе, сведоци или, најзад, обичне претпоставке..., стекне уверење о томе како је у праву, једна или друга страна“. А то није мала ствар, јер од способности, поштења и савесности судије зависи правилно решење спора. Да ли је једна чињеница доказана или не, то судија суверено решава и за то своје уверење ником не одговара.

Г. Перић са разлогом каже: „И за то своје убеђење судија не одговара, не одговара ни морално, јер како неко може одговарати и морално када је тако убеђен а закон му у погледу убеђења допушта најширу слободу: и чинећи употребу од те слободе, судија само примењује закон т. ј. врши вољу законодавчеву? Један флагрантан изузетак од правила верскога и моралнога и правнога да се не може радити без одговорности, правило које нарочито треба да важи за органе власти: они који друге повлаче на одговорност за њихове радње морају, такође и тим пре одговарати за свој рад. Међутим, видимо да то не вреди за судију када он суди по свом слободном убеђењу. А да судија може, под слободу оцене и слободу уверења, подвести и самовољу и пристрасност и политику и партизанство, нећемо, надамо се, увредити цењено судиско тело, када то кажемо: јер и судија, као и сваки други човек, може да погрешити, што нам, уосталом, каже и сам законодавац, специјално у одредбама о изузећу судија (види §§ 52. и 53. Српског и 15. и 23. Југосл. Грађ. Суд. Пост.). Шта више, законодавац нас упознаје и са тим, да судија може да учини као такав и кривично дело (в. Гл. XXVIII Југосл. Крив. Зак., §§ 384. и 404., од којих се многи односе и на судије, а § 387. поименце говори баш о судијама; в. такође, и чл. 23. и 24. Зак. о Судијама Редовних Судова, који предвиђају случај кривичног дела судије). И када је тако, онда се то не слаже ни са логиком ни са правном сигурношћу појединачна дати судијама, у области оцене доказа код приватно правних спорова (па, можемо сасвим додати и код спорова кривичних) једну апсолутну неограничену власт, власт чак и без моралне одговорности“.

Доиста тешко је веровати да ће кривични прописи одн. дисциплински ту нешто користити, као што то мисли г. Ђ. М.¹²⁾

¹²⁾ Нема сумње да се судији мора признати власт слободнога уверења, када је он у улози тумача закона, ма да и ту постоји извесна опасност, јер би судија могао подвести под законске прописе и своју самовољу, против које не би било какве правне помоћи. Само и ту постоје извесне гра-

*

Нарочито нам се чини мало убедљив део чланка г. Ђ. М. који говори о доказној вредности исправа и сведока. Нема сумње, то је централно питање у овој области. Да је исправа — као доказно средство — далеко изнад сведоџбе сведока, то није потребно нарочито доказивати. Довољно је навести

нице преко којих судија не може прећи, нити је његова слобода у овом погледу тако апсолутна да би он могао потпуно слободно и не водећи рачуна о законодавчевој вољи тумачити законе.

У вези са горњим питањем о власти судије, да наведемо овде једну интересантну белешку г. Др. Б. Благојевића у фебруарском броју *Архива*, у којој г. Благојевић приказује дело г. Luc-a Robine-a, *L'Interpretation des textes exceptionnelles en droit civil français*, Bordeaux, 1933 (200 pages). Г. Л. Робине, каже г. Благојевић, говори ту о тумачењу изузетних наређења и примењујући на то тумачење метод истраживања циља „коме има да служи норма у питању“, не даје више тим наређењима онај апсолутни значај каквим се, од римских правника па до данас, давао. „На тај начин, примењује г. Благојевић, као закључак се намеће да правило: *exceptiones stricti iuris*, треба да буде одбачено (р. 108)“. Ми још нисмо имали у рукама књигу г. Л. Робине-а, али ни најмање не сумњамо у тачност овога закључка г. Благојевића. Међутим, не би се могла делити она готовост г. Благојевића, са којом он прихвата ову теорију, за коју се може рећи најмање да је малочудновата. Кажемо мало чудновата, јер ни најрадикалнији новатори код учења о методи тумачења закона и о границама судске власти у овој области не иду дотле да се одбаци правило: *exceptiones sunt strictissimae interpretationis*. Најдаље што је овде било, то је оно познато: „*au delà du code sans le code*“ (даље од законика и без законика т. ј. проширити примену закона и не обзирући се много на сам његов општи систем и склоп). Ово што хоће г. Робине, по г. Благојевићу, било би просто *contre le code*. Јер, када би судија могао проширити изузетке и на друге сличне случајеве, онда би то било не тумачење закона, нити његово попуњавање — ма и у најлибералнијем смислу — него једна чиста и јасна повреда закона, наиме, судија би изишао из своје улоге примењивача закона и издигао би се изнад законодавца, који би, на тај начин, не само престао бити суверена власт, него у опште ма каква власт.

Сва немогућност ове теорије најбоље се да видети — бар за наше право на следећим примерима. Н. пр. § 447. Грађ. Зак. о повлашћеном усменом тестаменту, кога може бити *само* у случајима рата, поплаве, бродолома и велике епидемије...“; по мишљењу г. Робине-а, судија не би био везан овим прописом, већ би могао допустити усмени тестамент и у другом, више-мање сличним или приближним приликама, као н. пр. побуне, мале епидемије, судара возова, снежних мећава итд. Исти пропис нормира којим сродницима (као сведоцима код повлашћенога тестаментa) не сме бити ништа остављено у тестаменту, па да би дотична лица могла бити сведоци: по теорији г. Робине-а, судија би могао ићи и даље од тих сродника. И ако §§ 528. и 529. Грађ. Зак. од сродника изван задруге даје у интестатском наслеђивању првенство према задрузи једино синовима и кћерима умрлога задругара, то више не би вредило по г. Робине-у, наиме судија би могао да то првенство прошири и на даље изван задруге сроднике умрлога задругара, који би били ближи по сродству умрломе задругару, него његови задругари. § 444. Срп. Грађ. Пост. (који непрестано вреди и у северној Србији за деобу задруга) прописује изрично да је пресуда изабраног суда извршна и вели затим: „Изузимају се ови случајеви...“ (долази означење четири случаја у којима може бити жалба), међутим, судија би, држећи се теорије г. Робине-а, имао власт да уврсти у ове изузетке и друге случајеве, истражујући циљ „коме има да служи норма у питању“ итд. Ови примери између многих осталих, довољни су да покажу сву немо-

чињеницу да се сва судска и управна администрација као и законодаван рад врше писменим путем. Култура управо почиње са писменошћу и ниво образовања једног народа мери се према броју писмених људи. Историја је постала науком само благодарећи документима. Ставити на равну ногу сведока и исправу то значи допустити да се испрва може чак

гућност за данашње право уопште, а не само наше, теорије г. Л. Робине-а по којој закон не би био више у опште закон.

Г. Благојевић примењује метод тумачења на § 553. Грађ. Зак. ма да би ради илустрације тога метода, боље било да је узео горње примере, или друге из њихова реда. Међутим, применом овога метода на § 553. долази се до погрешнога резултата односно изналажења *намере* законодавца код овога прописа (а то је *основно* када се примењује закон в. § 8 Срп. Грађ. Зак.: „и нека испита намеру законодавца“). § 553. као што је познато говори о поништају — раскиду — уговора због неизвршења и он се ограничава само на случај непотпуног извршења у ком случају не даје противној — некривој — страни право на поништај. Питање о случају *пошћунога* неизвршења § 553. не расправља. И онда се поставља питање да ли ће бар тада некриви уговорач имати право на поништај? Г. Ђ. Павловић (у свом делу: „О обвезностима и уговорима у опште“, 2-го изд. Београд, 1892.), ту празнину попуњава француским правом у коме, уопште може бити поништаја уговора због неизвршења, (Code civil је то узео из „*Coutumes de l' Ancien Regime*“) Г. Перић налази (О поништају уговора због неизвршења) објашњење § 553. Грађ. Зак., (у његовој збирци „Приватно Право“, Београд 1912.). Напротив, да се та непотпуност као — по правилу и друге непотпуности у нашем Грађ. Законику — има расправити по Аустр. Грађ. Зак. од кога је у основи наш Грађ. Законик само један скраћени — непотпуни и зато често и нејасан и пун празнина — превод, а не по Франц. Грађ. Законику који у опште није редактору С. Г. З. Јовану Хаџићу служио за углед, па дакле ни код питања да ли се уговор може или не поништити. Према томе, код овога питања, несумњиво је да ћемо пре погодити и поштовати намеру законодавцу када исто питање решимо по Аустр. Грађ. Законику. (§ 919. Редакција из 1811. г. Wenn ein Teil den Vertrag entweder gar nicht...“) а не по Code civil-у (у осталом то је у опште за тумачење нашега Г. З. једно од интерпретационих правила). Прописи Срп. Грађ. Зак. које г. Благојевић наводи и у којима се допушта поништај уговора због неизвршења говоре не за тезу г. Благојевића одн. Ђ. Павловића, него за ову другу, јер, ако би по нашем Грађ. Законику, могло уопште бити поништаја уговора, због потпунога неизвршења, онда се не виде разлози да законодавац то право нарочито даје у наведеним прописима, на пр. §§ 656 и 657? И Аустр. Грађ. Законик у извесним наређењима изрично даје некривој страни право на раскид због неизвршења — § 919.: „... ausser den in den Gesetzen bestimmten Fällen...“ — стога што јој то право иначе не припада. Eadem est ratio legis. Међутим Француски Грађ. Законик нема таквих посебних наређења, пошто он, као што је већ казао, даје код неизвршења уговора уопште некривој страни право на поништај уговора. — Ако би се непотпуност § 553. расправила по француском а не по аустријском систему од 1811, — а то је систем римскога односно Пандектнога права в. Dr. Baron: Pandekten, 7. Aufl. Leipzig 1890., S. 490; Girard, Manuel elementaire de Droit romain, 5 edit. Paris 1911. — онда би то значило да је наш Грађ. Законик овде усвојио један специјалан свој систем: ни француски, јер не допушта раскид уговора због непотпуног извршења, ни аустријски, јер допушта раскид због потпунога неизвршења, што значи да би то био један трећи — српски систем. Тешко је веровати да је наш законодавац из 1844. био толико самосталан и оригиналан. На крају да приметимо да Аустријска Новела III. од 19. марта 1916. мења §§ 918.—921. Аустр. Грађ. Зак. при чему уводи и у Аустријско право систем француски о поништају уговора због неизвршења, в. спец. § 112. Новеле одн. нови § 920 Аустр. Грађ. Законика.

и оборити сведоцима, то значи порећи значај писмености. Г. Ђ. М. вели да и суд у слободној доказној теорији признаје вредност исправама. Али докле? Док заинтересовани праничар не приведе противне сведоке, од кога момента њена доказна снага постаје проблематична, јер суд може — слободно судиско уверење! — да нађе да сведоци говоре истину а не исправа. Г. Ђ. М. вели да ће то бити ретко, али питање није у томе; главно је да се исправа може обарати сведоцима па да исправа изгуби свој пуни значај. Доста је да има лац исправе буде изложен *ризик*у да исправа буде одбачена на основу исказа сведока, па да нема вере ни у исправу. Данас адвокати не могу да пруже клијентима гаранције односно сигурности доказа о правном послу, пошто и сама јавна исправа не претставља више несумњив доказ, јер се и она да оборити сведоцима Г. Др. Д. Аранђеловић вели да пропис §-а 388 (2) Г. П. П. отвара врата лажним сведоцима и налази да је то једно врло опасно наређење новог Гр. П. П. (Грађ. Проц. Право II. стр. 75.). Само Г. Ђ. М. мисли да ће у пракси бити мали број исправа којима ће суд претпоставити сведоцбу сведока. Зашто? Вероватно што ће и суд узимати да су исправе много сигурније од сведока. Али то није много логично. Прво, суд би морао тада да има нарочитих разлога да не верује исказу сведока; да ли је могуће да суд без нарочитих побуда одбаци и сведоцбу сведока насупрот исправу. Али у том случају суд не би поступао по закону, јер то у ствари значи, да би суд ипак дао већу вредност исправу. Другим речима, имали би де факто примену старих прописа о доказном систему, а то законодавац свакако није хтео. Зар није боље, да у 3% случајева једна неистинита исправа буде призната код суда као истинита — овде није реч о лажним исправама — него због та евентуална 3% случаја поколебати доказну снагу 97% исправа могућношћу њиховога обарања сведоцима и тиме унети несигурност у правни промет? Које је веће од ова два зла? Несумњиво ово друго. И то се зло још увећава када се има на уму да у она 3% није сигурно и извесно да ће суд дати превагу сведоцима с погледом на непоузданост сведоцби сведока — и објективно и субјективно — да они говоре истину а исправа неистину.¹⁾

¹⁾ Односно вредности сведоцбе сведока г. Др. Доленц каже: „Међутим најновија криминално-психолошка истраживања показала су, да вредност сведочења није баш висока а никако није потпуна и апсолутна. Laplace је оценио просечну веродостојност сведока очевидца контемплативно са 0.9, Симерка је израчунао године 1883 аритметичку просечну вредност веродостојности сведока очевидца само са 0.88939, Вилиам Стерн је прогласио за своје стручно мишљење да је просечна позитивна вредност сведочких исказа само 76%, тако да већ скоро сваки четврти сведок не би имао никакве доказне вредности. Schneickert и Liermann су скренули пажњу на неверодостојност детета као сведока, а Hanns Gross (в. §. 9. III. стр. 6.) је тврдио да су између сведока још највероватнији сељачки дечаци. (Op. cit. 157 и даље).

Овоме треба додати и исправе о формалним изјавама воље, наиме ако воља није изјављена у форми исправе, онда уопште нема правног посла и ту никакви сведоци не могу помоћи (*forma dat esse rei*). Зашто то отступање од равноправности исправе и сведока? Сигурно стога што је исправа сигурнија од сведока. И сама слободна доказна теорија, која исто тако зна за формалне правне послове, и нехотично је признала своју слабу страну када се код тих послова не ослања на изјаву дату пред сведоцима него у исправи.

*

Г. Ђ. М. вели како сваки нови закон треба прво пробати и прво видети какве ће он резултате показати у пракси, а не повлачити га пре тога. У принципу то је тачно и закони се доносе не зато да се повлаче већ да се примене. Али, у овом специјалном случају није тако: Слободни доказни систем био је код нас, у Србији, у примени и није дао добре резултате. Како је нови Грађански парнички поступак донесен 13. јула 1929. год. када код нас није било уставности и парламента, то се тако може објаснити да се његова слободна доказна теорија протегла и на Србију без икаквог протеста, што сигурно не би било, да је нацрт тога законика био пред народним представништвом, јер несумњиво србијански посланици не би пристали да се један доказни систем који је био једном у примени на нашој територији и који је имао више него рђавих последица по правну сигурност у Србији (убски кајиш) поврати и да замени француски који је скоро 80 година функционисао у најбољем реду и без икаквога озбиљнога протеста и приговора. И како је ту још искуство потребно по Г. Ђ. М. Изгледа да му је непозната цела историја и еволуција у Грађ. Суд. Поступку доказне теорије код нас, па се само тако може да објасни овај његов захтев (који би требао да послужи као неки аргумент) да се прво сачекају резултати примене. Међутим, као што је познато, резултат примене слободне доказне теорије у Србији био је тако рђав, па је стога и замењен француским доказним системом.

*

На крају свога чланка г. Ђ. М. следујући узвику Г. др. Цуље „једна држава једно законодавство“ усваја једну крилатицу прилично празну. Као што смо већ видели, није тачно да у једној држави мора бити једно законодавство. То не мора бити ни у унитарним и хомогеним државама (н. пр. § 699 С. Г. З.; *Verkehrssitte*, узанси: §§ 612, 151, 157, 247 В. Г. В.). Још мање то важи — по себи се разуме — за савезне државе као што је Швајцарска, Немачка, (где и поред свега *Gleichschaltung*-а национал-социјализма остају и даље на снази *Landesgesetze* појединих „земаља“), Северо-Америчка Република, Бразилијанске Савезне Државе и т. д. Ништа не смета културности тих држава што крилатица г. Цуље није остварена. И по Предоснови Грађ.

Законика имаћемо црквени брак, што значи колико признатих религија толико и различитих прописа о форми брака. У питању наслеђивања, исто тако, Србија и Црна Гора имаће друкчије прописе од осталих крајева за инокосне сеоске куће (ово питање регулише Уводни закон).

Осим тога г. Ђ. М. оставља по страни питање, на који се начин може доћи до унификације законодавства у нашој новој држави, тако историјски културно законодавно хетерогеној? Да ли путем еволуције или једним чисто рационалистичким методом, т. ј. не водећи рачуна о друштвеним приликама и времену у коме живимо (то потсећа на причу о стварању света за шест дана из Библије). Судаћи по његовом ставу („правни унитаризам“) изгледа да и он мисли да се законодавство једног дела државе има да распростре на целу државу. Али које? Србијанско? Аустројско? Хрватско? Или које друго? Јер свакако ваљда не мисли да се од те законодавне мешавине може створити једна законодавна синтеза? Може бити да Г. Ђ. М. долази у ред оних српских правника који, једни због девизе једна држава једно законодавство и свих других момената који стоје у вези с том девизом и због којих је та девиза истакнута, а с друге стране подлежући утицају који врши т. зв. виша култура (запад) на Балкан, налазе да треба извршити југословенску правну унификацију прихватањем у целости аустројског законодавства које важи у покрајинама бив. Аустро-Угарске не обазирајући се на дојучерашњи српски међународни и народни организам, који је постојао и развијао се од почетка 19. века до данас.

Али ако човек није у праву ни рационалиста а ни колониалац, то му неће импоновати у тој мери европски културни шлем, па стога и не можемо пристати а и не би ни смели да изгубимо своју индивидуалност у погледу правне културе. Еволуциони метод, који обезбеђује сваком народу његов здрави и нормални развитак, неће бити сметња ни југословенској законодавној унификацији. Напротив еволуциони метод са разумним рационализмом једино је у стању да овој држави — уређеној на начин који омогућава такав комбиновани метод у стварању општег југословенског законодавства — да нужну консолидацију кроз један миран развитак.

Д-р Бранислав М. Недељковић

ТЕОРИЈА ДЕМОКРАТИЈЕ И ЊЕНА КРИТИКА

Ако су некад, каже на једном месту Хегел, идеје живе изнад земље, данас су јој постале центар. Правећи варијацију на ову Хегелову мисао, може се рећи за демократију да је у обрнутом положају: она је данас „изнад земље“, али не престаје бити у центру политичко-филозофског изучавања и јавно-политичке дискусије. О проблему демократије

су написане читаве библиотеке. То демократско коло, у коме су повезани поред оних што га воле и знају играти и они који то не воле и не знају, повео је већ Сократ. За расправљање проблема демократије у политичкој филозофији и у историји поломљена су не само многа пера, него и много карактера, и проливено не само много мастила него и крви. Међутим, као сви важни научни појмови (право, друштво, држава, култура, синдикати итд.) који се појављују у друштвеној стварности и заузимају основна места у књигама и разговорима, појам демократије је још увек слабо осветљен и оцртан исто толико контрадикторно колико и конфузно. Отворите уџбенике јавног права, социолошке и филозофске књиге, прелистајте новинарске чланке и прочитајте говоре политичара и ви ћете наћи једну шарену збирку „дефиниција“ демократије које збуњују својом идејном ускошћу, својим аматерством и својом научном непрецизношћу и несигурношћу. Од Бинтемовог мишљења да је демократија режим највишег морала, преко Велсовог тврђења да је она царство медиокритета, долази се до Карлајлове формуле да се демократија своди на нулу. У Енглеској под њом се подразумева репрезентативни систем и политичко-друштвени либерализам, Французи у њој гледају републикански режим и политичке слободе, Немци је у главном схватају као политичку еманципацију уз легалне друштвене реформе, у Италији и Шпанији се дефинисала као оквир у коме индивидуализам и слобода имају раширена крила, Американци је разумевају као тврђаву политичке и друштвене трпеливости у сенци њиховог чувеног, крутог и остарелог устава.

Дефиниције, системи и теорије демократије нису у малом броју; напротив, има их као бујице, има их исто онолико колико и филозофа или теоретичара јавног права, не узимајући у обзир вулгаризаторе и оне који по дужности мисле да имају нешто да кажу. Ова конфузија и неодређеност која се опажа у теорији демократије има много узрока. Интелектуална леност, примитивна научна апаратура која црпе податке из емпиричне перцепције и „искуства“, апстрактне и субјективне методе, неизбежне друштвене и личне предрасуде још увек у социалним наукама имају претежнији удео него и сама друштвена стварност, него и „конкретна истина“ (Хегел). Јасно је да модерно социолошко изучавање не може да тражи своје критериуме и податке у замореним метафизичким растезањима, апстрактним анализама и вербалним сликама. Треба да се већ једном изађе из магле идеалистичких фантазија и са танког леда психолошких метода у друштвеним наукама. Напори духа остају бесплодни ако се само задржавају на слици, на идеји једне друштвене појаве и не завршавају се на стварности, конкретној и историској. Само такав социолошки рад који показује напор да открије диалектичку логику историског процеса у друштву може да дође до критичног

објашњења садржине демократије. Социологија има да буде критично оруђе друштвених наука, а не емисиона станица филозофских баналитета или поручени скупљач општих места из политичких дисциплина. Научна критика може да постоји само под тим условом, да одбаци једном за свагда све идеолошке ланце и све материјалне притиске у виду предрасуда. Демократија је једна друштвено-политичка институција из стварности. Као сви друштвени феномени, она има своје специфичне црте и карактеристике и одређена је објективним узроцима. Један критичан преглед појма и садржине демократије има да изрази те карактеристике и да изнађе те узроке.

I. Према своје етимолошком и стварном значењу, демократија означава идентитет субјекта и објекта власти, владајућих и поданика; влада народа над народом (демос). То је црвена нит сваке идеје о демократији. Али, замршен и нејасно оцртан, појам демократије је исто тако сложен, синтетичан.

Најпре, демократија подразумева и претпоставља признање догме о народном суверенитету, која је у основи претставничког система. У позитивном праву ова је формула први пут примењена у Америци. Прототип декларације права човека. *Bill of rights of Virginia*, у своје V члану каже: „That all power is restend in, and consequently derived from the people“.

Сва власт припада народу и, слетствено, долази од њега. У француској верзији, чувенијој и познатијој, она је изашла из величанствене и легендарне борбе између „трећег сталежа“ (Tiers Etat) и Капетовића, буржоазије и феодализма. Чувена фраза коју је Мирабо бацио у лице управитељу церемонија Луја XVI, који је дошао да избаци из престоне сале упорне претставнике „трећег сталежа“ направила је своју славу и пут око света као основни члан сваког демократског Устава.¹⁾ Али већ, кад је немачки цар био приморан да унесе један сличан параграф у царски Устав од 1871 („чланови Рајстага су претставници народа“), правници круне су отворено оспоравали његову правну аутентичност и исправност. „Ова формула, каже Лабанд, нема никаквог значаја за јавно право јер правно говорећи чланови Рајстага не претстављају никога“²⁾ Научно говорећи, то јест кад се појам народног суверенитета доведе на ниво политичке стварности, он остаје концепт лишен задате садржине. Ако се њиме хоће рећи да се народом влада према његовој вољи („народна воља“), метод ове мисли далеко је заостао за начином најелементарнијег опажања. Постојање политичких странака ломи већ *технички*

¹⁾ У француском уставном праву она је први пут формулисана чланом 3. Декларације Права од 1789 (видети Duguit et Monnie, *Les Constitutions de la France* књ. I.

²⁾ Laband: *Das Staatsrecht des deutschen Reichs*, Tübingen, стр. 79.

догму народног престављања, заступање народне воље, не узимајући у обзир саму правну некоректност ове конструкције. Увођење изборне машине у политички живот, *caucus-a* и *Tammany Hall-a*, пониклих у Америци, императивни мандат партиских комитета, онемогућавају свако заступање а са народом немају никакве везе. Посланик народни није ни грађанин Дантонов, ни Хегелов син народа, ни Вашингтонов слободан човек; он је члан странке, тог врховног политичког штаба једне друштвене групе. Посланик, кажу многи писци (Вилсон, Дајси, Бенуа, Бартелеми, Каутски и други), није као такав слободан човек, него је мандатор странке; ако се деси да његови лични погледи буду у опреци са странкиним, он мора престати да је заступа. У својој књизи *Modern democracies* Брајс показује да у већини држава народна претставништва нису ништа друго до обичне комисије које формулишу спремљена решења, јер најважније дискусије се одигравају тајно у одборима сваке партије и гласови се унапред већ покупе³⁾.

Сва ова опажања која се намећу сваком ко гледа својим очима, сви ови технички „недостатци“ имају дубље и озбиљније узроке.

Објашњење чињенице да је догма народног суверенитета, по речима Жореса, оборена са пиедестала и да се ваља у прабини, не може се тражити у спољашњим околностима, у грешкама људи и слабости институција, као што мисле површни посматрачи.

Она је извлачила своју снагу из неизбежне историске и идејне ускости која је ометала познавање стварне структуре друштва. Она је организовала своју првобитну неодољиву фалангу само на тај начин што је, стављајући у први план политичку еманципацију као општи циљ целог друштва, успела да стопи у једну масу све постојеће социалне, националне, локалне и верске супротности. Нове опште политичке слободе на лешу апсолутистичке монархије створиле су заједничку везу међу свим друштвеним групама. У заносу одбацивања феудалних ланаца, *грађанин* (*le citoyen*) је тада извео једну ефемерну нивелацију друштва. Шарени и засењујући политички рефлектор допринео је да се у неуједначеном и кривудавом феудалном сокаку виде равна Јелисејска Поља. Идеја да је народ једна хомогена маса, са хармоничним и идентичним интересима, фикција друштва као једне политичке целине, сачињавају основ и оправдање ове теорије. И заиста, у свакој класичној политичкој теорији, код Хобеса, Лока, Русоа и Бодена⁴⁾, увек се полази од постулата о нуж-

³⁾ Bryce: *Modern Democracies*, стр. 189 и даље, Лондон, књ. II, изд. 1921.

⁴⁾ Hobbes: *Leviathan*, стр. 28 књ. II; Lock: *Essay on the human understanding*, стр. 79; Rousseau: *Le Contrat social*, гл. XIV, књ. III; Bodin: *Les six livres de la Republique*, стр. 79.

ном јединству друштва. Прудон, тај либерални индивидуалиста, који је хтео бити колективист, исто тако је тврдио да је свако удружење коалиција против јавног интереса.

Међутим, чисто територијални карактер постојања једног друштвеног агрегата не ствара од тог агрегата једну целину, јединство, из простог разлога што је он и по „природи“ и по „друштву“ подељен многим супротностима и неједнакостима, нарочито оним који су у самој његовој основи. Класична теорија народног суверенитета схвата политичко друштво као генерични живот човека у супротности са његовим материјалним животом. Али сви знаци тог стварног „егоистичног“ живота остају и даље у стварном друштву, „грађанском друштву“, изван његове политичке афере. Тамо где је политичка еманципација постигла свој најјачи израз, човек, не само у мислима, у савести, него у самој стварности води двоструки живот „небески“ и „земаљски“, живот у политичком друштву, у коме је сматран као генерично биће („грађанин“), и живот у грађанском друштву где он ради као обична јединка, гледа у другим људима обична сретства и, свдећи своју улогу на једно обично сретство, постаје играчка у рукама страних сила. У рационалистичкој концепцији народног суверенитета „политичко друштво“ према „грађанском друштву“ је у истом спиритуалистичком односу као што је небо према земљи. Она се дакле, налази у истој опозицији, и политичко друштво остварује свој триумф над грађанским исто онако како је то учинила религија према профаном свету: приморано је да га призна и да се пусти најзад да буде овладано њиме. У филозофији исто тако метафизика односи победу над стварношћу; одвајајући се од ње, она њено непознавање замењује својим робовањем.

У стварности, директној и јединој, човек је обично, профано биће. Ту, где он сам и сви други га сматрају као стварну личност, он је апстрактна, „политичка“ индивидуа. И тако у политичкој демократији где, према догми националног суверенитета, човек важи као генерично биће, грађанин, он је имагионарни члан једног имагионарног суверенитета, лишен свога стварног и индивидуалног живота и напуњен једном нестварном општошћу.

„У демократији, каже римски сенатор и професор Моска, од увек се ширила та пракса да снага личних интереса има да превагне вазда у политици, како спољној тако и унутрашњој, над концентрацијом општих народних интереса и установљено је убеђење да парламенти имају да се повичују првој а не другој и да бирачи, у место да гласају за најспремније и најпоштеније кандидате, бирају увек оне који се представљају браниоци њихових класних и личних интереса“.⁵⁾

Услед те основне опреке са друштвеним и политичким чињеницама, демократска теорија народног суверенитета пред-

⁵⁾ Mosca: Elementi di scienza politica, стр. 286, Roma (1932).

мет је снажне критике и од самих демократских теоретичара и данас је напуштена од критичне демократске науке.

Многи модерни теоретичари, присталице преставничке демократије (Сигфрид, Д Паж, Лаверњ, Рнар, Ласки) слажу се са тезом професора Жозефа Бартелемиа и Пола Диеза, да објашњење и уређење једне преставничке владе није проблем правне анализе, него предмет политичке вештине (*d'art politique*).⁶⁾ Истина је да се на овај начин избегава основна супротност коју ова апстрактна класична теорија носи са стварним животом; али она не решава проблем, већ га просто мимоилази Јер, друштвена наука, као свака друга наука, није и не може бити политика арбитрерног одабирања, аматерска збирка личних симпатија или вештина мерења и мирења „добрих и рђавих страна“. Професор Жез је подвргао догму народног суверенитета једној објективнијој и плоднијој анализи. „У јавном праву модерних држава, пише он, влада изван број догми које су примљене без озбиљних оспоравања. Из ових догми доктринари извлаче логичне последице као да се јавно право једне одређене земље, у једно одређено време, састоји из теорема и королера. Једна од њих је, ван сваке сумње, догма народног суверенитета. Кад политички доктринари излажу модерну демократску државу и истражују снагу владајућих, употребљавају тајанствене формуле које је врло тешко потврдити. Бирачко тело изражавало би вољу народа. Посланици и сенатори изражавали би вољу сувереног народа. Друштвена снага владајућих произилазила би дакле једино из свесне воље поданика. Зар није то литература? Чињенице не показују ничег сличног.“⁷⁾

Са тачке гледишта правне логике на исти проблем бацио је светлост — г. проф. Слободан Јовановић. „Али с правног гледишта, каже он, код народа нема јединства воље. Народ, то је скуп појединаца, од којих сваки има своју вољу. О заједничкој народној вољи могло би се говорити само онда, кад би народ био правна личност. Међутим, правну личност има држава а не народ.“⁸⁾

Даље, енглески социолог и познати писац Велс и професор Жез покушали су да прошетају кроз енглеску, француску и америчку демократију један критичан и реалистичан поглед да би утврдили како се у ствари изражава и оличава тај народни суверенитет. Професор Жез пружа руку Велсу,⁹⁾ кад закључује: „У данашњем стању француске цивилизације, владајући у нашој демократији сачињавају малу групу људи која је успела да наметне своју вољу владања љутским чопорима, неорганизованим, који разумеју да су потребни они који управљају али у великој већини, равнодушни што се тиче квалитета тих управљача... У Француској, личности припадајуће грађанској класи образују већину посланика и сачињавају готово све сенаторе. На тај начин, у Француској, политичка и стварна власт припада, за тренутак, сопственичким класама.“¹⁰⁾ Још раније, познати француски писац Робер д Жувнел изразио је ову мисао у књизи чији је наслов симболичан: република другара (*la république des camarades*).

Устајући енергично против сколастичких концепата у теорији јавног права, већ је Диги на најбољим местима свог дела показао софизам концепције о народној суверености; „божанско право“ народа и парламента напросто је заменило старо „божанско право“ краљева.¹¹⁾ Света водица крунисања шкрпи не једну личност, краља, него све нас, грађане. Све ово да би било не много ново, није ништа мање невероватно. Покушај

⁶⁾ Barthélemi et P. Diez: *Traité de droit constitutionnel*, стр. 115 (1926).

⁷⁾ G. Jéze: „Le dogme de la volonté nationale et la technique juridique“, у *Revue de droit public*, књ. 44 (1927).

⁸⁾ Сл. Јовановић: О Држави стр. 133-4 (1922).

⁹⁾ H. Wells: *The bankruptcy of the democracy* (1932).

¹⁰⁾ G. Jéze: „Le dogme de la volonté nationale et la technique juridique“, у *Revue de droit public*, књ. 44 (1927).

¹¹⁾ L. Duguit: *Traité de droit constitutionnel*, стр. 285 и след т. I 2-го издање.

немачке школе правног формализма и појединих француских теоретичара Ориу, Малбер да коригују ову доктрину замењујући принцип народног суверенитета начелом државног суверенитета, чији би народ био један од органа, остаје један невешто скривени и наиздавачки напад на идеју народног суверенитета. Апстрактни цртеж политичког либерализма изобличен је незграпном органистичком шемом политичког конзерватизма. Замисли народни суверенитет спуштен је до нивоа суверенитета бирократије. Будући идеолошки магловитија и различитија од догме народног суверенитета, концепција државног суверенитета ништа мање не носи све њене празнине и недостатке. „Међутим, као што тачно примећује г. проф. Тасић, нема никакве разлике у суштини између теорије државне и теорије народне суверености у погледу њихове логичне структуре. Појам делегације коју врши народ није ништа различит у суштини од појма суверене државе од чије воље зависи целокупан правни поредак, као што овај није од Норме која садржи а priori сва акта у себи. Све су то разни облици (да не кажем симболи) једне исте ствари.“¹²⁾

Ако још, под народним суверенитетом, као што хоће да нас убеди многи англо-саксонски писци, треба да се подразумева важни и одлучујући утицај јавног мњења, то је једна апстракција исто тако непостојана као и друге: ми тада имамо потребу да знамо кад је једно мњење јавно или кад је уопште мњење. Ако, најзад, покушамо да га нађемо уоквирена у основним јавним установама, као у Америчком Уставу кад је овај хтео да учини ефикасним извесне основне принципе преко судске контроле уставности закона, долазимо до једног призора који је сувише убедљив да би изазвао сумње: народна воља, или јавно мњење, није ништа друго него што пет судија од девет сматрају за правично и умесно.¹³⁾

Треба да се забележи још да уколико се развијају производне снаге у друштву, владајући концентришу све више у своје руке моћна средства која им служе да образују, да одреде народну вољу. „У ствари, каже без узезања немачки филозоф Шпенглер у својој књизи *Der Untergang des Abendlandes* (Пад Запада), три или четири листа светског значаја одређиваће у будућности јавно мњење листова из унутрашњости, и према томе прецизираће народну вољу.“

Најзад, ако се поставимо на план правне психологије, ми не можемо изаћи из унутрашњих контрадикција ове доктрине. С једне стране, сударамо се са Русоовим аргументом да одвојити се од суверене власти народа, то значи издајство; с друге пак, наилазимо на мишљење Стуарта Мила да је свако ограничено заступништво фатално за моралну личност преставника. Индивидуализам ове теорије ништи њене универсалистичке тежње, али у том сукобу и он губи од своје снаге. Револтиран свим овим, већ је стари Хегел опажао да „та сувереност припада побрканим идејама које имају за основ још већу конфузију у схватању појма народа.“¹⁴⁾

II. У појму демократије обухваћен је још један „комплекс“ елемената. Идеја једнакости: налази свој први израз у политичкој борби за нивелисањем апсолутистичке монархије против феудалства, а доцније продубљења од школе природног права у XVII веку (нарочито од Хобеса). која је, полазећи

¹²⁾ Др. Б. Тасић: „О теорији народне суверености, нарочито у Француској и о једном скорашњем покушају тамо“ у *Zbornik znanstvenih razprav*, стр. 256, Летник 1924—25.

¹³⁾ Видети интересантну књигу лионског професора Lambert-a: „*La République des juges*“.

¹⁴⁾ Hegel: *Grundlinien der Philosophie des Rechtes*, стр. 127/2-го изд.

од једнакости пред законом, дошла до идеје о једнакости права (*égalité des droits, equality of rights*). Идеја индивидуалне слободе која ограничава власт: први пут формулисана од енглеске секте независних, примљена и проширена у политичком заносу за нивелисањем од стране чувених енглеских *Levellers*-а, она је добила пуни развој код Лока. Она се појављује исто тако као идеја о праву, идеја законитости. Ова тачка, слабо развијена у теориским расправама, у ствари је врло важна. У осталом, она поставља још једанпут, и врло јасно, тешки проблем односа мисли и акције. Само у њиховом споју може цели проблем да се осветли. Влада права (или како се у науци каже „правна држава“, израз који је врло двосмислен) и демократија су две стране једне политичко-правне монаде. лице и наличје једне исте повеље. Демократија има култ права, као Мусолини култ силе или Кир-Јања култ новца. Ласал је већ био ухватио ову „демократску истину“, иронизирајући: „Die Demokratie und das ist Ihr Stolz, hat allein das Recht zu sprechen. Bei der Demokratie ist alles Recht“.¹⁵) Демократска доктрина разликује се од свих осталих политичких теорија у томе што она не дели структуру власти од питања његовог потчињавања праву. И због тога све праве демократске теорије, старе као и модерне, рационалистичка филозофија и школа природног права, као и солидаристичка филозофија и најновија доста конфузна школа друштвеног права, схватају право као један вандржавни појам. И најбољи заступници ове демократске синтезе, Русо и Диги, то су потпуно опазили. Начело „опште воље“ је за Русоа само оличење идеје права, те садржине чисто правне свести и „воља свих“ постаје легитимна власт само ако и уколико се потчињава заповестима опште воље, оличењу идеје права. Код Диги, друштвена солидарност као садржина „објективног права“ ограничава и оправдава принуду власти. Многе демократске теорије, у главном немачке, које поимају право као једну чисто спољну силу, као *Machinenwesen der Polizei*, према речима Канта, једна врста брњице применљиве исто тако за људе као и за животиње јесте неподударна са осном сваке праве теорије о демократији. Са једног другог становишта, ово је већ опазео О, Шпан.¹⁶)

Идеје једнакости и слободе унете су у друштвене науке у духу индивидуалистичког либерализма. Оне су засноване у апстрактном принципу једнакости и слободе међу људима усамљеним, на поетској фантазији о „природном стању“ где се људи рађају једнаки и слободни. Принцип свечано прокламован у доба велике Француске Револуције, о издвојеној индивидуи и независном политичком грађанину. рефлекс је старе природне филозофије о атому, који „живи

¹⁵) Lasalle: Werke, стр. 550 књ. (изд. 1923 год.)

¹⁶) О. Spann: Der wahre Staat, стр. 62 (1931)

за себе“ (Демокрит). Модерна наука је међутим већ одавно (механика и биологија) показала, да је концепција издвојеног атома неодбранива: атом који живи сам за себе, је лишен квалитета, мртав је. Атом, као и ћелија, могу се замислити само у њиховим многобројним односима, које ми не можемо занемарити, а да не извитоперимо целокупни проблем материје, као и живота. Исто тако човек је у односу са свим оним и онима који га опкољују, као и са природом стално променљивом; ове везе, додате његовој прошлој еволуцији, изражавају могућност његовог постојања и живота у друштву. Ако губимо из вида сталну идеју о овим везама и зависностима, историским и садашњим, ми обрћемо друштвене појаве тумбе — и долазимо до метафизичких појмова о људима као издвојеним бићима и једнакости међу њима. Издвојен човек постоји само у простору, у апстракцији и празнини никад не примењеног Устава јакобинског од 1793. Свет грађана — атома хомогених идентичних и, у исто време, постојећих за саме себе, боји се живота, јер сваки стварни покрет, свака манифестација снага и виталних интереса прети да разори ову апстрактну равнотежу. Прави значај појма једнакости и појма слободе можемо наћи само ако критично анализирамо овај дуализам између филозофског и политичког идеала и стварног живота.

Човек припада у стварности једном одређеном типу историског друштва; као такав он је израз и оличење скупа друштвених односа и веза. Једнакост и слобода су производи тог одређеног друштва, као кишобран, као женска „мода“, или лирска поезија. Оне су необјашњиве као функције политичког човека, тог идеализираног грађанина индивидуалистичког либерализма. јер тај човек као такав није никад постојао. Људи у стварности су у главном раденици или нераденици, „реалистички господари или запосленици трговине и индустрије“, као што каже високо глагољиви Диринг. Диалектика природе и друштвени односи у једном несолидаристичком друштву осуђују на пораз сваку филозофију са универсалистичким прентензијама. Апстрактна концепција једнакости ломи се пред друштвеном стварношћу, која обухвата у основи „*Herrschafts und Knechtchaftsverhältnisse*“ и серију неједнакости. Јер, уствари, људи нису једнаки и идентични: један је јак, други је слаб; један има много или нешто, други савршено ништа. Један је способан, други је мање способан или уопште неспособан. Један је жењен, други нежењен; овај има више деце, онај мање. Један је талентован и спреман, други је спреман а није талентован, овај је талентован а није спреман, а онај није ни талентован ни спреман. На овој виолини могла би се до бескрајности свирати цела диалектичка гама људских односа. И заиста у теорији и у свечаним Декларацијама права, доктринари и политичари прокламују универсалистичку доктрину

субјекта права, апсолутне једнакости права међу грађанима, али у стварности, у законодавству она ставља грађане у неједнаке односе. Поред „духа 1789“, француски устав од 1791 дели народ на „активне“ и „пасивне“ грађане. И поред либералне трилогије закон звани Шапелие (*la loi de Chapelier* 1791) забрањује удружења.¹⁷⁾ И поред либералног и демократског ореола чувеног *the Bill of rights* (1832), пракса ограниченог права гласа (заснованог на ценс-у) није дала већини Енглеза илузију једнакости ни оног једног дана у три године кад се завлаче руке у гласачке кутије. Али не само да идеалистички појам једнакости добија своју одређену садржину кад дође до тренутка његове примене, него и сама чиста егалитарна теорија добија печат оне друштвене средине, којој прилази философ кад се реши да додирне стварност. Испитајмо Емануела Канта, најсавршенијег гласноговорника за слушање либералне теорије. Идеалистички и универсалистички философ који сипа либерална обећања Русо-а. Философ, који је, према једном Жоресовом изразу, напунио плућа дахом политичких слобода француске Револуције, пише своју филозофију права једнаких за све грађане.

Кант изгледа да на прво место ставља индивидуалну слободу као основ права једнакости и права уопште. „Јесте слободан човек који мора и може да испуњава свој задатак и да извршава заповести моралног закона. Преко слободе људи су једнаки међу собом. Слобода и дужност разликују људе од ствари и сачињавају њихову личност; дакле, нико не треба да се служи својим ближњима као једном ствари; човек није средство; него свој сопствени циљ“.¹⁸⁾ Али поред овог тврђења о једнакости људи у универсалности владе права, једна врста људи је искључена из те апстрактне, илузорне једнакости. И Кант пише: „Сама гласачка способност прави грађанином, али ова способност претпоставља међу народом независност оног који не само хоће да суделује у републици, већ хоће и да буде активан члан, то јест да учествује у животу заједнице само на основу своје воље. Али ова последња особина чини нужном разлику између активног и пасивног грађанина Мада идеја о овом последњем је у супротности са дефиницијом грађанина уопште, следећи примери могу послужити да се ова тешкоћа отклони. Момак који служи код једног трговца или фабрички раденик, слуга који није у служби државе, малолетник, све жене, и уопште сваки ко је приморан да зарађује за свој живот не као свој самостални газда него слушајући заповести других, нема грађанске личности и његов је живот у неку руку допуски. Дрводела или момак на некој фарми; ковач у Индији који иде од куће до куће са наковњем, чекињем и меховима да ради са гвозђем; исто тако столар, домаћи учитељ, и пољопривредни раденик, су прости администратори јавне ствари јер треба да буду управљани и заступани и, слетствено, не уживају никакву грађанску самосталност.“¹⁹⁾

Тако, кад либерална теорија о једнакости налази своју сопствену примену, она прави разлику међу људима. Цео један део друштва има само поједина права и састављен је само од чланова државе. Ови чланови имају права да за-

¹⁷⁾ Видети А. Mathiez: *Histoire de la Révolution*, стр. 144, књ. I.

¹⁸⁾ Kant: *Rechtslehre*, стр. 188.

¹⁹⁾ Kant: *Rechtslehre*, стр. 170 и след.

хтевају да буду сматрани као други људи, према законима једнакости, али они остају само пасивни део. Они имају одобрење да делају, али не могу да учествују у формирању државне управе ни да суделују у изради извесних закона; макакви били позитивни закони под којима живе. Стварне, истинске личности, су оне које могу имати грађански живот, то јест које су економски независне. На тај начин, кад је Кант хтео дати стварни оквир човечанства и садржину основних појмова демократије, то човечанство се јавља као човечанство тадањег друштвеног шампиона, трећег сталежа, чији основни политички појмови носе његов жиг. Правна личност која ужива једнакост је морална трансфигурација и рационално оправдање економске стварности грађанина који уместо да се потчињава заповедању, он га сам даје. Због овог сталног дуализма метафизичке теорије једнакости, Жорес је волео да понавља, како „не познаје ни једну концепцију стварности и живота више вештачку, више апстрактну, више сколастичку.“²⁰⁾ Модерна демократска држава је негација старе државе привилегија и извршава политичку еманципацију у уставној заступничкој републици. Али ако демократска држава уништава супротност између привилегованог човека и политичког човека, она продужава да носи у себи нову супротност између политичког човека и стварног човека. Либерална доктрина замишља да укидајући привилегије, демократија укида и предмет тих привилегија, што би значило да нема више цркве ако нема повлашћене цркве или да нема више крађе кад ова није допуштена. Али како земљишни посед није укинут тиме што је укинут повлашћени земљишни посед; како трговина није укинута укидањем трговачких привилегија и развија се, на против и у ствари тек са слободом трговине; исто тако друштвене разлике и неједнакости развијају се у свој својој општости тек тамо где не постоје озакоњене неједнакости и политичке повластице.

Извесни модернији филозофи и социолози, наклоњени политичкој демократији, и присталице „позитивизма“ у друштвеним наукама покушали су да замене апстрактни принцип једнакости неким конкретнијим појмом. Најкарактеристичнија је међу њима теорија која заснива принцип једнакости на појму *душе*. Свака људска душа, сваки човек схваћен као душа, има једнака права са другим људима. „Без бесконачности душа, каже филозоф претседник Масарик, нема правде ни савршене једнакости... постојање душа је прави основ демократије; бесконачно не може бити равнодушно према бесконачном“²¹⁾ Ова концепција не само да се одваја од

²⁰⁾ J. Jaurès: Etudes socialistes, стр. 254, књ. I.

²¹⁾ Разговор са Масариком, експозе писца Карла Чапека на конгресу филозофа у Прагу, септ. 1934 г. (цитирано према *Marianne*, 26 септ. 1934 Paris).

друштва и стварног човека него одлази у чисту метафизику и светоотачку софистику. Са идеолошке тачке гледишта, она не доноси ништа ново својом тежњом да друштвене феномене стави на идеалистичку и етичку основу. Уски појам политичке и правне једнакости уместо да добије ширу социјалну садржину, бежи у метафизику где се испуњава бесконачношћу. Тако поново друштвени феномени се „стављају на главу“ и друштвена наука са сигурног тла социологије пада на живи песак морала. Радници у Лиону, тврдио је Прудон, не верују и не могу веровати да ће мислима успети да постану власници индустрије и да униште своју сопствену деградацију; ова нова теорија, губећи веру у рационализам, предлаже им као сретство ирационализам уместо резоновања. Заснивати идеју једнакости на појму „душе“, то је чиста таутологија; ми се неизбежно питамо шта је то душа и зашто су оне једнаке. После Фојербаха ми смо знали да „људи који станују у палати друкчије осећају и мисле него они што живе у кровнићари.“²²⁾ Теорија етичке једнакости тврди нам да сви људи имају исте елементе морала у духу, у срцу. Гангстер Дилингер као Франциско из Асиса. Амерички незапослени радник као и Рокфелер. Ландри као Свети Августин. Кеопс који је дао убити 5000 робова приликом зидања пирамида и Овен који је за исти толики број зидао удобне станове. Стари либерални доктринари имали су ту велику заслугу што су, ослањајући теорију једнакости на појам Русоовог политичког друштва, остварили политичку еманципацију људи и, пошто је она важила за све људе, постала је право човека да у праву и пред правом буде једнак другима. Нова концепција једнакости, тражећи свој извор у етици и оправдање у метафизици, ту правну једнакост у демократији чини још више спиритуалистичком и ирационалном. Она нам не само не објашњава једнакост него се ставља за увек на пут њеном развијању и стварном остварењу.

Други члан трећосталешке револуционарне трилогије који је ушао у теорију и текстове јавног права демократије, јесте појам слободе. И поред извесних напора филозофа (Спенсер, Жил Симон, Бедан, К. Шмит, Стрик, Цемс, Кант) и радова социолога и доктринара јавног права (Конт, Диркем, Бугле, Русо, Монтеские, Токвил, Есмен, Диги), појам слободе остаје још увек слабо одређен и замршен у филозофији и политици демократије. По класичној индивидуалистичкој теорији, човек, долазећи на свет, доноси собом извесне прерогативе који произилазе из његове природе, из његове особине човека. Према картезианском схватању, које је филозофски основ ове теорије, све у човеку је мисао, и према томе сваки човек има природно и небориво право да

²²⁾ L. Feuerbach: Werke, стр. 137, књ. II.

мисли и да екстериоризира своју мисао, то јест да развије физичку, интелектуалну и моралну страну своје индивидуе. Да би могао да оствари своју мисао, своју личност, човек мора да је слободан; и како сви људи имају мисао, сви имају једнако право да је развију. Тако, поред принципа једнакости, право на слободу сачињава основ сваког Права. Кад се ова философска теза преведе на политички језик, право на слободу се појављује као оклоп индивидуе у његовој борби против свемоћи државе, као мач у десници тог индивидуалистичког Дон Кихота кога прати картезијански Санчо Панса. Сенка свемоћи апсолутистичке монархије лежи на индивидуалистичкој теорији и она оружа човека „природним и необоривим“ правима, као легалним сретством за ограничење власти.

„Ако се тражи, каже јасно Русо, у чему се баш састоји највеће добро од свих, које треба да буде циљ законодавства, наћиће се да се оно своди на два основна предмета, на слободу и једнакост: слобода, јер свака појединачна самосталност значи толико одузете снаге од државног тела“ ...²³⁾

Из оваквог схватања произилази као последица да држава може донети ограничења у праву слободе, али ова морају имати за меру само постајање тих права. Држава може ограничити то индивидуално право само у колико је потребно да буду заштићена и поштована права свих. Декларација права од 1789 у члану 4 садржи, у овом смислу дату дефиницију слободе, коју понављају Декларација од 1793 (чл. 6), декларација године III (чл. 2), Устав од 1848 (увод и члан 8) и књиге јавног права:

„Слобода се састоји у моћи радити све што не шкоди другом; тако, вршење природних права човека има само оне границе које осигуравају другим члановима друштва уживање ових истих права. Ове границе могу се одредити само законом.“²⁴⁾

Концепција слободе, као и појам једнакости заснована је на социолошкој „ронбинсонади“ друштвеног уговора и на теорији о индивидуалним правима, урођеним, која се могу супроставити свима, па и самој држави. Савремене демократске доктрине, нарочито после Контове философије и Дигијеве књиге *Држава, објективно право и позитивни закон*, покушале су да појму слободе даду сигурнији социолошки основ него што је рационалистичка фантазија друштвеног уговора, и убедљивију садржину него што је индивидуалистичка шема о природним правима. По тој концепцији, названој солидаристичка, индивидуа нема никаквих права, она има само друштвене дужности; држава има дужност да не ради ништа што би могло ометати индивидуу у испуњавању друштвених дужности а нарочито у *слободном* вршењу његове активности. Слобода, дакле, не појављује се као субјек-

²³⁾ J. J. Rousseau: *Du Contrat Social*, глава XI, књ. II.

²⁴⁾ Duguit et Monnier: *Constitutions de la France*, стр. 36, књ I (изд. 1915)

тивно право индивидуе против државе. „Слобода, Својина, каже Диги, у солидаристичкој доктрини, нису никако субјективна права индивидуе против државе.“²⁵⁾ Преко ове теориске разлике између индивидуалистичке и солидаристичке школе, појам слободе добија извесне јасније контуре. Према индивидуалистичкој концепцији, слобода се састојала у праву које има човек да се несметано креће, ради и употребљава своју активност на свим пољима; али та активност зависи само од његове „индивидуалне воље“, ако он не жели никога не може натерати да врши ту активност. Извесни енглески и француски индивидуалци чак су прокламовали и „право на нерад“, „право на леност“. По солидаристичкој теорији, није допуштено да једно људско биће у годинама за рад имајући потребну физичку снагу остане неактивно. Не радећи, оно се огрешује о основну дужност коју му намеће његова особина друштвеног човека; правилно схваћен појам слободе захтева да га држава, посредно или непосредно, примора на рад. Из ове поставке о неопходности рада за сваког излази као нужна последица, да човек приморан да ради, не сме да ради изнад *својих снага*. Човек не сме да злоупотреби вредност — рад другог човека, јер, као што каже после Конта Диги, „тада ће бити поремећен један од основних елемената друштвеног живота, т. ј., продуктивне силе, које сачињавају све људско биће“.²⁶⁾ Овим принципом се објашњава уношење социалног законодавства у друштвени живот: интервенција државе у односима рада имала би бити везана за солидаристичку концепцију слободе. У име овако схваћене слободе, оправдава се установа обавезне наставе (коју су крајњи индивидуалисти нападали баш у име те слободе), и уопште целокупно законодавство које забрањује употребу сретстава шкодљивих по физичку, интелектуалну и моралну снагу индивидуе. Као против партију за ово улажење државе у друштвене односе, солидаризам јој намеће извесне позитивне обавезе, које индивидуализам није додиривао. То су оне обавезе на које се мисли кад се каже да грађанин има од државе право да добије рад, право на наставу и образовање и право на помоћ.

Солидаристичка концепција нам не даје један научно коректан појам слободе, она претставља напор да се оправда и канализује социална пракса развијеније демократије цивилизованих држава. Друштвена садржина појма слободе је филозофски и политички идеал напредне грађанске демократије, директно зависан од њене старости, виталности и судбине. Према индивидуалистичкој концепцији слобода је највиши израз групе индивидуа, које познају само своје интересе против свих и против државе, док солидаризам у слободи

²⁵⁾ L. Duguit: Traite de droit constitutionnel, стр. 644, књ. III (3-ће изд.).

²⁶⁾ Duguit: Traité de droit constitutionnel, стр. 645, књ. III (изд. 1930).

гледа гаранџију за друштвену равнотежу и услов за продужење једне одређене историске демократије. Први појам губећи из вида постојање друштва, има апстрактни и анархистички карактер; док други, гледајући само друштво *in abstracto*, заражен је ускошћу и лелујавом неодређеношћу. У име принципа слободе Американци су били забранили потрошњу не само алкохола, него вина и пива, а у Француској демократска теорија и пракса не само да допушта него и помаже потрошњу тих „хигиенских пића“, као што они зову пиво и вино, машући у исто време барјаком слободе. Позивајући се на демократске слободе, после дуге и тешке борбе, Французи и Енглези су успели да отргну од државе синдикална права, док се у Америци још и данас, уз наслон на схватање слободе, у појединим државама синдикализам сматра као криминал²⁷). У Француској инспиратори социалног законодавства и теоретичари објашњавају и оправдавају, преко солидаристичке концепције слободе, законе који одређују недељни одмор и регулишу максимум радног дана у појединим индустријама и радиношћима. У америчкој демократији Врховни Суд је осудио као неуставни закон који ограничава на 10 сати радни дан у пекарницама, мотивишући своју одлуку тиме да поменути закон претставља неумесно мешање против слободе, својине и права слободног закључивања уговора (чувени процес *Lochner против New-York*, 1904 г.). Солидаристичка концепција слободе, дакле, имајући у виду само једну страну извесног историског друштва, и, занемарујући сукоб појединих интереса, тај *bellum omnium contra omnes* античких материјалистичких филозофа, доноси уска и произвољна решења. Узрок њене немоћи да нам објасни појам слободе лежи у идеализму грађанске слободе апстрактног друштвеног човека, идеализам који је неспособан да развије своје материјалне снаге. Историска ускост појма слободе, како оног код индивидуализма тако и овог код солидаризма, није састављена од његове виталне стране, политичке и практичне, него од чињеница да се он одвојио од стварног живота, бежећи у простор или у статистику једног одређеног друштва. Једна „апстрактна целина“, било да је она грађанин-атом или друштво-монада, као што је још казао Епикур, „не може да се осветли на светлости дана“. Из овог јасно изилази да слобода и материјални живот треба да се споје на бази једног принципа вишег него што су ове „апстрактне целине“, или прелазећи са језика филозофије на језик социологије „демократске ревандикације“ треба да добију једну реалистичку боју, боју народних маса. Према томе, ни индивидуалистичка ни солидаристичка концепција не даје нам задовољавајући појам слободе: њега треба тражити на другом месту.

²⁷) Th. Dreiser: *The tragic America*, гл. XI. (1933).

Кад је демократска доктрина хтела да појам слободе учини стварним и ефикасним, она је то теориски и практично покушавала остварити у нарочитој формули коју даје државној власти, т.ј. у начелу „поделе власти“. После Лока и Монтескиа, либерална теорија признаје, не трудећи се да томе тражи озбиљније разлоге, основаност тврђења великог америчког судије Медисона да „скуп свих власти у истим рукама, може се оправдано сматрати за дефиницију тираније“²⁸⁾. Ван сваке је сумње да ова формула има својих доказа у историји, али не може се заступати гледиште да је ова формална подела од основне важности за појам и одржање слободе. Прво, јер принцип поделе власти је исто тако несталан колико трпи важних изузетака а друго, зато што је подела власти појам из технике јавног права, чија вредност и ефикасност је одређена дубљим узроцима. Однос друштвених снага и сама друштвена бујица одређује „коњукуру“ у којој има да се тражи смисао и садржина слободе.

Све демократске теорије траже значај слободе у односу грађанина према власти: чувени Спенсеров човек против државе (Man versus State) је највиши израз индивидуалистичког схватања слободе. Међутим, ми бранимо слободу а та слобода је привидна у унутрашњости наших кавеза. Индивидуалне слободе су резултати спољашњег притиска које врши друштво на нас; али покушај да се индивидуалне слободе бране против силе остаје увек бесплодан. Шта је у ствари та индивидуална слобода? Ми се у социологији држимо још Хегелове идеје, пренесене на план стварности без икаквих промена. Слободан је онај човек који врши радње сходне својој природи. Каже Хегел: *Die Freiheit ist dies: nicht zu wollen als sich*²⁹⁾. Слобода се састоји у хотењу самог оног што сам ја сам. Ако наша слобода не одговара нашем карактеру, она није ништа друго до бизарна ћуд. Слободна је она радња која одговара нашим убеђењима и нашим осећањима. Што спречава човека да буде слободан, у најидеалнијој демократији, то је његов назадњачки живот, његово незнање и нарочито *нужности*. Ми себи претстављамо ту нужност, према дефиницији која нам је остала још од Аристотела, као принудну силу која нас спречава да деламо према нашој свесној жељи и приморава нас да чинимо што јој је противно. Ова нужност је изражена у сваком друштву у коме не постоји једнакост интереса и подударност тежњи и она је у сталној супротности са слободом. У царству нужде, човек исцрпљује највећи део своје снаге у циљу да се заштити против силе друштва и комбинације тих сила у друштву. Ова борба је не само, опште узев, узалудна, већ исто тако негативна за индивидуалне способности. Свака

²⁸⁾ Federalist, стр. 319, No 46.

²⁹⁾ Hegel: Werke, стр. 98 књ. XII.

самоодбрана је у исто време и самоограничење; јер, процес развића индивидуалне енергије, као што је показао професор Павлов, успорава се када је човек у стању самоодбране. Слобода, из свег овог излази, не би била проблем који се односи на технику односа грађана и власти или на сам механизам власти, него, првенствено питање научне и објективне анализе друштвеног живота у његовом ходу ка људској еманципацији од сваке потчињености и сваке нужде.

III. Најзад долази последњи елеменат демократске теорије: античка концепција о преимућству већине над мањином. Овај стари „већински принцип“, модернизирани је и проширен у савременој теорији демократије у делима познатог правног мислиоца Келсена, нарочито у његовој књизи *Демократија; њена природа и њена вредност*. Келсен сматра да је принцип већине једно, ако не и једино средство које допушта да се владајући не бране силом против поданика; уколико постоји, она се односи на мање од половине грађана. Јер, пошто политички и правни поредак не може да опстане и да се одржи без употребе принуде против оних који не слушају, више је оправдано, са гледишта демократије, слободе и једнакости, да већина врши принуду над мањином, него обрнуто.

Већ су стари грчки философи (Сократова школа) и писци (Аристофан и Миру) изрешетали сарказмом ово схватање демократије. Сократ је увек постављао питање: какве ми имамо гаранције да ће се већина састојати од најбољих и најинтелигентнијих. „Већина. Ко је већина? Већина је апсурдна. Гласови треба да се мере а не да се броје“. Овај Шилеров епитаф демократије допуњава Сисмонди тврђењем да принцип већине још и „лишава народ од оног што има најдрагоценије, од утицаја људи од вредности“.³⁰⁾ Ниче у свом *Also sprach Zarathustra* шиба тај „нови идол“. „Држава (т.ј. демократија основана на већини), ево најхладнијег од свих чудовишта. Он лаже исто тако хладно: и из његових уста се одваја ова лаж: ја, држава, ја сам народ“. Логика је највећа непријатељица демократије, тврдио је Трајчке. Ове игре речи и ова мишљења која би се могла цитирати до бесконачности³¹⁾ нису научни аргументи, али они указују да је већински принцип често искварен у свом функционисању у својој техници.

Келсеново објашњење демократије на основу принципа већине не излази из круга либералне концепције друштва. И оно је засновано на социолошкој „робинсонади“, концепцији коју не потврђује никакво научно посматрање. Келсенова индивидуалистичка теорија демократије постављајући одређивање воље једног броја људи вољом другог броја, зане-

³⁰⁾ Sismondi: *Etude sur la constitution des peuples libres*, стр. 42.

³¹⁾ Синтетичан преглед тих мишљења даје *B. Lavergne* у *Le gouvernement des democraties modernes*, I, II књ. Paris 1933.

марује стварну, социолошку садржину демократије, и као све до сад изнете концепције демократије, завршује се господарењем, подвлашћивањем, па ма то вршила и већина³²⁾. Осим тога концепција демократије заснована на већини носи у себи једну теориску немогућност. Како може та индивидуалистичка теорија осигурати вољу народа преко већине, чак само теориски, кад она сматра друштво као збир индивидуа издвојених, као суму грађана-атома. Како може једна група индивидуа ма била и у већини, да претставља друштво кад се индивидуа не сматра да чини део, ћелију тог стварног агрегата који је друштво. С друге стране, у једном не-солидаристичком друштву, то заступање друштва социолошки је чисто формално. Претстављање колектива једним његовим делом претпоставља признање његово као целине и подударност њихових основних стања и циљева. Само у друштву у коме сви чланови буду у колико је то могуће једнаки у погледу материалног живота и имају исти удео у општем интересу, одлуке које доноси већина могу бити спроведене а да се не извитопери стварна, социолошка садржина демократије. Само тада одлуке већине односиће се на виталне и основне интересе заједнице и само тада ове одлуке неће се одвајати од њих толико да би мањина могла да буде погођена у најважнијим интересима њеног живота и њеног развића. Истина је, међутим, да парламентаризам кроз који се остварује начело већине у демократији, по својој форми и намени, треба да служи да би се изразили општи интереси целог друштва у државној организацији. Али оно што демократија ту изражава то није никакво идеално друштво, друштво „за себе“, него једно одређено, пролазно историско друштво, у коме преовлађују извесни интереси било поред или против других. Према томе, у тим друштвима демократске институције су, по својој форми и по својој садржини, изрази тог одређеног друштва или инструменти интереса власничких класа, како кажу теоретичари диалектичког материализма. Ово се показује на један савршено убедљив начин у историји тиме што чим демократија има тенденцију да пориче свој узани историски карактер и жели да се претвори у инструмент сарадње и помирења друштвених група, демократске форме су жртвоване, одбачене. Да би оствариле „народно јединство“ фашистичка теорија ствара „корпоративну државу“ а национал-социјалистичка доктрина намеће своју „тоталну државу“ на лешу демократских институција.

³²⁾ „По Келсену тај начин (који одређује владајућу „већину“) је најбољи у демократији. Демократија пружа основу широку, докле је могуће и даје највише могућности да победе донста они који су најбољи. А *штај факат стоји баш у противуречности са суштином саме демократије*. Наиме њен идеал је да нема вођа“. (Dr. Ђ. Тасић: приказ на *Vom Wert und Wesen den Demokratie* од Келсена, Мисао Св. XXV, 1921).

Из свега овог излази, да се Келсенова концепција појављује као једна шема која, сасвим у духу политичког либерализма и филозофског идеализма, оцртава само једну страну демократије, и то њену формалну страну, не водећи рачуна о другој страни, о њеној стварној садржини. Та демократија, кад се доведе на план стварности и кад јој се одузму све апстракције, у једном несолидаристичком друштву остаје оно што јесте: формална демократија како кажу једни теоретичари или политичка како је називају други. Ово би била теориска критика коју савремени реалистички социолози (Адлер, Ласки, Жез, Сигфрид, Леру, Ги Гран и многи други) упућују овој последњој концепцији демократије.

Поред овог идеолошког дуализма са стварношћу, начело већине у демократији носи собом још многе тешкоће и сложености у свом функционисању и остварењу. Многи писци су тражили његову непостојаност у играма партија, у политичким комбинацијама, у случају и „фаталности“ изборне аритметике и у техничким рачунањима. Ласки у својој књизи *Personel of the british Cabinet* и њујоршки часопис *New Republic* су статистички показали да је од увек политичка већина која је седела на власти у демократији енглеској и америчкој престављала ефективно и стварно само 25% до 30% целокупног становништва. Али ови статистички и технички податци, ма колико звучали добро као аргуменат, нису довољно еластични да осенче проблем већине у свим његовим социолошким ниансама. Јер, тврђење да у старим и савременим демократијама они који држе власт у рукама претстављају стварно мањину данас је једна теориска баналност. Али једним „општим местом“ ништа се не може објаснити. Питање већине у демократији, као све што се односи на друштво, а специјално на савремено друштво, не може да се објасни преко апсолутних, укочених, шематских формула. Оно има да се постави између две оштрице: социологије и историје.

Потребни су одређени услови да се већина јави и, што је важније, да истински води јавне послове једне земље. Треба, најпре, да политички режим, да облик владе, омогући већини доношење одлука о тим јавним пословима и да осигура превођење те могућности у стварност. Нужно је, осим тога, да та већина буде у стању према својем друштвеном, моралном и интелектуалном саставу, и према односима који владају у њој самој (а и ван ње) између разних група и интереса, да води са сигурношћу и позитивним резултатима „државни брод“. Ако управу у једној држави врши група људи чији интереси и тежње се подударају са интересима и тежњама већине, вођење јавних послова, сходно вољи већине, је ефективно могуће. Ко тражи у друштвеним наукама само *објективне и научне анализе* не може да прими поменту сувише енергично мишљење да је демократија до сад

увек била влада мањине, заступано у књигама иза којих се помаља сенка фашизма и свих апологичара силе. И то не из разлога симпатија и антипатија, него зато што се са оваквим схватањем не слаже објективни историски ход. Велики филозофи и мислиоци XVIII века са разлогом и правом су мислили и тврдили да у борби против аристократске и апсолутистичке државе средњег века, победоносна фаланга трећег сталежа претставља и изражава на једном ширем плану, интересе и тежње целог друштва. Све велике акције у историји биле су инспирисане потребама широких народних маса, и само у мери у којој претстављају те интересе и те потребе, идеје могу да се претворе у дела. Без тог, идеје могу да подигну извесно одушевљење и да рачунају на платонско одобравање, али су неспособне да изазову ма какву акцију. Са друге стране, сваки колективни интерес, кад се први пут појави на филмском платну историје, превазилази, по својој материјалној и моралној снази, своје стварне, социолошке границе и помеша се више или мање са оним што називамо општим интересом. Идеја демократије која је изишла из Француске Револуције није само била „акција на име“ грађанске класе, у чијем интересу је најзад остварила градиозна дела, него је одушевила целокупно друштво коме је донела политичко ослобођење. Према томе, социолошко објашњење начела већине састоји се у истраживању односа између појма већине и увек променљивих друштвених и политичких чињеница, а не у прикупљању података који имају да спасу вечито исто лице једне теорије. Остале претпоставке у којима има да се тражи принцип већине увек су дате одређеном друштвеном структуром и стварним односом постојећих снага. Само, пошто се ови односи расветле, после једне праве друштвене „вивисекције“, може се одговорити на питање кад владајући претстављају већину народа у једној демократији и у колико границе те већине досежу оквир целога друштва. Ова „вивисекција“ не може се задовољити познавањем „апстрактног типа“ једног друштва, него има да рачуна са свом измешаношћу и збрком типова и односа политичких и друштвених, а нарочито има да се задржи на покрету и физиономији тако званих средњих класа. Овај последњи проблем не престаје од XIX века да дубоко интересује теоретичаре и од његовог решења зависи, у главном, судбина и преокрет савремених демократија. Овде се на њега само указује. Социологија остаје један објективни научни метод који служи да се друштвене појаве и друштвени покрети пројектују у свој њиховој могућој верности и стварности.

ANALI PFB | anali.rs

* * *

Услед сталне „побуне факата против теорије“ демократије и због немоћи либералне доктрине да теориски изрази стварност, многи писци су напустили једно научно објашњење

демократије. Они се задовољавају напросто тиме да је уквире у једну рационалну формулу или да јој даду крила неке велике речи. Клемансо, пошто је критиковао несигурност концепције народног суверенитета и једнакости, закључио је да је демократија влада разума.³³⁾ Француски философ Леви Брил мисли ако је потребно изразити садржину демократског принципа употребила би се за то реч: Правда.³⁴⁾ Сваки лако увиђа да ово није никакво објашњење демократије; то је један прост опис, један једностран опис, опис који додирује неколико психолошких појмова. Овако објашњење је, на против, обична таутологија, јер ми се неизбежно питамо шта је то разум а шта је то правда. То су појмови који има да буду објашњени, а сами за себе не објашњавају ништа. У овом раду се хтело показати да се, на бази социолошке методе, може предузети објективно објашњење демократије као политичко друштвене организације за коју Историја до сад зна. Теориска ускост либералних теорија лежи у томе што, обојене метафизиком и фатално стављене у кврге старе формалне логике, нису успеле да иду у корак са матариалним развојем друштва. Али основне ревандикације народа у XIX веку (једнако право гласа, политичке и синдикалне слободе, правна једнакост и преставнички систем) оствариване су у духу тих теорија и нашле су своје место у политичкој демократији. Та политичка демократија има своју специфичну историску вредност и неоспорна преимућства. Историски гледана, демократија изражава еволуцију државе и њено, теориско и стварно, приближавање друштву, и у тој мери, један виши степен у филозофији државе и у њеној стварној историји. Сукоби политичких странака, изборне борбе, ма колико биле често карикатуралне и јалове, служе као сретство да се нови покрети и нове идеје ставе на ноге и изброје. Опште право гласа и преставнички систем, као што тврде теоретичари, служе као политичка школа народа и његових најбољих чланова. И заиста, тиче се једног система, заснованог на јавној дискусији, на превођењу сукоба интереса у идеје. Чим ови идејни елементи изађу из затвореног круга парламента, народне масе их се докопају и услови политичке борбе и политичко-друштвене образзованости дубоко се мењају и упрошћују. Народне масе улазе тако у народни живот са снагом која стално расте у броју, искуству и политичкој способности. У феодалном друштву између индивидуе и државе није постојао непосредни однос; човек је припадао једној групи у чијем оквиру се дешавао сав његов политички живот; општа политичка власт била је оцепљена од народа. Политичка демократија учинила је да јавни послови буду послови народа и да политичка држава постане

³³⁾ Clemenceau: Le grand Pan, стр. 317.

³⁴⁾ Levy Bruhl: Revue de Paris, (1929)

општа ствар, пошто је разбила све повлашћене класе, корпорације и затворене средњевековне обруче, који су служили да покажу да је народ одвојен од заједнице. Политичка демократија, која је остварила политичко и правно ослобођење човека, представља несумњив напредак; али, како у друштву нема ничег сталног и завршеног, тај напредак није апсолутан, дефинитиван и потпун. Она има само у виду човека-атома, т. ј. члана и слике оног друштва, чији је она теориски израз и оправдање. Да би се постигло социолошко и реално остварење основне теорије демократије, да би се постигло да народ буде објект и субјект власти, као што кажу немачки теоретичари, потребно је да државни послови као такви, постану општи послови сваког човека и да јавна функција буде општа функција. То је теза главног доктринара демократије Русоа, који поставља за остварење демократије као нужност да општа воља (*la volonté générale*) буде израз воље свију „(*la volonté de tous*)“.³⁵⁾

Хтети политичку демократију и њене теорије одбацити апстрактно, као апсолутно нетачне и неисправне (као што мисле њени противници) или трудити се за њено упорно, једино и апсолутно постајање, (као што желе апологичари), изгледа нам, противно основним законима људске мисли и људског друштва. Прво, својом неувиђавношћу оставља хладним, као што каже Ренан, а друго нас својим традиционализмом ужасава, као што каже Анатол Франс. Кад би заиста политичка демократија била само једна негативна установа, требало би друштвене науке сматрати као једно бесплодно и жалосно занимање, будући да би нам свако изучавање показало да су сви филозофски и политички системи који су се јавили у току историје, били сви осуђени један за другим. Али са ове тачке гледишта и са истим изгледом оправдања, може се бранити мишљење да они нису били уопште оповргнути, нити да је то могуће, јер сваки научни систем је израз једне одређене историске епохе или једне одређене етапе у процесу развића људске мисли. Исто тако желети да се политичка демократија у односу према њеној социолошкој еволуцији и продубљивању овековечи, то је хтети прокламовати, према изразу Рекера, „општи медиокритет“. Декаденција једне теорије, као и декаденција ма које друштвене појаве, јесте једна нужна и прогресивна појава, на плану напретка и развића људске мисли и друштва.

Д-р Јован Ђорђевић

ANALI PFB | anali.rs

³⁵⁾ J. J. Rousseau: *Du Contrat social*, гл. XI. — На сличан начин скицира овај проблем и г. проф. Dr. Ђ. Тасић у свом чланку *Socializam i Država*, (*Društveni Život*, стр. 265-67, књ. III, 1921. г.)

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА**Један случај међународно-правне одговорности**

Својом пресудом од 12 децембра 1934, Стални Међународни Суд у Хагу је пресудио један спор између Енглеске и Белгије, спор свакако локалан по конкретним околностима које су га изазвале али важан по правним проблемима који су се пред судом поставили.

Чињенице спора су биле у овоме: Услед пада цена на европским тржиштима, извоз разних производа области Конга могао се одржати само тако ако се смање режијски и преносни трошкови тих производа. И зато, да би извозну трговину помогао, белгијски министар колонија је одлучио био 20 јуна 1931 да се за преносе у Конгу тарифа спусти на 1 франак по тони (другим речима бадава) за кафу, каучук, какао, памук, пиринач и још неке извозне артикле на свима преносима које врши по реци Конгу предузеће Унатра (Унија национална транспората речних), да се од 33—60% снизе тарифе извесног броја других предузећа која су вршила сухоземне транспортне. Истом одлуком је белгијска влада зајемчила поменути предузећима накнаду, ако би услед одлуке од 20 јуна њихов укупни биланс показао губитак. И редукације тарифе и обећане накнаде имале су привремени карактер: редукација је имала да важи три месеца (с тим да се може продужавати што је и чињено); накнаде су у ствари значиле позајмицу, пошто су предузећа била дужна вратити их држави доцније када буду настале повољније коњунктуре.

Белгијски акт од 20 јуна није био обухватио сва транспортна предузећа већ само нека од њих; на речној мрежи Конга, акт се односио само на предузеће Унатру; поред Унатре бавили су се међутим речном пловидбом на Конгу и други, и међу њима и један енглески држављанин Оскар Чин. И шта више, тај Оскар Чин је поред Унатре једини био који је имао чисто бродарско предузеће, бавећи се само преносом путника и робе и у својој радионици оправкама пловних објеката. Остали који су се бавили речним саобраћајем бавили су се њима само узгред а главно им је занимање било пољопривреда или трговина, при чему су поглавито своју робу преносили. Сва та предузећа која су више или мање обављала речну пловидбу била су незадовољна одлуком од 20 јуна зато што није и њих обухватила, и њихово је незадовољство било разумљиво. Она су могла сачувати своје муштерије само тако ако и она снизе своје тарифе као Унатра, иначе би се сасвим природно сви обраћали за преносе робе само Унатри као најјевтинијем предузећу. За губитак који би извесно имала услед тога нико им међутим није јемчио никакву накнаду. И та су предузећа морала да се одлуче или да раде на штету (губитак Унатре износио је услед снижења тарифе 21 635 000 франака за непуне три године, толико јој је бар белгијска држава исплатила на име накнаде) или да приступе обустави рада па и ликвидацији.

Незадовољна предузећа су се жалила, и њихову ствар је била помогла и трговачка комора из Леополдвила, али без успеха. Једно трговачко друштво је на своју претставку, и захтев да се и њему призна повластица као Унатри, добило министарско решење да се владина интервенција не може проширити већ да се мора ограничити само на предузећа, као Унатра која су под државним надзором. То решење од 28 јула 1931 одузимало је сваку наду да се и други могу користити повластицом коју је добила Унатра. Шест предузећа су поднела била тужбу суду, тврдећи да је управа колоније давањем повластице Унатри повредила и сен-жерменску конвенцију и белгијски закон од 5 јула 1920 који ту конвенцију потврђује, Али је суд тужбу одбио. Један од шест тужилаца, а то је био Оскар Чин, и не чекајући да се оконча поступак по поднетоме призиву Апелациономе Суду, жалио се као енглески држављанин својој влади. Енглеска влада је оценила да је повлашћивањем Унатре повређен интерес њеног држављанина противно сен-жерменској конвенцији од 1919 и тражила од

Белгије накнаду за ту повреду међународног јавног права. И како се нису могле пријатељски погодити, Енглеска и Белгија су упутиле цело то питање Сталном Суду у Хаг. Тако је суд имао да расправи, на основу енглеско-белгискога компромиса, да ли је давањем повластице Унатри повређена сен-жерменска конвенција или не, да ли је повређено какво Чиново стечено право или не, и да ли према томе има места или не каквој накнади.

Енглеска је пред Судом доказивала, да повреда сен-жерменске конвенције постоји. Да би се њена аргументација разумела, потребно је претходно знати у чему се састојао режим те сен-жерменске конвенције који је Белгија, по тврђењу Енглеске, својим одлукама повредила. Тај режим, режим слободе и једнакости у домену трговине и пловидбе није била засновала сен-жерменска конвенција, већ берлински уговор од 26 фебруара 1885, потписан у доба када су европске државе изводиле колонизацију централне Африке. Постојала је опасност да услед такмичења у присвајању нових земаља не настану међународни сукоби, и да би те сукобе избегао, Бизмарк је 1884 био сазвао у споразуму са Француском, међународну конференцију у Берлину чији је резултат био берлински акт од 1885. Берлинска конференција се сложила у томе да је једнакост у правима између држављана заинтересованих држава најбоље средство за ублажавање ривалитета тих држава. Кад се свима подједнако зајемчи потпуна слобода пловидбе и трговине, право стицања својине, заштита личности и својине и апсолутно подједнако поступање, држављани енглески или немачки или француски моћи ће се одати привреди или индустрији свуда у централној Африци, без обзира којој држави дотична територија припада, и услед тога се умањује и потреба појединих држава да баш себи подвласте извесну област да би својим поданицима осигурали на њој економску активност. Те су побуде биле инспирисале Берлински Акт од фебруара 1885 (допуњен у Брислу 1890) који је у ствари установио у централној Африци међународни режим и тиме учинио једно миротворно дело. И због тога је Берлински Акт врло слободоуман, јемчећи слободу трговине, слободан увоз и извоз, забрањујући сваку увозну или транзитну таксу и стварајући на речној мрежи Конга режим за који се може рећи да је од свих речних режима највише интернационализован.

Берлински Акт је било потписало 13 држава. Извесне (не све) од тих држава, међу њима и Енглеска и Белгија које су заинтересоване у овоме спору, сматрале су 1919 године да могу заменити Берлински Акт новим уговором и закључиле су у Сен-Жермену једну конвенцију којом су у неколико измениле режим створен 1885 у Берлину. Професор и члан Сталнога суда у Хагу, Ван Ејзинга, с правом налази да је тај поступак био неправилан са гледишта међународнога јавнога права¹⁾ зато што се Берлински Акт могао мењати

¹⁾ Одвојено мишљење Ван Ејзинге код пресуде Сталнога Суда у Хагу у спору Оскара Чин.

споразумом између *свих* потписника а не само неких од њих. Начело да се један уговор може мењати само споразумом свих потписника његових утврђено је још на лондонској конференцији 1871, и сматрало се једним од битних начела међународнога права, нарочито код уговора, као берлински од 1885., који стварају један међународни статут. То је начело поштовано 1890 у Брислу, кад је понова претресан Берлински Акт, али није поштовано 1919. Ван Ејзинга иде дотле, да сматра да је Стални Суд у овоме спору био дужан да о томе води рачуна, и да је требало да примењује не сен-жерменску конвенцију на коју су се парничари позвали већ Берлински Акт; међународне обавезе Белгије које су у случају Оскара Чина биле по тврђењу Енглеске повређене налазе се у Берлинскоме Акту који је увек на снази пошто није могао бити стављен ван снаге, одлуком само појединих потписника. Суд се није смео ослањати на једну неправилно донету међународну конвенцију а још мање на захтев парничара да желе да се та конвенција примени. За суд је требало да буде меродавно само оно што је правилно и законито, и зато је он био дужан да примени, без обзира на вољу парничара берлински акт а не сен-жерменску конвенцију. Суд је међутим стао на друго гледиште и сматрао да треба да се обзире само на сен-жерменску конвенцију кад се обе парничне стране на њу позивају, без обзира да ли је та конвенција донета правилним начином или не. Овакво гледиште суда је одговарало у осталом и ранијем ставу његовом у другим споровима (на пример у спору између Француске и Југославије, о предатним зајмовима Србије). Кад год је судио на основу компромиса између парничара, Стални Суд је сматрао да треба у првоме реду да се ослања на тај компромис и да се њега држи безусловно. Суд је сматрао увек да је за њега највиши закон воља странака изражена у уговору којим се странке њему обраћају — у компромису, па је такво гледиште и овога пута заузео.

Са гледишта енглеско-белгијског спора је било у осталом индиферентно да ли ће се применити берлински акт или сен-жерменска конвенција, пошто ни једна од измена, које је у берлински акт унела конвенција, није погађала принципе слободе пловидбе и једнакости у поступању у погледу трговине¹⁾ Одредбе које је Белгија, по тврђењу Енглеске, била повредила исте су и у једном и у другом уговору тако да је питање, које је ван Ејзинга истакао, чисто теоријско било у овоме спору.

И по берлинском акту и по сен-жерменској конвенцији држављани држава потписница (по сен-жерменској конвен-

¹⁾ Једино би требало имати на уму да је у Сен-Жерменској конвенцији изостављена она одредба из чл. 5 берлинскога акта која забрањује у области трговине давање ма какве повластице или монопола.

цији се једнакост у поступању простире и на поданике чланова Друштва Народа) имају подједнака права вршења пловидбе на Конгу и његовим притокама, и право на једнаке услове за вршење трговине. У члану првоне сен-жерманске конвенције се потписници обавезују да ће између свију одржати потпуно једнакост у погледу трговине, а у члану петоме се зајемчава потпуна слобода пловидбе за трговачке бродове и потпуно једнако поступање, у сваком погледу, према свима бродовима који припадају државама потписницама или члановима Друштва Народа. Те одредбе, наведене у самој пресуди Сталнога Суда, апсолутно су јасне и по њима Белгија није смела чинити у своје поступању никакве разлике између белгиских и страних предузећа.

Белгија није директно учинила ту погрешку и ниједном мером није манифестовала намеру да повлашћује белгијска предузећа као таква на штету страних. Али су међу самим белгијским предузећима постојала предузећа, као Унатра, која су стајала под државним надзором, и предузећа која нису имала никакве везе са државом. И шта се десило? Десило се да је белгијска управа стала на гледиште да јој право, које има код извесних предузећа да као надзорна власт мења и одобрава подвозне ставове, даје могућност да уз обећање накнаде евентуалнога губитка снизи те ставове, и она их је снизила али само код предузећа која су под њеним надзором. Белгијска управа је сматрала да то спада у вршење њеног надзора, да је то једна мера коју она може предузети као врховни управљач оне националне пловидбе која је под њеним надзором. То је оштетило извесна белгијска предузећа која нису била под државним надзором, то је оштетило и предузеће Оскара Чина које је било енглеско. И како је Чиново предузеће било једино страном пловидбено предузеће на Конгу, повлачење разлике између контролисаних и неконтролисаних предузећа изметнуло се у разликовање између контролисаних предузећа и страних друштава на штету ових последњих.

У својој одбрани пред Судом, представници Белгије су правдали одлуку од 20 јуна 1931 специјалним односима предузећа Унатре према држави. Истина је да је не само држава имала надзорну власт над Унатром и право одобравања и мењања тарифа, већ је и сама Унатра имала нарочите обавезе према држави: По уговору закљученом 1925, Унатра је морала, без обзира на трговачку рентабилност, вршити извесне јавне службе, одржавати у општем интересу па ма и на своју штету утврђени ред пловидбе. Представници Белгије су наглашавали и то да је пре рата и све до 1921. сама држава вршила на Конгу индустрију преноса, да је 1921 та експлоатација пренета на једно друштво (Сонатра) које је сама држава била створила и које је било под државном управом, и да је Унатра постала спајењем тога друштва од 1921 са другим једним приватним предузећем. Тим историја-

том постанка Унатре хтео се створити утисак да је Унатра у ствари државно предузеће у облику приватнога друштва. И у таквим околностима би логичан закључак био да држава у *своје* предузећу, које само привидно има облик приватнога друштва, може радити шта хоће па и преносити бесплатно робу ако јој је таква воља.

Ова аргументација је свакако упливисала и на Суд, и сугерисан тим полузваничним карактером Унатре, Суд је већином од свега једнога гласа дао за право Белгији а Енглеску одбио од тражења.

Да ли је у овоме случају добро пресуђено? Ауторитет пресуде слаби већ та чињеница што су судијска мишљења била готово подједнако подељена, шест за, пет против. Готово исти случај као у спору између Француске и Турске око Лотуса, када су се судије биле поделиле тако да су 6 били једнога а 6 другога мишљења, и мишљење председниково је пресудило. Али без обзира на подељеност мишљења, без обзира на то да су врло јаки правници као Анцилоти и Ван Ејзинга били противни пресуди онаквој каква је донета, морамо се заиста питати да ли је правилно пресуђено?

Суд је нашао да у спору Оскара Чина Белгија није повредила никакву своју међународну обавезу и да према томе није дужна дати никакву накнаду Енглеској. На основу каквих разлога је Суд дошао до таквог закључка? На основу доста подробне анализе слободе пловидбе и слободе трговине и испитивања које се чињенице могу сматрати као противне тим слободама. У томе свом образложењу пресуде Суд је констатовао да се под слободом пловидбе разуме слободно кретање бродова, слободно улажење у пристаништа, слободан утовар и истовар, слободан пренос робе и путника и слободно искоришћење докова и вештачких творевина на једној реци. Та слобода пловидбе претпоставља на сваки начин слободу трговине, а слобода трговине по сен-жерменској конвенцији (стр. 23 пресуде) јесте право у принципу неограничено да се врши свака врста трговине. Али та слобода, вели се у пресуди, не може значити да лице које се одаје трговини не сме наилазити ни на какве препоне. Препоне и тешкоће могу се појавити од стране конкурената јачих капиталом и организацијом, могу се појавити и од стране предузећа у којима држава има учешћа, и те тешкоће не могу значити да је слобода трговине повређена. Да слобода трговине буде повређена потребно је да је једном радњом повређено само право на трговину; у овом случају, на пример, требало би да је изрично било забрањено другима да врше пловидбу. Такав случај није, пошто је белгијска одлука оставила и даље свима слободу трговине и пловидбе, ускраћујући им само за извесно време сваку могућност зараде. Оскар Чин је имао да се одлучи да неколико година ради на штету

и ако му је капитал дозвољавао тај губитак, белгијске власти му не би чиниле никакве сметње.

Тешко је сложити се са оваквим гледиштем на које је стала и већина Суда. Схватање слободе пловидбе и трговине одвѣћ је строго, стриктно, када се као повреда те слободе сматра само она радња којом је непосредно оштећено какво право које потиче из слободе, зајемчене сен-жерменском конвенцијом. Таквим строгим тумачењем слобода трговине и једнакост у поступању не би биле довољно обезбеђене, пошто би их увек могла једна држава изиграти на својој територији разним административним мерама које би их формално поштовале али би их посредним путем погађале. Баш у овоме спору имамо такав случај. Привидно заиста нема никакве повреде ни слободе пловидбе ни слободе трговине. Редуцирајући тарифе оних предузећа која су зависна од државе и предвиђајући накнаду за штету која ће произићи из те редуције, изгледа заиста да се држава креће у једноме домену где је апсолутно њено право да одређује висину тарифе и прописује услове под којима ће се вршити саобраћај. Она не ускраћује ни у колико слободу рада слободним предузећима, нити икоме забрањује ма шта, и према томе њене међународне обавезе остају неповређене. Тако је привидно, али у ствари није тако. У ствари белгијска одлука, дајући готово бесплатан подвоз на објектима Унатре, одузима муштерије другим предузећима и оставља их без посла. Она не забрањује даљи рад другим предузећима али одузима сваку разумну основицу за тај рад, дакле посредно тај рад чини немогућим. Да ли се слаже са обавезом једнакости у поступању таква радња која онемогућава у корист једнога предузећа свима другима даљи посао? Свакако се не слаже и судија Алтамира је зато тврдио категорично у свом одвојеном мишљењу да су белгијски поступци били противни и чл. 1 и чл. 3 и чл. 5 сен-жерменске конвенције.

У корист белгијскога гледишта је било речено, и то се и у пресуди наводи, да треба сматрати као ризик трговине губитак који једно предузеће трпи услед конкуренције јачих предузећа, јачих било по капиталу било по везама са државом. То је само по себи неоспорно. Али се у спору Оскара Чина превидело (да ли је намерно или нехотице индиферентно је), да је такав губитак изазвала својом одлуком баш сама држава и ако је била обавезна да подједнако поступи према свима. Ту и јесте тежиште питања. Да је једно потпуно приватно предузеће одлучило да за низ година превози робу готово бесплатно само да би убило конкуренцију, нико не би могао томе ништа замерити, и Чин би морао да повуче консеквенце не могући се ни жалити. Али је сасвим други положај када такву одлуку, која онемогућује сваку конкуренцију, доноси сама држава која је дужна да буде подједнако благонаклона према свима који на њеној територији

тргују. Није претерано рећи : „онемогућује конкуренцију“ кад се узме у обзир да је Унатри накнађен за непуне три године губитак од 21 и по милиона франака ; требало би да је једно предузеће врло јако капиталом па да без накнаде могне издржати толики губитак. Неправедно је заклањати се за економску кризу. Економска криза јесте била повод белгијским одлукама, али Чин није претрпео губитак услед кризе већ услед тога што је белгиска држава лечила последице кризе само код једних, а одбила да то учини код других.

Анцилоти сасвим правилно примећује да Белгија није повредила своје међународне обавезе самом одлуком од 20 јуна 1931. Ту одлуку је по његовом мишљењу Белгија могла слободно донети да би од своје стране помогла оне које је криза погодила и та одлука никога није одбијала ни искључивала. Али су међународне обавезе повређене онда када су и други тражили да им се пружи оно исто што је пружено Унатри, тражили су такође обећање накнаде па да и они спусте тарифе, али их је белгиска администрација одбила решењем од 28 јула 1931.¹⁾ Белгија је створила, противно принципу једнакости једну повластицу својом одлуком од 28 јула и та је одлука а не она од 20 јуна повреда њених међународних обавеза. Не чини ништа што су том одлуком оштећена и права белгиских поданика а не само страних ; не може међународна одговорност једне државе бити мања зато што је повредила и само права странаца већ и права својих поданика, не може бити мања зато, што би иначе свакој држави било и сувише лако да избегне своју међународну обавезу, проширујући њено гажење и на неке своје поданике. Треба споменути у осталом, да је сама белгијска администрација увидела да је била на погрешном путу, и да би поправила своју погрешку, она је при крају 1932 објавила да ће и друга предузећа моћи добити привремену накнаду за губитке ако спусте своје тарифе, разуме се дајући довољна јемства за доцнији повраћај те накнаде. Али је за случај Оскара Чина та објава стигла прекасно.

Чудно је да Суд није усвојио енглески предлог да се приступи анкети која би објаснила противречности између енглеских и белгијских доказа. Суд је имао по чл. 48. и 50, свога статута право да нареди накнадни доказни поступак и то је требало да је учинио, да би се тачно утврдила материјална истина у спорним чињеницама. Противречности су биле доста велике између белгијских и енглеских доказа. Енглеска влада је н. пр. била поднела статистичке информације о преносима робе до 20 јуна и после 20 јуна, и по тим информацијама се добијао утисак да је Унатра одиста била у повлашћеном положају противно сен-жерменској конвенцији. Белгијска влада

¹⁾ Акт белгиског министра колонија као одговор на преставку друштва „Сосса“ (стр. 13. пресуде).

је међутим поднела била са своје стране исто толико статистика, по којима је изгледало напротив да се индустрија превоза била поправила после 25 јуна, материјалну истину у тим супротним тврђењима могла је утврдити само анкета, а њу суд није наредио. И ако је свакако уверење већине Суда било створено и без анкете (да није било већ створено, извесно би се анкета наредила), јачи би био ауторитет пресуде да се анкети ипак приступило. Овако, како је било, извесно слаби пресуду тврђење једнога члана суда (Анцилоти) да доказни поступак није вођен до краја.

Пресуда Сталнога Међународнога Суда у овоме питању није нам на жалост пружила оно што се од ње могло очекивати. Суд је имао лепу прилику да са међународно-правног гледишта осуди као неправилан начин замене берлинскога акта сен-жерменском конвенцијом, а он то није учинио. Суд је затим одбио енглеске разлоге не проверивши их потпуно, што није било врло умесно.

У спору који је Суд расправљао, није било спорно само начело међународне одговорности. И Енглеска и Белгија су биле сложне да се међународне обавезе морају поштовати, и да не смеју бити повређене никаквим ни законом ни уредбом ни каквим другим интерним актом државе која је на себе обавезу примила. Али је било спорно да ли је један интерни акт Белгије заиста повредио њену ранију међународну обавезу или не. Суд је, држећи се формалне стране питања, пресудио да повреда не постоји. Анцилоти, Херст, Ејзинга, Алтамира и Шикинг били су мишљења да повреда постоји, да је повреда *de facto* и посредно нанета — и ако формално и непосредно не. И то супротно гледиште, гледиште мањине Суда, јесте оно које одговара чињеничном стању, и у њему је истина. Њега треба прихватити ако се не жели да међународно—правна одговорност државе буде само привидна, или, другим речима, ако се жели да систем међународно—правне одговорности државâ, систем тек у најновије време обрађен у правној науци, буде заиста примењиван у интересу јачања саме међународне заједнице.

Д-р Милета Новаковић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Одлуке о престанку службе у случају тач. 2 § 104. ч. з.

Под горњим насловом, у *Архиву* од 25 фебруара тек. год., изашла је хроника у којој је заступљено мишљење: да пресуда дисциплинског суда о стављању у пензију или отпуштању по казни, нема обележје одлуке о престанку службе у смислу чиновничког закона и да је поред пресуде потребна још и одлука надлежне управне власти.

На супрот овоме тврђењу ми сматрамо, да о сваком престанку службе не мора да се доноси одлука управне власти, јер такву одлуку у случају тач. 1. и 2. § 104 чин. зак. замењује пресуда редовног или дисциплинског суда.

1. По тач. 1. § 104. ч. з. ако је службеник судском пресудом осуђен на казну, која повлачи као споредну казну губитак службе или часних права (§§ 46, 47 и 48 к. з.), он се отпушта из службе и губи личну пензију, ма да је стекао право на исту.

Истина многи писци постављају питање: да ли се на основу §§ 46—47 к. з. губи стечено право на пензију? Наш казвени законик није дао нигде директан одговор на ово питање, али у колико у њему нема једног директног прописа, ми сматрамо да губитак часних и службених права, обухвата и губитак права на пензију.

2. По тач. 2. § 104. ч. з. служба престаје ако је службеник дисциплинском пресудом осуђен на казну стављања у пензију или отпуштања из службе (тач. 4 и 5. § 189 ч. з.). У овом другом случају у смислу ст. 1. § 105 ч. з. губи право на личну пензију и ако је испунио услове за исту.

Као што се види из тач. 1. § 106. ч. з. у оба ова случаја (тач. 1 и 2. § 104 ч. з.) служба престаје од дана извршности пресуде. Овај пропис потпуно је у складу са прописом § 48 к. з. по коме права поменута у § 47 к. з. (губитак службе и др.) осуђени губи од дана правне снаге пресуде.

Из овога јасно проистиче, да правне последице за осуђеног, губитак службе и стављање у пензију, почињу тећи од дана извршности пресуде редовног или дисциплинског суда, и да ова пресуда у конкретном случају замењује акт управне власти, којим се службеник отпушта из службе или ставља у пензију.

Да би поткрепио своје тврђење, да је пресуда само судска одлука, која ствара за управну власт обавезу, да она донесе одлуку о престанку службе, писац се позива на пропис тач. 1. § 103. ч. з.:

„Одлуке о службеним односима државних службеника грађ. реда... доносе се почев од VII положајне групе на више Краљевим указом, а за остале... решењем надлежног министра“ и вели: „дакле одлука о престанку службе било у форми отпуштања било у форми пензионисања, може да буде или указ или решење, а никако пресуда“.

По нашем мишљењу законодавац је у § 103 ч. з. прописао општу форму одлука, које се доносе о службеним односима државних службеника, док је у § 104 тач. 1 и 2. предвидео изузетак, од овог општег правила т. ј. престанак службе на основу пресуде редовног или дисциплинског суда. За оправданост нашег гледишта служи нам и пропис тач. 1. § 111. ч. з. на који се и писац позива.

Наиме у тач. 1. § 111. ч. з. прописано је, да службеник по престанку службе не може сам исту напустити, него мора

бити надлежно разрешен. Даље овај пропис налаже да се у случају отпуштања по судској или дисциплинској пресуди, службеник мора разрешити одмах, чим стигне обавештење о извршности пресуде по којој служба престаје... Дакле из наведеног законског прописа јасно проистиче: служба престаје чим пресуда, којом је службеник осуђен казном отпуштања из службе или стављања у пензију извршном постане. Само овако може се разумети пропис тач. 1. § 111. ч. 3.

Да је законодавац хтео оно, што писац тврди, онда би стилизација реченог законског прописа била посве другогачија. Наиме било би прописано, да ће се разрешење од дужности, у случају отпуштања или стављања у пензију по судској или дисциплинској пресуди извршити тек онда, када управна власт, на основу овакве пресуде, донесе надлежну одлуку о отпуштању, односно стављању у пензију дотичног службеника. Када би оваква пресуда била само услов, који ствара за управну власт обавезу да донесе одлуку о престанку службе, онда она не би ни прозводила правно дејство и службеник се не би разрешавао дужности „чим стигне обавештење о извршности пресуде“, већ би се чекало на доношење управног акта, решења или указа. А кад оваква пресуда производи правно дејство, онда чему има да служи доношење указа, односно решења, које би требало да произведе исту правну последицу.

По § 2. закона о уређењу редовних судова, сви редовни судови изричу пресуде у име Његовог Величанства Краља. Исти је случај и са дисциплинским судовима.

По тач. 6. § 103. ч. 3. (према редакцији коју је добио законом од 3-XII-1931 г. о укидању, измени и допуни законских прописа који се односе на врховну државну управу) за сваку одлуку о престанку службе чиновника I, II и III групе, потребна је сагласност претседника Министарског савета.

Ако би се допустило овакво погрешно тумачење изашло би, да правно дејство једне извршне пресуде редовног или дисциплинског суда, којом је службеник I, II или III групе отпуштен и изречене у име Њ. В. Краља, зависи од евентуалне сагласности претседника Министарског савета или у случају стављања једног сужбеника у пензију по пресуди дисциплинског суда, и од евентуалног споразума са Министром Финансија — § 128 ч. 3.

Нигде, ниједним законом, извршење правноснажних пресуда није условљено евентуалном сагласношћу појединих управних форума, јер по начелу поделе власти, законодавна, судска и управна власт, свака за себе делује самостално, Другогачије се не може ни замислити иначе би овакве пресуде редовних и дисциплинских судова биле мртво слово на хартији, под претпоставком да се иде путем, којим писац жели, и да претседник Министарског савета, ма из каквих

разлога не дадне своју сагласност у једном конкретном случају.

Доносећи прописе тач. 6. § 103. ч. з. и § 128. законодавац је у првом случају био руковођен политичким, а у другом случају финансијским разлозима. Међутим та сагласност, када се тиче престанка службе једног службеника по пресуди редовног или дисциплинског суда, постаје беспредметна, а била би чак и штетна, јер би доводила у питање опстанак једне извршне пресуде највишег редовног или административног суда.

Милорад Д. Поповић
Саветник Мин. Финанс.

СУДСКА ХРОНИКА

И код тражбине, где рок плаћања није уговорен, наплата мораторног интереса може се тражити засебном тужбом, без тражења осуде за главни дуг.

Одлука Ошште седнице Касационог Суда у Београду.

Фирма Н. тужила је Суду државу за дуг за излиферовану грађу и молила суд за пресуду, да јој тужена држава плати дужну суму у 10,238.350.85 дин, са 6% интереса од дана тужбе. На доцнијем рочишту тужилац је ову своју тражбину свео на суму од 2,588.375.60 дин. и молио да се држава осуди само на плаћање интереса на ову суму од подигнуте тужбе.

Окружни Суд за град Београд нашао је, да је право тужилачке стране на траж ни интерес доказано, јер јој то право тужена држава није оспорила, па је у том смислу и донео своју пресуду т.ј. да тужена држава плати тужилачкој фирми на име интереса 155.303 дин., таксу и трошкове.

Београдски апелациони Суд преиначио је ову пресуду окружног суда и тужилачку страну одбио од тражења, са следећих разлога:

„Тражени интерес није уговорен а мораторни интерес из § 602. грађ. зак. предвиђен је само за уговор о зајму а никакo се смисао о примени овог законског прописа не може проширити и на поднете специјалне уговоре, које је тужилачка страна са државом закључила. Осим тога, грађански законик регулише приватно-правне односе а у овом случају се држава јавља и као јавни функционер, јер држава своје плаћање дугује, исплаћује и регулише по закону о државном рачуноводству после процедуре одобравања кредита а које су процедуре по закону предвиђене и тужилачкој страни биле познате, те је тужилачка страна закључујући уговор, и на то пристала. По чл. 63 и 64 закона о државном рачуноводству сваки државни издатак мора бити уредно ликвидан а потом следовати налог за исплату од стране надлежног наредбодавца. По чл. 65. истог закона ни један издатак се не може извршити без одобрења кредита. Сви ови законски прописи при закључењу уговора били су познати тужилачкој страни, те зато тужена држава и не може одговарати услед неисплате дужне суме ни за какву штету. Најзад, закон о државном рачуноводству је јавно-правног карактера, те има обавезну снагу и за тужилачку страну.“

Касациони суд примедбама свога II одељења од 17-IV-1934. г. Рев. 451 поништио је поменути пресуду са следећих разлога:

„Погрешно је апелациони суд, што је тужилачку страну одбио од тражења досуде 6% интереса на суму од 2,588.375.60 дин. од дана тужбе, наводећи, да овде није у питању уговор о зајму, већ да је у питању извршење закона о државном рачуноводству. Напротив, када је државни пра-

вобранилац у име државе признао, да она дугује тужиоцу суму од 2,588,375 60 дин. а тужилац не тражећи ову главну суму, већ само 6%, интереса на ову суму, онда је апелациони суд био дужан, да тражење тужилачке стране цени по прописима §§ 801 и 823. у вези § 601. грађ. зак. Оцена апелационог суда, да је закон о државном рачуноводству јавно-правног карактера погрешна је, јер овај закон регулише само унутрашњи рад државних власти односно ликвидације и исплате рачуна а никако не може утицати и на право тужиоца да од државе тражи интерес на неисплаћене суме од дана тужбе“.

Апелациони суд није усвојио ове примедбе, већ је у писму своје од 12-VI-1934. г. РБр. 4110 дао следеће противразлоге:

„По §§ 601. и 602. грађ. зак. право интереса на дужну суму признато је само при уговорима о зајму и то само онда, ако је уговорен или ако је рок зајма протекао, што у овоме спору није случај. Право на накнаду штете по § 800. грађ. зак. мора да потиче из противправне радње, што тужилачка страна није доказала. Најзад, не стоји навод у примедбама, да се закон о државном рачуноводству не може применити у овом спору, јер је закон о државном рачуноводству јавно-правног карактера, који има об. везу снагу не само за власти, већ и за све грађане, па и за тужилачку фирму“.

Касациони суд у својој општој седници од 3-IX-1934. г. Рев. 451 усвојио је примедбе свога II одељења, без обзира на навод у истим, који се односи на оцену карактера закона о државном рачуноводству, а противразлоге Апелационог суда одбацио.

Мораторни интерес, о коме је реч у § 823 грађанског законика, преставља штету, коју поверилац трпи, што му дужник није на време исплатио дуг, тј. што је дужник у доцњи. Код тражбина са роком тај интерес почиње тећи, према § 602. грађ. зак. од рока тј. од дана, кад је дужник требао да исплати дуг повериоцу. Међутим код тражбина, код којих рок плаћања није уговорен, потребна је претходна опомена дужнику за главни дуг, која опомена може бити судска (тужба) или вансудска (писмо, пред сведоцима и др.). У том случају мораторни интерес почиње тећи од учињене опомене од дана подигнуте тужбе код суда за главни дуг.

У овом случају тужилац (поверилац) није поднео тужбу за главни дуг, већ је на рочишту изјавио, да тражи само интерес на главну суму, коју му дугује држава. Другим речима хтео је да фиксира моменат, од кад му почиње тећи интерес. Како код тражбине, коју тужилац има према држави, као туженој страни, рок плаћања није био уговорен, то је он, да би имао право на мораторни интерес, био дужан, да докаже штету, коју трпи услед доцње тужене стране. То би пак могао учинити опоменом, односно подизањем тужбе за главни дуг. Све догле право на мораторни интерес не постоји — §§ 823. и 887. грађ. зак. Међутим тужилац то није учинио, већ је само тражио, да му се досуди интерес на дугујућу суму. Према оваквом стању ствари, мислимо да тужилац нема права на тражени интерес, пошто је само тражио да му се он досуди. Тужба за интерес и кад би се узело, да је за себе главна ствар и да се може тражити засебно, не би се могла сматрати као опомена за исти, па да почиње тећи од дана подигнуте тужбе, јер да би се могло тражити плаћање интереса, треба да постоји право на то а

оно не постоји док се тужбом, односно опоменом не утврди рок за плаћање главног дуга.

Касациони суд пак у предњој одлуци своје опште седнице стао је на супротно гледиште тј. да поверилац и код тражбина без рока, може тражити засебном тужбом наплату мораторног интереса.

Тих. М. Ивановић
секр. Касационог суда

Противу закључка трговачког суда, који он доноси по жалби због ништавости противу пресуде берзанског избраног суда има места рекурсу на Апелациони суд, као другостепени рекурсни суд — § 608 Грађ. парн. пост.

(Касациони суд у Београду Рек. 1888/34 од 29 децембра 1934).

Трговачки суд у Београду у правној ствари фирме Др. Александра Р. противу фирме Југохолдинг Г. Д. донео је закључак Пл. 29/34 којим је укинуо решење ИС, бр. 81/34 Избраног суда Београдске Берзе и цео предмет вратио на поновно решење истоме суду, наставши: „да се Избрани суд Београдске Берзе није могао огласити ненадлежним за расправу спора између тужиоца и туженика, ако ниједна страна није учинила приговор о ненадлежности, што је противно чл. 81 статута Београдске Берзе.“ —

Београдски Апелациони суд, коме је предмет достављен на решење по рекурсу туженика противу горњег закључка Трговачког суда донео је закључак којим је себе прогласио ненадлежним, па је акта упутио Касационом суду наставши: „По чл. 5 тач. 2.6) Уводног закона, решење о надлежности може се побијати жалбом код окружног суда. Против одлуке окр. суда, као другостепене власти, надлежан је Касациони суд, аналогно § 3 Грађ. парн. пост. Према томе овај суд и није могао доносити одлуку по нападнутом закључку, пошто је се за ненадлежног огласио — § 565 у вези § 567 Грађ. парн. пост.“ —

Касациони суд у Београду, закључком својим Рек. 1888/34, огласио је себе ненадлежним да решава о овом рекурсу противу закључка трговачког суда, већ је нашао да је за ово надлежан Беогр. Апел. суд, коме је предмет вратио на решавање, давши за то ове разлоге:

„До ступања на снагу Уводног Закона за закон о судском поступку у грађанским парницама пресуде берзанских судова биле су извршне по § 7 зак. о берзама. Тек чл. 5 тач. 2 Ув. зак. измењен је и допуњен је овај пропис у толико: што се пресуда берзанског суда може побијати, због ништавости у случајевима, који су у истом члану наведени, а по тач. 3 истог закона може се побијати и тужбом као без учинка. Ова жалба може се поднети трговачком, односно окружном суду, у чијем подручју берзански зборни суд има седиште, и то у року од 15 дана од кад је пресуда берзанског суда достављена.

Трговачки суд, разматрајући по оваквој жалби о ништавости пресуде берзанског суда не делује као рекурсни суд, у другом степену, по § 620 Зак. о грађ. парн. пост. већ као редован суд првог степена. Ово стога, што по § 3 Зак. о грађ. парн. пост. само по правним лековима противу одлука средских судова у вршењу трговачке власти надлежан је трговачки суд да одлучује у другом степену. Берзански суд није редован суд већ специјалан, установљен законом о берзама као избрани суд за суђење берзанских спорова. Он ни уводним законом, ни законом о грађ. парн. пост. није признат као редован средски суд, нити је изјављен са истим у погледу поступања и надлежности. Напротив, чл. 5 Ув. зак. не само што је одређена надлежност трговачког суда, да по жалби одлучује о ништавости пресуде берзанског суда, него је прописани нарочити поступак трговачког суда (аслушање странака, председника и записничара берзанског суда). Према томе, трговачки суд по овим правним стварима није везан за поступак по прописима

зак. о грађ. парн. поступку за рекурсни суд. Жалба због ништавости пресуде берзанског суда не може се сматрати као рекурс ни стога, што је установљена и тако названа самим Уводним законом за закон о грађ. парн. поступку, који је установио само рекурс као правни лек противу закључка суда, а не жалбу. Стога се жалба из чл. 5 Ув. зак. за ништавост пресуде берзанског суда има сматрати не као рекурс већ као особено допуштено правно сретство, да странке могу истим успети, да се неправедна и неправилна пресуда берзанског суда може огласити ништавном. Такав њен специјалан карактер потврђује се и чињеницом што закон о грађ. парн. поступку и не допушта рекурс за ништавост судова, већ допушта само тужбу за поништај пресуде изабраних судова, које су сличне са пресудама берзанских судова, већ допушта само тужбу за поништај пресуде изабраног суда — § 691 истог закона — по којој суд, коме је таква тужба поднета, као суд првог степена извиђа тужбено тражење и расправља га као у свакој другој парници.

Оваква тужба, као што је напред речено, по тач. 3 чл. 5 Ув. зак. допуштена је и противу пресуде берзанског суда али само у тамо наведеним случајевима, по којој такође трговачки суд поступа у првом степену као у свакој парници.

Са ових разлога трговачки суд по поднетој му жалби из чл. 5 Ув. зак. извиђа и расправља о нападнутој ништавости пресуде берзанског суда као првостепени редован суд, а не као рекурсни, па стога и рекурс на закључак његов надлежан је да узме у поступак и расправи другостепени први виши суд као рекурсни суд за трговачки суд, а то је Апелациони суд по § 4 зак. о грађ. парн. пост. и Касациони суд тек у трећем степену разматра закључак Апелационог суда.

Због свега наведеног не стоје разлози Београдског Апелационог суда, да је Касациони суд надлежан да по рекурсу тужене стране разматра закључак Трговачког суда у Београду од 25 јуна 1934 год. Пл. 29/2/34, па зато се Касациони суд на основу речених §§ 4, 565 тач. 1,568 става I у вези § 607 зак. о грађ. парн. пост. оглашава ненадлежним и шаље ствар Београдском Апелационом Суду као надлежном на разматрање.*

* * *

Одлука коју овде приказујемо расправља једно спорно питање, које се као такво појавило код наших судова. Наиме да ли трговачки суд, односно трговачко веће окружног суда, кад решава о жалби због ништавости пресуде берзанског изабраног суда поступа као другостепена рекурсна власт, или је његова одлука првостепени закључак, противу кога има места рекурсу на Апелациони суд — § 608 Гр. п. п., — у ком би случају могао и Касациони суд да одлучује противу рекурса Апелационог суда по § 622 Г. п. п.

До доношења Ув. зак. од 9 јула 1930 год. пресуде изабраних судова биле су одмах правноснажне, односно извршне (чл. 7 зак. о берзама у в. чл. 128 статута Београдске берзе). Ув. зак. увео је у том погледу новачење, што је оставивши и даље карактер правноснажности овим пресудама (јер никакав редован правни лек није допуштен), допустио да се противу ових правноснажних пресуда може војевати нередовним правним лековима као што су жалба због ништавости (чл. 5 став 2 Ув. зак.) и тужба као без учинка (чл. 6 став 3 Ув. зак.).

И правноснажне пресуде обичних изабраних судова могу се нападати тужбом за поништење по § 691 Гр. п. п. Али

док по овој тужби суд расправља правну ствар по општим прописима грађ. парн. поступка и доноси о тужбеном захтеву коначну пресуду, дотле по жалби због ништавости пресуда избраног суда, трговачки суд, по саслушању странака а евентуално претседника и записничара суда, доноси *закључак а не пресуду*, којим одржава на снази или ништи пресуду берзанског избраног суда. Разлози за ништавост пресуде берзанског избраног суда садржани су у чл. 5 став 2 Ув. зак.

Кад трговачки суд доноси свој закључак, он поступа као првостепена власт, а не као другостепена, виша власт, којој би избрани суд био потчињен и обавезан. Избрани суд (берзански) поступа у сваком случају самостално, а то и излази из природе његове установе. Он над собом нема виши избрани или други који суд који може расматрати његове одлуке, као што то предвиђа § 690 Гр. п. п. за обичне избране судове. Члан 5 Ув. зак. не установљава никакав виши избрани или какав други суд, који има да у другом степену расматра одлуке првостепеног берзанског избраног суда, као што је то био схватио Апелациони суд у своме закључку Пл. 29/34, већ овај пропис установљава само *контролну* власт редовних судова над берзанским избраним судовима, и то у границама које су истим прописом постављене. Трговачки суд, *као контролна власт*, има да пази само да ли су извесни битни формални захтеви ради ваљаности саме пресуде берзанског избраног суда поштовани. Ти захтеви формално-правне природе побројани су у чл. 5 став 2 тач. под а) до е), и само у тим границама може се кретати жалба због ништавости. По овим прописима није допуштено трговачком суду да се упушта понова у одлучивање о самом спорном односу, у меритум спора, из чега се јасно види да он није никакав виши суд, претпостављен берзанском избраном суду, који би одлучивао о правном леку противу такве пресуде. То се види из чл. 5 става 2 *in fine*, јер ова жалба због ништавости не зауставља извршење пресуде, изузев случаја кад се по предлогу странке одгоди извршење.

Према томе одлука трговачког суда по жалби због ништавости у виду закључка има се сматрати као закључак првостепеног суда, као што је то и Касациони суд својом приказаном одлуком нашао, који закључак није одмах правноснажан, јер рекурс противу овог закључка није искључен. То се види из чл. 5 става 2 *in fine*, који говори о моменту када закључак по жалби због ништавости постане правноснажним, као моменту до кога се може одгодити извршење. Наравно да такав рекурс иде редовним путем — § 608 Гр. п. п. — на расматрање Апелационом суду — § 4 Гр. п. п. — као што је то и Касациони суд нашао¹⁾.

Иван Д. Петковић

¹⁾ Тако сматра и Ф. Горшић, Коментар грађанског парничног поступка са уводним законом, Београд 1933. књига I стр. 43.

Нема места примени § 108 грпп. за случај да суд, после издања платног налога, утврди да је тужени умро

(1) Окружни суд у Шапцу по предлогу Ш. банка издао је под По 1199/1/34 платни налог против туженика М. Д., Б. и М., Приликом предаје овога платног налога утврђено је да је туженик М. умро, те је суд позвао тужиоца да поднесе доказе о томе ко су правни претставници пок. М., и тужилац је поступајући по овоме поднео тражене доказе. Како се тада утврдило да пок. М. има малолетних наследника, то је суд позвао поново наредбом тужиоца да поднесе доказа о томе ко заступа малолетнике. Тужилац је поступио по тој наредби и у свом поднеску предложио је суду да се са овим наследницима поступи по § 219 ст. 3 грпп.

За овим је Шабачки окружни суд закључком По 1199/8/34 огласио за ништак сав поступак суда у колико се односи на туженика М. и у погледу њега укинуо издати платни налог, а са следећих разлога:

„По предлогу заступника тужиоца суд је донео менични платни налог против свих туженика, Приликом предаје платних налога установљено је, да је туженик М. умро (доказ: извештај општинне Драгињске на доставници под 2). Према томе он у време издавања платног налога није постојао као странка због чега и поступак, који је против њега вођен, нема никакве законске вредности. Због тога, а у смислу § 108 грпп. суд је и решио као у диспозитиву. Без утицаја је овде околност што је после установљења смрти пок. М. заступник тужиоцев поднео доказе о правним претставницима, јер против правних претставника и није тражен платни налог, већ против туженога М., те би се противу њих као правних претставника евентуално могао издати нови платни налог, а не исти у коме се они као такви и не помињу.“

По благовременом рекурсу тужиоца противу овога закључка, Београдски апелациони суд својим закључком Пл. 25/35 уважио је рекурс и нападнути закључак укинуо:

„Према § 219 смрћу једне од странака прекида се поступак, док се правни наследници не одреде и не преузму поступак, а суд на предлог противника позива правне последнике да преузму поступак.

Како је у овом случају судија по својој иницијативи наредбом од 24 августа 1934 год. прибавио доказе о томе који су правни последници умрлога М., а наредбом од 21 новембра 1934 год. прибавио доказе о томе ко заступа умрлога М. онда је требао са овим познатим правним последницима умрлог дужника даље по закону у смислу тражења тужиоцевога да поступи, а никако да у смислу § 108 грпп. донесе нападнути закључак т. ј. да огласи за ништаван дотадашњи поступак тога суда у колико се односи на туженика М., јер су његовим наредбама, у моменту доношења закључка, биле отклоњене све процесне препреке на основу којих би се могао донети онакав закључак, какав је тај суд донео.“

(2) По тражењу У. задруге из Београда Срески суд за срез врачарски у Београду донео је платни налог П. 100/1/34 против туженика Б. Овај налог није могао бити предат туженику, јер се накнадно утврдило да је исти умро на годину дана пре издања платног налога. На то је суд донео под П. 100/3/34 закључак, којим је менични платни налог огласио за ништак. Уз овакав закључак дато је следеће образложење:

„Према извештају судског органа — достављача тужени Б. је умро још пре годину дана, те је тужба подигнута против умрлога лица које не може бити странка у спору. Овај недостатак не може се отклонити, већ тужени могу бити само правни наследници покојникови. Због тога је тужилац био дужан приликом подизања тужбе обавестити се да ли је дужник у животу и ако није, онда ко су његови правни наследници, па према томе и подесити тужбу и приложити у довољном броју преписе тужбе и прилога.

Одредба § 219 грпп. овде није могла доћи до примене, јер она регулише случај, када странка умре у току спора, што овде није случај па је у смислу §§ 107 и 108 грпп, требало поступити и одлучити као горе.“

По рекурсу заступника тужилачке стране Окружни суд за округ београдски под Пл. 4/34 укинуо је горњи закључак Срескога суда и поверио Среском суду да даље поступи по § 107 одељак 2 грпп.:

„Закључком од 29 јануара 1934 год. Првостепени суд је прогласио да је ништав платни налог који је издат под П. 100/1/34 уколико се односи на туженика Б., са разлога што је пок. Б., према извештају судског достављача, умро још пре годину дана, те као умрло лице не може бити странка у спору.

Међутим рекурсни суд је нашао, да је Првостепени суд у смислу § 107 од. 2 грпп, по службеној дужности био дужан да води рачуна о парничној способности странака, те у овом случају пошто је добио извештај од свог достављача да је туженик умро, изда налог заступнику тужилачке стране да у одређеноме року поднесе суду доказе о томе ко су правни претставници пок. Б., па њима, односно њиховим стараоцима ако су малолетни, достави платни налог издат против покојника.

Са изложенога рекурсни суд је уважио овај рекурс, побијени закључак Среског суда укинуо и поверио Првостепеном суду да даље поступи по § 107 од. 2 грпп. § 621 грпп.“

Поступајући по овоме закључку, Срески суд је позвао заступника тужиоца да поднесе доказе о томе, ко су правни претставници пок. Б. и ако су малолетни, онда ко су њихови стараоци. О року тужилац није поступио по овој наредби суда те је суд закључком П. 100/834 издати платни налог прогласио ништавним.

По призиву заступника тужиоца Окружни суд под Пл. 27/34 потврдио је горњи закључак, а рекурс одбацио као неоснован.

П. Д. В.

Да ли је пропис § 375а. старог Срп. Крив. Зак., који предвиђа истушно дело самовлашћа остао и даље на снази поред прописа § 383. новог Крив. Зак. — који предвиђа преступно дело самовлашћа; и да ли су према томе, за суђење дела из § 375а. стар. Крив. Зак. и даље остали надлежни општински судови и полициске власти — или је пак то дело (бухвалењено § 383. нов. Крив. Зак. те да су према томе за суђење тога дела сад надлежни срески судови ?

(Један интересантан сукоб надлежности).

Министарство Унутрашњих Послова актом својим III. Бр. 18075 од 9. Јуна 1934. год. доставило је Зетској Бановини распис следеће садржине:

„Поводом конкретних питања која долазе овом Министарству од стране Општих Управних власти првог степена, и општинских судова са ове територије, која сачињава подручје Апелационог Суда у Београду, Министарство Унутрашњих Послова скреће пажњу тој Управи на околност, да од момента када Нови Законик о Судском Поступку у Грађанским Парницама (Грађ. Пар. Пост.) добије обавезну снагу, према одредби из Чл. 2. Уводног Закона за Грађ. Пар. Пост. (Ув. Зак.) *престају важити сви прописи других закона, уредаба и наредба о предметима који су уређени Новим Грађанским Парничним Поступком, у колико нису Уводним Законом остављени у важности.*

Није тачно, да је поменутом одредбом Уводног Закона на подручју Апелационог Суда у Београду дерогисан само трећи став § 375а. Срп. Крив. Законика док прва два става овог параграфа још увек важе. Ова погрешна теза позива се на околност, што Грађ. Парнични Поступак није доцнији Закон од Закона о продужењу важности законских прописа о кажњавању иступа од 31. Децембра 1929. год. — којим су Законом и прва два става § 375а. Срп. Крив. Зак. остављени на снази. Међутим, сам Грађ. Парнични Поступак не садржи у опште никакву одредбу у погледу ставања ван снаге ранијих прописа, него Уводни Закон регулише ово питање на начин о коме је била реч у претходном ставу овог расписа. Уводни Закон пак, донесен је и обнародован 1930. год. па према томе важи као доцнији Закон према Закону о Привременом продужењу важности закон-

ских прописа о кажњању иступа из године 1929. према томе мора се закључити, да је одредбом из чл. 2. Увод. Зак. у вези одредаба § 44. ст. 1. бр. 3; § 68.; § 81.; § 89. као и §§ 548—554. Грађ. Пар. Пост. стављен ван снаге цео § 375а. Срп. Крив. Законика — услед чега нема више места кажњавању иступног дела самовлашћа нити давању заштите државине од стране полицијских власти, на територији, која сачињава подручје Апелационог Суда у Београду, почев од 1. Јануара 1934. год. свеколико давање заштите државине спада у искључиву стварну надлежност Среских Судова (посесоријум сумарисимум).

Поменути чл. 2. Увод. Зак. у вези одредаба чл. 10. и 24. истог Увод. Зак. као и § 44. ст. 1. бр. 5; § 79.; § 318. бр. 4. и §§ 655—671. Грађ. Пар. Пост. Законодавац је ставио ван снаге и § 356. Срп. Крив. Зак. Према томе, после ступања на снагу Грађ. Пар. Пост. на подручју о коме је реч, редовни судови искључиво треба да врше судску власт по споровима који проистичу из порабних уговора (из уговора о закупу и најму). Досадања улога Полицијских Власти је тиме престала. Треба додати, да је тек одредбом из § 22. бр. 1. Финансијског Закона за 1934/35. год. накнадно донесен пропис да се вансудско отказивање са дејством судског отказа, у смислу § 660. Грађ. Пар. Пост. може вршити и преко Општих Управних Власти првог степена — односно у Београду преко квартова Управе Града.

Управа изволиће, да са напредизложеним упозна власти првог степена и општинске судове, у колико се те власти и судови налазе на територији, која сачињава подручје Апелационог Суда у Београду стим, да се је са горњим тумачењем сагласило Министарство Правде својим решењем Бр. 41901 од 9. Маја 1934. год.*.

Банска Управа Зетске Бановине актом својим од 20. Јула 1934. под Бр. II. 11853 доставила је овај распис Начелству Среза Студеничког, а Начелство Среза Студеничког актом својим од 6. Августа 1934. године под Бр. 10478 свима општинским судовима у Срезу Студеничком.

Резултат овога расписа био је тај, да су скоро сви општински судови у Срезу Студеничком, своје несвршене *испушне* кривичне предмете, из § 375а. Стар. Крив. Зак. како оне који су засновани пре 1930. године — када је ступио на снагу Нови Кривични Законик, тако и оне, који су засновани после 1930. године — почели слати на надлежност Среском Суду у Рашкој позивајући се на горњи распис Министарства Унутрашњих Дела и на пропис § 44. нов. парн. пост. и § 2. Увод. Зак. за гр. п. п.

И захваљујући оваквом погрешном тумачењу, међу остале многобројне послате предмете овакве врсте — Среском Суду у Рашкој, и суд општине Баљевачке послао је Среском Суду у Рашкој предмет кривице П. М. и др. из Баљевца, због дела самовлашћа из § 375а. Стар. Крив. Зак. које је извршено још 1927. године на штету Ч. П. из Баљевца налазећи да он више није по овој кривичи надлежан, и ако је по истој већ био донео своју пресуду у првом степену Суд општине Брвеничке 15. I. 1934. год. под Бр. 50, коју је Начелник Среза Студеничког примедбама својим од 19. V. 1934. год. под Бр. 4712 био поништио.

Разлози општинског суда са којих је одбио надлежност по овом кривичном делу су следећи:

„Да овде стоји дело из § 375а. Стар. Крив. Законика; да је исто ислеђено; и да за исто према распису Министарства Унутрашњих Дела Бр. 18075 од 9. VI. 1934. год. Одлуци Министарства Правде од 9. V. 1934. год. Бр. 41901 и § 44. Нов. Пар. Пост. није више надлежан општински већ срески суд, пошто је пропис § 375а. Стар. Крив. Зак. горњим расписима стављен ван снаге и по њему општински судови више не могу судити нити штитити државину већ срески судови.

Међутим, како се Срески Суд у Рашкој — кога сам ја као судија претстављао — није сложио са горњим разлозима општинског суда у погледу надлежности за суђење овога дела, то је актом својим од 10. Августа 1934. год. под Бр. К. Н. С. 36/34 такође одбио од себе надлежност по овој кривичи и цео предмет послао Касационом Суду у Београд с молбом, да у смислу § 104. Зак. о Уређењу Редовних Судова реши овај негативан сукоб надлежности.

А да он није надлежан за суђење ове кривнице навео је следеће разлоге:

„1). Дело из § 375а. Стар. Крив. Закона је иступне природе за чије је суђење по §§ 1—6. Закона о Привременом Продужењу Важности Законских Прописа, који се односе на кажњавање иступа од 31. Децембра 1929. год. остао и даље надлежан Општински суд и полицијске власти, док се не донесе један Закон о Иступима, а такав Закон још није донет.

2). Што је Срески Суд по § 9. Нов. Крив. Суд. Пост. у вези § 6. Закона о Установљењу Среских и Окружних Судова надлежан само за преступе, а не и за иступе као што је овде случај.

3). Што се је ово дело догодило још 1927. год. т. ј. кад Нови Кривични Законик још није био ни донесен, те он не може имати повратну силу чак и ако би се узело, да је ово дело обухваћено Новим Кривичним Законом у § 383.

4). Што Срески Суд сматра, да се Закони не могу мењати расписима већ само законима, од надлежне Законодавне власти.

5). Што Срески Суд није добио овакав распис од Министарства Правде и што не верује, да би на овакво мишљење и тумачење Министарства Унутрашњих Дела, дало сагласност и Министарство Правде, већ верује да је по среди нека погрешка.

6). Што је позивање Општинског суда на § 44. Новог Грађанског Парничног Поступка и на Чл. 36. Уводног Закона за поменути Закон *неумесно и без икаква правна основа*, — пошто ови прописи регулишу сасвим другу правну ствар — *Процесуално Грађанско право* — а не кривично ни процесуално, а још мање материјално право, нити то може бити.

7). Што Срески Суд сматра, да Министарство Унутрашњих Дела у поменутом распису свом Бр. 18075 — који је упутило Банској Управи, а ова Начелнику Среза Студеничког, а Начелник свима општинама, погрешно налази, и тумачи, да је надлежност за суђење дела по §. 375а. Стар. Крив. Зак. регулисана Уводним Законом за Нови Грађ. Парн. Поступак као доцнијим законом од закона о Привременом Продужењу важности законских прописа о кажњавању иступа, — а на име његовим Чланом 2., јер овај члан кад каже да престају важити сви прописи других закона, Уредаба и наредба о предметима, који су уређени Новим Грађанским Парничним Поступком, он мисли, на законске прописе, *који су регулисали ишту правну материју* т.ј. — *Грађанско Процесно Право* а не и кривично право и то чак и материјално!!!?? Јер, ако би се тако далеко ишло са тумачењем поменутог члана Уводног Закона, онда би Уводни Закон за Грађански Парнични Поступак, као доцнији дерогирао и нови Кривични Законик и Кривични Судски Поступак и све раније законе у опште, донете пре њега и ако су они регулисали разноврсне правне материје, а то би био правни *апсурдум* !!!??

8). Што Срески Суд тако разуме Чл. 2. Уводног Закона за Нови Грађански Парнични Поступак, да се он односи *само на законе који су регулисали ишту правну материју* т.ј. грађанско процесно право а не и друго што, а тако га тумачи и Г. Лаза Урошевић, Касациони Судија у своме коментару уз Нови Парнични Поступак и Уводни Закон за исти како га је Срески Суд разумео, а такво тумачење и једино може бити тачно.

9). У осталом, ако би се примила баш и та погрешна теза, да је Новим Грађанским Парничним Поступком и његовим Уводним Законом у Чл. 2. дерогирана надлежност општинских судова за суђење иступног дела самовлашћа из § 375а. Стар. Крив. Законика почев од 1. јануара 1934. год. — када је ступио Нови Грађански Парнични Поступак и добио обавезну снагу, то опет овај суд не би био дужан, да од већ започетих кривичних предмета ствара грађанске, и старе иступне кривнице претвара у посесорне спорове и суди их по Новом Парничном Поступку, како то хоће Мин. Ун. Дела и Општински суд, — већ би општински суд имао по свим тим досадашњим иступним кривницама самовлашћа, да донесе своју формалну одлуку — решење, и да тужиоце евентуално одбије од тражења — као ненадлежном суду поднета, ако налази да није надлежан а тужиоце по §. 44. тачка 4. Новог Грађанског Парничног Поступка упути да своја права остварују код

надлежних среских судова посесорним тужбама, по прописима Новог Грађанског Парничног Поступка, зашта би имала наравно да се плати и нова такса суду; — ако им та права на тужбу за сметање поседа нису већ застарела, с обзиром на пропис § 548. Новог Грађ. Парничног Поступка.“

За овим је Касациони Суд у Београду, размотривши разлоге општинског суда у Баљевцу и Среског Суда у Рашкој, одлуком својом К.Н.О.Бр. 52/34 од 24. Септембра решио:

„Да је за расправу овга предмета надлежан Суд Општине Баљевачке, коме доставити предмет у даљи рад, а Срески Суд у Рашкој о томе овим решењем известити.“

Разлози Касационог Суда су следећи:

„Суд Општине Баљевачке доставио је Среском Суду у Рашкој предмет кривичне П. М. и др. одн., због дела из § 375а. срп. каз. зак. налазећи да је према члану 2. Уводног Закона и Нови Грађански Парнични Поступак, престао да важи пропис § 375а. Срп. Каз. Законика и да ове кривиче има да расправља Срески Суд, с обзиром на прописе §§ 44. и 548. Новог Грађ. Парничног Поступка.“

Срески Суд у Рашкој одбио је од себе да решава по овом предмету, налазећи да члан 2. Уводног Закона није укинуо пропис § 375а. Срп. Каз. Законика, јер Грађ. Пар. Пост. као закон формалне природе није могао укинути прописе материјалног закона као што је § 375а. Срп. Каз. Зак. који остаје и даље у важности.

Упуштајући се у оцену разлога и једне и друге власти а на основу § 104. зак. о Уређењу Редовних Судова, — Касациони Суд налази, да суд општине Баљевачке, има да спорну ствар својом одлуком и оконча у погледу постојања или непостојања представљеног кривичног дела, јер расправа тога питања долази само у његову надлежност према § 4. Пол. Уредбе, пошто се представља да је учињено иступно дело. За расправу пак тога дела није надлежан Срески Суд. Што се пак тиче питања о сметању поседа, која по § 44. Грађ. Парн. Пост. долази у надлежност Среских Судова, то питање може бити предмет судске оцене кад му се интересована лица обратe на начин предвиђен у поменутом Закону, али ни у ком случају Управне Власти нису овлашћене, да не доносећи одлуку о главној ствари, која долази у њихову надлежност, да ствар упућују на расправу Суду по питању које код суда може бити покренуто на законном прописани начин.

Стга у конкретном случају општински суд је имао, да сам ствар расправи према томе како буде тумачио § 375а. Срп. Каз. Зак. и одлуку о томе да достави странкама, које би, ако не буду задовољне одлуком, могле улагати правна средства противу те одлуке, а никако није могао ствар доставити Среском Суду у Рашкој.“

Из горње одлуке Касационог Суда у Београду види се:

1). Да је Касациони Суд сасвим умесно и правилно протумачио прописе §§ 44. и 548. Новог Грађ. Парн. Поступка; прописе §§ 2. и 36. Увод. Закона за нови Гр. П. П.; прописе §§ 1—6. Закона о Привременом продужењу важности законских прописа који се односе на кажњавање иступа и специјално пропис § 375а. Стар. Срп. Каз. Законика, — дајући у свему Среском Суду за право.

2). Да је пропис §. 375а. Стар. Срп. Крив. Законика, који предвиђа иступно дело самовлашћа, остао и даље на снази поред прописа §. 383. Новог Југословенског Кривичног Законика, који предвиђа преступно дело самовлашћа, те да према томе ово самовлашће из старог закона није обухваћено преступним делом самовлашћа у Новом Кривичном Законику и

3). Да су према предњем, за суђење иступног дела самовлашћа из §. 375а. стар. каз. Зак. и даље — после ступања на снагу Новог Кривичног Законика остали општински судови и полицијске власти надлежне, како је то и раније било и да према томе за суђење дела из §. 375а. Старог Срп. Каз. Зак. није надлежан Срески Суд.

Милорад Манојловић
судија среског суда у Рашкој

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Lioubomir Bayalovitch, Docteur en Droit, L'Unification du Droit du Change, Comparaison en're les principes de la Loi Uniforme de Genève et ceux du Droit Cambiaire Anglo-Américain, Lyon 1934, стр. 500.

У процесу стварања јединственог светског меничног права женевска Конвенција о Унифицираном меничном закону од 7 јуна 1930 год. претставља један моменат од изванредног значаја. После њеног усвајања менично-правни свет остаје, начелно, подељен свега на две велике области: на сферу континенталног меничног права, кодификованог у Женеви, и на сферу у којој се примењује менично-правни систем англо-саксонских народа. Међународна регламентација трговачких ефеката је данас упућена, дакле, на англо-саксонски и континентални систем, и очигледно је да се жељено и потребно јединство неће постићи потпуном победом једног система над другим, него селекцијом и амалгамисањем њихових одредаба. Већ раније редиговани британски Bills of Exchange Act, северноамерички Uniform Negotiable Instruments Law и женевски Унифицирани закон кодификовали су прописе оба права и омогућили њихово критичко упоређивање. Ми се тако сад налазимо пред новим и великим задатком: да припремимо спајање оба данас ривална система у јединствено светско менично право и тиме остваримо последњу и највишу етапу ове еволуције.

У својој докторској тези г. Бајаловић је смело приступио томе замашном послу. Први део студије он је посветио развоју меничнога права, у коме разликује три периода. У првом периоду се већ може говорити о унифицираном меничном праву пословнога света; то је епоха међународног обичајног меничног права, насталог из уговора о размени новца (change, cambium) и условљеног тешкоћама у преношењу новца и разноврсношћу монета. То континентално обичајно право (Coutume Marchande) је у 17 веку продрло и у Енглеску, но рецепција се тамо није извршила сервилно него кроз цензуру англо-саксонског правног духа, путем појединих судских одлука. Овај период квази-унифицираног меничног права тада цивилизованог света није се могао међутим ни на Континенту дуго одржати. С једне стране је локална пракса током времена установљавала различите покрајинске обичаје, с друге стране владари, вршећи притисак на економију и трговину, интервенишу сваки на свој начин и у меничну материју. — Тако се половином 17 века улази у други период који се одликује националним регионализмом и регламентацијом меничног права путем државне власти. Круна тога периода је 19 век када се по угледу на Code de commerce израђују национални менични закони. Али се тада формира и ново схватање менице уопште. Измењени кредитни услови, убрзан саобраћај и потреба за сигурношћу нису више могли

да се задовоље средњевековном меницом, производом уговора о шанжу. Модерна меница има много шири значај и разноврснију примену, она постаје кредитни инструменат који служи многобројним потребама савремене економије. Ново гледиште добија најјачег израза у делу Ајнерта (1839 год.) који посматра меницу у њеној истинској привредној функцији и долази до закључка да је она у ствари трговачки папирни новац. Средства за извршење уговора о шанжу, меница тако постаје некаузалан, апстрактни правни посао, формалан уговор *litteris*. Објективно Ајнертово схватање менице, ближе реалности, временом ће, бар теоријски, све више потискивати стару француску доктрину из *Code de commerce*, али ће територијално остати углавном немачка концепција и послужити 1848 год. као основа за *Allgemeine Deutsche Wechselordnung*. Англосаксонски народи пак остају верни своме постепено изграђеном систему. Британски *Bills of Exchange Act* од 1882, типски закон за енглеско-америчку правну породицу, само је кодификација дотадање судске праксе у области меничног права. Тако нас други период у развоју овога права ставља пред три менично-правне концепције: латинску, германску и енглеску. — Али менично право је по самој својој природи, као и трговина из које је поникло, интернационалног карактера и тежи да изиђе из уских преграда које су му поставила национална законодавства појединих земаља. И зато се већ половином 19 века осећа долазак трећег периода у еволуцији меничног права, иако напори за унификацију у то доба још нису могли успети. Тек у 20 веку, после неколико претходних конгреса, питање унификације је и званично претресано на хашким конференцијама од 1910 и 1912 год. Ова последња доноси значајни *Règlement Uniforme*, израђен на бази *Wechselordnung*-а с нешто ублаженим формализмом, акт који је послужио за основу и женевском Унифицираном закону.

Данас се ми, дакле, налазимо пред два велика супранационална система: пред системом англо-америчким, који се спонтано формирао и постепено изграђивао кроз јуриспруденцију у сталном додиру с трговачком праксом, и пред једним системом, уобличеним у Женеви, који би се могао назвати континенталним и који је мање самоникао, више доктринаран, рационалан и вештачки. У другом делу књиге, писац излаже одредбе оба савремена система, анализира их, упоређује и извлачи из њих оне принципе који су најпогоднији да задовоље целу менично-правну заједницу. Ту је реч о личној способности меничног обвезивања, о битним елементима менице и нормалним етапама њеног живота, затим о њеним споредним састојцима и компликацијама које могу наступити, о гашењу меничних обавеза, о сопственој меници, о сукобу закона и најзад о меничним таксама. Поређење ће, наравно, најчешће испасти у корист англо-америчког система као еластичнијег и ближег реалности. Тако нпр. код места

плаћања г. Б. оптира за систем англо-амерички, пледира за усвајање менице „на доносиоца“, непознате континенталном праву а врло корисно примењене у активној трговини англо-саксонских земаља; налази да је систем англо-амерички супериоран континенталноме и кад је реч о положају издаваоца менице. И код преиначавања меничног слога, као и код прописа о индосаменту и о исплати менице сматра да будуће светско јединствено право треба да усвоји солуције до којих је дошла енглеско-америчка пословна пракса, јер су та правила, уколико и отступају од континенталног система, потпунија и практичнија. Нарочито је добро разрађен англо-амерички систем тамо где је дух тога права најјаче изражен, код прописа који говоре о положају имаоца менице (стр. 297—396); англо-саксонска концепција је и ту и прецизнија и гипкија од континенталне јер почива на реалној бази пословне праксе. Тамо пак где је енглеска или америчка јуриспруденција колебљива или контрадикторна — нпр. код клаузуле о исплати у инострану монети — он признаје преимућство континенталном систему; из истих разлога и континентална установа авала боље одговара потребама сигурности међународног саобраћаја него англо-саксонски нередовни индосамент. Сматра да и код застарелости треба усвојити систем женевског закона, јер је прецизнији и више у складу с циљевима међународног законодавства него енглеско-америчко право које и у меничној области задржава општу, сувише дугу застарелост. Најзад и код решавања сукоба закона женевска Конвенција се препоручује јединственом меничном законодавству. У неким случајевима опет — нпр. код плаћања по потреби и код сопствене менице — писац предлаже делимично усвајање оба система.

Женевски закон, — закључује г. Б., — схвативши меницу као апстрактни акт откинуо ју је од њене економске основе и дао једну доктринарну и самим тим донекле вештачку концепцију. И као што бива са свима производима правне технике и логике, појмовна конструкција континенталног система се показује исувише крутом да би могла примити у себе недеформисану живу и флуидну меничну материју. Англо-америчко право је дотле израз правничког емпиризма, спонтан производ стрпљивог и дугог рада судова, увек у најтешњој вези с пословима; више дело трговаца него правника, настао у непосредном додиру с животом, систем англо-саксонски боље одговара потребама и економског и правног саобраћаја. Реалистички дух тога права треба несумњиво претпоставити многим непрактичним прописима женевског закона који се могу објаснити једино захтевима правне логике и разлозима уско схваћеног формализма (нпр. непризнавање условног индосамента, невођење рачуна о основном правном послу, захтев о неиспрекиданом низу индосамената).

Поред закључка ми у раду г. Б. желимо подвући и неколико других успешних момената. Историјат развитка менице као кредитног инструмента и с правничке стране је лепо објашњен и елегантно документован. Нарочито је убедљиво изложено како су се начела чистога грађанског права под притиском потреба саобраћаја извијала и временом образовала једну нову специалну менично-правну логику, како је нпр. изгубило своју важност правило *delegatus non potest delegare*, како је *procurator in rem alienam* постао *procurator in rem suam* код вишеструког индосамента, како је претпоставка примљене вредности код акцепта искључила приговор *rescipiae non pignorate*, како је настао директан правни однос између акцептанта и имаоца менице (стр. 6—18). Еволуција у схватању правне природе менице је исто тако историјски објашњена променом функције самог инструмента: како је меница у почетку увек имала за правни основ уговор о шанжу, како се затим, преко француске теорије делегације, дошло до немачке, Ајнертове доктрине о меници једностраном акту *litteris*, и како је постала енглеска, банкарска теорија која схвата меницу као текући новац.

У крчењу пута последњој етапи ка међународном организовању менично-правних односа није се могао изабрати начин бољи од онога којим се послужио г. Б. И упоредна и историјска метода су богато искоришћене и одбијеним резултатима показале како могу бити благотворан и плодносан инструмент кад се њима интелигентно рукује Г. Б. посматра свој проблем динамички, недогматски и тиме даје доказа о своме здравом реалистичком смислу и потпуно модерном погледу на ствари. Једино би се можда могло желети да му теоријске контроверзе буду развијеније; волели бисмо нпр. мало више дискусије код излагања теорија о правној природи индосамента, или о правној природи акцептантовог меничног обвезивања, или код застарелости меничне обавезе. Његова лична расматрања су иначе убедљива и примедбе увек на своме месту. Поред осталих добрих страна ми нарочито желимо подвући и беспрекорну форму ове студије. Дело је одлично презентирано у сваком погледу; план је врло логичан, материјал срећен и прегледан, целина је хармонична, свуда се осећа смисао за меру. Кад се томе дода кристалан језик и изванредна јасноћа којом одише цела студија, добија се најповољнији утисак о пищевој и општој и стручној култури.

У низу одличних докторских теза из приватнога права које смо добили с лионског Правног факултета, теза г. Б. — који је и *lauréat* чувеног Института за Упоредно право у Лиону — остаће међу првима. Поред општег значаја за науку, она и за нас има особитог практичног интереса, пошто је женева Конвенција о унифицираном меничном закону и код нас озакоњена 16-ХП-1934 год. (Службене новине од 31-1-1935).

Надамо се, између осталог, да се научна активност г. Б. неће овде зауставити. Обилан материјал који садржи његов експозе унифицираног меничног права допушта му да нас обогати једним систематским делом о нашем позитивном меничном праву. Исто тако очекујемо да његово интересовање за науку дође до израза и у другим областима, где ће се сретати и с проблемима мање техничко-правним него што је меница. — Његов рад претставља врло успелу и истинску студију из упоредног права, студију неопходну за свакога ко хоће на модеран начин да третира проблеме меничног права

Д-р Б. С. Марковић

Otto von Zwiedineck Südenhorst: Allgemeine Volkswirtschaftslehre, Berlin, 1932, стр. 280.

Књига г. фон Цвидинека пре је скуп научних расправа него уџбеник народне економије. Она претпоставља познавање основних појмова из економске теорије, пошто сваки одељак књиге садржи такорећи засебну расправу о једном питању што донекле иде на уштрб целине, ма да се јасно види пишчева тежња да утврди међусобни однос привредних појава, да их повеже у један систем и да им одреди значај и место у том систему.

Цвидинек разликује три групе наука које се баве привредним животом: I описне науке, где спадају привредна историја, наука о познавању привреде, привредна статистика, привредна феноменологија и привредна типологија; II објашњавајуће науке, где би дошле привредна психологија, социологија, привредно право и привредна теорија у ужем смислу која има узрочно да објасни чињенице привредне феноменологије као и њихов значај за привредни живот; III науке о привредној вештини: технологија као наука о целисходно примењеном знању, привредна политика („практична наука о народној привреди“) и практична наука о финансијама.

Наука о народној привреди овде није споменута, пошто писац сматра да она није јединствена наука, него обухвата многе од наведених научних области. Она има да објасни структуру народне привреде и покаже које силе дејствују у оквиру те структуре. Другим речима како се, у оквиру једног одређеног друштвеног поретка, добра производе и на који начин појединци до њих долазе. Из тог његовог схватања привредног живота потиче распоред излагања у књизи.

Цвидинек је наиме одступио од традиционалне поделе теорије народне привреде на производњу, промет, расподелу и потрошњу, и ма да то нигде изрично не каже, приближио се новијој подели на статичку и динамичку привреду коју је тако оштро и доследно извео Шумпетер¹). У уводу књиге,

¹ В. Josef Schumpeter: Theorie des wirtschaftlichen Entwicklung, München Leipzig, 1926.

Цвидинек расправља о појму привредног и привреде, о народној привреди и теорији народне привреде. Први део књиге говори о *Основима и склопу народне привреде* и садржи између осталог и доста обиман одељак о принципима рационализације предузећа, — чиме је учињен већи излет у област самосталне науке о погону привредних предузећа (*Betriebswirtschaftslehre*).²⁾ Други део књиге посвећен је *Динамици (Bewegungsvorgänge) народне привреде*.

Цвидинек очигледно прихвата класичну дефиницију Адолфа Вебера да је народна привреда скуп односа који постоје између појединачних привреда међусобно повезаних редовним прометом и упућених једна на другу узајамном зависношћу. За Цвидинека народна привреда је систем привредних односа а динамика привреде настаје из везе између појединачних привреда и целине. „Ма да се данас поставља питање да ли неће данашњи привредни систем који почива на индивидуалној иницијативи бити замењен неким другим“, да ли није неопходно да се индивидуална слобода допуни колективном принудом, Цвидинек ипак — слично Шумпетеру који у предузимачу види динамичног чиниоца привреде, покретача привредног развика, — сматра да се при објашњавању привредног живота мора поћи од привредних планова и рада појединаца. Најпре зато што научни карактер рада захтева да опише привреду каква јесте, а не каква би се желела, а друго јер сва досадашња критика постојећег није могла да укаже на снаге које би у довољној мери могле да замене енергију појединаца, нити чињенице које би личну одговорност појединаца учиниле сувишном.

Суштина односа између појединачних привреда и привредне целине састоји се у томе што појединци субјективишу објективне чињенице, које почивају на друштвено-привредним односима, тиме што их сваки привредни субјект цени на свој начин и на основу тог свог личног схватања израђује свој план т.ј. доноси одлуке о свом раду. Ово индивидуално оцењивање чињеница чини привредни живот лабилнијим и непозданијим, али исто тако знатно прилагодљивијим и еластичнијим (стр. 141). С друге стране те субјективне одлуке објективишу се чим појединци почну да их остварују т.ј. јављањем понуде и тражње на тржишту. Ту престаје важење личне воље појединца и настаје сувереност тржишта која је основ слободне друштвене привреде. Тај принцип значи да добра долазе у оне руке које највише могу да их плате те стога постижу највеће могуће цене, а тај новац, у виду куповне снаге, текући кроз привреду, оплођава је, повећава

²⁾ У нашој економској терминологији не постоји израз који би одговарао немачком *Betriebswirtschaftslehre*. Овај који сам употребио чини ми се најадекватнији.

изгледе за успех производње и тиме ствара вероватноћу да ће у идућем привредном периоду понуда добара бити још обилнија, а задовољење људских потреба још потпуније.³⁾ Предуслов за најбоље могућно снабдевање људи потребним добрима је дакле несметано функционисање привреде засноване на подели рада. Све што томе смета или угрожава привредну слободу мора се сматрати привредно нецелисходним.

При свем том не сме се превидети прво да се у том систему прелази преко етичких идеала, и друго да се и поред рационализма као битне одлике привреде, баш при потпуној слободи појединаца не остварује оно што је са гледишта целине рационално. Због тога Цвидинек сматра да је борба за поделу друштвеног привредног производа условљена самим основима данашњег привредног система (стр. 249), у коме је капитал средство којим се изражава привредна моћ а цене кључ помоћу кога се врши подела добара на тржишту.

Код питања поделе дохотка, Цвидинек се највише задржавао код радничког дохотка. Он сматра да објашњење знатног подизања животног стандарда радништва у XIX и XX веку лежи у томе што је општи развитак производних снага, дакле огромно повећање друштвеног привредног производа, створило могућност коју су радници успели да искористе за себе само захваљујући својим радничким организацијама. Код питања најамнине види се такође колику улогу игра субјективна оцена привредних прилика. „Доба жестоких криза, као садашње, јасно показују... колико одлука предузимача да набаве производна средства и да запосле радну снагу зависи од њихове вере у привредни успех“ (стр. 209)

У дискусијама о данас тако актуелном питању несразмере цена и производних трошкова, често се заборавља да цене не одређују трошкови, него се оне образују под утицајем понуде и тражње. И највећи трошкови су потпуно безначајни ако тражња не одговара тим трошковима. Али је ипак тачно да „пошто је слободна друштвена привреда заснована на стицању дохотка, постизавање добити помоћу цена битна је одлика те привреде, и цене, на дуже време, морају бити више од трошкова“ (162). Код монополских цена, ако на обема странама на тржишту постоји монопол, тешко се може рећи како ће се цене образовати, али одлучујућу улогу игра већа привредна моћ, а јачи је онај који дуже може да чека док дође до продаје. Питање моћи (Machtfrage) постало је у новије време савремено на тржишту рада. Држава, као трећи заинтересовани, интервенише и утврђује цену рада, кад послодавци и радници не могу да се сложе (стр. 166).

³⁾ „Новац као куповна снага постаје у друштвеној привреди радишношћу једног привредног субјекта коју друштво признаје као прилог друштвеном привредном производу (Socialprodukt) тиме што га на тржишту плаћа“ (стр. 177).

У питању кредита, Цвидинек заступа мишљење да стварање нове куповне моћи не води неизбежно инфлацији. Какве ће оно последице имати, зависи од тога како ће се кредит употребити; ако се употреби за потребе потрошње, може се са сигурношћу очекивати инфлациони скок цена. Ако пак новостворена куповна снага иде на тржиште производних средстава и ако ту служи производним сврхама, па се затим производи изнесе на тржиште, онда све зависи од тога да ли ће се производи моћи продати на тржишту. У позитивном случају може се рачунати да је продајом те робе квантитативна равнотежа поново успостављена; ако се роба не може продати, доћи ће до скока цена иако је нова куповна снага употребљена у производне сврхе, зато што је она преко сопственика производних средстава отишла на тржиште потрошних добара, где не наилази на повећану понуду робе. По Цвидинеку, кредитни новац је у Немачкој после рата довео до инфлације због тога што је држава у масама морала папирним новцем да купује разна добра у земљи (дрва, стоку, угаљ итд.) ради репарационих плаћања. Роба је ишла бесплатно у иностранство, тако да се понуда робе у земљи смањивала а истовремено и куповна снага у земљи повећала за вредност те робе. Према томе споредан је извор куповне снаге, а главна је њена намена и употреба.

Цвидинекова теорија конјунктура логична је допуна његовог економског система. Кризе су слободној привреди иманентне, пошто она почива на одлукама појединаца т. ј. на субјективним основама. Он ипак не усваја статичку теорију конјунктура (коју заступају Шумпетер, Адолф Вебер и др.) по којој је криза само прелаз из једног статичког стања привреде у друго. Његово синтетичко схватање ближе је динамичким и ендогеним теоријама које свуда у привредном животу виде „акцију и реакцију, импулс и застој и према томе у свакој датој ситуацији снаге које мењају тренутно стање.“

Цвидинек сматра да је с обзиром на значај који у данашњој привреди игра планирање и предвиђање, неумесно изразима планска и трансижна привреда означити два супротна принципа привредне организације⁴⁾ — принцип задовољења потреба и принцип добитка вредности (и то у облику новчане зараде) — у којима је задржан „добар део супротности између социјализма и капитализма“ (стр. 57). Супротстављање социјализма капитализму само је делимично оправдано, зато што је капитализам привредна метода, а социјализам је идеологија. Главни је проблем установити које је

⁴⁾ Ова се Цвидинекова аргументација не може примити, пошто је реч о тржишту или привредном планирању као регулативним начелима целе привреде. „Капитализам се баш и одликује до крајности изведеним планирањем у појединачној привреди а отсуством сваког плана у народној привреди“ Sombart, Deutscher Sozialismus, Berlin, 1934, стр. 278,

од два зла мање: неједнакост у животним уживањима или несумњива опасност од оскуднијег снабдевања добрима, нецелисходног располагања производним средствима и тиме опадања самих могућности духовне културе. У томе је суштина научног испитивања социјалистичке привредне организације (стр. 59.).

Ако се, упркос очигледним недостатцима ориентације производње према тржишним ценама, према шанси новчане добити, а нарочито према највећој рентабилности капитала, ти принципи увек одржавају и бране, то је првенствено зато што само та начела могу да обезбеде ону највишу меру развијања енергије и рационализације свих средстава, које су потребне људском друштву, ако хоће бројно, цивилизационо и културно да напредује (стр. 145). У сваком случају не може се замислити да ће елементи данашњег привредног поретка, утакмица и лична одговорност, који су толико унапредили човечанство, никада изгубити сваки значај⁵⁾. Надмоћност стваралаца над вођенима неће се никад моћи знатно смањити.

„И увек треба имати на уму да догађаје не одређује структура ствари, него је увек зависило и увек ће од људи зависити какве ће последице имати те материјалне основе (die sachlichen Grundlagen), дакле и споменути принципи привредног поретка друштва“. Овом антитезом историјском материјализму завршава се књига г. фон Цвидинекa.

Из свега изложеног види се да Цвидинек, иако привредно збивање тумачи полазећи од појединачних привреда, није у томе ни једностран ни искључив. Поред чисто теоријског излагања суштине једног проблема, он одређује и његово место и значај у целини привредног живота, проблем дакле не изучава само теоријски, него и „емпиријско-реалистички“⁶⁾. А одржавајући жив додир са стварношћу, он упознаје снаге које у њој дејствују и открива могућности привредне организације различите или чак супротне данашњој. Али промена организације не значи аутоматско решавање најтежих проблема, него нов начин да се исти проблеми реше. „Ма ко био носилац привредне воље — био то старшина породице или управа средњевековног манастирског братства или привредни савет једне комунистичке републике или најзад водећа личност модерног циновског труста — увек ће морати да се испитују извесни свима заједнички привредни елементи, увек ће се морати имати у виду појаве и чињенице које имају значаја у свима привредама“. Ти елементи су потребе, ограниченост средстава за њихово за-

⁵⁾ Цвидинек подвлачи да се међународни промет добара јавио много пре него што је држава постала „природна“ заједничка основа за народну привреду.

⁶⁾ в. Erich Carell: Sozialökonomische Theorie und Konjunkturproblem, München & Leipzig, 1929.

довољење, и стога неминовност да се њима рационално располаже.

По своје схватању привредног живота и науке, Цвидинек припада оној групи савремених писаца који би се могли назвати неокласичарима (Шумпетер, Адолф Вебер, Мизес и др.) ма да задржава наравно пуну личну слободу при третирању појединих проблема⁷⁾.

Писана пре више од две године, књига г. Цвидинека није ништа изгубила од актуелности. На против, и поред интензивног и општег напредовања планске привреде, корисна је свима који желе било да прошире своја знања о привреди или да се оријентишу баш у најактуелнијим привредним питањима. То само показује да је писац успео да сачува данас толико потребну а толико занемарену научну непристрасност. Може човек делити његово мишљење или не,⁸⁾ то је за објективну оцену књиге споредно. Колико је важно шта се каже, толико је исто важно како се каже и како се образложи⁹⁾. Многа пишчева тумачења социјалног значаја привредних појава субјективног су карактера али је писац увек пазио да своја лична убеђења одвоји од објективних констатација.

Ако је привредна теорија „језик који се мора научити да би се њиме могло говорити“, и ако се за оцену радова из економске теорије пође са тог гледишта које ми се чини најисправније, онда је књига г. фон Цвидинека несумњиво, за оне који већ имају потребне основе, изврсан уџбеник и читанка економског језика.

Д-р Слободан М. Драшковић

⁷⁾ У схватању капитала на пример, Цвидинек стоји између старијег схватања по коме је капитал трећи производни чинилац поред земље и рада, и новијег схватања (Шумпетер, Ојкен) по коме је он такође трећи производни чинилац, али као посредник између предузимача и добара потребних за производњу. Цвидинек разликује капитал, као појаву друштвене прометне привреде, од произведених производних средстава, као апсолутне привредне категорије. Капитал се може састојати у свима добрима само ако се употребљава ради производње т.ј. ако служи стицању новчаног дохотка.

⁸⁾ Поред свег значаја који рационални принцип има у данашњој привреди, сматрам да се никако не може примити Цвидинеково уношење рационалног у појам привредног, пошто би се тиме из привредне феноменологије избациле многе несумњиво привредне појаве. На овоме се нисам више задржао због тога што сматрам да је то пре несрећна дефиниција него противречност. Схватање привредног које произилази из целе књиге потпуно одговара како његовим дефиницијама народне привреде и науке о народној привреди, тако и његовом систему целине.

⁹⁾ Нарочито се одељак о ценама одликује исцрпношћу испитивања, систематским везивањем појмова и прецизним формулисањем резултата научног испитивања.

НЕКРОЛОГ

† Earle V. Babcock

На дан 1 марта о. г., у кратком размаку времена после смрти своје супруге, напрасно је преминуо у амерканској болници у Неји-у на Сени, до Париза, Earle V. Babcock, Директор европског центра Карнеџијеве задужбине за међународни мир.

Изненадна и прерана смрт Ерли Бабкока ожалостила је све искрене поборнике међународног мира, све присталице заједнице и споразума балканских народа, као и све његове многобројне личне пријатеље и познанике.

Поверењем Карнеџијевог труста пок. Бабкок дошао је 1925 године у Париз за директора Европског центра Карнеџијеве задужбине. Он је напустио у Сједињеним Америчким државама катедру професора универзитета и дошао у Европу да се тако рећи као мисионар посвети великом делу ширења међународног духа споразума и сарадње међу европским народима. И заиста, од његовог доласка, дом Европског центра Карнеџијеве задужбине на Сер-жерменском булевару у Паризу нагло је почео да развија своју благотворну активност и за кратко време постаје право средиште одакле су произилазиле многе корисне иницијативе и многи племенити подстреци за међусобно познавање европских народа, за њихово зближење и њихову заједничку сарадњу на делу мира.

У дому европског центра Карнеџијеве задужбине у Паризу установљава се прво Карнеџијева катедра за наставу о међународним односима. Ту катедру још увек држи познати француски професор Андре Тибал, одлични познавалац прилика у Централној Европи. На тој катедри одржана су до сада многа предавања и многе конференције од врло истакнутих личности. Она су сва, добрим делом, била посвећена средњо-европским и балканским народима и њиховим проблемима. Основна идеја којом се европски центар Карнеџијеве задужбине, по иницијативи пок. Бабкока, руководио установљавањем ове катедре и организовањем ових предавања била је у томе, да се објективно и у правој светлости изложе међународна питања, како би се путем бољег њиховог познавања и бољег разумавања менталитета, аспирације и оправданих тежњи појединих народа указало на моралну и материјалну солидарност која треба да уједињује народе.

Последњих година Институт за више међународне науке (Institut des Hautes Etudes Internationales), који су при париском правном факултету основали покојни Пол Фошил, професор Лапрадел и познати амерички правник Алехандро Алварез, спојио је своја предавања са предавањима на Карнеџијевој катедри у европском центру Карнеџијеве задужбине. Тако је европски центар Карнеџијеве задужбине у Паризу постао прави универзитет за наставу о међународном праву, међународним односима и међународном миру.

Иницијативом пок. Бабкока европски центар Карнеџијеве задужбине покренуо је, затим, часопис „L'Esprit International“ (The International Mind). Намењен интелектуалној елити свих народа, европских нарочито, отворен за сарадњу јавним радницима из целог света, тај часопис убрзо је постао и данас важи као један од најбољих европских часописа за међународне односе.

У значајној библиотеци „Међународне консултације“, коју такође издаје европски центар Карнеџијеве задужбине, објављују се, благодарети пок. Бабкоку, књиге и студије о најактуелнијим међународним проблемима данашњице. Пок. Бабкок свакој публикацији и серији те библиотеке пише предговор. Кроз те његове предговоре свуда избија његова руководна намера и племенита жеља да се међународна питања што објективније изложе како би се допринело њиховом бољем познавању и мирољубивом решењу.

На овом месту треба споменути и библиотеку европског центра Карнеџијеве задужбине, која је знатно повећана и проширена од доласка

пок. Бабкока. У тој библиотеци студенти свих народности, међу њима и знатан број југословенских студената у Паризу, са успехом су радили и усавршавали своје знање у међународним наукама.

Пок. Бабкок, последњих година, веома се је живо интересовао за савремени покрет за зближење и заједницу балканских народа. Он је лично као посматрач од стране Карнеџијеве задужбине пратио рад свих досадашњих балканских конференција и био је према томе добро упознат са савременим тежњама и стремљењима балканских народа. Он је био одушевљен мирољубивим настојањима балканских народа и нама је у више махова говорио колико је велика његова жеља да дочека и види да се са успехом започело дело мира на Балкану и коначно утврди ступањем свих балканских држава у међународну балканску заједницу.

Пок. Бабкок је, најзад, са великим симпатијама пратио и рад југословенског удружења за међународно право и чинио том нашем удружењу драгоцене услуге. Управа удружења за међународно право одржала је стога, на дан 10 марта о. г., комеморативну седницу посвећену његовој успомени. Посебним писмима Управа удружења изразила је Карнеџијевој задужбини у Вашингтону и Европском центру задужбине у Паризу саучешће свих југословенских правника окупљених у удружењу за међународно право, који су такође као поборници међународног мира изгубили у пок. Бабкоку и једног од својих искрених и великих пријатеља. Они ће са пијететом задржати у трајној успомени личност пок. Бабкока и његов рад за добро народа и међународни мир. Нека је слава пок. Бабкоку!

Д-р Стеван Ђирковић

БЕЛЕШКЕ

*Prof Mr. J. L. M. Eggen, De Unificatie van Het Privaatrecht van Belgie, Nederland en Luxemburg, N. V. de Vlaamsche Drukkerij, Leuven, 1933., 30. стр. Г. проф. Eggen (van Terlan), држављанин белгиски а фламанскога порекла, предаје на Универзитету у Вонп-у (Немачка). Ми смо имали прилике да скреном пажњу читалаца „Архива“ (бр. од 25. Септембра, 1929. год.) на његову расправу: *Der Unterricht des internationalen Privatrechts in Deutschland, 1929., München, Berlin und Leipzig, J. Schweizer Verlag-Arthur Sellier (Sonderdruck aus „Blätter für internationales Privatrecht“ 1929 Nr. 1. Beilage der „Leipziger Zeitschrift für Deutsches Recht“, herausgegeben vom Dr. Ludwig Wertheimer, Justizrat und Honorarprof an der Universität Frankfurt a./M.)*: та расправа је један речит плодоаје у корист наставе Међунар. Прив. Права на Немачким Универзитетима. Јер то Право се не предаје у Немачкој као засебна научна дисциплина него је његов предмет раздељен на више других наука а, наиме, о народности (држављанству, поданству) и о правном положају странаца говори се у Јавном Праву, о сукобу закона*

из области Материалнога Приватнога Права у Грађанском и Трговачком Праву, о сукобу закона из Приватнога Процеснога Права у Грађ. Суд. Поступку. Напротив, у Француској и Италији, сви ти предмети повезани су у једну органску целину од које је постала специјална Наука Међун. Прив. Права, са засебном катедром на Универзитетима у тим земљама. Тако се може објаснити чињеница да је Међународно Приватно Право у Француској и Италији обрађеније и добило више полета него у Немачкој (мада, разуме се, и у њој има овде великих интернационалиста као Zitelmann, Niemeyer, Lewald, Frankenstein, од немачких аутора у Швајцарској поменјмо чувенога Циришкога професора Meili-a, затим, бечког правника Walker-a чије је дело *Internationales Privatrecht*, Wien, имало већ четири издања: четврто из год. 1924.). И, заиста, једна научна дисциплина то је један организам који се не може тако добро развијати, ако се његови делови растурају по другим диспаратним дисциплинама. И уопште, један организам то је један систем, а систем, када се разбије, доводи до хаоса. (То се специјално, примењује се не без разлога,

десило са Средишњом, Централном, Европом, која је, до Уговора о Миру од год. 1919.—1920., представљала, у облику Аустро-Угарске Државе, једну органску целину, један систем чији престанак је, благодарећи реченим Уговорима, изазвао садашње анархично стање у том делу Европе, стање толико опасно по мир).

У својој акцији да и у Немачким Универзитетима Међун. Прив. Право, слично ономе што постоји у Француској и Италији, буде подигнуто на ранг посебне науке са нарочитим катедрама и предавачима, Г. Eggen је имао успеха и, у том правцу, већ се отпочело радити од стране службене Немачке.

* * *

У монографији чији наслов смо исписали у почетку ове белешке и која је, на холандском језику, изишла прво у часопису „Themis“, Mei, 1933 (s'Gravenhage т. ј. Хар), па отуда и посебно оштампана, и од које нам је аутор, на нашу молбу, ставио на расположење један извод на француском језику, говори се, најпре, у опште о тежњи појединих земаља (ту аутор помиње и нашу Државу: „Zuid-Slavië“) да унифицирају своје унутрашње право. Тако, он наводи нарочито Француску која је, од многобројних закона и правних обичија (les coutumes) Старога Режија, Ancien Régime (т. ј. онога који је претходио Револуцији од 1789. год.), створила чувени Code Napoléon (Грађ. Законик) од год. 1804., Законик који је, допније, толиким кодификацијама Грађ. Права (и у романским и нероманским земљама) служио као узор. Речена тежња је сасвим разумљива: изједначење унутрашњег права јесте један од првих услова за развиће и напредак правних односа у дотичној држави као и за мир међу њеним члановима. Наравно, при томе раду, не треба се служити само рационалистичким методом него и методом еволуционистичким, што само напомињемо, не могући се више на томе овде задржавати. (Ми смо, у осталом, на штетност методске једностраности код унификације Права у нашој Држави, једностраности у смислу рационалистичкога *modus-a procedendi*, указали подробно и у својој књижици: *Сведоци као доказно средство у Грађанском Суд. Поступку*, Београд, 1933. то су два наша предавања, у тој години, на Коларчевом Народном Универзите-

ту). Затим, Г. Eggen додаје да се тежња за изједначењем права пренела и на односе међу народима и државама. И, заиста, чим су народи почели долазити до свести да су они само делови велике људске целине која се зове Човечанство и напуштати паганску националну аутаркију (на жалост ова се, после Великога Рата, почела понова, а нарочито на привредном, економском, пољу, појављивати), они су увидели да унификација, у границама могућности, њихових народносних законодавстава може да благотворно утиче на појачање солидарности међу државама па, дакле, и на развиће опште идеје мира. Г. Eggen навео је неколико примера у смислу таквога рада међу народима као Institut de Droit international (Gand, 1873.), International Law Association (Londres, 1873.), Le Comité maritime international, Le comité juridique international de l'aviation. Разуме се да и ту треба поступати постепено нити може бити друкчије, ако се жели један солидни резултат. Специјално, ту треба да се имају у виду расне и историске сличности односно приближности међу појединим народима те прво ту започети правну унификацију. Г. Eggen наводи овде Белгију, Холандију и Луксембург. Ми ћемо од своје стране додати: Скандинавске Државе (Данску, Шведску и Норвешку) и Државе Балканске а нарочито Југославију и Бугарску (установа балканских конференција има посебце један такав задатак, само што извођењу његовом знатно стоје на путу, што се Срба и Бугара тиче, њихова политичка размислажења увези са Нејским Уговором од 27. Новембра, 1919. год.) као и Панамерикашки Покрет (за који имају толико заслуга чувени југоамерикански правници а, наиме, A. de Bustamante, Alvarez, Bevilacqua, Pessoa, Urutia: ту нарочито треба поменути још и италијанскога правнога научника Francesco Cosentini-a о коме је раније било опширније говора у „Архиву“). Односно Немачке и Аустрије где постоје, тако да кажемо, сви услови за правно изједначење, томе много смета политика извесних Великих Европских Сила које, бојећи се уједињења тих двеју Држава, нерадо би гледале и на тај њихов заједнички рад.

Г. Eggen примећује да историја речених трију Држава, Белгије, Холандије и Луксембурга, говори много

у прилог законодавне унификације међу њима. Тако, оне су раније сачињавале седамнаест провинција „des Pays-Bas“ (Низоземске, као што кажу Хрвати, ми, Срби, велимо Нидерландија). Белгија и Холандија биле су заједно до краја XVI. Века (и заједно трпеле под војводом од Албе, 1508. – 1582. — генералом Карла Петога, 1500. — 1558. — и Филипом II, његовим сином, 1527. 1598.). Белгија и Луксембург остали су били у заједници све до 1839 год., а Бечки Конгрес од 1815. год. (Света Алијансија) био је поново сјединио Белгију и Холандију које су тако биле сачињавале једну државу до 1830., када се је Холандија одвојила од Белгије (после тога одвајања, Француска, Аустрија, Пруска, Енглеска и Русија закључиле су у Лондону Уговор о неутралности Белгије, 20 Јануара, 1831. год., н. к.). Пре Великога Рата, вели Г. Eggen, предузимано је много да се између Белгије и Холандије створи царинска унија али ти покушаји нису довели до резултата, Велики Рат је зауставио тај покрет а и после њега он је застао. (Међутим, с друге стране, по Великом Рату, створен је царински савез између Белгије и Луксембурга).

Г. Eggen истиче како су до сада биле, углавном, само тенденције за политичко-економско зближење међу Белгијом и Холандијом а мање на правном пољу (овде Г. Eggen наводи белгиско-холандску конвенцију од 28. Марта, 1925. год. односно територијалне надлежности, стечаја — *la faillite* — и обавезне снаге одлука редовних и изабраних судова и јавних исправа. Међутим, примећује умесно Г. Eggen, разноликост у законодавствима Белије и Холандије не доприноси унапређењу ни привредних ни политичких односа међу двема земљама, примедба која се може применити и на остале државе). Нарочито, пак, потребно је, наставља даље Г. Eggen своја интересантна излагања, изједначање Грађанскога и Трговачкога Права између Белгије, Холандије и Луксембурга, што не би било тешко када се узме у обзир да су Грађански Законик тих земаља, у основи, Франц. Грађ. Законик од год. 1804. које је ту увео Наполеон I. Истина, унесене су измене и допуне у исти Законик од стране речених држава али то не би ипак спречавало да оне израде један свој општи Грађ. Законик на истој осно-

ви (т.ј. на основи Франц. Грађ. Законика) и то вреди и за т.зв. *нови* Холандски Грађански Законик од 1838. год. који је опет, при свим својим модификацијама, у суштини Франц. Грађ. Законик. И један од највећих (Г. Eggen каже, шта више, „*De grootste civilist die België had*“) белгиских цивилиста, Fr. Laurent (по пореклу из Луксембурга), који је саставио један „*Avant-projet de revision du Code civil*“ (1882.—1885.), указао је био на правне сличности у трима земљама: „Ми смо поред свега браћа и ако раздвојени. Наше Право било је исто кроз векове. Данас, најбољи северни правник, Jean Voet, цитиран је пред нашим судовима као национални аутор, он ужива, у Апелационом Суду у Гану, један ауторитет који је једнак са ауторитетом Pothier-a“. Међутим, додаје Г. Eggen, ни Fr. Laurent није се био изјаснио за један заједнички Грађ. Зак. Белгије, Холандије и Луксембурга али данас, сигурно, био би за то („...ongetwijfeld zou Laurent, zoo hij nog leefde, een enthousiast voorstander der unifikatie zijn!“ *op. cit.*, стр. 10.).

Г. Eggen излаже потом метод којим се ваља послужити у овоме раду. Он вели да иницијатива треба да потекне одоздо т.ј. од неслужбених лица која ће својом акцијом најзад покренути званичне чиниоце у трима земљама да предузму изједначење својих Приватних Права, доношењем једног заједничког Грађанског Законика. Г. Eggen ставља речену иницијативу у дужност адвокатима, судијама, јавним бележницима а нарочито Универзитетима (Правним Факултетима) којих има четири у Белгији а шест у Холандији (в. овде нарочито чланак Г. Eggen-a: *Comparative civil law in the university* у „*Journal of comparative legislation and international law*“, London, 1929): професори ваља да у том правцу оријентису студије својих слушаца, у предавањима, за докторске тезе (у овом последњем погледу има већ један преседан: Г. проф. Е. М. Meijers у Лајдену, Холандија, одредио је био 1927. год., као предмет за дисертације: „*Scandinavische samenwerking inzake wetgeving*“ и аутор дисертације, Г. А. L. de Block, вели у њој: „Оно што су Скандинавске Државе урадиле заједнички, то исто може учинити и Холандски Законодавац у сагласности са својим суседима...“). Идеја законодавног изједначења између Белгије, Хо-

ландије и Луксембурга не спада, примењује Г. Eggen, у домен немогућности, и ако постоји сада и агитација противу приближења белгиско-холандскога („contre un rapprochement avec la Belgique“). Г. Eggen, тога ради, предава да белгиски правници држе предавања на Холандским Универзитетима о сличностима међу законима двеју земаља и *vice versa*, у смислу тежње за њиховом унификацијом, а ово је тим лакше остварити што су Белгија и Холандија већ склопиле један уговор о измени својих професора Универзитета. Том покрету законодавнога изједначења несумњиво ће помоћи, у Белгији, новостворени, и ако необавезни (facultatif), Курс Упореднога Права на њеним Универзитетима (о чему нам је да додамо, држао једно врло поучно предавање, 31. Марта, 1933 год. на Београдском Правном Факултету, Г. Xavier Janne, истакнути белгиски правни научник, проф. Универзитета у Лиежу). У осталом, напомиње Г. Eggen, Белгија, још од 1908. год., има свој добро познати у Европи „Institut belge de Droit comparé“, Брисел, (Председник: Г. Goddyn, први Председник Белгискога Касационога Суза, Главни Секретар: Г. F. Landrien, адв. у Брислу), који издаје свој тромесечни часопис, „Revue trimestrielle“, Брисел („encore qu'on y trouve bien peu d'articles de droit comparé belge et hollandais“: мада се ту налази врло мало чланака из Упореднога Белгискога и Холандскога Права. Да додамо да је један од главних оснивача Белгискога Института за Упоредно Право био Е. Stocquart, одлични судија Апел. Суда у Брислу). Међутим, Холандски Академски (Универзитетски) Статут од 15. Јуна, 1921. год., не помиње Упоредно Право ни као обавезни ни као факултативни предмет. Колику важност има, за међународне односе и мир, изједначење законодавства у свету, види се и по томе што је, под вођством Друштва Народа, Италианска Влада основала „L'Institut pour l'Unification du Droit privé“ чије седиште је у Риму (Villa Aldobrandini), као и по покушају да се образује „Union législative entre les nations alliées“. Г. Eggen указује на велике заслуге Нидерландије (Paus-Bas) за Науку Међународнога Приватнога Права чији центар се је у XVI. и XVII. Веку био преселио из Италије и Француске и пренео на њену, Холандску, територију и на коме

Праву су радили чувени научници као: Burgundus, Peckius, Voetius, Rodenburg, Huber а доцније, у XIX. односно XX Веку, Asser, Rolin, Jitta. И данашња генерација правника у трима Државама не треба да изостане иза својих претходника у напорима на унапређењу Општега Права преко кога и помоћу кога се једино може доћи до једног солиднијега уређења народа него што је ово данашње.

Да на крају белешке наведемо још и ове интересантне и поучне напомене Г. Eggen-а односно правне унификације. „Het spreekt van zelf dat „een recht unificeren“ niet beteekent het eene recht boven het andere te laten heerschen. Van hegemonie van een recht kan geen sprake zijn; alle juridisch nationalisme moet hier ten eenenmale uitgeschakeld worden en gewerd. De unificatie is een verrichting waarbij ieder der partijen tegelijk geveer en nemer is. Om tot de eenheid te komen, moet men dikwijls den moed hebben zekere wetten, die goed of voldoende zijn, op te offerren, liever als in een toestand van rechtsonzekerheid en van verschil van wetgeving te blijven. De unificatie is het middel om de gemeenschappelijke cultuur te versterken en de solidariteit steviger en enger te maken“ (Разуме се да изједначити право не значи да се једно право стави под власт другога права. Не би могло бити питање о хегемонији једног права; сваки правни национализам мора бити удаљен и одбачен на најапсолутивни начин. Унификације је један посао где сваки даје и прима. Да би се дошло до изједначења, треба имати каквала храбрости да се жртвују извесни прописи који су добри или који задовољавају, само да се не остане у једном стању несигурности и правне неједнакости. Унификација је средство да се учврсти општа култура и да се солидарност учини трајнијом и тешњом: *op. cit.*, стр. 12.). Нека нам је допуштено напоменути овде да, у раду на изједначењу права код нас, нису, у многоме, ови разумни савети наши односно не налазе своје примене а на штету српскога правнога развоја старога више од једног века: наиме, многобројни законици и закони Србије (као и Црне Горе) просто су стављени на страну и замењени од почетка до краја законицима и законима аустро-немачкога порекла. На тој важној теми ми смо се, у осталом, дуже задржали у својим напред наведеним

предавањима на Коларчевом Народном Универзитету (*Сведоци као доказано средство у Грађ. Суд. Поствику*).

Најзад да додамо да је Г. Еген са много више детаља изложио своје погледе на начин кога се треба држати код правне унификације белгиско-холандско-луксембуршке у својој расправи: *De Methode*, штампаној у „*Rechtskundig Tijdschrift*“ Mei, 1933, Leuven, а са истом ауторском савесношћу и ерудисијом као и код осталих његових радова. **Ж. Перих**

Kazem Daghestani, Etude sociologique sur la famille musulmane contemporaine en Syrie, Paris, 1932., E. Levoux, p. XV. 216.

Писац овог дела исцрпно и документовано црта породични живот муслимана у Сирији, упоређујући га са животом муслимана у Палестини и Арабији. Он опширно говори о браку, односима супруга, о родитељима и деци и на концу о организацији породице и њеном социјалном и политичком значењу и улози. Из пишевог детаљног излагања види се да се поједине установе породичног живота не заснивају искључиво на шеријатском праву које није могло због своје укрупнености да задовољава све потребе и захтеве друштва у сталној трансформацији. Морали су се дакле стварати нови правни обичаји који су задовољавали настале потребе.

Некад ови обичаји преставају напредак а некад назадак, вели писац, у поређењу са прописима шеријатског права (п. 211). Та се чињеница одмерава према томе да ли ти нови обичаји побољшавају или погоршавају положај жене у породици и друштву. Писац види побољшање положаја жене у ограничавању полигамије, отказа брака и кластриције жена, јер ове установе које су спутавале жену, све више и више ишчезавају из обичаја под притиском јавног мњења и судске праксе. Напротив, положај се жене у неколико погоршао нарочито у наследном праву, где се разним мерама (поклонима и евледијет-вакуфима) настоји да се искључи жена из наслеђа у интересу одржавања целокупности породичне имовине.

Еволуција исламске породице у Сирији не производи се једнако у свим крајевима. Постоји извесно диференцирање према томе да ли се ради о грађанској, сеоској или бедуинској

породици. Најживљу еволуцију трпи градска породица, под утицајем страних обичаја и нових прилика.

Писац се не задовољава да изнесе стање породице онакво какво је оно данас него указује и на тенденцију њеног будућег развоја. Он предлаже да се та еволуција подвргне под контролу и да се производи постепено према потребама а на основи досадашњег правног погетка. Он је међутим противан мишљењу оних сирских научника који желе да револуцијом одозго, по узору на Кемала, проведу радикалне измене породице и друштва и да униште и одбаце оне правне основе на којима се то друштво до данас развијало.

Ово дело Казем Дагхестани-је представља један користан прилог за упознавање исламске породице уопште а посебно исламске породице у Сирији. **М. Беговић**

Marcel Chauffardet, Le problème de la perpétuité de la propriété, — Etude de Sociologie juridique et de Droit positif, Paris, 1933. — Проблем својине сигурно је данас најактуелније питање како социологије тако и правне науке. То право, које је толико векова изгледало свето и неповредиво, које је као такво сматрано и проглашено пре једнога века (в. чл. 19 Декларације права Човека и Грађанина), данас је толико измењено да оно, по мишљењу великог броја писаца, престаје да буде више једно субјективно право већ постаје друштвена функција или чак и један друштвом признати и заштићени однос (в. Léon Duguit: *Les transformations de droit privé dérivées le Code Napoléon* 2 éd., Paris, 1920). Шта више, оно је каткада потпуно негарано, а у Совјетској Русији и укинуто. Отуда се поставило питање о потреби постојања овога права, односно, у случају позитивног решења, питање његових карактеристичних и битних особина. Поставило се питање обима и опстанка овога права.

Као што то добро примећује г. Ш., две су карактеристичне особине права својине: апсолутност и вечност. Међутим у схватању ова два појма не постоји сагласност. И док је питање апсолутности својине данас, у главном, скинуто са дневног реда: апсолутност је схваћена релативно, јер данас не постоји ни један правник који би усвајао схватање Рим-

скога права да је својина апсолутна власт у апсолутном смислу: својина је апсолутна власт у односу на друга права, тј. она је најшира од свих власти које данас постоје, дотле је питање вечности својине још увек на дневном реду. Полазећи од релативности у праву, г. Ш., примећујући да је немогуће сматрати ма коју од установа које данас постоје као вечну и непроменљиву (стр. 2), износи многобројне доказе за то, закључујући да постоји само једна ствар која је вечна, а то је еволуција, трансформација (стр. 3), која важи за сва права, и од које, према томе, као што је рекао Пије XI у енциклици *Quadragesimo anno* (одмах да нагласимо да је г. Ш. велики католик, па према томе и аргументе каткада тражи у одговарајућој области), ни својина није изузета (стр. 4). После тога он први део своје књиге посвећује теориском расправљању вечности својине. Тако он излаже стање овога питања у Римском праву и старом француском праву, примећујући, сасвим правилно, да се својина у средњовековном периоду одликовала не својом вечношћу него могућношћу искоришћења и уживања, а да је принцип вечности поново консакриран Француском револуцијом (стр. 27). После тога г. Ш. истражује рационални основ трајања својине, задржавајући се, у томе погледу, у главном на теорији природног права. По њему својина је неопходно право за развитак и живот личности и као такво оно се намеће апсолутно и оправдава се његовом корисношћу за личност (природно право захтева да човек има све ствари неопходне за живот — стр. 43), одржањем породице (он овде правда опстанак својине потребом наслеђа, док се установа наслеђа, од присталица исте школе, правда постојањем својине, дакле *sigulus viciosus* — стр. 45), развитком друштва (постоји једна социјална својина која се садржи у својини појединаца и породица; двоструки карактер својине: индивидуални и социјални, данас је опште признат, мада је, по г. Ш., који остаје увек у оквима природног-мањинског права, она првенствено индивидуална — стр. 48). Аутор после тога дискутује тезе о својини-раду и својини-социјалној корисности, одбацујући обе и налазећи да се „ми рађамо са овим правом (тј. правом својине), које позитивно право само при-

знаје и санкционише“ (стр. 54). Па ипак г. Ш. није могао да остане потпуно консквентан у својим поставкама, јер би у том случају отишао с једне стране у нелогичност а с друге стране би дошао у сукоб са стварношћу, те, признајући право друштвеној заједници да у појединим случајевима ограничи ову вечност својине или да је чак укине (нарочито су интересантна запажања о условима за експропријацију: Декларација права Човека и Грађанина је тражила нужност, деветнаести век јавну корист, а данас је довољан и услов јавне естетике и пријатности — стр. 6), он повлачи градацију у погледу права својине, налазећи да постоје три својине: својина диктована и оправдавана природним правом, која је вечна; својина сагласна природном праву, која треба да буде што трајнија, али која није вечна; и својина супротна природном праву, која треба да буде укинута. На жалост аутор нам не даје критериум за разликовање ових врста својина, чак шта више он изречно признаје немогућност утврђивања тога критериума — „нико сада не може да утврди дефинитивну листу добара која би имала да буду предмет приватне својине“ (стр. 77) — али зато сасвим правилно констатује да је право на живот више од права својине и да ово право (својина) може да буде укинута када то захтева потреба одржања живота појединаца и, додајмо, друштва (стр. 67). Код питања економског оправдања вечности својине, аутор, одбацујући индивидуалистичку, социолошко-правну и социјалну теорију, усваја институциону теорију како је она формулисана од проф. Renard-a (*La théorie de l'institution*, Paris, 1930), и то само у погледу својине која је сагласна и која је противна природном праву, а не и оне која је диктована и оправдавана природним правом, у погледу које остаје на првобитном становишту: субјективно право које проистиче из саме природе човека. У осталом делу прве главе аутор третира правну природу вечности својине, повлачећи врло интересантну разлику о фактичкој и правној вечности, разлику која у самој ствари значи једно одступање од његове основне поставке, у толико пре што и он сам признаје да је правна вечност врло ретка и да данас, у главном, постоји фактичка вечност.

Други део књиге г. Ш.-а посвећен је питању о одступањима и дерогацијама од принципа вечности својине. Тако он најпре повлачи класификацију ових одступања, и дели их у четири групе: 1) вечност својине као права али не као факта (где би дошло: напуштање и неупотреба, где аутор третира питање застарелости својине и где усваја мишљење које је несагласно са његовим поставкама: својина се губи застарелошћу и неупотребом: онај који се кроз тако дуго време неинтересује својом својином, не треба да буде вечито заштићен, дакле својина постоји не зато што је природа намеће, него што је, или што је била социјално корисна); 2) вечност својине као факта али не као права (концесије, експропријације); 3) непостојање вечности својине ни као права ни као факта (укидање својине, привремене својине: књижевна, индустријска итд.), и 4) посебна одступања (реална суброгација, условна својина, трговачка својина). После тога г. Ш. излаже недавне поворе правила вечности својине у земљама антииндивидуалистичким (немачки хитлеризам, талијански фашизам, руски болшевиizam), као и у земљама где је извршена аграрна реформа (Румунија, Пољска, Југославија, Грчка, Чехословачка). На крају је закључак са рекапитулацијом идеја.

Исприна студија г. Ш.-а обилује врло актуелним и интересантним питањима. Она су врло објективно изложена, мада закључци нису тако објективни. Аутор је пошао од правилне методе: посматрање чињеница, али је он, мислимо погрешно, поставио себи унапред одређени циљ: доказати неопходност својине у друштву као једног природног права. Ми се не можемо овде упуштати у дискусију о постојању природног права и потребу његовог постојања, али чак и да се допусти постојање тога права, који је критериум за његово утврђење? На жалост до данас тај критериум није дат и мислимо неће бити никад ни дат. Неће, јер природно право је свакако један статички појам, који данас не може да опстане у науци: динамика је општи закон свих друштвених наука. То је и г. Ш. добро осетио изучавајући институт својине. Упоредбу својину каква је била у Римском праву, каква је била у време Француске револуције, и каква је данас, он је врло

добро увидео да су разлике толике да иду до контрадикција. Па ипак он је хтео да спасе својину, јер то налаже була *Quadragesimo anno*. И одбацујући апсолутност својине, он је покушао да задржи њену вечност. Међутим и у томе није успео, те је повукао разлику између својине-природног права, која је једина вечна, и својине-институције која је производ Реда у друштву и која нема ту особину. Ми пак не би могли да прихватимо ово разликовање: сва права проистичу из друштва и пре и изван друштва човек нема никаквих права, јер је право производ друштва. Отуда је и својина производ једног одређеног комплекса друштвених односа, који су постојали у време када се њено стварање наметнуло. Ти се односи мењају, па се према томе и својина мења. На тај начин ми добијемо разне градиције овога права (а не разна права, као што то схвата г. Ш.: природно и друштвено; сва су права друштвена), које временом добијају сасвим друге особине, мада каткада задржавају старо име. Чак шта више те особине каткада ишчезавају, да повуку за собом и ишчезавање самога права. И заслуга је г. Ш.-ова да је изложио то ишчезавање. — Ропство се некада наметало као неопходно, а Платон и Аристотел сматрали су га природним правом, данас пак оно не постоји. Својина се некада наметнула, сматрала се, па се чак и данас сматра природним правом, сутра ће она можда бити укинута. Чињенице су у прилог овога решења, а изузетци, па чак и негирања њене две основне особине: апсолутност и вечност, доказ су еволуције у томе правцу.

Борислав Т. Благојевић

François Perroux, Les traitements des fonctionnaires en France, Librairie du Recueil Sirey, Paris 1933, p. 170

— Питање припадности државних службеника и пензионера, предмет је нарочите пажње и многобројне дискусије у свим државама, с тога свака систематска обрада тога питања може бити корисна и потребна. Занимљиво је истаћи, што напомиње у својој предговору професор г. Edgard Allix па и сам писац, да је ова књига, поред неколико монографија посебних питања код припадности државних службеника, у ствари прва студија у француској послератној литератури која

обухвата у целини питање припадности државних службеника. Писац г. Pégroux, иначе доцент правног фзикултета у Лиону, у овој својој књизи није имао намеру да пружи само једну теориску студију. Сама књига је у ствари и француски одговор међународној анкети по питању припадности државних службеника, коју је Verein für Sozialpolitik вршио 1932 године. Отуда писац, излажући теорију онолико колико је то потребно, посвећује нарочиту пажњу позитивним законодавним решењима, дискусијама у законодавним комисијама и решењима службеничких организација. Поред тога ослања се на статистичке податке јавне службе, за које тврди да су толико штурни да нису достојни једне велике државе.

Пошто је прво изложио правни појам службеника, указујући на теориска схватања и законодавна решења и дао статистички појам службеника и навео бројно стање државних службеника пре рата и данас, прешао је на саме припадности. Овде треба напоменути да Француска нема ни сада општег чиновничког закона који одређује права и дужности свих државних службеника. Када се то питање проучава, морају се сакупити многобројни посебни законски текстови, декрети и расписи који то утврђују разнолико за сваки посебни случај и струку (стр. 9). Ако оставимо на страну Алзас и Лорен, где постоји општи службенички статут још од 1873 године, Француска сада има само једну законску одредбу у чл. 65 финансиског закона од 1905 године, која се односи на све државне службенике и тиче се дисциплинских мера. Иначе постоје специјални закони који регулишу права и дужности „привилегованих“ службеника и то судија, професора универзитета, професора гимназија и официра војске и морнарице. Ситуација осталих службеника регулисана је многобројним уредбама. Али и поред те многобројности и разноликости, ипак постоје извесне опште заједничке одредбе које регулишу услове за ступање у службу, унапређење и дисциплинске мере које изазивају реперкусије на припадности (стр. 67/66.) Г. Pégroux је цео тај материјал са много разумвања сакупио и у својој књизи зналачки средио и обрадио у

четири одељка. Први одељак износи поступни развој реформи припадности после рата и рад законодавних комисија које су решавале питање припадности. Карактеристично је, да породични додатак, који није био непознат у Француској пре рата, добија законодавно решење тек 193 године, али није припадао само службеницима већ сваком грађанину чија су средства недовољна за живот и то почевши од трећег детета (стр. 22). Такво решење било је изазовно тежњом за повећавањем броја становништва. Међутим после рата посвећена је нарочита пажња питању породичног додатка тако да је донето неколико посебних закона који су се односили искључиво на примање породичног додатка државних службеника. Други одељак излаже правни и административни систем припадности. Пошто је прво изложио само питање плата, писац прелази на додатке (опште и посебне) и обрађује питање пензија. Трећи одељак претреса питање припадности и јавних финансија а четврти излаже еволуцију припадности с обзиром на снагу њихове куповне моћи пре и после рата. У закључку писац износи политику припадности и све борбе око снижења припадности. На крају предлаже да парламенат или влада под контролом парламента регулише питање припадности и изврши поделу и класификацију службеника, одбацујући улогу коју за себе траже службенички синдикати приликом решења тога питања, пошто ће држава у свим друштвеним системима свакад бити ауторитет који има да регулише сукобе, а не синдикати. Према њихову саветодавну улогу, али је за поштовање ауторитета државе, пошто налази, да би сукоби многобројних интереса синдиката, који би према појављеним тежњама требали да буду равноправни са државом, довели до нереда а не до новог друштвеног поретка.

Одлична књига г. Pégroux-а, која испуњује једну празнину француске послератне литературе, има у себи све одлике једне зналачки обрађене студије и излаже јасно деликатно питање припадности државних службеника. Свакоме ко се интересује овим питањем може бити од драгоцене користи.

Д. Ђ. Д.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1935, бр. 2. — Д-р Данило Данић: Правни положај ванбрачне деце. — Драгослав П. Ђорђевић: Адвокатура у православном црквеном правосуђу. — Д-р Дионис Година: Нови ванпарнични поступак с обзиром на правно подручје Касационог суда у Београду. — Д-р Стојан Гавриловић: Француско-енглески споразум у Лондону.

МЈЕСЕЧНИК (Glasilo Pravničkoga društva u Zagrebu) 1935, бр. 2. — Arsen Boremović: О прекораћењу казнене власти. — Д-р Ivo Milić: О преузимању мјеничне обавезе преко рипотоћника. — Д-р Milovan Zoričić: О повјесном развоју и нарави права лова те стјцању власништва дивљаји. — Д-р Mile Devčić: Потпуні priziv. — Jovica B. Miјушковић: О парничним радњама и нашем повоm Grp по службеној дужности без обзира на приједлог. — Д-р Oto Moskovicz: Uslovna osuda.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1935, бр. 3—4. — Д-р Тома Живановић: Времено важење кривичног, грађанског и осталог процесуалног права (транзиторно процесуално право). — Јовица Б. Мијушковић: Касациони суд и негова пракса. — Сек. Н. Кедрјевић: Неједнако тумачење Указа Бр. 1900 од 6-1-1935 год. — Рад. Б. Јовановић: Менични платни налог и Уредба о заштити земљорадника. — Д-р Јосип Шиловић: Заштита исељеничке и морнарске сирочади. — Ђура Н. Сарапа: Принцип законитости и опортунитета управне власти у светлу нашег позитивног управног законодавства. — Светозир Јев. Поповић: Да ли је могућ сукоб надлежности између државног тужноца и полиц. власти с обзиром на нови кривични поступак? — Сретен Обрадовић: Притворски трошкови и наплата истих од стране полиц. извршних власти.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1935, бр. 2. — Д-р Јован Савковић: Социјална и јавноправна основа нашега Грађанског парничног поступка. — Будимир Плакаловић: Посебни услови за издавање платног налога у мандатном поступку и поступку у меничним и чековним споровима. — Стеван Бранковић: О способности сведочења. — Д-р Фердо Чулиновић: Оптужно или акузаторно начело. — Божо Рукавина: Да ли је застарелост околност која укида кажњивост. — Д-р Јурај Кулаш: Пристанак повређенога. — Д-р Цветко Грегорић: Питање фискалног оптерећења нашег народног дохотка на конгресу правника Краљевине Југославије и практично спровођење донете резолуције. — Никола П. Георгиев: Општински судови у Бугарској. — Д-р Видан О. Благојевић: Међународни плебисцити.

НОВЕ КЊИГЕ

Слободан Јовановић, Из историје политичких доктрина: Плашон — Макиавели — Берк — Маркс. Београд, 1935, стр. 682, цена броширано 120.— дин., у платненом повезу 150.— дин. Издавачко и књијарско предузеће Геца Кон а. д.

Д-р Александар Соловјев, Српска црквена правила из XIV века. Скопље, 1935, стр. 33—42. Посебни отисак из „Гласника Скопског научног друштва“, књ. XIV, д. н. 8.

Germaine Rouillard et Alexandre Soloviev, То фоникон. Une influence slave sur le droit pénal byzantin. Athènes, 1934, р. 221—232. Extrait des «ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ ΠΑΠΠΟΥΛΙΑ».

Исправка. — У прошлом броју „Архива“, у чланку г. д-ра М. Хорватског „Буџетско наредбодавно право по новом закону о државном рачуноводству“ поткрале су се ове штампарске грешке: стр. 126 р. 10 место „авгажовању радника“ треба „ангажовању расхода“; стр. 128 р. 40 место „применити“ треба „пренети“; стр. 129 р. 3 место „приватних предузећа“ треба „привредних предузећа“; стр. 129 р. 4 место „у § 117“ треба „у § 177“; стр. 129 р. 9 место „дочек“ треба „почек“.

Уредник **Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ** Власник у име Правног факултета
15, Алексе Ненадовића, тел. 27173 и 28014 Д-р **ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ**
47, Негошева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“, Живојин Д. Благојевић
Кнез Михаилова улица бр. 3 — Тел. 21-450

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIV ДРУГО КОЛО

25 Октобар 1934

КЊИГА XXIX (XLVI) Бр. 4

9 октобра 1934 г. Југославија је бачена у дубоку жалост. Њен Краљ Александар I, коме је Народно претставништво у знак признања дало име Витешки Краљ Ујединитељ, погинуо је тога дана у Марсељу вршећи своју дужност.

Дошавши још 1914 године на чело државе као Регент, Александар П. Карађорђевић водио је државни брод у најважнијим данима наше обновљене државе.

Као вођа Српског народа у Светском рату, он је 1918 ујединио Србе, Хрвате и Словенце у једну државу, којој је 1929 године дао име Југославија.

За његове владавине ревидирано је и изједначено скоро цело законодавство. Док је у јавном, кривичном и процесуалном праву то изједначење довршено, у грађанском и трговачком оно је потпуно припремљено. Зато за правнике владавина Александра П. Карађорђевића није само доба витешких победа и народног уједињења, него и доба југословенске кодификације.

Слава му!

ANALI PFB | anali.rs

РУСКИ СОЦИОЛОЗИ

Социолошка проблематика била је покренута у Француској већ у почетку XIX столећа. — Али тамо је поново избила на површину тек у доба треће републике и то после прилично оклевања, чему је био узрок њена тежња да се индивидуа жртвује друштвеној целини. Још теже је ишло са социологијом у Немачкој. Узрок је томе у околности, коју подвлачи Бринкман, наиме да је социологија према држави једна опозициона наука. Заиста ова је наука тражила т. зв. факторе људских заједница свугде — и у психичким, и у етичким, и у привредним, и у биолошким и у географским чињеницама — само не у делатности државне власти. Када се и у Немачкој социолошка проблематика одомаћила, ова је једностраност нестала. Тако на пример у Тенисовој књизи „Увод у социологију“ (1931) нарочити је одељак посвећен „политици као фактору“.

Али баш горе наведене особитости социолошке проблематике начиниле су социологију омиљеном код Руса и других Словена, нарочито Пољака и Срба: године 1877 изашла је строго социолошка расправа „Историја као наука“ од Михајла Вујића. У Русији у шездесетим годинама истовремено са позитивизмом добио је маха и социологизам. Није био примљен са резервом, као у Немачкој, нити са хладном радозналешћу, као у Енглеској, него са великим одушевљењем и нестрпљивом жељом да се разрађује и на родној груди. Тако је постала руска социологија. Шта је она урадила?

У познатој социолошкој енциклопедији на немачком језику (*Handwörterbuch der Soziologie*) професор Штолтенберг дели руску социологију на четири школе. Једна је историско-географска са Максимом Ковалевским на челу. Друга је марксистичка, чији је најистакнутији претставник Бухарин. Трећа је психолошка школа Петражицког. Најзад, четврту школу, коју је основао Павлов и продужио Сорокин, Штолтенберг карактерише енглеским термином *behaviourism*. Таква подела није потпуна. Ако би се руска социологија састојала само од ове четири школе, била би прилично једна, јер су две од њих страног порекла, а на челу треће није један Рус, него Пољак. Није потпун ни Сорокинов преглед руске социологије у II свесци часописа *Jahrbuch der Soziologie*, јер обухвата скоро искључиво само XX столеће. Најприродније се сви руски социолози разврставају у три групе. Прву сачињавају они, који су дали своје прилоге западној науци. Друга је група оних, који су поглавито само ширили западне социолошке доктрине у Русији и примењивали дотичне тезе на руске прилике. Најзад, трећу и можда најзанимљивију врсту сачињавају они, који су, и ако непознати на западу, унели нешто ново и оригинално у социолошку проблематику или су предухитрили понеке западне теорије.

I.

Дакле прву групу сачињавају они руски научници, који су радили на обogaћивању западне социологије или, да наведемо изјаву латинског песника о његовим грчким стиховима, носили су дрво у шуму. Драговољни руски прилози западној култури уопште били су врло разноврсни. Тако, на пример, гроф Разумовски о своме трошку саградио је у Бечу један мост. Руски велепоседник Рјумин дао је средства за оснивање Лозанског универзитета у Швајцарској. Један од главних добротвора Пастерова института у Паризу био је руски цар Александар III. Осим таквих новчаних прилога било је доста и духовних. Тако, на пример, у историји француске револуције постоји читава руска школа са Карајевим и Лучицким на челу. И баш ова је школа прва проучила не митолошки, него стварни положај француских сељака уочи револуције. Московски професор Виноградов својим истраживањима о средњовековној Енглеској стекао је такав ауторитет да је добио позив на катедру енглеске историје у Оксфорду. Илија Мечников заједно са недавно преминулим Руом налазио се на челу Пастерова института.

Доста је било и таквих руских научника, који су сарађивали на њиви западне социологије. Чак ширење Кантових идеја у његовој отаџбини у знатној мери се вршило уз учење његових руских следбеника, на име Вирубова, који је заједно са Литреом покренуо часопис *La philosophie positive*, и Де Робертиа, једног од најактивнијих сарадника у овом часопису. Било је доста руских социолога, чија су дела већином била објављена на страним језицима. Максим Ковалевски или Де Роберти припадали су оним руским велепоседницима, који су се, као Тургеев, скоро потпуно одомаћили у иностранству. Одржавали су присне везе са западним интелектуалцима. Руски су научници добро дошли западној социологији због два разлога. Прво, пошто је снабдевају таквим фактичким градивом, које је било преко потребно за свакојерсна генералисања, али које је опет било неприступачно због непознавања словенских језика. Особито драгоцене су у том погледу услуге Максима Ковалевског. Не само да он заједно са Валтазаром Богишићем шири податке о словенском животу, нарочито задругама и сеоском колективизму, него још уводи у видокруг западних социолога податке о друштвеном животу мање више дивљих кавкаских племена.

Осим тога руски су социолози давали своје прилоге и западној социолошкој теорији. Тако на пример Максим Ковалевски сматра се за најистакнутијег претставника демографске школе, која продужава Малтусове тезе и сматра основни покретач или фактор друштвене еволуције у количини становништва, нарочито у пренасељености. Исти Ковалевски много је допринео развоју етнолошког правца у социологији.

Оставио је дубок траг и у оној социолошкој грани, која се бави упоредним изучавањем еволуције правних установа.

Лав Мечников, брат биолога Илије, у својој француској књизи „Цивилизација и велике историске реке“ дао је занимљив прилог другом, наиме географском правцу у социологији. Тврди да свака цивилизација пролази кроз три фазе, наиме речну, морску и океанску. Старе цивилизације ограничавају се само на базене великих река. Таква је била цивилизација Кинеза, Индуса, Месопотамаца и Египћана. Почевши од античког доба цивилизација се развија на обалама каквог мора — Егејског, Средоземног, Црног, Немачког, Балтичког и т. д. Онда море из међе, која разједињује, претвара се у мост, који сједињује. Цивилизација се шири, али ипак њен је оквир ограничен. Најзад, почевши од краја XV века средиштем цивилизације постају океани, који сачињавају спону читавих континената. Тек онда цивилизација добија заиста универзални, светски карактер.

Интересантан тип западног социолога, али Руса по преклу, био је Новиков. Године 1896 изашла је његова француска књига са насловом „Борбе између људских друштава и њихове узастопне фазе“. Придружује се оном правцу у социологији, који преноси на људски живот дарвинистичке формуле. Као Раценхофер са његовим „великим законом апсолутног узајамног непријатељства свих бића“ или Гумпловић са његовим законом народносне, чак ране борбе, или донекле Тард, чија је књига *L'opposition universelle* изашла годину дана после Новиковљеве књиге, Новиков види у борби вечити закон људске заједнице. Нема друштва без борбе. Али у вези са прогресом, који Новиков сматра за природну неминовност, облици борбе постају све племенитији. Најпримитивнија је физиолошка борба, која се води ради опстанка и исхране и чији је врхунац људождерство. Потом долази економска борба. После долази политичка борба, најзад интелектуална, у чијем оквиру престају ратови и омогућава се европска федерација, којој је године 1901 Новиков посветио специјалну књигу. Наравно да је Новиков доживео Светски рат, био би приморан да подвргне ревизији своје оптимистичке прогнозе, онако исто као и Спенсер, који је прорицао да ће индустријски друштвени тип потиснути војнички тип, док су се у ратној индустрији обадва типа стварно стапала.

Док Новиков сарађује у оној западној школи, која проглашава закон борбе, други руски научник Кропоткин уноси у западну социологију закон сарадње и солидарности. Хобсовој формули свеопштег рата и Хекслејевом дарвинизму противставља истраживања руских зоолога Кеслера и Северцова и своја сопствена, према којима у природи ми често пута nailазимо на мирну симбиозу. У књизи „Узајамна помоћ“ Кропоткин примењује своју биолошку теорију и на људски живот. Долази до закључка да је држава једна неприродна појава,

пошто претпоставља борбу, а понекад и изазива њу. Сматра да је много природнија друштвена заједница, која не почива на принудној субординацији, него на драговољној координацији. Као средство за постигнуће овог идеала, за разлику од Бакунина, не предлаже насиље, него усавршавање социалне педагогике. Покушао је да придобије швајцарске раднике за своје идеје. Године 1917 вратио се у Русију, где је наишао на крути терор бољшевика и потпуно клонуо духом. Један део Кропоткинових идеја прихватила је западна доктрина о „друштвеној међузависности“.

Донекле дао је свој прилог западној социологији и руски биолог Илија Мечников, познат по својој теорији о корисној по организам функцији фагоцита. Године 1890 пренео је своја истраживања у Пастеров институт, где је године 1904 био постављен за другог председника. Исте године изашла је његова француска књига „Истраживања о људској природи“. Мечников сматра живот за највише благо. Зато не види узрок људске несреће у личним или социалним недаћама, него у неминовности смрти, боље речено у њеној преурањености. Људски се живот обично завршава пре него што је исцрпљена воља да се још продужи. Старост није нормална и неминовна појава, него болесна, патолошка, са којом човек и може и мора да се бори. Смрт не би била једна катастрофа кад би свагда долазила на време, када људи, као патриарси у Библији, постају већ сити живота те мирне душе чекају свој крај. Мечникову се чинило да је наука нарочито бактериологија, кадра да у томе погледу успостави потпуно хармонију. Помоћу науке може да се повећа истрајност организма у борби са штетним клицама. Људска раса може да се исцели и постане срећном. Зато је Мечников позивао своје читаоце да буду оптимисте. На тај начин дао је свој прилог западној проблематици т.зв. еугенике, чијим се оснивачем сматра Галтон. Године 1908 Мечников је добио Нобелову награду.

Идеје Мечникова разрађује сада у истом Пастеровом институту Сергије Металников. Његов је оптимизам још одлучнији, јер тврди да смрт није типично обележје свих живих бића, него напротив бесмртност. Верује да је наука оспособљена не само да ослободи човека болести, него још да му врати телесну бесмртност. На овакав антропотехнички оптимизам надовезује и социални оптимизам. Верује да је човек оспособљен за све духовне и социалне врлине те одлучно одбија материалистичко и механичко схватање света. Посредништвом својих руских пријатеља у Београду Металников је дао два чланка за Српски Књижевни Гласник. У једном са насловом „Заједнички живот код инсеката“ (16 новембар године 1930) одбија оно социолошко гледиште, које тражи код животиња прототип социалног живота човековог. Тврди да је комунизам могућан и заиста постоји само код инсеката. У другом чланку са насловом „Материализам у науци и жи-

воту“ (16 март 1931 године) захтева „да се темељ новог света сагради не само из гвожђа и камена, већ и из духовног материала“.

Док Кропоткин, Новиков и Мечников сматрају да је за социологију биологија основна наука, оно што Немци зову Grundwissenschaft, Де Роберти се придружио оној школи, која напротив сматра да је социологија не само потпуно самостална наука, него таква, која у извесним односима сама баца светлост и на биолошке и на физичко-хемијске појаве. Суштину социалних појава сачињава узајамни утицај. Оваква друштвена акција и реакција огледа се и код молекула и код живих ћелија и међу људским мозговима. У томе Де Роберти потсећа на Алфреда Фујеа, који још одлучније преноси социалне појмове на читав свемир. Осим оваквог социоцентризма Де Роберти је претеча Зимела, Фирканта, Фон Визеа и других немачких претставника т.зв. формалне школе у социологији, која изучавају само форме друштвеног живота, не улазећи у његову материју, онако исто као што се геометрија бази само формом физичких тела. Де Роберти је још покренуо проблематику „социалног психизма“. Као и Вунт, творац теорије о „заједничкој свести и вољи“, сматра да је индивидуална психика производ социалне. Није Бог удахнуо човеку живу душу, него друштво. Све су ове тезе, као и код Новикова, Кропоткина и Илије Мечникова, прожете дубоким оптимизмом. Његов је извор чврста вера да ће наука изазвати такве духовне револуције, које су спасоносније од ма каквих политичких или социалних преврата. С оваквом вером године 1909 Де Роберти вратио се у Русију да заузме катедру у Петроградском психоневролошком институту. Године 1915 сељаци су га мучки убили на његовом пољском имању.

Богдан Кистјаковски, син криминалиста Александра, године 1899 дао је један прилог младој немачкој социологији. То је књига са насловом „Друштво и појединац“. У овој књизи нарочито је занимљив покушај да у француску социолошку проблематику уведе идиографски мотив својих немачких наставника, Винделбанда и Рикерта. У своме опсежном руском делу „Социалне науке и право“ (1916) проучава право као културну појаву са плуралистичког гледишта. Подвргава оштрој критици руску „објективну школу“ Лаврова и Михајловског, пошто замењују Кантову категорију моралне дужности категоријом могућности и погађају улогу личности у историји. Године 1920 преминуо је у хаосу руског грађанског рата.

Док Кистјаковски као строги кантианац ниподаштава категорију могућности у примени на друштвени живот, други руски социолог, наиме Лексисов ђак и син познатог московског економисте Александар Александровић Чупров био је напротив један од пионира, који су увели у социологију баш ову категорију, али за разлику од Лаврова и Михајловског,

у феноменолошком смислу и строго математичком облику. Заједно са својим пријатељем петроградским Пољаком Борткевићем, који је постао професором Берлинског универзитета, Чупров је проширио и удубио Лексисово примењавање математичке вероватноће на статистику. Заменио је дедуктивни, фаталистички и апсолутни Спинозин детерминизам индуктивним и релативним. Надовезује социалне законе на Рикертову теорију о науци и схвата ове законе само као генералисање идиографских појава. У емиграцији предавао је на руском правном факултету у Прагу. Преминуо је у Швајцарској године 1926. Ђак и секретар Максима Ковалевског Питирим Сорокин придружио се демографском правцу у социологији. Под утицајем Петражицког усвојио је и психолошку методу. Али за разлику од Де Робертиа његова полазна тачка није социална психологија, већ индивидуална. Он није остао равнодушан ни према теорији Бехтерева и Павлова о рефлексима. Покушао је да примени методу рефлекса на истраживање утицаја, који је имала глад у Русији године 1921. Али бољшевичка влада уништила је његову књигу и отерала га у иностранство. Добио је уточиште у Америци и сада заузима катедру на Харвардском универзитету. У емиграцији је Сорокин усвојио америчке методе истраживања: т. зв. тесте, којима се нарочито служе педагози, дијаграме и тд. Продужио је изучавање несвесних рефлекса, оног, што Енглези зову *behavior* а Французи *comportement* (за разлику од свесног владања, *conducti, conduite*). И за разлику од Диркема одбио је да изучава ма каква „колективни дух“ или „социалну свест“. Помоћу огледа са школском децом утврдио је да човек ради много интензивније, када добија не колективну, него индивидуалну надницу. Године 1932 Сорокин напушта социолошки физицизам. Сматра за преко потребно да социологија више не робује физичко-хемијским и математичким доктринама, пошто је самостална наука. Има да проучи, прво, односе између разних врста социалних појава, на пример, између привреде и права, друго, односе између социалних и природних појава. У емиграцији Сорокин је написао три опсежна дела. У једном се карактерише модерна социолошка књижевност. Преведено је на српски језик. Писац ових редака приказао га је у мајској свесци „Архива“ за годину 1928. Друго дело изучава револуцију као својеврсну социолошку појаву, наиме као патолошко стање људске заједнице. Најзад, треће примењује на друштвену структуру геолошки термин „стратификација“, тј. наслањање слојева. Проучава хоризонтална и вертикална померања друштвених слојева. У томе погледу Сорокин се придружио оном истраживању циркулације владајућих елита, које су покренули талиани Гаetano Моска и Парето. Сада уз сарадњу читавог низа руских стручњака Сорокин припрема опсежно дело о социалној динамици.

Најмлађу генерацију руских социолога, који спадају у прву групу, сачињава онај подмладак, који се школовао у емиграцији и под утицајем искључиво западних доктрина. Као пример може да послужи Борис Ижболдин, ђак и следбеник фон Визеа. Његови су радови прилози за немачку социологију односа (*Beziehungssoziologie*) и индивидуализовану економику (*Betriebsökonomie*).

2.

Другу групу руских социолога сачињавају они, који су поглавито ширили западне идеје на родној грудии. У томе погледу продужавали су традицију оног, према изразу Достојевског, васионског саосећања, за које је био Запад „земља светих чудеса“ (израз Хомјакова). Читав низ руских социалних доктрина западног је порекла. Словенофили применили су на Словене и Русе Хегелову теорију о оваплоћењу васионског духа у неком народу. Њихова теорија о патриархалном односу између цара и народа у знатној мери понавља немачку формулу: *Fürst und Land*. Чак њихова идеализација руског сељачког колективизма добила је потстрека од Немца Хакстхаузена, који је пронашао у руском селу тако звани „мир“. Чак и Достојевски, који пре Шпенглера наговештава „пропаст Запада“, није остао ван опсене западне културе те уверава: „ми, Руси, имамо две отаџбине, нашу Русију и Европу“, „Европа је нама онако исто мати, као и Русија, друга наша мати“. Западне теорије понекад се примају у Русији као апсолутна истина. Тако, на пример, Чаадаев пише Шелингу да од правца његове филозофије тобож зависи читава судбина Русије. Хегел је имао у Русији можда више следбеника, него ли у Немачкој. Као што пише Херцен и у најзабаченијим руским катовима чак најништавије хегелианске брошуре прелазе из руку у руке докле год од њих не остану само рупе. У неким кружоцима, којима припада и млади Достојевски, сенсимонизам и фурјеризам се сматрају као ново еванђеље. Тако исто се шириле и теорије западних социолога. Чак у најудаљенијим паланкама било је доста интелектуалаца и т.зв. полуинтелектуалаца, који уживају читајући у руском преводу дела Мила, Спенсера, Бокла, Липерта, Зимела, Тарда и других иностраних социолога. Осим тога штампа се мноштво књига, у којима руски социолози шире западне идеје. Тако, на пример, крајем шесетих година петроградски професор Сергејевић, иначе писац оригиналних и драгоцених истраживања на пољу руске правне историје, пише књигу „Задатак и метода наука о држави“, у којој исмева Канта и Хегела за љубав Милеве методологије. Чернишевски покушава да примени на руске прилике синтезу Милевих идеја и фурјеризма. Криминалиста Фојницки прихватио је западну теорију, према којој је кривац

пасивни производ социалних фактора. Други криминалиста Дрил преузео је западну антрополошку теорију, према којој није ни друштво узрок злочина, него структура лобање или вилица код т.зв. кривичног човека. Већина руских економиста мање више интегрално је усвојила западне доктрине. И оне се разрађују тако доследно да су у неким детаљима руски економисте чак предахитрили западну науку. Према мишљењу професора Иванцова, постали су плуралисте пре Зомбарта, усвојили су органско гледиште пре Шпана и обратили су се статистификацији теорије пре Мичела и Мура.

Нарочито се обратила пажња у Русији марксизму. Крајем XIX столећа Плеханов, Струве и Туган-Барановски упознали су руску јавност са Марксовом теоријом. Одонда била је потиснута у позадину она самоникла идеологија руског социализма, која се коренила у маштама словенофила и народњака. Већина руских социалиста претворила се у марксисте. Једна борбена доктрина западног порекла, која је избила у таквој средини, као што је Вестфалија или индустриализована Енглеска, неочекивано добија маха у земљи са слабо развијеном индустријом и екстенсивном земљорадњом, којом се бави мање више доброћудно и патриархално сељаштво. Чак у сред Кавкаских планинаца са високим шубарама, пиштољима и камама за пасом појавили су се ватрени марксисти. И баш из ове је средине изашао Ђурђијанац Џугашвили већма познат под псеудонимом Стаљин. Руски марксисти штампају безброј књига и чланака, у којима само изузетно провири самостална мисао, као што је на пример, случај код Туган Барановског или Богданова са његовом конструктивном „Мектологијом“. Понекад руски марксисти се чак не устручавају пред изопачењем стварности само да би се спасла Марксова непогрешност. Тако, на пример, професор Солнцев проучио је буџете берлинских радника с једином намером да пошто пото потврди теорију о сиромашењу (*Verelendung*), и ако су се ови буџети односили на доба просперитета Немачке индустрије и нису ниуколико показивали економско опадање радничке класе. Пре револуције оваква књижевност била је привлачна за кругове, који су сањали о социалном преврату. Али после године 1917 марксизам је постао званичном доктрином. Бухаринов уџбеник социологије постао је обавезном „политграмотом“. Али има знакова да под бољшевичком владом доктрину марксизма није мимоишла судбина свих званичних теорија: она је постала досадна.

Поред свега својег успеха марксизам је наишао у Русији и на јаку критику. У томе погледу најзначајнија су дела две књиге. Једну са насловом „Својина и држава“ (1882-3) је написао стриц бољшевичког комесара Борис Чичерин, другу са насловом „О друштвеном идеалу“ (1917) Павле Новгородцев, (ова је књига приказана у „Архиву“ за март 1922. године). Чичерин одбија марксизам са гледишта индивидуа-

лизма. Опровргава и сељачки социализам руских народњака. У пркос словенофилској идеализацији руског „мира“ као тобож прасловенске традиције и Херценовој нади да је он готови калуп за будући социализам, Чичерин сматра колективизам руске сеоске општине за вештачку фискалну творевину старе Москве. Новгородцев критикује марксизам као неуспелу верску утопију земаљског раја.

Али нису ни сви руски марксисти сами остали доследни Марксови следбеници. Некоји од њих су се чак одрекли Маркса и темељно променили свој социолошки правац. Туган-Барановски, постао је, као и Тотомианц, проповедник задругарства.

Петар Струве, који је предлагао да се учи капиталистичка школа како би се што пре остварио социализам, почетком XIX столећа напушта марксизам. Прооведа само политичку реформу. Када је године 1905 ова реформа била остварена, Струве се заложиио за синтезу либерализма и конзерватизма, прожету националним духом. Поред тога није напустио ни свој научни рад. За разлику од марксиста, који жртвују личност збијеној социалној маси, Струве разликује три типа удруживања. Први то је агломерат, збир индивидуа између којих не постоји или барем се не види никаква узајамна зависност. Други је тип систем, у којем се већ огледа таква зависност. Најзад, трећи је тип јединство, које се одликује од система тиме што поред узајамне зависности његових саставних делова постоји једна средишна воља, која управља. Друштво је систем, држава пак јединство. У привредној области осамљена природна газдинства без тржишта одговарају збиру, газдинства, која су сједињена слободном разменом, сачињавају систем, најзад, доследан или апсолутан социализам означава јединство. Струве мисли да у привреди није довољан збир, јединство је штетно и само је систем нормалан. Другим речима противи се економској изолацији и субординацији и прооведа привредну координацију.

Још више, него Струве, удаљио се од својег пређашњег марксизма Сергије Булгаков. У својој занимљивој, ма да парадоксалној књизи „Филозофија природе“ покушао је да протумачи на један метафизички, чак мистички начин и производњу и потрошњу економских добара — као борбу између живота и смрти, слободе и нужности, механизма и организма. Потом отишао је у свештенике. Сада се налази у емиграцији. Предаје верску догматику на руском богословском институту у Паризу. Године 1928 изашла је његова брошура „Карло Маркс као религиозни тип“. У њој је Маркс приказан као следбеник Фајербахова атеистичког антропологизма.

Булгаков се придружио таквим ауторима, као Симон Франк и Никола Берђајев, који, као некад и француски емигранти (Де Местр, Боналд и други), уводе у социологију ми-

стику. У томе погледу занимљиве су такве књиге као Бер-
ђајевљева „Философија неједнакости“ или Франкова „Духовни
темељи друштва“ (1930). Франк одлучно искључује из со-
циологије ма какав натурализам и материјализам. Уверава да
се у људској заједници огледа богочовечанска природа чо-
векова те је прави темељ сваког друштва црква.

Право речено, не само они бивши руски социјалисти,
који су постали одлучни противници бољшевизма, него и
сами бољшевици у знатној мери нису остали ортодоксни
следбеници марксизма. Као што је приметио Келсен, код њих
се социјализам из економске идеологије претворио у поли-
тичку. У њихову социологију је продро етатизам. Услед тога
јавила се политизација економике и она идеја регулисане
привреде, која сада има велики успех и ван совјетске Русије.
Место привредне диктатуре пролетариата истакла се поли-
тичка диктатура комунистичке странке. То је признала, чак
нагласила, званична бољшевичка доктрина. Према Зиновјев-
љевој изјави „совјетима управља странка; она је мозак сов-
јетског управљања; совјети су тело, странка пак је глава“. Шта
више изнад странке званична доктрина истиче
такве вође као Лењин и Стаљин. Овакво увођење вођства,
оног што Немци зову *Führertum*, у теорију марксизма потпуно
се коси са њеним детерминизмом, који је одлучно уперен
против признања ма какве улоге личности у историји. Ипак
идеолози бољшевизма проповедају т. зв. лењинизам и дају
изјаве, које више потсећају на Карлајлов култ јунака, него ли
на историски материјализам. Тако, на пример, у својој књизи
о развоју правне мисли од Хамураба до Лењина, совјетски
професор Бошко прославља Лењина као надчовечанско биће:
„Лењин пребацује скретницу друштвеног живота са капита-
листичког колосека на комунистички“, „Лењин је оваплоћење
синтезе највиших тековина философије и политике“; „Лењин
је наш вођа и не треба да правдамо овај култ“.

3.

Најинтересантнију врсту руских социолога сачињавају
они, који су покренули самоникле проблеме и у многим од-
носима били претече западне доктрине.

Овамо спада пре свега т. зв. субјективна школа. У се-
дамдесетим годинама у руској социолошкој књижевности по-
јавила се струја, која би могла добити велики теоријски зна-
чај, кад не би била постављена на службу револуционарном
покрету. Њени су били најистакнутији претставници емигрант
Лавров и публициста Никола Михајловски. Они противстав-
љају натурализму и детерминизму ондашњих западних со-
циолога теорију о стваралачкој улози личности у историји и
о неопходности етичког оцењивања стварности. Лавров је
назвао своју теорију антропологизмом, али не у материјали-

стичком, Фајербаховом смислу зависности људског понашања од физичке структуре, него у идеалистичком смислу способности човека да утиче на средину и да је мења. Није дакле људски живот само прилагођавање унутрашњих процеса спољашњој средини у смислу Спенсеровог биологизма. Није ни прогрес биолошка појава. Прогрес се састоји у повећавању свесности код појединаца и солидарности у друштву. Није то стварни податак, него етички задатак. И овај се задатак намеће, као што се Лавров изражава, свакој „критички мислећој личности“. Без таквих личности друштво је укочено и учмало. Али пошто такве личности постоје, не смеју да буду само хладни и пасивни посматрачи стварности. Њихов је специјални позив да буду активни чиниоци друштвеног напретка. Историја ни мало није још завршена. Из тога произилазе дужности. Свако је поколење одговорно пред потомцима за њихове патње. За његове пак патње одговара његова цивилизована мањина, нарочито „критички мислеће личности“. Интелигенција има да се одужи народу. Таква је идеја-водиља чувених „Историских писама“ Лаврова.

Михајловски подвлачи да руска реч „правда“ има дво-струки смисао, наиме правде као истине и правде као правичности. Прва врста правде постиже се помоћу објективног истраживања. Али ова метода не ваља за правду у другом смислу, која највише занима Михајловског: „правда у овом огромном смислу увек је била циљ мојих истраживања; правда теоријског неба одсечена од правде практичке земље увек је била за мене увреда“; „нисмо ми навикнути, као Спенсер, само на објективну методу, те не можемо да расправљамо о социалним питањима као магленим масама материје“. Морамо да подвргавамо стварност субјективној оцени у име идеала, и то таквог, који за разлику од идола јесте остварљив. Као идеал прогреса за разлику од Спенсера Михајловски не сматра друштвену диференцијацију, другим речима повећавање социалне неједнакости, него обрнуто интеграцију т. ј. повећавање друштвене једноликости. Овај процес имају да убрзавају социални јунаци, који се, као и код Карлајла, противстављају гомили. Овакво схватање потпуно се коси са оним социолошким трактатом, којим се завршава Толстојев роман „Рат и мир“ и чија је идеја-водиља да је прави чинилац историје само анонимна маса.

Ако преведемо тврдње руске субјективне школе на стручни језик и узмемо у обзир њихове само теориске претпоставке, добићемо социални индетерминизам пре Бутруа, теорију идеја-сила пре Алфреда Фује-а, теорију човека-творца пре Бергсона, теорију вредносног оцењивања пре Винделбанда и Рикерта и теорију социалног дуга пре солидаристе Леона Буржоа. Али ни Лаврову ни Михајловском, који се демонстративно назвао профаним, није много стало до методолошке или уопште теориске стране њихових идеја. Револуционарну

активност ставили су изнад научног резоновања. Субјективну методу у социологији истакли су само као страначко оруђе народњаштва. Читава њихова доктрина била је намењена делом партизанској борби против владе, делом идеолошкој борби са марксистима, који у име доследног детерминизма начелно поричу ма какав утицај личности на природни и неминовни ток историје. Тек код професора петроградског универзитета Николе Карејева њихове идеје долазе до својег чисто теоријског изражаја. Он је посветио неколико опсежних дела теорији историског процеса. За разлику од Ксенопола и других методолога признаје законитост и чак неминовност оцењивања у историској науци и подвлачи идиографски значај личности. Историософске идеје Карејева је на српском језику приказао професор Никола Радојчић.

Осим субјективне школе оригинални су били социолози они руски писци, који су се бавили проблематиком културних типова пре него што се на Западу истакла философија културе. То су Никола Данилевски и Константин Леонтјев. Са њиховим назорима упознао је српске читаоце професор Василије Зјенковски у књизи „Руски мислиоци и Европа“ (1922).

Године 1871 зоолог и критичар дарвинизма Данилевски издао је књигу са насловом „Русија и Европа“. Писац одбија ону философију историје, чији је предмет човечанство као целина, која пролази преко античког доба, средњег века и новог времена. Оваквом монизму противставља своју плуралистичку теорију. Место једног човечанства са јединственом историјом и место мноштва народâ, али чија је културна еволуција иста, стварно постоје само засебни културно-историски типови. Сваки од њих има своје особитости и своју сопствену судбину. Истоветни су само узрасти, које, као и сви организми, доживљују ови типови. Сваком народу може да буде додељен један од три следећих удеса: или да врши позитивну улогу самосталног културно-историског типа; или да буде тако звани Божји бич, као Хуни, Монголи, Турци, чији је позив само негативан, наиме да ниште оронуте цивилизације; или, најзад, да служи туђим цивилизацијама као етнографска сировина. Народи, који су оспособљени да сачињавају самостални тип, пролазе кроз три фазе. Прва је етнографска и обично траје врло дуго. То је доба прибирања, прикупљања психичких и етничких особитости за будућу културу. Друга је фаза политичка. Народи добијају политичку самосталност, која је једино кадра да им омогући самостални културни развој. И онда се заиста развија култура. Трећу фазу Данилевски, као и касније Шпенглер, зове цивилизацијом. За разлику од етнографске фазе и налик на цветање код биљака, доба цивилизације кратког је века. Води културној изнурености, која се огледа или у античком самозадовољењу, као у Кини, или у античком очајању, као у античко доба пред долазак хришћанства.

У вези са тиме Данилевски расправља о односу између Европе и Словена. Не постоји једна општечовечанска цивилизација. Није она ни потребна, јер то би значило да оно, што је само делимично, погрешно се узима за целину. Али баш такав је случај Европе. Оно, што се обично зове Европом, то је стварно само један од постојећих културно-историских типова. Наиме то је романо-германски тип. Када се тврди да баш Европа и само Европа представља и носи општечовечанску културу и прогрес, тиме се само потврђује освајачки карактер романо-германског типа, чију битну особитост сачињава насиље (Gewaltsamkeit). Ова је освајачка тежња уперена на Исток, али ниуколико против Азије, јер никад се није водила борба између Европе као једне културне целине и Азије као друге целине. Европска је борба уперена против Словена. Под изговором ширења благодети опште човечанске културе њима се стварно намеће улога пасивне етнографске сировине за туђу културу. Али словенски народи, нарочито они, који нису подлегли западном католицизму и у вези са православлем стварају сопствени културни тип, показали су способност да се одупиру освојењу са Запада. И то је узрок европске мржње према Словенима и симпатије према Турцима, који би помогли да се угуши развој самосталног, не романо-германског културног типа. Услед тога за све Словене избија алтернатива: или да постану етнографским гнојем за романо-германске народе или да раде на сопственој култури. Зато, вели Данилевски, за сваког Словена, који неће да пропадне, после Бога и цркве словенство мора да буде највиша идеја, виша од слободе, виша од науке, виша од просвете, виша од сваког земаљског блага, јер све ово није њему приступачно ван словенске самосталности. То је тим природније, што словенство као темељ има све податке за стварање не само самосталне, него и нарочито богате културе. Стари су типови почивали свега на једном темељу. Еврејски је био тип само верски, грчки само културни у ужем смислу, римски — само политички. Романо германски тип има два темеља, наиме научни и индустријски. Међутим словенски тип има све услове за четири темеља, наиме, верски, културни у ужем смислу, који обухвата науку, уметност и технику, политички и, најзад, социјално-економски. Најзгоднији је политички калуп за стварање оваквог словенског културног типа свесловенске федерације са Русијом на челу и престоницом у Цариграду. Занимљиво је да према нацрту Данилевског једну од саставних држава у оквиру ове федерације има да сачињава, као што се изражава, „Србо-Хрватско-Словеначка краљевина“, која обухвата и северну Албанију, и Истру, и Трст и две трећине Корушке. Осим ове краљевине у федерацију имају да уђу Руска царевина, краљевина Чехо-Мораво-Словачка, краљевина Бугарска, Румунска, Елинска, Мађарска и Цариградска област. Пишчев став

према пољском народу остаје неодређен. Делом га сматра за народ, који се одвојио од Словенства и предао се Европи. Делом уводи и њега у свесловенску заједницу. Препоручује Словенима аутаркију и немешање у европске прилике. Као што вели, „без мржње и без љубави, равнодушни и према белим и према црвеним, према легитимизму и револуцији, према Немцима, Французима, Енглезима, Талијанима, морамо бити верни пријатељи и савезници онима, који желе и могу допринети нашем јединственом и непроменљивом циљу“.

Још одлучнији став према Западу заузео је Константин Леонтјев. Лекар по својој струци, био је постављен за руског консула на Балкану. Али је брзо био пензионисан, пошто је ошамарио једног француског чиновника. Свој бурни живот завршио је у манастиру. У књизи „Исток, Русија и Словенство“, која је изашла ускоро после „Русије и Европе“ од Данилевског, Леонтјев формулише закон, према коме историја свих народа неминовно пролази кроз извесне фазе. Али ове фазе нису истоветне са Контовим фазама или са Спенсеровом диференцијацијом и интеграцијом. Прва је фаза првобитна једноставност, друга је расцветана сложеност, најзад трећа — поновна једноставност у којој је све смешано и изравнано. Оваква поступност огледа се не само у људским заједницама, него и у читавој природи. Тако на пример, код свих живих бића, када се приближава смрт, почиње упрошћавање организма. Сама пак смрт изравнава све. Лешеви све више и више постају слични један другоме. И најзад све се претвара у неорганску безличну праšину. Дакле није изравнање развој, него распадање. Западна је Европа цветала у доба средњег века. Али за тим ушла је у трећу фазу. То се нарочито огледа у модерној буржоаској нивелизацији. Као и Херцен и пре Ничеа, овог одлучног противника стандардизације духовног и друштвеног живота на Западу, Леонтјев, који је био не само социолог, него и уметник и сматрао естетику за „најбоље мерило“, са гнушањем бележи опадање сваког полета, сваке сликовитости у западној култури. Ова култура тежи мртвилу и, тако рећи, социалној ентропији, те Леонтјев пише: „како те мрзим, модерна Европа, јер си уништила код себе све, што је велико, лепо и свето.“ На Западу „је завршено дело историје, човечанство се ослободило свих жеља осим само једне, наиме да има умерено јело и умерену топлоту за своје чланове. Чиме је оно још бременито? Зар није јасно да једино шта од њега чека његов вечити производ, то је да се врати у земљу, од које је узет“. Много је боље стање на балканском Истоку и у Русији, јер ове земље још остају у фази сложености која цвета. Зато је тамо живот дубљи, узвишенији, пун шарених боја. Тамо има више прилика за духовне подвиге. Као што се изражава Леонтјев, било је мученика за веру под турском владом, међутим под белгијским уставом.

нису могућни ни преподобни. За разлику од Данилевског писац се не одушевљава за Словене. Њему се чини да су сви они мање више већ увучени у западну орбиту те теже демократском изравнању. Зато се њему чини да је Словенофилство штетно по Русију, јер постоји опасност да упути њен развој у правцу свесловенског изједначења. Њему је симпатичнија сликовита византијска традиција, као и они балкански народи, који су барем донекле наследили ову традицију. То су модерни Грци и Турци. Док Данилевски сматра да за Турску нема више места у Европи, Леонтјев ужива у цватећем шаренилу њеног ориенталског живота. Што се пак тиче Русије, сматра да је њен позив већи од заштите Словена. Њена је мисија светска, и то не само у Европи, него још и у Азији.

Идеје Данилевског и Леонтјева, нарочито оне, које се односе на позив Русије, изазвале су код већине руске интелигенције одлучну критику, чак и негодовање. И то је сасвим природно. Западњаци су били увређени у својој љубави према Европи и њеним егалитарним тежњама, Словенофили пак у својој љубави према словенској браћи. У томе погледу није их задовољила ни свесловенска федерација Данилевског, без Пољака, али са Маџарима, Румунима и другим хетерогеним народима. Најзад били су увређени и они руски социални филозофи, који су заједно са Достојевским веровали да се позив Русије, као праве хришћанске земље, састоји у свечовечанској синтези најплеменитијих идеала, те се она не сме ограничити само на одбрану властитог себичног и затвореног културног типа. Од оваквих критичара најзначајнији је био Владимир Соловјев. Он приговара Данилевском да проповеда „зоолошки“ национализам. Пита Русију да ли жели бити Ксерксовим или Христовим истоком. Као и цар Виљем II, предупређује хришћанске народе о опасности „панмонголизма.“ У томе погледу унапред осуђује најновију групу руских социолога са Петром Савицким на челу, који уверавају да самоникла руска култура спада у неку Евразију, чије је геополитичко подручје „монголосфера“. Соловјев је сањао о синтези аутократије руског цара и теократије римског папе. Он је одржавао везу и са епископом Штросмајером.

Упркос све критике књиге Данилевског и Леонтјева заузимају значајно место у историји социолошке проблематике. То су једни од првих покушаја да се расправља о култури и цивилизацији, о њиховом узајамном односу и о законима, којима су потчињене. После светског рата ови руски социолози изазвали су интересовање код немачких интелектуалаца, који су признали у њима претече Шпенглерове „Пропасти Запада“. Године 1920 књига Данилевског изашла је у немачком преводу.

Као оригинални руски социолози могу да се сматрају они научници, који су преуредили теорију о држави са со-

циолошког гледишта. На западу Европе у другој половини XIX столећа зацарила је формално-правна теорија о држави са Гербером и Лабандом на челу. Њихова је школа видела у државном организму само костур правних установа без мишића, без крви, и као што вели Крабе, без витамина. Њихове конструкције биле су сувише статичке, те нису водиле рачуна о пуној драматизма, а понекад и трагизма динамици државног живота. У Русији, као и другим земљама, било је доста следбеника и ове школе. Али најоригиналнији претставници руске науке о држави ишли су својим путем. Немачка теорија није одговарала ни њиховом реализму ни њиховој тежњи да проучавају државни живот увек у вези са његовом социалном подлогом. Зато су покушали да самостално реше основна питања науке о држави. У томе погледу нарочито су задужили социологију Чичерин, Блок и Коркунов.

Борис Н. Чичерин поклонио је особиту пажњу односу између државне организације и друштвене стихије. Друштво даје држави животне сокове, док држава даје друштву везу и јединство. Чичерин је формулисао закон, према којем што мање има јединства у друштву, то више треба да буде јединства у држави, другим речима, тим више државна власт постаје независна и усредсређена. Аналогну је формулу истакао доцније Хиполит Паси у књизи *Des formes de gouvernement et des lois qui les régissent* (1870). Ова је формула нарочито значајна за наше доба друштвене борбе скопчане са тежњом за диктатуром. Чичерин је био један од претеча оних социолога, који и у непрекидном динамичком процесу социалне еволуције траже статичке елементе, који се увек понављају, само у разним комбинацијама. Тврдио је „да су елементи заједничког живота сви пред нама. Они се јављају и развијају у историском процесу, који претставља њихова могућна сједињења“. У јулском броју „Архива“ за годину 1929 изашао је чланак писца ових редака о социалној философији Чичерина.

Александар Л. Блок, отац песника, не ограничава се само на правне норме и императиве, него изучава целокупан индикативни процес државног живота. У овом динамичком процесу разликује циљеве, средства и последице. Циљеви то су духовни елементи државног живота. Овамо спадају религија, философија и наука као социалне појаве. Средства то су елементи, којима припада политичка власт. Они се деле на теократске, монархиске и републиканске. Теократски је елеменат црква као политичка установа, чији се ауторитет надовезује на идеологију духовних елемената. Монархиски у ширем смислу елеменат сачињава власт, која доноси одлуке без идеолошког оправдања одозго и без демократског овлашћења одоздо. То је орган оног, што Карл Шмит зове децизионизмом, могућношћу одлучивања у ванредним случајевима. Баш овај је елеменат најтипичније обележје државног облика људских заједница. Нијзад републиканске елементе

сачињавају органи народног претставништва и месне самоуправе. Преко њих друштвена стихија долази до учешћа у државном управљању. Али наука о држави не сме да заборава и на саму ову стихију. Док чиста социологија изучава такве дубоке социалне процесе, који су ван домашаја свесне и целисходне људске делатности, наука о држави изучава само такве социалне процесе, који су последице утицаја власти на друштво. Ови су процеси верски, народносни и привредни. Нису ови процеси последице у томе смислу да би били само остварење циљева. Често пута у политичком друштву долази нешто неочекивано, што се коси са циљевима и против чега су сретства немоћна. У томе се огледа драматизам и трагизам државног живота. Приликом таквих процеса у друштвеној средини избијају разне позитивне и негативне идеолошке струје, које утичу на духовне елементе државе и дају новог потстрека државној телеологији. На тај начин државни живот није укочен, него пун динамике. У њему, као у некој завојници, која се окреће, али и напредује, и чији се пречник стално повећава, непрекидно се врши узајамни утицај духовних циљева, политичких средстава и социалних последица.

Блоков колега, петроградски професор Никола М. Коркунов, заменио је формално-правно схватање државе социално-психолошким. Одбацио је конструкцију немачких правника, према којој је држава неко лице с једном вољом. Овакво схватање не ваља, јер не води рачуна о социалној подлози државе. Држава није јединство, него мноштво. У држави власт није извор, него напротив производ политичког живота овог мноштва. Нема оно ни једине јединствене воље. Зато место, тако рећи, државног монотелитства Коркунов проглашује плурализам воља у државном животу. Онда каква је веза, која ипак сједињује ово мноштво лица и воља у политичку целину? Какво је *vinculum civitatis*? Према Коркуновљевом мишљењу такву везу сачињава сазнање узајамне зависности код људи, који су настањени на истом земљишту. Стога се држава зове стањем (*état*) и дефинише се као „друштвена свеза слободних људи.“ Другим речима држава не почива на политичкој субординацији, него на социалној координацији. Онда се мења и њена правна конструкција. Није држава субјекат. Није ни објекат, него однос. У овом пак односу субјекти су држављани, државна пак власт јесте објекат. Јавни органи јесу само диспозитари власти. Само располажу њом. Њени пак дестинатари, т. ј. они којима је она намењена, то су грађани. Према томе јавна власт има да служи друштву.

Ова је теорија занимљива пошто је претходила читавом низу најмодернијих струја. Узета са методолошког гледишта наговештава прелаз науке о субстанцијама, објектима, стварима у науку о односима. Однос постаје претежнијим од

предмета. И предмет добија свој опстанак од односа, који га одређује. Узета са социалног гледишта Коркуновљева теорија наговештава претварање државе која заповеда (Obrigkeitsstaat) у државу која врши јавне услуге (services publics). Друга социална тежња ове теорије огледа се у томе што држава, која се уздиже над друштвом, претвара се у државу, која се поклапа са друштвом и чија је подлога социална међузависност. У том погледу Коркунов може да се сматра као претеча француског реформатора науке о држави Дигиа. Једна његова књига била је преведена на енглески и француски језик. И професор Леви - Улман наглашује да је постао његовим следбеником.

4.

Такви су у општим потезима основни назори најглавнијих руских социолога. Поред свих њихових мана није на одмет њихова тежња за реализмом, њихова етичка забринутост, њихов широки историософски видокруг и њихово предосећање оних проблема, који су на Западу били покренути тек доцније. Зато би било добро кад би се они више изучавали, нарочито у словенским земљама, како би се барем донекле могла оповргнути тврдња Достојевског да је чак месец више проучен, него Русија.

Евгеније Спекторски

ПРИВАТНИ УЧЕСНИК КАО СУПСИДИЈАРНИ ТУЖИЛАЦ

По старом српском кривичном поступку на претресу су се јављали као тужиоци и државни тужилац, који је у лицу једног судије дотичног суда фигурирао форме ради као тужилац, и оштећеник односно приватни тужилац. Пошто стари кривични поступак није познавао институцију државног тужиштва као засебну самосталну установу, није ни долазило до великих тешкоћа, што у једном кривичном процесу има два тужиоца за једно исто кривично дело. Ово пак у толико пре што је тај поступак спроводио инквизиторски застарели систем, који није познавао у правом смислу странке у кривичној парници, јер су готово све функције: истраживања, оптуживања, одбране и суђења, биле усредсређене само у једном лицу-судији.

Међутим реформирана и модерна процесна законодавства готово потпуно искључују да у једном кривичном процесу учествују два тужиоца са правима странке. И наш нови кривични поступак усвојивши акузаторско начело попут осталих модерних закона спровео је са великом доследношћу, поред

осталих начела, и начело контрадикторности поступка, где странке готово потпуно равноправно у кривичној парници пред незаинтересованим судом пледирају за расправу појављеног кривичног спора, у коме се с једне стране јавља тужилац, који гони и оптужује, а с друге стране окривљеник, који се брани.

По § 1 од III к. с. п. овлашћени тужилац може бити или државни тужилац или оштећеник као приватни ученик или приватни тужилац, према томе да ли је у питању официјално кривично дело, за које се гони и извиђа по званичној дужности односно по предлогу, или је у питању неофицијално кривично дело за које се гони и извиђа само на тужбу приватног тужиоца. Да ли се пак за које кривично дело гони и извиђа на предлог оштећеников или по приватној тужби, мора бити прописано у самом кривичном закону, иначе ако у закону то не стоји, значи, да се за то дело гони по службеној дужности — §§ 85 и 86 к. з.

Покретање и продужење поступка код неофицијелних кривичних дела зависи искључиво од воље приватног тужиоца. Без његовог благовременог захтева поступак се не може започети — § 51 к. с. п., а једном започет поступак може се обуставити у свако доба док се главни претрес не заврши, ако приватни тужилац одустане од тужбе — § 89 к. з.

Што се пак тиче официјалних кривичних дела, за која се гони по службеној дужности, као и оних за која се гони на предлог па је исти дат, поступак се може по правилу покренути само на тражење државног тужиоца — § 39 од I к. с. п., а уз тај поступак може се придружити и оштећеник као приватни учесник за своја приватно правна потраживања. Изузетно може и на захтев оштећеника да се покрене или продужи поступак, ако државни тужилац неће да предузме гоњење или је одустао од гоњења — § 53 к. с. п. У овом случају оштећеник који се придружио поступку као приватни учесник јавља се као супсидијарни тужилац на место државног тужиоца и има она иста процесуална права која има и државни тужилац као странка у кривичном спору, изузевши она права која проистичу из карактера државног тужиоштва као јавне власти — §§ 53 и 54 к. с. п.

Као спорно и врло компликовано јавља се у пракси питање: *да ли могу у једном истом кривичном процесу, кад је у питању официјално кривично дело, да као тужιοци фигурирају и државни тужилац и приватни учесник као супсидијарни тужилац.* Овде у главном могу наступити три различите ситуације, и то: а) када један окривљеник одговара за више кривичних дела, т. ј. када постоји субјективни конектитет, па је државни тужилац одустао од гоњења за неко дело, а за остала и даље гони; б) када више окривљеника одговарају за једно исто кривично дело т. ј. када постоји објективни конектитет, па је државни тужилац одустао од го-

њења према неким окривљеницима, а за остале окривљенике и даље гони; и в) када државни тужилац и даље гони за кривично дело односно за инкриминисану радњу изложену у преставци оштећеника, а не и за правну квалификацију коју даје оштећеник.

I. Кад је у питању један окривљеник који одговара за више официјалних кривичних дела, која стоје у међусобној вези било у идеалном или реалном стицају, приватни учесник као супсидијарни тужилац може да предузме гоњење за оно кривично дело за које је државни тужилац одустао од гоњења, ако су и остали услови по закону испуњени. Ово није у опреци са основним начелом да у сваком кривичном процесу постоје две личности односно две странке које се споре пред судом и то: тужилац, који гони и оптужује, и онај против кога тече кривични поступак — § 6 од I к. с. п., Јер у ствари ово се начело може узети као привило само онда када постоји само једно кривично дело, а када је случај субјективног консекситета, тада се по правилу појављују странке по сваком кривичном делу независно од тога што ће суд одмерити једну казну у смислу §§ 61 и 62 к. з. Да је ово гледиште тачно наводи нас и та околност што се јављају као тужиоци противу једног окривљеника, који одговара за више кривичних дела, и државни тужилац за она за које се гони по службеној дужности, и приватни тужилац за она дела за која се поступак води само по приватној тужби, и ако ће суд одмерити једну казну. Јер поменути законски прописи који прописују да се окривљенику има одмерити једна казна за сва кривична дела, не условљавају да се таквом окривљенику може одмерити једна казна само у том случају ако се сва кривична дела за која се окривљеник оптужује гоне по службеној дужности или само по приватној тужби.

Према томе несумњиво излази да је закон прописао да по сваком кривичном делу морају бити две парничке странке, и то: онај који покрене поступак и напада, и онај противу кога тече поступак и брани се — § 6 од I к. с. п., те у случају да државни тужилац одустане од гоњења за неко дело, онда на његово место по том кривичном делу може се као тужилац јавити приватни учесник у смислу § 53 од I и II к. с. п. Државни тужилац (односно суд кад постоји случај из I од. § 53 к. с. п.) пак у овом случају дужан је да у року од 8 дана извести оштећеника — приватног учесника у смислу § 96 к. с. п. да је одустао од гоњења, како би се овоме дала могућност да предузме гоњење и продужи поступак.

II. Што се тиче другог случаја када одговарају више окривљеника за једно исто кривично дело па је државни тужилац према неким окривљеницима одустао од гоњења, нема у закону јасних и изричних прописа. Овде се у главном појављују два спорна питања и то: а) да ли је државни тужилац дужан да обавести приватног учесника, који је кривичним

делом оштећен и пријава је од њега потекла, ако нађе да нема основа за даље гоњење према неким окривљеницима; и б) може ли у том случају приватни учесник као супсидијарни тужилац преузети гоњење против окривљеника према којима је државни тужилац одустао од гоњења. Ова два питања су у таквој међусобној вези да се мора један исти одговор дати на оба питања. Није нам познато да ли је Касациони суд доносио одлуку по оваквим и сличним питањима и какво је становиште заузео, а код окружних судова ово се питање неједнако решава.

У закону нема изричног законског прописа који би ову материју јасно регулисавао. С тога да би се са сигурношћу могло одговорити на истакнуто питање потребно је анализирати односне законске прописе и на тај начин утврдити да ли је државни тужилац по закону дужан да гони само за кривичну радњу и тражи њеног извршиоца или и за лице које је од стране приватног учесника означено као извршилац пријављеног кривичног дела, па макар оно не било и стварни кривац. У првом случају приватни учесник не може доћи као супсидијарни тужилац на место државног тужиоца, ако је овај одустао од гоњења према неким окривљеницима, док у другом случају ако државни тужилац одустане од гоњења према неким окривљеницима може преузети гоњење према тим окривљеницима приватни учесник и продужити поступак као супсидијарни тужилац.

У § 1 од. III к. с. п. прописано је: да је овлашћени тужилац за кривична дела која се гоне по кривичној дужности државни тужилац, а за кривична дела која се по кривичном закону гоне само по приватној тужби приватни тужилац. Анализирајући овај законски пропис и доводећи га у везу са основним начелима и духом самога поступка може се сасвим потврдно одговорити да су и државни и приватни тужилац *dominus litis* у погледу гоњења за односна кривична дела тј. државни тужилац докле год гони за престављену инкриминисану радњу нико други не може се у кривични поступак мешати као странка па и онда када је државни тужилац одустао од гоњења према неким осумњиченима у истом делу. Јер из садржине поменутог законског прописа види се да је државни тужилац овлашћен и мора да гони за кривично дело односно кривичну радњу, а према коме ће упутити ислеђење то је његово право, и оштећеник се у кривичном делу појављује заинтересован поред државног тужиоца само у толико да државни тужилац гони и оптужује за пријављено кривично дело, да би могао од осуђеног кривца остварити своја приватноправна потраживања. Државни тужилац је преставник државне власти и као такав у првом реду је позван да се стара да за свако официјално кривично дело буде изречена и казна и на тај начин држава дође до остварења свога казненоправног захтева. Он је, изузимајући приватноправна по-

траживања приватног учесника, *dominus litis* у кривичном поступку све дотле докле год гони за инкриминисану кривичну радњу и у томе га нико не може ометати па ни приватни учесник. Да је државни тужилац дужан да гони само за кривичну радњу, без обзира према коме ће упутити извиђаје односно кривичну истрагу, види се јасно из одредбе § 44 од. I к.с.п. у којој је прописано да државни тужилац мора у сваком случају да покрене кривично поступање „кад је кривично дело учињено“, осим ако државни тужилац по своме уверењу нађе да дело које је предмет кривичног поступка није кривично дело или да нема доказа за успешно вођење кривичног поступка. Дакле на првом месту потребно је као полазна тачка да постоји или да је бар представљена извесна радња која је у кривичном закону инкриминисана као кривично дело, па да може државни тужилац да покрене поступак. Ово се нарочито види из § 91 к.с.п. који ставља у дужност државном тужиоцу да трага за непознатим учиниоцем и онда када до њега допре само глас о извршеном кривичном делу, које се гони по службеној дужности. Кривично дело није само по себи циљ поступка, већ поступак се у главном покреће да би се пронашао кривац и утврдила његова виност у погледу представљеног кривичног дела, како би државна власт могла остварити своје казнено право за већ извршену недопуштenu кривичну радњу кажњавајући њеног извршиоца заслуженом казном.

Противници овог мишљења тврде да приватни учесник може доћи на место државног тужиоца као супсидијарни тужилац ако је државни тужилац одустао од гоњења према неким кривцима, јер веле то не забраује ни један законски пропис нити закон прави изузетак у овом случају, те се има поступити по општим прописима који регулишу ову материју, а на име, по прописима §§ 53 и 96 к.с.п. Да би се увидело колико је нетачно ово мишљење потребно је односне законске прописе анализирати и прокоментарисати доводећи их у везу са општим начелима поступка и појединим прописима који имају везу са овом материјом. Тако, у § 53 ст. I и II к.с.п. налазимо да прив. учесник може преузети гоњење и сам покренути кривично поступање ако државни тужилац неће да предузме гоњење по кривичним делима која се гоне по службеној дужности, или ако државни тужилац одустане од гоњења или од оптужнице у току поступка, приватни учесник може гоњење сам продужити и подићи оптужницу или остати при подигнутој оптужници. Из овог законског прописа такође се може извести закључак, да приватни учесник као супсидијарни тужилац долази на место државног тужиоца само у том случају ако је овај потпуно одустао од гоњења за представљено кривично дело, односно ако државни тужилац за представљену кривичну радњу неће да преузме гоњење. Иначе ако државни тужилац и даље гони за кри-

вично дело одустајући од гоњења само према неким осумњиченима, приватни учесник не може се појавити као супсидијарни тужилац по истом кривичном делу и преузети гоњење према осумњиченима, према којима је државни тужилац одустао од гоњења. Ослонац за овакав закључак налазимо у изразима одредбе § 53 к.с.п. а нарочито: „код кривичних дела“, ако државни тужилац неће да преузме гоњење“, не правећи питање и у погледу осумњиченог лица; и у изразу: „сâm (приватни учесник) покренути кривично поступање“, из чега несумњиво излази да приватни учесник може сâм преузети гоњење ако државни тужилац неће да преузме гоњење по дотичном кривичном делу а не и према извесном лицу, иначе ако он за то дело гони значи да прив. учесник не може предузети гоњење по истом кривичном делу, јер у том случају не покреће поступак сâм прив. учесник, како изрично стоји у горњем изразу, већ паралелно и заједнички са државним тужиоцем, што је противно цитираном законском пропису. Исто тако основаност горњег закључка налазимо и у изразу употребљеном такође у § 53 крив. суд. пост., а на име, „ако државни тужилац одустане од гоњења или оптужнице у току поступка, приватни учесник гоњења може сâм продужити и подићи оптужницу или остати при подигнутој оптужници“, из чега такође излази да је државни тужилац одустао потпуно од гоњења или оптужнице па да може приватни учесник да дође на место државног тужиоца као супсидијарни тужилац и да сâм продужи гоњење или да подигне оптужницу или да остане при оној оптужници коју је подигао државни тужилац и од исте сада одустао.

У тесној вези са § 53 стоји и § 96 к. с. п. који прописује да државни тужилац може одбацили пријаву, ако нађе по његовој оцени да нема довољно разлога и основа за кривично гоњење, и списе извиђаја послаће истражном судији или среском суду, према томе ко му је извиђајне списе послао, који ће извиђајни поступак обуставити. У случају да је пријава потекла од оштећеника (приватног учесника), државни тужилац ће га у року од осам дана известити о одбачају пријаве. С обзиром на принцип легалитета изражен у § 44 к. с. п. државни тужилац мора да гони за пријављену кривичну радњу и према свима осумњиченима, ако зато постоје законске претпоставке. Доиста није искључена могућност да државни тужилац злоупотреби то своје право те да пристрасно и намерно неће да покрене поступак или пак у току поступка да од истог одустане, и ако по закону стоје сви услови да мора гонити. Противу оваквих могућих злоупотреба државног тужиоца закон је прописао и одговарајуће мере. Пре свега такав државни тужилац одговарао би дисциплински па и кривично, а сем тога као регулатор овоме јавља се околност што наш кривични поступак није прописао да за гоњење по официјалним кривичним делима има искључиво и моно-

полисано право државни тужилац, већ гоњење могу преузети и друга лица која су кривичном радњом оштећена у случају да државни тужилац неће да гони. Тиме су приватни интереси кривичним делом оштећених лица довољно заштићени, јер они са својим захтевом за предузимање и продужење поступка излазе пред непристрасни судски форум који независно од мишљења и налаза државног тужиоца мора да прихвати предлог приватног учесника као тужиоца ако по његовој оцени зато постоје законски услови. У случају да суд прихвати и пристане на предлог приватног учесника да се кривични поступак започне или продужи, дужан је да извести државног тужиоца у смислу § 18 уредбе о послов. реду за држ. тужиоштва. Ово извештавање суда је више мање једна озбиљна опомена и сугестија државном тужиоцу да је погрешно што је одустао од гоњења те да је потребно да се користи правом које му даје § 56 к. с. п. и преузме понова гоњење, иначе о томе мора поднети извештај вишем државном тужиоцу у коме ће назначити разлоге са којих је одбио гоњење или одустао од овога, који ће свакако по своме праву које му даје закон наредити државном тужиоцу као своме потчињеном да преузме гоњење од приватног учесника као тужиоца и продужи поступак и заступање оптужнице, ако по његовој оцени нађе да има услова за гоњење.

Стога државни тужилац ће одбацити пријаву ако по његовој оцени има зато законских услова и то у главном у у ова три случаја: а) ако нађе да дело које је предмет поступка није кривично дело т.ј. кривични закони представљену инкриминисану радњу не инкриминишу као кривично дело; б) ако нађе да има околности које искључују кривицу или искључују или укидају кажњивост, (на пример: неурачунљивост, стање нужде, застарелост, амнестија и др.); и в) ако нађе да нема довољно сумње односно доказа да је осумњичени извршилац представљеног дела. Одбацујући пријаву која је потекла од приватног учесника у сва три напред изнета случаја, државни тужилац ће обавестити приватног учесника, али то се има разумети само тако ако је државни тужилац одбацио пријаву и одустао од гоњења по пријављеној кривичној радњи, иначе ако он и даље гони за инкриминисану кривичну радњу, државни тужилац нема зашта да обавештава прив. учесника, пошто обавештавање приватног учесника о одбачају пријаве од стране државног тужиоца имало би смисла и резона само тада ако приватни учесник може да преузме гоњење и дође на место државног тужиоца као супсидијарни тужилац у смислу § 53 к. с. п. Иначе, ако приватни учесник не може да дође на место државног тужиоца као супсидијарни тужилац, што ће бити увек случај докле год државни тужилац гони за кривично дело које је у питању, онда државни тужилац нема потребе ни да одбацује пријаву, јер по њој и даље гони нити има потребе да обавештава приватног

учесника ако баш ислеђење и оптужбу упути у другом правцу и према другим лицима а не према онима које је приватни учесник у својој пријави обележио као учиниоце престављеног кривичног дела. То је и такав мора бити прави смисао одредбе § 96 од I к. с. п. која стоји у непосредној и међусобној вези са одредбом § 53 к. с. п.

Да би се по овоме питању добила јаснија слика потребно је установити каква је улога приватног учесника по новом кривичном поступку. У начелу нови кривични поступак прописује да је државни тужилац редован орган државне власти за гоњење по кривичним делима па и оним која се гоне по предлогу, изузимајући неофицијелна кривична дела која се гоне само по приватној тужби. Али је закон у неколико одступио од овог начела да за официјелна кривична дела задржи за државног тужиоца монополисано право гоњења у случају да државни тужилац ма из којих разлога неће да покрене поступак или је у току поступка одустао од гоњења. Разлози због којих државни тужилац одустаје од гоњења могу бити сасвим оправдани и на закону основани, што ће у већини случаја бити, али исто тако могу бити и погрешни и противни закону, јер може државни тужилац погрешно схватити стање ствари или изгубити из вида извесне околности и бити на погрешном путу, или пак може намерно или пристрасно одустати од гоњења злоупотребљавајући свој положај. Да би се овоме стало на пут и да би се у кривичној парници у неколико заштитили приватно правни интереси оштећених, закон је у том случају дао право приватном учеснику који се придружио поступку са својим приватно правним потраживањима, да може преузети и продужити поступак у место државног тужиоца. Ово је као противтежа ако државни тужилац злоупотреби своје право и дужност гоњења или из других разлога неће да гони и ако по закону постоје сви услови и претпоставке да мора гонити. Али ово отступање закон чини само у интересу приватно-правних потраживања оштећених лица, чије је ма какво право учињеним кривичним делом оштећено, повређено или угрожено — § 6 од VI к. с. п. И према томе ако лице које је поднело пријаву није кривичним делом оштећено ни материјално ни морално или своја приватно-правна потраживања неће у кривичном спору да остварује, не може доћи на место државног тужиоца као супсидијарни тужилац. Шта више приватни учесник који је као супсидијарни тужилац дошао на место државног тужиоца не може више опстати на томе положају и његова функција супсидијарног тужиоца престаје ако је исплаћен у штети проузрокованој кривичним делом, јер се њега у кривичном процесу не тиче казнено-правни захтев већ само приватно-правна потраживања, те чим буду подмирена та потраживања онда престаје и право гоњења. Дакле у суштини закон је одступио од општег начела изузетно у корист приватно

правних потраживања приватног учесника да може доћи на место државног тужиоца као супсидијарни тужилац да би заштитио своја приватно-правна потраживања. која су последица односног кривичног дела, па узгред закон је допустио супсидијарном тужиоцу да може употребити и казнено-правни захтев државе, ако томе има места по закону, јер не би било опортуно нити правично да се приватни учесник одмах упућује на грађанску парницу за своја приватноправна потраживања проузрокована кривичним делом, када може та своја права остварити и брже и јевтиније у кривичном процесу. Како је пак за тражење и остваривање приватноправних потраживања у кривичном спору потребно да се утврди и кривична одговорност односно да се окривљени огласи и кривим за односно кривично дело — § 297 к. с. п., то је морало у случају одустанка од гоњења државног тужиоца да се приватном учеснику као тужиоцу уступи и право стављања предлога како о кривици оптужениковој тако и о казним наређењима која се имају применити у конкретном кривичном делу. Али свему овоме има места ако приватни учесник у штети није намирен и ако је државни тужилац одустао потпуно од гоњења за односно кривично дело. Да је то тако даје нам за право и пропис одредбе § 269 од II к. сп., где је предвиђено да државни тужилац може према исходу доказног поступка а према његовој оцени изменити оптужбу не само у питању о кривици, него и у питању о оцени кривичног дела и у питању о казни, а може уз образложење и одустати од оптужбе. Кад се пак овај пропис доведе у везу са III-им одељком истог параграфа, онда је сасвим јасно да приватни учесник може доћи као супсидијарни тужилац на место државног тужиоца само онда ако је овај одустао потпуно од гоњења по дотичном кривичном делу, јер се у том пропису изрично каже да оштећеник који се придружио кривичном поступку, може одржати на снази оптужбу од које је државни тужилац одустао, а никако овлашћење нема да се може приватни учесник појавити као супсидијарни тужилац у случају да је државни тужилац изменио оптужбу било у питању о кривици, било у питању о оцени кривичног дела или пак у питању о казни. Главно је да државни тужилац гони за инкриминсану кривичну радњу, а какву ће правну квалификацију дати односној радњи и према коме ће упутити своју оптужбу то је његово искључиво право и сматрамо да га у томе не може нико па ни приватни учесник ограничити. Интереси приватног учесника о приватно-правним потраживањима, за које је по закону једино и заинтересован, ни у колико нису доведени у питање ако државни тужилац одустане од гоњења према извесним лицима која су од стране приватног учесника осумњичена као извршиоци или саучесници у кривичном делу, јер он своја приватноправна потраживања може остварити у грађан-

ској парници према свима осумњиченима па и онима према којима је државни тужилац одустао од гоњења па чак и онда када је он сам одустао од потраживања и на главном претресу-§ 295 од IV к. с. п.

Не само са законског гледишта него и са практичног гледишта не може се допустити да у једном кривичном процесу по једној истој кривичној радњи фунгирају два тужиоца са правима странке. То би било не само противно начелу контрадикторности поступка, него не би било изводљиво у духу поступка, ако се дозволи да два тужиоца са правима странке учествују у једном кривичном процесу, и државни тужилац тужи једно лице а приватни учесник друго као извршиоца дела. Јер у том случају имамо два лица који воде и управљају поступком у једном или другом правцу, и с обзиром на њихове интересе могу се у томе сасвим дијаметрално разликовати и тиме постављати суд у положај да не зна коме ће се царству поклонити. Доиста наш закон допушта адхезиони поступак у смислу да се може поред кривичног спора расправљати и о приватно правним потраживањима прив. учесника, али само из разлога целисходности, јер оштећеник своја приватноправна потраживања, за која је једино заинтересован у кривичном спору, лакше може остваривати у кривичном поступку него у грађанском, пошто и ово чисто грађанскоправно питање упоредо са кривичноправним захтевом кривични суд може расправљати једновремено по прописима који вреде за доказивање у кривичном поступку и по слободном судијском уверењу, ослобођен свих оних формалности и строгасти који се морају испунити у грађанском поступку, чиме се пак добија много у времену, јер оштећеник долази брже до остварења својих потраживања, а у исто време избегава се стварање два посла суду, пошто се једном заједничком расправом решавају два спора и кривични и грађански. У томе приватни учесник само помаже у приправном поступку па и на главном претресу државног тужиоца и суд у циљу проналажења материјалне истине, од чега зависе и његова приватноправна потраживања § 52 т. 1 к. с. п. Али он не може мимо државног тужиоца и противно њему водити неки засебан поступак, будући да за то нигде у закону нема нарочитог овлашћења.

На против, докле државни тужилац гони за кривичну радњу у питању и тражи материјалну истину, приватни учесник може се јавити у поступку само уз државног тужиоца као узредни тужилац а не и паралелно са њима као засебна странка, коме пружа сва средства у циљу проналажења кривца, а истовремено да поткрепи и утврди своја приватноправна потраживања проузрокована кривичним делом.

III. Трећи је случај када државни тужилац промени квалификацију кривичног дела према оној коју је означио оштећеник у пријави. У овом случају јављају се две опште ситуа-

ције и то: 1) променом квалификације дела не мења се и надлежност суда т. ј. и даље остаје надлежан окружни суд било као инокосни било као колегијални; 2) променом квалификације дела мења се и надлежност суда и у место окружног суда појављује се као надлежан срески суд и обратно.

а) У пракси се врло ретко дешава да државни тужилац обавештава приватног учесника ако наступи случај под „а“, а нарочито ако кривичну радњу подведе под строжију правну квалификацију. У овом случају једноставно ставља предлог за извиђај или истрагу, па кад се припремни поступак заврши онда подноси оптужницу и у истој примени квалификацију дела престављеног у пријави. Државни тужилац не доноси одлуку о томе да он не гони за правну квалификацију дела из пријаве нити обавештава приватног учесника, што је сасвим правилно и на закону основано, пошто државни тужилац и даље гони за кривичну радњу као једини овлашћени тужилац, те приватни учесник у овом случају не само да нема могућности него нема ни у једном законском пропису овлашћење да може тражити одлуку суда у смислу § 53 к. п. и појавити се као странка у кривичном спору искључујући државног тужиоца који и даље гони и оптужује за инкриминисану кривичну радњу.

Противници овога мишљења заступају гледиште да државни тужилац мора обавестити приватног учесника у смислу § 96 к. п., ако је променио правну квалификацију кривичног дела из пријаве да би се приватни учесник могао користити правом које му даје § 53 к. п. само у том случају када је у пријави изрично наведено да се тражи гоњење за одређено кривично дело (убиство, покушај убиства, крађу, из § 316 итд.). Иначе, ако се у пријави износи само кривична радња без навођења законског прописа по коме се тражи гоњење, или без јасног захтева да се тужи за убиство, опасну крађу и томе слично, онда државни тужилац не мора обавештавати прив. учесника, без обзира за које официјално кривично дело гони, јер сматрају да је прив. учесник то своје право одређивања квалификације дела препустио државном тужиоцу.

Сматрамо да овако оцењивање пријаве не може бити тачно нити има ослоња у закону. По § 89 к. п. све власти (па и сам државни тужилац) као и њихови органи дужни су пријавити одмах државном тужиоцу кривична дела која сами опазе или им буду пријављена или за која сазнају на који други начин, а гоне се по службеној дужности. А по § 90 к. п. ко год дозна за какво кривично дело, за које се гони по службеној дужности, може то пријавити писмено или усмено државном тужиоцу или иследном судији или среском суду или полицијској власти. Државни тужилац по § 44 к. п. мора у сваком таквом случају кад је кривично дело учињено да покрене поступак, осим ако по његовом уверењу то пријављено дело није кривично у смислу закона. Ова дужност

односно право државног тужиоца је јасно и несумњиво, и оно ни у колико не зависи од оцене пријавитеља — приватног учесника да престављено дело потпада под овај или онај параграф. Као што је напред наведено држава односно њен овлашћени орган државни тужилац има не само дужност већ и императивно право да гони и захтева да за извршену кривичну радњу односно кривично дело буде кажњен њен учинилац заслужном казном, како би се друштвени поредак сачувао и безбедност осигурала. Из напред цитираних прописа види се да државни тужилац има дужност и право да за престављену кривичну радњу покрене поступак и гони, независно од тога да ли ће пријавитељ ту кривичну радњу подвести под овај или онај законски пропис, нити пак у опште пријавитељ, па био то приватни учесник, има какво искључиво право по закону да даје правну квалификацију дела. Његово је право само да пријави и престави кривичну радњу у питању онако како се она по његовом мишљењу појављује у спољни свет и да се придружи кривичном поступку за своја приватноправна потраживања, иначе какву ће правну квалификацију доживети та кривична радња њега се ништа не тиче већ само државног тужиоца као преставника државне власти и јединог овлашћеног тужиоца за официјална кривична дела. Не само то него би се дошло до нелогичности и апсурдума кад би право гоњења државног тужиоца по официјалним кривичним делима зависило од правне оцене приватног учесника, који у већини случајева као лаик не би ни могао тачну правну квалификацију одредити, а у неким случајевима он би тужио и намерно подвео би кривичну радњу у питању под законски пропис који предвиђа гоњење по кривичној тужби и на тај начин би био искључен државни тужилац из кривичног поступка у овом правцу, и његово би право гоњења у главном зависило од оцене и воље приватног учесника. Међутим то у опште по закону не може се допустити нити се може доћи у положај да за једну исту кривичну радњу тужи и приватни тужилац односно приватни учесник као тужилац и државни тужилац са правима странке у поступку, само због тога што се ова два тужиоца не слажу у погледу правне квалификације једног истог кривичног дела. То се у осталом јасно да закључити из § 219 од I. к. п., по коме законском пропису државни тужилац може, пошто је стављено под оптужбу стало на снагу а према исходу накнадно извршених извијаја, повићи своју оптужницу и заменити је новом, неискључујући да може државни тужилац да измени и праву квалификацију кривичног дела раније оптужнице која се сада замењује новом. У осталом приватни учесник овим ништа и не губи, његова приватноправна потраживања, за које је једино у кривичном процесу заинтересован, ни уколико не зависе од правне квалификације дела, већ једино да окривљени буде оглашен

кривим за престављену кривичну радњу, без обзира да ли је та кривична радња подведена под тежи или лакши законски пропис. Сем тога приватни учесник може на претресу према овлашћењу у одредбама § 52 т. 3 у в. § 269 од. III к. п. после завршене речи државног тужиоца да стави предлог или бар да сугерира суду да је погрешна правна квалификација дела постављена од стране државног тужиоца, који може с обзиром да је циљ кривичног поступања проналазак материјалне истине у колико се тиче правне оцене кривичног дела у питању, изменити квалификацију дела и прихватити баш ону квалификацију коју даје или сугерира приватни учесник а не ону коју предлаже државни тужилац.

Најзад, колико је нетачно и погрешно мишљење оних који право гоњења државног тужиоца по официјалним кривичним делима стављају зависним од правне квалификације дела постављене од приватног учесника у пријави, види се и по томе што они сами противно овоме поступају кад је случај да државни тужилац неслажући се са правном квалификацијом дела из пријаве подведе исту кривичну радњу под строжију и тежу одредбу од оне из пријаве, нити смо у пракси наишли на случај да државни тужилац одбацује пријаву, односно одустаје од гоњења, и у исто време да извештава приватног учесника, ако окривљенога оптужује и даље за исту инкриминисану радњу подведену под строжију одредбу него оне из пријаве, као на пример, ако је приватни учесник у пријави тужио за дела из § 322 к. з., које се дело кажњава само затвором, а државни тужилац тужи за дело утаје из § 318 ст. II к. з., које се кажњава строгим затвором и губитком часних права, или за опасну крађу из § 316 к. з. које се дело кажњава робијом до 10 година.

б) Случај, кад се променом квалификације дела појављује надлежан у место окружног срески суд, у пракси се највише дешава и различито се примењује. Неки државни тужиоци, ако се не сложе са правном квалификацијом из пријаве, одбацују пријаву односно одустају од гоњења у погледу дате правне квалификације од стране приватног учесника и извештавају га о томе, стављајући и даље предлог за гоњење по престављеној кривичној радњи подводећи је под законски пропис, за чије је извићање и суђење надлежан срески суд. Други пак државни тужиоци не доносе одлуку о одбачају пријаве односно одустанку гоњења нити извештавају приватног учесника, ако се не сложе са правном квалификацијом из пријаве и упућују ислеђење у правцу правне квалификације дела различите од оне у пријави, достављајући предлог у смислу § 375 к. п. надлежном среском суду на даљи надлежни поступак.

Како се ово питање у пракси решава ево неколико примера:

1) По предмету КЗП. 342/32 Окружног суда у Лесковцу приватна учесница Р. пријавила је кривично дело покушаја убиства из § 167 од. III к. з., државни тужилац одлуком Кк. 1115/32 нашао да овде стоји дело из § 248 к. з. и сва акта у смислу § 375 к. п. послао је надлежном среском суду у Власотинце на даљи закони поступак, али је истовремено донео одлуку којом се пријава приватне учеснице због дела из § 167 у в. § 31 к. з. одбацује на основу § 96 к. п. и о томе известио приватну учесницу. Ова је у року од 8 дана по пријему обавести државног тужиоца поднела истражном судији акт, којим тражи продужење поступка са којим се захтевом сложио истражни судија и тражи предмет од среског суда и настављен је поступак по овом тражењу приватне учеснице због дела из § 167 од. III к. з. код окружног суда.

2) По предмету Кзп. 743/31 Окружног суда у Лесковцу приватни учесник тужи за тешку телесну повреду из § 178 к. з. а државни тужилац у одлуци Кк. 628/31 налази да стоји дело из § 180 ст. I к. з. а не дело из § 178 к. з. и предложио је да се списи пошаљу среском суду на даљи надлежни поступак у смислу § 375 к. п., а за дело из § 178 к. з. одустао од гоњења по § 96 к. п. и о томе обавестио приватног учесника који је преузео гоњење и поднео оптужницу.

3) По предмету К. 3/33 среског суда у Белој Паланци приватни учесник Д. М. пријавио је дело покушаја убиства из § 167 од. III к. з. Државни тужилац у одлуци Кк. 90/33 нађе да не стоји покушај убиства већ дело из § 181 ст. II и § 248 к. з., па је у смислу § 375 к. п. послао предмет надлежном среском суду на даљи надлежни поступак, не доносећи одлуку о томе да одбацује пријаву или одустаје од гоњења због покушаја убиства, па следствено томе није ни известио приватног учесника, и поступак је по овом предмету настављен код среског суда.

4) По предмету Кзп. 75/34 Окружног суда у Лесковцу приватни учесник Ј. С. у својој пријави пријавио је кривично дело из § 322 к. з. Државни тужилац поднео је оптужницу Кк. 691/31 за дело из § 318 крив. зак., а није доносио одлуку да одустаје од гоњења за дело из § 322 к. з., нити је о томе известио приватног учесника.

5) По предмету Кзп. 88/33 Окружног суда у Лесковцу приватни учесник М. тужио је К. Р. због дела покушаја убиства из § 167 у в. § 31 к. з., а државни тужилац у одлуци Кк. 1039/32 налази да стоји дело из §§ 181 и 180 ст. I к. з. и списе пошаље среском суду у Лебане на даљи надлежни поступак, и у исто време извести приватног учесника М. да је одустао од гоњења за дело покушаја убиства из § 167 ст. III к. з. Приватни учесник поднео је у законском року пријаву да прихваћа и хоће да продужи гоњење за дело покушаја убиства, истражни судија није се сложио, јер и он налази да овде стоји дело из §§ 181 и 180 ст. I к. з. и доставио акта окружном суду на одлуку у смислу § 181 од. II к. п., који је одбио предлог приватног учесника за продужење поступка зато што је касно дао изјаву за продужење поступка и обуставио поступак. Овај предмет по жалби приватног учесника дошао је на решавање код Апелационог суда у Скопљу II кривичног већа, који је решењем Кжа. 26/34 од 30-V-1934. г. поништио поменуто решење окружног суда у Лесковцу од 26-VI-1933. г. под Кзп. 88/33 као од ненадлежног суда донето, ради чега је предмет ове кривице достављен надлежном среском суду на даљи надлежни поступак — § 378 к. с. п. Разлози Апелационог суда за овако мишљење су у главном ови: „Из пријаве приватног учесника М., лекарског уверења и исказа сведока јасно се види да овде не стоји дело покушаја убиства из § 167 ст. III к. з. јер је оптужени К. гурнуо прив. учесника у једну јаругу поред које је стајао и тако се котрљањем повредио од којих је повреда боловао 35 дана по гласу лекарског уверења. Према томе у оваквој радњи окривљеника може стајати само дело према § 9. к. п. Стога се решење окружног суда у Лесковцу од 26-V-1933. године. Кзп. 88/33 ништи по званичној дужности, јер је донето од ненадлежног суда“ — § 331 к. п.“

Као што се из напред наведених примера види, § 96 к. п. дијаметрално различно се примењује. У колико смо у мо-

гућности да сазнамо, ово питање код окружних судова није довело до озбиљних сукоба, јер и државни тужиоци и судови пропуштају ствари да теку својим током не правећи питање од тога.

Исто тако нисмо могли да сазнамо да ли је ко ово питање истакао пред Касационим судом и какво је становиште Касациони суд по истоме заузео.

Али је неоспорно да је поступак проведен у наведеним примерима под 3 и 4 сасвим правилан и на закону основан. Међутим поступак проведен у тачкама под 1, 2 и 5 је погрешан и није на закону основан, јер је суд односно истражни судија уз садејство приватног учесника на један заобилазан начин искључио државног тужиоца из суделовања у поступку, и ако он не само што није изјавио да одустаје од гоњења за престављену кривичну радњу, већ је ставио предлог за продужење поступка надлежном среском суду.

Државни тужилац кад нађе да се инкриминисана радња мора подвести под законски пропис за који је надлежан срески а не окружни суд и акта пошаље среском суду на даљи надлежни законски поступак, самим тим он није одустао од гоњења за дотичну кривичну радњу, те следствено томе нема шта да се извештава приватни учесник о неком одустанку од гоњења државног тужиоца, нити би пак суд требао да после овога сматра за једино овлашћенога тужиоца приватног учесника и продужи са њиме поступак, пошто државни тужилац и даље гони за кривично дело у питању као једини овлашћени тужилац по закону. Према томе не само да државни тужиоци погрешно и противно закону обавештавају приватног учесника о неком одустанку од гоњења када нађу да у престављеној инкриминисаној радњи у пријави стоји дело из неког другог законског прописа а не оног означеног од стране пријавитеља оштећеника, већ у том случају погрешно поступају и судови када продужују поступак по захтеву приватног учесника који још није постао и не може се појавити у својству супсидијарног тужиоца у место државног тужиоца, који није одустао од гоњења за престављену кривичну радњу него и даље као једини овлашћени тужилац по закону гони и оптужује, налазећи да у таквој радњи стоји кривично дело не из оног параграфа означеног од приватног учесника већ из другог, за који је надлежан срески суд.

У овом случају не може се постављати питање преузимања гоњења од стране приватног учесника, него се може само истакнути питање стварне надлежности суда у смислу § 378 од. I к. с. п. Ако срески суд коме је предмет послат нађе да је надлежан, продужиће поступак у коме и даље фигурира државни тужилац као странка, а ако срески суд сматра да он није надлежан, већ Окружни суд односно судија појединац окружног суда, онда ће Окружни суд у смислу

§ 378 од. III к. с. п. решити да ли је надлежан срески суд, како то предлаже државни тужилац, и вратиће ствар среском суду, који је дужан да продужи поступак, јер не може више од себе одбијати ствар због ненадлежности, или ће решити да је надлежан Окружни суд, у ком случају државни тужилац има право жалбе апелационом суду у смислу § 328 од. I. к. с. п., пошто то право државног тужиоца као странке ни један законски пропис не ускраћује. Само по себи се разуме пак да се неће наћи ни један државни тужилац који неће продужити гоњење и заступати оптужене код Окружног суда, ако је ово последње решење Окружног суда постало правоснажно, пошто је логична претпоставка да је државни тужилац у овом случају погрешну правну квалификацију дао односној кривичној радњи, с обзиром на решење Окружног суда односно апелационог суда, ако је жалба одбачена.

Што ће тиче решења II крив. већа Апелационог суда у Скопљу Кжа. 26/34 цитираног у тачци под 5 је сасвим правилно и на закону основано и из његових разлога може се извести закључак, ма да не сасвим јасно, да и оно заступа гледиште да државни тужилац у ствари није одустао од гоњења по овом предмету, и ако је известио приватног учесника да не гони за покушај убиства, те да се приватни учесник не може појавити по овоме предмету као супсидијарни тужилац већ се поступак има продужити код среског надлежног суда по коме је овлашћени државни тужилац а не приватни тужилац.

Према томе неправилна и незаконита је и радња истражног судије када по пријави приватног учесника да преузима гоњење у место државног тужиоца који је само изменио правну квалификацију дела и списе послао надлежном среском суду на даљи надлежни поступак а није одустао од гоњења за дотичну кривичну радњу, тражи односне списе од среског суда и сложивши се са предлогом учесника продужује поступак искључујући државног тужиоца као странку, или ако се истражни судија не сложи са предлогом приватног учесника па окружни суд нађе у смислу § 108 од. II к.с.п. да је захтев приватног учесника за продужење поступка у начелу уместан и нареди продужење поступка, не упуштајући се у оцену питања да ли је тај и такав захтев приватног учесника на закону основан и од овлашћеног лица поднет, када државни тужилац од гоњења по инкримисаној кривичној радњи у питању у начелу није одустао.

Исто тако није по закону основан и поступак државног тужиоца када доноси одлуку да одустаје од гоњења и приватног учесника извештава да може у смислу § 53 к. п. тужбу прихватити и поступак продужити, ако се не сложи са правном квалификацијом дела из пријаве већ нађе да у утврђеној радњи стоји кривично дело за које је надлежан срески суд

и овоме пошаље акта на даљи закони поступак, јер он није одустао од гоњења по престављеној кривичној радњи односно по кривичном делу у питању, да би могао приватни учесник да се користи правом које му даје § 53 кривичног поступка.

Дионисије Продановић
Заменик вишег државног тужиоца

ШТА ЈЕ ГЕОПОЛИТИКА?¹⁾

Историјски догађаји развијају се под утицајем разних чинилаца. Међу ове спада и спољна природа, у чијем се оквиру дешавају друштвени појави и чију су важност умели одавно да оцене поједини повесничари и филозофи. Сазнање о утицају географског положаја, својства тла и поднебља на карактер становника и њихов начин мишљења није било страном писцима старог света. Познат је спис грчког лекара Хипократа „О ваздуху, води и земљи“, у коме је он после дугих и вишеструких посматрања изнео неколико занимљивих и убедљивих примера. Ово схватање значаја географског чиниоца још боље је изложено код Платона, у његовом делу „О држави“, и Аристотела, а нарочито код овог последњег, јер у својој „Политици“ износи извесне мисли које су заиста значајне за оно доба. Исто тако и код Херодота, Тукидида и осталих грчких историчара, филозофа и географа дате су извесне примедбе о утицају спољне природе на људе. Само, сви они, и Грци, као и њихови ученици Римљани, ограничавају дејство географског чиниоца углавном на статички моменат, на биће становника у мирном стању, управо на њихову суштину, и то на њихове способности, њихову нарав и природу њихове привреде.²⁾

Средњи век занемарује и заборавља питање утицаја и важности географског чиниоца. Изузетно, Бекон³⁾ и Боден⁴⁾ прихватају идеје Грка, али их не унапређују. Тек у XVIII веку почињу историчари филозофског посматрања историје, као

¹⁾ Овај оглед о геополитици као науци претставља први — претходни — али и независан део покушаја о односу између историје права и геополитике, који ће ускоро бити објављен.

²⁾ R. Poehlmann, *Helenische Anschauungen über den Zusammenhang zwischen Natur und Geschichte*, Leipzig 1879.

³⁾ R. Mayr, *Die philosophische Geschichtsauffassung der Neuzeit*, Wien, I. Bd. 1877, стр. 87 ил.

⁴⁾ J. Bodin, *De republica libri sex, lib. V cap. 1*, говори о утицајима природе на државно уређење (што је, свакако, узео од Платона); а у делу *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, cap. 5, наглашава потребу географског знања за разумевање историје и истиче уплив природе на карактер народа и његово понашање у догађајима. — Упор. R. Flint, *Philosophy of history in France and Germany*, Edinburgh and London 1893, стр. 93 ил.

Монтескје и Хердер, да обрађују овај проблем. Монтескје, у своме делу „Дух закона“⁵⁾, пружа своје занимљиве погледе о утицају поднебља и земљишта на законе народа. Његови следбеници у Француској и другим земљама преузимају доцније његове идеје и развијају их у разноликим облицима. Много значајнија је личност Хердера, који је у своме делу „Идеје за филозофију историје човечанства“⁶⁾ први пошао корак даље од својих претходника, истакнувши да се утицај географског чиниоца не осећа само на карактеру народа, већ и на његовом деловању тј. учинио је ток историјских догађаја делимично зависним од њихове физичке околине. Истина, ово разликовање код Хердера није изрично, већ само прећутно, али му зато значај није мањи.

Од тада историозофи свих праваца, а понаособ припадници такозваног позитивног правца, као например Огист Конт⁷⁾, Тома Бекл⁸⁾ и многи други⁹⁾, посвећују доста пажње географском чиниоцу. Општи напредак природних наука, а нарочито Дарвиново постављање теорије о постанку врста, дали су снажног полета схватању о унутрашњој вези човека са спољном природом и заједно са материјалистичким погледима на свет учинили га необично распрострањеним. Али, док су баш под Дарвиновим упливом физичке особине разних људских раса постале предметом посебних проучавања, дотле је стручна обрада утицаја природе на човечију судбину прешла готово искључиво у руке географа. Географија је до пре једног столећа била као помоћна наука на неки начин саставни део историје; у историјским приручницама давани су кратки описи појединих земаља. Захваљујући тек натуралистичкој филозофији она постаје самостална дисциплина, узима великог замаха и преузима овај важан задатак.¹⁰⁾

⁵⁾ Montesquieu, *Esprit des Loix*, књ. 14–18.

⁶⁾ J. G. Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. — О Хердеру довољно Р. Barth, *Philosophie der Geschichte als Soziologie*, 3 и 4 изд. Leipzig 1922, стр. 545 ид.

⁷⁾ A. Comte, *Cours de philosophie positive; Système de politique positive ou Traité de sociologie*. — О Конту и питању утицаја природе, в. G. Mehlis, *Die Geschichtsphilosophie A. Comtes*, Leipzig 1909. — Контову постављену теорију *Milieu*-а, физичког и друштвеног, отерали су позитивисти и материјалисти у крајност у истицању значаја средине за предвиђање друштвеног развитака.

⁸⁾ Th. Buckles, *History of civilisation in England* (наш превод).

⁹⁾ Напр. P. Mougelle, *Les problèmes de l'histoire*, Paris 1886, настоји да све историјске догађаје и све људске особине објасни географском средином. Под његовим упливом, изгледа, стоји и L. Bourdeau, *L'histoire et les historiens*, Paris 1888. H. Taine, *Philosophie de l'art* (има и наш превод), под Контовим утицајем разликује двоструку зависност уметности од околине. О другима, вид. довољно Ch Rappoport, *Zur Charakteristik d. Methode und Hauptrichtungen der Philosophie der Geschichte*, Diss. Bern 1896 (фран. изд. скраћено и без научног апарата).

¹⁰⁾ За историју географије, вид. E. Wisotzki, *Zeitströmungen in der Geographie*, Leipzig 1897, где су изложени сви главни правци од 16 до 19 века.

Наслањајући се на Хердера и његово значајно дело, Карл Ритер¹¹⁾ у својим радовима, који означају прелом у географској науци, настаје да „земљопис“ претвори у „науку о земљи“ и са великом љубављу обнавља филозофски и историографски проблем о узјамном утицају природе и човечанства, па покушава да се што више приближи његовом решењу. Ради тога, као један од задатака географије Ритер истиче изучавање односа између земљине површине и историје, тежећи да ток историјских догађаја објасни помоћу географије, наравно у границама могућности, јер он зна добро да историјски појав може бити заснован на географији, али не мора. Од Ритера потиче и онај познати израз „држава прикована за земљино тле“, израз који одговара стварности и који је бацио основицу у припремању основних појмова за изградњу нове науке, геополитике, у чему игра најважнију улогу Фридрих Рацел са својим судбоносним делом „Антропогеографија или основи примене географије на историју“¹²⁾, иако јој овај последњи не даје име.

Рацел прилази систематском проучавању утицаја географског чиниоца. По њему је овај утицај четворострук: 1) он утиче непосредно на тело и дух појединаца који образују народ; 2) упливише на просторно ширење народа, како у погледу правца, тако у погледу пространства (планине раздвајају народе, а равнице их спајају и потпомажу њиховом распрострањању); 3) ширење, које је дошло усред просторних односа, делује опет на одржање или на ублажење односно појачавање одређених особина; 4) врши дејство „на унутрашњи састав народног организма“ својим мање или више јачим природним богатствима и олакшава или отежава саобраћај.¹³⁾ Најважнија су дејства географског чиниоца под 2) и 4). Тиме је Рацел подвукао његов значај за политику и државу и израдио систематско дело „Политичка географија“, која, по њему, представља грану антропогеографије и има за циљ да проучава просторне односе држава у њихом развићу¹⁴⁾. Одатле до ства-

¹¹⁾ (C. Ritter) *Erdkunde im Verhältnis zur Natur u. zur Geschichte der Menschen*, 1 изд. 1817—18 и 2 изд. 1822—59, оба недовршена, и *Ueber den historischen Element in der geographischen Wissenschaft* (Akad. Rede 1832) су му најважнији радови. О Ритеру, вид. E. Fueter, *Geschichte der neueren Historiographie*, München und Berlin 1911, стр. 496 ид. — Под Ритеровим утицајем стоји и Ernst Kapp, *Philosophische Erdkunde*, 1845, који је остао без јачег одјека.

¹²⁾ F. Ratzel, *Anthropogeographie oder Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte*, 2 књ. Stuttgart 1882/91.

¹³⁾ Нав. д. 1 књ. стр. 59 ид. Укратко у чланку Ratzel, *Die Menschheit als Lebenserscheinung der Erde*, у *Helmholts Weltgeschichte*, књ. 1 стр. 63—104. — Упор. Barth, нав. д., стр. 548 и E. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methoden und der Geschichtsphilosophie*, 5 и 6 изд. Leipzig 1908, стр.

¹⁴⁾ *Politische Geographie*, München u. Leipzig 1897; друго издање 1903. — Ако је реч само о прошлости, политичка географија добија ужи назив: историјска географија.

рања нове науке, геополитике, требало је учинити само један корак.

Овај корак извршио је шведски научник и државноправни писац Рудолф Кјелен, у своме делу „Држава као животни облик“¹⁵), који је први израдио потпуни систем политике као чисто научно-емпиријског учења о држави и сковао израз „геополитика“¹⁶). Кјелен је дошао до убеђења да су државе бића која се у борби за одржање развијају из сопствене унутрашње снаге и представљају у себи ишчаурени систем моћи, тако да су оне прави организми у биолошко-емпиријском смислу. „Нова наука о држави је дубоко прожета убеђењем . . . да се код њеног предмета ради о надиндивидуалним живим бићима, која су исто тако стварна као и појединци, али несравњено већа и моћнија у своме развићу.“ „Она су објективне стварности изван и изнад појединаца, истовремено у њима и на свој начин подложна тако исто сили основних животних закона“. Са овог гледишта треба, каже Кјелен, посматрати „сваку државу појединачно, једно са другим, као област, као привреду, као народ, као заједничко биће и као власт и правни субјект, не остајући ни при једном одређењу искључиво, јер су то само различите појаве једног и истог живота“. Ове различите појаве истог бића изучавају: геополитика, која испитује државу као власт у простору, као географски организам; кратополитика, која излаже правно организовану власт која служи циљевима владе и управе; дипломатика, која, стојећи по средини између прве две и представљајући учење о политички организованој групи људи, посматра државу као народ диференциран према раси, језику, карактерним особинама и вери; екополитика, која, по положају између геополитике и демополитике, проучава с политичког гледишта привредни живот народа или државу као газдинство; и социополитика, која, укључена између демополитике и кратополитике, проматра односе између појединих група у друштву и држави.

Целокупна игра снага државног организма, чија се суштина исцрпљује у поменутих пет смерова, огледа се у „закону складности“. Мера постигнуте складности за државу лежи: на пољу демополитике, у степену постигнутог „националитета“ тј. у заједничким и истим мислима и тежњама; на пољу екополитике, у мери установљене аутархије; на пољу

¹⁵) Rudolf Kjellén, *Der Staat als Lebensform*, 4 изд. Berlin 1924 (наш превод Др Мађаревића, према првом издању, Београд—Сарајево 1923, доста слаб) — О Кјеленову значају за геополитику и уопште, вид. К. Haushofer, E. Obst, H. Lautensach и O. Maull, *Ueber die historische Entwicklung des Begriffs Geopolitik у Bausteine zur Geopolitik*, Berlin 1928, где се писци позивају, поред Кјелена, још само на Ршера и Рацела као преходнике геополитичких погледа, и W. Vogel, *Rudolf Kjellén und seine Bedeutung für die deutsche Staatslehre*, Ztsch. f. d. gesammte Staatswissenschaft, 1920; стр. 193—241.

¹⁶) Израз се јавља први пут 1900 у Кјеленовом *Уводу у географију Шведске* (Inledning till Sveriges geografi, Göteborg 1900).

социополитике, у „социалитету“ тј. у јачини стеченог осећања за равнотежу свих оправданих културних интереса; на пољу кратополитике, у „лојалитету“ тј. у величини складности узајамних односа између народа и власти; и на пољу геополитике, у степену заузимања „складне природне области“.¹⁷⁾

У овом смислу геополитика је, за Кјелена, саставни део емпиријског учења о држави, а не грана географије. Кјелен је цео свој систем изразио ослањајући се поглавито на географије Ритера и Рацела, а нарочито на овог последњег, од кога је и узео своја основна тврђења, али опет зато није усвојио мишљење Рацелово да предмет геополитике спада у делокруг проучавања антропогеографије односно политичке географије, истичући да геополитика проучава однос између државе и њеног подручја и као таква улази у састав науке о држави. Према томе геополитика истражује и проучава основну чињеницу да земљиште није само обична подлога на којој почива држава, већ органски део њеног бића, с којим је везана безбројним узајамним односима¹⁸⁾. Свака држава има одређену земљишну језгру, од које се не може жива да откине, наглашава Кјелен, па затим испитује поједине стране овог проблема. Ради тога он се бави исцрпно географским положајем државе и његовим последицама по државу, дељивошћу државне области, величином простора, обликом држава, животним деловима државе, односима између државе и географског индивидуума, узајамним утицајима државе и река односно мора, законом проширења простора итд.

Прерана смрт (1922) није Кјелену дозволила да своју мисао и своје животно дело доврши. Али и са оним што је урадио, он је не само унапредио науку о држави, већ је исто тако јасно подвукао — у чему се састоји његова највећа заслуга, да је геополитика као део науке о држави научна дисциплина, којој се мора признати право грађанства међу наукама, и да је предмет геополитике држава у свим својим животним изражајима, као живо биће, и настао да појединачним проучавањима изгради и употпуни постављени систем.¹⁹⁾

Његово дело нису наставили правници, већ географи и историчари. Кјелен је упао међу географе, покупио њихова дотадашња истраживања и створио учење о држави, у неку

¹⁷⁾ Der Staat als Lebensform, углавном стр. 33 ил., 45 ил. (Der Staat als Reich. Geopolitik), 103, 115, 142 и 157. — Grundriss zu einem System der Politik, Leipzig 1920, стр. 40 ил. и 80 ил.

¹⁸⁾ Област као саставни део дефиниције државе потиче од J. L. Klüber-a (1817 — в. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3 изд., стр. 395). Теоретичари државе у старом и средњем веку, као и филозофи „природнога права“, превидели су област. О данашњем стању проблема, в. М. Mladénovitch, L'Etat serbe au moyen-âge — Son caractère, Paris 1931, стр. 47 прим. 12.

¹⁹⁾ Kjellén, Die Grossmächte der Gegenwart, Leipzig 1914 (ново издање, 192, приредио К. Хаусхофер); Die politischen Probleme des Weltkrieges, Leipzig 1916.

руку, на географској основи, да после њега географи наставе његова проучавања о односу географског чиниоца и политичког развића народа, водећи рачуна донекле о Кјеленовим правничким погледима у области географије. Међу овим географима, који се баве испитивањем узајамног утицаја између државе и спољне природе, разликују се две струје: једна од њих прихватила је свесно Кјеленова постављена начела и прихватила се довршавања његовог започетог дела, тежећи да изгради самосталну геополитичку науку која има своје методе, своје задатке и циљеве; друга, напротив, наставља да ради на Кјеленовом делу, исто онако како је то радила упоредно и независно од Кјелена, приближујући се методама и схватањима Ритера и Рацела и говорећи да је геополитика исто што и политичка географија.

Овој последњој струји припада и данас већина географа и политичких географа Немачке. Овде треба на првом месту поменути Роберта Зигера, који стоји врло блиско настојањима геополитике, иако је себе увек сматрао политичким географом. Он је својим практичним и теоријским радовима из политичке географије допринео много за напредак геополитике. Од теоријских радова најважнији му је оглед „Политичко-географска терминологија“,²⁰⁾ у коме он каже да геополитика настаје оданде одакле почиње предвиђање тј. онде где се политичка географија завршава. Под његовим утицајем налазе се и радови Јохана Зелха о Тиролу, као и Хуга Хасингера, чији покушаји из политичке географије леже на самој граници геополитике. Ваљану теоријску расправу „О политичким границама“ дао је и Албрехт Пенк,²¹⁾ који је својим примедбама много учинио за расветљавање геополитичких појмова државних међа. Њему је близак и Алфред Хетнер, који је значајна појава по својим радовима о „Русији“ и „Енглеском светском господарству и рату“.²²⁾ У ову групу може се урачунати и Александар Зупан са својим делом „Водеће линије опште политичке географије“²³⁾ и Теобалд Фишер са својим одличним прегледом „Биланс италијанског иредентизма“²⁴⁾, као и многи други.²⁵⁾ Неки њихови практични радови су прилично пристрасни, па се због тога морају са опрезношћу искоришћавати.

²⁰⁾ Robert Sieger, Zur politisch-geographischen Terminologie, Zeitsch. d. Gesellsch. f. Erdkunde 1917/8.

²¹⁾ Albrecht Penck, Ueber politische Grenze, Rektoratsrede, Berlin 1917.

²²⁾ Alfred Hettner, Russland — Eine geographische Betrachtung von Volk, Staat u. Kultur. 2 изд. Leipzig u. Berlin 1916; Englands Weltherrschaft und der Krieg, Leipzig u. Berlin 1915; и најновије Der Gang der Kultur über die Erde, Leipzig u. Berlin 1929.

²³⁾ A. Supan, Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie, Berlin u. Leipzig 1922; добар му је и практичан рад: Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien, Gotha 1906.

²⁴⁾ Th. Fischer, Die Bilanz des italienischen Irredentismus — Mittelmeerbilder, Leipzig und Berlin 1906/8.

²⁵⁾ О осталима, вид. Bausteine стр. 8 ид. и 57 ид.

И у другим земљама, например Француској, Енглеској и Италији, географи, исто онако као и у Немачкој, сматрају у већини да је геополитика само примењена политичка географија.²⁶⁾

Поред географа, у ову групу долази и неколико правника који се баве проблемима што су их мање више у коначном облику поставили Ритер, Рацел и Кјелен са становишта политичке географије односно геополитике. Вредно је забележити, између осталих, професора науке о држави, Валтера Фогела, у чијој се књизи „Нова Европа, њене историјско-гео-

²⁶⁾ Вид. Joseph Halkin, Questions d'actualité géographique: I Géopolitique et Géographique, II Habitat rural, Liège 1918; A. R. Toniolo, Politica e Geografia, Il Giornale di Politica e di Letteratura, VI (1930) св. 4.— Али је, ипак, ако не геополитика као самостална наука, оно бар геополитички начин посматрања и излагања признат као научно средство политичког васпитања народа у Француској, Енглеској, Италији и Совјетској Русији. У последње време у Пољској Балтички институт намерава да почне са издавањем једног геополитичког часописа, на предлог комисије тог института, која сматра да геополитика, расправљајући научно проблеме, има практично-политички значај. И пре стварања геополитичке школе у Немачкој геополитичке тежње осећале су се јасно у Француској и Енглеској. У Француској је, например, Шерадам (Chéradame, L'Europe et la question d'Autriche, Paris 1901) учио на политичкој школи у Паризу, на основу расматрања врло блиских геополитичким погледима, да ће се Аустро-Угарска монархија морати распасти, што се заиста и догодило за време светског рата. И у другим земљама објављују се радови са геополитичким обележјем, нарочито после појаве Кјеленовог дела. Г. Е. Mackinder (The geographical pivot of history, св. 23 Roy. Soc., London 1904) дао је извесне велике чисто геополитичке синтезе; Siegar допринноси много систематским испитивањима, нарочито у области политичких граница; Krebs је од значаја по својим систематским и коралешким редовима; Vogel обрађује проблеме више историјски; Bowman је исто близак геополитичким настојањима; Wütschke се посвећује политичкој страни; Unhold и Schallmayer расматрају биолошки; бечка школа бави се на првом месту картографском обрадом итд. (Види осим досада наведених радова и N. Krebs, Die Entwicklung der Geographie in den letzten 15 Jahren, Frankfurter Geogr. Hefte N. 1, 1924). — Овде је вредно, поред познатих новијих наших научника, забележити и име нашег одличног географа *Владимира Карића*, који је код нас пре више од четрдесет година, у своме делу „*Србија*“ (Београд 1887) показао прва геополитичка настојања, иако је он далеко од тога и да мисли на неке погледе ове нове науке, која ће да се јави тек тридесетак година доцније. У својој књизи Карић даје прво опис „*земље и њене природе*“, затим „*народа*“ и „*државе*“ и најзад „*предела и знашних места*“, с одређеним циљем: да сваки упозна земљу и „себе, не као личност, већ и као народ, да би престао делати под нагоном снага, којих није свестан, и могао одлучно радити на усавршавању и своје личности и свога народа“. То је основни задатак који је политичка географија, у једном или другом облику, себи поставила и која је од ње преузела геополитика у много ширим размерама и настала да му одговори на сигурнији и потпунији начин, усавршавајући старе и тражећи нове путеве. Сам Карић у предговору своје књиге каже за свој рад „да му је ово дело диктовала, с једне стране, љубав к истини, а с друге туга, која га је подукивала при помисли, да у Србији, једној од најлепших и природом најбогатијих земаља Јевропе, наредак мили странпутицом и тако спорим, пужевљевим покретом“. Ради тога је и разумљива код њега она широка основа, на којој је замишљена и обрађена његова „Србија“. Ту је прво описано земљиште и његова неорганска и органска природа, затим је много подро-

графске основе“ осећа јак Кјеленов утицај. Али и он гледа на геополитику као примењену политичку географију²⁷⁾.

Присталице прве струје, чијим је трудом углавном извојевано геополитици право самосталне научне дисциплине, окупили су се у Немачкој око Карла Хаусхофера, бившег генерала и професора у Минхену, одличног познаваоца Јапана и Далеког Истока и достојног Кјеленовог наследника, који је геополитичком покрету положио сигурне темеље и дао му полазну тачку. Да би геополитичку науку што боље унапредили и тачније јој утврдили суштину, задатке и циљеве, овим нучници су се прихватили, како практичних, тако и теоријских радова, и у ту сврху покренули су пре десет година у Берлину „Часопис за геополитику“, око кога се сада прибирају не само најбоље снаге из редова геополитичара, већ и из редова политичких географа, историчара и правника, као и читав низ одличних економиста, који су овом повременнику приступили заједно са својим „Часописом за светску политику и светску привреду“. Сем тога, они су уз часопис почели да објављују и једну колекцију која доноси радове из области геополитике.²⁸⁾

Овако састављена, ова група дала је досада одличних теоријских и практичних радова. Међу ове треба на првом месту убројати радове Карла Хаусхофера, уредника геополитичког часописа, Ериха Обста, Јозефа Мерца, Карла Запера, Ериха Кајзера, Рудолфа Хенига, Ханса Хамзена, Георга Вегенера, Јохана Вичкеа, Ота Маула, Карла Пинчовиуса, Ота Хауслајтера, Хермана Лаутензаха и других.²⁹⁾

бније проучен народ и најзад приказана држава у својим радњама и уставима: земља као основа, народ који живи везан за њу и држава коју је народ створио на земљиној подлози, која је условљава и утиче на народ и државу. У својим излагањима Карић, иако се у главном задржавао на приказивању савременог стања, баца свој поглед и у прошлост, сваки пут кад му се учини потребно да боље осветли предмет који испитује. То се може нарочито приметити код описивања народа, државе и њихових уставова, где се он труди да објасни извесне појаве и скреће пажњу, у чему је нарочито врло близак геополитици, на грешке, које су у своме раду починили и народ и држава, да би на тај начин указао на прави пут који води напретку. (Упор. Б. Милојевић, „Србија“ Владимира Карића, Срп. Књиж. Гласник, Нова серија књ. ХLI Бр. 3 стр. 177 ил.).

²⁷⁾ W Vogel, Neues Europa und seine historisch-politischen Grundlagen, 3 изд. Leipzig 1925. — В. његову Politische Geographie, Aus Natur u. Geisteswelt књ. 634, Leipzig u. Berlin 1912, стр. 7.

²⁸⁾ Zeitschrift für Geopolitik, основ. 1924. — Zeitschr. f. Weltpolitik u. Weltwirtschaft, спојио се 1928. — Die Beihefte zur Zeitschr. f. Geopolitik, до сада 12 књига, од којих треба нарочито поменути: F. Hesse, Die Mossulfrage 1925; J. Kohn, England u. Pa'ästina 1921; J. März, Die Adriafrage, 1933; K. Pintschovius, Das Problem des sozialen Raumes, 1934. (Најважнија дела су у курзиву).

²⁹⁾ K. Haushofer, Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedeutung, Berlin 1927; Japan und die Japaner, 2 изд. Berlin 1929; Geopolitik der Pan-Ideen, Berlin 1931; Geopolitik des Pazifischen Ozeans, Studien über Wechselbeziehungen zwischen Geographie u. Geschichte, Berlin, 1925; као и многи други чланци у геополитичком часопису. — E. Obst, England, Europa und die Welt, Berlin 1927; Die geopolitische Leitlinien des europäischen Rus-

Сматрајући да још није био дошао тренутак за коначну систематизацију геополитике, ови научници почели су прво са практичним радовима, који су имали да дају главне темеље геополитике. Али, ипак, у самом почетку они су покушали да пруже неку врсту путоказа свима онима који желе да допринесу изграђивању нове науке. У том путоказу они су на следећи начин одредили задатак геополитике као науке:

„Геополитика је наука о зависности политичких догађаја од земљиног тла.

Она почива на широким основима географије, а нарочито политичке географије као науке о политичким организмима у простору и њиховој структури.

Постојање простора на земљиној површини, коју изучава географија, даје геополитици оквир у коме се мора одигравати ток политичких догађаја, ако им је досуђен трајан успех. Свакако, носиоци политичког живота прелазе каткада изван овог оквира, али се зависност од тла пре или после увек поново остварује.

У смислу овог сазнања геополитика хоће да пружи оруђе у политичком деловању и да буде путоказ у политичком животу.

Тиме се она приближује вештини која је способна да води практичну политику до сходног места за скок са чврстог тла. Овај скок може стићи до моћи од знања, а не од незнања, одакле је он много даљи и опаснији“.³⁰⁾

Према томе најбољи основ геополитике, за геополитичаре, остаје спремање на првом месту из политичке географије, у коју спадају саобраћајна и привредна географија, као и културна и одбранбена географија, а затим упознавање са методама историје и науке о држави и друштву. На тај начин стоји геополитика на основним сазнањима политичке географије и служи се њеним резултатима са успехом. Али, геополитика се не поклапа са политичком географијом; она обухвата много више. Задатак политичке географије јесте изучавање распореда држава власти на простору земљине површине и условљености државне власти обликом простора, поднебљем и земљиним покривачем, геополитика, међутим, бави се политичким животним обликом у природном животном простору.

sland, Bausteine.... стр. 81 ид.; *Das Raumschicksal des russischen Volkes, Bausteine...* стр. 201 ид. — J. März, *Die Ozeane in Politik u. Staatenbildung*, Breslau 1931. — R. Hennig, *Geopolitik. Die Lehre von Staat als Lebewesen*, 2 изд. Leipzig, 1931. (И у изводу као приручник за шири читалачки круг Hennig—Leo Körholz, *Die Einführung in die Geopolitik*, Leipzig 1933). — D. Grabowsky, *Staat u. Raum*, Berlin 1928; *Raum als Schicksal. Das Problem der Geopolitik*, Berlin 1933. — J. Wütschke, *Der Kampf um den Erdball*, München u. Berlin 1922. — Otto Mault, *Brasilien, Eine geopolitische Studie*, Bausteine стр. 171 ид. — У *Zeitschr. f Geopolitik* изашли су следећи важнији радови: K. Pintschiovus, *Die Problemgemeinschaft zwischen Geopolitik u. Statistik*; H. Hassinger, *Der Staat als Landschaftsgestalter*; K. Sapper, *Die Indianer und ihre Kultur einst und jetzt*; E. Keyser, *Raum u. Geschichte in deutschen Nordosten*; H. Wegener, *Erdräum u. Schicksal*. — Ради увођења личности у геополитику Хауссхфер преводи са енглеског Фергрива и снабдева га одличним увођењем о херојском елементу у историским догађајима гледаним геополитички: *Fairgrieve — J. Haushofer, Geographie und Weltmacht. Eine Einführung in die Geopolitik*, Berlin 1925.

³⁰⁾ Ueber die historische Entwicklung... Bausteine, стр. 27 ид.

Овако су, отприлике, одредили у првом тренутку геополитичари однос између геополитике и политичке географије. У том смислу изразио се је и Хаусхофер који је у геополитичку науку дошао из политичке праксе и географије. Он је свесно преузео име „геополитика“ од Кјелена, али јој је дао нешто другојачији садржај. За Хаусхофера, задатак геополитике, који излази из саме њене суштине, није само да припрема, као што је то случај са политичком географијом, већ да политици пружи готове резултате и упуства зашто бољи распоред власти на земљинем простору, а народима укаже правац у коме треба да се развијају у свом државно-политичком животу. Ради тога, она има да ради на много широј основи него политичка географија. Геополитика мора да се служи резултатима многих наука: правних наука, економије, социологије, науке о кретању становништва и историје. Све ове науке имају да доприносе податке из којих ће геополитика да извучи чињенице, да их доводи у склад и на основу њих чини предвиђања. Док се политичка географија брине само за данашњу, тренутну слику, ограничава се на статистику, дотле геополитика снима у низу, води рачуна о динамици, испитује прошлост и садашњост државе и даје упуства, предвиђа за будућност, у границама могућности.³¹⁾

Из овога се види да је било врло тешко одмах на почетку одредити тачно, шта је геополитика и шта има за задатак и циљ, пошто се налази на границама многих наука. Због тога је Хаусхофер пошао посредним путем и поставио којим проблемима треба да се бави геополитика, да би се доцније иза радова о тим проблемима могла да одреди суштина и границе нове науке.

Геополитика, према Хаусхоферу, има да проучава девет група проблема.

Међу прве проблеме долази основно питање узајамног утицаја између животног простора и насеља. У вези с тим геополитика мора да испитује питање пренасељености и начин на који да се избегну или бар олакшају тешкоће које долазе услед пренасељености. Исто тако, овде долази у обзир и однос између животне воље и претставе о простору, о чему се мора водити строго рачуна.

У другом реду геополитика има да испитује однос између идеологије и животног простора тј. однос између геополитике и политичке идеологије, где долази питање самоопредељења народа, активног и пасивног отпора становништва, затим урбанизам, прилив и одлив становништва у градове и села и, најзад, проблем идеје одбране и значаја одбране за

³¹⁾ Haushofer, Grundlagen, Wesen und Ziele der Geopolitik, *тамо* стр. 29 ид. — За карактеристику политичке географије и геополитике, види још Младеновић у *Архиву за прав. и др. науке*, књ. XXVIII (XVL) Бр. 5 стр. 456 и у *Животу и Раду*, књ. XIX св. 118 стр. 882.

известан народ. У вези са овим питањима, у трећу групу имао би да дође проблем, који припада и круговима који се баве питањима из привредне политике и државног права, проблем утицаја животног простора као чиниоца у стварању расе и класе, као и класних чинилаца и њиховог значаја за образовање идеологије у класној борби.

У четврту групу спадало би питање обрнутог утицаја идеологије на животног простор. Померање народа изван постојећих граница или проширење граница већ постојећег простора, као последица идеологије, као што су империализам и паназијска, панпацифичка, панамеричка и друге идеје, долази у проблеме пете групе. Блиско тим проблемима стоје и проучавања о границама, што спада у шесту групу.

Седма група проблема обухвата испитивање покрајинског осећања у извесним деловима животног простора и проучавање срца, средишта, животног простора, наравно у тесној вези са питањима пете групе.

Осма група састојала би се из проблема којим се првенствено бави политичка географија, наиме из проблема привредног искоришћавања једног предела. Овде је однос између културне и уметничке географије, с једне стране, и политичке географије и геополитике, с друге, постао све тешњи, тако да питање уметности и привредног и културног развитка једног краја све дубље засеца у област коју обрађује геополитика.

Најзад, девета група требала би да обухвати сва она питања чијим би се расматрањем имале да реше исправке идеологије онде где идеологија тера у крајност. У случајевима где друге науке чине претерано смела тврђења и предвиђања или не воде довољно рачуна о животног околностима и нужностима, па упућују људе на погрешан пут, ту геополитика има за прави задатак да допуњује и исправља друге науке, ту геополитика држи у својим рукама најподеснија средства, јер се држи живота и његових стварних изражаја.^{82) 83)}

То би отприлике био предмет геополитичких истраживања, како су геополитичари утврдили пре више година. Овако одређени круг испитивања упутио је геополитичка проучавања у напред указаном правцу и временом дао повода присталицама нове науке да се узгредно изразе и о појединим теоријским питањима, приликом бављења практичним радовима. Ради тога сва мишљења и примедбе, што се односе на сам предмет геополитике као науке, налазе се растурене по разним њиховим практичним радовима, углавном у њиховом часопису. Али ипак, и овако растурена ова мишљења и примедбе могу послужити да се створи довољно јасна слика макар и

⁸²⁾ Као пример Хаусхофер наводи Шпенглера, *Untergang des Abendlandes*, и Кајзерлинга, *Reisetagebuch eines Philosophen*.

⁸³⁾ *Исти*, *Politische Erdkunde u. Geopolitik*, *шало* нар. стр. 65 ид.

привремено о томе шта се, у редовима геополитичара, подразумева под геополитиком.

Геополитика је наука о органској држави. Она се дели на науку о простору, која своја знања црпи пре свега из географије, и науку о народу, чија се знања налазе још увек растурена по разним наукама, као биологији, медицини, историји и другим социјалним и културним наукама о народу и становништву. Наука о простору и наука о народу преплићу се.

Л. фон Колл³⁴⁾ покушао је у једном чланку о биополитици и геополитици као основима једне природне науке о држави да покаже како геополитика у супротности према биополитици има да се сматра као примењена политичка географија. Геополитику имала би да допуњује биополитика и тек обадве заједно сачињавале би науку о држави. Геополитичари, са Хаусхофером на челу, одбацили су овај покушај, а задржали горњу поделу, наглашавајући да је њиховом поделом науци о држави указан нов пут и нов циљ. Она има сада тле под ногама, јер јој географ указује на чврсто постоље и на сигурна истраживања која даје земља и њена историја. Она има и живот, јер нова наука гледа с биолошког становишта на државу кроз историју као на живо биће изван, далеко изван, појединих заједница многих поколења, посматра животни ток у народном телу.

Овом поделом је, исто тако, означен и предмет којим има да се бави геополитика, а то је изучавање простора и народа, сваког понаособ и њиховог узајамног утицаја. Из њиховог узајамног односа добијају се нови геополитички појмови: простор насеља, расни простор, језички простор, културни простор, простор исхране, простор болести односно здравља, чијим се опет изучавањем геополитика бави, и сваким посебним међусобним односима. Идеалан би случај био, кад би се сви ти простори поклапали. Уколико се они потпуније покривају, утолико је држава као животни облик јача и утолико више одговара потребама народа.

Део геополитике, који се бави изучавањем простора, политичка географија, до данас је довољно напредовао, али други део тек је од скоро почео да постаје предметом све озбиљнијих испитивања. Да би овај други део тј. науку о народу што више унапредили, геополитичари су израдили један низ питања из овог дела геополитике и настоје да појединачним радовима дају одговоре. Као најважније од постављених питања јесте проблем народног тела — народне заједнице — као затворене целине. Геополитичари траже да се одговори, да ли народно тело као затворена целина носи органска обележја и да ли је у биолошком смислу организам или надорганизам.³⁵⁾ Овај проблем је за геополитику нов, и самим геополитиком.

³⁴⁾ Louis v. Kohl, Biopolitik u. Geopolitik als Grundlagen einer Naturwissenschaft vom Staate, Zeitschr. f. Geopolitik, увод, X, Н. 5 стр. 301 ид

³⁵⁾ Zeitschr. f. Geopolitik, увод, X, Н. 10 стр. 608 ид. и 619 ид.

литичарима није јасно какав ће бити крајни одговор. Треба се надати да геополитичари неће пасти у стару грешку и схватити народну заједницу као организам у жељи да онда на народно тело дословце примене, као што је некада учинила једна група социолога, законе биологије.

Досада је геополитика дала врло добре резултате и показала пут, па чак и расветлила извесне стране из живота држава. Резултати у будућности биће, свакако, све важнији и значајнији, али под једним условом. Геополитика, која се као и друге науке родила из практичне потребе, мора да се, по могућству, потпуно ослободи чисто тренутних практично-политичких сврха и настоји да у својим истраживањима и закључцима буде непристрасна. Само тако може она постати права научна дисциплина и корисно послужити потребама науке и високим циљевима народа и човечанства.³⁶⁾

Д-р Милош Младеновић

ПОВЛАЧЕЊЕ ТУЖБЕ ПО НОВОМ ГРАЂАНСКОМ ПАРНИЧНОМ ПОСТУПКУ

Питање повлачења тужбе нови грађански парнични поступак предвиђа у §-у 332., по коме се тужба може повући до закључења усмене спорне расправе. Закон дозвољава дакле, у начелу да се тужба може повући све док суд не огласи да је расправљање по тужби завршено, те да ће се изрећи пресуда. При овоме закон разликује повлачење тужбе учињено пре почетка првог рочишта, од повлачења после одржаног првог рочишта, у току расправе док иста не буде закључена. До почетка првог рочишта — § 334 гр. п. п. као и у случају да туженик на ово рочиште не дође, тужба се може повући и без тужениковог пристанка — § 332 од. 1. гр. п. п., иначе, доцније повлачење тужбе условљено је пристанком тужениковим — § 332 од. 2. гр. п. п.

Према томе ако би се тужба повукла после првог рочишта одржаног у смислу § 334 гр. п. п., а на првом рочишту одређеном за усмену спорну расправу, на исто би туженик имао да да свој пристанак, и тек тада би суд ово повлачење могао да уважи, у противном изјава тужиочева била би одбачена и спор би се имао даље расправљати.

³⁶⁾ Досадашња геополитичка истраживања дала су врло често супротне закључке и мишљења о истом предмету према различитој народности писца, што је у осталом разумљиво код науке где још нису утврђени тачно ни задатак ни циљ нити методе. Ради тога је засада тешко стати одлучно на страну присталица увођења геополитике у наставни програм виших школа. Упор., између осталог, полемику између Otto Maull-a (*Zeitschr. f. Geop.* VII, 11) и Hans Offe-a (*Zeit. f. Geop.* VII, 5), као и књижицу Johan Thies, *Geopolitik in der Volksschule. Eine methodische Einführung zur nationalpolitischen Erziehung der deutschen Jugend*, Berlin 1933.

Повлачење тужбе може се извршити или поднеском, који се доставља туженику на одговор, или пак изјавом у записник о расправи на самом рочишту — § 332 од З. гр. п. п., у ком случају у записник се уноси и изјава туженика по овом одустанку да ли исти прима или не. Последице оваког повлачења су да се ствар враћа у пређашње стање, као да тужба није ни подношена, те сва дејства постојања парнице (као на пр. застарелост која се тужбом прекида) престају.

Чим се тужба повуче и на њу ако је иста условљена пристанком туженика, овај пристане, суд ће донети само одлуку о стављеном предлогу за накнаду трошкова, које се питање расправља закључком, после чега сва акта оставља у архиву.

Поред разлике у погледу момента повлачења тужбе закон у свом §-у 332 од. 2 нарочито истиче повлачење тужбе са *једновременим одрицањем тужбеног захтева*, у ком случају дозвољава да се тужба може повући и без пристанка противне странке све до закључења усмене расправе, за разлику од повлачења тужбе без изјаве о тужбеном тражењу, које се као што смо напред изнели после првог рочишта може повући само са пристанком туженика. Очигледно овај изузетак законодавац је унео сасвим правилно, држећи се принципа, да ко се једаред пред судом одрече тужбеног захтева, да се више са истим захтевом суду не може обраћати. Због тога неумесно би било овако повлачење тужбе са једновременим одрицањем од тужбеног захтева условљавати пристанком противне стране-туженика, јер његов интерес сада је довољно заштићен да више због овога не може бити тужен, пошто он може у овом случају да захтева, да се услед овог одустанка донесе пресуда на основу одрицања по §-у 490 гр. п. п. са чиме цео спор добија карактер пресуђене ствари, те се више не може поновити.

И ово повлачење тужбе са једновременим одрицањем од тужбеног захтева може се извршити поднеском, или на самој расправи изјавом у записник расправе, после чега суд, пошто узме реч од туженика о трошковима, доноси своју одлуку. Туженик у овом случају нема могућности да овај одустанак не прими, а његова изјава у овом смислу не би имала никаквог правног дејства и суд би по оваквом повлачењу тужбе једноставно акта оставио у архиву као свршена. Право туженика у овом случају састоји се према томе само у томе, што он, ради заштите да у будуће по овом спору не буде тужен и узнемираван, може предложити да се у смислу § 490 гр. п. п. донесе пресуда на основу одрицања, којом ће се одлучити и о трошковима које је туженик захтевао.

Дејство оваког повлачења тужбе са одрицањем од тужбеног захтева за разлику од повлачења тужбе без изјаве и о самом тужбеном тражењу, састоји се у томе, што се после

одрицања тужба по истом основу више не може подићи, док се код самог повлачења без одрицања од тужбеног захтева тужба може поново подићи. Овакво дејство повлачења тужбе са одрицањем од тужбеног захтева изводи се из прописа § 490 гр. п. п., који је баш и донет да осигура странке у овом случају, па следствено и правни саобраћај, да се после већ једном датог одрицања од тужбеног захтева, поступај по истом основу не може покретати. Туженик стављајући предлог за пресуду у см. § 490 гр. п. п. добија сигуран доказ пресуђене ствари, те тиме онемогућује свако ново покретање спора по томе основу приговором пресуђене ствари.

Поставља се питање шта би било, ако туженик верујући у искреност изјаве тужиоцеве, не стави предлог за доношење пресуде у см. § 490 гр. п. п. да ли и у том случају тужени има могућности да нову тужбу спречи приговором, да је по истом основу тужилац већ одустао. Налазимо да је у овом случају туженик заштићен приговором пресуђене ствари, јер то излази из принципа постављеног у § 490 гр. п. п., те ако туженик не би ставио предлог за доношење пресуде услед одрицања, самим тим не би могао бити обеснажен један јасно постављен принцип закона, који се пресудом због одрицања само формално констатује. Због недостатка ове формалне констатације не може се поништити принцип, нити то може бити од утицаја на само постављено питање. У осталом редак ће случај бити да се неће искористити право из § 490 гр. п. п. и тражити и формална пресуда по одрицању, те до овога практично неће доћи до примене.

Пропису § 332 гр. п. п. одговара пропис § 237 аустр. грађ. суд. пост., али у истом нема одељка 2 који говори о повлачењу тужбе са одрицањем тужбеног тражења, што значи да је овај одељак у наш грађански судски поступак уметнут, а то је без сумње и дало повода појединцима да о овом одељку дискутују. Истакнути одељак 2 § 332 гр. п. п. свакако није могао бити убачен без икакве потребе, нарочито када се има у виду, да је цео наш грађански парнични поступак само преведен аустриски грађански судски поступак, те би било од потребе видети мотиве због којих је овај одељак уметнут. Немамо при руци образложење закона, нити смо имали могућности да до њих дођемо, да би могли и документовано изнети разлоге овог допуњавања изворника, али ћемо покушати да логичним разлагањем и довођењем у везу осталих прописа закона покажемо, да је у овом случају попуњена само једна празнина, која је у изворнику постојала и да постојање овога прописа није у контрадикцији са осталим прописима закона, а најмање да он даје могућности за „накарадне вештачке конструкције, које немају никаквог значаја“, како је то истакао г. Плакаловић, судија окружног суда у Београду у мајској свесци „Бранича“.

Г. Плакаловић истичући, да по грађанском процесном праву има седам врста пресуда, третирајући о пресудама на основу одрицања по § 490 гр. п. п., одмах је истакао претпоставку: да се од тужбеног захтева може одрећи, а да се једновремено не повуче и тужба, а да се повлачењем тужбе у исто време повлачи и тужбени захтев. Ово нарочито истиче у ставу који гласи: „Обрнута ситуација није могућна, јер се са повлачењем тужбе, у исто време повлачи и тужбени захтев“. Све ово изводи из § 332 од 2 гр. п. п. Полазећи са те у основи погрешне претпоставке, г. Плакаловић дошао је до закључка, да може постојати тужба без тужбеног захтева, што је у опреци са § 321 гр. п. п. па према томе да су овај пропис и пропис § 332 од 2 гр. п. п. у очигледној контрадикцији, тако да се по томе на крају долази до накарадних вештачких конструкција, које немају никаквог смисла. Тако збиља излази када се ствари поставе онако, како их је г. Плакаловић поставио, али изгледа нам да их је г. Плакаловић тако поставио да би извођењем неких немогућих ситуација имао могућности да дискутује, јер иначе износити само врсте пресуда и описати их по законском тексту је ствар не дискусије кроз стручне часописе, већ теорије и уџбеника.

Пропис § 332 од 2 гр. п. п. гласи: „Кад се тужилац у исто време одрече тужбеног захтева, може и без тужениковог пристанка повући тужбу до закључења усмене спорне расправе“. Из овог прописа г. Плакаловић *arg. a contrario* изводи закључак, да се од тужбеног захтева може одрећи, а да тужба не буде повучена. Како до оваквог закључка долази, поред свега његовог тврђења да је волео бити тачан интерпретатор законског текста и логичан, него нелогичан, — не видимо. Логично је да кад се одрекне тужбеног тражења, да се самим тим повлачи и тужба. Ово двоје је у таквој логичној вези, да јаснијег повлачења тужбе нема од одрицања тужбеног захтева. Када пак неко повуче само тужбу, онда не значи да се он за увек одрекао и тужбеног тражења, те не би било логично ово претпоставити. док обрнуто је потпуно логично. У прилог овога стоје гледишта професора г. Аранђеловића и г. Урошевића.

Да се тачно интерпретира законски текст и да се пронађе прави смисао законског прописа, потребно је имати у виду цео закон, све прописе који су у вези са прописом, који се интерпретира, па тек тада из свега тога извући правилан закључак. Иначе не може се наћи прави смисао закона, а нарочито *arg. a contrario*, без везе са осталим прописима, а најмање да се само један део — одељак само једног законског прописа, може засебно тумачити као засебан пропис. Због оваког тумачења г. Плакаловић је и дошао, истина врло вештим и логичним извођењем, из погрешно постављених премиса до погрешног закључка. Пропис § 332 гр. п. п. говори о повлачењу тужбе, што је и у наслову тога про-

писа означено, а у своме првом одељку говори о самом повлачењу тужбе, док одмах у другом, о повлачењу тужбе са једновременим одрицањем од тужбеног захтева. Пропис је дакле хтео да истакне, да се тужба може само повући, а да се тужбеног захтева тужилац не одрекне, као и да се тужба може повући са једновременом изјавом да се тужилац одриче тужбеног захтева, прописујући последице за једно и друго у сваком случају *повлачење тужбе*. Тако, ако би тужилац изјавио да се одриче тужбеног захтева пре него што је одређено рочиште за усмену расправу, не истичући изрично да поднету тужбу повлачи, не би се могло, нити би то било логично, узети, да тужилац жели да се по његовој тужби ма шта више ради, те би иста једноставно била остављена у архив. По мишљењу г. Плакаловића у овом случају, пошто нема тужиоцевог изричног повлачења тужбе, а тужилац се је одрекао само тужбеног захтева, који је по истом могућан и без повлачења тужбе, суд би морао да одређује рочиште и да на истом пита туженикапо том одустанку односно одрицању од тужбеног захтева. Ако туженик тада не би ставио предлог за пресуду због одрицања у см. § 490 гр. п. п. по његовом мишљењу долази се у безизлазну ситуацију. Истина по г. Плакаловићу у пракси неће се доћи до ове ситуације, те самим тим ни до примене прописа § 490 гр. п. п., чиме ће се јасно показати да се код нас логично мисли и да се у праву не трпе накарadne вештачке конструкције, које немају никаквог смисла ни значаја. А ако се ипак дође у ову ситуацију, г. Плакаловић налази једини излаз у мировању поступка, које би имало у овом случају да наступи.

Да ли ово гледиште и мишљење г. Плакаловића заступају и остали правници-практичари, непознато нам је, али тврдимо да пропис § 490 гр. п. п. није накарadна творевина и да ће он напротив у пракси имати примене кад год се тужилац одрекне тужбеног захтева, *и ако не наведе изрично да и тужбу повлачи*, јер ће странке тражити пресуду ради расправљања својих односа и сигурности, да у будуће по истој ствари не могу бити тужене. Пропис § 490 гр. п. п. није пропис материјалног већ формалног права, те се њиме предвиђа само каква ће се одлука донети, пресуда или закључак, условљавајући за одустанак од тужбеног захтева, да ће се пресуда на основу тога одрицања донети само по предлогу туженика. Из чега као логичан закључак излази само то, да у случају ако туженик не би ставио предлог за доношење пресуде на основу одрицања, да ће суд акта оставити у архиву, не радећи по томе даље ништа, односно ако су тражени трошкови, донети само закључак о трошковима, али ни у ком случају неће доћи до мировања поступка.

Овако постављене ствари истакнуто питање повлачења тужбе не представљају као неки замршен проблем, нејасно

изражен у закону, који у пракси неће доћи до примене, већ напротив, као чисто и јасно питање, којим ће се пракса лако служити.

Мил. В. Кукољац, судија

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Форма за склапање брака

На шестом конгресу правника, који је ове год. одржан у Загребу, донесена је у погледу форме за склапање брака ова резолуција:

да се уведе обавезни грађански брак¹⁾.

Писац ових редака заступао је у секцији, која се овим питањем бавила, гледиште које је изражено у *предоснови грађанског законика* за Краљевину Југославију, а у којој се у § 123 прописује:

„За ваљаност брака тражи се свечана изјава привођења на брак“, а у § 129 вели се: „Свечана изјава мора се дати у присуству два сведока пред надлежним представником оне признате верске заједнице (парохом, жупником, пастором, рабинером и т. д.), у чијем подручју један или други заручник има пребивалиште или место становања или пред замеником тога представника, кога овај писмено овласти“. И најзад у § 130 каже се: „Ако надлежни верски представник одбије суделовање при склапању брака ма из којег разлога, о чему је дужан издати заручницима уверење, или ако ни један од заручника не припада којој признатој верској заједници, мора се свечано привођење на брак дати у присуству два сведока пред управном влашћу првога степена, у чијем подручју један од заручника има пребивалиште или место становања. У овим случајевима могу наши држављани, који се налазе у иностранству, правоваљано склопити брак пред дипломатским или консуларним заступником наше државе а у присуству два сведока. За оглашење у овим случајевима имају се сходно применити прописа §§ 125 до 128.“

Као што се из горњих прописа види, предоснова нашег новог грађанског законика наређује да се брак склапа редовно пред верским представником оне верске заједнице, којој припадају заручници или један од заручника, а ако верски представник *са ма којег разлога* одбија суделовање при склапању брака, или ако ни један од заручника не припада којој признатој у нашој држави верској заједници, онда се брак има склопити пред управном влашћу.

Поставља се питање: зашто је тако у предоснови предвиђено? Зашто није усвојен обавезни или факултативни грађански брак?

ANALI PFB | anali.rs

¹⁾ Искрпне реферате о овом питању поднели су шестом конгресу правника Др. Тома Павловић, који заступа увођење обавезног грађанског брака, Др. Матија Белић (факултативни грађ. брак), Др. Радо Кушеј. Види Споменицу Конгреса Правника у Загребу 1934.

При решењу овога питања, по мишљењу законодавне комисије за израду предоснове грађанскога законика, законодавац мора водити рачуна о томе да што боље *учврсти* брак као основу породице и као темељ државног уређења, да установи брака у очима народа *уздигне углед* и да води рачуна о погледима *већине народа*, т.ј. и мушког и женског спола, на значај брака.

По схватању чланова законодавне комисије установом грађанског брака у очима већине нашега народа не *учвршћује* се брак као *трајна, доживотна заједница између човека и жене*. Ја се овде нећу упуштати у суптилна разлагања о браку као *трајни*, по схватању православне и католичке цркве, и као простом грађанско-правном уговору по схватању извесних присталица грађанског брака. По моме мишљењу за цивилног законодавца је брак, можда најсудбоноснији корак у животу једног људског бића, у *најмању руку* нешто много више него обични уговори грађанскога права: куповина и продаја, закуп и др. уговори, а такође нешто више и од формалних, свечаних правних послова грађанскога права (тестаменат, јемство, усвојење и др.). Несумњиво је да такво мишљење о браку има и већина нашега народа и то не само простога народа него и интелегентнијих кругова. У очима свију ових чинилаца установа обавезног грађанског брака *деградира* брак, као доживотну најинтимнију заједницу између човека и жене, на обичан правни посао свакодневног живота, дакле тиме се браку, као тако веомајној цивилно-правној установи, не уздиже углед него *снижава*²⁾. Кад би било могућно приредити једну анкету о овом питању у целокупном народу (и у мушком и у женском делу), уверен сам да би се већина народа изјаснила за склапање брака пред верским представником.

Признајем да и код нас има сада доста грађана, који сматрају да у наш нови грађански законик треба увести установу обавезног грађанског брака³⁾. Али то је ипак *ма-*

²⁾ Мени лично, а ваљда још коме, одлажење заручника у општину или пред полицијску власт ради склапања уговора о браку изгледа као кад муж и жена оду у суд или пред коју другу власт да пренесу на пр. тапију од једног имања или нешто друго пред влашћу да изјаве, или као кад господар поведе служавку у кварт да је упише... Грађански брак потпуно се слаже са американским схватањем брака као *пролазне* заједнице између човека и жене. В. о овоме и Ж. М. Перић, Лично брачно право, 1934, стр. 37 и сл.

³⁾ За Србију се увођење грађанског брака није никад озбиљно узимало у претрес. Као земља са компактним православним становништвом у њој грађански брак није био ни потребан. Јер су установу грађанског брака изазвале у другим државама *распре* између католичке цркве и државе у погледу утицаја цркве у држави, чега у Србији није било, пошто су се црква и држава слагале и узајамно помагале (што представља идеално стање), и нераскиљивост католичкога брака, док православна црква допушта развод брака. И православни и католички део нашега народа, који представљају огромну већину становништва у држави, и сада

њина, а законодавац мора водити рачуна о жељи већине кад та жеља не стоји у супротности с интересима државне законодавне политике у овом питању.

Морам овде нарочито нагласити да је форма склапања брака пред верским представником, како је у *предоснови предвиђено, државним законом* (грађанским закоником) а не црквеним наређењима прописана форма за склапање брака који држава сматра као установу цивилнога права. Предоснова грађ. законика прописује материјалне захтеве за склапање брака (§§ 108 до 122), а у те *државом прописане захтеве* за пуноважност брака долази и свечано привољење на брак пред верским представником (§§ 123, 129). Према томе онај који закључује брак пред верским представником има пред очима или бар треба да има пред очима да тиме испуњава и за важност једнога уговора (§ 103) *државним* (грађанским) законом прописану форму.⁴⁾ Онако исто као што на пр. тастатор, ако хоће да му тестаменат буде пуноважан, мора тестаменат начинити у форми коју државни (грађански зак.) прописује, тако и они који хоће да склопе брак морају испунити законом прописану форму (дати привољење на брак пред верским представником). Како ће верски представник, пред којим се брак закључује, односно црква чији је верски представник суделовао при закључењу брака, сматрати тај брак, закључен по прописима грађанскога законика, ирелевантно је са гледишта државнога законодавства и за брачнице и за државу.⁵⁾ Ако верски представник пристане да суделује и прими свечану изјаву заручник да ступају у брак, ако хоће да функционише као *државни орган* за склапање брака,⁶⁾ онда ће *тај брак бити и брак по грађанском закону и црквени брак*. У огромној већини случајева тако ће и бити, пошто су материјални услови за склапање брака, у главном, исти и по предоснови грађанскога законика и по црквеном праву. За оне пак у пракси ретке случајеве кад верски представник *са ма којег разлога* одбије суделовање при склапању брака (поглавито онда кад се материјални услови за склапање брака по предоснови грађ. зак. и по црквеном праву не поклапају), предоснова наређује (§ 130) да се тада брак има закључити пред управном влашћу. Такође и за ретке (хвала Богу) случајеве, кад ниједан заручник не припада којој признатој верској заједници. И тај брак,

у Југославији не жели увођење грађанскога брака. У опште, по моме мишљењу, присталице грађанскога брака, у колико не долазе у отворене противнике цркве (а таквих црква има доста), јесу они, који као знак напредних гледишта сматрају и борбу за грађански брак. А то је погрешно, јер човек може имати врло напредне идеје у опште, а налазити ипак да за едну државу није потребна уставна грађанскога брака.

⁴⁾ Тако је и по србијанском грађ. закону (§ 60).

⁵⁾ Православна и католичка црква уче да верници имају у браку закљученом пред верским представником да гледају свету тајну.

⁶⁾ Тако и Др. Кушеј у свом реферату, стр. 27, 28.

склопљен пред државном управном влашћу, јесте грађанским законом (дакле државним законом) прописани брак исто као и онај, за који грађански законик прописује да се има закључити пред верским представником. Као што на пр. држава налази да је потребно оверити један потпис на исправи пред јавним бележником или пред судом, и *обоје* сматра као јавну оверу потписа, тако исто она наређује да се у једном случају брак има закључити пред верским представником или, ако постоје државном прописани разлози, пред управном влашћу, а *оба* брака сматра као брак закључен по прописима грађанскога законика, дакле као цивилни брак.

Оваквом регулисању форме за закључење брака, како је предвиђено у предоснови грађанскога законика, замера се да вређа начело једнакости грађана пред законом.⁷⁾ Међутим ово тврђење, по моме мишљењу, није тачно. Јер прописујући да се брак има закључити пред верским представником односно пред управном влашћу, предоснова грађанскога законика само је водила рачуна о постојећој *неједнакости грађана у погледу религије*, т. ј. о томе да има грађана који, вољно, не припадају ни једној верској заједници или припадају разним верским заједницама, па, услед тога, не могу, у извесним случајевима, да закључе брак пред верским представником као што може већина народа. Па да би и ове грађане *изједначила у правима* са онима, који припадају некој верској заједници и могу да закључе брак пред верским представником, држава им омогућава брак пред управном влашћу *с истим дејством* грађанско-правне природе као и брак пред верским представником.

Није тачно ни гледиште да се прописом предоснове да се брак има закључити пред верским представником вређа уставно начело *слободе савести*. Тачно је да по чл. 11 Устава Краљевине Југославије од 1931 нико није дужан да своје верско осведочење јавно исповеда и да нико није дужан да суделује у верозаконим актима, свечаностима, обредима и вежбама... Али овај уставни пропис значи само то да нико није дужан да суделује у оним религиозним актима које прописују само црквени прописи (на пр. да посећује службу Божју, да учествује у литијама и процесијама, да се мора причестити и др.). Међутим кад *државни* (грађански) закон одређује да се заручници имају венчати пред верским представником, онда је то *државна* а не црквена наредба, *државна* форма за закључење брака, а *државној* се наредби на закону основаној мора потчинити сваки грађанин и не може *и*ада истицати да му закон тиме вређа уставом огарантовану слободу савести. Јер грађански закон сматра венчање пред верским представником као своју, цивилну форму, без обзира

⁷⁾ в. Др. М. Бартош, За црквени или грађански брак, у *Архиву*, књ. XXIX бр. 3.

што је то у исто време са гледишта цркве верозакони акт. Један пример то ће најбоље објаснити. Ако је законом о грађанском судском поступку прописано да се заклетве парничара и сведока имају положити у цркви пред надлежним свештеником (као што је био случај у Србији пре законика о грађ. суд. поступку од 1865), онда се тиме не дира у слободу савести грађана, нити они могу истицати и тражити да се закуну пред судом (као што бива по сада важећем грађ. парн. поступку). Јер заклинајући се у цркви пред свештеником они се потчињавају једном *државном законском пропису*, испуњавају једну форму световног законодавства. Кад по грађ. парничном и кривичном поступку сведоци полажу заклетву стављањем два прста десне руке на јеванђеље пред запаљеним воштаницама и за судијом изговарају формулу заклетве с позивањем на Бога да се говори истина, онда се тиме не вређа начело слободе савести тога сведока. Према томе није тачно тврђење: да би се заштитило начело слободе савести остаје као једина могућност да нико не може бити натеран, *без обзира какве су његове формалне везе са његовом вероисповедном заједницом*, да закључи брак једино уз учешће верског представника.⁸⁾ Предоснова грађ. законика полази са становишта (једино исправног) да је неко по својој вољи или члан једне верске заједнице или није. Ако јесте, онда се има покорити државном закону и закључити брак пред верским представником, дакле у форми коју је држава прописала. Што је та форма у исто време, по схватању цркве којој припада, и верски акт, то њему као вољном припаднику дотичне верске заједнице неће ништа сметати нити ће то сматрати као атак на слободу своје савести. Ако није члан верске заједнице нека се венча пред управном влашћу. Ако између *оба заручника* и њихове верске заједнице постоји само *формална веза*,⁹⁾ ако су они на пр. само *номинално* православни или католици, па им тешко пада да се венчају пред верским представником, држава води и о томе рачуна и не приморава их да се, по њиховом мишљењу, огреше о своју савест тиме, што ће се венчати пред верским представником, пошто им је могућно (или ће им се законом омогућити) да *истује* из те верске заједнице и да закључе брак пред управном влашћу. . . Више обзира на ту чудновату „савест“ тих грађана који само *формално* припадају једној верској заједници, и женирају се од обреда своје верске заједнице, не може се тражити да држава има . . . Држава није дужна да води рачуна о хипокризији таквих грађана, који припадају једној верској заједници а немају храбрости да иступе из једне верске заједнице, којој само формално при-

⁸⁾ Тако Др. М. Бартош, н. н. м.

⁹⁾ Често пак бива да та формална веза постоји само у погледу једнога заручника (најчешће младожење).

падају,¹⁰⁾ кад стоје пред тако важним чином као што је закључење брака...¹¹⁾

Тврди се да установа грађанског брака по нужди ставља жиг срамоте на идеалне бракове (мешовите) који добијају тиме значај веза другог реда¹²⁾. Да би се олакшало склапање *мешовитих бракова* (између хришћана и нехришћана, муслимана и израелита, православних и католика), да они једино не би били принуђени да закључују брак пред управном влашћу (а други пред верским представником), потребно је да се за све грађане пропише обавезан грађански брак.¹³⁾ Али, бар по моме мишљењу, држава нема разлога да нарочито фаворизира закључење мешовитих бракова (и ако не треба да их онемогућује). Породица, као основ државнога уређења, боље напредује, породични живот супруга је интимнији и срећнији, деца се у браку боље васпитавају, ако родитељи и деца припадају једној истој верској заједници, ако их вера не дели, и ако су супрузи исте народности. А ако је љубав између заручника разних религија *одиста* тако *силна и шрајна* као што они мисле, онда ће они прећи и преко препрека које им религија иставља и закључење грађански брак, што им држава омогућава. Како ће тада свет о њима мислити, на то се њихова силна љубав неће освртати. Најзад држава не сме изгубити из вида да су мешовити бракови ретки изузетци у животу нашега народа и да као такви не заслужују да држава више води рачуна о тим изузетцима него о жељама и потребама огромне већине становништва, која жели склапање брака пред верским представником.

Д-р Д. Аранђеловић

¹⁰⁾ Они који тврде да се принудним закључењем брака пред верским представником вређа слобода савести брачника, заборављају да се принудним грађанским браком вређа слобода савести брачника у случају кад они сматрају да им савест налаже да се венчају само пред верским представником. Може пак бити случај да бар један брачник сматра принудни грађански брак као повреду своје слободе савести. Али при обавезном грађанском браку о томе се не води рачуна: и ако му његова савест налаже да се не венчава пред грађанском влашћу, ипак он то мора чинити!

¹¹⁾ Било би одиста и сувише претенциозно кад би они који не припадају ни једној верској заједници или јој само *формално* припадају очекивали да држава, због тога што је њима незгодно да само они закључују брак пред управном влашћу, уведе грађански брак за све грађане, дакле и за оне који припадају некој верској заједници и којима савест налаже да се венчају у цркви. То би значило да држава више води рачуна о жељама *мањине* него о жељама *већине*.

¹²⁾ В. Др. М. Бартош, в. н. м.

¹³⁾ Да се тиме „тим браковима (мешовитим) подигне значај тиме, што ће се они топити у масу других грађански закључених бракова“, каже Др. Бартош.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Берлински пројекти конвенција о ваздухопловном праву

Међународни технички одбор ваздухопловних правних експерата (С. I. Т. Е. Ј. А.) на својој деветој сесији, одржаној у Берлину септембра месеца 1934 год., претресао је пројекте конвенција о изједначењу извесних одредаба о помоћи и спасавању ваздухоплова и о судару ваздухоплова. Предмет обе конвенције има много сличности са питањем помоћи и спасавања пострадалих бродова и питањем судара бродова, и одбор је могао у многим да се користи радовима међународних поморских комисија, које су ова питања у појединостима претресали. Стога није случај што су известиоци по овим питањима били Г. Ж. Рипер, професор париског правног факултета, један од најистакнутијих стручњака у области поморскога права, за питање помоћи и спасавања ваздухоплова, и Г. А. Амброзини, исто тако познати италијански стручњак, за питање ваздухопловних судара. Међутим оба претресана питања, и поред многих сличности са одговарајућим поморско правним проблемима, имају много тачака у којима се разликују од поморскоправних ситуација, тако да је одбор на свом састанку у Берлину нарочиту пажњу обратио баш тим неслагањима и тежио да донесе одредбе које ће одговорати овим проблемима како се постављају у области ваздухопловног права.

У пројекту конвенције о помоћи и спасавању ваздухоплова постављено је најпре начело обавезе указивања помоћи сваком лицу које се налази на неком ваздухоплову у опасности да се изгуби, без обзира на место где се налази ваздухоплов. На тај начин је обухваћена не само обавеза да се укаже помоћ ваздухопловима настрадалим на мору, већ и оним који претрпе штету на земљи, нарочито ако се несрећа догоди у каквом пустом пределу. Одбор је имао тешкоћу да ограничи ту обавезу помоћи, с обзиром на велики број лица на које би та обавеза пала. У овом погледу у одбору је доста измењен првобитни текст предлога известиоца Рипера. По пројекту конвенције, како је изашао из одбора, свако лице које врши дужност заповедника ваздухоплова, обавезно је да пружа помоћ: а) сваком лицу које се налази на мору у опасности да пропадне; б) сваком лицу које се налази на ваздухоплову у опасности да пропадне или у опасности насталој услед хаварије неког ваздухоплова, без обзира на коме се месту налази. Та обавеза помоћи траје уколико ваздухоплов може, без озбиљне опасности за себе, своју посаду, своје путнике или друга лица, да допре до дотичног места са изгледом да пружи корисну помоћ. Обавеза постоји само ако је ваздухоплов већ на путу или спреман да крене. Сем тога, сваки капетан брода дужан је да пружи помоћ, под наведеним условима, сваком лицу које се налази

на мору у опасности да пропадне на неком ваздухоплову или усред хаварије неког ваздухоплова. Обавеза помоћи престаје кад обавезно лице сазна да је неко други обезбедио помоћ под сличним или повољнијим условима но што би дотично обавезно лице могло остварити. Бродовласници или користиоци ваздухоплова не одговарају због неизвршења горе изложене обавезе, сем у случају ако лицу обавезном да пружи помоћ нареду да је не пружа. Утврђујући на изложени начин обавезу о помоћи настрадалим ваздухопловима и бродовима одбор је утврдио основе међусобне сарадње између бродова и ваздухоплова у случају несрећа било једних било других.

Свака помоћ која се пружа на основу изложене обавезе даје право на накнаду штете за корисне трошкове или неопходне трошкове оправдане околностима, као и за штету претрпљену услед указивања помоћи. Ако је помоћ указана спонтано, без обавезе да се указује, онај који помаже има право на накнаду штете само ако је постигао корисан резултат спасавајући лица или помажући при спасавању. Накнаду штете плаћа користиоцац (експлоатант) ваздухоплова коме је помогнуто или бродовласник поменутог брода. По пројекту конвенције, накнада штете не може прећи 125.000 француских франака од једног спасеног лица, а ако није било спасавања, укупну суму од 125 000 франака. Вредност франка према златном франку утврђена је као и у Варшавској конвенцији из 1929 год. о ваздухопловном праву, и тај се износ може претворити у сваку националну валуту према одговарајућој вредности златног франка. Међутим, накнада штете не може бити већа од вредности ваздухоплова пре несреће, рачунајући ту вредност са 250 франака по килограму тежине ваздухоплова, а рачунајући тежину са укупним теретом, како је уписана у уверењу о ваздушној пловидбениости или у некој другој службеној исправи. У случају помоћи и спасавања ваздухоплова или његовог терета припада право на награду, узимајући за основ а) на првом месту, постигнути успех, напоре и заслуге оних који су указали помоћ, опасности која је постојала за брод или ваздухоплов што је помагао, за његове путнике и посаду, за товар, за спасиоце, употребљено време, претрпљене трошкове и штете спасиоца, и вредност употребљеног материјала, водећи рачуна о нарочитој апроприацији спасиоца; б) на другом месту спасену вредност. Но, ако лице које је указало помоћ и спасавање има право на накнаду штете према горе изложеним одредбама, из награде која му припада може се издвојити износ накнаде штете на коју оно има право за трошкове и штету. Награда не може превазићи вредност спасених добара. У случају ако је помоћ и спасавање вршило више лица, подела награда вршиће се по горе изложеном основу. Иста се правила примењују и кад један

ваздухоплов указује помоћ и спасавање неког брода и његовог товара. Ако је у исто време извршена помоћ и спасавање неког лица и једног ваздухоплова са његовим товаром, спасилац лица има право и на правични удео у награди додељеној за помоћ и спасавање ваздухоплова и његовог товара, без обзира на право на накнаду штете, које му припада по одредбама ове конвенције. Не постоји обавеза на накнаду штете и награду ако је помоћ указана и спасавање извршено поред изречне и умесне забране онога коме је помогнуто. Судија може да смањи или укине право на накнаду штете и награду ако се успостави да је лице које је извршило спасавање и помоћ, својом кривицом створило потребу спасавања и помагања, или је утврђена његова кривица за крађу, утају или друга кривична дела. Награда за помагање или спасавање пада на терет користиоца ваздухоплова или бродовласника, сем у случају ако овај има у том погледу нарочити споразум са власником робе. У спасена добра, у погледу израчунавања награде, не улазе личне ствари и пртљак посаде и путника, као ни ствари које су преношене поштом. Захтев за накнаду штете и за награду подноси се у року од године дана од времена извршеног помагања. Ток застарелости као и прекиди застарелости одређују се према закону суда код кога је тужба поднесена. Споразуме о спасавању, који се закључе у тренутку опасности може суд на захтев једне државе потписнице ове конвенције, поништити или изменити, ако сматра да услови у том споразуму нису правични, и нарочито да је награда претерана према учињеној услузи. За подизање захтева за накнаду штете или награду, надлежне су, на територији сваке државе уговорнице, по избору тужиоца, судске власти домицила туженога, месно надлежне власти у погледу места где је извршено помагање и спасавање, и ако је извршена пленидба спасеног ваздухоплова и товара, судске власти места извршене пленидбе, одн. привремене наредбе. Користиоцем ваздухоплова сматра се свако лице које њиме располаже и употребљава га за свој рачун. У случају ако име користиоца није уписано у ваздухопловни регистар или у неки други службени докуменат, користиоцем се сматра власник, док се противно не докаже. Ова се конвенција, по пројекту, треба да примењује на све ваздухоплове, па и војне, царинске и полицијске, са извесним резервама за ове.

Сем изложеног пројекта конвенције, на Берлинској сесији Међународног техничког одбора ваздухопловних правних експерата израђен је и један пројект конвенције о ваздухопловним сударима. Под ваздухопловним сударима сматра се сваки сукоб, услед ма ког разлога, два или више ваздухоплова у покрету. Штете које један ваздухоплов у покрету нанесе другом ваздухоплову у покрету или лицима и стварима које се на њему налазе, чак и кад нема сукоба, сма-

трају се као штете настале услед судара (abordage). Накнада услед причињене штете сударом ваздухоплова, пада на терет користиоца ваздухоплова. Дефиниција користиоца је дата, као у горе изложеној конвенцији, а ако име користиоца није познато користиоцем се сматра власник ваздухоплова. Ако је судар настао услед погрешке једног ваздухоплова, терет накнаде штете причињене другом ваздухоплову и лицима и стварима на ваздухопловима који су се сударили, пада на оног који је учинио грешку. Та се одговорност ограничава: а) за штете причињене невином ваздухоплову у износу вредности кривог ваздухоплова. Вредност се рачуна 250 франака од килограма тежине ваздухоплова, заједно са укупним максималним теретом, како је уписан у уверењу о ваздушној пловидбености. Но граница одговорности користиоца не може бити нижа од 600.000 француских франака, нити прећи 2 милиона франака. Износ у францима може се претворити у националну монету, пошто је у конвенцији тачно утврђена вредност франка према златном паритету. — б) За штете причињене лицима и стварима, без обзира по коме се основу налазе на сукобљеном ваздухоплову, одговорност на накнаду штете утврђује се према одредби чл. 22 Варшавске конвенције од 12 октобра 1929 год. Но укупна оштета не може да прекорачи износ од 2 милиона франака. Ако је више лица претрпело штету у истом случају, или ако укупна сума за накнаду штете пређе означени максимални износ, може се извршити сразмерно смањење накнаде сваког лица, да се не би укупно прешла утврђена максимална граница одговорности. Лица, која су претрпела штету у једном ваздухопловном судару, морају да траже накнаду у шестомесечном року од тренутка судара. По протеклу тога рока извршиће се подела накнаде штете, а лица која би пропустила рок за подношење захтева за накнаду штете, могу касније добити накнаду само из разлике која би постојала између додељене накнаде штете и максималне суме одговорности за накнаду, у колико сума није потпуно исцрпљена. Но користиоца ваздухоплова не може се позивати на одредбе ове конвенције о ограничењу његове одговорности, ако се докаже да је судар настао његовом кривицом или кривицом његових старешина, сем ако се докаже да је судар настао услед грешке при пилотирању или управљању ваздухопловом, или, ако су у питању старешине, да је предузео све потребне мере за спречавање судара. Ако је судар настао услед заједничке кривице, одговорност сваког ваздухоплова за штете ваздухопловима или украним лицима и стварима, је сразмерна тежини учињене кривице; у сваком случају, ако се, према околностима не може да утврди сразмера, или ако су кривице једнаке, одговорност се дели на подједнаке делове. И у таквом случају примењује се горе означена граница одговорности. Одговорност сукобљених ваздухоплова услед

заједничке кривице, у погледу накнаде штете причињене тим сударом лицима и стварима укрцаним на тим ваздухопловима, је солидарна, у колико неко не изјави жалбу да би на тај начин платио већи део но што је по одредбама ове конвенције дужан да подноси. Ако судар наступи услед више силе, штету за сударене ваздухоплове, и штету укрцатих путника и ствари на тим ваздухопловима подносе они који су је претрпели.

У случају штете причињене на земљи сударом два или више ваздухоплова, користиоци тих ваздухоплова су солидарно одговорни према трећим жртвама штете, сматрајући да сваки одговара под условима и у границама одговорности према трећима на земљи. Подела одговорности између ваздухоплова који су се сударили, извршиће се на овим основама, али само у означеним границама: а) ако се судар десио искључивом кривицом једног ваздухоплова, тај је ваздухоплов једино одговоран; б) ако је заједничка кривица, одговорност ће се поделити као што горе наведено; в) ако је судар наступио услед више силе, одговорност ће се поделити према сразмери граница одговорности сваког ваздухоплова, као што је такође више изложено. Ако је, услед солидарности, користилац једног ваздухоплова платио жртвама штете причињене на земљи суму коју према одредбама ове конвенције није био дужан да плаћа, жалба коју тај користилац подигне против другог или других ваздухоплова моћи ће се извршити само у границама одговорности сваког ваздухоплова према трећима.

Свако лице које врши дужност заповедника ваздухоплова који се сударио, дужно је, сем обавезе помоћи лицима коју већ има, а у колико би то могло учинити без озбиљне опасности за себе, своју посаду, путнике и друга лица, да пружи потребну помоћ другом ваздухоплову. Тај заповедник је исто тако дужан да ако је могућно саопшти другом ваздухоплову ознаке држављанства и иматрикулације свога ваздухоплова као и места одакле и куда иде. Исто тако он је дужан да саопшти дотичан случај властима територије где се судар десио и да пружи сва обавештења која те власти буду тражиле. Ако се судар десио на пучини, мора се дати изјава властима у првом месту где се ваздухоплов спусти.

За вођење спорова око одговорности за накнаду штете настале услед судара, надлежне су, према избору тужиоца: а) судске власти домицила туженога; б) власти места где се судар догодио; в) ако је неки ваздухоплов под запленом, судске власти места где је извршена заплена одн. стављена привремена наредба. Ако тужени нема домицил у једној од држава уговорница ове конвенције, или ако се судар десио изван територије тих држава, тужба за одговорност може се подићи пред судском власти места иматрикулације једног

од сударених ваздухоплова. Ако разна оштећена лица подижу тужбе по горњем основу пред судовима у разним земљама, тужени може, пред сваким од тих судова изнети стање укупних рекламација и тражбина, да би избегао да се прекорачи граница његове одговорности. Право подизања тужбе за накнаду штете услед ваздухопловног судара, застарева у року од године дана од дана причињене штете. Ако оштећени докаже да није могао знати било да је штета настала било идентитет одговорног лица, застарелост почиње да тече од дана кад је лице могло да дође до сазнања тих чињеница. У сваком случају право подизања тужбе застарева у року од три године од дана судара, одн. причињене штете. Начин рачунања застарелости, као и узроци укидања или прекида застарелости одређује се законом суда коме је тужба поднесена. Према пројекту, одредбе конвенције о ваздухопловним сударима примењиваће се и на државне ваздухоплове, сем војних, царинских и полицијских. Конвенција ће се примењивати у свима државама уговорницама: а) кад се судар догодио на њиховој територији, и кад је бар један од сударених ваздухоплова иматрикулисан у једној од држава уговорница, и б) ако се судар десио ма где, а сви ваздухоплови који су при њему учествовали су иматрикулисани у разним државама уговорницама.

Као што се из изложеног види, пројект конвенције је заснован на следећим начелима: 1) Најпре је утврђен појам ваздухопловног судара: појам судара је ограничен, с једне стране, на случајеве колизије између два или више ваздухоплова у покрету, и с друге стране, обухваћени су и случајеви у којима и ако се није догодила права колизија између ваздухоплова у покрету, један од њих је оштетио другог, или су се узајамно оба оштетили (на пр. услед ремуа или неког сличног случаја). — 2) Усвојено је начело објективне одговорности у погледу штете коју подносе сударени ваздухоплови, као и у погледу лица и ствари које се налазе, по коме било основу, на дотичним ваздухопловима. — 3) Усвојено је начело објективне одговорности за штете причињене трећим лицима на земљи, сходно начелу усвојеном у чл. 6 Римске конвенције од 29 маја 1933 год. Примена ове две различите концепције на исту материју ваздухопловних судара оправдана је услед различите ситуације у којој се налазе жртве штете у сваком од оба случаја. — 4) Утврђено је ограничење одговорности. Примењујући концепцију, која се може сматрати као опште начело проведено кроз све конвенције које је израдио Међународни технички одбор ваздухопловних правних експерата, у погледу одговорности, и овај пројект је усвојио законско ограничење одговорности за штете причињене сударом између ваздухоплова.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Разрешење службеника који се пензионише по дисциплинској пресуди.

Један од основа, по којима државном службенику грађанског реда служба престаје, јесте и осуда од стране дисциплинског суда на казну отпуштања из службе или стављања у пензију (без умањења или са умањењем пензијских припадљности — §§ 104 и 189 Зак. о чин.). У погледу разрешења од дужности, кад је у питању пензионисање, не поступа се у пракси увек једнако. Питање разрешења пак важно је зато што се према дану разрешења одлучује, докле службенику припадају активне, а од када пензијске припадљности, Ми ћемо приказати неке конкретне случајеве и, прегледавши односне законске одредбе, покушаћемо утврдити, какав поступак треба као правилан усвојити.

1) Чиновник В. И. осуђен је од стране Државног савета, као дисциплинског суда, на казну пензионисања. Пресуда је изречена 11 јуна 1931 и тог дана је постала извршна. Министар је донео решење о пензионисању 12 децембра 1931. У решењу је означено, да се В. И. (који је био суспендован) сматра разрешним 10 септембра 1931 (три месеца од дана извршности пресуде), и према томе признате су му активне припадљности до краја септембра, а пензијске од 1 октобра 1931. С овим решењем сагласила се и Главна контрола под бр. 115575/31.

2) Званичник Б. Ј. осуђен је пресудом Управног (дисциплинског) суда у Цељу на казну пензионисања. Пресуда је постала извршна 16 децембра 1931, а он је био на дужности. Пензионисан је 20 маја, а разрешен 15 јуна 1932. У решењу о пензионисању утврђен је као дан престанка службе 16 децембар 1931, а као дан разрешења 16 март 1932 (три месеца од извршности пресуде), па су активне припадљности признате до краја марта, а пензијске од 1 априла 1932. С оваквим решењем сагласила се Главна контрола, али је Б. Ј. поднео тужбу Државном савету. Државни савет је тужбу одбацио пресудом од 27 септембра 1932 број 27815 с овим образложењем: „... „Тужилац, који је био пресудом управног суда у Цељу, као дисциплинског судз, на дан 16 децембра 1931 год. осуђен на казну пензионисања, истина, није био пензионисан нити разрешен у законом одређеном року, већ тек 20 маја односно 15 јуна 1932 год., али је то с обзиром на одредбу § 106 Ч. З. без утицаја на ствар, јер према овој одредби у случају тач 2 § 104 Ч. З. т. ј. кад је службеник дисциплинском пресудом осуђен на казну стављања у пензију, служба престаје, не како тужилац тврди, даном стављања у пензију, већ од дана извршности пресуде, а у најбољем случају, према другом ставу истог параграфа, последњим даном тромесечног рока од дана пресуде. Пошто исти рок важи и за разрешење (§ 111), то тужилац није могао добити активне припадљности до дана, када је стварно разрешен службе, већ само до краја месеца у коме се сматра разрешен (§ 112). Тужба се дакле има као неоснована одбацити.“

3) Званичник Г. Ј. осуђен је од стране дисциплинског (управног) суда у Загребу на казну пензионисања. Пресуда је постала извршна 21 октобра 1932, а обавештење о томе стигло је управној власти 26 новембра 1932. Решење о пензионисању донето је 4 октобра 1933, а као дан разрешења означен је 21 јануар 1933 (три месеци од извршности пресуде), па су активне припадљности признате до краја јануара, а пензијске од 1 фебруара 1933 год. Главна контрола оспорила је правилност решења у погледу дана разрешења и почетка пензијских припадљности. Државни савет пресудом од 12 јануара 1934 год. број 783, уважавајући тужбу Главне контроле, поништио је министрово решење, с ових разлога: „.....Оспореним

решењем Г у су стављене пензијске припадљности у течај од 1 фебруара 1933 године, сматрајући га разрешеним 21 јануара 1933 године. Међутим то не може опстати, јер по ст. 1 § 106 Закона о чиновничким службеник коме је служба престала по ст. 2 § 104 истог закона, стављен је у пензију истог дана када је донета пресуда. Према томе, а како је Г пресудом управног суда у Загребу осуђен на казну стављања у пензију ст. 2 § 104 — и та пресуда постала извршном 21 октобра 1932 год., требало му је одредити пензијске припадљности од првог наредног месеца, т. ј. од 1 новембра 1932 године. Неосновано је тврђење Министрову у одговору на тужбу да је морао применити ст. 2 § 111 пом. закона јер се тај пропис има применити само у случајевима престанка службе предвиђеним у ст. 2 § 106, а не и по дисциплинској пресуди, који је случај предвиђен у ставу 1 § 105 Чиновничког закона. А како је претходно удаљење Г а пресудом дисциплинског суда постало коначно, то га с обзиром на привремено разрешење од дужности са даном претходног удаљења није требало после пресуде дисциплинског суда нарочито разрешавати дужности на којој није ни био. . . .“

4) Чиновник К. А. осуђен је дисциплинском пресудом Државног савета на казну пензионисања. Пресуда је постала извршна 3 новембра 1933 год., а А. К. је пензионисан указом од 18 маја 1934 год. У решењу о регулисању пензије узет је као дан разрешења 3 фебруар 1934 (три месеца од извршности пресуде), па су активне припадљности признате до краја фебруара, а пензијске од 1 марта 1934 год. Главна контрола оспорила је правилност овог решења својом тужбом бр. 67329/34, али *због другог питања, а не због дана разрешења* и почетка пензијских припадљности, што значи, да се је у том питању сагласила са поступком Министарства.

5) Чиновница Ш. Х. осуђена је пресудом управног суда у Сарајеву на пензионисање. Пресуда је постала извршна 26 марта 1934, а стигла је управној власти 17 априла 1934. Решење о пензионисању донето је 12 јула 1934, а у њему је као дан разрешења узет дан, када је пресуда стигла управној власти (Ш. Х. је већ од раније била удаљена од дужности), па су активне припадљности признате до краја априла, а пензијске од 1 маја 1934 год. С овим се је сагласила Главна контрола под бр. 76019/34.

У свима наведеним случајевима одлука о пензионисању донета је после три месеца од дана извршности пресуде. Управна власт је у четири случаја утврдила као дан разрешења последњи дан тромесечног рока од дана извршности пресуде, а у једном случају дан кад јој је извршна пресуда стигла. Главна контрола сагласила се је с управном влашћу, кад је ова као дан разрешења утврдила дан приспећа извршне пресуде, али се је исто тако сагласила у три случаја, где је као дан разрешења узет последњи дан тромесечног рока, а у једном случају оспорила је правилност оваквог поступка. До Државног савета дошла су само два случаја, где је примењен тромесечни рок, и он се је у једном случају с тим сагласио, а у другом случају није. Али морамо одмах упозорити, да је Државни савет у пресуди, коју смо напред под 2) цитирали, пошао са поставке, да код престанка службе по дисциплинској пресуди служба престаје од дана извршности пресуде, а „у најбољем случају последњим даном тромесечног рока од дана пресуде“. Ово је, с обзиром на јасну одредбу става 1 § 106 Ч. З., нетачно и та нетачност умањује вредност целе пресуде.

Како видимо, у питању о коме је овде реч, немају увек једно одређено гледиште ни управна власт, ни Главна кон-

трола, ни Државни савет. Дакле на свима странама потпуна несталност у примени одговарајућих законских одредаба. При таквом стању ствари, потребно је односне одредбе поближе размотрити и утврдити њихову правилну примену.

Није без интереса видети, какво је стање било до 1 априла 1931 год. јер то може корисно послужити за разумевање садашњих одредаба. По ставу 2 члана 143 Закона о чин. од 1923 год. служба је престајала, ако је службеник пресудом дисциплинског суда осуђен на казну отпуштања или пензионисања. Као ни за остале случмјеве, тако ни за случај престанка службе по дисциплинској пресуди, није било прописано, који се дан има сматрати као дан престанка службе. У питању разрешења и престанка активних припадности одређивао је члан 135 (став 4 и 5) ово:

„По престанку службе, службеник не може сам напустити дужност, него мора бити надлежно разрешен. То се у случајевима отпуштања по пресуди редовног или дисциплинског суда.... мора извршити одмах чим стигне обавештење о извршној одлуци по којој је служба престала, а у осталим случајевима у року од месец дана од дана обавештења. Ако је службеник одсутан, па нема могућности да се редовним путем разреши, дан кад стигне обавештење о извршној одлуци узима се као дан разрешења. Право на припадности активног службеника има службеник до краја месеца у ком је разрешен, или у ком се сматра да је разрешен....“

Ту се код престанка службе по дисциплинској пресуди прави у погледу разрешења разлика између случаја кад се службеник отпушта и случаја кад се службеник пензиониса; ако се отпушта, разрешење се мора извршити одмах чим стигне обавештење о одлуци, а ако се пензиониса, у року од месец дана, пошто обавештење стигне. Као што је својевремено приметио проф. Г. Др. М. Илић (в. „Архив“ за јули-август 1928 год. стр. 126—132), овакво различито нормирање од стране законодавца није разумљиво, да изгледа као да он није имао јасан и одређен критеријум пред очима, кад је прописивао, да ли се разрешење има извршити одмах или у року од месец дана. Али овде нас нарочито интересује факт, да је разрешење у сваком случају везано са моментом кад стигне одлука о престанку службе; пре тог момента не може се извршити. Како за све остале промене службених односа, тако и за пензионисање и отпуштање, законодавац наређује доношење одлука управне власти (указа или решења чл. 114 и ст. 1 чл. 135). Дакле и у случају пензионисања или отпуштања по дисциплинској пресуди није довољна сама пресуда, него је потребна и одлука управне власти, а то је, с обзиром на ст. 3 чл. 135, министрово решење, којим се утврђује престанак службе. Кад се у ст. 4 чл. 135 говори о одлуци, а не о пресуди, ту се мисли на министрово решење. Према томе, службеник који се по пресуди дисциплинског суда отпушта, има се разрешити одмах чим непосредном старешини стигне обавештење, да је донето министрово решење о престанку службе, док службеник који

се по пресуди дисциплинског суда пензионише, има се разрешити у року од месец дана од дана кад то обавештење стигне. Ако је службеник отсутан (удаљен од дужности), узима се као дан разрешења дан кад је старешини поменуто обавештење стигло. Како пак у Зак. о чин. од 1923 год. ни за један случај престанка службе није било прописано, у којем року управна власт има донети потребну одлуку, могла је она одлуку о престанку службе по пресуди дисциплинског (као и редовног) суда донети и после неколико месеци по добијеној извршној пресуди, а како је разрешење зависило од доношења министрове одлуке и њеног саопштења непосредном старешини, разрешење се пре такве одлуке никако није могло извршити. Сама извршност пресуде и њено приспеће управној власти није било довољно за разрешење, па слетствено ни за престанак права на активне припадљности. Такво је стање било по одредбама Закона о чиновницима од 1923 год.

Закон о чин. од 1931 год. задржао је у питању престанка службе неке раније одредбе непромењене, а неке је изменио и допунио. Прво на шта треба обратити пажњу, јесте § 106 у коме је за сваки случај престанка службе утврђено, којег дана служба престаје. Направљена је разлика у основима по којима служба престаје, па је у ставу 1 § 106 сам законодавац утврдио дан престанка службе за случајеве из тач. 1, 2, 8, 9, 10, 14 и 16 § 104. За остале случајеве (којих има 9) законодавац је оставио управној власти за доношење одлуке рок од три месеца (који се рачуна од дана појављеног основа) и одредио да служба престаје на дан доношења одлуке, али с тим, да се, ако надлежна власт одлуку не донесе у законском року, као дан престанка службе сматра последњи дан тромесечног рока. Према томе не може бити спора о самом дану престанка службе. За случај пензионисања односно отпуштања по дисциплинској пресуди, речено је, да служба престаје „од дана извршности пресуде“. Ваљда зато што је тако јасно утврдио дан престанка службе, законодавац није сматрао за потребно, да одреди и рок у коме управна власт има својом одлуком утврдити, да је служба престала, а да она одлуку мора донети види се из § 103, где је за сваку промену службених односа предвиђено доношење одлуке управне власти (указа односно решења). Дакле, ма да одлука управне власти мора да се донесе и у случајевима престанка службе по дисциплинској пресуди, законодавац није прописао рок у коме се та одлука има донети, као што је прописао за случајеве из става 2 § 106 (телесна или душевна неспособност, пад под стечај, слабе оцене, навршена 70 година живота и т. д.). Овим утврђујемо, да је у погледу доношења одлуке о престанку службе по дисциплинској пресуди законодавац *остао при шом стању које је*

било под Законом о чин. од 1923 год. Ова констатација чини нам се важна за расправу питања о разрешењу од дужности.

У погледу разрешења од дужности § 111 садашњег закона одређује ово:

„По престанку службе, службеник не може сам напустити дужност; него мора бити надлежно разрешен. То се у случају отпуштања по судској или дисциплинској пресуди мора извршити одмах чим стигне обавештење о извршности пресуде по којој је служба престала, а у осталим случајевима § 104, осим тач. 8 и 9, најдаље у року од месец дана од дана кад је његовом непосредном старешини стигло обавештење о одлуци о престанку службе. Ако службеник није на дужности, на нема могућности да се редовним путем разреши: дан кад његовом непосредном старешини стигне обавештење о одлуци о престанку службе узима се као дан разрешења..... У случају другог става § 106, ако надлежна власт у тамо одређеном року од три месеца не донесе одлуку о престанку службе, као дан разрешења сматра се последњи дан тога тромесечног рока.“

Како видимо у погледу разрешења службеника који се по пресуди дисциплинског (као и редовног) суда има отпустити, садашњи закон отступа од ранијег стања. Као што смо напред показали, раније се је службеник у оваквом случају имао разрешити одмах чим стигне обавештење о *министровом решењу* којим се утврђује престанак службе; сада пак није потребно чекати решење, него се разрешење има извршити и пре тога т. ј. чим стигне обавештење о извршности пресуде по којој служба престаје. Ако службеник није на дужности, дан кад непосредном старешини стигне то обавештење (о извршности пресуде) узима се као дан разрешења. По § 112 пак припадности активног службеника следују (као што је било и по ст. 5 чл. 135 ранијег закона) до краја месеца у коме је службеник разрешен или у коме се сматра да је разрешен. Дакле, у *случају отпуштања* ни разрешење ни престанак активних припадности не зависи од одлуке управне власти којом се утврђује престанак службе. Све то наступа већ на основу обавештења о извршности судске пресуде, а одлука управне власти, било да се донесе одмах или после краћег или дужег времена, само констатује, да је служба престала тог и тог дана, али нема утицаја на разрешење и слетствено ни на престанак права на активне припадности.

Али ситуација је сасвим друкчија, кад је реч о пензионисању. Ту је законодавац остао при ранијем стању. У ставу 1 § 111 изречно се издваја само случај отпуштања по пресуди (издваја се и случај губитка држављанства и напуштања дужности, али ту је други разлог и то нас овде не интересује), док се за све остале случајеве, т. ј. и за пензионисање по пресуди дисциплинског суда, одређује, да се разрешење има извршити у року од месец дана од дана кад старешини стигне обавештење о одлуци о престанку службе. За све ове случајеве предвиђа се и ситуација, кад службеник није на дужности (јер је болестан, суспендован и т. д.); тада се сматра да је разрешење извршено оног дана кад је старешини стигло

обавештење о донетој одлуци. У питању разрешења, дакле, законодавац изједначује службеника који има да се пензиониса по дисциплинској пресуди са осталим службеницима који се пензионисају по било ком другом основу. Према томе док није донета одлука о пензионисању, не може бити говора о разрешењу, а док тога нема, нема ни престанка права на активне припадности. То је оно нормално што се предвиђа у ставу 1 § 111 и у § 112. Али за разлику од осталих случајева, обухваћених ставом 2 § 106, где је законодавац прописао рок за доношење одлуке, он тај рок није прописао и за случај пензионисања по дисциплинској пресуди, па излази, да би се службеник, који се има пензионисати по том основу, могао дуго времена по извршности пресуде држати као непензионисан и неразрешен. До тога се мора неминовно доћи, кад се став 1 § 111 и § 112 примене дословно, без везе са ставом 2 § 111. Али ми се не заустављамо на овоме; оваква дословна примена нас не задовољава, већ желимо показати, да и овде треба водити рачуна о тромесечном року из става 2 § 106 и става 2 § 111.

У ставу 1 § 106 нормирано је, за девет случајева престанка службе (тач. 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, и 15 § 104), да управна власт има донети одлуку о престанку службе у року од три месеца од дана појављеног основа за престанак службе, а ако је не донесе, сматра се, да је служба престала последњег дана тромесечног рока. Шта више, тај последњи дан тромесечног рока сматра се и као дан разрешења (ст. 2 § 111). Дакле, ако се службеник пензиониса због болести или због навршених 70 година, одлука о пензионисању има се донети у року од три месеца од дана констатоване неспособности односно од дана навршене 70 године живота. Ако се не донесе, самим истеком тромесечног рока престаје служба (§ 106), престаје рачунање времена за пензију (тач. 3 § 119), сматра се да је извршено разрешење (ст. 2 § 111) и престаје право на активне припадности (§ 112). Све то наступа без обзира на то, што одлука о престанку службе није благовремено донета. Ради потпуности овог излагања треба истаћи, да, и ако се одлука донесе при истеку тромесечног рока, разрешење се мора извршити до краја тога рока, јер се у ст. 1 § 111 каже, да се у случају кад је одлука донета у законском року, службеник има разрешити у року од месец дана од дана кад старешини стигне обавештење о донетој одлуци, али с тим, тај једномесечни рок „не може прећи последњи дан тромесечног рока из другог става § 106“. Примењено на конкретне случајеве, то изгледа овако: Х. У. је навршио 70 година живота 20 маја; тог дана је наступио основ за престанак службе и одлука о пензионисању има се донети до 20 августа. Одлука буде донета 5 јула и обавештење стигне старешини 12 јула. Старешина има времена за разрешење све до 12 августа и ако тада изврши разрешење,

службеник ће имати право на активне припадности до краја августа. Али ако одлука буде донета 5 августа и обавештење стигне старешини 12 истог месеца, он неће имати за разрешење рок од месец дана (у ком би случају службеник имао право на активне припадности до краја септембра), него ће морати службеника разрешити најдаље 20 августа, јер тог дана истиче тромесечни рок од дана појављеног основа за престанак службе. Или овај случај: Н. Н. је ван дужности због болести и 2 јула је комисијски утврђена неспособност за службу. Служба престаје по тач. 3 § 104 и одлука о пензионисању има се донети до 2 октобра. Одлука је међутим донета тек 28 јануара наредне године. Ипак њему је служба престала 2 октобра, тог дана се сматра разрешен, па му активне припадности припадају до краја октобра, а пензијске од 1 новембра, без обзира што је одлука донета тек у јануару (пресуда Државног савета број 12827/33). Из ова два примера видимо, да је тромесечни рок који је прописан у ст. 2 § 106 и ст. § 111, врло значајан. Кад се је појавио основ за престанак службе, законодавац оставља управној власти рок од три месеца за елиминисање службеника из службе, али ако она то не учини, он га сам елиминише оног момента кад истече тромесечни рок. Законодавац на један апсолутан начин забрањује, да се дуже од три месеца задржава у служби и на дужности и опскрбљује активним припадностима службеник, који треба да иде из службе.

Ако то упоредимо са случајем пензионисања по дисциплинској пресуди, констатујемо, да је службеник који се тако пензиониса (т.ј. који иде из службе по казни) и у бољем положају од оних којима служба престаје због болести, због навршених година старости, због навршене године дана на расположењу и т. д. Да би то боље показали, применићемо предње моменте из случаја одласка због болести на случај одласка по казни. Н. Н. је удаљен од дужности и 2 јула постала је извршна пресуда која гласи на пензионисање. Одлука о пензионисању буде донета 28 јануара наредне године и обавештење стигне старешини 4 фебруара. Тај дан се сматра као дан разрешења, па активне припадности припадају до краја фебруара. Према томе службеник за кога је 2 јула утврђено да треба ићи у пензију због болести, може примити активне припадности још најдуже за три месеца (август, септембар и октобар), а већ четврти месец има примити пензијске, које су наравно мање, док службеник за кога је 2 јула постала извршна пресуда са казном пензионисања може примити активне припадности још седам месеци (или и дуже, док се одлука не донесе). За овакво привилеговање службеника који иде у пензију по казни, нема никаква основа, а у § 111 је постављен принцип, да се разрешење има извршити најдаље у року од три месеца од дана појављеног основа за престанак службе, треба узети по ана-

логији, да се и службеник који се пензионише по дисциплинској пресуди, има елиминисати из службе најдаље у року од три месеца од дана извршности пресуде. Ако се одлука у том року не донесе, сматра се разрешеним последњег дана тога тромесечног рока и активне принадлежности престају крајем месеца у коме се сматра да је разрешен. Истина, у овом случају тромесечни рок рачуна се од дана престанка службе, док у осталим случајевима он претходи престанку службе, управо њиме се израчунава сам престанак службе и у толико је службеник који иде у пензију по казни, опет у бољем положају. Али то је само на изглед, јер у ствари основ за престанак службе наступа даном извршности пресуде исто тако као што наступа даном комисијске констатације о неспособности, навршењем 70 године живота, судским решењем о стављању под стечај или старатељство ит.д.

Према свему изложеноме ми налазимо да у закону постоји празнина, што није прописано у ком року управна власт има да донесе одлуку о пензионисању службеника који је пресудом осуђен на казну пензионисања. Ако би се у пракси та празнина оставила непопуњена па ако би се поступало дословно по законском тексту, изашло би, да се такав службеник неоправдано боље третира од оних који су у служби били исправни. Да до тога не би дошло, треба празнину попуњити тако, да се и за случајеве пензионисања по дисциплинској пресуди примени став 2 § 106 (наравно само у колико се односи на рок за доношење одлуке, јер за сам дан престанка службе нема празнине) и став 2 § 111. Али даље од тога не може се ићи. О разрешењу пре донете одлуке о пензионисању, односно пре истека тромесечног рока (ако одлука дотле није донета) не може бити говора, јер би то било противно ставу 1 § 111. Не може се узети, да и у случају пензионисања по дисциплинској пресуди, треба разрешење извршити, чим стигне обавештење о извршности пресуде, а поготово се не може узети као дан разрешења један моменат који пада пре него што је управна власт дошла до сазнања о извршности пресуде, јер извршење по обавештењу о извршности пресуде прописано је у закону *само за случај оштрауштања*, а разрешење пре него управна власт сазна за извршност, није прописана ни за тај случај (зато је свакако погрешна напред цитирана пресуда Државног савета број 783/34, по којој је као дан разрешења узет дан извршности пресуде т. ј. 21 октобар ма да је пресуда стигла управној власти тек 26 новембра). Ако је службеник већ удаљен по решењу дисциплинског суда, не може се узети (као што је Државни савет узео), да га не треба разрешавати после дисциплинске пресуде, јер је у закону јасно речено, да се службеник има разрешити *по престанку* службе, па је изречно предвиђена и ситуација, кад се службеник не налази на дужности. Као што се службеник који иде у пен-

зију због којег другог разлога, а није на дужности, разрешава оног дана кад старешини стигне обавештење о донетој одлуци (т. ј. тај дан се сматра као дан разрешења), тако исто се разрешава (т. ј. сматра се разрешеним) службеник који иде у пензију по казни, а удаљен је од дужности; не може се од овог законом предвиђеног дефинитивног разрешења одустати.

Ловра Перковић,
п. т. секретар.

СУДСКА ХРОНИКА

Случај када се не примењује § 193 већ § 658 г. п. п.

Тужилац је преко поште 31 марта ове године послао одказ стана среском суду. Срески суд је тај одказ примио тек 2 априла.

У тужби је било наведено да је уговорен био рок за одказ у 30 дана. Срески суд је нашао да је овај одказ неблаговремен и зато га је на основу § 658 г. п. п. одбацио.

Тужилац се је жалио на ово решење и окружни суд је поништио ово решење а среском суду је наложио био да цени и наводе у жалби. Поступајући по овим примедбама, срески је суд поново донео исто решење које је пропратио са овим разлозима:

„..... Пропис § 193 г. п. п. не може се овде применити пошто је материја о закупним уговорима специјално регулисана у трећем одсеку Гр. пар. поступка — §§ 655—671 — у коме се одсеку налазе прописи који се нарочито баве роковима у закупним предметима — §§ 655, 658 и 665 г. п. п.

По § 658 г. п. п. да би одказ био пуноважан за дан за који се закупни уговор одказује, мора бити: а) поднесен суду и б) достављен противној страни, тако да противној страни остану рокови из § 655 г. п. п. — Овде се има узети т. 1 § 655 г. п. п., пошто постоји уговорни одказни рок од најмање 30 дана, како тужилац сам наводи.

У конкретном случају, — чак и да се узме да је предаја пошти важила као предаја суду, — што овде не може да буде — није могао бити очуван рок од 30 дана о коме говори § 655/1 г. п. п., јер је предмет у суд дошао тек 2 априла, те би према томе тужена страна имала одказни рок, у најбољем случају, од 28 дана. Овим начином би тужилачка страна једнострано преиначила примљени споразум, а то се не може допустити с обзиром на пропис § 13 г. з.

§ 193 г. п. п. говори о случајевима где снај, који што подноси суду, може своју представку да пошаље и преко поште: он не говори о оним доставама које непосредно интересују другу страну; он не говори о оним представкама до чијег сазнања друга страна има да дође у једном одређеном, уговореном или законском року. О тим представкама говори само § 658 г. п. п, који јасно наређује да одказ има бити не само достављен суду већ и самој противној страни а да, при том, уговорени, као у овом случају, или законски рокови не буду окрњени.

Одказе, каже даље тај законски пропис, који се поднесу тако позно, да се не могу одржати ти рокови, суд ће одбацити закључком по службеној дужности.

Базирајући се на овом законском пропису, суд је и одбацио одказ по службеној дужности, јер је констатовао, да противнику не могу остати недирнутих 30 дана одказног рока, пошто би му одказ могао бити достављен, у најбољем случају само на 28 дана пре дана за који му се отказ врши.

Ако би се пак стало на гледиште да се овде има применити § 193 г. п. п. онда би се отворила врата многим злоупотребима. Довољно би бил одмах послати преко удаљене поште у земљи или иностранству и т

последњег дана, па да се односни рок смањи или потпуно збрише. А ово је баш хтео избећи пропис § 658 г. п. п. када је наредио да се у одређеном року — у овом случају 30 дана — има одказ уручити противној страни како би она дошла до њеног сазнања.

Ово долажење до сазнања о одказу од противне стране, у року, који је уговором и законом стипулиран, закон захтева из простог разлога, да би се у том међувремену дала прилика закупцу да нађе нов стан а закуподавцу, новог закупца. А када би се усвојило гледиште да се рок има рачунати у смислу § 193 г. п. п. од дана предаје одказа пошти, онда би се могло десити да купац односно закуподавац остане без и једног дана на расположењу, те би, на тај начин, купац остао на улици а закуподавац трпео штету због неизданог закупног добра.

Са свега изложенога....."

Душан П. Мишић,
судија Среског суда за град Београд

Поводом једног сукоба месне надлежности

Срески суд у А. примио је кривичну пријаву оштећеног лица, противу одређеног кривца, за дело из § 314. к. з. Вредност украдене ствари је 127.— дин. Оштећени, окривљени и сведоци су са територије Ср. суда у А. Дело је, међутим, извршено на територији Среског суда у Б.

Срески суд у А је по овој пријави одредио усмени претрес, али га је, због извесних сметњи, морао да одложи. После овога, суд је огласио себе месно ненадлежним и доставио цео предмет Среском суду у Б., позивајући се на § 17. кр. с. п.

Настаје питање, да ли Срески суд у А, с обзиром на факт да се упустио у испитивање главне ствари, може, без захтева странака, по сопственој иницијативи, да огласи себе ненадлежним. Управо, поставља се питање до кога момента сам срески суд може да покреће питање месне надлежности.

Месна надлежност је установљена првенствено у приватном интересу. Последница овога је, да се ни странкама ни суду не може оставити право да током целог поступка нападају месну надлежност. Интерес поступка је, да се прописана процедура у циљу окончања ствари проведе брзо. Интерес странака је, да ту процедуру проведе месно надлежни суд. Преношењем надлежности, поступак би се, кад је већ отпочео, одуговлачио због обнављања; странке и сведоци би се излагали непотребном трошку. Због тога је у закону и утврђен моменат до кога се питање месне надлежности може да покреће.

Закон о судском кривичном поступку, у §§ 17—19., одређује месну надлежност судова. За поступак је првенствено надлежан суд оног подручја, у коме је кривично дело учињено. Остале месне надлежности, по месту живљења или хватања окривљеника, супсидијарне су природе и у којим случајевима долазе на место прве закон је прецизирао.

Да би суд, надлежан по месту живљења окривљеника, могао у извесном случају да покрене и спроведе поступак, Крсп у § 17. поставља два услова:

1) Да суд, надлежан по месту где је дело учињено, није већ започео поступак.

2) Да се држ. тужилац, односно прив. тужилац или окривљеник не противе томе.

У поступку код окружног суда, приговор о месној надлежности може да се истиче само до ступања на снагу оптужнице § 211. крсп. Следствено, месна надлежност и од странака и од суда, може да се покреће само до ступања на снагу оптужнице.

У поступку код среског суда, закон не прецизира изречно моменат до кога се може да покреће питање месне надлежности. Али га у одредбама, којима регулише овај поступак, ипак, одређује. Према § 376., крсп.: „На захтев или пријаву према § 375. одредиће судија одмах дан за усмени претрес ствари (§ 382) ако нађе да је надлежан (§ 378)...“ Према § 378 крсп.: „судија ће, чим прими захтев или пријаву овлашћеног лица или власти (§ 375) испитати и утврдити, одмах или по извршењу извиђања, да ли је надлежан.....“

Судија ће, према томе, одредити усмени претрес, тек пошто утврди да постоје све материјално-правне и процесно-правне претпоставке за држање усменог претреса. Следствено, питање месне надлежности, у поступку код среског суда, као предходно питање, има се расправити чим се прими пријава или, у извесним случајевима, по извршеном извиђању, које је наређено искључиво у циљу утврђења месне надлежности. Што значи, да срески судија питање месне надлежности може да покреће најдаље до заказивања усменог претреса. Управо, питање месне надлежности, срески судија има да расправи или одмах чим прими пријаву или, евентуално, пошто проведе извиђање наређено искључиво у циљу утврђивања месне надлежности. А у сваком случају, пре него ли приступи извиђајима у погледу главне ствари. Пропусти ли овај моменат, срески судија нема више права да сам покреће ово питање. Следствено, после тога момента, ни срески суд, надлежан по месту извршења дела, ако није већ раније започео поступак, не може ни да захтева ни да прими надлежност. То право заубудуће припада само странкама и то и њима до одређеног момента.

Према § 393. тач. 3. крсп., пресуда среског судије може се у призиву нападати, поред осталог, и зато што срески судија није био месно надлежан. Што значи, да странке приговор о месној надлежности могу да истичу све до завршетка усменог претреса. Ово је разумљиво, јер у поступку код среског суда не постоји предходни поступак о подизању оптужнице, у коме странке, поред осталог могу да се изјасне и о месној надлежности. У поступку код среског суда, странке сазнају садржину кривичне пријаве или тужбе тек на усменом претресу, па је логично, да тек тада могу да чине приговор у овом погледу.

У конкретном случају, Срески суд у А. надлежан је за покретање поступка по месту живљења окривљеника. Срески

суд у Б., надлежан је по месту извршења дела. Судија Среског суда у А., по пријему кривичне пријаве, заказао је усмени претрес. Предходно извиђање у циљу утврђивања месне надлежности, није наредио, јер није ни било потребно, пошто је у пријави тачно означено и место извршења дела и место сталног живљења окривљеног. Из предмета ове кривице види се: да се код Среског суда у Б. не води никакав поступак противу окривљеног и да странке нису истакле приговор о месној надлежности.

Према томе, судија Среског суда у А., доношењем одлуке о усменом претресу, упустио се у испитивање главне ствари. Самим тим, судија је прећутно примио месну надлежност. Па како Срески суд у Б. није покренуо поступак, а странке нису истакле приговор о месној надлежности, то је једино Срески суд у А. надлежан да до краја води поступак по овој ствари. Заубудуће, преношење месне надлежности могло би да уследи само на захтев странака. Односно, Срески суд у Б. могао би да продужи поступак само ако би то странке захтевале.

Да резимирамо: У поступку код Среског суда, Законик о судском кр. поступку не прецизира изречно моменат, до кога се може да покреће питање месне надлежности. Али, с обзиром на одредбе којима је овај поступак регулисан, тај моменат је, ипак, одређен. Затим овај моменат је различит према томе, да ли питање месне надлежности покреће сам судија или странке. Странке могу да истичу приговор о усменој надлежности све до завршетка усменог претреса (§ 393. тач. 3. кр. с. п.). Сам срески судија питање месне надлежности може да покреће само док се не упусти у испитивање главне ствари, а најдаље до доношења одлуке о одређивању усменог претреса. Ако природа предмета захтева извиђање, онда ваља разликовати двоје: да ли је извиђање наређено у циљу утврђивања месне надлежности или у циљу испитивања главне ствари. Код првог случаја, судија мора питање месне надлежности расправити одмах после завршеног извиђања. Код другог случаја, он је пропустио моменат за покретање овог питања, јер се упустио у испитивање главне ствари, те приговор о надлежности само странке могу да истичу (§§ 376. и 378. крсп.).

Александар Ђ. Пеливановић
судија.

Ratio legis § 418. К. с. п. и његова примена

Пресудом Среског суда на Умци К. п. с. бр. 105/31. од 7.-IX.-1931. год. осуђен је П. Д. из Б. са 25 дана затвора због дела из § 181. К. з. квалификованог по § 181. од. 2. К. з.

Решење Округног суда за округ београдски под К. п. р. бр. 62 од 27.-X.-1931. год., којим је оснажена пресуда Среског суда на Умци, саопштено је осуђенику на дан 11.-XI.-1931. год.

Осуђени П. Д. актом својим од 13.-VI.-1933. г. известио је Окружни суд за округ београдски да је *под шим дашумом* позван од стране извршне власти да почне издржавање казне, па је молио Суд да му у см. § 418. од. 2. К. с. п. одгоди издржавање казне за 3 месеца, јер се позива на издржавање казне баш у време неодложних пољских радова, због чега би имао ненакнадљиве штете.

Државни тужилац, коме је осуђеникова молба послата на мишљење, ставио је предлог да се молба уважи.

Међутим, Окружни суд за округ београдски, на седници већа од 15.-VI.-1933. год., донео је решење да се молилац одбије од тражења са следећих разлога:

По § 418. од. 2. К. с. п. лице осуђено на казну затвора може тражити одгањање казне у року од 3 месеца а изузетно у року од 6 месеци, пошто је пресуда стала на правну снагу.

Пресуда којом је молилац П. Д. осуђен стала је на правну снагу на дан 27. октобра 1931. год., што се види из одлуке призивног већа овога Суда, која се налази у списима ове кривице. Па како је молилац П. Д. тражио да му се одгоди издржавање казне после пуне две године од дана када је пресуда стала на правну снагу, т. ј. 13.-VI.-1933. год., то му се ово тражено одгањање не може одобрити.

Како ово није усамљен случај таквога тумачења од. 2. § 418. К. с. п., а како верујемо да ће се он и убудуће поновити, мислимо да неће бити згорег ако се позабавимо овом приликом двома стварима: самим § 418., а нарочито његовим 2. одељком, и поменути решењем К. п. р. бр. 62/33.

По § 418. од. 1. К. с. п. почетак издржавања казне лишења слободе, која не прелази годину дана, може се на кратко време одгодити ако би осуђенику, кад би се одмах затворио, пропали пољски радови или друга зарада, или би се угрзила исхрана невине му породице или из других важних привредних разлога, а не би било сумње да ће побећи или би за обезбеђење извршења казне дао довољно јемство.

Ratio legis је овде јасан. Законодавац је хтео да осуђеникова породица и његово имање не трпе од могућног лишавања слободе у невреме, већ је створио могућност да осуђеник за време од три, односно шест месеци уреди своје ствари, посврши најглавније послове на своме имању, како његово хапшење, које је већ једно зло, не би повукло за собом пропаст његове породице и његовог имања, што би зацело било још једно а вероватно и веће зло.

Тако *ratio legis*, тако поменути §, а пракса сасвим нешто друго.

По одељку 2. § 418. К. с. п. тражење одгањања Суд може допустити једанпут, и то окружни ако је у питању одгањање дуже од три, а апелациони ако је у питању одгањање дуже од три а највише шест месеци. Да би се о одгањању могло уопште говорити, тражи се да је пресуда постала правноснажна, јер се без правне снаге једне пресуде не може ни говорити о неком издржавању казне па ни о одлагању његовом.

Питање је сад када је осуђено лице дужно да се изјасни у погледу одгањања издржавања казне? Да ли онда када

протоколарно сазна да је пресуда нижег Суда постала правноснажна или онда када га извршна власт *позове на издржавање казне?* Мислимо да није сувишно ако кажемо да се та два тренутка не морају поклапати и да су чести случајеви у пракси да се осуђеник прво извести да је пресуда постала правноснажна, па се тек доцније позива на издржавање казне. Међутим, с обзиром на речи „кад би се осуђеник одмах затворио,“ које се речи налазе у од. 1. § 418., неопходно је потребно да се то питање рашчисти једном за свагда и да се тачно одреди када је осуђеник дужан да се изјасни о искоришћењу права које му је признато у § 418. К. с. п.

Мишљења су у том погледу подељена, али нам се чини да је тачније и у духу саме установе одлагања казне правилније, правичније и логичније мишљење да се осуђенику мора признати право да тражи одгађање издржавања казне тек онда када буде позват на издржавање исте, јер би свако друго решење тога питања, управо те празнине у закону, довело до апсурдности, јер би нас удаљило од *ratio legis* самога прописа.

Ево једног примера. Јанко је кажњен са шест месеци затвора. Пресуда му је саопштена баш у зиму, дакле, кад би он могао издржати казну. Он се жали вишем Суду, али пресуда буде оснажена. Њему се пресуда вишег Суда саопштава усред лета. Он моли да се одгоди издржавање казне за три месеца, а извршна му власт, рецимо, одговори да га она за сад неће лишити слободе, већ кад га буде позивала. После тога акта његове кривике преспавају некако целу годину, и он буде позван на издржавање казне опет некако усред лета. Јанко се позива на § 418. и вели да има пуне руке посла у пољу. Тражи одлагање. И сад иста та извршна власт позива се на то што је он већ приликом саопштења пресуде вишег Суда тражио одлагање, одбија га и затвори. И тако од установе која је унета у закон баш због тежака који нам чини већину у држави, остало је само мртво слово на хартији, јер тој установи недостаје само једна ствар, недостаје то што није јасна!

Да пређемо сад на решење К. п. р. бр. 62/33. У њему се вели да је молилац тражио да му се одгоди издржавање казне после пуне две године од дана када је пресуда стала на правну снагу, а да се то одгађање може тражити „у року“ од три месеца и т. д.

Ево још једног погрешног тумачења тога §! Изрази три и шест месеци односе се у овоме законском пропису на време за које се може одгодити издржавање казне, а не на време у којем се мора шражити то одгађање. То се јасно види из тога што о одгађању до три месеца решава окружни, а о ономе преко три месеца, највише до шест месеци, решава Апелациони суд.

До тога погрешног тумачења дошло је отуда што је у од. 2. § 418. уместо речи *најдуже* употребљена реч *најдаље* и што је „пошто је пресуда стала на правну снагу“ схваћено временски, а не условно.

Установа из § 418. К. с. п. јесте установа коју имају сва модерна законодавства, а о њој је говорио и § 294.

српског К. з. с том разликом што је право одлагања припадало министру правде и што је одлагање могло бити најдуже три месеца.

С обзиром на то што против решења окружних судова о признавању или не признавању благодејања из § 418, нема правног лека, а пошто знамо да се у пракси понављају случајеви слични изложеноме, мишљења смо да је неопходно потребно да се што пре донесе једно законодавно тумачење § 418. К. с. п., јер ће иначе, ако се продужи како се почело, установа одлагања издржавања казне бити код нас само мртво слово на хартији, а не оно што би требало и морало бити: установа без које се наша држава, као земљорадничка земља, не може ни замислити.

Леон А. Амар
судијски приправник

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Julien Bonnacase, professeur à la Faculté de Droit de l'Université de Bordeaux, **Précis de Droit civil**, t. I, 1934, Paris, Rousseau, стр. 528.

Професор Вонпесасе је један од најпознатијих и врло плодан француски правни писац.¹⁾ Уз то ужива глас револуционара у Праву.

Он је револуционар, пре свега, по томе што је највише допринео да се узму у поновни претрес, ослободе од пред-

¹⁾ Да наведемо само његове главније радове: I. *Грађанско право: L'Ecole de l'Exégèse en Droit civil*, Paris, de Bocard, 2e éd. 1924, 1 vol. gr. in-8°; *La philosophie du Code Napoléon appliquée*, Paris, de Bocard, 2e éd. 1928, 1 vol. gr. in-8°; *Supplément au Traité théorique et pratique de Droit civil*, par Baudry — Lacantinerie et divers collaborateurs, Paris, Librairie du Recueil Sirey, t. I—V (1924—1930); *La condition juridique du créancier chirographaire*, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1921, 1 vol. in-8°. II. *Трговачко и поморско право: Droit commercial maritime. Son particularisme. Son domaine d'application et sa méthode d'interprétation*. Paris, L. du R. Sirey, 2e éd. 1931, 1 vol. in-8°; *Traité de Droit commercial maritime*, Paris, L. du R. Sirey, 1923, 1 vol. in-8°; *Traité des sociétés civiles et commerciales de Vavasseur*, 7 éd., en 4 vol. gr. in-8° (En collaboration avec M. M. Moliérac et Rault), Paris, L. des Juris-Classeurs, Ed. Godde, t. I, 1931. III. *Судска и вансудска пракса: Précis de pratique judiciaire et extrajudiciaire. Eléments de clinique juridique*. Paris, L. du R. Sirey, 1927, 1 vol. in-8°; *Précis élémentaire de Procédure civile et voies d'exécution* (en collaboration avec M. Laborde — Lacoste), Paris, L. du R. Sirey, 1932, 1 vol. in-8°. IV. *Правна наука уопште и правна филозофија: Philosophie de l'impérialisme et science du Droit*, Bordeaux, Delma, 1932, 1 vol. in-8°, *La pensée juridique française de 1804 à l'heure présente. Ses variations et ses traits essentiels*, Bordeaux, Delmas, 1933, 2 vol., gr. in-8° (дело награђено са prix Demolombe de l'Académie des Science Morales et politiques); *Introduction à l'étude du Droit*, Paris, L. du R. Sirey, 2e éd. 1931, 1 vol. in-8°; и многи други.

расуда, исправе и допуне основана учења данашње јуристичке доктрине, позната под именом „класичних теорија“.²⁾

Он је револуционар, затим, по начину схватања и излагања Правне науке.

Прву од ових премиса нашег закључка: самосталност и особеност у схватањима, није потребно образложавати после онога што смо навели у вези са „класичним теоријама.“

Оригиналност пак, у излагању Правне науке дошла је тројако до изражаја у радовима проф. Б. Она је се испољила, прво, борбом противу егзегетске школе, њених метода и правног романтизма. Запажајући недостатке ових покрета и одбацујући њихове начине обрађивања Права, наш Професор је, затим, сасвим природно, прихватио, с једне стране, реалистичко и експериментално гледање на ствари, допуњујући га, по потреби, историским чињеницама, а с друге стране, противставио је *коментарима* и *шумачењу права, његово синтетично и научно излагање*. У овом погледу, у погледу научног излагања Правне доктрине, г. Б. је, чини нам се, отишао даље од свих њених претставника у Француској³⁾.

У самом делу, које приказујемо, тежио је, како и сам каже „да групише своја излагања око неколико главних појмова и да слије у једно читаве редове прописа, који, под различитим техничким називима, почивају, у ствари, на истим начелима“. Отуда је он на пример многобројне одредбе, које се односе на разне врсте неспособности (*les incapacités*) усретсредило око четири појма: *ошће неспособности* (*l'incapacité générale*), *нарочите неспособности* (*l'incapacité spéciale*), претстављања (*la représentation*) и помоћништва (*l'assistance*). — Најзад Бонказова особеност у излагању Правних наука испољена је и у прибегавању многим *материјалним* или *техничким средствима*, не би ли обезбедио већу корисност и лакше схватање својих радова. „Већина *Приручника*. пише он у предговору свога *Précis de Droit civil*, су, по некој непрекидној традицији, намењивали исти обим, ако не и исто место, различитим идејама и проблемима, означеним као они који сачињавају суштину те правне

²⁾ Његово гледиште на *правни положај хирограферних поверилаца, његово појимање пуномоћства, управних аката, привилегија, његови погледи на главне установе Поморскога права*, су најбољи доказ за то (са неким од ових погледа — уколико улазе у оквир дела које приказујемо — имаћемо прилике да се, мало даље, позабавимо).

³⁾ Примера ради напомињемо да је он целокупно Поморско трговачко право окупио око пет врста установа: ^{1°} *Les institutions régissant la condition juridique du navire et les rapports de droit dont le navire pris en lui-même est l'objet direct*; ^{2°} *les institutions relatives à la condition juridique des diverses catégories de personnes participant à la navigation et au commerce maritime*; ^{3°} *les institutions dont l'exploitation commerciale du navire est le but immédiat*; ^{4°} *les institutions dont le navire et son exploitation commerciales sont soit l'origine, soit le moyen matériel de réalisation, soit le but médiat*; ^{5°} *les institutions constitutives du crédit maritime*.

гране. Колико питања која су у сваком погледу решена, колико старих препирака без научног и практичног интереса истрајно „узурпирају“ скупоцен простор, за који преклињу развијање права и савремена питања (стр. 1 in fine и 2.).“ Отуда г. Б. избацује из свога *Грађанског права* та непотребна излагања и задржава се нарочито на ономе што он назива „*l'état actuel du Droit civil.*“ Те исте тежње: што већа корисност и схватљивост правних излагања, чине да је наш Професор противу *Увода и Прелазних појмова*, у којима се обично излажу основне и опште теорије: тим се Претходним појмовима и Уводима не посвећује дужна пажња — иако је оно што они садрже од великог значаја; ради истицања те садржине према томе, треба изменити спољни облик објашњавања; у ту сврху, он прибегава експерименталном излагању тј. „à l'union des notions et de leur réglementation.“

* * *

Књига I. *Приручника грађанског права* Г. Б. подељена је на четири дела. Први део, који обухвата четири главе, има за предмете: дефиницију и поље примене Грађанског права; материјални изражај тог права (закони и уредбе, обичаји, наука, судска и вансудска пракса); Школе у Грађанском праву; начела правног тумачења; и доношење закона. Други део, обухвата Лично право; трећи, Породично право и, најзад, четврти део посвећен је Стварном праву.

Ми не можемо да улазимо у детаљна разматрања и приказивања наведеног садржаја. Да би ипак и бар делимично истакли високу вредност прилога, који г. Б. са својим Приручником, чини Науци, ми ћемо укратко бацити поглед на извесне јуристичке установе, које су предмет тог Приручника и у којима долази највише до изражаја стваралачка снага нашег Учитеља.

Хирограферни повериоци. — Доскора је, и готово једнодушно, Јуристичка наука сматрала да су права хирограферних поверилаца обезбеђена имовином дужника посматраном као једна целина. Друкчије речено, порицана је свака веза између права тих поверилаца и појединих добара која улазе у састав имовине дужника. Хирограферни повериоци су, на тај начин, били принуђени, попут универсалних наследника, да трпе померања, — излажења и улажења позитивних и негативних вредности, — која би се десила у тој имовини. Заслуга је г. Б. што се данас признаје погрешност таквог схватања. Он је показао да постоји много тешња веза, но што се обично мисли, између хирограферних поверилаца и појединих добара, која сачињавају активу имовине њихових дужника; одн., да хирограферни повериоци нису универсални наследници, већ последници по нарочијом основу (*ayant-cause à titre particulier*) и да је за тачно одређивање њиховог правног положаја потребно, међу њима, разликовати три групе: 1° хирограферне повериоце са општом и неодређеном

залогом или обичне повериоце; 2° хирограферне повериоце са одређеним залогом (à gage déterminé); и 3° хирограферне повериоце са одређеном залогом (à gage individualisé).

Неповратност закона. — У начелу сви признају да закон, и ако се не одликује повратном силом, ипак производи извесно правно дејство и на неке односе постале пре његовог доношења. Одређивање тих односа и њихово издвајање од правних чињеница на које се један нов звон ни у ком случају не може да примени, препоручује се обично путем разликовања *стечених права и правних ишчекивања*. По г. Б. то разликовање не може да објасни све случајеве неповратности одн. повратности закона које друштвени живот рађа. Ово нарочито важи, тада, када се корист, коју један закон појединцу даје, не састоји из позитивног права или из овлашћења да се нешто уради. Зато он, на место стечених права и правних ишчекивања, предлаже разликовања *конкретних и ајсџтракћних правних ситуација*. Под *ајсџтракћном правном ситуацијом*, г. Б. подразумева „начин понашања, могући и теориски, сваког појединца у односу на један одређени закон“. *Конкретна правна ситуација* је, напротив, „начин понашања ишџо, за једну одређену личност, произилази из једног правног акћа или из једне правне чињенице која је изазвала, у њену корист или на њену штету, примену правила једне правне установе и која је тој личности, самим тим, стварно доделила преимућство и обавезе неразднојно спојене за рад те установе“ (в. Но. 147 и 148). Тако, да закон нема повратну силу ако не дира у конкретне правне ситуације. У противном он је ретроактиван. Овакво решење питања повратности закона задовољава не само са гледишта теорије него и са гледишта праксе, пошто је врло лако правити разлику између поменутих двају ситуација. И заиста, с једне стране, постоји законска претпоставка у корист неретроактивности закона, а, с друге стране, конкретна правна ситуација наступа увек, „кадгод је текст закона, који ју је проузроковао, био примењен у корист или на штету особе која би хтела да избегне подвргавање новом закону“. Из страха да не злоупотребимо љубазност редакције *Архива*, ми не можемо да улазимо у појединости. Али напомињемо да практичне последице примене г. Б. критеријума, на питање које нас интересује, отступају у многоме од оних, до којих се долази на основу разликовања стечених права и правних ишчекивања (в. Но. 154).

Правно лице. — Стваралачки и синтетички дух уваженог Проф. долази јасно до изражаја и у излагањима посвећеним појму правног лица. Тај појам се, по њему, заснива на следећим поставкама: 1° „Морална личност претпоставља постојање *ојшџег интереса*, на супрот физичкој личности, која је изражај скупа интереса неразднојно везаних за сваку индивидуу

и који изискују правну заштиту“. 2^о „Морална личност претпоставља постојање *организма* који је намењен да усретреди напоре другара или употребу општих добара ради остваривања циља који налаже заједнички интерес сваког појединог случаја“. 3^о Чланови или корисници моралне личности треба да имају *свест о заједничким интересима и циљу*, који се има остварити сходно тим интересима. Само, та свест увек не постоји у стварности. У извесним случајевима она се претпоставља (код онога н. пр. који, путем наслеђа акција, ступа у једно акционарско друштво) или је шта више наметнута (код грађана, који служе војску, плаћају порез итд.). 4^о *Признавање постојања моралне личности је*, са гледишта научног и рационалног, *неминовно* „чим једна група или фонд узме на себе у довољној мери облик друштвеног лица“ (*d'individualité sociale*). 5^о *Постоји један једини појам моралне личности*, који је истоветан са појмом правног субјекта. Према томе, постоји, исто тако, нераскидљива веза између појма моралне и појма *физичке личности* (в. № 204—210).

Пуномоћство и претстављање. — Заслуга је г. Б. у многоме, такође што је данашња Правна наука прекинула са уобичајеним неразликовањем појма пуномоћства од појма претстављања у *ужем смислу*, двају грана једног истог стабла: *претстављања у ширем смислу*. „Пуномоћник је... претставник коме је, као сваком претставнику стављено у дужност да ради за другога, *али на основу једног уговора*. Постоје у истини, само уговорни пуномоћници. Шта више, уговорном пуномоћнику је наложено да, за другога, *искључиво изврши правне послове*; по овоме се он разликује од запосленика који, на против, има за дужност да изврши један *материјалан посао*. Појам претставника (у *ужем смислу*) има много шире значење од појма пуномоћника; он садржи, у корист онога коме је уступљен, *право и дужности да врши у исти мах како материјалне тако и правне акције*.“ (стр. 304).

Велико научно и практично искуство, као и самосталност у схватањима, огледа се и у излагањима које г. Бонказ посвећује: правној природи брака, поимању стварних права имовине и привилегија. На жалост, скућеност простора не дозвољава нам да се, са свим тим питањима, мало више позабавимо. Уосталом, верујемо да је оно што смо већ изнели довољно да озбиљно заинтересује наше правнике за једну књигу која, неоспорно, заслужује више него обичну пажњу.

Д-р Ђ. Ж. Мирковић

Д-р Андрија М. Ристић, **Правни положај странаца**, са предговором д-ра Данила Ј. Данића, Београд, 1934, стр. VIII + 133.

Питања из Међународног права, по њиховој социалној, посебно економској важности, постају сваким даном све значајнији проблеми правне науке. То је сасвим разумљиво. Искључивост, подвојеност, изолованост и поцепаност света,

држава и народа водило је правну науку, у главном, обрађивању оних проблема који су се непосредно, тесно и скоро само тicali средине у којој се питање расправљало. Доцније, с развитком односа између народа и држава, са развитком међузависности, или чак и са развитком солидарности, питања постају заједничка, проблеми постају општи. Тада долази до изражаја, или још боље тада се ствара, с једне стране Међународно право а с друге стране Упоредно право. И док прво, идеалистички схваћено, а тако га схвата и третира, у главном, и г. Ристић, посматра проблеме онако како би они изгледали, одн. требали да изгледају у једној међународној заједници, више или мање потпуној, док оно покушава, имајући у виду стање које постоји и факта која делују, да да решења која би била заједничка за све државе и која би најбоље одговарала интересима међународне заједнице, дотле се друго, Упоредно право, задовољава да изложи разне системе и гледишта која о појединим питањима, која интересују све или више држава, имају поједина права. Борба између ове две гране права води се још и данас, али се преимућство Међународног права већ сада све више истиче. И сасвим разумљиво. Са развитком међународне заједнице потреба истих решења о заједничким питањима постаје сваким даном све већа. Али то не значи да ће Упоредно право постати непотребно. Напротив. Да би се у Међународном праву могла донети решења које ће моћи бити примљена од свих држава, потребно је најпре упознати се са решењима која су дотле била усвојена у појединим државама, потребно је упознати се са околностима и чињеницама које владају у појединим земљама, а то је све, као што смо рекли, предмет Упоредног права. Отуда се оно појављује као припремна спрема за обраду питања која сваким даном све више прелазе из области чисто унутрашњег права сваке државе у област Међународног права. Овако је, ако смо тачно схватили идеје и метод рада аутора, и г. Р. поступио у својој књизи, која је, поред Увода и Закључка, подељена на седам глава.

У Уводу г. Р. излаже своје опште погледе на међународну заједницу и Међународно право у опште, задржавајући се нарочито на положају човека као јединке у Међународном и то првенствено у Међународном приватном праву, испитујући ситуације у које, с гледишта Међународног права, може један странац доћи, а које су, опет, предмет Међународног права. У том погледу, обележавајући границе свога рада, г. Р. се задржава, у главном, на правном положају странца у случају његовог боравка у извесној земљи.

Прва глава садржи историски развитак питања о правном положају странца. Излажући систем феудалног доба, аутор налази да је „основ феудалног државног уређења била фактична власт једног лица, било великог газде који се од силног

богатства и сам осилио, било месног претставника некада јаке централне власти који се од ове просто одметнуо као данашњи кинески генерали и свој положај прогласио на-следним“ сматрајући да „док су античке државно правне јединице, градови, биле организоване на основи заједничких предака, дотле је у почетку Средњег Века тај верски или морални елемент потпуно недостајао“. Међутим нама се чини да је основ феудалног државног уређења била заклетва с једне стране васала сизерену, а с друге становника господару, но која је, и то је врло значајно, полагања не само непосредном господару него, посредно, и васаловом сизерену. Само тако се може, мислити, правилно разумети и оправдати појава поделе статута на личне и реалне, од којих први обавезују поданика ма где се он налазио, а други само док је на територији свога господара. С друге стране, не само да на поданику стоји дужност да се покорава положеној заклетви, него и на сваком васалу, који су везани заклетвом према истом сизерену према коме је везан и господар поданика у питању, па чак и на сваком другом васалу који није везан заклетвом према истом сизерену, али који се сви покоравају власти Свете Тројице, лежи дужност да поштује заклетву, а она се, по ондашњем схватању и идејном оправдању феудалног система, у случају изласка из земље, сводила на поштовање личног статута, положену другом васалу. Иначе закључак г. Р. о обнављању персоналитета закона (стр. 15—16) је такав да се са њим мора сложити. — У другој глави аутор расправља питање капитулација у Отоманској царевини, Египту и Кини. Интересантна су излагања г. Р. о престанку капитулација у појединим земљама. Он ту усваја клаузулу *rebus sic stantibus*, чија примена није, ни у теорији, опште усвојена. Ипак, специјално за нашу земљу ово је гледиште врло карактеристично.

Питање општих последица прилива странаца у једну земљу аутор третира у трећој глави, и то је, по нашем мишљењу, свакако најактуелнији и најинтересантнији део рада. Изучавати правне институције, а не обратити пажњу на економска факта која су било изазвала било дошла као последица института у питању, претстављало би заиста недостатак. Обрадити потпуно питање са тога гледишта, као што је то урадио г. Р., значи велику добит за вредност целокупног рада. — У даљим главама обрађена су питања о правним установама односећим се на странце, о приватно правном и јавном правном положају странаца. Као актуелно данас се поставља питање о праву странаца на непокретности, напосе на обалама Јадранскога мора, те оно ни до данас није коначно расправљено. Одлучнији став аутора у овом питању требало је да допринесе његовом рашчишћавању.

Књига г. Р., претставља странану обраду питања о правном положају странаца онако како се оно посматра, у

главном, у теорији. Имајући увек у виду гледишта појединих законодавстава о појединим питањима, г. Р. се не везује ни за једну концепцију и покушава да сва решења прокритује с гледишта интереса међународне заједнице. Он у томе успева, и ако мислимо да је свака глава теориских излагања морала да буде праћена и излагањем територијалистичке концепције нашег законодавца о тим питањима.

Д-р Борислав Т. Благојевић

БЕЛЕШКЕ

Giorgio Del Vecchio, Ricordano Alberico Gentili, Roma, 1934., 7 pag.

Г. Г. Del Vecchio, проф. Римскога Универзитета, јесте у данашњој Италији један од најјачих представника правне философије: његова дела из те области су многобројна, веома цењена и чувена (в. н.пр. његово важно дело: *Sui principi generali del diritto*, Modena, 1921). Пре четрнаест година Г. Del Vecchio покренуо је часопис: „*Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto*“ (одакле је горња његова расправа оштампана: Anno XIV. — Fasc. I.) који је доспео до међународнога гласа. (Часопис издаје Г. Дел Векио у сарадњи са колегама Г. Г. проф. Felice Bataglia, Siena, Giacomo Perticone, Ferrara, Giuseppe Capograssi, Sassari и adv. Arrigo Salone, Александрија — Египат). Г. Del Vecchio познат је читаоцима „Архива“ не само из приказа његових радова (специјално од стране проф. Г. Др-а Ђ. Тасића) него је још „Архив“ (Септ. 1933.) донео и једну расправу „Криза Правне Науке“ коју је Г. Del Vecchio написао нарочито за „Архив“ (на италијанском а Г. Ђ. Тасић врло лепо превео на наш, српски, језик) из које су се читаоци „Архива“ могли уверити о оригиналности и дубини мисли њенога аутора. (В. у вези са овом студијом и рад Г. Дел Векиа: *Stato e società degli Stati*, Milano, 1932—X: то је реферат г. Дел Векиа на „XX Riunione della società italiana per il progresso della scienze“, Milano, settembre 1931—IX. „Estratto dal I volume degli atti“ истог Конгреса. Г. Del Vecchio ту се, нарочито, позива на дело познатог немачкога правника и правнога философа: Lasson-a, *Princip und Zukunft des Völkerrechts*, Berlin, 1871., као и на књигу напољитанскога професора и професора Академије Међународнога Права у Хагу, Г. Cavaglie-

ri-a, *La rinnovazione del diritto internazionale e i suoi limiti*, Barcelona, 1931., и: Garner-a, *Recent developments in international law*, Calcutta, 1925.). Г. Del Vecchio је (исте, прошле, године) долазио и у Београд, када је учинио посету Правном Факултету који му је, са својим деканом, Г. Др. Ж. Спасојевићем, приредио пријам према његовом високом научничком рангу.

Ова студија Г. Дел Векиа јесте један помен италијанском правнику из XVI. и XVII. Века *Албериху Ђентили* (он је умро 19. Јуна, 1608. год. н. к.). Г. Del Vecchio је, најпре, објавио, у познатом италијанском листу: „*Corriere della Sera*“ (Милано, бр. од 27. Јула прошле год.), једно писмо у коме је, противно тврђењу многих писаца (то стоји чак и у „*Enciclopedia Italiana*“, Vol. XVI, pag 582) да је А. Gentile умро и сахрањен у Оксфорду (Christ Church, Chiesa Cattedrale di Christo) где је последњих година живота био професор на Универзитету, несумњиво доказао да је А. Gentile преминуо и сахрањен у Лондону (у једној старој и малој цркви: St. Helen Bishopsgate). У осталом, на ово је већ била скренута пажња и у „*Rivista di filosofia del Diritto*“, 1933. У Лондону је, још 1877. год., подигнут и један споменик А. Gentili-у („un monumento nella Chiesa di S. Elena“). У Италији је то учињено тек 1908. год., у месту његовога рођења (San Ginesio), а род. 1929. („nell' anno VIII dell' Era Fascista“) постављена је спомен-плоча на Универзитету у Maserata а мало доцније и на Универзитету у Perugia где је, као и у Оксфорду, студирао правне науке.

Речено писмо у „*Corriere della Sera*“ било је повод да Г. Дел Векио напише, у своме часопису, овај помен италијанском правном научнику из кога помена ми видимо овде извесна, важнија, места.

Као што се види из расправе Г. Дел Векиа, Италиани немају само заслуге за оснивање Науке Међународнога Прив. Права (та Наука почиње са Bartolus-ом, професором Универзитета у Болоњи, 1313. или 1314—1357., и Школом Статута да, у XIX. Веку, добије полета са Школом, опет Илианском, Персоналитета Закона у Међун. Приватнога Права којој је на челу био Pasquale Fiore) него и у Међународном Јавном Праву. Истина, узима се да је Науци о Међун. Јавном Праву поставио темељ Холањћанин (Delft) Hugo Grotius (De Groot, 1583.—1645.) својим славним делом: *De iure belli ac pacis* (у раду: *Mare liberum* био је устао против Енглеске превласти на мору) али његов претходник овде био је А. Gentili тако да и он, А. Gentili, долази међу осниваче Модернога Међународнога Јавнога Права („uno dei massimi fondatori del moderno diritto internazionale, noto anche come glorioso precursore del Grozio“), мада је, примењује Г. Del Vecchio у својој научничкој објективности, и сам А. Gentili имао овде претходника, као, на пр., Италиан Pietro Belli и Шпањолоц Vittoria ed Ayala. Колико је и сам Grotius уважавао А. Gentili-а види се из Prolegomena његовом, Grotius-овом, горе наведеном делу (§. 38.). А. Gentili допринео је, вели Г. Дел Векио, више него сви други („pio forse di ogni altro“) модерној систематизацији речене Науке, примени строжијега правнога критериума. А. Gentili је утврдио доктрину „sulla immunità degli ambasciatori“ (о имунитету страних посланика), начело поштовања „per la proprietà dei nemici non combattenti“ (својине непријатељских небораца) као и територије неутралних земаља. У кратко, А. Gentili „abbia in buona parte aperto la via al Grozio e a tutta la scienza moderna nel campo del diritto internazionale“ (отворио је добрим делом пут Гроциусу и свој новој науци на пољу Међународнога Права.

О А. Gentili постоји прилична литература као: Alessandro De Giorgi, *Della Vita e delle opere di Alberico Gentili* (Parma, 1876.), Giuseppe Speranza, која је написао једну цењену књигу о А. Gentili (Roma, 1876.), Antonio Fiorini, *Di Albergo Gentili e del suo diritto di guerra* (Livorno, 1876.), који је, такође, дао и италиански превод главнога дела А. Gentili-а: *De iure belli* (Livorno, 1877.), M. Thamm, *Albericus Gentilis und seine Bedeutung für das*

Völkerrecht (Strassburg, 1896.), H. Nézard, *Les fondateurs du Droit international* (Paris, 1904.). Г. Erskine Holland, велики енглески правник, „Uno dei successori di lui nella cattedra di Oxford“, почео је, 7. Новембра, 1874. године, (н. к.), своја предавања (из Међун. Јавнога Права) једним говором посвећеним „al nostro grande connazionale“, каже Г. Дел Векио. Г. Е. Holland је дао, такође, један превод дела: *De iure belli* од А. Gentili-а, од кога је изишло ново издање 1877. год.

*

А. Gentili и Grotius, да додамо што и од своје стране, оснивали су и основали Међун. Право на начелу међусобне независности и суверености држава као услов слободе свакога народа (представљених, тада, династијама које су сматране у исти мах као носиоци државне суверености: доба монархискога апсолутизма на Европском Континенту), без чега се народи, по њиховом схватању, не ба могли, у својим карактерним особинама, развијати (Француска Револуција пренела је државну сувереност са династије на народ а у међународним односима тражила националну државу т. ј. слободу народности слично слободи појединаца). Доцније, у XIX Веку, када је принцип међународне државне суверености, услед честих сукоба и ратова којима је тај принцип одводио (и морао одвести по оном природном закону да свака слободна, независна, сила тежи да се прошири и у простору и времену при чему се судара са другим таквим силама), почео био да даје негативне резултате (онако исто као и начело слободе појединаца), појавила се је теорија да је идеја о међународној државној независности и суверености погрешна (као и слична идеја у односима појединаца) и да државе нису међусобом независне и суверене. То је нови период Међународнога Права, Само, та идеја о ограничењу држава није добила своју санкцију: сви међународни акти а посебице они о изборном суђењу (ту долази и Хашки Суд установљен Пактом Друштва Народа, од 28. Јуна, 1919. год.) немају, у крајњој анализи, друге санкције до слободне воље дотичних држава. Јер, у самој ствари, принцип међународне државне суверености остао је и даље ведирут (у њега не дира ни Пакт Лиге Народа: напротив, он га изречно одржава, в. чл. 10. Пакта: „l'intégrité

territoriale et l'indépendance politique" чланова Лиге: в. Dr. Karl Strupp, *Documents pour servir à l'histoire du Droit des gens*, t. IV 1-ère partie, Berlin, 1923., S. 157 и 158) и његова ограничења, у овој другој фази развоја Модернога Међународнога Права, само су *теориске* природе (као и морална правила међу појединцима која немају друге санкције до наше воље односно савести). Довољно је бацити само један поглед на све већи данашњи међународни хаос и све веће претње миру па се о томе уверити.

И зато мора доћи трећи и последњи период у еволуцији Модернога Међун. Права а то је: потпуно укидање правнога начела међународне суверености Држава и његова замена, у Европи (ми се задржавамо само на нашем Копну), системом Савезне Европске Државе (Bundesstaat, Etat fédéré) а то значи, као што смо већ имали прилике то рећи и на другом месту, укидање, у Европи, Спољашњег т. ј. Међународнога Права (јер, Међународно Право то је државна међународна сувереност или међународна државна сувереност то је Међународно Право) на чије место има да дође Унутрашње Европско Право т. ј. *право, санкционирано*, Право (санкционисано том Савезном Европском Државом). *Престанак* Међународнога Права то је *мир* међу народима односно *мир* међу народима то је *ирестанак* Међународнога Права. Између тога двога има да се бира. Tertium non datur.

Ж. Перић

Проф. Д-р Ђосиф Фаденхехт, Уједнакљиване Облигационног Права вѣ Славјанскитѣ Дѣржави, Софија, 1933. (Отдѣленъ отпечаткъ отъ „Юридическа Мисль“, 1933, Книга IV). Стр. 8.

Г. Д-р Јосиф Фаденхехт, ред. проф. Права на Универзитету у Софији, долази међу најбоље и најистакнутије цивилисте и у опште правнике у Бугарској. Његово дело о Бугарском Грађ. Праву има не само вредности за бугарске правнике него је, осим тога, један знатан прилог Словенској правној књижевности уопште. Расправа Г. Фаденхехта чији наслов смо горе исписали и од које има, уз њу, и један кратак извод на француском језику јесте кореферат Г. Фаденхехта Првој Секији Првога Конгреса Правника Словенских Држава одржа-

нога од 8. до 10. Септембра прошле године у Братислави (Чехословачка). У истој Секији било је на дневном реду и питање о изједначењу Облигационога Права Словенских Држава. Главни извештац (le rapporteur général) за исто питање био је познати пољски правник, Г. Dr. Roman Longchamps de Bérier, проф. Универзитета у Лавову а Г. Фаденхехт кореферент, le corapporteur. За нашу државу реферисао је, такође као кореферент, Г. Д-р Видан О. Благојевић чији извештај [и од њега има један опширнији резиме (le résumé) на француском] објављен је у органу Југословенских Судија: „Правосуђу“, Београд, 1933. [да подсетимо да је исти извештај штампан и у „Bulletin“-у Францускога Друштва за Упоредно Законодавство (Société de Législation comparée), Париз, 1934.].

Опште начело за целокупно Приватно Право, аутономија воље појединца, нарочито може да има широку примену у Праву Облигационом (Тражбеном). Јер, у тој правној области воља човечја у стању је, много више него у другим областима Приватнога Права, да ствара и створи без обзира на спољашњи свет. Приватно Право се често упоређује са егзактним наукама, специјално са наукама математичким (алгебром и геометријом), а због својих утврђених принципа (сличних законима из Материјалне, Физичке, Природе) али и зато што су, и у њему као и у математици, могуће најразноврсније комбинације и конструкције, пошто у том Праву сама воља појединца игра моћну, и главну, улогу а то, нарочито, као што рекосмо, вреди за Облигационо Право. Онако исто као што геометар може да повлачи какве год хоће фигуре односно онако исто као што математичар може, н. пр., да каже: узмимо да количина *a* значи извесну кућу, или да светлост прелази у секунди не триста хиљада километара (колика је у ствари њена брзина) него један милион километара а у сврси његових извесних извођења на тој хипотези и да се, тако, креће у једном нереалном да не кажемо фантастичном свету, исто тако два појединца могу да се сагласе на нешто што не одговара стварности. Н. пр., Primus изјављује да нешто дугује Secundus-у, мада му у ствари ништа не дугује (ако ту изјаву Secundus прихвати, што једино зависи од његове воље, имаћемо поклон), или поверилац да призна-

ње да му је дужник дуг исплатио и ако то фактички не стоји (ту ће бити случај отпуста дуга) итд. Или, узмимо једну читаву серију правних послова познату под именом симулованих (привидних) послова (Scheinfrechtschäfte) где уговорачи представљају трећим лицима да извесна чињеница (симуловани правни посао) постоји и ако је она, у истини, н. пр. само једно алгебарско *a* под којим они произвољно схватају онога чега, у ствари, нема.

Отуда би, најлакше, било извести изједначење Светскога Права у Облигационом Праву (много лакше него, н. пр., у Праву Стварном где је воља човечја много ограниченија, јер ту су пресудни и елементи спољашњега света: тако, не може бити државине самом вољом, *animus*-ом, већ је ту потребан и *corpus*, материални предмет над којим има воља да врши свој утицај, *le pouvoir, die Beherrschung*; или, не може, такође, бити ни стварнога права без једне *ствари*: ми узимамо овај израз у смислу новије правне терминологије а не у смислу оне старије које се држи Аустриски и наш Грађ. Зак., §. §. 285 и 182.). То значи да би се, тако исто, са најмање тешкоће дало унифицирати и Словенско Право код Облигационога Права: требало би само да се законодавни чиниоци сложе односно рационалистичких конструкција у овоме правном пољу где они могу по вољи повлачити своје законодавно-геометријске линије. Тако су учиниле Француска и Италија чији делегати су, 1927. год., израдили један Нацрт Европскога Облигационога Права (в. о томе Нацрту предавање Г. Непри Саритант-а, проф. права Парискога Универзитета, на II-ом Конгресу Пољских Правника, Варшава, 1929. год., објављено у варшавском часопису: „Thémis polonaise“, 1930., наведено и у кореферату напред поменутоме Г. В. Благојевића).

Г. Фаденхехт је зато да се, у изједначењу Облигационога Права за чије прописе вели да су способни за интернационализацију („... les normes du droit des obligations des divers peuples sont, par leur nature même, aptes à être internationalisées...“), не треба ограничити само на неколико држава етнички блиских једна другој него ваља да то изједначење обухвати земље целог Европскога Копна (са искључењем земаља англо-саксон-

скога права). У том правцу требало би радити на кодификацији Облигационога Права у духу једне синтезе законодавних система латинских и немачких (где спада и Право Аустриско и Швајцарско). Г. Фаденхехт указује овде на Пољски Нацрт Законика о Облигационом Праву који представља један врло озбиљан покушај ове врсте и који би могао бити од веома велике користи за једну такву синтезу.

„Међутим, вели даље Г. Фаденхехт, с обзиром на садашње стање унутрашњих кодификација у Југославији, Пољској и Чехословачкој, постало је већ немогућно предузети изразу једног заједничког законика за словенске земље представљене на Братиславском Конгресу. И зато би било изlišно (*inutile*) да Бугарска, приликом евентуалне ревизије свога закона о облигационом праву на основи француско-италијанскога система, напусти овај систем и прими Пољски Нацрт (као што је познато, Пољаци су израдили један Нацрт тога Права — *наша примедба*: то не би отклонило разлике у односу на Чешко и Југословенско Законодавство и довело би (само) до једног прелазног (*intermédiaire*) и привременог зближења (*rapprochement*) са Законикима ових двеју последњих словенских земаља“ (*op. cit.*, стр. 7.). Г. Фаденхехт није за предлог (истакнут од стране кореферента Г. Благојевића) да се у државама словенским, изузимајући Бугарску, аустро-немачки систем на коме у великој мери почивају облигациона права тих држава замени системом француско-италијанским, предлог базиран „на претпоставци да би овај последњи систем одговарао више правном менталитету словенског народа“ (*op. cit.*, стр. 7. и 8.). Овде ћемо приметити да, што се тиче изједначења закона у нашој Држави, оно се врши бар колико је у питању Приватно Право, и Материјално и Формално, у толиком обиму у смислу Аустро-Немачкога Права, да се то „изједначење“ пре може назвати просто проширење, из југословенских области раније Аустро-Угарске Монархије, тога Права на целу Југословенску Државу. Са напуштањем доказнога система Срп. Грађ. Суд. Пост. од 20. Фебруара, 1865. год. и рецепцијом доказнога система Аустр. Грађ. Суд. Пост. (*Zivilprozessordnung*) од 1. Августа, 1895. год. (н. к.) ишчезао је, ваљда, и последњи траг утицаја Францускога

Права у реченој области на наше законе (док, опет, узаконење, на целокупној нашој територији, новог, тј. Аустрискога, Грађ. Законика, то не учини са оним одредбама Срп. Грађ. Законика које је Српски Законодавац узео из Франц. Грађ. Законика специјално Измене и Допуне његове од 5. Маја, 1864. год.).

Као закључак свога кореферата, Г. Фаденхехт предлаже да задатак Првога Конгреса Правника Словенских Земаља буде у томе да постави на једну здраву научну базу припремне радове који би се састојали из критичких упоредних студија („au moyen d'étude critiques comparatives“) и који би тежили унификацији Облигационога Права целе Континенталне Европе (op. cit.). Предлог који би показивао да Г. Фаденхехт страхује да једно етапно правно изједначење у Европи тј. изједначење које би се прво тичало земаља исте расе не одведе једној расној аутархији штетнијој и опаснијој, с погледом на груписање снага, него националне аутархије. (Као што је систем европске равнотеже, груписањем Великих Европских Сила у два табора, довео до једног рата много огромнијег него што би то било без система груписања држава).

Ж. Периф.

Prof. Dr. H. von Weber, Internationale Strafgerichtsbarkeit, Ferd. Dümmlers Verlag, Berlin u. Bonn, 1934., 176 Seiten. Овај опсежан рад о Међународном Кривичном Правосуђу познатога немачкога правника, Г. проф. Dr. H. von Weber-а, изишао је, пре краткога времена, као 40. свеска (Heft) збирке: „Völkerrechtsfragen. Eine Sammlung von Vorträgen und Studien“, begründet von Heinrich Pohl und Max Wenzel. Herausgegeben von Max Wenzel (Erlangen, Deutschland). У овом одличном делу Г. Weber-а није реч о Међународном Кривичном Праву (о тој правној дисциплини имамо опсежан рад истакнутога францускога правника, Г. адв. Maurice-a Travers-a, професора на Хашкој Академији за Међународно Право: *Le droit pénal international*, 5 vol., 1920.—1922. Paris), него 1) о оним кривичним делима које треба, због њихове специјалне важности (у негашивном смислу, разуме се) за међународне односе, сматрати као међународна кривична дела („Das internationale Verbrechen“), где, специјално,

долазе радње које иду на то да изазову рат а, на првом месту, сам нападни рат (Angriffskrieg). 2) О уређењу једног међународног правосуђа за таква дела (слично Сталном Суду Међународне Правде у Хагу установљен уговором — Пактом — Друштва Народа). Као што видимо, питања од великога значаја по међународни мир и са којим стоје у вези међународни споразуми о ненападању (les pactes de non — aggression), поименце Pacte Kellogg-Briand (од 27. Августа, 1928. год.) и Пакт о ненападању закључен прошле године између Совјетске Русије и Пољске као и између прве и Држава Мале Антанте (ови последњи уговори, од 3. Јула, 1933., Лондон, садрже и дефиницију међународнога „напада“, према формули Г. N. Politis-а).

Питање о међународним кривичама и о кривичном међународном правосуђу заинтересовало је правнике нарочито после Великога Рата (1914.—1918.). Г. Weber помиње овде: Pella (Румунија: в. његову значајну књигу: *La criminalité collective des États et le Droit pénal de l'avenir*, 2. éd. 1926., као и: *La répression des crimes contre la personnalité de l'État*, предавања у Академији за Међун. Право у Хагу, t. 33.), Saldaña (Шпанија: в. његова предавања на Академији за Међународно Право у Хагу: *La Justice pénale internationale*, t. X.), Donnedieu de Vabres (Француска), Politis (Грчка: *La justice internationale*, 2. éd., Paris, 1924.; *Les nouvelles tendances du Droit international*, Paris, 1927.: од овога последњег дела има и енглеско издање: *The new aspects of International Law*, у „Pamphlet series of the Carnegie endowment“, Nr. 49., 1928.), Caioyanni (Грчка), Roux (Француска), Dumas (Француска: *De la responsabilité internationale des États à raison de crimes ou de délits commis sur leur territoire au préjudice des étrangers*, 1930) Bustamante у Sirvién (Куба: *La Cour permanente de justice internationale*, франц. превод од Г. Paul Goulé, Главнога Секретара — Secrétaire général — Друштва за Упоредно Законодавство у Паризу). Додаћемо, од своје стране, рад Г. E. S. Rappaport-а, пољскога правника (потпредседника де l'Association internationale de Droit pénal и потпредседника де Bureau international pour l'Unification du Droit pénal): *Le problème de l'Unification internationale du droit pénal*, 1929., као и његову

монографију: *Propagande de la guerre d'agression comme délit du droit des gens*, Varsovie, 1929. („*Revue Pénitentiaire de Pologne*“, Annexe N. 13.).

О књизи Г. Weber-а која је један прилог од велике вредности питању у њој расправљаном говорићемо опширније у једном од наредних бројева „Архива“.

Ж. М. Перић

Међународни Институт за јавно право у 1934 години. — Годишње заседање Међународног института за јавно право отворено је 5 октобра 1934 год. у Паризу, под председништвом Г. Николе Политиса. Претседник је поднео скупу објављене публикације Института, и то: шести годишњак Института, под уредништвом главног секретара Г. Б. Миркин—Гецевиха, који у једној великој књизи од 900 страна садржи све јавноправне законе и уставне текстове објављене у 1933 год. у свима земљама Европе и Америке. Сем Годишњака, Институт је објавио и шест монографија из области јавног права: Општа начела немачког административног права од Ф. Флајнера; Политичку граматику од Х. Ласкиа; о Чиновницима од П. Стајонова; о Демократији од Р. Лауна; Расправу о парламентарном раду од Жозефа Бартелемиа и О судској контроли администрације од Р. Бонара.

Отварајући ову сесију Института, претседник Политис је пожелео добродошлицу присутним научницима и нагласио значај радова Института у наше доба великих преображаја, кад се у више држава парламентарни режим замењује диктатуром.

Кад се прешло на научни рад, најпре је Г. Ханс Келзен саопштио свој реферат о диктатури странака. Он је изнео заједничке тачке и разлике између фашистичке и болшевичке диктатуре. Њима је заједничко стапање странке и државе. Различито је код њих то што је болшевизам социјалистичка диктатура а фашизам буржоаска диктатура. Сви говорници у дискусији која се развила по овом реферату слагали су се у мишљењима да је диктатура корак у назад према хиљадугодишњем развоју јавног права. Коментаришући Келзенове идеје о диктатури странака, Г. Политис је скренуо пажњу на најстарији појам странке, по коме је странка скуп појединаца што проистичу из клиентеле

једног човека, или сачињавају ту клиентелу. Према тој концепцији диктатуре, диктатор, кад дође на власт, задовољава амбиције својих пријатеља, и додељује најбоља места својој клиентели. Садашње диктатуре у извесној мери се приближују овом схватању странке. И у томе је извесно назадовање у погледу претставе коју западњачки духови имају о карактеру и развоју политичких странака. Али најинтересантније питање је какве изгледе за будућност има режим страначке диктатуре. Данас такви режими се јављају као манифестација политичких болести. Ако те болести нису заразне, може се чекати оздрављење. Али ако су заразне, мора се потражити начин да се избегну опасности од заразе. Ако ови нови режими нису политичке болести, ситуација је много озбиљнија. Ипак, Г. Политис мисли да и ови режими морају претрпети знатну еволуцију. Они се заснивају на две неостварљиве идеје. Најпре, идеја владе једине странке не може да траје: владе које су на власти теже да у странку обухвате цео народ. Затим, и ако су антидемократске, оне не одбацују ауторитет народа и претендују да остварују народне аспирације. Стога може бити ови демократски захтеви неће остати само проста фикција, каква су данас у тим режимима. Најзад, што се тиче њиховог одбијања да учествују у животу међународне заједнице, и то ће се, неизбежно, пре или после, ублажити: да би задржали такво држање, било би потребно да нови режими располажу таквом материјалном силом према другим народима, какву не могу постићи; у скорој будућности, они ће морати да се подвргну минимуму међународних закона и да уђу у ток међународног живота.

Затим је вођена дискусија поводом реферата париског професора Жоржа Села о теорији међународне владе. Г. Сел је изложио своје мисли да данас као и свагда међународно друштво и друштво у државама су у ствари исто друштво, састављено од истих појединаца са истим организацијама и обавезама. Пошто је изложио најважније тачке еволуције овог друштва, задржао се на разликовању рата и полиције, што данас значи нарочито значајан напредак. Идеје Жоржа Села прихватили су Х. Келзен и Н. Политис, док је А.

Алварез изнео више замерака, истичући нарочито немогућност да се данас створи једна међународна полиција.

На трећем месту претресан је реферат Г. Гаскон и Марена о дискреционој власти. Известилац у свом опширном реферату пориче апсолутну дискрециону власт. Г. Гаскон Жез је приметио да вршење дискреционе власти не треба ономогућити претераном контролом. У ствари, у наше доба тешко је порицати потребу дискреционе власти. Услед техничког непознавања, парламенат се не може бавити многобројним питањима, и врло често се ограничава на доношење општих начела, остављајући управној власти бригу да издаје техничка правила примене. У прилог свог гледишта Г. Жез је навео француски закон о фискалној реформи од 9 јула 1934 г.

Најзад, последњи реферат у току ове сесије поднео је Г. Алехандро Алварез, о основним правима појединца и удружења. Он сматра да

треба приступити ревизији Декларације права од 1789 год., с једне стране проширујући права појединаца, а с друге стране гарантујући права социјалних група. У новој декларацији треба поменути и дужности грађана, да би им се дао међународни карактер. У дискусији по овом питању истакнуте су тешкоће доношења једне међународне Декларације права човека, с обзиром на разлику ступња еволуције разних земаља. Г. Миркин Гецевић подвлачећи интерес проблема из реферата Г. Алвареза, предложио је да се проучи упоредно питање индивидуалних слобода, како се примењује у разним државама.

Седнице овог заседања Института посетио је велики број научника, дипломата и новинара, што доказује да је Међународни Институт за јавно право и својим саставом, и својом методом рада и својим публикацијама постао истински међународни центар научног усавршавања модерног јавног права. П.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду), 1934, бр. 9. — Д-р Душан Суботић: Нови потези немачког кривичног законодавства. — Драгић Н. Солдатовић: Један касациони суд за целу земљу. — Душан Ж. Јанковић: Судска надлежност и § 151 од. 1 ст. 2 зак. о шумама. — Д-р Матија Белић: Замјеници адвоката на расправама. — Радован М. Јелић: Суђење у осуству окривљеног. — Боривоје Ј. Франтловић: Примена грађанског парничног поступка у административном спору. — Предраг Јовановић: О примени чл. 17 закона о личним именима. — Д-р Борислав Т. Благојевић: Однос колективних и појединачних уговора о раду.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу), 1934, бр. 17—18. — Д-р Душан М. Суботић. — Сергиј Н. Трегубов: Тајна писма. — Јован Стефановић: Одлуке општинских одбора. — Милорад М. Влашкалин: Казна затвора и реформа закона о истузима. — Братислав М. Белошевић: О правним лековима у кривичним делима. — Тел. К. Јанковић: Служба велосипедиста у жандармерији. — Ива М. Кчалчевић: Прва полицијска радио-телеграфска станица у Централно-полицијској школи. — Божидар Д. Маринковић: О оверавању рукописа или потписа (легализација) по закону о судском ванпарничном поступку за Краљевину Југославију од 24 јула 1934 год. — Ј. Р. Пражића: Јон о постављању општинских капетана.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу), 1934, бр. 9. — Д-р Фердо Чулиновић: Антонин Ранда (1834—1934). — Стојан Јовановић: Први скуп судија Краљевине Југославије. — Д-р Адам П. Лазаревић: Положај и улога судије у савременој држави. — Д-р Иван Бизјак: О сиромашки правци. — Витомир Петровић: § 620. Зак. о пост. у грађ. парницама. — Д-р Људевит Шварц: Да ли одговара за погонске обвезе секвестар, који води цијело подужење? — Михајло Виноградов: „Надлежност за испитивање уверења по уредби о заштити земљорадника“. — Јован Ђурчија: Утицај францускога грађан. законика на србијански грађан. законик. — Стеван Бранковић: Границе кажњиве уреде и клевете. — Милић Комненовић: Побачај се мора строго казнити. — Светислав Ј. Поповић: О превари у виду заната. — Драг. Ж. Милосављевић: О компетенцији окружног суда за доношење решења о обустави кривичног поступања по § 108-II к. п. — Филип Ћосић: Докле

има места одустанку од предлога за гоњење код кривичних дела код којих се поступак покреће и води по предлогу оштећеног лица а у случају одлагања претреса?

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ u Ljubljani), 1934, šte. 7.—8. — Dr. Gregor Krek: Anton Randa (1834—1934). — Prof. Lapaјne: Potreba nove tožbe (odvzete, actio tollendi). — Dr. Rudolf Sajovic: Izvršba in devizni predpisi. — Dr. Boris Furlan: Iz novije italijanske pravne filozofije. Giorgio Del Vecchio. — Lapaјne: Dve reminiscenci na Rando. — Janko Polec: Anton Randa in Josip Kranjc.

НОВЕ КЊИГЕ

J. M. Péritch, prof. à l'Université de Belgrade et à l'Académie de droit international de La Haye, **Une nouvelle forme de pouvoir absolu**. V Praze, 1934, p. 31. Zvláštni otisk z Randova Jubilejního Památníku.

J. M. Péritch, **L'Unification législative en Yougoslavie**. Conférence faite le 6 nov. 1933 à la Faculté de Droit et à l'Institut de Droit Comparé de l'Université de Lyon. Lyon, 1934, p. 201—243. Extrait de la „Revue de l'Université de Lyon“.

J. M. Péritch, **Fédération européenne**. (D'un participant au IIIme Congrès international de Droit pénal de Palermo). Extrait du t. IV du recueil: „Le Séquestre de la propriété privée en temps de guerre“, Paris—Genève, 1934, p. 5.

J. M. Péritch, **Gli elementi non giuridici nel diritto**. Roma, 1934, p. 5. Estratto dalla „Rivista internazionale di Filosofia del Diritto“ (Anno XIV, Fasc. IV—V).

Д-р Адам П. Лазаревић, судија и хон. наставник универз., **Савремени правни проблеми**. *Расправе и чланци*. Београд, 1934, стр. 200. Издавачко и књијарско предузеће Геца Кон а. д.

Alexander Maklezow, Prof. in Laibach, **Strafrechtsnovelle in Jugoslavien**. Sonderabdruck aus der „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft“, Bd. 54, S. 256—260.

Dr. Mehmed Begović, Universitätsdozent (Beograd), **Allgemeine Übersicht über die Entwicklung und die Prinzipien der islamitischen Ehe**. Sonderdruck aus „Moslemische Revue“, 10. Jg., II 2—3, S. 16.

Д-р Јосип Весел, одветник у Сарајеву, **Право на исправку по закону о штампи**. Реферат на VI скупштини Конгреса правника Краљевине Југославије у Загребу дне 7-IX-1934. Стр 18.

Уредник **Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ** Власник у име Правног факултета
 Д-р **ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ**
 15, Алекс Ненадовића, тел. 27173 и 28014 47, Његушева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“ Кнез Михаилова улица бр. 3
 Тел. 21-450 Живојина Д. Благојевић, Кондина 10. Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIV ДРУГО КОЛО

25 Новембар 1934

КЊИГА XXIX (XLVI) Бр. 5

L. DUGUIT-EVA ГЛЕДИШТА О СУБЈЕКТИВНИМ ПРАВИМА

Поводом њихове анализе од стране Г. Октавиана Јонеску

Већ од краја XVIII. Века води се врло жива дискусија у правној науци о томе какав је правни карактер субјективних права. Све правне и правно-философске школе које су се јавиле после Велике Француске Револуције расправљају овај проблем, једновремено са решавањем о томе какав има да буде правни положај јединке. Различита схватања о односу између индивидуе као такве и објективнога правнога поретка налазе најјаче средство за своје оправдање у поставци о правном карактеру субјективнога права, и отуда сви су, овде, можемо рећи, у праву са свога гледишта.

Тај проблем је нарочито и врло исцрпно претресао чувени француски писац Léon Duguit, који је стао на гледиште да субјективно право не припада индивидуи као таквој већ да оно само постоји преко ње а у корист друштва. Зато је врло интересантно проучити закључке до којих је дошао одлични млади правник, Г. Octavian Ionescu, у своме делу Léon Duguit et le Droit subjectif^{*)}. Сматрамо за корисно да, са неким својим скромним опажањима, изнесемо те резултате пред наше правнике.

Г. Јонеску је приврженик оних правних аутора који су за систем субјективних права (а то су правници индивидуалистичкога схватања у Праву), дакле, он је противник школе, основане, смемо, мислимо, рећи, пок. Léon Duguit-ем (деканом и професором Правнога Факултета у Бордо-у), која сматра субјективно право: „comme une notion métaphysique qui doit être bannie de la science du droit et comme un élément antisocial en contradiction avec le principe de solidarité“ (као један ме-

^{*)} Octavian Ionescu, docteur en Droit de la Faculté de Paris, licencié en Philosophie, *Léon Duguit et le Droit subjectif*, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1932., 9 pages. Ову студију Г. Октавиана Јонеску, о чијој је изврсној докторској тези (са истом темом: о субјективном праву) „Архив“ говорио у једном од својих бројева из ове године, објавио је познати и добро уређени часопис париски: „Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique“ (№ 1—2, 1932), часопис коме је на челу један од најистакнутијих професора Правнога Факултета у Паризу, Louis Le Fur (часопис је покренут релативно скоро: Г. Le Fur је заслужан, такође, и за оснивање научне установе: Institut International de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique који издаје свој „Annuaire“, Годишњак).

тафизички појам који треба прогнати из правне науке и као један противдруштвени елеменат у противречности са начелом солидарности): навод по Г. Јонеску. По L. Duguit-у, оно што се назива субјективним правом није никакво лично овлашћење имаоца права којим би се он могао аутономно (суверено) користити у смислу у коме он то хоће, а могао би се, према своме нахођењу, и не користити, него је тако звано субјективно право само једна *правна ситуација* („la situation juridique“) створена, законом, да би појединци, из те ситуације као из једне погодне позиције, могли што боље послужити друштву. „...Стварна разлика између субјективне правне ситуације и субјективнога права била би ова: док субјективно право треба да буде сматрано као моћ за остварење извесног интереса*) у границама закона, субјективна правна ситуација представља се као систем дужности. Не може бити говора о власти човека над човеком него само о друштвеним функцијама стављенима у службу идеје солидарности“ (навод по Г. Јонеску). Г. Јонеску износи, од своје стране, аргументе против овакве концепције субјективнога права, позивајући се, у исто време, и на ауторе од гласа као што су F. Gény, G. Ripert, Gaston Richard. Г. Јонеску наводи специјално дело Г. René-a Capitant-a: *Introduction à l'étude de l'illicite. I. L'impératif juridique* (thèse, Paris, 1928.) који се теоријом Duguit-евом бави у последњој глави своје књиге са насловом: „La querelle du droit objectif et du droit subjectif“ (Свађа објективнога и субјективнога права).

* * *

Дискусија која се тиче карактера субјективнога права (т. ј. да ли је то једна *индивидуална* власт онако како су то схватили Римљани, творци, тако да кажемо, Приватнога Права и како се субјективно право и данас, већином, схвата или је то само једно средство стављено, државом, у руке појединаца у оној сврси коју томе средству одређује школа Duguit-a и његових следбеника) може се ставити у ред оних правних дискусија које се, у самој ствари, крећу око: *de lege lata* и *de lege ferenda*.

Субјективно право, онако како се оно данас у опште узима, јесте једна установа која *постоји*, једна *lex lata*. Ма како да се, од стране правника, дефинише субјективно право (било да се усвоји Windscheid-ова Willenstheorie, теорија воље, било Ihering-ова теорија интереса), у сваком случају оно значи једну *власт* признату, Објективним Правом (законодавцем, Државом), појединцима а она им је призната у циљу њиховога сопственога одржања (егзистенције) и усавршавања. Односно употребе (или неупотребе) те власти титуларима (субјектима, подметима) права остављене су одрешене

*) Интереса самога подмета права, разуме се, додајемо ми.

руке — начело аутономије воље појединаца у приватно-правним односима (ми на те односе овде поглавито и мислимо: што се тиче субјективних права у Јавном Праву в. Слободан Јовановић, *О Држави. Основи једне правне теорије*. 3-ће издање, Београд, 1922., стр. 120. а 126. и, ту наведену, правну књижевност о томе питању): та аутономија или слобода појединаца ограничена је само потребама јавнога поретка и јавнога морала (§ 13. Срп., чл. 6. Франц. Грађ. Зак.). Јер, по овој, индивидуалистичкој (буржоаској), концепцији о друштву, појединци ће најбоље напредовати, ако се они оставе сами себи, што значи да ће тада и само друштво, које је само један скуп, збир, појединаца, ићи најсигурније ка Прогресу. Отуда, субјективно право није ни најмање метафизика (оно је једна стварност која води стварним и добрим резултатима) нити нешто антидруштвено (пошто, видесмо мало час, оно, у крајњој анализи, значи социални напредак).

Duguit-ево правно схватање то је, напротив, *de lege ferenda*. Оно би се овако, мислимо, дало резимирати. Није друштво збир појединаца који би само механички били једни поред других поређани (слично једном стаду оваца): осим бића човек, има још једно социално биће, *друштво*, нешто друго него човек и нешто *изнад* њега. То што се друштво састоји из појединаца не смета да оно, психолошки, није исто што и појединци (можда оно није ни органски исто само што би *органска* веза између појединаца ту била невидљива). И човечји организам састављен је из разних органа па опет се он као целина од њих одваја и разликује. Због тога се не може рећи, као у Школи Индивидуализма, да напредак *бића човековога* значи и напредак *друштва* бића, јер су то два разна бића. И зато ако се стане на гледиште да је *главно* напредак друштва — а то је, свакако, и индивидуалистичко гледиште, пошто би човеку опстанак био изван друштва немогућан (без обзира на то како је друштво постало: да ли уговором, међу дотле слободним појединцима, па било да се то узме, према J. J. Rousseau-у и Школи Природнога Права, као историска чињеница било као претпоставка слично Vaihinger-овом: „Als ob“, или је оно један природни процес независан од људске воље) — не може се задржати установа субјективних права. И, заиста, како се појединци не могу посматрати друкчије него као солидарни делови једне целине за чију судбину су они везани или, боље, чија судбина је и њихова судбина (управо, свега је, у Човечанству, једна судбина, судбина Човечанства, друштвена: индивидуалних судбина, независних и одвојених од ове опште и једине судбине, нема), то би било нелогично појединцима дати нека субјективна права, неку слободу и аутономију, од којих би они могли чинити какву год хоће

употребу без обзира на евентуално штетно дејство те употребе (односно неупотребе) по целину т.ј. по друштво.

Према овоме, нема *права* него само *дужности*, дужности појединаца у погледу друштва кога, истина, не би било да није њих, појединаца (нема целине без делова који је састављају), али без кога се, такође, ни човек не мање не да замислити. И са овога становишта L. Duguit сасвим основано вели да је појам субјективнога права антисоцијалан. Субјективно право то је, казали смо, право (и дужност) свакога појединца да ради само за себе, да једино води бригу о себи, не мислећи, ако то неће, на своје ближње, на остале појединце т. ј. на друштво. У овом систему друштвене организације, систему субјективнога права, појединац би могао непосредно ићи и против интереса целине (могао би, нпр., попалити своје жито или сено, ако за то не би добио жељену цену, као што се фактички дешава баш у ово доба, могао би, као велики поседници, један комплекс својих добара — шума — одредити за своје уживање, мада толике породице немају ни једног квадратног метра земљишта, ит.д.). То би било далеко од друштвене солидарности која треба да буде основно начело у држави, темељ и *ratio* сваке правне норме.

Али, ово што предлаже Школа: „Својина као социјална функција“ (*propriété-fonction sociale*) није, као што видимо, ништа друго него социјалистичка односно колективистичка доктрина, ништа друго, дакле, него предлог да се садашње индивидуалистичко-буржоаско друштвено уређење замени уређењем колективистичким (то је већ учињено у Совјетској Русији), то је дакле, једном речи, нешто *de lege ferenda* и ни најмање то не значи, као што би излазило из критике појма субјективнога права од стране L. Duguit-а и његових следбеника, да је тај појам, као *lex lata*, чисто метафизички појам, појам погрешан. *Lex lata*, субјективно право, тај појам није ни најмање неоснован, само ако усвојимо систем индивидуалистичкога уређења: он је ту сасвим на свом месту, логичан, реалан. Питање је само је ли друштвено *добар*, питање које се не поставља једино ту него код сваког закона: сва законодавна политика и састоји се у томе да се доносе ваљани и корисни закони. Тешкоћа је само та: да се зна шта је овде *добро* и *корисно*? То зависи од схватања (*Weltanschauung*-а): наиме, да ли смо за индивидуалистичко или колективистичко друштвено уређење, да ли смо, код овога питања, за *de lege lata* или за *de lege ferenda*?

Око тога се, у битности, окреће цело ово питање односно природе субјективних права. L. Duguit је: *de lege ferenda* а његови противници па, дакле, и Г. Јонеску: *de lege lata*; другим речима, L. Duguit је, у суштини, *колективист* а Г. Јонеску *индивидуалист*. Сваку ствар треба назвати њеним правим именом да не би, у дискусији, било никаквог неспоразума и ми смо то овде и покушали учинити.

То је разлика између L. Duguit-а и Г. Јонеску а сличност је међу њима та, као, у осталом, уопште међу индивидуалистима и колективистима, што нам ни једни ни други, ни индивидуалисти ни колективисти, и ако, код обојих, идеја *друшћивенога најрејшца* представља најважнији моменат, не објашњавају: *у чему се састаји ујраво шај најредак?* Они нам, и једни и други, кажу само да друштво тежи *нечему* али *чему*, ту су нам остали дужни одговора.

Ипак је велика заслуга L. Duguit-а што је, својим умним радовима, допринео ширењу уверења о штетности система субјективних права, штетности не само у унутрашњим односима, у самим државама, него и у њиховим спољашњим односима. Субјективно право и уопште *јраво* значи немилосрдну материалистичку борбу међу члановима једне и исте државе а, споља, значи националне утакмице како психолошкога тако и економскога реда (национални империализми), утакмице које су један од главних, а, можда, и једини, узрок међународних крвавих сукоба, ратова. Јер, као што по индивидуалистичко-буржоаском схватању, постоји субјективно право појединаца, тако исто, по том схватању, постоји и *субјективно јраво народа* са сврхом сличном оној којој се тежи установом субјективних права појединаца т.ј. са сврхом усавршавања појединих народа, сврха која, као што то бива у односима друштва и његових чланова, води једновремено напретку Човечанства. Ако, истина, субјективно право народа може, услед утакмице коју подстиче међу њима, да проузрокује сукобе и ратове, то ипак, тврде идивидуалисти, креће општи напредак Човечанства, јер, у тој утакмици и борби, надрладаће најбољи народи и расе а то, бесумње, значи усавршавање Човечанства. У самој ствари, ми знамо, и цела историја нас томе учи, да је то само теорија: да би међународне борбе и ратови значили напредак Човечанства. (Из тога би излазило да су инвазије Хуна и Авара и њихови војнички успеси у Европи кренули културу напред: њихове победе значиле би, дакле, победе најбољих народа!). Напротив, ратови су увек били само периоди застоја и назатка у развоју Човечанства. И зато идеју дужности која има, у Унутрашњем Праву, да замени идеју права, треба пренети и на Право Међународно: народи, као делови оне велике целине која се зове Човечанство, имају не субјективно *јраво* да се старају само о својим интересима и о своме снажењу (нарочито војничком) него имају *дужности* да, сагласним и солидарним т.ј. *мирним* и *мирољубивим* радом, допринесе прогресу целине, Човечанства. Истина је: да напредак Човечанства то је напредак његових делова а није истина: да је напредак једног, ма кога то било, народа напредак у исти мах и Човечанства (напротив, може да буде сасвим обратан). Дакле, L. Duguit-ева доктрина јесте, једновремено, и прилог идеји међународнога мира. (Мада, и овде као и када је реч

о друштвеном напретку, остају нам дужне одговора обе Школе на питање: у чему се управо састоји напредак Човечанства?).

* * *

Међутим, ма како се схватао карактер правне норме и начин њеног *садржајнога* постанка па чак и онда када се узме да садржину правнога правила стварају својом вољом појединци („..... la volonté, qui par son pouvoir de création apporte un changement dans l'ordre juridique“: воља која својом творачком моћи доноси промене у правном поретку: навод из горње студије Г. Јонеску), а то је оно што се зове правни обичај или народна правна свест, ипак је несумњиво, мислимо, да законодавац нема само једну чисто *техничку* улогу која би се састојала у томе да он, у параграфе, просто пренесе правне норме чија се садржина налази већ створена у народу. Осим те улоге којој је задатак да се тим нормама да *санкција* (иначе, без те, државне, санкције, и правни обичаји и правна свест народна не би имали више практичнога значаја него прописи морала), законодавац има још једну улогу, и то врло важну, а та је да те норме које представљају само једну *сирову материју* (une matière brute) обради и да им потребну *форму* (облик) после чега ће оне тек постати прави, *државни*, закон, прецизан и обавезан. Законодавац је, да то и овога пута поновимо, и ту један *стваралац*, у смислу онога стварања које постоји код уметности, када она материјал пружени јој од стране природе облачи у форму благодарећи којој тај материјал добија своју праву вредност. И законодавац је уметник. И у колико је форма коју реформатори дају социјалним појавима савршенија, у толико су и они реформатори већи. И зато што је облик (форма) коју је Исус Христос дао друштву — мада су људи још далеко од остварења Хришћанскога Идеала — најсавршенији, и сматрамо да је Исус Христос највећи реформатор т. ј. највећи уметник. Али, да потсетимо на то и овом приликом, законодавац је стваралац не само на начин овде изложени (ту је закон заједничко дело народне масе и законодавца, као што се уметничко дело састоји из материје и рада уметника) него је он често и *садржајно* творац закона а то је онда када он *рационалистички* прописује правна правила одвојено и независно од правне *еволуције*. Ако се не варамо, и Г. проф. Ђ. Тасић, у својој сугестивној студији штампаној у „Annuaire de l'Institut international de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique“ — 1934—1935. Travaux de la Première Séssion“, под насловом: *Le Problème des Sources du Droit positif* [Librairie du Recueil Sirey, Paris, 1934, pages 9 (расправа је отуда и посебно оштампана)], додељује држави односно законодавцу (индивидуалностима) знатно већу улогу, код стварања правних правила, него чисти еволуционисти, иако, ра-

зуме се, и Г. Тасић признаје, ту, и друштву (појединцима у маси) карактер чиниоца у виду правних обичаја и народне правне свести. (В. овде, посебице, став: „Cela n'exclut pas non plus l'importance de la rationalisation des procédés d'expression de la réalité du droit, problème pouvant jouer un rôle considérable dans la société actuelle“, стр. 238., т.ј.: То не искључује, тако исто, важност рационализирања код начина изражавања стварности права, проблем који може да игра знатну улогу у данашњем друштву; и, још више, став: „Il résulterait de là que les sources formelles joueraient un rôle tout passif, seraient réduites à la signification de moyens techniques plus ou moins appropriés. Mais un tel point de vue ne répond pas à la réalité, et nous voulons le souligner ici. *Les sources formelles ont une efficacité indépendante*“, стр. 236., што ће рећи: Из тога би излазило да би формални извори играли једну сасвим пасивну улогу, били би сведени на значај техничких средстава више или мање адекватних. Али, такво гледиште не одговара стварности и ми то хоћемо да овде подвучемо. *Формални извори имају своју независну ефикасност*“; в., такође, и примедбу на стр. 238: потсећамо да стране у посебним отисцима ове расправе Г. Тасића нису посебно пагиниране него према пагинацији „Annuaire-a“).

Колика је, пак, ерудиција Г. Јонеску, поред његове индивидуалности и солидности у резонувању и аргументацији, види се и из списка дела којима се је, при своме раду, служио и која ми наводимо овде (после дела Г. R. Capitant-а већ цитираног): L. Duguit, *Traité de Droit constitutionnel*, 3. édition, Paris, 1927, t. I.; *Etude de Droit public I. L'Etat. Le droit subjectif et la loi positive* (1901); *Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'Etat* (1908); *Les transformations générales du droit privé depuis le Code Napoléon* (1912); L. Le Fur, *Droit individuel et droit social, Coordination, subordination ou intégration* („Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique“, 1931); Gaston Richard. *Le positivisme juridique et la loi des trois états* (исти часопис, 1931); Georges Gurvitch, *L'idée du Droit social. Notion et système du Droit social. Histoire doctrinale depuis le XVII siècle jusqu'à la fin du XIX siècle*, Paris 1932; L. Le Fur, *Le fondement du droit* (Revue: „Les Lettres“, 1925); G. Richard, *La Sociologie juridique et la défense du droit subjectif* („Revue philosophique de la France et de l'étranger“. 1912); Roger Bonnard, *Léon Duguit. Ses oeuvres. Sa doctrine* („Revue du Droit public et de la Science politique“, 1929); Noajiro Sougyujama, проф. Унив. у Токију, „који се је, такође, бавио овим питањима и који је узео став противан теоријама Г. Léon-а Duguit-а, подржавајући субјективно право“ (навод по Г. Јонеску); C. D. Bunge, *Le Droit, c'est la force* (trad. française par Emile Desplanque, Paris); R. Bonnard, *Droit naturel et Droit positif* („Revue internationale de la théorie du droit“, Brno, 1928—1929) и *L'Ordonnement juridique* dans les „Mélanges Hauriou“, Paris,

1929; Nicolas Coumaros, *Le rôle de la volonté dans l'acte juridique* (Préface de Mr. le Prof. Roger Bonnard), Paris, 1931 (thèse de doctorat, université de Bordeaux); François Gény, *Science et technique en droit privé*, t. IV; Georges Ripert, *Abus ou relativité des droits* („Revue critique de législation et de jurisprudence“, Paris, 1929); Louis Recasens Siches, *Il concetto di diritto subiettivo innanze alla filosofia giuridica* („Rivista internazionale di filosofia del diritto“, Roma, 1927); L. Le Fur, *Précis de droit international public*, Paris, 1931; Paul Cuche, *Conférences de Philosophie du droit*, 3e conférence: *Réalisme et conceptualisme juridiques*, Librairie Dalloz, Paris, 1928; Léon Michoud, *La théorie de la personnalité morale et son application en droit français*, Paris, 1924; Francesco Ferrara, *Teoria delle persone giuridiche* (dans „Il diritto civile italiano“ publié sous la direction du professeur Pasquale Fiore) Napoli — Torino, 1915.

Ж. М. Пернџ

НЕКОЛИКО МОДЕРНИХ СТРУЈА У ЕКОНОМСКОЈ ТЕОРИЈИ

Увод. — Рат и поратне прилике удариле су свој печат свима странама живота свију народа. Ипак се можда најјасније осећа тај печат на економској страни тог живота. Зато има право *Ј. Пленге* који је већ 1919 год. у „*Stammformen der vergleichenden Wirtschaftstheorie*“ казао да година 1914 значи преокрет у економској историји, и да с њоме почиње ново доба нашег економског живота“.

Преокрет у економском животу утицао је такође на економску науку. Она је почела да са нарочитом пажњом проучава нове проблеме које је живот учинио актуелним. А дубоке промене у *структури* савремене привреде (у новчаним системима, у концентрацији индустрије и банкарства, у монополизацији која утиче на цене, у синдикалним и политичким организацијама радничке класе и њиховом утицају на надницу и друге дохотке, у општој политизацији привреде, тако да *социјална* економија која је у историјском развитку економске науке дошла на место политичке економије, опет постаје *политичка*, итд.), нарочито тешка економска криза последњих година (са падом и диспаратетом цена, смањеном унутрашњом и спољном трговином, нечувеном кроничном беспослености итд.) и читав низ нових покушаја реорганизације народне привреде на новим принципима — све је то у економској науци довело до *примања практичних проблема*.

Али тиме се никако не умањује значај *чистиог* сазнања у економској науци. Баш тешки практички проблеми траже савета и помоћи од објективног строго научног сазнања. *Рене Гонар* завршава предговор своје „*Histoire des doctrines*

économiques“ овим речима: „кад се магла спушта на море, баш тада има компас своју вредност“. А чисто сазнање јесте управо такав компас који помаже да се ориентишемо у густој магли којом је завијен садашњи економски живот народа.

У подручју чистог економског сазнања имамо две струје. Једна истражује оно, што је у економским појавама *ојшше, ијишшино, понављајуће се*; утврђује и формулише *правилности* које постоје упркос свију променљивости економског живота; поставља или боље описује *законе* (*νόμοι τῆς οἰκονομίας*). У том смислу прва је струја *номошейска* (*Винделбанд*) или боље *номографска* (*Чујров*) или, што је исто, *теориска*. А она нам уједно објашњава утврђене правилности тиме што их изводи из извесних *узрока*. У том смислу та је струја *каузална*. Она је дакле *каузално-теоријска*. Друга струја која се нарочито у последње време опет шири, приказује уместо каузалне теорије само *симптомајтику* економских појава, тј. детаљни опис индивидуалних појава (*идиографију*) и врши анализу њихових конкурентних *симптома*. Логички није ова друга струја тако дубока, као што је теориска струја, и не решава питање о узроцима економских појава, али компензира тај свој недостатак тиме што употребљава опширан *сџајисџички* материјал. Она је дакле *симптомајтски-сџајисџичка* струја. Ова струја показала је баш у последње време велики напредак у вези са употребљавањем модерних математички-статистичких метода проучавања економских појава.

У овим својим чланцима постављам себи задатак да изнесем у кратким потезима основне идеје неколиких модерних економиста који се сматрају као оригинални репрезентанти *теориске* струје. Изабрао сам репрезентанте баш теориске струје не само због тога што је старија и логички дубља, и не само због тога што је она припремила основ за развитак модерне симптоматске струје, него због тога што и даљи развој симптоматске струје зависи од напретка каузално-теориског проучавања економских појава. У другом чланку приказаћу такође најновије покушаје *синџезе* каузално-теориске и симптоматски статистичке струје.

Упознајмо сада новије резултате у подручју теориске анализе садашње привреде. Нажалост до сада су мишљења у тој анализи врло подељена. Доста је прегледати новију публикацију немачког „Друштва за социјалну политику“: „Probleme der Wertlehre“ (I-II. 1931—1933) на којој су сарађивали *Фр. Ојенхајмер, Л. Мизес, Р. Лифман, О. Моргенштерн, О. Шјан, Ф. Гојл-Ојллиленфелд, В. Фурлан* и много других економиста, па да одмах осетимо да јединственог теориског система, да *communis opinio doctorum* у економској науци нема. Напротив, пред нама се одиграва прави „Sängerkrieg auf der Wartburg“ у којем сваки теоре-

тичар проглашује своју теорију као једину логички могућу и адекватну привредној стварности.

Ако узмемо основна питања економске теорије, и то питања о производњи, тржишту, размени, ценама и дохотцима, можемо да у садашњој економској теорији разликујемо *четири* главна правца: *чисто-објективистички, чисто-субјективистички, универзалистички, и дуалистички*. О правцима и њиховим најновијим заступницима говорићу у наредним поглављима.

1. Нова варијанта чисто-објективистичке економске теорије (Франц Ојенхајмер).

Објективистички правац старији је, али има још и данас много присталица. Тај правац изводи појаве размене добара и висину цена искључиво из *објективних* момената, и то из услова *производње*. Делимично налазимо тај објективистички монизам већ код *А. Смиса* који саставља цену добара из трију компонената, наиме из трију врста трошкова производње или, што је исто, из трију врста доходака учесника продукције добара: из наднице радника, профита капиталисте и ренте земљишног поседника. Следећи корак учинио је *Д. Рикардо* који је својом теоријом диференцијалне ренте елиминисао трећу компоненту, јер према тој теорији земљишна рента није узрок него последица цене. Цена се састоји онда за *Рикарда* само из двеју компонената: наднице и приноса од капитала. Ова два елемента претстављају *трошкове производње*, зато је *Рикардова* теорија — теорија *продукцијских трошкова*. Тек онда, кад су трошкови производње једнако подељени у надницу и принос од капитала, цена је робе сразмерна количини за њену производњу утрошеног *рада*, и само за овај случај постаје *Рикардова* теорија вредности — теорија утрошеног рада. Као теорија продукцијских трошкова *Рикардова* теорија о вредности и цени изазвала је многобројне приговоре, сем тога многи теоретичари нису хтели да признају капитал као нарочит чинилац, који ствара вредност и извор приноса од капитала као елемент цене. Због тога чини *К. Маркс* још један корак даље у правцу објективистичког монизма, елиминише помоћу своје теорије *вишка вредности* (Mehrwert) принос од капитала, те своди све трошкове производње и сву вредност добара на количину утрошеног апстрактног друштвено-потребног човечјег рада. Овој количини рада је по *Марксу* сразмерна прометна вредност робе. На тај је начин постала строго монистичка, чисто-објективистичка теорија *утрошеног рада* која на чисто-објективистички начин разјашњује прометну вредност добара и висину доходака. Ова теорија коју је *Маркс* објавио већ године 1867, тј. пре 67 година, у првој свесци свог „Капитала“, има још сада много присталица, али је изазвала и

много приговора чак и од стране многобројних браниоца других делова *Марксове* теорије. Сам *Маркс* је у трећој свесци „Капитала“ одступио од строго формулисане теорије утрошеног рада, и признао да се добра због разлике у органском саставу капитала размењују не сразмерно фактички утрошеном раду, већ сразмерно трошковима производње, наиме сразмерно надници + просечан принос од капитала. Тиме се *Маркс* заправо вратио Рикарду.

Такво је било стање чисто-објективистичке економске теорије до последњег времена. Многа питања у тој теорији остала су отворена; многи њени ставови били су под ударцима критике; из недовољне опште конструкције те теорије поникла је читава *ревизионистичка* струја са својом нарочитом литературом.

Шаренило ових разноврсних празнина и противуречја захтевало је за одржање позиције чисто-објективистичке теорије, да се под пољуљану зграду те теорије подведе нови, на нови начин саграђени темељ. Тај покушај учинио је познати савремени економиста и социолог *Франц Ојенхајмер*.

Фр. Ојенхајмер врло је плодан и угледан писац. Његово главно дело јесте „System der Soziologie“, а састоји се из 4 дела од којих III део третира „Theorie der reinen und politischen Oekonomie“ (две свеске, 5. издање, 1923—24). Као допуну томе главном теориском делу написао је специјалну монографију „Wert und Kapitalprofit. Neubegründung der objektiven Wertlehre“ (3. издање, 1926). Кратко је објашњена *Ојенхајмерова* теорија у „Grundriss der theoretischen Oekonomie“ (I—II, 1926). Најзад у горе поменутој публикацији „Probleme der Wertlehre“ *Ојенхајмер* је објавио расправу „Die ökonomische Theorie des Wertes“. Теориски систем *Ојенхајмеров* има свој *социолошки* и свој *логички* или *методолошки* основ. Први се састоји у томе да се садашњи економски систем разматра не као резултат природног економског развика, већ као резултат делатности ванекономских *политичких чинилаца* и *насиља*. У насиљу, а не у окрутности природе види *Ојенхајмер*, слично *Марксу*, узрок тешког положаја народних маса. Код њега такође експлоатација јесте основна црта савременог социалног система. Али по њему не лежи исконски узрок те експлоатације у капитализму, као што је то мислио *Маркс* и мисли већина социјалистичких економиста, већ у оном историском и политичком насиљу које се је састојало у *освајању земљишта* од малог броја велепоседника, због чега је настао *земљишни монопол* (Bodensperre). Земљиште је постало монопол малог броја људи: *олигопол*. Из тог примарног монопола једне класе развили су се сви други класни монополи, а и сам капитализам са његовим „Machtpositionen“, т. ј. његовом надмоћношћу и његовом експлоатацијом радника. Јер пошто је земљиште по-

стало због социалних односа неприступачно за сиромашне групе становништва, морају они који немају земље, отићи у индустрију и радити за ниску надницу. На тој социолошкој чињеници „земљишног монопола“ оснива се читава *Ојенхајмерова* теорија о доходцима.

Што се тиче изложеног социолошког основа, напоменуо бих, да је експлоатација била заиста често повезана са класним монополем земљишта. Али никако не могу да се изводе из њега сви појави зависности и искоришћавања. Земљиште још није било приватно власништво, кад су већ цвали најтежи облици експлоатације. Што се пак тиче савремених индустријских држава, у њима аграрни односи скоро и немају утицаја на положај индустријског радништва. *Ојенхајмерова* теорија претставља дакле покушај, да се ослободе социалне одговорности власници индустријског, трговачког и банкарског капитала и пребаци сва тежина те одговорности на земљишни монопол. На томе је саграђен и сав његов „либерални социјализам“.

Логички и методолошки основ *Ојенхајмеровог* теориског система састоји се у употреби *дедуктивне* методе; у томе да она разликује *стату* и *политичку* економију — прва се бави појавама у којима се експлоатишу само *ствари*, друга пак појавама у којима једни људи експлоатишу друге људе; најзад у томе да *Ојенхајмер* разликује економску „*статичку*“, т.ј. теорију *непроменљиве* привреде, даље „*компаративну статичку*“, т.ј. теорију привреде у којој само расте становништво и напредује техника, и економску „*кинетичку*“, т.ј. теорију уопште *променљиве* привреде. Главна је пажња посвећена „статичкој“. Свака добра теорија, пише *Ојенхајмер*, била је до сада „битно статичка“ и увек остаје таква. О томе разликовању економске „статике“ и „кинетике“ морам рећи, да статика значи мировање, док привреда никад не мирује; у њој се увек све креће, *плати* реи, све тече; привреда је дакле увек „кинетичка“. Због тога не можемо да говоримо о „статичкој“ и „кинетичкој“ привреди, већ о „*стационарној*“ и „*нестационарној*“ привреди. Исто тако није могуће тврдити да добра теорија остаје увек „*статичка*“. Баш сада, као што ћу доцније показати, поставља се проблем „*динамизације*“ економске теорије. Сада хоћу да покажем, у чему се састоји *Ојенхајмерова* „*статичка*“ теорија која претставља најновију варијанту чисто-објективистичке теорије. Ако узмемо просечно квалификоване продуценте и елиминисемо сваки монопол, онда ће у статисти или боље у стационарној привреди дохотци свих оваквих продуцената бити једнаки; означимо ове дохотке са ϵ . То су, по *Ојенхајмеровом* мишљењу, баш дохотци *граничних* продуцената (*Grenzproduzenten*), т.ј. последњих продуцената који производе са највећим продукцијским трошковима и чији се производи још могу продати. Доходци продуцената боље односно горе ква-

лификованих јесу $\varepsilon \pm q$, где је $\pm q$ позитивна или негативна плаћа за квалификацију. Дохотци пак продуцената који сем тога уживају монопол односно трпе због њега, јесу $\varepsilon \pm q \pm m$. Пошто су дохотци састављени из добити (g) од сваке јединице производа, множене бројем произведених јединица (n), је

$$\varepsilon \pm q \pm m = g \cdot n,$$

одакле

$$g = \frac{\varepsilon \pm q \pm m}{n}.$$

Цена продукта (v) пак састоји се из властитих трошкова производње (s) и добити (g), т.ј.

$$v = g + s$$

или

$$v = \frac{\varepsilon \pm q \pm m}{n} + s.$$

Ако пак узмемо робу која се производи под режимом слободне утакмице, онда испада из цене монополски добитак односно губитак, т.ј. $\pm m$, и цена износи

$$v = \frac{\varepsilon \pm q}{n} + s.$$

Али „*статичка*“ цена одговара доходцима *граничног* продуцента који има *просечну* квалификацију, чији доходак дакле не садржи $\pm q$. Статичка цена под режимом слободне утакмице јесте онда

$$v = \frac{\varepsilon}{n} + s.$$

Трошкови производње (s) пак састоје се из цена разне робе и услуга. Али ове цене исто се тако могу раставити у $\frac{\varepsilon}{n} + s$.

На тај начин бива s све мањи, јер прелази у $\frac{\varepsilon}{n}$, те имамо:

$$v = \frac{\varepsilon}{n_1} + s_1 = \frac{\varepsilon}{n_1} + \frac{\varepsilon}{n_2} + s_2 = \frac{\varepsilon}{n_1} + \frac{\varepsilon}{n_2} + \frac{\varepsilon}{n_3} + s_3 = \dots = \sum \frac{\varepsilon}{n}.$$

Пошто је ε у свим гранама производње једнака количина, она се губи, ако узмемо однос цена. Добивамо дакле

$$\frac{v_a}{v_b} = \frac{\sum \frac{\varepsilon}{n_a}}{\sum \frac{\varepsilon}{n_b}} = \frac{\sum \frac{1}{n_a}}{\sum \frac{1}{n_b}}.$$

У тој формули значи n продуктивитет дотичних продуцената, те је обрнуто сразмеран радном времену (t), утрошеном за производњу јединице производа. Горе наведени однос цена можемо због тога да изразимо на тај начин:

$$\frac{v_a}{v_b} = \frac{\sum t_a}{\sum t_b} = \frac{T_a}{T_b}.$$

Дошли смо до чисто објективистичке формуле према којој су статичке цене добара, која се могу слободно репроду-

цирати, сразмерне суми рада, утрошеног за њихову производњу у свим продукцијским фазама

Што се тиче квалификације, разликује *Ојенхајмер уређену* и *сйечену* квалификацију. Прва је, по његовом мишљењу, код свих *граничних* продуцентата *једнака*, друга се пак своди на нормалан доходак, и то опет чисто-објективистички, на име помоћу *шрошкова васйишања*.

Дохотци се такође објашњавају објективистички. Тако зависи надница радника (L) због земљишног монопола и других врста олигопола у појединим државама од зараде *граничног пољопривредног радника*, а у државама у којима је положај радништва нарочито лош, од зараде *граничног кулија* (Grenzkuli)

Ојенхајмерова теорија наднице претставља дакле једну варијанту теорије *минимума егзистенције*, сличну теорији *Рикарда—Ласала* и *Маркса*. Разлика је у томе да код *Рикарда* и код *Ласала* са његовим такозваним „Гвозденим законом“ наднице притисак пораста становништва, т.ј. *Малтусов закон* становништва, своди надницу на овај минимум, код *Маркса* стади надницу на минимум егзистенције притисак резервне индустриске војске, т.ј. притисак последних радника, док код *Ојенхајмера* исту улогу игра земљишни монопол једне класе.

Принос или профит од капитала (P) једнак је добитку капиталисте на једном раднику, умноженом бројем најамних радника (x). А добитак на једном раднику је опет једнак разлици између нормалног доходака (ε) и наднице (L). Имамо дакле

$$P = (\varepsilon - L) \cdot x.$$

Ако делимо P висином капитала (K), добивамо *камашну сйошу*:

$$\frac{P}{K} = \frac{(\varepsilon - L) x}{K}.$$

Таква је *Ојенхајмерова* чисто-објективистичка теорија цена и доходака.

Упркос својој привредној, чак математички формулисаној тачности, наводи та теорија на следеће критичке напомене:¹⁾

1. Теорија која излаже само цене *слободне ушакмице*, није довољна за схватање појаве размене добара, нарочито сада, кад се цене великог броја врло важних добара одређују под утицајем *монополских* организација.

2. Можемо да признамо нормални доходак просечно квалификованог продуцента без икаквог монопола као једнак за све такве продуценте. Али погрешно је сматрати дохотке *граничних* продуцентата као такве просечне или нормалне,

¹⁾ Види мој чланак „Grenzkosten und Preis. Kritische Bemerkungen zur objektiven Werttheorie von Franz Oppenheimer“ у „Zeitschrift für Nationalökonomie“, Bd. I, Heft 3, 1929.

за све граничне продуценте једнаке, дохотке. *Гранични продуцент није просечан*, већ најгори продуцент који још производи дотичну робу. Дохотци таквих продуцената нису просечни и нису једнаки у свим гранама производње. ϵ није дакле просечна, за све једнака, константна и тачно одређена количина. Тиме губе вредност *Ојенхајмерове* једначине, саграђене на претпоставци једнакости ϵ .

3. Граничне продуценте и граничне количине рада, утрошеног за производњу добара, не одређују само *објективни шехнички* услови. Ко ће бити гранични продуцент и колики ће бити гранични потрошак рада за производњу какве робе који по *Ојенхајмеровом* мишљењу одређује њену „статичку“ цену — то зависи не само од објективних него и *субјективних* услова који утичу на тражњу, а преко ње на обим производње, од којег опет зависи висина продукцијских трошкова. То је врло важан став, кардинални став који решава питање о правилности сваке објективистичке теорије цене. Ако и признамо да су цене сразмерне *граничном поштрошку радног времена*, не можемо да одредимо тај гранични потрошак помоћу само објективних момената, већ морамо да додамо и субјективне момене. Чисто-објективистичка теорија немогућа је дакле.

4. Није избегао *Ојенхајмер* ни тешкоће које потичу из разлике у квалификацији радника. Пре свега није разумљиво, зашто *урођена* квалификација код свих граничних продуцената мора да буде једнака. Даље разлике у урођеној квалификацији у великој мери руше основе објективистичком објашњавању плате за *сћечену* квалификацију. Јер, као што то и сам *Ојенхајмер* признаје, због урођених разлика добивају људи за чије је васпитање било утрошено једнако радно време, врло неједнаке дохотке. Између 100 дечака који су са једнаким трошковима васпитања свршили основну школу, не добивају касније сви једнаку плату; исто важи за 100 матураната средње школе и за људе са дипломама високих школа. И у томе се види утицај *субјективних* момената.

Још мање задовољава *Ојенхајмерово* чисто-објективистичко тумачење висине наднице, камате и других доходака. Како може на пр. надница енглеских индустријских радника да се да упоредити према заради граничних пољопривредних радника? Нема сумње да се у индустријализованим државама надница индустријских радника одређује пре свега у границама саме индустрије, под утицајем стања у којем се налази индустрија, и да је у таквим државама специјална зависност наднице индустријских радника од наднице пољопривредних радника врло мала. Још у мањој вези са надницом тих радника стоји каматна стопа и предузимачка добит. Цела је та теорија о дохотцима промашена ради погрешног извођења читаве капиталистичке привреде само из земљишног монопола.

Наведене критичке примедбе, као и примедбе других теоретичара, н. пр. *Амона*, показују да *Ојенхајмеров* покушај исто тако није успео, као ни сви пређашњи покушаји да се економске појаве објасне само помоћу *објективних* момената.

Да ли више успеха има супротна екстремна теорија у којој главну улогу играју *субјективни* моменти?

II. Нова варијанта чисто-субјективистичке економске теорије (*Роберт Лифман*).

Пошто чисто-објективистичка теорија не може да правилно објасни економске појаве, одавна се је појавила супротна теорија, и то *чисто-субјективистичка*.

Аргументација ове теорије је следећа. Свака роба има две стране: на једној је производ готових чинилаца, на другој пак одговара извесним субјективним потребама. На прву је страну обратила своју пажњу објективистичка теорија. Њен неуспех приморава нас да обратимо пажњу на другу страну, те погледамо робу са гледишта *појребе* коју она подмирује, и с тиме везане њене *корисности*. То је баш ствариште чисто-субјективистичке теорије.

Тржиште, кажу субјективисте, не интересује се за то, колико је коштала производња робе; тржиште реагира само на то, какву корист може да има купац од робе. За робу се добија висина цена не због тога што је њена производња скупа, него напротив роба се производи са високим трошковима, кад има високу цену; а цена робе висока је тада, кад подмирује интензивне потребе.

Почетне субјективистичке теорије налазимо већ код *Аристотела*; о *граничној корисности* која игра тако велику улогу у модерној субјективистичкој теорији, говоре *Даниел Бернули* (1738), *Фердинандо Галиани* (1759), *Дијик* (1814), *Г. де Молилари* (1851); из корисности добара изводе њихову вредност *Бруно Хилдебранд* (1848) и *Карл Книс* (1855); год. 1854 гради на граничној корисности (*Wert des letzten Atoms*) теорија размене добара *Херман Госен*, чије је дело остало незапажено, док нису наново истакли теорију граничне корисности *Сџ. Џивонс* у Лондону (1871) и шта више (1862), *Карл Менгер* у Бечу (1871) и *Леон Валрас* у Лозани (1874). Чисти субјективиста у тој триади био је само *Менгер* који је постао оснивач *бечке* субјективистичке школе. Тој школи припадају доцније *Фр. Визер* и *Е. Бем-Баверк* који су много допринели развоју теорије *граничне корисности*. *Визер* је чак увео у економску науку термин „гранична корисност“ (*Grenznutzen*) који је сковао према *Џивонсовом* изразу „final degree of utility“; *Бем-Баверк* је образложио постанак цене из граничне корисности и конструисао читаву субјективистичку теорију приноса од капитала. Под утицајем свих ових аутора субјективистичка је теорија пре-

шла и у Француску (*Ш. Жид* и др.), а нарочито у Америку (*Џ. Б. Кларк, С. Пајен, Ф. Фејтер* и др.), где се, као што каже *Ш. Жид*, „са одушевљењем негује гранична корисност“. Уопште је у економској теорији, као што то нарочито подвлачи историчар теорије вредности *Рудолф Каула* (*Die geschichtliche Entwicklung der modernen Werttheorien. 1906. стр. 262*), дошло до осетног преокрета од објективизма ка субјективизму. Ипак постоји доста велика разлика између *бечке* и *енглеско-америчке* варијанте теорије граничне корисности. Енглези и Американци 1) више истичу улогу *објективних* момената и 2) проширују идеју о граничној корисности, и то у облику *граничног продуктивнијеша*, такође и на теорију доходака.

Суштина теорије граничне корисности, као специфички субјективистичке теорије, састоји се у следећем. Према интензитету потребе има одговарајуће добро већу или мању *корисност*. Код тога се опажа једна правилност, наиме да корисност јединице добра обично опада, кад се број расположивих јединица добра повећава (та правилност добила је назив *првог Госеновог закона*). Ако од таквог добра *зависи* подмирење наших потреба, т.ј. кад је дотично добро релативно *ретко*, оно има за нас не само корисност, него и *субјективну вредност* чија је висина једнака висини користи коју нам даје то добро. Ако пак имамо резерву добра, састављену из више једнаких јединица, онда од сваке јединице тог добра зависи подмирење само *најмање инјензивне* потребе. Јер ако изгубимо коју кориснију јединицу, не одричемо се њене високе корисности, већ само пребацимо последњу јединицу на место изгубљене. Субјективна вредност које год јединице из резерве једнаких јединица једнака је дакле корисности последње, *граничне* јединице. Таква корисност се зове *гранична корисност*. Не само *уиошребна*, већ и *продукциска* добра цене се према њиховој граничној корисности која зависи од граничне корисности њихових продуката. Исто је тако субјективна вредност *новца* једнака његовој граничној корисности која зависи од граничне корисности добара која се могу прибавити новцем.

Из субјективне вредности изводи се *објективна променљива вредност* и *цена* добара. Код тога се разматрају случајеви: двостраног монопола, једностраног монопола и двостране утакмице. Узмимо трећи случај, наиме 10 продаваца од којих сваки продаје по једног коња, и 10 купаца од којих сваки хоће да прибави исто тако по једног коња. Нека су субјективне процене коња, дакле и цене за које је свако спреман да га прода односно купи, следеће (у новчаним јединицама):

продавци: 10.000, 9.000, 8.000, 7.000, 6.000, 5.000, 4.000, 3.000, 2.000, 1.000,
 купци: 1.000, 2.000, 3.000, 4.000, 5.000, 6.000, 7.000, 8.000, 9.000, 10.000,

Какве ће бити у том случају цене? Цена не може да буде н. пр. 10.000, јер ће у случају такве цене бити 10 продаваца, а само један купац, те утакмица продаваца ће смањити цену. Ако се цена смањи на 6.000, биће ипак још 6 продаваца и само 5 купаца; цена ће бити дакле нижа од 6.000. Али ако цена падне на 5.000, биће 5 продаваца и 6 купаца који ће цену дићи изнад 5.000. Цена ће бити дакле нижа него 6.000 и виша него 5.000, и по тој цени продаће се 5 коња. Где ће између 6.000 и 5.000 цена да се учврсти, то ће зависити од *вештине трговања* појединих странака. Шта пак одређује наведене границе: 6.000 и 5.000? Теоретичари граничне корисности одговарају на ово да их одређују субјективне процене *граничних парова* продаваца и купаца, и то као виша граница (6.000) процена првог продавца који већ није продао свог коња, и последњег купца који је још купио коња, те као нижа граница (5.000) процена последњег продавца који је још продао свог коња, и првог купца који већ није купио коња. Али шта одређује ове субјективне процене коња са стране тих граничних продаваца и купаца? Одговор на то питање јесте: субјективна вредност т. ј. гранична корисност, коња и субјективна вредност, т. ј. гранична корисност новца за свакога од тих контрахената. На субјективистички начин објашњава теорија граничне корисности цену, признајући да цена добара, која се могу слободно репродуцирати, показује тенденцију да одговара висини трошкова производње. Та теорија објашњава дохотке помоћу такозване теорије *урачунавања* (*Zurechnungstheorie*). Према тој се теорији процењује учешће сваког чиниоца, према томе, шта сваки од њих доприноси заједничком производу. Американци подвлаче да та процена одговара *граничном продуктивнијешћу* сваког чиниоца, т. ј. продуктивитету последње његове јединице. Надница на пр. одговара продуктивитету граничне јединице рада, принос од капитала граничном продуктивитету капитала и т. д. Само *Бем-Баверк* и његове присталице, међу њима и Американец *Ервинг Фишер* (*Irving Fisher, The theory of interest, 1930*), дали су друкчију теорију приноса од капитала, али та теорија је опет субјективистичка, јер изводи принос од капитала из размене у процени садашњих и будућих добара.

Потпуно је разумљиво да је теорија граничне корисности изазвала нападе не само са стране заступника чисто-објективистичких теорија, него и са стране других економиста који су критиковали њен једностранни карактер.

Али њој се је замерало и то да није довољно субјективистичка. Ову замерку учинио је заступник *екстремног субјективизма* у модерној економској теорији, познати економиста *Роберт Лиџман*.

Лиџман је нарочито добро познат по својим радовима о „*Unternehmungsformen*“ (3. издање 1923, преведено је на фран-

цуски, руски и јапански језик), „Kartelle und Trusts“ (ова књига изашла је у 6 издања са 25.000 примерака и била је преведена на шведски, француски, холандски и руски) и „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften“ (1909 и нова издања). Његов теориски систем образложен је у спису „Ertrag und Einkommen auf der Grundlage einer rein subjektiven Wertlehre“ (1907) и у великом делу „Grundsätze der Volkswirtschaftslehre“ (1. издање 1919, 3. издање 1923); укратко је тај систем поновљен у књизи „Allgemeine Volkswirtschaftslehre“ (2. издање 1927) и у чланцима „Von der Wert — zur Grenzertragslehre“ (Probleme der Wertlehre. I. 1931, стр. 109—132) и „Die Theorie des Monopolpreises“ (Wirtschaftstheorie der Gegenwart. II. 1932, стр. 126—134). Своје методолошке назоре објаснио је *Лифман* у књизи „Wirtschaftstheorie und Wirtschaftsbeschreibung“ (1929).

Задатак економске теорије јесте, по *Лифмановом* мишљењу, научно расматрање оног *бићног* чега има у економским појавама, и *каузално* тумачење тих појава. А пошто се као узроци појављују у привреди *циљеви* које себи поставља човек, објашњава економска теорија привредне појаве *финално-каузално*. Али због тога не постаје ова теорија *шелеолошка* у том смислу да замењује каузалност финалношћу, као што то н. пр. наглашава *Енглиш* у својим поетским списима. На другој страни то ипак приморава економску науку да изводи привредне појаве из *циљева* и *тежња* појединих индивидуа. Тако баш поступа *Лифман* у свом теориском систему који је строго *субјективистичан, индивидуалан* и, као што га зове писац у најновијем спису, *интенционалан*.

Свим другим теоријама, међу њима и теорији граничне корисности, *Лифман* замера да су *материјалистичке* и као такве не одговарају суштини привреде. Њену суштину, а зато и суштину економске науке, чине *психички доживљаји*, јер човек упоређује у привреди *психичке користи* и *психичке трошкове* да добије *максимално ошће психичко задовољење*. Због тога нису за економску теорију капитал, новац, цена, доходак — „количине добара“, јер за њима лежи психички основ који у садашњој прометној привреди добива спољашни изражај у новчаним износима. Уједно наглашава *Лифман* — и то је врло важан део његове теорије — да није садашња народна привреда привредно *јединство*, него *састављен систем* појединих газдинства и предузећа којим управља не којагод заједничка воља, него стремљење појединаца за добити. Због тога мора теорија о садашњој привреди полазити не од појма „народне привреде“ као целине, већ од потреба и циљева појединих индивидуа.

Централни појам у *Лифмановом* теориском систему јесте *принос* и тежња свих за највећим приносом. Ако нема монопола односно других сметњи, тада доводи та тежња до изједначења последњих приноса које *Лифман* зове „закон о

изједначењу граничних приноса“. Деловањем тога закона се објашњава понуда и тражња које одређују цене добара. Тражња настаје на тај начин да сваки троши своје дохотке према поменутом закону, т.ј. дели своје дохотке на разне издатке тако да би свака последња или гранична јединица, утрошена за свако добро, доносила једнаку чисту корист или једнаки чисти принос. Понуда робе пак одређује се на тај начин да се предузећа равнају према поменутом закону и због тога деле своје капитале и радне снаге на производњу појединих добара тако да би све гране давале једнак последњи или гранични принос. Цена слободне утакмице једнака је дакле граничним трошковима производње гранични принос који је једнак у свим гранама и претставља, према *Лифману*, некакву „дану величину“. Монополска цена се не равна према трошковима производње, него према граничној корисности робе за граничног купца.

Нарочито занимљиви су *Лифманови* назори о постанку *доходака*. Пре свега сматра *Лифман* „судбоносном грешком“ економске теорије уобичајену теорију о *подели* (дистрибуцији) народног дохотка. „*Дистрибуцији*“ може бити места у *социјализованој* народној привреди, док у савременој народној привреди нема никаквог „народног“ дохотка као целине, због тога и не може доћи до његове „*поделе*“. Постоји само појава *постанка доходака*. Али није само наука о „дистрибуцији“ погрешна. Погрешна је, по *Лифмановом* мишљењу, и она теорија постанка доходака коју су изградили теоретичари граничне корисности, а која се зове „*теорија урачунавања*“. Према тој теорији одговарају дохотци односно приноси од појединих продукцијских чинилаца оним деловима производа који су каузално повезани са учешћем дотичних чинилаца код стварања производа. Друкчије речено: оним деловима заједничког производа који се урачунавају сваком чиниоцу. Такво схватање сматра *Лифман* *материјалистичним* и због тога погрешним. Са учешћем чиниоца каузално је повезан производ, али не принос односно доходак од чиниоца. Последњи није ништа друго него *цена*, наиме цена употребе дотичног чиниоца. А цена зависи од субјективних процена. Своју мисао објашњава *Лифман* овим примером: уметников рад узрок је слици, а узрок уметничкој заради лежи у процени слике од стране купаца. Исто је тако строј за ткање узрок штофу, а принос од тога строја зависи од процена које утичу на цену употребе строја; само код строја се ради не о проценама конзумента, него продуцента.

Такав је главни садржај најновије варијанте субјективистичке теорије.

Већ старија варијанта субјективистичке теорије, наиме теорија граничне корисности, има велику заслугу у томе што је јасно показала недовољност чисто објективистичке теорије, те подвукла значај субјективистичких момената. То је зна-

чило читав преокрет у економској теорији. Ипак та је теорија отишла у другу крајност, она наиме хоће да буде *чисто субјективистичка*, тј. да протумачи размену добара, цене и дохотке, полазећи само од *субјективних* момената. Стварно пак већ појам граничне корисности није чисто субјективан, јер њена величина зависи не само од субјективног момента интензитета потребе, већ у једнакој мери и од објективног момента величине резерве дотичног добра. Зато се не може објаснити висина цена само субјективним моментима. А оно што каже о цени теорија граничне корисности, издалека не доводи објашњење цене до краја, јер она унапред одређује ко је продавац а ко је купац, колико сваки од њих хоће да прода односно купи; сматра да је дана и процена робе од сваког продавца и купца. Међутим све то није дано унапред и теорија размене добара мора да све то још објасни и одреди, полазећи од извесних дубљих узрока. Даље имају *Лифман* и други критичари теорије граничне корисности право, кад одбацују теорију *урачунавања*. Критика те теорије правилна је већ због тога што, упркос огромној литератури о проблему урачунавања, није успело да се задовољавајуће реши основно питање о томе, колико доприноси заједничком производу сваки поједини чинилац, ако се роба производи помоћу више чинилаца. Тако н.пр. помоћу земљишта, човечјег рада, живог и мртвог инвентара произведена је извесна количина пшенице. Пита се, колико је пшенице произвело код тога земљиште, колико пољопривредников рад, колико његови коњи ит.д.? Питање се не може решити, и *Лифман* правилно подвлачи да није ни потребно да се то питање решава, јер се цена учешћа појединих чинилаца одређује не путем оваквог техничког урачунавања, већ њу одређује тржиште на сасвим други начин. Не задовољава ни начин на који теорија граничне корисности објашњава прометну вредност или куповну снагу *новца*. Та теорија изводи је опет из његове субјективне вредности, тј. из субјективних процена новца, док новац *сам по себи* нема никакве субјективне вредности и његова субјективна вредност зависи од тога, шта се може купити за новац — последица је дакле његове куповне снаге. Како се онда може изводити куповна снага новца из његове субјективне вредности? Са том *petitio principii* сударили су се сви покушаји да се на чисто субјективистички начин објасни вредност новца.

Што се тиче *Лифманове* варијанте субјективистичке теорије, она садржи, као што смо видели, више важних мисли. Таква је основна *методолошка* мисао да се може деловање механизма садашње индивидуалистичке привреде тумачити, полазећи од појединих потрошних газдинстава и подузећа. Важна је и његова критика теорије о „*дистрибуцији*“ и теорије „*урачунавања*“. Али све ове *Лифманове* заслуге леже у *критичким* деловима његовог теоријског рада, док

позитивни делови његове теорије дају повода многим критичким напоменама.

Већ *Лифманова* дефиниција привреде, као деловања које се равна према економском принципу, недовољна је, јер, као што је то показао још *Дицел*, тај принцип карактерише не само привреду, него и сваку другу *рационалну* човечију радиност. Даље велике приговоре изазвао је у литератури *Лифманов* „закон изједначења граничних приноса“. Јер тежња за максималним приносом не доводи увек изједначењу тих приноса. Ако узмемо н.пр. потрошно газдинство, добићемо у њему изједначење приноса од свих граничних новчаних јединица, утрошених за разне врсте добара, само онда, ако буду све потребе и сва добра *неограничено делива*, а тога нема. Због тога тај *Лифманов* закон који претпоставља, као што то признаје и *Лифман* сам,²⁾ управо оно што је формулисао *Госен* и што је *Лексис* назвао *други Госенов закон*“, не одговара стварном ставу. Такође и висина „*граничног приноса*“ коју *Лифман* сматра „*даном величином*“, није дана унапред, већ зависи од низа других момената које *Лифман* не анализира. Уопште, слика потрошне привреде коју даје тај писац, погрешна је. Јер кад трошимо свој доходак за набавку разних добара, не поступамо тако, као што то приказује *Лифман*, наиме да упоређујемо корисност добара које купујемо, са корисношћу новца који платимо за та добра, и гледамо, да ли је корисност првих доста већа од корисности другог. Стварно новац *као такав* нема за нас никакве корисности, те кад трошимо новац за набавку разних добара, упоређујемо само своје потребе за разним добрима, узимајући у обзир њихове цене, и помоћу новца којим располажемо, подмирујемо оне потребе које су најинтензивније, чије подмирење нам доноси дакле са једнаком новчаном жртвом највеће задовољење.

А најгора страна *Лифманове* теорије јесте њен *субјективистички монизам*, наиме то да хоће да објасни појаве производње, цена и доходака само *субјективним* моментима. У том погледу *Лифманова* је теорија још екстремнија од теорије граничне корисности, те као екстремнија субјективистичка теорија исто тако је недовољна као и чисто-објективистичка теорија. Нема сумње да економске појаве зависе од субјективних момената, пре свега од интензитета разних наших потреба. Тиме што узима у обзир те моменте, субјективистичка теорија поступа сасвим правилно. Али економске појаве у једнакој су мери зависне и од објективних момената, и не могу се објаснити, ако се не узимају у обзир и ови моменти.

²⁾ Види „Die Volkswirtschaftslehre der Gegenwart in Selbstdarstellungen“. Herausgegeben von Dr. F. Meiner, Leipzig. 1924: Robert Liefmann, стр. 19.

Утисак недограђености и непотпуности који чини тако старија теорија граничне корисности као и новија *Либманова* теорија, најбољи је доказ да *монистичка* теорија, саграђена на субјективистичком темељу, не може нас задовољити. То нас логичком неумољивошћу доводи до закључка да правилна економска теорија мора да узима у обзир како *субјективне* тако и *објективне* моменте.

Александар Д. Билимовић

ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИНА И ПСИХОАНАЛИЗА

I. Вероватно не постоји у науци о душевним појавама правац, који би у току последњих деценија стекао такву популарност и постигао такав бар спољашни успех, као психоаналитичка школа Фројда. О томе сведочи огромна количина књига и чланака, посвећених психоанализи. Постоји неколико специјалних часописа, који заступају тај правац, а излазе на немачком, француском, енглеском и италијанском језику. Познато међународно психоаналитичко издавачко предузеће у Бечу објавило је низ монографија под заједничким насловом: Међународна психоаналитичка библиотека. Постоје у Бечу, Лондону и Паризу, а до најновијег времена постојали су у Берлину и Франкфурту на Мајни, специјални психоаналитички институти. Периодички сазивају се конгреси психоаналитичара. На једанаестом конгресу учествовали су претставници Немачке, Француске, Аустрије, Америке, па чак и Индије.

Психоаналитичка метода примењује се у последње време у најразноврснијим научним областима: не само у психијатрији, него и код истраживања у области фолклора, историје религија, у науци о литератури, у педагогици, социологији и криминологији.

Нас специјално интересује примена психоаналитичке методе код проучавања проблема кривичног дела.

Проучавању криминолошких проблема с психоаналитичке тачке гледишта посвећени су радови самог Фројда, Штекела, Теодора Рајка, Франца Александера и Хуга Штауба, Марије Бонапарте, Аугуста Ајхорна и др.

Најмеродавнији немачки и швајцарски криминалистички часописи објавили су у току последњих година знатан број радова, који оцењују значај психоанализе за теорију кривичног права, за криминалну психологију, и практичне задатке кривичног правосуђа. Између аутора споменућемо имена проф. Едмунда Мецгера, Боне, Емила Хафтера, (Цирих), Ернста Розенфелда, Ханса Груле, Ашафенбурга, Шнајдера, Алберта Хелвига, Ханса Лунгвица и др.

Hans Coenen у својој књизи — *Strafrecht und Psychoanalyse* — пружа први пут детаљан преглед питања о узајаном односу психоанализе и кривичног права.

Мишљења криминалиста о научној вредности психоаналитичке теорије и о практичном значају психоанализе за кривично право можемо поделити у три групе. Међу криминалистима постоје ватрене присталице психоанализе, уверени, да Фројдово учење обележава коренити преврат, који ће довести до одлучне промене уобичајених погледа о природи и узроцима кривичних дела, као и о начину борбе са криминалитетом. Други, напротив, сматрају психоанализу као псеудо-науку. Они су склони да протумаче успех фројдизма као пролазну и површну моду, која нема ништа заједничко са правом науком. Трећој групи припадају писци, који сматрају да, без обзира на сву једностраност и очигледна претеривања Фројдове школе, у њеном учењу постоје и позитивни елементи, и да с њеним закључцима мора да рачуна и криминологија.

Фројдова школа види у психоанализи не само методу психотерапије (лечења психонеуроza), него и нову концепцију душевног живота. Она подвргава ревизији основне појмове традиционалне психологије. И не само то! Њена амбиција је да постане нека врста новог погледа на свет.

Руски научник С. Франк у своме чланку „Психоанализа као поглед на свет“ тачно запажа, да је психоанализа већ давно престала да буде чисто медицинска теорија. Она претендује на значење општепсихолошке теорије“, „проширује своје закључке на област духовног живота, — на естетичке, етичке и религиозне појаве, на социални живот“, „подиже се од специјално — медицинске емпирије до филозофских уопштавања“.

Према познатом тврђењу Фројда психоаналитичка метода, по свом значају, приближује се проналаску Коперника и његових претходника, да земља није центар васионе, него само ништавни део васионског система, или пак преврату, који је Дарвин учинио у биолошкој науци, разрушивши тобожња преимућства човека, која проистичу бајаги из моментна његове појаве на земљи. Психоаналитичко истраживање, према уверењу Фројда, наноси трећи и најосетљивији ударац човековој ображености, јер констатује, да човеково „ја“ није господар чак ни у сопственој кући, и да се човек налази у власти бесвесних тежња и импулса.

Шта нам обећава психоанализа у области криминалне психологије? Захтев за пажљивијим изучавањем душевног стања кривца, сам по себи не претставља нешто ново. Али, према мишљењу психоаналитичара, напори традиционалне психологије у овом правцу остали су без резултата. Разлог треба тражити у томе, што ова психологија није рачунала у довољној мери са *конкретном* људском личношћу. Методе описне психологије не приближују нас разумевању поједине

личности, пошто су сувише апстрактне, и опште, док међутим за кривично правосуђе је битна констатација *сйварних* мотива *дошичног* дела и истинске и тачне слике душевног живота конкретног човека, а не апстрактне психолошке схеме човека уопште.

Наш свесни живот, према учењу Фројда, само је танки горњи слој наше психе. Њега можемо упоредити са врхунцима горске косе, прогутане од мора: Ми видимо само ове врхунце, док се цео горски масив налази под водом, скривен за нас. Оно, што је досад било скоро јединим предметом психолошких истраживања, наше свесно „ја“, само је незнатан део нашег душевног живота. Испод њега, испод тог свесног „ја“ налази се огромни резервоар несхватљивих тежња и мотива. Психологији свесног (*Bewusstseinspsychologie*), Фројд противставља своје учење о бесвесном, своју т. зв. психологију дубина (*Tiefenpsychologie*).

Присталице фројдизма у криминологији настоје да искористе Фројдову теорију неуроза и методе његове психотерапије у нарочите сврхе кривичног правосуђа.

Као што је познато, већ је Фројдов претходник Breuer констатовао, код изучавања хистеричних појава, да је разлог те болести психичка траума. Брејер, а у почетку и Фројд, користили су се хипнозом у циљу лечења, што је Фројд доцније напустио, прешавши на психоаналитичку процедуру. Фројд је дошао до уверења, да хипнотичка терапија оставља болесника неактивним и непромењеним, те стога, у истој мери, као раније, неспособним за отпор, чим се јави нови повод оболења. Као што је једном рекао Фројд, хипнотичка терапија делује као козметика, а аналитичка као хирургија.

Хистерична особа тражи излаз из неразрешљивог афективног конфликта у оном, што психијатри називају „бегством у болест“ — „eine Flucht in die Krankheit.“ На тај начин се постиже привремено ослобођење од унуташњег конфликта. Мучни доживљаји потискују се у потсвесну сферу и тамо продужују своју, за сазнање скривену егзистенцију. Нарочитом психоаналитичком процедуром, чија суштина, претпостављамо, да је позната, и која спаја истраживање помоћу слободних асоцијација са анализом снова и т. зв. омашака (*Fehlleistungen*), психоаналитичари констатују карактер и садржину психичке трауме и настоје да претворе у свесно све оно што је патолошки бесвесно. На тај начин постиже се катарзис, тј. очишћење душевног живота од мучних конфликтних доживљаја.

Доцније психоанализа, као начин психотерапетичког поступања била је распрострањена и на друге форме неуроза. Лечење, у сваком случају, претпоставља сарадњу самог болесника.

У огромној већини случајева, разлог т. зв. трауматичких ситуација или симптома био је *сексуални моменати*, не-

могућност да се задовоље сексуални нагони (*eine Versagung der Erfüllung sexueller Trieberscheinungen*). Неуротички симптоми имају, по правилу, сексуални корен. Извор њихов налази се у доживљајима раног детињства, у незадовољењу т. зв. *libido*, коју треба разликовати од гениталне сексуалности, тј. управљене на продужење рода. Сексуалност у најширем значењу речи сачињава *primus movens* психичког живота. Нарочиту улогу у учењу Фројда игра инцестуозна (родоскрвничка) управљеност инфантилне психе у виду т. зв. *Едипусовог комплекса*. Као што је познато овај назив потиче из грчког мита о цару Едипу. Судбина му је предодредила да убије свога оца и узме мајку за жену; он настоји да избегне испуњење пророчанства оракула, и када сазнаје, да је ипак у незнању извршио та два злочина, за казну ослепљује себе. Садржина Едипусовог комплекса, по Фројду, састоји се, на тај начин, у родоскрвничком стремљењу према мајци и непријатељском према оцу. Родоскрвњење (инцест) и оцеубиство су по Фројду први злочини човечанства.

Стварност спречава неограничени развитак либидинозних стремљења. На тој подлози настају први унутрашњи конфликти. Први објекти *libido* — родитеља — уједно су и главни претставници ограничавајуће стварности у наведеном смислу.

Претстава и нагони, потиснути из свести, сачињавају основну сферу бесвесног. Последње — то је у неку руку демон човеков, његов *spiritus rector*, или, као што каже Фројд његово „*Es*“ (оно), које постоји упоредо са његовим свесним „*ja*“ и утиче на његово понашање.

Била би ничим неоправдана претензија да се у две речи изложи врло сложено учење Фројда. Није то наша намера те зато свесно на страну остављамо низ битних момената и напосе у вези с тим пропуштамо да укажемо на теорије, које се одвајају од фројдизма, као што су Јунгова, Адлерова и Штекелова. Нама је само било неопходно да нагласимо неколико најкарактеристичнијих тачака у теорији Фројда, које су нарочито битне за даље излагање.

Фројд сматра, да његова концепција обухвата не само субјекте, који се удаљују од норме, него и све људе уопште, јер и душевно здрави људи пате од унутрашњих конфликта, сличних оним, којима су подложни неуротичари. И здрав човек је, по Фројду, потенцијални неуротичар.

Какав пак значај има психоанализа за криминологију, да ли она уноси нешто битно ново у наше схватање узрока криминалитета и природе кривичног дела, може ли да изврши утицај на кривично правосуђе?

Да видимо пре свега *психоаналитичку концепцију мошва (џобуда) кривичног дела*. Фројдова школа види основну ману досадашњег схватања мотива у томе, што су до најновијег времена и криминална психологија и судска пракса

обраћале пажњу само на незнатни део мотивација, и то на т.зв. свесне мотивације. Помоћу традиционалне психологије уопште могу се констатовати само мотивације те врсте (свесне мотивације), док су стварно у ретким случајевима мотиви кривичних дела тако прости, јасни и једноставни.

Психоанализа тежи да открије досад непознате узрочне зависности у душевном животу и да установи такве мотивације, које нису биле приступачне психологији површина (*Oberflächenspsychologie*). Особина ових скривених и несвесних мотивација састоји се у томе, да их није свестан ни сам извршилац. Психоанализа је позвана да преузме у кривичној психологији улогу, сличну оној, какву игра у хистологији микроскоп. Психоанализа је према томе, метода, помоћу које се могу обелоданити моторне снаге душевног живота и стварни смисао психичких појава. Радње човека, па дакле и кривична дела, изазване су у многим случајевима компликованим мотивима (*mehrfache Determination der Handlung*). Стварно, не може се порећи, да на пр. оптужнице државних тужилаца обично оперишу са врло упрошћеном психологијом. Градација мотива кривичних дела, ако се суди по оптужницама, врло је некомпликована: користољубље, освета, суровост, ревност, бојазан да ће се злочин открити, похотљивост — овим је скоро исцрпљена гама криминогених мотива у њиховом официјелном приказивању. Овај прекор не упућује се само државном тужиоштву, него и осталим учесницима кривичног поступка, јер су они сви принуђени да рачунају пре свега са текстом закона, већ услед неопходности, да квалификација кажњиве радње буде у сагласности са одредбама кривичног законика.

Психоаналитичка концепција је у извесном смислу наслућена у делима романијера и драматичара. Доста је указати на компликовани сплет мотива у злочину Раскољникова, па да се поткрепи ово тврђење.

Психоаналитичари често спомињу Ничеове речи: „*Ach, ihr krocht mir nicht tief genug in diese Seele!*“ Основну ману опште и криминалне психологије, Фројдова школа види у недовољном удубљавању у динамику душевног живота, поглавито у област бесвесног. У истрази код сваког кривичног дела, тежимо да разјаснимо његов разлог и мотив. Али ни сам извршилац није у стању потпуно тачно да одговори на питање: „Зашто си то извршио?“. И то је разумљиво! Сам извршилац није кадар да до краја разјасни оно што је учинио, да открије несвесне побуде, које су га довеле до злочина. И њему могу да буду нејасни најефикаснији потсвесни стимулуси злочина, који је извршио.

Психоаналитичари везују с овим и практички закључак, који може да буде од значаја за методiku истраживања кривичних дела. Не сме се допуштати, да се из сваке противречности, у коју пада окривљеник на саслушању, изводи

закључак о његовој лажљивости или о жељи да доведе у заблуду органе правосуђа. Већина наших дела тумачи се унутрашње противречним побудама. Свесни мотиви претстављају само танки слој т.зв. рационализације. Другим речима: извршилац их конструише доцније, већ после извршења дела, а напосе у циљу самоодбране. Једнозначни мотиви релативно ретко владају над свима осталим и ретко бивају једино одлучујући.

Осудна пресуда у овом или оном психолошки компликованијем случају, не изгледа нам увек потпуно праведна, у извесном смислу она нас не задовољава, премда ми не полагамо увек себи рачуна у чему је баш разлог нашег незадовољства. А разлог лежи баш у томе, што пресуда није узела у обзир бесвесне моменте у динамици кривичног дела. Психоаналитичари су убеђени, да се само помоћу психоаналитичке методе може открити „нешто тамно“ (*dieses dunkle Etwas*), које се крије у дубинама људске душе.

Захтев, који је формулисала социолошка школа у кривично-правној науци, да се код одмеравања казне и других мера криминалне репресије узима у обзир не само дело, него и личност кривца, овај захтев остао је у знатној мери само лепа жеља. Једино психоаналитичка метода, према тврђењу фројдиста, учинила је први корак у овом правцу.

Да забележимо даље учење о т.зв. *транспозицији мотива*. Психоаналитичари, говорећи о транспозицији мотива, подразумевају способност извесних мотива да изазивају дела сасвим друге врсте, но што су мотиви. Такви су, на пример, случајеви вршења крађе не из користољубља, него услед раније постојећег осећања виности, услед жеље да се испашта казна за друге учиниоаче кривице, било уображене било стварне, или пак ради симболичког значаја украђеног предмета.

Криминолози, који припадају Фројдовој школи, препоручују учешће експерта-психоаналитичара уопште у судској истрази, а нарочито у случајевима, кад мотиви кривичног дела нису јасни, или кад нема могућности да се непосредно констатује ма какав разуман мотив кривичног дела.

II. Као што је познато, прави практични циљ психоаналитичке методе, пре свега је терапија психонеуроза. Покушаји, да се примени ова метода у области криминалне психологије и судске психијатрије, колико нам је познато, предузети су само у току последње деценије.

Шта је довело до ових првих покушаја искоришћавања психоанализе практичним циљевима кривичног правосуђа? Да напоменемо у вези с тим, да неки претставници психоаналитичке школе приближују психонеурозу и злочин. Сличност између њих састоји се у томе, што и неуроза и злочин сведоче о недовољној социалној прилагодљивости субјекта. Неспособност за прилагођавање захтевима нормалног социалног живота, објашњава се код многих неуротичара и код

многих злочинаца тиме, да они нису способни да разреше унутрашње сукобе у социалном смислу. За злочинце је нарочито карактеристична њихова неспособност да се покоравају нормама социалног и правног уређења.

Неопходно је подвући битну разлику у схватању етиологије кривичног дела код криминалиста-антрополога, с једне стране, и код психоаналитичара, с друге. Док криминалисте-антрополози придају нарочито значење наследној оптерећености и атавистичким предиспозицијама, психоаналитичари истичу на први план недовољан развитак личности као узрок криминалитета. Криминалитет више зависи од недостатака васпитања и од даље судбине човека, него ли од биолошких фактора. При другим условима васпитања и развитака, већина злочинаца не би се удаљила од социалне норме.

Криминалне наклоности у већини случајева нису урођене, него се јављају као последица рђавог васпитања, физичке и моралне запуштености и нарочито доживљаја раног детињства. На основу испитивања бесвесног душевног живота, психоаналитичари долазе до закључка, да је социално прилагођавање резултат развитака. У језгру личности, снажнијем по количини и динамици, злочиначке и нормалне склоности су нераздвојне. Човек долази на свет као социално-неприлагођено, па чак и злочиначко биће. Тек после савлађивања Едипусовог комплекса и настанка полне зрелости, почиње одвојени развитак злочиначких и социалних елемената у човековој личности.

Криминолошка концепција психоаналитичара је, дакле, изразито динамичка и у том смислу исто тако се битно разликује од статичке концепције Ломбровове школе. Ломбровово учење о рођеном злочинцу, као нарочитој *species generis humani*, фрејдисте одлучно одбацују.

Теодор Рајк (Theodor Reik у својој књизи „*Geständniszwang und Strafbedürfnis*“ (1925 г.) више пута изражава мисао да сви људи носе у себи клице криминалитета (... „*dass wir alle Keim zum Verbrechen in uns tragen*“). Психоаналитичари (нарочито Abraham, Aichhorn, Staub) придају првенствено значење раним инфантним доживљајима, а нарочито недостатку љубави и задовољења у детињству (*die Entbehrung an Liebe und kindlichen Lustbefriedigung*). Све ово утиче на формирање криминалног карактера у много већем степену, него ли наслеђена психичка конституција.

Полазећи од психоаналитичког учења, неки писци (нарочито Staub и Alexander) покушавају да наговесте *нову психологију злочинаца*. Треба унапред напоменути, да класификација, коју они предлажу, није у довољној мери разрађена и врло је схематичка. У основ поделе стављен је етиолошки моменат, наиме превлађивање у овом или оном случају узрока психолошког, социолошког или биолошког карактера.

Психолошка етиологија кривичног дела карактеристична је за злочинце неуротичаре. Њихово антисоцијално владање — то је у неку руку излаз из унутрашњег психолошког конфликта социалног и асоциалног дела њихове личности. Један део личности стаје у одбрану извесних жеља, други се томе противи и одбацује их. Порекло овог конфликта, као и код психонеурозе, везано је пре свега са сексуалним доживљајима раног детињства и доцнијег живота.

Другу групу злочинаца сачињавају нормални злочинци који се не одликују својом психичком структуром од свих осталих људи, али у своме понашању следеју пример других злочинаца. Овамо спада већина професионалних злочинаца.

Трећој категорији припадају субјекти, чији је криминалитет изазван органским болесним процесима.

Изван ових група *хроничних* злочинаца стоје претставници т. зв. *акутног* криминалитета, који извршују кривично дело услед макакве специфичне животне ситуације, изузетних околности, саблазни итд. Радње лица ове групе не опредељују се личношћу злочинаца, већ специалним особинама животне ситуације у којој су се нашли. Такве „случајне“ (акциденталне) злочинце није могуће уврстити у једну типолошку групу, јер су то потпуно нормални људи. Баш зато не могу се уврстити ни у један злочиначки тип.

Психоаналитичари бележе себи у нарочиту заслугу, да им је пошло за руком да установе досад непознате узроке криминалитета. Али баш та њихова открића изазивају у неким случајевима озбиљну сумњу — она су толико вештачка и парадоксална! Навешћемо два-три примера у прилог овог нашег тврђења. Психоаналитичари тумаче т. зв. клептоманију код жена, као симболичку, замењујућу (сурогативну) радњу (als symbolische Ersatzhandlung). Психички узрок клептоманије код жена, према мишљењу психоаналитичара, је т. зв. „Penis-peid“, жеља „dem Manne den beneideten Penis zu entreissen“. Пригушена и потиснута у потсвест, ова жеља налази ублажени израз у одузимању разних предмета, без обзира на њихову вредност.

Навешћемо још један пример усиљене криминалне симболике. Криминалисте-психоаналитичари виде у политичким злочинима бесвесно иживљавање т. зв. Едипусове ситуације, наиме мржње према сопственом оцу. Држава за политичког злочинца је симболичка слика омрзнутог оца — „Vater-Imago!“ У политичком злочину, који претставља атентат на постојање државе или на ауторитет државне власти, огледа се према овом убеђењу, скривени за свест смисао иживљавања агресивног Едипусовог комплекса. Политички злочинац ствара своју теорију, према држави непријатељску, да би бесосећања виности иживео своју више или мање сублимирану тежњу за оцеубиством („... im seine mehr oder weniger sub-

limierten Vatermordtendenzen ohne Schuldgefühl ausleben zu können“).

Као пример сасвим нелогичне симболичке интерпретације јавља се књига принцезе Марије Бонапарте: *Der Fall Lefebvre. Zur Psychoanalyse einer Mörderin*. Упућујемо заинтересоване на ову књигу, пуну фантастичних парадокса, поводом које је познати швајцарски криминалиста проф. Hafter у своје време написао: „Докле ће се сваке бесмислице објављивати под фирмом научних истраживања.“

Није чудо, да такви озбиљни психијатри, као што је фрајбуршки професор Alfred Hoche, карактеришу ове ексцесе фројдизма као „eine morbide Doktrin“ (767). Морамо да захтевамо од психоаналитичара доказе за њихова смела тврђења, вели тим истим поводом познати психијатар проф. Ашафенбург.

Више пажње заслужује анализа дела, која психоаналитичари називају „кривичним делима извршеним из осећања виности“, — „Verbrechen aus Schuldgefühl“. Обично се мисли, да се већина кривичних дела извршује из користољубља или услед моралне распуштености, а осећање виности, уколико уопште постоји, јавља се тек после извршења кривичног дела у виду кајања. Фројд и његови следбеници виде у осећању виности реакцију на криминалне тежње у инфантилном периоду. Док нормалан човек савлађује ове атавистичке жудње, дотле неуротичар није у стању да их прегорни у зрелом добу. Потиснуте из свести, ове забрањене жеље изазивају трајно и мучно осећање сопствене кривње и тежње за самокажњавањем (Selbstbestrafung). У таквом стању неуротичар каткад врши кривично дело, које изгледа необјашњиво за околину. У ствари пак разлог дотичних кривичних дела састоји се у жељи за подвргавањем казни, која треба да служи као задовољење осећања сопствене кривње, која постоји често само у уобразиљи субјекта.

Психолошки су блиски малочас наведеним случајеви, када невин човек прима на себе туђу кривицу и тежи да претрпи казну за туђе кривично дело. Пажљива анализа свих ових случајева, који су досад сматрани загонетнима, претставља несумњиву заслугу криминалиста психоаналитичког правца. Али и овде, нажалост, опажамо склоност за одвише широким уопштавањем; сумњамо да фигура злочинца из осећања виности претставља тако универзалну појаву, као што тврде некоји истраживаоци овог интересантног проблема.

Само узгред можемо да додирнемо питање о новом тумачењу нехатних радњи, које предлажу психоаналитичари. Психоаналитичари сматрају, да су све т. зв. омашке (Fehlleistungen) — (омашке у писању, говору и друга манифестовања расејаности) строго условљене и садрже унутрашњи смисао, скривен за свест. Напосе у нехатним деликтима откривају се криминогене тежње, које су укореење у сфери

бесвесног душевног живота. Такво тврђење у општој форми је без сумње погрешно, јер се наслања на недоказану претпоставку, да свака омашка има скривени смисао, извесну потсвесну интенцију.

У нашем кратком раду можемо само да поменемо психоаналитичку теорију казне. Формулишемо је у две основне тезе. Казна задовољава бесвесну тежњу кривца да испашта казну. Уједно, она задовољава и друштвену потребу за одмаздом, јер друштво — према учењу фројдиста — бесвесно идентификује себе са злочинцем. У томе психоаналитичари виде нов психолошки основ казне (*eine neue psychologische Fundierung der Strafe*).

Психоаналитичари, дакле, приближују се т. зв. теорији казне — одмазде, ипак само утолико, уколико признају, да теорија одмазде рачуна са моћном бесвесном тежњом људске природе за одмаздом за кривицу и уз то чак и у форми т.зв. талиона. Као што запажа Theodor Reik, „морамо признати, да теорија одмазде одговара моћним бесвесним тежњама човека“.

Али, с друге стране, психоаналитичари сматрају, да теорија казне — одмазде, и поред њене психолошке конзеквентности, налази се у супротности са свима стремљењима најновије културе и хуманости. У заостреној форми изражава ову мисао Theodor Reik: „Die Vergeltung als Strafzweck ist einfach eine Triebdarstellung als Theorie“.

У суштини пак психоаналитичари нам предлажу више психолошко објашњење казне, као историјског факта, него ли теорију казне. Казна по свом историјском пореклу, а у знатној мери и у наше време, јесте — одмазда. У томе психоаналитичари виде атавистички заостатак, који човечанство мора да напусти у будућности. Идеалним циљем мора да буде правосуђе, ослобођено сваке афективности (*eine affektlose Justiz*) и које служи задацима, оправданим позитивном науком.

Детаљна критика психоаналитичке теорије казне не спада у оквир овог чланка. Забележићемо, ипак, једну тачку ове теорије, која се нарочито лако може нападати. Ниједан други правац у психологији не приписује тако огроман значај ирационалној, бесвесној и афективној сфери људске психе, као што то чини психоанализа; па ипак, у својим идеалним конструкцијама, она полази од утопистичке идеје о личности и друштву, ослобођеним од сваке афективности. Претерани и песимистички ирационализам, с једне стране, и крајњи, рационалистички оптимизам, с друге стране!

У своме излагању, покушали смо да пружимо кратки преглед психоаналитичког учења о основним проблемима криминологије. Као што смо већ споменули, криминалисте оцењују значај психоанализе веома различито. Неки од њих поздрављају психоаналитичку методу у криминалној психо-

логији, као нови путоказ, који наговештава савлађивање кризе, коју преживљује у последње време социолошка школа у кривичном праву. Према мишљењу проф. Воһне, социолошка школа, после утврђивања њених начела у позитивном законодавству, исцрпла је сву залиху својих стваралачких идеја и зато захтева, да се изнова обнови. Ову обнову можемо очекивати од психоаналитичког правца, који, у поређењу са традиционалном површинском психологијом, обележава битно продубљавање проблема злочина и казне.

Друга група криминалиста заузима према психоанализи уздржанији став. Она признаје делимични значај неких закључака психоаналитичке теорије за криминологију и за практичне потребе кривичног правосуђа, али не прихвата фројдизам у целини. Фројдово учење изгледа јој, према изразу једног аутора (Henrik Egedi), — „eine Irrlehre mit einem genialen Kern“.

Постоје међу криминалистима, као и међу психијатрима и непомирљиви противници психоаналитичког правца.

Критички став према психоанализи, као универзалној методи потпуно је оправдан. У учењу психоаналитичара треба разликовати резултате позитивног истраживања, који нам откривају много шта ново и неочекивано у компликованом лабиринту људске душе, и веома оштроумне, али уједно крајње субјективне конструкције. Напосе не може се ићи стопама оних Фројдових ученика, који сасвим догматски примају сваку реч свог учитеља и вође, претерују, а каткад просто чине тривијалним начине његовог истраживања. Они чине најжалост своје учитељу вероватно, исто тако, као „толстојевци“ Лаву Толстоју.

Неки критичари фројдизма опажају у Фројдовом учењу извесну сличност са Марковим учењем: оба ова учења су у својој основи материјалистичка, оба зидају одоздо, и код једног и код другог све што је више и духовно претставља само надградњу — над материјалним елементима.

Озбиљне сумње изазива и општа концепција душевног живота у учењу Фројда, која се наслања у суштини на натуралистичко-механичко његово разумевање. Неопходно је, да се строго разликује констатовање стварно постојећих психичких веза и њихова хипотетичка конструкција. У психоаналитичкој доктрини ова је разлика потпуно засечена. Овде се без сумње крије опасност, да слика душевног живота буде претпостављена у једностраној светлости априорних конструкција.

Приговори против пансексуализма, карактеристичног за Фројдово учење и његову школу, опште су познати. У последње време њих је прецизно формулисао С. С. Jung у својој књизи: *Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben* (1929), на коју и упућујемо заинтересоване. Неоспорно, пре Фројда се умањивао значај сексуалног момента у генези ду-

шевног живота; његова открића у том правцу су неоспорна и значајна. Али исто тако је очевидна једностраност т. зв. пансексуализма, која се нарочито рескошћу манифестује код неких ученика Фројда. Фројдова идеја о Едипусовом комплексу, о кастрационом комплексу, претвара се понекад у некакву фикс-идеју. Поједини покушаји тумачења симболике снова претстављају собом покаткад праву гротеску. Расположењу тумача оставља се неограничена слобода, која се не може сложити се објективном тачношћу резултата. Сам Фројд отворено признаје, да није лако проучити психоанализу, а оних, који су савладали психоаналитичку методу, није баш тако много.

Приговоре изазива и фрапантна схематичност психоаналитичке процедуре, која је склона сваку појаву душевног живота да угура у уски оквир априорне схеме. Као што се изразио један новији критичар поводом Фројдовог чланка „Dostoievski et le parricide“, психоанализа, полазећи од истраживања појединог случаја, завршава увек тиме, да га своди на један апстрактни тип.

Несумњав значај за криминологију има Фројдово учење о бесвесном у душевном животу и о утицају бесвесног на социално понашање човека.

За криминалиста је нарочито важно питање, до које мере треба желети учешће психоаналитичара као вештака у кривичном процесу. Противници фројдизма из средине психијатора указују, да се психоанализа не бави *ex professo* симптоматологијом душевних болести. Сам Фројд напомиње у својим предавањима из увода у психоанализу, да „наши психијатри не изучавају психоанализу, а ми, психоаналитичари, имамо врло мало прилика да видимо психијатриске случајеве“. Критичари фројдизма даље сматрају, да психоаналитичка метода не обећава много успеха у погледу помоћи суду при утврђивању степена душевне ненормалности, битне за решење питања о урачунљивости, смањеној урачунљивости и др. На овај приговор психоаналитичари одговарају, да је психоаналитичка метода врло важна баш због решења питања о урачунљивости, јер је центар свих криминолошких истраживања пре свега улога свесног и бесвесног у радњи лица. Психоаналитичари учествују у неким случајевима као вештаци у кривичним судовима Северне Америке, Немачке и Аустрије.

Већ први случај учешћа вештака психоаналитичара у немачком кривичном суду очито је обелоданио дубоко размимоилажење између претставника традиционалне психијатриске науке и психоаналитичара. Уколико нам је познато, у Немачкој је први пут био позван на суд по предлогу одбране, у својству вештака у делу убице Ангерштајна, психоаналитичар проф. R. Herbertz из Берна (Швајцарска). Психијатри су признали Ангерштајна урачунљивим, док је проф.

R. Herbertz бранио супротно мишљење. У своме чланку о том питању вештак-психоаналитичар подвлачи своје одлучно размимоилажење са вештацима психијатрима, Психијатри, према његовом тврђењу, стоје на чисто-клиничком становишту: ако они не опажају у извесном случају клиничке знаке одређене болести (епилепсија, слабоумност, параноја, манијакално-депресивно лудило и др.) они долазе до позитивног закључка о урачунљивости лица. Насупрот њима, психоаналитичари не везују себе у том правцу никаквим схемама. Одлучно критички оцењује закључак свог колеге-психоаналитичара други вештак у истом делу, психијатор проф. G. Popp (Франкфурт на М. Уп. његов чланак: „Kriminalistische Betrachtungen zur Mordsache Angerstein“. DJZ, стр. 1225 и сл.). Позивања вештака — психоаналитичара на доминантну улогу потсвесних мотива и пригушених тежња изгледају проф. G. Popp'у мало убедљива. Примивши његово становиште, ми бисмо морали да признамо неурачунљивост и неодговорност код већине злочинаца. Наводимо овај пример ради карактеристике фундаменталних разликења између претставника традиционалне психијатрије и психоаналитичара.

Анализа мотива кривичних дела у смислу психоаналитичке методе може да има практични значај при одређивању врсте и мере казне, нарочито у случајевима, када имамо пред собом таква дела т.зв. случајних злочинаца, чији мотиви изгледају нејасни, а понекад и просто загонетни, или дела, која се налазе у фрапантној противречности са ранијим владањем дотичног субјекта. На ову страну питања скренуо је пажњу у последње време шпањолски криминалиста Saldana у својој француској књизи „La Criminologie Nouvelle“ (1929).

Да забележимо на завршетку досад немногобројне покушаје примене психоаналитичке терапије према осуђеним неуротичарима, при извршењу казне лишења слободе и мера безбедности. Према признању самих психоаналитичара, примена психоаналитичке методе у судском кривичном поступку и при извршењу казне и мера безбедности, наилази поред осталог и на чисто-техничке тешкоће, јер психоаналитичка процедура захтева много времена и траје обично много месеци. Ако се психоанализа не приведе крају и прекине у средини, то, као што напомиње Фројд, може да нанесе штету у облику заштравања унутрашњег конфликта, који је психоанализа настојала да одстрани.

III. Покушаћемо сада да укратко формулишемо своје закључке. Из нашег излагања види се јасно, да смо далеко од оног односа према психоанализи, који је сматра за неку врсту научног откривења, јер је способно да из основа промени наше схватање душевног живота и све наше психолошке и криминално-психолошке погледе. С друге стране, неке стране психоаналитичког учења, нарочито оне, које додирују бесвесни душевни живот и утицај мотива, којих човек није

свестан, на његово понашање, од великог су значаја за криминологију.

Дотле док општа психоаналитичка теорија и њена практична примена у психотерапији имају за собом неколико деценија, покушаји разматрања криминолошких и пенитенциарних проблема са гледишта психоанализе спадају у најновије време. Врло је ограничено и искуство примене психоаналитичке методе у практичним циљевима кривичног правосуђа. Занос без резерве у овој области је исто тако мало оправдан, као и одбацавање сваког значаја психоанализе за криминологију.

Криминалисте морају да пажљиво прате ову нову струју, која може да доведе до ревизије неких криминално-психолошких погледа и да утиче на наше схватање кривичног дела и његових узрока. Да скренемо пажњу на овај нови правац, да пружимо кратки преглед криминално-психолошки идеја Фројдове школе — тиме се, у ствари, ограничава задатак нашег чланка.

Александар Маклецов

Употребљена литература (у главном)

I Теорија Фројда и његове школе.

Dr. Sigm. Freud: 1) Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. — 2) Psychoanalyse. „Handwörterbuch der Sexualwissenschaft,“ herausgegeben von Markuse. Bonn. 1926. — 3) Libidotheorie. Ibid. — 4) Die Verbrechen aus Schuldbewusstsein. Gessamelte Schriften. Bd. X. — 5) Tatbestandsdiagnostik und Psychoanalyse. Gesammelte Schriften. Bd. X.

Franz Alexandar und Hugo Staub: Verbrecher und seine Richter. Ein psychoanalytischer Einblick in die Welt der Paragraphen. Wien. 1927. — *Hugo Staub.* Psychoanalyse und Strafrecht. „Psychoanalytisches Volksbuch.“ 2te Aufl. 1928. — *Dr. Theodor Reik:* Geständniszwang und Strafbedürfnis. Probleme der Psychoanalyse und der Kriminologie. Leipzig. 1925. — *Abraham.* Die Geschichte eines Hochstaplers im Lichte der psychoanalytischer Erkenntnis „Imago“ — *Marie Bonaparte.* Der Fall Lefebvre. Zur Psychoanalyse einer Mörderin. — *Steckel.* Die sexuelle Wurzel der Kleptomanie. — *Werner Lippmann.* Analyse eines Kriminellen. „Fortschritte der Sexualwissenschaft und Psychoanalyse.“ — *И. Малиничъ.* Комплексъ Одипа и судба Михаила Бакунина. Къ вопросу о психологији бунта. Бѣлградъ 1934. — *Wittels.* Rache und Richter. „Psychoanalyt. Almanach.“ 1929. — *August Aichhorn.* Verwahrloste Jugend. Die Psychoanalyse in der Fürsorgeziehung. Mit einem Geleitwort von Prof. Dr. Sigm. Freud. 1925.

II. Општа критика Фројдове теорије.

Николаи Бердяевъ. О назначениј челоѡѡка. Парижъ. 1931. Стр. 71—81. — *С. Франкъ.* Психоанализъ какъ мировоззрѣнiе. — *G. Jung.* Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben. Zürich. 1929. — *Gegen Psychoanalyse.* Süddeutsche Monatshefte. 28. Jahrgang. August 1931. Heft 11 (види особито чл.: *G. Aschaffenburg:* Psychoanalyse und Strafrecht). — *Enrik Egyedi:* Die Irrtümer der Psychoanalyse. Wien Leipzig. 1933. — *Dr. Alfred Serko:* O psihoanalizi. Ljubljana. 1934.

III. Фројдова теорија и криминологија.

Dr. Hans Coenen. Strafrecht und Psychoanalyse. Breslau. 1929. — *Prof. Dr. G. Bohne:* 1) Psychoanalyse und Strafrecht. „Zeitschrift für die

gesamte Strafrechtswissenschaft.“ Bd. 47 (1927), 2) Verwertbarkeit der Psychoanalyse. „Deutsche Juristenzeitung.“ 1927. — *Dr. C. Schneider*. Hat die Psychoanalyse eine praktische forensische Bedeutung? „Monatschrift für Kriminalpsychologie.“ 1928. — *Rolf Schiebold*. Psychoanalyse in der Rechtssprechung. „Monatschrift für Kriminalpsychologie.“ 1928. — *Dr. Sachs*. Strafrichter und Psychoanalyse. „Juristische Rundschau.“ 1930. № 8. — *Dr. E. Mezger*: 1) Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Rechtspflege (*J. Prinzhorn*. Krisis der Psychoanalyse. I.) 2) Psychoanalyse und strafrechtliche Schuld. „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht.“ 1930. 3) Kriminalpolitik auf kriminologischer Grundlage. (II. Teil. III: Der Verbrecher in psychoanalytischer und individualpsychologischer Auffassung). Stuttgart. 1934. — *Dr. Ernst Hafter*. Psychoanalyse und Strafrecht. „Schweiz. Zeitschr. für Strafrecht.“. 1930. — *Saldana*. La criminologie nouvelle. Paris. 1929. — *Dr. Ledig*. Strafjustiz und Seelenforschung. „Die Justiz.“ 1930. — *Dr. Hilde Gründbaum-Sachs*. Tiefenpsychologie und Rechtssprechung. Ibid. 1925—1926. — *Dr. Geissler* Psychoanalytische Kriminologie. Ibid. 1931. — *Dr. W. Weygandt*. Experimentelle Psychologie bei der gerichtlich-psychiatrischen Sachverständigentätigkeit. „Monatschr. für Kriminalpsychologie.“ 1920. — *Nohl*. Die kriminalpolitische Bedeutung der Psychoanalyse. Gross'Archiv. Jahrgang. 77. — *Hans Lungwitz*. Psychoanalyse und Kriminalität. Gross'Archiv. Jahrgang. 77. — *Dr. Тома Живановић*. Основни проблеми кривичног права. Увод у науку кривичног права. Београд. 1930. — *Aleksandar Maklecov*. Psihoanaliza in kazensko pravo. „Ljubljanski Zvon.“ 1931. — *Александръ Маклецовъ*. Проблема преступленія и психоанализъ. Прага. 1931.

МЕЂУНАРОДНО ПРАВОСУЂЕ ДАНАШЊИЦЕ¹⁾

Државе живе свој живот као и појединци. Оне развијају своју активност, иду за својим циљевима, те према томе као и појединци долазе у сукоб једна са другом. Ти су сукоби и разне природе и разног интенситета. Њихов повод може бити економска конкуренција, територијална експансија, питање престижа, питање оправданости или величине накнаде штете, тумачења уговора итд. Као што су по својој природи разни, тако су ти сукоби разни и по своме интенситету, а исто су тако разни и начини њиховог решавања које познаје међународна пракса. Али пре но што изнесемо могућности које нам данашњица пружа на овом пољу, од интереса је погледати како су се међународни сукоби решавали до данашњице.

У вези са овим обично се дели доба до данашњице на она три класична периода: 1) на доба самопомоћи када је рат био једина могућност решења свих сукоба и свих спорова међународних; 2) на доба када се услед нецелисходности дотадашњег начина решавања спорова прешло на мирно решење њихово помоћу трећег, незаинтересованог, арбитра, тј. на доба арбитраже у зачетку, и 3) на доба када је арбитража као таква била необавезна, али је поступак при арбитражном суђењу већ био обавезан (поступак је већ био

¹⁾ Предавање одржано на Коларчевом Народном Универзитету у Београду 24-II-1934 г.

обичајно право). Ово се треће доба граничи са данашњицом у којој имамо не само феномен обавезног арбитралног поступка, већ и феномен обавезне арбитраже као такве.

То би била у три потеза дата еволуција решавања међународних спорова до данашњице. Сада је још од значаја извући линију дијаграма саме арбитраже у колико се она диже и спушта, према томе у колико извесно доба пружа повољније или мање повољне услове за њен опстанак и развитак.

Доба малих античких држава грчких било је врло повољно за арбитражу, услед истог ступња политичких слобода, као и услед истог ступња културе на коме су се те државице налазиле.

У доба великог римског царства дијаграм арбитраже пада, да се опет дигне у доба цветања феудалства, када налазимо често папе и сизерене као арбитра.

Доба великих апсолутистичких држава које затим наилазе, опет је неповољно за развој и успевање арбитраже, према томе она опада све до новијег доба, када опет стиче полета и потстрека, како прво услед тековина Француске револуције, тако доцније услед за њу двају важних момента: I и II Хашке Конференције.

Тиме смо дошли до периода данашњице, у којој је, у вези са еволуцијом мирног решења спорова, најважнији моменат стварање Лиге народа.

Црвени конач који се провлачи кроз ову еволуцију међународног правосуђа, јесте она тежња ка сталности и обавезности, тим двома главним одликама унутрашњег правосуђа. Ну и ова тежња за сталношћу и обавезношћу имала је своје етапе. Пошто се постигла сталност и обавезност у вези са поступком, хтела се усталити и учинити обавезном и сама арбитража као начин решења спорова.

Ова тежња добијала је у прошлости у неколико маха конкретан облик. Она се први пут конкретизирала у установи Сталног Арбитралног Суда, установљеног на I Хашкој Конференцији 1899 г. Овај суд, на чијој ћемо се природи доцније опширно задржати, у суштини је само једна стална листа судија, која странкама стоји на расположењу у случају спора. Но државе у својој тежњи за сталношћу и обавезношћу, мислећи да су овом установом постигле сталност, пошле су сад један корак даље — ка обавезности — установивши такозвани Суд за ратни плен (*Cour des Prises*). Међутим како поморско право није било највећим делом кодификовано, то су државе пристајући на један такав обавезни суд тражиле да се то право на једној конференцији фиксира, како би имале извесну сигурност у погледу права на основу кога ће им тај за њих обавезни суд решавати спорове. Тај је посао требао да се обави на Лондонској Конференцији (1908 г.). Та је конференција претрпела неуспех на питању

контрабанде животних намирница (које је нарочито било од виталног интереса за Велику Британију), према томе нити је дошло до кодификације међународног поморског права, нити је Суд за ратни плен у опште ступио у живот.

Оно што није успела да оствари Европа, покушала је и остварила бар за извешан период времена Америка. Државе Централне Америке: Коста Рика, Гватемала, Никарагуа, Хондурас и Салвадор дозвале су у живот један суд: »La Cour de Justice Centre — Americaine«, који је био и обавезан и сталан. Али и овај суд се скрхао на „обвезности“, тј. будући да Никарагуа није хтела да се повинује једној његовој пресуди, суд није ни ушао у други период свога живота.

Сада смо дошли пред питање: шта је данашњица постигла на пољу сталности и обвезности у вези са међународним правосуђем? Али предходно се намеће друго: Какве нам могућности данашњица пружа у опште у вези са решењем међународних спорова?

Све ове могућности које нам данашњица на том пољу пружа и које наводимо предпостављају: да државе у спору нису везане никаквим међународним уговорима, у погледу решавања дотичне врсте спорова. Дакле у том случају државама стоји на расположењу: 1) да реше спор путем дипломатских преговора; 2) путем конференција и конгреса; 3) путем дипломатских посредовања, и 4) путем добрих услуга. Сва ова четири начина имају једну заједничку карактеристику, а она је: да се путем њих спор не пресуђује (те према томе остају изван наслова нашег чланка) већ се решава једним компромисним решењем.

Сем ових могућности постоји данас могућност изношења спора пред Скупштину или Савет Лиге народа. Али будући да су и Скупштина и Савет Лиге политички органи, то се пред њих не износе често правни спорови, већ политички спорови или спорови мешовите природе.

Даље, поред ових начина решења спорова, данашњица нам пружа могућност изношења спора пред неког ad hoc изабраног арбитра, изношење спора пред т. зв. Мешовите Арбитралне Судове,²⁾ и изношење спора пред Стални Арбитрални суд у Хагу. Сви ови начини према својој заједничкој карактеристици спадају у групу чисте арбитраже. Осим њих, данашњица пружа још једну могућност, њима сличну али савршенију: Стални Суд Међународне Правде у Хагу. Ова се институција по својој природи налази на пола пута између праве арбитраже и правог судства. Она је се до сада највише успела да приближи установи правога суда, у смислу унутрашњих судова; она је последња реч данашњице

²⁾ За ликвидацију извесних спорова приватно правне природе (неизвршења уговора, питања севестра итд.) пониклих услед рата установљени су уговорима о миру специјални, тако звани Мешовити Арбитрални судови, који заседају по разним местима, најчешће у Паризу.

у еволуцији међународног правосуђа. Ово наше тврђење биће најбоље поткрепљено једном кратком а прегледном паралелом између Сталног Арбитралног Суда у Хагу и Сталног Суда Међународне Правде, који има такође своје седиште у Хагу, и који дела паралелно са оним првим.

Арбитрални суд створен на I Конференцији Мира у Хагу има само једну привидну сталност, јер у суштини, као што је то већ наглашено, од свега је само стална једна листа судија депонована у хашком секретаријату, са које странке у даном тренутку бирају судије (а ове између себе председника). Будући да нема праве сталности, нема ни континуитета између пресуда судских, те према томе ни могућности стварања јуриспруденције, а следствено ни могућности утицања путем јуриспруденције на формирање међународног права. У погледу обвезности Арбитрални Суд је сасвим необавезан, тј. ма да постоји обавеза извршавања пресуда, не постоји ма каква обавеза за државе да своје спорове у опште поднесу пред тај суд, нити и једна држава може другу путем тужбе извести пред суд.

Сем тога одлика је овог суда да пресуђује спорове *ex aequo et bono* а уз поштовање позитивног права, што је уопште једна од битних одлика сваке арбитраже.

На супрот овоме постигао је Стални Суд Међународне Правде једну апсолутну сталност и једну делимичну обвезност. Његов колегијум који се бира посредством Скупштине и Савета Лиге народа на девет година сталан је, заседа најмање једаред годишње у редовном сазиву у Палати Мира у Хагу. Последица ове сталности је континуитет између пресуда и могућност стварања јуриспруденције, па према томе и могућност утицања на формирање међународног права. Дакле сталност је у овој институцији потпуно остварена, док је обвезност само делимично и то посредством факултативне клаузуле, коју су до сада потписале 42 државе.³⁾ У вези са моментом обвезности од велике је важности међутим да код овога суда први пут у међународно правним односима наилазимо на феномен тужбе, на основу које једна држава другу без њеног непосредног пристанка може извести пред суд. Сем ових разлика једна је од битних и та, што Стални суд примењује на првом месту међународно право, а тек изузетно у недостатку овога и по изричном пристанку странака, пресуђује спор на основу правде и правиче, дакле Стални Суд Међународне Правде за разлику од Арбитралног *примарно* је везан за *позитивно право*.

Из свих ових супротности које смо у овој паралели изнели излази, да је Арбитрални Суд само један зачетак суда, док је Стални Суд Међународне Правде за сада најсавршенији облик правог суда (у смислу унутрашњих су-

³⁾ Клаузула која даје могућности државама да на основу принципа реципрочности прихвата обавезност суда за извесну врсту спорова.

дова) међународне заједнице, те према томе говорити о међународном правосуђу данашњице, значи говорити о Сталном Суду Међународне Правде. —

Како је у опште данашњица успела да потпуно оствари сталност а делимично и обвезност једне међународне судске инстанције, чије је остварење до сада изгледало немогуће? Творци Лиге народа у своме опсежном старању да превентивним и палиативним путем очувају мир створили су три форума за мирно решавање спорова: Скупштину, Савет и Стални Суд Међународне Правде. У суштини стварање овог трећег форума омогућено је тиме, што су ова прва два већ постојала. Пактом Лиге народа, чланом 14 предвиђено је стварање Сталног Суда Међународне Правде. На основу тога Савет Лиге народа сазвао је познати Комитет Десеторице најчувенијих правника данашњице, који су добили у дужност да израде пројекат Статута будућег Сталног Суда Међународне Правде. Тај Статут поднет је Скупштини и примљен је као једна посебна Међународна Конвенција, што је од битног значаја за начин измене тога Статута. Тим Статутом предвиђен је и начин бирања судија те тако одклоњена главна тешкоћа о коју су се ломили сви дотадањи пројекти једног сталног међународног Суда. Државе се до сада никада нису могле сложити на питању избора и броја судија. И мале као и велике хтеле су да имају свога претставника у томе суду, што би пак довело до једног немогућег броја за један стални судски колегијум. Да би се сад и велике и мале државе задовољиле приликом избора за Стални Суд Међународне Правде, поступило се на овај начин: судија постаје онај који бива изабран апсолутном већином гласова како од стране Скупштине (у којој имају већину мале државе), тако и од стране Савета (у коме су у већини велике силе). Дакле вештим искоришћавањем ових органа Лиге народа успела је данашњица да оствари један заиста сталан међународни суд.

У вези са обавезношћу поменули смо већ како је факултативна клаузула пружила могућност државама да на основу начела реципроцитета прихвате обвезност Суда за извесну врсту спорова, те се на тај начин данашњица у приличној мери дотакла и свог другог идеала у вези са међународним судством — обвезности.

Ко суди у Сталном Суду Међународне Правде? Колегијум овога суда чине највећа имена данашње правне науке, личности које су биране не само по свом великом ауторитету правника већ и као представници разних цивилизација и разних правних схватања. На тај начин, не само што се с правом сматра да судије овог суда суде у име међународне заједнице (а не и у име странака у спору), већ се на њихове пресуде гледа као на резултанте свих правних система данашњице.⁴⁾

⁴⁾ Loder, Anzilloti, Huber итд.

Коме суди Стални Суд Међународне Правде? Странке пред Судом могу бити само државе не и појединци. Члан 34 и 35 Статута Суда јасно повлачи надлежност Суда *ratione personae*, тј.: само државе или чланице Лиге народа могу бити странке пред Судом (чл. 34), и: странке пред Судом могу бити чланице Лиге народа, као и државе поменуте у анексу Пакта (чл. 35), сем тога пред Судом се могу појавити и остале државе, ако прихвате извесне за то прописане услове.

На основу чега суди Стални Суд Међународне Правде? Суд примењује на првом месту писано међународно право, тј. посебне и опште међународне уговоре. Затим обичајно међународно право. На трећем месту опште правне принципе признате од цивилизованих народа. Као помоћним средством за одређивање правних правила Суд се служи судским пресудама и доктрином најчувенијих правника, а ако су странке изрично сагласне (у недостатку правног правила) Суд може спор пресудити на основу правде и правнице.

До сада је Суд изрекао 21 пресуду и 25 саветодавних мишљења (функција давања саветодавних мишљења је једна специјална одлика Суда; он их даје по разним спорним питањима на тражење Скупштине или Савета Лиге народа). Наша држава имала је два пута спор пред Сталним Судом Међународне Правде. Први пут је од Суда тражено саветодавно мишљење поводом српско-албанског разграничења, у вези са Св. Наумом. Други пут је Суд имао да изрекне пресуду поводом наших предратних дугова француским портрима, а у вези са плаћањем у злату.

Овим досадашњим излагањем теориски је у главним контурама извучен последњи и најсавршенији тип међународног суда данашњице, чијим се пресудама, и поред критике која му се чини, покорвају све државе па и оне најмоћније. Сада на крају неизбежно је позабавити се и том критиком.

Један од најчешћих приговора који се чине Суду, јесте знак питања постављен пред објективност његових пресуда. Нарочито велику полемику изазвале су пресуде познате под именом „Лотис“, „Српски предратни дугови“, итд., оне су те, за које се мисли да су у великој мери пољуљале поверење у ову судску инстанцију. Изван оквира нашег излагања (под данашњим насловом) морају остати сва она „за“ и „против“, публикована баш у вези са овим пресудама Суда, ну при свем том наше је гледиште, да то неповерење према Суду има јаче свој корен у оној атмосфери општег међународног неповерења, но баш у самом функционисању Суда. Упозоравамо на један од оних момената из досадашњег делања Суда, у коме је он досегао високи степен објективности, тј. када је у спору познатом под именом „Ирак“, судија енглеске народности гласао противу енглеске тезе.

Поред овог приговора указује се често, нарочито у последње време, на ону сенку разочарења, која са Лиге народа пада на Стални Суд Међународне Правде. Не поричући извесне очигледне неуспехе Лиге, ми се сада не упуштамо у разлагања о томе шта је боље: да ли са једном Лигом оваквом каква је са могућношћу прилагођавања потребама даног времена — или без ње. За нас је овде од важности ово: разчланити однос који постоји између Суда и Лиге, те према томе видети, да ли је оправдано да критика Лиге буде и критика Суда?

Има неколико момената који говоре за везу која постоји између Суда и Лиге: порекло Суда, бирање судија, буџет Суда и функција давања саветодавних мишљења.

Суд није створен Пактом Лиге народа, већ је његово стварање само предвиђено чланом 14 Пакта, а ступио је у живот на основу једне посебне међународне конвенције: Статута Сталног Суда Међународне Правде (што смо већ у почетку истакли). Баш из тога порекла Суда види се, да та веза између Суда и Лиге није онаква, као што се то обично замишља и хоће да представи. Статут, будући једна самостална и перфектна међународна конвенција, може бити мењан само вољом држава потписница, а не једностраним актом Лиге народа, а исто тако државе које приступе Суду (потписујући Статут), не морају приступити Лиги (потписујући Пакт), као што је то случај са Сједињеним Државама Северне Америке.

Даља веза на коју се указује јесте избор судског колегијума. Већ је наглашено да судија Сталног Суда Међународне Правде постаје онај кога изаберу Скупштина и Савет Лиге. На тај начин се сматра да је задовољен и принцип мерења и принцип бројања гласова, да су задовољене претензије великих и страховања малих. Према томе само једним вештим искоришћењем двају органа Лиге народа добија се судски колегијум Сталног Суда Међународне Правде — на неки начин путем једног међународног плебисцита.

Остаје нам још материјална веза између Суда и Лиге, која се састоји у томе, што се буџет Суда остварује из буџета Лиге, а на крају још функција давања саветодавних мишљења. На основу ове посебне функције Суда, хтео се извести закључак о координираном положају Суда према Лиги, хтео се Суд свести на неку врсту правног саветника Лиге. Правни саветник Лиге је њена правна секција (једна од сталних секција лигина секретаријата), а чланом 14 Пакта Лиге (којим је предвиђено и стварање Суда), предвиђено је и давање саветодавних мишљења од стране Суда, а на тражење Савета или Скупштине. Текст Пакта је двојезичан, француски и енглески, те су одатле и потекла та разна тумачења ове функције. Текст француски гласи: »La Cour donnera aussi des avis consultatifs sur tout différend«, док

је текст енглески: »may also give an advisory opinion«, што се преводи са: „може такође давати саветодавна мишљења“. Ради се о томе: да ли је давање саветодавних мишљења само једна дужност Суда, или је то и његово право? Суд је у својој пракси имао прилике да покаже, како ову функцију сматра својим правом, тј. да није безусловно везан дати на тражење Савета или Скупштине у сваком случају саветодавно мишљење. Одбивши у случају Источне Карелије да да своје саветодавно мишљење, Суд је јасно подвукао своју самосталност у односу према Лиги, а у вези са том својом посебном функцијом.

Од свега до сада изложеног у погледу односа Лиге и Суда свакако се јасно излучио прави однос њихов, те према томе се и намеће закључак, да критика Лиге не треба да буде и критика Суда.

Последњи и најтежи приговор који се чини Сталном Суду Међународне Правде јесте онај, који се чини и међународном праву, и међународном правном поредку: да нема ни правог закона, ни законодавца, ни санкције, јер све у крајњој линији зависи од воље држава. Тај се исти приговор чини и Суду, указујући у овом случају на ефемерност оне битне одлике сваке судске инстанције, на — обвезност.

Ако се међународно право упоређује са унутрашњим правом, а међународни правни поредак са унутрашњим, (па према томе и Стални Суд Међународне Правде пореди са унутрашњим судом), онда је тај приговор уместан. Оно што је суштаствено унутрашњем праву — она *виша* државна воља која је *над* појединачним вољама, тога у тој истој врсти нема у међународном праву. У модерној демократији постаје закон (израз у коме се та виша воља јавља) једним *хемиским* стапањем појединачних воља у државну вољу, тј. у једну сасвим другу супстанцу, у којој се више не могу разазнати они састојци из чијег је она стапања постала. У међународној заједници, међународни закон (уговор или обичај) постаје такође једним једињењем појединачних воља, само што то није стапање појединих састојака у једну нову супстанцу, већ је то једно *механичко* једињење, из кога се лако могу разлучити његови састојци, из чијег је збира тај закон постао.⁵⁾ Појединачне воље стапајући се у државну вољу трпе једну *квалитативну* измену. Појединачне воље сабране у међународни закон трпе само једну *квантитативну* измену. Узрок овом феномену је само један: теорија суверенитета државног, која је у темељу данашњег међународног права. Према томе за будућност постоје две могућности у погледу еволуције како међународног права, тако и међународног правосуђа а све у специјалној вези са

⁵⁾ У међ. уговору, у закључном његовом акту јасно се виде воље чији збир дотични уговор чини међ. закон — за државе потписнице.

појмом обвезности: или ће међународно право остати на оним истим темељима на којима стоји и данас, онда и његова обвезност, као и обвезност Суда може само за неколико степени квантитативно поћи у напред;⁶⁾ или се међународном праву мора наћи други темељ, да би и оно, према томе и међународно судство, могло квалитативно еволуирати у смислу унутрашњег права и унутрашњег правосуђа.

Д-р Анка Гођевац

НЕДЕЉИВОСТ ПРИВАТНЕ ТУЖБЕ ПО ЗАКОНУ О ШТАМПИ

Начело недељивости приватне тужбе по делима из закона о штампи у почетку је неједнако и недоследно примењивано од наших судова. Полазило се обично од начела да општи део кривичног закона, па према томе и § 89. од. II., мора бити примењен и на тужбу по закону о штампи. По оваквом тумачењу одлука суда је јасна: увек кад тужилац одустане од тужбе, или чак и не тужи које од лица поменутих у чл. 33. зак. о штампи, било је довољно да суд примени § 89. од. II и да на основу § 276. ксп. одбије оптужбу и према осталим¹⁾. Доцније се увидело да сва лица поменута у чл. 33 зак. о штампи нису извршиоци штампарског кривичног дела и да одустанак према ономе ко није извршилац нема никаквог утицаја на саму тужбу. Ово исправно гледиште заузео је најзад и наш Касациони суд у Београду, па смо у могућности да прикажемо једну од његових одлука о овом питању, где је питање недељивости тужбе по зак. о штампи најзад начисто изведено²⁾. Можемо одмах рећи да је гледиште изнето у овој овде приказаној одлуци исправно и да одговара како закону тако и данашњој доктрини.

За правилно схватање питања потребно је разумети значај прописа § 89 од. II к. з. и чл. 33. з. о штампи. Простор листа, а и начин на који хоћемо ово питање овде да третирамо не допушта нам да се подробно позабавимо питањем, али ћемо ипак изложити само оно што је у доктрини као и у пракси нашег Касационог суда пречишћено.

Наиме, принцип недељивости тужбе значи да подизање тужбе од овлашћеног тужиоца према једном од *учесника* у

⁶⁾ Тј. што ће можда још већи број држава путем неког свог пристанка пристати на обвезност суда за још већи број спорова

¹⁾ В. одлуку Касационог суда у Београду, Кре 338/32 објављену у *Браничу*, зт 1932 год. стр. 456. у којој суд погрешно примењује чл. 33. зак. о штампи кад је у питању одустанак од тужбе према лицима која одговарају само по принципу објективне кривичне одговорности из чл. 34—39 зак. о штампи.

²⁾ В. одлуку Касационог суда у Београду, Кре 564 од 25. новембра 1933 год. приказану у овом броју *Архива*.

извршењу крив. дела повлачи за собом покретање кривичног поступка и према свима осталим учесницима у извршењу. За ово проширење тужбе није потребна нарочита изјава тужиоца већ сама надлежна власт дужна је по службеној дужности да прошири свој поступак према свима онима за које се може утврдити да су ма у коме облику (саизвршиоци, саучесници-помагачи, пострекачи) учествовали у извршењу дела, без обзира што је у питању кривично дело које се гони по приватној тужби. Приватна тужба је само процесна претпоставка за отпочињање гоњења учиниоца, а само гоњење спроводи се као и код кривичних дела која се гоне по службеној дужности, уз извесне мале коректуре у поступку које уноси појава приватног тужиоца као странке у процесу.

Недељивост тужбе, т.ј. у ствари јединственост кривичног поступања поводом једног одређеног кривичног дела повлачи за собом неминовно и последицу да одустанак од тужбе према једном учеснику повлачи за собом прекидање поступка и према осталим учесницима. Нису само побуде сентименталне природе одредиле законодавца да усвоји начело недељивости приватне тужбе, већ оно произилази из саме природе тужбе, кривичне одговорности учиниоца и кривичног поступања. Подизање тужбе није никакав појам потребан појму кривичног дела, или појму виности, већ само обична процесна претпоставка. Ако би се усвојило да одустајање тужбе само према једном лицу значи одустајање само према њему, а не и према осталим, дошло би се до схватања да је подизање тужбе потребно за појам кривца: једно лице неће се казнити или није криво зато што нема тужбе противу њега, док ће сва друга лица, његови учесници у истом делу, одговарати. Поред тога немогуће је и само поступање раздвајати и противно је начелу материјалне истине већ се оно проводи јединствено према свима извршиоцима поводом једног одређеног кривичног дела.

Најзад, из свега овога излази да тужилац — покретач кривичног поступка — може сасвим слободно одустати од своје тужбе према оним лицима која нису учиниоци дела, т.ј. према онима који нису ни у каквом облику *учествовали* у извршењу самог дела. Такво одустајање не спречава јединственост поступања, већ га напротив олакшава и убрзава рад судске власти. Но да би овакав одустанак имао свога правног дејства потребно је да то лице није криво, а што ће оценити сам суд. Према томе, пре него одлучи суд о одустанку, дужан је да одреди како се то лице према коме тужилац одустаје односи на само извршење дела. Ако му се не може ставити на терет учешће у извршењу, онда одустанак нема утицаја на кривично поступање према осталим окривљеницима.

Дакле, недељивост приватне тужбе зависи од тога да ли је лице према коме се одустаје учинилац-кривац.

Кад се доведе у везу овај закључак са питањем кривичне одговорности како је она организована у чл. 33. з. о. ш. начело недељивости тужбе захтева такође испитивање кривичне одговорности учиниоца штампарског кривичног дела. Међутим, сам чл. 33. з. о. ш. компликује ово питање, јер кривична одговорност учиниоца по овом законском пропису заснива се како на општим начелима о кривичној одговорности кривца по одредбама крив. закона, тако и на начелима спроведеним у самом закону о штампи у чл. 33—39. о кривичној одговорности лица тамо именованих.

Пре измене и допуне од 6. I. 1929. г. закон о штампи ограничавао је кривичну одговорност лица споменутих у чл. 33. по принципу објективне кривичне одговорности (т. зв. белгиски систем кривичне одговорности). Из једног тачно одређеног круга лица, одговарала су та лица само индивидуално по утврђеном реду: у првом реду писац, а ако је непознат или се не може гонити, онда одговорни уредник, а ако је овај непознат онда издавач, затим штампар, па ако је и овај непознат онда у крајњој линији растурач. — Сва ова лица нису одговарала колективно т.ј. по принципу субјективне кривичне одговорности, свако према својој радњи у колико је томе допринео око стварања бића кривичног дела, већ одговорност примарно по закону одређеног одговорног лица и његово кажњавање искључивало је гоњење према осталим лицима поменутих у чл. 33. — Тако, ако је писац био утврђен у погледу идентичности, и наш му суд може судити (чл. 34), онда је отпадала одговорност свих осталих лица поменутих у чл. 33. и само се писац кажњавао, па ма ова лица и активно учествовала као умишљајни саизвршиоци или саучесници у извршењу штампарског кривичног дела. Њихово гоњење било би противно одредбама чл. 34. до 39. з. о. штампи.

У овом систему, какав је постојао искључиво до 6. јануара 1929. год. принцип недељивости приватне тужбе доводи до резултата да одустанак према једном од лица поменутих у чл. 33. не води одустанку и према другом лицу које иначе по одредбама из чл. 34 до 39 треба да одговара као једини писац за објављени спис у коме је садржано кривично дело. Тако, ако претпоставимо да је подигнута тужба противу свију лица из чл. 33 јер су тужиоцу познати, онда тужилац може сасвим слободно одустати од гоњења према свима осталим, осем према писцу. Његов одустанак према уреднику, издавачу, штампару и растурачу не гаси његово право на тужбу према писцу који остаје као примарно одговорно лице, под претпоставком да је писац „као главни чинилац за сваки штампани напис“ — како закон каже, откривен. Међутим, тужилац не може својим одустанком према једним да мења законом утврђени ред кривично одговорних лица. Тако, не може он одустати од гоњења

према писцу, који је познат, и захтевати да се суди, рецимо, само уреднику или само издавачу. Одустанком према писцу по принципу недељивости тужбе, тужилац је одустао од гоњења за кривично дело, зато што је по чл. 34. з. о ш. писац једино одговорно лице за извршено кривично дело. Исто тако, ако би он одустао од гоњења према уреднику, који је услед непроналаска писца, примарно одговорно лице, има се сматрати одустанком од тужбе, и свако даље гоњење је немогуће, док истовремени одустанак према издавачу, штампару и растурачу не утиче ниуколико на тужбу, пошто ова лица нису ни одговорна за крив. дело кад је утврђено ко је оговорни уредник (чл. 35 и 36).

Међутим после измена и допуна закона о штампи од 6. јануара 1929. г. систем кривичне одговорности какав је дотле био, т.ј. систем објективне кривичне одговорности, где се није захтевала никаква субјективна кривична одговорност, измењен је у толико што је у ствари допуњен још и колективном одговорношћу свих лица именованих у чл. 33. — Принцип супсидијарне кривичне одговорности (белгиски систем) допуњен је још и принципом колективне кривичне одговорности, по општим одредбама кривичног закона.

Као што смо горе већ навели, пре измена и допуна од 6-1-1929 било је довољно утврдити идентичност примарно одговорног лица и да је такво лице у домањају наших власти па да сва остала лица буду разрешена кривичне одговорности, макар и активно учествовали било као саизвршиоци, било као саучесници у извршењу кривичног дела. Могу она и субјективно бити вина, јер су умишљајно делала, ипак не би одговарала, јер је већ по принципу објективне кривичне одговорности утврђено ко има да одговара за кривично дело. Да би то спречио, односно да би проширио круг одговорних лица за штампарска кривична дела, законодавац је установио нову одредбу чл. 33. з. о ш. по којој сада сва тамо поменућа лица, а то су она иста лица из ранијег чл. 33, одговарају *заједно* према одредбама кривичног закона, (остављамо на страну овде одредбе закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави који нас за питање које расправљамо не интересује) при чему није изоставио ни одредбе закона о штампи. Према томе, после измена, сва лица поменућа у чл. 33. одговарају по одредбама крив. закона као учиниоци кривичног дела из закона о штампи, поред тога што она могу одговарати и по одредбама чл. 34 до 39 з. о ш. у колико ове нису измењене по новом тексту чл. 33.

Дакле, по новом чл. 33. сада су сва лица тамо поменућа кривично одговорна, у колико се њихова радња по одредбама кривичног закона појављује као кривично-правно релевантна радња. Стага се та лица могу појављивати као кривци у разном облику: саизвршиоци, саучесници помагачи,

саучесници-пострекачи. Кривична одговорност сваког од ових лица одређује се по начелима кривичног закона о појму кривца, т.ј. кривичне одговорности. За сваког посебно мора се оценити у колико је он умишљајни или нехатни кривац — § 16. крив. зак. — и у колико се он појављује као саизвршилац или као саучесник — § 34. крив. зак.³⁾

Но одредбе чл. 34 до 39. зак. о шт. нису потпуно укинуте. Оне су остале и даље у важности, али само у толико у колико нису у супротности са чл. 33. Зато ми имамо у погледу кривца за кривично дело из закона о штампи комбинирану субјективну и објективну кривичну одговорност. Резултат ове комбинације је следећи: да ако се уопште не може наћи кривац који би био умишљајни извршилац кривичног дела из зак. о штампи, т.ј. који би могао одговарати по принципу субјективне кривичне одговорности, онда ће доћи до примене одредбе чл. 34 до 39. т.ј. принцип објективне кривичне одговорности. Одговараће оно лице које по овим одредбама долази на ред као одговорно. То ће у крајњем случају, ако се не може пронаћи писац, бити уредник, издавач списа, штампар или растурач таквог списа, без обзира што они можда нису умишљајни или нехатни извршиоци кривичног дела које им се ставља на терет. Они одговарају само за ону радњу — штампања, одн. растурања.

Код овакве комбинације кривичне одговорности одговорних лица поставља се питање како ће се спровести начело недељивости тужбе из § 89 од. II. кр. зак., чијој примени има места, то је јасно, по чл. 89. зак. о штампи.

Да би се могло правилно решити ово питање, треба се осврнути на решење које смо изнели у почетку ових излагања: одустанак према лицу које није одговорно, т.ј. које није учесник у извршењу дела, не утиче ниуколико на саму тужбу. Само одустанак према стварном учеснику обуставља поступак и према осталим учесницима. Према томе, одустанак од тужбе према једном од лица поменутих у чл. 33. з. о ш. имаће за последицу обустављање поступка и према осталим учесницима само тада, ако је несумњиво утврђено да је то лице по одредбама чл. 33 до 39. з. о ш. кривично одговорно у конкретном случају за дело које се гони по тој тужби као учесник. Стога ако тужилац одустане од тужбе на пример према уреднику, издавачу, штампару, и растурачу или само према једном од њих, а тужи само писца чланка, а није утврђено да су ова лица према којима је одустао кривично одговорна према одредбама кривичног закона, било као саизвршиоци било као саучесници, онда такав одустанак не утиче на тужбу и поступак се продужује само према писцу,

³⁾ В. одлуку Касационог суда у Београду, Кре 11539, од 26. октобра 1931 год. приказану такође у овом броју *Архива*.

одн. према осталим. Тако исто, ако се не зна ни писац ни уредник листа, већ су познати само издавач, штампар и растурач списка, одустајање од тужбе према штампару и растурачу неће имати за последицу обустављање поступка, ако ни штампар ни растурач нису кривично одговорни по одредбама кривичног закона, већ би се њихова одговорност имала ценити по одредбама чл. 34—39. з. о. ш. А они ће бити одговорни као што смо раније навели само онда, ако се не би могло утврдити ко је извршилац, па се према томе и умишљајни кривац за кривично дело а по начелима кривичног закона, тако да услед недостатка правог кривца долази до изражаја кривац кога закон о штампи по начелима спроведеним у чл. 34. до 39. сматра као таквог. А пошто ове одредбе не познају колективну одговорност више лица, суделовача при објављивању штампаног списка, већ установљавају само индивидуалну одговорност тих лица по законом утврђеном реду, то одустанак према оним лицима, која по начелима изложеним у чл. 34. до 39. не би уопште одговарала, и не утиче на тужбу, која се мора одржати према лицу одговорном по одредбама из чл. 34 до 39.

Стога као закључак можемо навести да одустанак од приватне тужбе према једном учиниоцу дела које се гони по закону о штампи повлачи за собом по принципу недељивости приватне тужбе (§ 89/II кр. зак.) обуставу поступка и према осталим учесницима у томе делу, ако су ти учесници као учиниоци кривичног дела одговорни по одредбама кривичног закона т.ј. као извршиоци или саучесници; а такав исти одустанак од тужбе неће имати никаквог утицаја на сам поступак, ако лице према коме је овакав одустанак дат није одговорно по одредбама кривичног закона, или по одредбама чл. 34. до 39. з. о. ш. зато што је тужба одржана према његовом предходнику, који одговара у првом реду.

Иван Д. Петковић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Неправилно публикување уредаба.

Предлог за обавезно објављивање у „Службеним новинама“.

Право баца на грађане општи социјални ризик у погледу познавања извесних правних правила. И данас још увек постоји оно старо, римско правило *Ignorantia iuris poset*. Данас се у праву вели да се нико не може користити, извинити ни бранити непознавањем закона. Али није закон једини извор права, које регулише друштвени живот. Има све више и више других врсти правних норми, које се као сурогати

закона такође намећу грађанима и чије је познавање нужност. Исто се тако појединцима горко свети и њихово непознавање. Безброј уредаба, правилника, правила, пословних редова, упутстава и других разних генералних правних прописа допуњавају и замењују данас закон. Ти се текстови примењују при вршењу служби, које су често од непосредног утицаја на правне интересе грађана и становнике ове државе. Међутим њихово ближе познавање од стране оних на које се они примењују је врло често отежано.

Иако се да врло много, чак и за случај кад се узме у обзир средњи писмени грађанин, јако критиковати фикција да је све оно што буде било прописно објављено, познато грађанима, ипак верујемо да би та критика била много умеренија, ако би се обзнањивање правних прописа вршило на један концентрисан начин — ако би се као обзнањено сматрало само оно што је публиковано на једном једином месту, и то у „Службеним новинама“. Међутим данас се објављивање не врши само на тај начин. Данас је оно расуто. Поред публикације закона и уредаба у „Службеним новинама“, маса уредаба у најширем смислу те речи уопште не објављује се никада у „Службеним новинама“, већ се њихово објављивање врши по другим, посебним званичним органима појединих ресора или установа. Бескрајна би била листа набрајања тих случајева. Илустрације ради овде ћемо навести само неколико примера, из којих се може изводити генерални закључак. Тако:

1. Министарство финансија један велики број уредаба у широком значењу речи — значи административних правила издатих у општем облику, не издаје у „Службеним новинама“, већ само у листу свога ресора — „*Финансијска служба*“. У томе листу, на пр. једино се објављују расписи Министра финансија, издати као обавезна тумачења по чл. 43 Закона о таксама. Међутим такви расписи значе уредбодавну интерпретацију тога закона, чија је примена од непосредног утицаја не само на правилност вршења службе, него исто тако и на имовинске интересе како самих таксених обвезника (који би — благодарећи тим уредбодавним тумачењима, која су, по чл. 43 Закона о таксама, обавезна за све административне власти — могли уштедети масу спорова о примени закона, јер то нису проста упутства) већ и чиновника, као имовинско-правних субјеката који су лично и кривично (фискална кривица) и имовински одговорни за правилну наплату таксе. Ту се једино објављују размештаји и подручја појединих финансиских надлештава (н.пр. одељка финансиске контроле) иако је то од утицаја на правни живот грађана. Поред тога и други примери би се могли навести.

2. Министарство саобраћаја издаје свој орган. — „*Службене новине државних саобраћајних установа*“. Иако се велики број решења Министра саобраћаја објављује у државним

„Службеним новинама“, ипак остаје маса случајева да се извесне уредбе, чак и оне за које се претендује да имају снагу закона — т.з. правне уредбе — не објављују у „Службеним новинама“ Краљевине Југославије, већ се објављују само у „Службеним новинама државних саобраћајних установа“. Тако нпр. објављена је и Уредба о организацији Министарства саобраћаја, која је донета на основу законског овлашћења и која — тврди се — има силу закона. Међутим ова уредба није прост организациони пропис. Она је од непосредне важности за грађане јер прописује надлежност појединих саобраћајних установа, чак и за кажњавање. А по Закону о државном савету и управним судовима, такво непознавање надлежности може довести до пропуштања рока за подношење хијерархиског призива или других рђавих последица за грађане, најзад ако се жалба оснива на приговору ненадлежности, онда нема могућности да се грађанин оријентише о кругу надлежности.

3. Исто Министарство за потребе поштанско-телеграфско-телефонске службе издаје „Поштанско-телеграфски весник“. У овоме часопису, који је службени орган, врло често се налази на уредбодавне акте, правилнике и њихове измене и допуне, који се не објављују у „Службеним новинама“ иако се по Закону о пошти, телеграфу и телефону сви ти правилници сматрају као његови интегрални делови, по којима се врши ова јавна служба, која је уствари потпуно општа, на расположењу најшире публике и где се појединцима дозвољава служење услугама поштанско-телеграфско-телефонске администрације једино под неотклоњивим прихватањем одредаба тих правилника, као закона за расправљање односа између појединаца и државе — експлоататора ових служби.

4. Извесан број уредбодавних аката из ресора Министарства просвете уопште се не објављује у „Службеним новинама“ већ само у „Просветном гласнику“, званичном органу тога Министарства. Иако је број тих аката релативно доста мали (јер Министарство просвете, као ресорно министарство за Државну штампарију, под којом стоји Уредништво „Службених новина“, чини много чешћу употребу те установе), ипак ти акти су у суштини врло важни. То су акти о отварању школа, о њиховој територији и најзад правила о школском раду и реду. Та правила не тичу се само наставника, него напротив и живих објеката — ђака. Самим тим она могу бити од утицаја на њихова субјективна права и дужности. А то значи да нису у питању само дужности ученика, него и оних који су одговорни за њихово учење и старање о њима, дакле родитеља и старатеља. Ово одузима тим уредбодавним актима значај инструкција за службенике, већ им даје значај материјално-правног закона.

5. Министарство трговине и индустрије издаје као службени орган Управе за заштиту индустријске својине

специјални часопис — „Гласник управе за заштитну индустријске својине.“ И ако је интенција Управе да се већина уредбодавних послова из ове области, где се непосредно дира у интересе приватноправне природе појединих лица, објављују у државним „Службеним новинама,“ ипак има пуно текстова који се објављују само у „Гласнику“. Примера ради наводимо Тарифу за тумаче, која је једна уредба на основу које се имају решавати спорови између тумача при Управи и приватних лица, дакле текст који није ни по чему чиновничка инструкција. Исто тако т. з. Инструкције од 17. новембра 1920. г., које поред осталог садрже и регулишу искоришћавање начела јавности од стране грађана, издавање извода, вођење регистра и каталога нису објављене у „Службеним новинама“, већ у једној посебној публикацији Управе. Међутим то су акти, који носе назив инструкција али који нису од значаја само за службенике Управе, већ исто тако и за судбину или брзо свршавање посла код Управе, значи од утицаја за стицање или очување субјективних права интересованих грађана.

6. По Закону о осигурању радника признато је својство самоуправног тела Средишном уреду за осигурање радника. Ово тело као самоуправна власт доноси, одиста под контролом Министра социјалне политике и народног здравља, велики број уредбодавних аката, који су од непосредног утицаја на имовинско-правне односе, с једне стране послодаваца, а с друге стране осигураника. Али од тих аката општег карактера један велики низ, оних за које Закон то изрично није наредио, не објављују се у „Службеним новинама“ него напротив само у службеном органу Средишног уреда — у часопису „Радничка заштитна“. У службеном делу тога часописа често се налазе прописи који ограничавају право употребе медицинске заштите, прописи који регулишу право жалбе или који одређују територијалну надлежност појединих уредских органа — експозитура, повереника и лекара, тако да од познавања тих прописа зависи начин употребе права или благовременог вршења дужности (које је закон санкционисао кривичном казном) не само осигураника, него и трећих лица — послодаваца. Значи то нису прописи који су просте службеничке инструкције, него то су праве уредбе упућене читавом грађанству, које претстављају уредбе за извршење Закона о осигурању радника.

7. Од вајкада била је традиција наше војске да издаје свој „Службени војни лист.“ Он је намењен службеним саопштењима за војску и морнарицу, која чини Министарство војске и морнарице. Међутим и у његовим ступцима налази се безброј уредаба, названих разним именима: уредба, правилник, правило, пропис, упутство, наређење, решење и распис, које прелазе особину обичног службеничког упутства. И ту врло често има правила општег карактера, која разра-

ђују дужности и права грађана, кад буду ступили под заставу, али која се не односе само на лица, која су у даном тренутку већ у саставу активне војне силе, него и на она која ће тек доћи под војну обавезу (н.пр. уредбе и правилници о способности) или која се односе на обвезнике из резерве, значи односе се на грађане који у време објављивања уредбодавног акта нису под заставом, — па се ипак многе од њих не публикују у „Службеним новинама,“ али војна администрација сматра (и у интересу реда и дисциплине и мора да сматра, јер то захтевају интереси Земље) да су ти уредбодавни акти свакоме познати.

8. Интересантно је посматрати ово исто питање у случају Српске православне цркве. Она је широком интерпретацијом Закона о српској православној цркви и Устава српске православне цркве издала Брачни правилник. По § 135 тога Правилника, ова правила ступају у живот кад се објаве у службеном листу Српске православне цркве. Заиста овај текст, који претендује да регулише материјално правне односе у брачном праву и као такав претставља, по мишљењу власти која га је издала, закон упућен не само свима православним грађанима ове земље, већ и осталим који би ма какво право изводили из брачног стања православних лица или лица која су целебрирала свој брак по прописима источно-православне вероисповести — објављен је само у „Гласнику Српске православне патријаршије“, а не и у „Службеним новинама“, па је после такве публикације уведен у живот на дан 1. септембра 1934. г. — Исти такав случај јесте и са формалним процесним правом Српске православне цркве, са Поступком за судове у Српској православној цркви, чије су норме — као и у сваком формалном праву — од непосредног утицаја по стицање и губљење права, поред осталог и због прекљивних рокова.

Било би још случајева који би се могли навести у низу ових појава, од којих смо навели само оне најглавније и најосетљивије по правни положај грађана. Они су, верујемо, довољни да пруже слику о ономе што смо хтели да покажемо (не дирајући тиме ни једном речју у обзнањивања која се врше од стране локалних надлештава или надлештава са одређеном територијалном надлежношћу, која такође издају управне акте реглментарне природе, иако су са своје стране они исто тако од утицаја по вршење права, односно замењују или допуњују законе).

Из свега овога види се да се теориска фикција, која производи необорљиву претпоставку (*presumptio iuris et de jure*), да сви грађани познају све текстове који су објављени у „Службеним новинама“ проширује и на то да грађани морају познавати не само те текстове који су обзнањени у „Службеним новинама“, него исто тако да они познају и друге, који су, на основу неког специјалног закона или просто путем грешке или комодитета управне власти, објављени у

неким другим званичним новинама, које се сматрају да су орган извесног надлештва. Јер правило је да се једна норма, чак иако је то сурогат закона, не може примењивати на грађане, док се редовно не публикује. А како се ти уредбодавни акти примењују на грађане и без обзнањивања у „Службеним новинама“, то излази да су они правилно публиковани. Као што се ти управни акти општег значења примењују као закон зато што су његови сурогати, тако исто сада се и обзнањивање тих правила уредбодавног карактера у појединим посебним листовима сматра као сурогат редовног објављивања у „Службеним новинама“.

Другојаче се не може регулисати цела ствар. Бар се не може правно регулисати. Ако то објављивање не узмемо — бар у оним случајевима где о томе нема нарочитог специјалног закона који одобрава такву публикацију — за уредно, онда се на грађане примењује текст чије издавање није довршено. Ту би могли наићи на читав низ тешкоћа. Док би њихова примена била корисна по грађане, они се — наравно — против ње не би бунили. Међутим постоји могућност да примена тих прописа буде од штете било за лица на која се ти прописи примењују, било по трећа лица. У томе случају та трећа лица позваће се, ако то публиковање није уредно, на то да закони немају повратну силу. Онда тим пре не могу имати ретроактивног дејства ни та правна правила. Другим речима њима та правила не могу наносити, чак иако су законита, никакве штете све док не буду била редовним путем публикована. Ако се пође од тезе да је једино објављивање у „Службеним новинама“ редован пут публиковања, онда се — апстрахујући случајеве где закон другојаче наређује — само тако и може резоновати.

Ствар се још више компликује ако се неком појединцу припише у грех непознавање једног оваквог текста. Међутим видели смо, из екземпларног набрајања, да непознавање тих текстова може имати штетних последица за појединце. У томе случају, ако нема специјалног закона, појединац се може бранити да не постоји никаква његова правна дужност да сазнаје и текстове објављене ван „Службених новина“. Према томе пошто до њега нема ни те грешке (која је претпостављена, а подигнута на степен социјалног ризика), то се и његова ситуација не може тиме погоршавати и он, извињен, може увек тражити повраћај у пређашње стање, или бар оправдање што текст у питању није познавао.

Ригорозан судија морао би овако да објашњава ствар. Међутим то би довело до врло великих поремећаја. Значи ред у администрацији захтева друго решење. У чему је оно?

Оно је — по нашем мишљењу — у поправљању положаја грађанина. У враћању општем начину обзнањивања. Требало би пресећи досадању праксу. Све обзнане општих правних правила треба пренети у „Службене новине“. Сти-

пулисати да обзнањивања у појединим званичним органима немају силу и важност, већ да грађане обвезују само оне уредбе (без обзира на њихова имена: уредбе, правилници, правила, прописи, инструкције, расписи и т. д.) које буду обзнањене у „Службеним новинама“, док би обзнањивање у стручним званичним листовима било само саопштење тих текстова службеницима и то без икаквог дејства за грађане.

Један закон у овом смислу је државна потреба, иако би тиме разни корисни службени часописи у многоме изгубили смисао свога постојања и нарочито претплатничку клијентелу. Јер данас не само прости грађани већ и пословни људи тешко сnose претплату и „Службених новина“, а камо ли још и свих набројаних и ненабројаних званичних органа, које је тешко не само пратити него и до њих доћи. Зато до 1. јануара 1935 г. треба донети један овакав закон, који би дерогирао сваку супротну праксу и све противне специјалне законе. Знамо да су све судије и сви адвокати сагласни овом предлогу, чије је прихватање насушна потреба оних који морају познавати све прописе.

Милан Бартош

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Издавање криваца у међународном праву¹⁾

Издавање криваца (екстрадиција) је акт којим једна држава предаје неко лице које се налази на њеној територији, другој држави, у циљу суђења или издржавања казне. Претпоставља се да је неко лице, извршивши кривично дело, прешло на територију друге државе, или је са те територије извршило кривично дело. Држава у којој је дело учињено не би могла према њему предузимати ма какав акт власти, пошто би се тиме вређала унутрашња независност државе у којој се кривац налази. А ни страна држава на чијој се те-

¹⁾ A. Rolin, *Quelques questions relatives à l'extradition*, Recueil des Cours, 1923, T. I, pp. 181—225; A. Mercier, *L'extradition*, Recueil des Cours, 1930, T. 33, pp. 171—237; G. Le Poittevin, *Extradition*, Répertoire de Droit International, T. VIII, 1930, pp. 163—285; H. Donnedieu de Vabres, *Les principes modernes du Droit Pénal International*, 1928, pp. 248—301; P. Fauchille, *Traité de Droit International Public*, T. I, 1, pp. 986—1044; M. Travers, *Le Droit Pénal International*, t. IV et V, 1921 et 1922; M. Travers, *L'entraide repressive internationale*, 1928; Д-р Тома Живановић, *Основи кривичног права. Општи део*, 1922, стр. 166—167; Д-р Тома Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије*, I, 1934, стр. 119—131; Д-р Божидар Марковић, *Уџбеник судског кривичног поступка у Краљевини Југославији*, 1930, стр. 141—145; Радивоје С. Николајевић, *Издавање криваца по југословенском законодавству* (Оштампано из „Правосуђа“ за 1932 год.), стр. 9; Николај Д. Пахоруков, *Збирка уговора и конвенција о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима*, 1932.

риторији окривљено или осуђено лице налази не би могла да му суди, пошто не може да суди за кривична дела извршена изван њене територијалне надлежности, нити би га могла упутити на издржавање казне, на основу пресуде суда стране државе, пошто по правилу не може извршивати пресуде страних судова. Услед свега тога, многа лица би избегла казне за учињена кривична дела. Да би се то спречило и задовољио интерес држава да сваки злочин буде кажњен, у међународним односима уобичајено је да државе под извесним условима једна другој издају оптужена или осуђена лица ради суђења или издржавања казне.

За правнике се на првом месту поставља питање какве је правне природе акт издавања кривца. Је ли то обичан акт администрације или је акт судске власти? Питање је у разним земљама решено на разне начине. Једне државе сматрају да је за расправљање конкретних случајева у погледу екстрадиције надлежна управна власт, и да ова може, по својој слободној оцени, у сваком конкретном случају, чак и ако не постоји никаква уговорна обавеза или законски пропис, издати извесну личност на захтев стране државе. При таквом схватању, личност која се издаје нема могућности да уложи жалбу против решења о екстрадицији. Отуда се овом систему замера да не даје потребну заштиту индивидуалне слободе против произвољних аката управне власти, и да знатно умањује значај права азила. Модерна законодавства прихватила су друго гледиште. Тако, у неким земљама, управни карактер акта екстрадиције ублажен је законским гаранцијама које се дају појединцу, и који може да се жали судској власти, под условима законом предвиђеним, против таквог акта. У другим пак земљама, екстрадиција је чисто судски акт: издавање кривца се врши тек по одлуци суда, коју овај доноси на основу поднетих му аката, и по саслушању лица чија се екстрадиција тражи, а под условима прописаним међународним уговором или законом. Скоро сва модерна законодавства усвојила су ово гледиште (француски закон од 10 марта 1927, немачки закон од 1929, италијански од 1930, наш законик о судском кривичном поступку од 16 фебруара 1929 год. — чл. 491 и сл. —, и т. д.). — У ствари, без обзира да ли ће се акт издавања кривца схватити као акт управне или судске власти, са међународног гледишта то је један акт помоћи у кривичним стварима. Издајући једно окривљено или осуђено лице другој држави, пружа јој се помоћ да примени свој кривични законик. Екстрадиција није казна. Држава која издаје кривца тим актом не манифестује своје право кажњавања. Јер се екстрадиција врши најчешће кад се држава која издаје кривца сматра ненадлежном да му сама суди за дела због којих се он гони. Екстрадиција је стога мера међународне судске полиције, међународна помоћ у борби против криминалитета. Њоме се онемогућује да учинилац једног

кривичног дела избегне казну на тај начин што би пребегао или остао на територији неке друге државе. Мерсије наводи да се у данашњем друштву држава екстрадиција јавља као једна установа неопходна за јавну безбедност и социални поредак, све док државе не усвоје начело универзалности свога кривичног законика, т.ј. док не прошире надлежност свога кривичног законика на све повреде извршене ма на ком месту, ма чији држављани били извршилац и жртва, само ако се кривац налази на њиховој територији, и све док државе не усвоје на својој територији начело извршне снаге страних кривичних пресуда. Тек кад би све државе усвојиле ова два начела, екстрадиција би постала непотребна. Данас пак, поред тога што се њоме задовољава један интерес државе, екстрадиција доприноси и умањењу криминалитета, јер лица склона вршењу кривичних дела много би смелије вршила та дела кад би знала да само преласком границе могу да избегну казну. Та је идеја изражена и у чл. 1 резолуције Института за међународно право из 1880 год.: „Екстрадиција је међународни акт сагласан правди и интересима држава, пошто тежи да ефикасно спречи и савлада повреде кривичног законика“. Међународна помоћ коју државе указују екстрадицијом врши се у интересу државе која екстрадицију тражи. Ту се види разлика између издавања криваца и протеривања криваца, које се врши у интересу државе која неку личност протерује са своје територије.

У своје историском развиту питање екстрадиције прошло је кроз три фазе. У првој фази, која је трајала све до почетка прошлог века, екстрадиција је била уговорна и индивидуална. Две државе су се у даним случајевима споразумевале да једна другој преда извесног кривца или извесне кривце пребегле из једне у другу државу. Сви ти уговори односили су се скоро искључиво на политичке кривце. Такви уговори се јављају доста давно. Тако, у расправама о екстрадицији помиње се један уговор закључен 1174 године између Енглеске и Шкотске. У средњем веку и у новије доба било је доста често случајева екстрадиције. Отуда и први писци међународноправни бележе екстрадицију као дужност држава. Гроције, и још пре њега Алберико Ђентили, наводе да је држава, у коју је неки кривац побегао, дужна: *aut dedere, aut punire*. Боден, у своје делу *De Republica*, изрично наводи да држава у коју је неки кривац побегао не може да одбије издавање кривца траженог за теже злочине, а да тиме не увреди страну силу, која је тражила екстрадицију: *Sic enim statuo reum fugitivum sceleris conscium sine summa alienae majestatis injuria retineri non posse*. Но већ Боден помиње да треба давати екстрадицију за чисто политичка кривична дела. Међутим, многи класици међународноправни, последници Гроцијеви, сматрају да је екстрадиција обавезна само на основу међународних уговора (тако, на пример, Пуфендорф,

Мартенс и др., док Вател и Бурламаки задржавају гледиште Гроцијево). У сваком случају, уговорна фаза индивидуалних екстрадиција, у главном за политичка кривична дела, трајала је све до почетка прошлог века. Додуше, поред политичких дела, јављају се с времена на време и други мотиви за екстрадицију, но то је само по изузетку. Ролен наводи као занимљивост случајеве екстрадиције услед личне освете, и помиње да је 1777 године Мирабо отац тражио од Холандије и добио екстрадицију свога сина (доцније познатог револуционара), који је побегао у Амстердам са Софијом Моније, и за чије је хапшење Мирабо отац издејствовао једно „запечаћено писмо“, — тј. израдио да буде притворен на основу непосредне наредбе краљеве.

Почетком прошлог века, под утицајем Француске револуције, почиње да преовлађује друго гледиште у погледу екстрадиције политичких криваца. Често се дешавало да су борци за извесне идеје у једној земљи били гоњени за политичке кривице, а ако избегну у другу земљу, где су идеје за које су се они залагали већ победиле, сматрани су политичким мученицима и слављени као такви. Издавање таквих криваца јавно мишљење сматрало је неправедним. 1801 Наполеон Бонапарта укорио је Хамбуршку владу што је издала Енглеској, на њен захтев, три Ирца, умешана у Ирски устанак. Тридесетих година прошлог века, у науци је преовладало гледиште да не треба издавати политичке кривце. „Рођени у револуцији, не можемо се одрећи оних револуционара, који, мање срећни од нас, нису успели да створе отаџбину“, — тим речима бранио је неиздавање политичких криваца белгијски државник Нотомб (Nothomb). Најпре научна теорија, ова идеја ушла је ускоро и у позитивно право. Питање екстрадиције уређује се законом најпре у Белгији, 1 октобра 1833 год. И тај закон уводи први пут у живот начело неиздавања за политичке кривице. Занимљиво је да је кратко време по доношењу тог закона у белгијском парламенту, приликом једне дискусије 1835 год., истакнуто мишљење да се убиство владоца не може сматрати политичком кривицом. Ово питање постало је веома актуелно 1854 год., после једног атентата, који су два Француза, Селестен и Жил Жакен, извршили против Наполеона III, ставивши паклену машину у воз којим је француски цар путовао. Селестен Жакен успео је да побегне у Белгију, и Француска влада тражила је његову екстрадицију. На том питању белгијски судови су били подељеног мишљења, а преовлађивало је гледиште да је то политичка кривица, за коју се кривац не може издати. У штампи је чињена велика пропаганда у прилог овог мишљења, и с обзиром на узбуњено јавно мишљење, ствар се свршила тиме, што је Француска повукла захтев екстрадиције. Међутим, питање се тиме није окончало. Услед једне парламентарне интерпелације, белгијска скупштина изгласала је 22 марта

1856 год., допуноу чл. 6 закона о екстрадицији од 1 октобра 1833 год. Та одредба, позната у стручној књижевности под називом белгијске или атентатске клаузуле, гласи: „Неће се никако сматрати као политички деликт нити дело у вези са сличним деликтом, атентат против личности страног државног поглавара или против члана његове породице, кад је тај атентат дело убиства, уморства или тровања.“ Ова одредба унета је у белгијско-француску конвенцију о екстрадицији, закључену 22 септембра исте године, и одатле је прешла у низ међународних конвенција и уговора, закључених после тога доба. Међутим, мора се нагласити, да та клаузула није унесена у многе уговоре: ње нема, на пример, у француско-италијанском уговору о екстрадицији од 12 маја 1870 год. итд.

Други период у историском развоју питања издавања криваца је период у коме се законом и међународним уговорима између појединих држава прописује кад наступа случај екстрадиције. Овај период почиње белгијским законом од 1833 год. Ваља нагласити да су многа модерна законодавства тек у најновије време уредила питање екстрадиције законима и помињемо још једном да је Француска донела закон о екстрадицији тек 1927, а исто је питање уређено кривичним законима у Југославији 1929, у Немачкој 1929, у Италији 1930 године.

Трећа фаза историског развоја екстрадиције, у којој се чине покушаји међународне кодификације овог проблема, тек је у зачетку. Као и у већини осталих међународноправних проблема, питање су најпре претресала разна научна удружења више или мање приватног карактера. Поменули смо да је Институт за међународно право, још на својој сесији 1880 године, донео по питању екстрадиције једну резолуцију од 26 чланова, и та резолуција мењана је 1892 и 1894 године. Њене одредбе би се могле узети као израз претежног дела [научних кругова. После Светскога рата питање екстрадиције расправљано је у многим међународним научним друштвима (Међународни конгрес за кривично право, Међународна конференција за изједначење кривичног законодавства, и т. д.), а претресано је и у правничкој комисији Балканске конференције. Оно је било предложено за дневни ред Хашке конференције за кодификацију међународнога права, али на дефинитивни дневни ред није било стављено. Најинтензивније је по том питању радила Међународна казнена и казнено-заводска комисија (Comission pénitentiaire internationale), у којој је 1931 год. израђен један претпројект међународне конвенције о екстрадицији. Међутим, као што смо нагласили, ова трећа фаза развоја питања екстрадиције, у којој се тежи међународном униформном уређењу овог питања, путем једне мултилатералне конвенције, тек је у зачетку, и не може се јасно

видети у коме ће се правцу развијати питање екстрадиције као међународноправно питање.

До данас питање екстрадиције није коначно и на одређен начин расправљено и мора се признати да при данашњем стању међународнога права државе немају обавезу издавања криваца, сем кад су се на то обавезале уговорима или декларацијама реципроцитета, и то само према државама са којима су таквим уговором везане. Но, екстрадиције може бити и без нарочитог уговора, у случају ако то предвиђају закони земље од које се екстрадиција тражи, или та земља од своје воље изађе на сусрет држави која тражи екстрадицију, и без уговорне обавезе. Стога, модерна теорија међународнога права сматра да су извори за право екстрадиције: 1) међународни уговори о екстрадицији, а у недостатку или у допуни ових декларације о реципроцитету; 2) закони о екстрадицији и судска пракса; 3) међународни обичаји.²⁾ Најважнији извор су међународни уговори. Наша држава је закључила такве уговоре и то, до Светскога рата, са Швајцарском, Белгијом, Холандијом, Великом Британијом и Сједињеним државама северне Америке (све те уговоре закључила је још Краљевина Србија), а после Светског рата, са Италијом, Чехословачком, Пољском, Бугарском, Арбанијом и Мађарском. Сем тога екстрадиција је предвиђена и у нашем новом кривичном законодавству: у § 13 кривичног законика од 27 јануара 1929 год., и у §§ 489—499 Законика о судском кривичном поступку од 16 фебруара 1929 год.

Са правног гледишта, у вези са проблемом екстрадиције поставља се безброј питања. Наука стоји на гледишту да уговори о екстрадицији немају повратне силе, т. ј. да се могу применити само на дела, извршена после ступања на снагу уговора. (Резолуција Института за међународно право 1880, чл. 17). Сем тога, да би се један кривац могао издати за неко кривично дело, сматра се да је потребно да је то дело инкриминисано како према законима земље која тражи екстрадицију, тако и по законима државе од које се екстрадиција тражи. У случају неслагања два кривична законодавства, у науци се сматра да треба применити блажи закон. Држава од које се екстрадиција тражи, има право да провери да ли је дотично кривично дело инкриминисано. Опште је усвојено да се може издати кривац само ако није наступила застарелост права на гоњење за дотично дело или на извршење казне. Нека законодавства и неке међународне конвенције прописују да се могу издати само лица која су починила тежа кривична дела. Тежина кривичних дела одмерава се према величини казне прописане за та дела. Тако

²⁾ Италијански кривични законик из 1930 каже: „L'estradizione è regolata dalla legge penale italiana, dalle convenzioni e dagli usi internazionali“ (чл. 13)

на пр. у конвенцијама које је закључила наша држава са Италијом, Бугарском, Арбанијом и Мађарском, прописано је да ће се издавати само они кривци, који су осуђени најмање на казну лишења слободе од шест месеци или окривљени за кривично дело, које повлачи казну најмање годину дана лишења слободе. Модерна наука не сматра да је реципроцитет неопходан услов за екстрадицију. Узајамност није битна особина екстрадиције, а у пракси неке државе, као на пр. Велика Британија, издавале су кривце и обавезале су се на издавање кривца, све и ако држава која је тражила екстрадицију не дозвољава издавање кривца који се налазе на њеној територији. Исто тако у науци се сматра, а то гледиште преовлађује и у већини законодавстава, да се екстрадиција може одбити *ratione personae*, тачније да држава не може издати властитог држављанина. Ово гледиште усваја и наш законодавац. (Према чл. 20 Устава од 3 септембра 1931 „забрањује се издавање својих држављана“. И чл. 13 Кривичног законика прописује да се наш држављанин „не може издавати инострану државу.“) Држава може дакле да изврши само екстрадицију страних држављана. Међутим, она може да изда на захтев неке државе, како држављанина те државе која тражи екстрадицију, тако и држављане трећих држава, ако су извршили неко кривично дело у држави која тражи екстрадицију. Ипак, ваља поменути да има и држава које, на захтев других држава, издају и своје властите држављане. У ове државе спадају Велика Британија и Сједињене државе северне Америке.

Питање, за која се кривична дела издају извршиоци, није расправљено на јединствен начин. Горе смо изложили покушај да се оно реши на тај начин, што би се као мерило узела тежина кривичног дела, односно величина одмерене или запрећене казне. Овај начин преовлађује у конвенцијама закљученим после Светскога рата, док су у ранијим конвенцијама обично таксативно набрајана кривична дела за која ће се кривци издавати. Р. Николајевић наводи да су кривична дела, која се спомињу у свих пет конвенција, закључених од краљевине Србије, следећа: убиство, разбојништво, крађа, силовање, одвођење, отмица, паљевина, превара; фалсификовање или протурање фалсификованог новца, докумената, државних обвезница, поштанских и таксених марака, државних печата, штамбиља, жигова; кривоклетство, рушење или угрожавање железничких и телеграфских објеката. Сем ових дела, предвиђених у свима конвенцијама, у некима од њих предвиђена су још и следећа дела: телесна повреда, тровање, побацивање, двоженство, кривична дела против моралности, подмићивање чиновника, сведока и вештака, лажно сведочење, лажно банкрутство, утаје, прикривање ствари, клевета, злочинство на мору (гусарство, завера, побуна ит.д.), трговина робљем и уништавање документа. Ваља додати да

је наша држава предвидела издавања криваца и у неким општим (мултилатералним) уговорима, као што су Међународна конвенција за сузбијање трговине женскињем и децом, Међународна конвенција о сузбијању прављења лажног новца и Међународна конвенција за сузбијање промета и трговине неморалним публикацијама.

То су кривична дела за које се кривци издају. Према опште усвојеном начелу у међународном и у кривичном праву, кривци се не издају за политичка кривична дела. Отуда је појам политичког кривичног дела веома важан. Г. д-р Тома Живановић назива политичким кривичним делима, она „која су управљена против извесног добра државног политичког поретка било спољнег, било унутрашњег“. Спољни политички поредак обухвата: државну независност, територијалну целокупност и државне одношаје с другим државама. Унутрашњи политички поредак обухвата Устав као целину, као и поједине његове састојке, н. пр. облик владавине, установу владаоца и престолонаследника, ред престолонаслеђа, постојање, уређење и делатност политичких власти и грађанска политичка права. Ако је једно обично кривично дело, н. пр. убиство, управљено против политичког поретка државног (н. пр. убиство владоца), то би било релативно политичко кривично дело. У кривичноправној науци је спорно да ли у таквим случајевима постоји у опште политичко кривично дело. Према субјективној теорији „политичко је свако кривично дело извршено из побуде (одн. у циљу) политичке природе“. Према објективној теорији „природа једног кривичног дела, посматраног само за себе, а не мотив извршиоцев одлучује, да ли је оно политичко или не. Тако, убиство владоца не може бити политичко кривично дело, јер је, вели се, дело у питању по својој природи убиство, т. ј. једно обично кривично дело.“ Према мишљењу Г. Т. Живановића „т. зв. релативна политичка кривична дела су политичка кривична дела“. Међутим, он наглашава да се убиство и атентат на страног владоца не сматра као политичко кривично дело, и у овом погледу позива се на белгијску атентатску клаузулу, о којој је било горе говора. И ако ова клаузула није унесена у све уговоре и према томе није опште усвојена, из историје међународнога права видимо, да је свагда, после убиства или атентата на неког владоца, јачала тенденција да се што више ограничи и сузи издавање политичких криваца на чисте политичке кривце, а не и на оне који су извршили релативна (комплексна или конексна) политичка кривична дела. Алберик Ролен наводи како је убиство претседника Америчких сједињених држава, Линколна, изазвало општи револт, не само у његовој земљи, већ у целом свету. Сједињене државе су тражиле екстрадицију убица, које су се разбегле по страним земљама. Један саучесник, Surrat, који је био побегао у Рим и ступио у папску војску, ухап-

шен је по наредби кардинала Антонели, који је обећао да га изда, ако добије уредно тражење америчких власти. У међувремену, окривљеник је успео да побегне из затвора, али је италијанска влада обећала да ће га одмах издати, ако буде пронађен на њеној територији. И Алберик Ролен додаје да је то било нарочито запажено, „јер се Италија, можда, од свију земаља, најупорније противила екстрадицији за политичка убиства или уморства“. У ствари, питање издавања или неиздавања политичких криваца, у недостатку изричних уговорних одредаба зависи од симпатија или антипатија које дотични кривци уживају у земљи у коју су добили, и од политике владе од које је екстрадиција тражена. У стручној књижевности се помиње да су Сједињене америчке државе издале Енглеској ирског револуционара Михаила О’Бриена оптуженог за саучесништво у убиству лорда Кевендиша у Даблину, и поред тога што је О’Бриен уживао симпатије многобројних Ираца, настањених у Сједињеним државама северне Америке.

Пред крај прошлог века развио се јак покрет да се т. зв. социална, тачније антисоциална кривична дела не рачунају политичким кривичним делима. Тим именом називани су терористички атентати, које су организоване групе анархиста, ниҳилиста и терориста, вршиле у то времи у Европи. И Институт за међународно право 1892 год. донео је резолуцију, да се ова дела неће сматрати политичким кривичним делима, и да, према томе, њихови извршиоци могу бити издавани.

И наш Кривични законик предвиђа да се странци неће издавати за политичка кривична дела. Слична одредба унесена је и у све међународне уговоре које је наша држава закључила, али више уговора садрже и атентатску клаузулу. У погледу политичких кривичних дела карактеристична је одредба наше конвенције са Мађарском да се неће сматрати политичким кривичним делом „кривично дело против људског живота, личне безбедности или својине у вези са комунистичким покретом“. Међутим, кроз све наше конвенције спроведено је начело да се не могу издавати лица осуђена или окривљена за чисто војничка и штампарска кривична дела, а у неким конвенцијама ово је проширено и на кривична дела предвиђена искључиво царинским, пореским или каквим другим финансијским законом. У неким нашим конвенцијама чак је предвиђено да се екстрадиција неће вршити ни за кривична дела за која се гони по приватној тужби.

Најзад, последње питање, од интереса за правнике, у вези са издавањем криваца, је питање поступка код екстрадиције. Правило је да се екстрадиција тражи дипломатским путем. Судска власт која тражи екстрадицију обраћа се Министарству правде, које преко Министарства иностраних послова упућује захтев страној држави. Ми смо неким уговорима предвидели са извесним државама непосредну преписку

између Министарстава правде. Држава од које се тражи екстрадиција има право да провери захтев са формалног гледишта. Она може одбити да изда кривца ако према уговору који је на снази, или према њеном закону, нема места екстрадицији. Држава може одбити да изда кривца и у случају застарелости дела по закону једне од двеју држава, као и ако нађе да су њени судови надлежни за расправљање дела, ако је против истог лица за исто дело већ поведена истрага или започето суђење или изречена пресуда у држави од које се тражи екстрадиција. Ако се тражено лице налази под истрагом или је осуђено за друго дело, екстрадиција се може дати, али ће она имати дејства тек кад то лице издржи казну или кад се на други начин заврши судски поступак по том другом делу. У Великој Британији се лице, чије се издавање тражи, изводи пред суд и ту се на јавном претресу испитује његова кривица. Оно може да се брани, и на одлуку суда има право жалбе вишем суду. При овом систему, судија не цени само да ли су испуњени сви формални услови за екстрадицију, већ и то да ли је тражено лице криво или не. У осталим европским државама судија испитује само формалну страну захтева, а не упушта се у оцену самог дела. Лице добивено путем екстрадиције може бити суђено само за оно дело за које је екстрадиција тражена. У међународном праву се предвиђа и могућност реекстрадиције, кад се од једне државе тражи ради суђења или издржавања казне лице које је на њену територију дошло на тај начин што је издато од државе која га сада тражи. Ако такво лице тражи нека трећа држава, обично се сматра да у том случају треба добити и пристанак оне државе која је раније извршила екстрадицију тог лица. О захтевима за издавање кривца решавају обично виши судови (код нас окружни, у неким земљама апелациони суд), а коначну одлуку о издавању обично доноси Министар правде, пошто проучи решење суда о том случају. У многим законодавствима предвиђено је да ће, ако према приспелом захтеву стране судске власти има изгледа за издавање, домаћи суд притворити окривљеног или осуђеног странца и спровести га истражном судији који ће га одмах саслушати и дати му прилике да се оправда. Неки међународни уговори предвидели су да се може тражити притварање извесних окривљених или осуђених лица, с тим да се формални захтев са свима потребним прилозима упути у одређеном року, тако да се судски поступак о екстрадицији обави тек по приспелом захтеву. Но ово питање зависи од одредаба међународних конвенција и законодавства замољене земље, у сваком конкретном случају.

Д-р Илија А. Пржић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Пензионисања по Чиновничком закону врше се по споразуму са Министром финансија (§ 128 Ч. 3.).

I) Комисија састављена на основу § 84 Зак. о чин. прегледала је 26 маја 1931 год. званичника С. Д. и нашла, да је он телесно неспособан за даље вршење службе и да га због тога, а према годинама службе, треба пензионисати (тач. 3 § 104 и ст. 2 § 105 Ч. 3.). С обзиром на став 2 § 106 Ч. 3. одлука о престанку службе требала је да се донесе најдаље у року од три месеца, т. ј. до 26 августа 1931 год. Надлежни Министар тражио је за ово пензионисање престанак Министра финансија, али престанак није благовремено дат, па одлука о престанку службе (пензионисању) није донета у законском року. Наступио је, дакле, случај из друге реченице ст. 2 § 106 Ч. 3. По истеку законског рока С. Д. је разрешен од дужности, услед чега су му престале активне припадљности, па се је нашао у ситуацији, да му је служба престала а није пензионисан и да су му престале активне а нису стављене у тегај пензијске припадљности. Налазећи да има право на активне припадљности, тражио је формално решење Министрово и повео је административни спор код Државног савета. У одговору на тужбу Министар је навео, да је за пензионисање именованог тражио споразум са Министром финансија, с обзиром на став 1 § 128 Зак. о чин. а одлуку о пензионисању није донео у року који је прописан у ст. 2 § 106 Зак. о чин. зато што од Министра финансија није добио престанак ни до последњег дана законског рока. Али, без обзира на то, именованоме је служба престала и зато је разрешен и обустављене су му активне припадљности (ст. 2 § 111 и § 112 Ч. 3.). Државни савет пресудом од 10 марта 1932 год. број 279/32 поништио је оспорено Министрово решење, јер се тужилац није могао разрешити ни оставити без икаквих припадљности. Овом приликом нећемо улазити у главно питање које је предмет поменути пресуде; интересује нас овде само један део пресуде, који гласи: „.....Из аката се даље види да је овде дошао до примене и став 1 § 128 з. о ч. по коме се све одлуке о пензионисању државних службеника доносе по претходном споразуму с Министром финансија. — Важно је на овом месту да се утврди тенденција овог законског прописа. Она је сасвим јасна: хтело се је — у осталом сасвим оправдано — да се финансијска политика Министра финансија обезбеди од поремећаја који би евентуално могао бити проузрокован једностраним посматрањем и слободним искоришћавањем права које има Министар у погледу пензионисања државних службеника свога ресора. Али како пензионисање из тац. 3 § 104 з. о ч. које је овде у питању, извесно не спада у категорију случајева где се пензионисање врши по дискреционој административно-политичкој власти министра, то би се могло поставити питање: да ли је Министар саобраћаја — пошто се овде врши пензионисање по сили самог закона — уопште био дужан споразумевати се с Министром финансија и за пензионисање именованог С. Он је схватио да га овај законски пропис обавезује да то учини, и зато је за пензионисање именованог тражио сагласност Министра финансија актом бр. 61155 од 7 јула 1931 год. Али како та сагласност није дошла ни до 25 августа 1931 год. дакле до последњег дана тромесечног рока предвиђеног у ставу 2 § 106 з. о ч. а овај законски пропис наређује да ће се одлука о престанку службе донети најдаље у року од три месеца откад је наступио случај престанка службе, то је он именованог С. истог дана разрешио од дужности....“ Овде смо само цитирали насус који нас интересује, а мало ниже распрaviћемо питање, да ли је изложено гледиште основано.

II) Чиновник Ш. Д. прегледан је 13 фебруара 1933 год. од стране комисије састављене на основу § 84 Зак. о чин. и тада је констатована телесна неспособност за службу, али Министар финансија није пристао на споразумевање у погледу пензионисања, па је именованоме одобрено дуже боловање. Како је именовани изостао од дужности због болести 7 децембра 1932 год., то је 7 децембра 1933 год. навршио дванаест месеци беспрекидна

боловања. Пет дана пре истека тога боловања извршен је поновни преглед и пошто је поново констатована неспособност за службу, именовани је по споразуму са Министром финансија, пензионисан Указом од 15 априла 1934 год., на основу тач. 4 § 104 Зак. о чин., а са важношћу од 7 марта 1934 год. (када је истекао тромесечни рок по навршетку 12 месеци непрекидна боловања). Главна контрола тужбом број 45798/34 спорила је правилност Указа о пензионисању, наводећи да је Ш. Д. морао бити пензионисан по тач. 3 § 104 Ч. 3. с обзиром на преглед извршен 13 фебруара 1933 год., у ком би случају служба престала најдаље 13 маја 1933 год. па би и пензија била мања. У одговору на тужбу Министар је признао, да је 13 фебруара 1933 год. утврђена неспособност за службу, али је истакао, да Министар финансија није уважио комисијски налаз; зато је именованоме одобрено боловање, па је извршен поновни комисијски преглед при истеку дванаестомесечног боловања и тада је Ш. Д. пензионисан на основу тач. 4 § 104 Зак. о чин. Државни савет пресудом од 27 августа 1934 год. број 20245 одбаца је тужбу Главне контроле као неосновану. У пресуди се каже: „..... у смислу става 1 §-а 128 Закона о чиновницима све одлуке о пензионисању државних службеника доносе се по претходном споразуму са Министром финансија; у конкретном случају формална одлука о пензионисању није могла бити донета пре односно без поменуте сагласности. Из одговора Министра саобраћаја на ову тужбу види се, да Министар финансија није у целости уважио налаз лекарске комисије од 13 фебруара 1933 год. о неспособности Ш-а за државну службу, већ је одредио да се именованом одобри ново боловање с тим да се поново подвргне комисијском прегледу. Како је овај поновни преглед Ш-а извршен 2 децембра 1933 год., то према изнетом не стоји тужбени приговор, да је овде закон повређен тиме што Ш. није пензионисан у року од три месеца рачунајући од првог лекарског налаза.“

III) И у једном и у другом случају реч је о једном истом законском пропису, а ипак се питање решава на два сасвим опречна начина. Став 1 § 128 Зак. о чин. о коме је реч, гласи: „Све одлуке о пензионисању државних службеника доносе се по претходном споразуму са Министром финансија.“ Мислимо, да је овај пропис јасан. Јер кад се каже „све одлуке“, то не може значити и друго него све без изузетка. Према томе претходан споразум са Министром финансија потребан је за свако пензионисање, без обзира на то, по ком основу се оно врши. Из цитиране пресуде број 279/32 излази, као да би споразум био потребан само за пензионисање по тач. 16 § 104 Зак. о чин. („где се пензионисање врши по дискреционо административно-политичкој власти министра“). Ово не може да опстане; споразум је потребан како за пензионисање „у интересу службе“ тако и за пензионисање по дисциплинској пресуди, због слабих оцена, због болести, по молби итд.

Сада, кад је утврђено, да је споразум потребан у сваком случају, поставља се питање, у чему се састоји тај „споразум“ и какву сврху он има. Дручије речено, поставља се питање, може ли у споразумевању Министар финансија ускратити пристанак на пензионисање и на основу чега може то учинити. Треба одмах издвојити престанак службе по тач. 16 § 104 Зак. о чин. јер у том случају Министар финансија с обзиром на стање буџетског кредита одређеног за пензионисање особља, може слободно ценити околности због којих надлежни министар тражи да извршен службеник буде пен-

зионисан. Непристајање Министра финансија (из буџетских разлога) може надлежног министра одвратити од пензионисања; у противном, може доћи до сукоба који се решава у Министарском савету. Али апстрахујући једино тај случај, сви остали основи престанка службе нормирани су у императивној форми. У § 104 Зак. о чин. каже се да служба престаје (а не да *може* престати) кад наступи тачно одређена околност. Ова је императивност појачана прописом § 106, у коме је предвиђен и рок за доношење одлуке о престанку службе и шта настаје, ако се одлука благовремено не донесе. Према томе, ако је службеник за три узастопне године оцењен као „слаб“, ако је пао под стечај, ако је навршио 65 година па тражи пензију, ако је у две узастопне године боловао укупно 15 месеци, он *мора* да буде пензионисан (наравно, под претпоставком, да је испунио услов за стицање права на личну пензију § 113 Зак. о чин.); он је у пуном смислу речи *свекао право на пензионисање*, па ни ресорни Министар ни Министар финансија не могу спречити пензионисање. Дакле ресорни министар (односно бан, за оне службенике за које он доноси одлуку) дужан је за свако пензионисање тражити споразум с Министром финансија, али је Министар финансија у својој одлуци законски везан т. ј. он не може ускратити пристајак на пензионисање. Одбијање пристајка значило би онемогућавање доношења одлуке о пензионисању, а недоношење одлуке престављало би опет очигледну повреду закона. Одуговлачење пак у давању пристајка и доношењу одлуке може само створити поремећај у редовном току администрације, али не претставља корист за државну касу, с обзиром на рокове прописане у ст. 2 § 106 и ст. 2 § 111 Зак. о чин.

Тиме је, мислимо, доказано, да по наступању законског основа по коме службеник стиче право на пензионисање, Министар финансија не може ускратити пристајак на пензионисање. Одредба става 1 § 128 Зак. о чин. не може се тумачити тако као да она даје Министру финансија дискрециону власт у питању пензионисања државних службеника; она може имати само финансијско-буџетски значај у вези са старањем Министра финансија о буџетским кредитима. Код пензионисања ради се у буџетском погледу о пребацавању службеника са партије активних припадљности на партију из које се исплаћују пензије. За ову партију наредбодавац је Министар финансија (односно од њега овлашћени подређени му орган); он треба да води рачуна о величини кредита, треба да ангажује суму потребну за исплату пензије, треба да се према потреби постара за накнадни кредит и т. д. С обзиром на то може се схватити умесност одредбе става 1 § 128 Зак. о чин. (ма да би јој било место пре у Закону о државном рачуноводству или у финансијском закону, него ли у Закону о чиновницима; у финансијским законима се

стално налази таква одредба, на пр. § 67 финансијског закона за 1934-35 год.).

Али кад смо то утврдили за пензионисање због слабих оцена, због пада под стечај и т. д., не можемо да нађемо разлог због којег то исто не би важило и за пензионисање по тач. 3 § 104 Зак. о чин. Не можемо из законског текста видети, да би Министар финансија у овом случају имао ширу власт него у осталим случајевима. Закон не прави разлику. Кад је правилно утврђена неспособност за службу, има се применити тачка 3 § 104; и у том случају служба престаје *по сили закона* исто тако као у случају кад је службеник навршио 70 година живота или кад је дисциплински осуђен на казну пензионисања и т. д. Разлике међу појединим основима нема; сви су они *iustae causae*, једнаки по јачини и дејству. Слествено томе и одредба става 1 § 128 Зак. о чин. важи подједнако за све основе из § 104 Зак. о чин. тј. и за основ из тач. 3 § 104. С обзиром на то налазимо, да је у напред наведеном случају Ш. Д. Државни савет стао на једно гледиште које се не може означити као сагласно са законом Из цитиране пресуде бр. 20245/34 излази, као да Министар финансија може ускратити пристанак на пензионисање по тач. 3 § 104 Зак. о чин. просто не уважајући комисијски налаз којим је констатована неспособност за службу. Ово гледиште не може опстати.

Познато нам је, да је буџетска партија пензија огромна и да су пензионисања због болести многобројна и можда у неким случајевима сумњива. Али могу да се нађу законска средства за онемогућавање злоупотреба. Неуважавање пуноважног комисијског налаза није погодно ни препоручљиво сретство.

Као што видимо, у два истоветна случаја Државни савет је стао на два опречна гледишта, а ни једно ни друго, по нашем мишљењу, није правилно. Јер нити се може казати да за пензионисање по тач. 3 § 104 Зак. о чин. није потребан претходни споразум с Министром финансија, нити се може казати, да Министар финансија има дискрециону власт у давању пристанка на такво пензионисање.

Ловра Перковић

СУДСКА ХРОНИКА

Улог по уложној књижици није исто, што и „полог готовине уследели изричито одређеном сврхом“ из чл. 3. тач. 1. Уредбе о роковима исплате улога и других дуговања Љубљанске кредитне банке.

Тужилац Ц. тражио је да суд тужену штедионицу по кратком поступку осуди да му плати улог — штедњу, која се код ње налази у означеном износу са припадајућим интересом 6%. За доказ тужбеног тражења поднео је уложну књижицу, као и писмо тужене штедионице, која му је потврдила

отказ штедне. Окружан суд нашао је, да нема месту суђењу по кратком поступку, пошто је тужена штедионица добила овлашћење, да се користи одредбом § 5. Закона о заштити земљорадника, те њена обвеза у овом случају није ликвидна у смислу § 449. ст. грађ. суд. пост., и зато је парницу пустио у редован ток.

На рочишту тужилац је навео, да Уредба, на коју се тужена страна позива, не тангира његова права, јер реч „у тужби“, коју предвиђа чл. 7. Уредбе односи се само на редовне тужбе а не и на тужбу, којом се правда прибелешка, као што је овде случај. Тужена штедионица навела је, да је њој према одлуци Министарског Савета од 26-X-1932 г. одобрено коришћење прописом § 5. Закона о заштити земљорадника с тим да за њу важе одредбе, наведене у Уредби о роковима исплате улога и др., које важе за Подринску продуктну банку у Шапцу а за ову банку важи Уредба о роковима исплате улога Љубљанске кредитне банке. Према чл. 7. Уредбе, стара потраживања противу тужене штедионице не могу се утужити за време трајања уредбе. Па кад је тужена штедионица стављена под поменути Уредбу још у октобру 1932 г., онда тужилац није ни могао по тој Уредби за своје потраживање подизати тужбу и заснивати спор у децембру 1932 год. у времену трајања важности исте Уредбе, јер се из уложне књижице види, да је ово потраживање старо т.ј. пре ступања на снагу Уредбе. По одељку II чл. 7. Уредбе не вреди стечена различна права веровника и улагача, ако су та права потпуно стечена за последњих тридесет дана пре ступања Уредбе на снагу. Тужилац пак још није стекао никакво различно право, јер се прибелешка може сматрати за различно право тек од момента извршности правдајуће тужбе. Код тужиоца чак ни решење о прибелешци није оснажено од надлежног вишег суда пре ступања уредбе на снагу нити је донета судска одлука, којом је та прибелешка оправдана.

Са ових разлога пуномоћник тужене стране тражио је, да се тужилац одбије од тражења.

Окружни суд у Ужицу пресудом од 24. априла 1933 г. Бр. 4411 осудио је тужену штедионицу у смислу тужбеног тражења са следећих разлога:

По чл. 3. тач. 1. наведене Уредбе, још неизвршене диспозитије странака на основу потраживања из инкасо послова имаће завод да исплати у часу доспелости или кад поверилац то затражи. Па кад се из наведеног писма тужене штедионице од 30-V-1932. год. види, да је тужилац отказао свој улог штедионици 23-V-1932. г., који му је штедионица по својим правилима била дужна да исплати у року од тридесет дана од дана отказа, дакле најдоцније 23-VIII-1932 г., онда се има сматрати, да је тужилац тога дана био у могућности, да диспонира са том сумом на основу инкасо послова и да исту тражи у свако доба, да му се преда а у случају да му штедионица не исплати ту суму има право да штедионицу тужи и то своје потраживање упути по ставу I чл. 7. поменуте Уредбе, под чију је заштиту штедионица стављена 10-XI-1932. год., дакле много доцније од 23-VIII-1932. г.. кога је дана тужилац могао у потпуности да диспонира са својим улогом код штедионице.

Поднетим решењем среског суда утврђено је, да је тужилац за обезбеду наведеног дуга тражио прибелешку на имање дужника — тужене штедионице — 30-VIII-1932. г. и како се по § 381 грађ. суд. пост. и § 26. грађ. зак. ранг прибелешке и право залогне сматра да је добијено од дана, кад је захтевано обезбеђење, ако поверилац добије парницу, то се у овом случају има узети, да је тужилац добио различно право на имање тужене штедионице свога дана, кад је тражио обезбеђење а то је 30 августа 1932. год. Према овоме тужилац је стекао различно право много пре од тридесет дана од дана ступања на снагу поменуте Уредбе. Потраживање тужиочево постало је пре ступања на снагу Уредбе расположиво и тужилац је истим могао да располаже — диспонира на основу инкасо послова т. ј. могао је, да своје повериоце упути на штедионицу за наплату њихових потраживања од њега или сам да подигне новац од штедионице, те му,

следствено овоме, припада и право тужбе за ову суму на основу чл. 3. од 1. и чл. 7. од I Уредбе.

Београдски апелациони суд одобрио је ову пресуду, наштавши да је иста правилна с тим, да по чл. 3. тач. 1. Уредбе о роковима исплате улога, на који се први суд правилно позива, још неизвршене диспозитије странака на основу полога готовине, уследелог изричито одређеном сврхом, имаће завод исплаћивати одмах а не још неизвршене диспозитије странака на основу потраживања из инкасо послова, како је први суд погрешно у својим разлозима навео. Ово пак зато, што потраживање тужиоца не потиче из инкасо послова, већ из улога новца за штедњу.

Касациони суд примедбама свога II одељења 7-VI-1934 г. Рев. Бр. 33/3 поништио је поменуту пресуду Апелационог суда са следећих разлога:

Погрешно Апелациони суд налази, да је отказани и обезбеђен улог по уплатној књижици истоветан са положом, одређеним за нарочиту сврху, предвиђеним у чл. 3. тач. 2. Уредбе о роковима исплате улога и других дуговања Љубљанске Кредитне банке, која Уредба важи и за тужену штедионицу. За уложени новац по уложним књижицама улагач добија уговорени интерес а банци оставља слободу располагања са уложеним новцем. Зато се банка овде појављује као дужник а улагач као њен поверилац. На против, код полога одређеног за нарочиту сврху банка се појављује као чувар положене суме и, као извршилац наредбе полагачеве. Зато банка нема права да располаже са овим новцем али зато има права на извесну награду за чување новца и за обављање намењених послова. Према томе, кад се из акта овога спора види, да је тужилац тражену суму уложио на уложну књижицу, и на припад код тужене штедионице, да ту суму није подигао и потом положио као суму са одређеном сврхом, онда по чл. 7. Уредбе није могао тражити њену наплату, јер та суму није полож са нарочитом сврхом, већ улог на припад. Само стављање прибелешке ради обезбеђења исплате овога улога није ни у колико изменило правну природу улога, јер је прибелешка средство за обезбеђење наплате а не и неки посебни акт, који би мењао одлуке међу парничарима, као повериоцем и дужником. Зато је погрешан налаз Апелационог суда, да је у овом конкретном случају било места примени чл. 3. тач. 2. поменуте Уредбе.“

Апелациони суд није усвојио ове примедбе, већ је у писму свом од 11-IX-1934 г. РБр. 4756 дао следеће противрзлогое:

„Кад се из писма приложеног у тужби, види, да је тужилац отказао улог 23-V-1932 г. а тужена штедионица приложеним писмом од 30 маја 1932 год. одговара тужиоцу, да је примила отказ и обавезала се, да ће му целокупан (износ) улог исплатити првом згодном приликом, — онда према оваквој уговорној клаузули, која је закон за парничаре по § 13. грађ. зак. спорни улог је престао да буде улог, дат на уложну књижицу, са којим је тужена штедионица могла располагати, већ га је по обвези морала држати у каси и ставити га на располагање тужиоцу тим пре, што је отказни рок протекао и услед тога протеком рока и неисплате од тужене штедионице а по тражењу тужиоца решењем среског суда у Ужицу од 30. августа 1932. год. Бр. 10511 и од 20-X 1932. год. Бр. 12483 одобрене су и прибелешке за обезбеду ове готовине тужиоцeve на имање тужене штедионице. Уредба о одлагању плаћања тужене штедионице ступила је на снагу 10-XI 1932. год. а извршено обезбеђење тужилац је ставио 30. августа 1932. год., дакле на два и више месеци раније, а по чл. 7. исте Уредбе само различна права, стечена на тридесет дана од ступања на снагу Уредбе, сматрају се за невредења. Према овом законском пропису, с обзиром на § 381. грађ. суд. пост., по коме се обезбеђење по нашем спорном грађанском судском поступку одмах извршују, тужиоцevo обезбеђење постало је извршено још 30. августа 1932 год., оно је и даље у важности и има се по овоме пропису Уредбе и реалитети. Према оваквом стању ствари не стоје наводи Касационог суда, да спорно потраживање није истоветно са положом, предвиђеним у чл. 3. тач. 2. Уредбе о роковима исплате дуговања Љубљанске кредитне банке, која Уредба важи и за тужену штедионицу — јер после отказног рока овај је спорни улог штедионица била дужна исплатити тужиоцу. Бан-

чини послови, које третира Касациони суд у својим примедбама, имају карактер депозита а никако улога или полога“. —

Касациони суд у својој општој седници од октобра 1934. г. РевБр. 33/4 усвојио је предње примедбе свога II одељења а ове противразлоге одбацио.

Као што се из предње одлуке опште седнице Касационог суда види, уложени новац код банке по уложној књижици није идентичан са положом готовине „уследелим изричито одређеном сврхом“, о коме је реч у чл. 3 тач. 1 Уредбе о роковима исплате улога и других дуговања Јубуљанске кредитне банке, те се ова законска одредба и не односи на такве улоге, односно на потраживање улагача према банци. У овом је смислу и одлука Министра Трговине и Индустрије од 13-VIII 1632 год. бр. 24778 којом је одобрено решење Комесара Министра Трговине при Првој хрватској штедионици а којим је решењем такође одбијена исплата улога по уложној књижици код исте штедионице.

По чл. 3 тач. 1 Уредбе о роковима исплате улога и других дуговања Јубуљанске кредитне банке, која Уредба важи и за Ужичку грађанску штедионицу, поред осталих тамо поменутих тражбина, банка има на захтев повериоца о доспелости одмах исплатити само: „још неизвршене диспозиције странака на основу потраживања из инкасо послова и на основу полога готовине, уследелог изричито одређеном сврхом“. Није дакле банци стављено у дужност да о року исплаћује и улоге (полог готовине) странака по уложним књижицама. Изузетак је учињен само у погледу уложних књижица страних посланстава и конзулата.

И ако донекле изгледа, да између улога по уложним књижицама и полога готовине „уследелог изричито одређеном сврхом“ нема разлике, ипак та разлика постоји. Код пријема новца по уложној књижици на приплод, банка се појављује према улагачу као дужник за разлику од оних послова у којима се банка појављује као поверилац, дајући свој акциски капитал на зајам за извесну накнаду т.ј. уговорени интерес. То су т. зв. активни и пасивни банчини послови. Банка са примљеним новцем на приплод може слободно располагати и употребити га ради коришћења али зато плаћа улагачу уговорени интерес. Међутим друкчије стоји ствар код полога готовине, „услуженог изричито одређеном сврхом“. Ту се банка не појављује ни као поверилац ни као дужник, већ као чувар примљеног новца. Банка на примљени новац не плаћа никакав интерес али с друге стране, она тај новац не сме употребити по своје нахођењу, већ га има чувати неупотребљеног, док од власника не добије налог за одређену сврху. До реализације тога налога, банка има чувати положени новац у целокупном износу. За тај диспонибилитет „полога готовине“, као и за услугу ради употребе у одређеном циљу, банка има право наплате трошкова око тога. Према томе наређењем чл. 3. тач. 1. поменуте

Уредбе о роковима исплате улога и других дуговања дат је приоритет у наплати заосталих недиспонираних сума од полага готовине са одређеним циљем а не и обичним уложима на штедњу. Отказом улога улагач ипак не стиче приоритет у наплати у смислу поменутог законског наређења, већ само право да судским путем реализује наплату свога новца. Та пак тужба могла се је постићи само пре ступања на снагу Уредбе а не и у току важности исте — Чл. 7. исте Уредбе.

Тих. М. Ивановић
секретар Касационог суда

Одустанак од прив. тужбе према једном одговорном лицу по закону о штампи повлачи одустанак и према осталим само онда ако је то лице одговорно по принципу субјективне кривичне одговорности.

(Касациони суд у Београду, Кр. 564 од 25. новембра 1933 г.)

Пресудом Окружног суда за град Београд, од 9 маја 1933. године. Кшт. 103/32 осуђен је опт. А. као писац једног инкриминисаног чланка у листу П. за дело клевете из чл. 52. з. о. ш. на десет дана затвора, а опт. Д. као уредник истог листа на основу § 280 ксп. ослобођен је оптужбе за исто дело.

Касациони суд у Београду, решењем Кре. — 564 од 25 новембра 1933 год. одбацио је ревизију оптуженика А. као очигледно неосновану, са ових разлога:

„Оптуженик у својој ревизији истичући повреду материјалног закона из тач. 1 под г. § 337 ксп. наводи да је суд повредио пропис § 89. крив. зак. тиме што није оптужбу према њему, оптуженику А. одбио, зато што је тужилац одустао од гоњења противу првобитног такође туженог уредника листа „П“, па би се могло узети по § 89. од. II к. з. да је одустао и од тужбе према њему, опт. А., а по начелу недељивости приватне тужбе. Одустанак од тужбе види се по томе што је тужилац оптужницом тужио само њега, — као писца, а не и уредника листа кога је првобитно тужио тужбом предатом суду.

Оцењујући овај ревизиони навод, Касациони суд налази да суд својом одлуком о кривци оптуженога А. није повредио материјални закон из § 89. од. II кр. зак., јер је правилно нашао да у конкретном случају за представљено кривично дело има одговорности само писац. Закон о штампи, поред принципа супсидијарне кривичне одговорности, која је установљена прописима чл. 34 до 39. познаје и кривичну одговорност свих лица по одредбама кривичног закона. По одредбама овог последњег, писац, уредник, издавач, штампар и растурач одговарају једновремено и то сваки за своју радњу, за свој удео у објављивању и растурању штампаоног написа, али наравно под претпоставком да су они по одредбама кривичног закона одговорни било као извршиоци, било као саучесници — § 34. крив. зак. Међутим ако ова лица одговарају по одредбама закона о штампи (чл. 34—39) т.ј. супсидијарно, тек пошто се утврди да друго одговорно лице не може одговарати пред судом, онда се њихова кривична одговорност заснива на принципима из закона о штампи, а не одредбама кривичног закона. А по одредбама закона о штампи, сва горе именована лица не одговарају једновремено, већ одговорност једног искључује одговорност другог лица. То се види из наведених прописа чл. 34—39 з. о. штампи. Што се тиче пак везе између одговорности по одредбама кривичног закона и закона о штампи, то се види из чл. 33 од. II з. о. штампи, по коме начело супсидијарне одговорности долази до изражаја само кад се не може утврдити субјективна кривична одговорност по крив. закону. А по одредбама овога:

сва именована лица одговарају једновремено, само у колико се њихова субјективна кривична одговорност може подвести под одредбе кривичног закона о саизвршиоштву и саучешћу.

Од тога, по којем начелу буду лица одговорна по закону о штампи одговарала, зависи и само питање о недељивости тужбе, изражено у § 89 од. II. крив. зак. који се према чл. 89. з. о. штампи у вези чл. 6 од. II. уводног закона има применити и на дела учињена путем штампе. Наиме, ако лица одговарају као саизвршиоци или саучесници, т. ј. по одредбама кривичног закона, онда одустанак према једном искључује гоњење и према осталим, а у исто време тужба према једноме налаже суду да спроведе кривични поступак и према осталим саизвршиоцима и саучесницима. Напротив, ако које лице одговара по начелу објективне кривичне одговорности како је установљавају одредбе закона о штампи (чл. 34 до 39.) онда се принцип недељивости тужбе не примењује на лица одговорна по закону о штампи, те тужилац може одустати од гоњења уредника листа, ако се писац инкриминисаног написа пронађе, — чл. 35. à contrario, по под претпоставком да се одговорност таквог уредника не може подвести под одредбе кривичног закона, т. ј. у колико и он не би по принципу субјективне одговорности *долазио у обзир као кривац*.

Па како у конкретном случају није утврђено да и уредник треба да одговара као саизвршилац или саучесник за објављивање инкриминисаног написа поред писца, који је осуђен побијеном пресудом, то је суд правилно судио када је поступак продужио и гоњење завршио само према одговорном лицу. Тиме суд није повредио пропис § 89. од. II. кр. зак. па је зато у томе погледу ревизија оптуженика очигледно неоснована — § 345. тач 2. к.с.п.“ —

Иван Д. Петковић

Кад писац и уредник заједно одговарају за дело из закона о штампи по одредбама кривич. закона, суд је дужан да одреди и како одговарају: као саизвршиоци или као извршилац и помагач— чл. 33. зак. о штампи.

(Касациони суд у Београду, бр. 11539 од 26. X. 1931).

Пресудом Првостепеног суда за град Београд, бр. 9501/31 коју је био одобрио и Апелациони суд, осуђени су В. као писац и Д. као уредник за дело клевете, садржано у напису објављеном у листу П. — За образложење кривичне одговорности оптужених, првостепени суд је навео: „Кривична одговорност оптужених утврђује се и то за опт. В. његовим признањем, да је он писац поменутог чланка — § 225 ксп. — а кривична одговорност опт. Д. проистиче из самог закона — чл. 33. у вези чл. 35. з. о. шт.“

Касациони суд међутим, примедбама свога V одељења бр. 11539 поништио је горњу пресуду, нашавши: „кад су првостепени, а са њиме и Апелациони суд нашли да и оптужени Д. треба кривично да одговара према чл. 33 зак. о штампи, заједно са опт. В. онда су погрешили што у исто време нису дали ближе разлоге у чему се састоји кривична одговорност опт. Д. и како се његова кривична радња односи према кривичној радњи опт. В. имајући при томе у виду пропис § 34. крив. зак. о саучесништву, као што то наређује поменути чл 33 зак. о штампи, па да с обзиром на то оцени да ли опт. ако је кривично одговоран уопште, одговара у конкретном случају као саизвршилац или као саучесник, помагач или потстрекач“.

Београдски Апелациони суд, пресудом својом бр. 9290/31 усвојио је ове примедбе, па је о кривичној одговорности опт. Д. дао следеће образложење: „Што се тиче опт. Д. првостепени суд је правилно квалификовао дело, али утврђујући кривичну одговорност његову погрешно је нашао, да она проистиче из чл. 33. у вези чл. 35. зак. о штампи, јер овде није случај из чл. 35. зак. о штампи.“

Напротив Београдски Апелациони суд налази да кривична одговорност опт. Д. проистиче из § 34. од III. крив. зак. у вези чл. 36. зак. о штампи, јер

он се држи доктрине да се врло често овај последњи појам узима тако широко да се под њим подразумева сваки правни акт, код кога је, с обзиром на ситуацију у питању, унапред формулисана садржина самога акта, тако да другом саговорачу остаје једино да се тој садржини прикључи или не. Од овога уговора по пристанку у ширем смислу разликује се уговор по пристанку у ужем смислу, који поред тих особина техничке природе, има још једну специалну особину — ограничава странку која даје свој пристанак да да пристанак или да дође у немогућност да уопште такав уговор склопи. Г. Б., отуда, одбацујући техничку категорију уговора по пристанку, не узима за сиже свога рада испитивање учешћа воље у уговорима по пристанку уопште, не своди своју дисертацију на питање *Willenstheorie* или *Erklärungstheorie* него се опредељује да узме у разматрање ону специјалну појаву где понудилац, садржином понуђеног правног посла, детерминише туђу вољу, искоришћујући свој правни или фактички монопол, и тиме ограничава не само слободу уговарања, него и слободу социалног делања лица, коме је понуда учињена. Проучити овај институт, социално а не правно-процесно, на то се, по закључцима прве главе, има да сведе задатак дисертације г. Б.

Глава друга јесте посвећена постојећим теоријама уговора по пристанку. Ту се минициозно и концизно износе не само школе него и варијатне разних теорија о овоме институту. Са највећим тачинама суптилног мишљења великог броја француских писаца, који су у светској науци једини посветили праву пажњу овом питању, писац упознаје свога читаоца износећи за свакога од консултованих писаца карактеристику његовог схватања. Сва су та схватања, иако врло ограничена у простору, изнета подједнако са ревношћу, тако да се осећа не само да је аутору дисертације него и читаоцу увек јасна она нианса којом се одликује свака од варијаната. Али била би грешка ако би се веровало да је г. Б. само поређао та мишљења. Он их је критички навео, мајсторски спремајући свој кратак закључак, по коме одбацује негативну теорију (т.ј. теорију да уговори по пристанку нису уговори) и одлучује се, између позитивних варијаната, за уговорну теорију, дајући јасно посведочење свога научног уверења о томе.

Трећа глава испитује чисто социални значај института који аутор проучава. Ту се испитује однос друштва према институту који је задобио право грађанства. Г. Б. овој глави даје карактер централнога дела своје дисертације. Не напуштајући техничку обраду, не пропуштајући да наведе гледишта која у науци постоје, он у овој глави показује много више индивидуалности, даје много више чисто свога, својих коментара при разлагању. Критикујући поједине методе интервенционизма, он врло скромно, али у исто време и суге-

ствивно, говори и о ономе шта би на пољу социалне акције требало учинити. Оно што је специјално интересантно, то је његово уверење да се судији мора признати много већа власт од оне коју судија данас има у континенталним земљама при исправљању социалних неправди, које не претстављају јасне повреде позитивних правних система. Разликујући интервенционизам свих трију организованих државних власти, г. Б. верује да све власти у држави морају створити једну комбинавану сарадњу, како се овај правни институт, који се јавио као социална дужност, једнога дана не би претворио у легло социалних злоупотреба, онако како је он испрва претио да то буде. Само г. Б. верује да се државна акција у корист економски слабијих може с правом не само ослонити на потлачене него чак и покретати организованим отпором оних који чговорима по престанку буду потлачени. Само г. Б. је врло опрезан у својим закључцима. Он верује да и онај који је економски јак у буквалном смислу речи (на пр. капиталист) може бити доведен у ситуацију економски слабог код уговора по престанку, (на пр. код куповине сировина). У томе г. Б. не иде за чисто политичким схватањем уговора по престанку, онако како их је стипулисала француска социјалистичка школа са Жоресом на челу, него свестрано, научно, без априорних закључака, критички испитује овај институт, и ако би се можда могло рећи да поједина места интервенционизма нису потпуно разрађена онако како се то могло и имало учинити с обзиром на данашњу крајњу нестабилност друштвених и економских интереса. Добија се утисак да о тим поремећајима последњих година г. Б. није довољно водио рачуна. Ово је свакако с тога што се ти поремећаји у науци сматрају као привремени и пролазни и што су они још увек некристализовани, па би њихово навођење могло ослабити прецизност излагања. Са тог разлога ова непотпуност може се схватити чак позитивно — опрезност аутора.

Глава четврта служи као илустрација идеја напред развијаних. У њој аутор износи оне врсте уговора по престанку које су најчешће и помоћу њих покушава да живо прикаже њихов механизам. С обзиром на слабу разрађеност ових уговора код нас, аутор са напором налази примере у нашем јавном животу, у колико их има, не испуштајући из вида прецизност изношења и попуњавајући празнине материјалом упоредног права.

Богата садржином, интелигентно и марљиво састављена, дисертација г. Б. јесте један врло користан прилог науци уопште, која је — самом својом појавом — постала у нашој правној литератури неопходна за свакога ко се интересује проблемима облигационог права или везом економије и права. Зато смо радосни што износећи пред јавност приказ рада овог нашег бившег ученика, можемо да подвучемо његове квалитете и постигнути успех.

Милан Бартош

КОНГРЕСИ ПРАВНИКА

38 Конференција International Law Association у Б. Пешти

International Law Association држало је од 6 до 10 септембра ове године у Б. Пешти своју 38 конференцију. Председавао је председник друштва лорд Blanesborgh (Лондон), а претресала су се ова питања: „О стварању међународних судова у пословима приватнога права“ реферисао је La Pradelle (Париз), износећи један пројекат међународног споразума о стварању таквога суда. Овај би суд имао бити надлежан за приватноправне спорове између држављана разних држава, даље за приватно-правне спорове између једне државе уговорнице с једне и држављани других држава уговорница с друге стране. Против пројекта износили су примедбе поједини говорници, а нарочито је истакнуто да би појам приватно-правних спорова морао бити ближе одређен, даље да према пројекту остаје отворено питање да ли међународни суд треба да има принудну надлежност. Конференција је одлучила да владама препоручи студију изнесеног пројекта у његовим битним одредбама, додавши пројекту одредбу да сва размимоилажења о тумачењу споразума има да одлучује Стални Суд Међународне Правде у Хагу.

Опширно се расправљало о теми: „Међународно приватно-правно изборно суђење“. Известилац је био James Paul Gouare (Париз). На супрот предлогу известиоца о стварању једне међународне институције изабраног суда нарочито за трговачко-правне спорове од стране International Law Association, скренута је пажња од више говорника на од дужег времена већ постојећи изабрани суд Међународне Трговачке Коморе. Референт се сложио с овим гледиштем и према томе одустало се од доношења закључка наглашујући важност постојања једне међународне институције изабраног суда за трговачко-правне спорове између припадника разних држава. Закључено је да се ово питање подвргне даљем студирању, узимајући у обзир услове, које за овакве случајеве постоје и искуства досада у овој ствари постојећа.

О тешком питању „златне клаузуле и плаћањима у злату“ расправљано је на основу реферата Др. Јулија Поша (Б. Пешта). У конференцији је наглашено да треба желети допуштање закључивања уговора у свакој валути, па и у злату, и то и између припадника једне исте државе; ако би пак једна држава сматрала за потребно да треба ограничити ову слободу закључивања уговора, онда ова ограничења за све случајеве не би требала да се примењују на кредитне операције међународнога карактера. Конференција је даље изразила жељу да законодавства појединих држава одреде да се валутне обвезе односно обвезе у злату у уговореној валути односно у злату имају испунити; али ипак мора се признати да економска ситуација појединих држава може захтевати суспендовање таквих норма; у таквом случају треба повериоцу оставити право избора да тражи регулисање обавезе у домаћој валути или одлагања плаћања до укидања ових законских ограничења.

На основу реферата Др. Франца фон Кираљи (Б. Пешта) закључено је да се настави студирање *Законâ о картелима*, који постоје у разним државама са крајњим циљем да се дође до једноставности законодавства о картелима у разним државама и међународног споразума о картелима.

Врхунац саветовања чинила су разлагања о дејству и тумачењу *Бриан-Келоговог Пакта*. Конференција се сложила на следеће:

1. Држава потписница не може одрицањем или неузимањем у обзир Пакта да се ослободи ниже изложених обавеза.

2. Држава потписница која прети да ће да прибегне оружаном сили ради решења међународног сукоба или спора крива је за повреду Пакта.

3. Држава потписница која помаже државу која вређа Пакт, самим тим чини повреду Пакта.

4. У случају повреде Пакта прибегавањем оружаном сили или рату од стране једне државе потписнице против друге, свака држава потписница,

и ако није била странка у првобитном спору, може, не носећи повреду Пакту или ма ком међународном правилу, да учини све или само извесне од доле наведених ствари:

а) да одбије признање поступка државе која вређа Пакт о правима зараћених, као што би било право претреса и истраге, блокаде и т. д.,

б) да одложи према држави која вређа Пакт испуњење дужности прописаних међународним правом, а нарочито Пактом, у погледу неутралних држава према зараћеним;

в) да снабде нападнуту државу финансиском и материјалном помоћу, нарочито ратном муницијом;

г) да помогне оружаном силом нападнуту државу.

5. Државе потписнице нису дужне да признају стеченом де iure ма какву територију или другу корист стечену де facto повредом Пакта.

6. Држава која је повредила Пакт дужна је да плати накнаду за све штете причињене повредом Пакта свакој држави потписници или њеним држављанима,

7. Пакт не мења обавезе човечности које се налазе у општим уговорима, као што су Хашке конвенције од 1899 и 1907., Женевске конвенције од 1864, 1906 и 1929 и међународна конвенција о поступању са ратним заробљеницима од 1929.

Најзад је расправљано о проблемима *међународног права о инсолвенцији и о држављанству* удате жене.

БЕЛЕШКЕ

H. Berthélemy, membre de l'Institut, Doyen honoraire de la Faculté de Droit de Paris, Pour la Concorde Nationale... Paris, 1934, 15 p. Extrait de la „Revue Politique et Parlementaire“ du 10 Juin 1934. Грађанско Право дели покретне ствари на потрошне и непотрошне: прве су оне које се троше (ишчељавају у своје облику само, не, дакле, сасвим) првом употребом (*primo usu*), док то није случај са непотрошним покретним стварима. У истини, и ове последње ствари су, најзад, потрошне (н. пр., и одело, и ако се не потроши првом употребом, напослетку се *изнесе*, потроши се. Па и саме непокретне ствари могу правно престати, специјално зграде, земља, пак, ређе, н. пр. земљотресом или појавом језера на њој). Са ове тачке гледишта, наш Грађ. Законик (§. 190., Аустр. Грађ. Зак., § 298.) са разлогом убрја међу покретне ствари и *права*: дакле, и њих можемо, као и ствари покретне, сматрати, у ширем смислу, потрошним. А како су права апстракције, *идеје*, то онда значи да су и идеје потрошне, пролазне, ма да маће него њихови носиоци. Па тако је и са системима државним и политичким као и са економским: не троше се *primo usu* али се тек троше *usu*.

Та судбина постигла је, изгледа, или бар постиже и систем парламен-

таризма: ми то не изводимо из догађаја у Балканским Државама које су уопште, као и њихов парламентаризам, релативно и сувише младе да би се, и код њих, могло говорити о трошењу парламентаризма, о трошењу ма каквог државног система. Промене државно-политичке које су тамо бивале, и непрестано бивају, нису долазиле односно не долазе због неког „трошења идеја“ него из сасвим других разлога, у шта није овде место да улазимо. Када говоримо о кризи парламентаризма ми ту мислимо на Француску, тога типског представника парламентаризма на нашем, Европском, Копју. За то су нам један од доказа и расправе, у том смислу, не само политичара и партиских људи у Француској (као, н. пр., серија чланака Г. А. Tardieu у познатом париском часопису: „L'Illustration“) него и људи од науке као што је Г. Henry Berthélemy, један од најистакнутијих француских правника чија обрада Управнога (Административнога) Права долази међу најбоља дела не само у Француској него и у целој Европи. (Подсећам, овом приликом, да је Г. Бертелимо посетио, у Марту 1928. год., Београд и одржао том приликом на Правном Факултету из Управнога Права једно предавање које је привукао пажњу врло широкога

круга правника и политичара наших).

Г. Berthélemy, у расправи коју смо горе навели, упознаје се, најпре, са акутношћу у коју је ушло питање реформе садашњег францускога политичкога уређења основаног на органским законима (lois organiques) од год. 1875. (то је Француски Устав), акутност која долази од штетних последица везаних, у данашње време, за примену тих закона. То ће рећи да су се ти закони већ у довољној мери истрошили и да је време да се они реформишу и прилагоде новим потребама францускога друштва које је, од 1875. год. (то је скоро седамдесет година) па наоваме толико еволуирало да оно што је за њега пре било добро и корисно то није више: у приличној мери, ако не сасвим, то су сада tempi passati!

Г. Berthélemy налази да су три категорије мера овде потребне: реформистичке Законодавне Власт („Il faut assainir le rouvoig législatif“), повратити Извршној Власти ауторитет којег је она лишена и обезбедити на најефикаснији начин Судској Власти апсолутну независност.

19. Односно преуређења Законодавне Власти, Г. Berthélemy сматра као најважније промену изборнога система: у место једноименога система бирања (le vote или le scrutin uninominal), које се врши по срезovima (le scrutin d'arrondissement), треба да дође један систем где би се избори вршили у много ширим изборним телима (les collèges électoraux) то јест по листама (le scrutin de liste). Народни посланици не треба да буду представници само локалних интереса као што је то могућно и често бива, данас са једноименим листама, него представници целог народа а то се постиже једино гласањем по листама где се гласа више за програме и идеје него за личности. Осим тога, овај систем је потребан и због представништва мањина што, такође, тражи Г. Berthélemy а што још не постоји у Француској. Јер, вели Г. Berthélemy, систем гласања по листама не може бити правичан, ако га не прати и представништво мањина. Г. Berthélemy је, најзад, и за женско право гласа. Неправедно је, вели Г. Berthélemy, и смешно (ridicule) сматрати као израз опште воље гласање у коме Францускиње немају никаквога удела.

Што се тиче самога функционисања Парламента, Г. Berthélemy устаје врло

енергично против гласања *преко заступника* (le vote par procuration), наводећи за *лично гласање* (le vote personnel) сасвим основане разлоге и цитирајући у истом смислу и монографију Marius-a Devèze-a: *La Crise du Parlementarisme*. Међутим, Г. Berthélemy је изненађен да Г. Joseph Barthélemy, чијим посматрањима, каже Г. Berthélemy, није умакао ниједан важан недостатак садашњег Уставнога Система у Француској, остаје, ипак при гласању преко пуномоћника (в. дело Г. J. Berthélemy-a: *Traité de Droit Constitutionnel*, р. 557.). И, заиста, додајмо од своје стране, овакво гласање не слаже се ни са општим правним правилима по којима не може бити заступништва у *субјективним* стварима, који случај имамо овде. Затим, Г. Berthélemy жели да и сама *власт* Парламента буде сужена, поименце у томе да Парламент не може тражити повисиће позиција буџетских *издашака*, једна потпуно умесна и потребна реформа коју се одавна тражи у Француској. Исто тако, Г. Berthélemy предлаже да се Парламенту одузме и иницијатива за давање амнестије.

20. У погледу ојачања Извршне Власти, Г. Berthélemy захтева ове важне реформе. Најпре, власт за председника Републике да може, и без сагласне одлуке Сената (као што је сада), распустити Народну Скупштину (la Chambre des Députés). Иако шеф Извршне Власти, Председник Републике, нема, данас, управо никакве власти: слагао се или не са Народном Скупштином, он мора увек да прими владу коју му Скупштина одреди. Међутим, ако се Скупштина, изабрана народом, сматра као представник овога, и Председник Републике у том погледу једнак је, може се рећи, са Скупштином. Истина, у Француској, Председник Републике не бира се непосредно од народа, као што је то случај у Северо-Америчким Сједињеним Државама и као што је било и у Немачкој, по Вајмарском Уставу (од 11. Августа, 1919. год.), до смрти Председника Хинденбурга; али, пошто је Француски Конгрес (Сенат и Народна Скупштина) који бира Председника Републике изабран од народа, онда то значи да је и Председник Републике народни изабраник, с том разликом што се он бира посредно (Конгресом), док се сенатори и посланици бирају непосредно. Међутим, као што смо горе видели, када наступи сукоб између не целог

Парламента него само између једнога његовога дела, Народне Скупштине, и Председника Републике, Председник се мора повићи, са својим мишљењем, испред Народне Скупштине и пристати на оно што она хоће, т. ј. мора пристати на министарство које му она предложи, јер нема власт да распусти Народну Скупштину и да, новим изборима, изврши апел на народ те да он реши искрсли конфликт, односно нема ту власт, ако му је не да друга половина Парламента, Сенат, услов тако тежак и тако политички компликован да се, од Председника Генерала Мак-Махона (1877. год.), ни један Председник Републике није усудио да понови Мак-Махонов експеримент. Да би се, дакле, прибавио потребни ауторитет и власт шефу Егзекутиве па, према томе и овој, Г. Berthélemy предлаже да Председник Републике има право вршити апел на народ и без одобрења Сената.

Осим тога, Г. Berthélemy је мишљења да министре треба узимати изван Парламента, пошто ће се тако доћи до стручнијих представника министарских ресора него данас када су министарска места попуњена искључиво личностима из Парламента, према политичко-партиским комбинацијама врло често ни мало корисним за правилно функционисање појединих министарстава. Променљивост политичке и страначке ситуације у Парламенту неповољно, разуме се, утиче на сталност министарскога положаја а, тиме, и на рад у Министарствима. Г. Berthélemy налази да је, за власт Парламента као народнога представника, довољно да се, из Парламента, постављају Председник Владе, Министар Унутрашњих и Спољашњих Послова.

30. Интересантна је реформа коју Г. Berthélemy предлаже у циљу обезбеђења независности судова и судија, која данас није потпуна, када се Министри Правде узимају из Парламента. Овде Г. Berthélemy предлаже једну врло радикалну промену у Француском Уставу: да Министра Правде бирају Касациони Суд, Државни Савет и Главна Контрола и да Министар тако наименован буде као такав непокретан (inamovible) бар за време једне законодавне периоде: на тај начин ће истински бити остварено начело одвојености између Законодавне и Судске Власти и осигурана независност Правосуђа, што, при садашњем систему,

ни једно ни друго не постоји у нужној мери.

То су главне реформе које се, по Г. Berthélemy-у, као и по другим даљновидним и објективним Французима, неодложно и неизбежно намећу Француској.

Ж. М. Периф

René Capitant, professeur à la Faculté de Droit et des Sciences politiques de Strasbourg, **La Réforme du Parlementarisme**. Librairie du Recueil Sirey, Paris, 1934, 33 pages. Г. René Capitant син је чувенога францускога цивилиста, Г. Henri Capitant-а, проф. Права на Париском Универзитету и редовнога члана Француске Академије за Моралне и Политичке Науке (Académie des Sciences Morales et Politiques) која је део Францускога Института (Institut de France). И ако врло млад (докторирао је 1928. год. на Париском Правном Факултету, са тезом: *Introduction à l'étude de l'illicite. I. L'impératif juridique*, Paris 1928, која је привукла особиту пажњу правних научних кругова и коју смо имали прилике навести у „Архиву“), (в. наш уводни чланак у овом броју његовом) Г. René Capitant већ се истакао у француским универзитетским круговима и обећава да ће ићи стопама свога оца. Као што показује горња његова расправа о реформи парламентаризма, Г. R. Capitant је своју научничку делатност проширио и на области изван Приватнога Права. Студија његова о парламентаризму коју ми за сада само прилежљавом у продужењу рецензије о расправи Г. доајена Henri Berthélemy-а, остављајући да о њој говоримо опширније у једном од наредних бројева „Архива“, добила је појачану актуелност последњим партиским догађајима у Француској, догађаји који се, у главном, окрећу око укидања власти Сената да решава, са апсолутним правом вета, о распуштању Скупштине (Chambre des Députés). Али ћемо још сада рећи да је Г. R. Capitant, још више него Г. H. Berthélemy, за ојачање власти и ауторитета Владе (le Gouvernement) специјално њенога Председника, тако да, како нам изгледа, у томе Г. René Capitant дели, у извесној мери, нове погледе о државној политичкој организацији, поменуте умањење улоге Законодавне Власти на корист Власти Извршне: у друштвеном животу била би главна

l'action, акција а не *la délibération* (дебатовање, расправљање, решавање), тј. главна би била *динамика* а не *статика*. Друштвени живот је река чији ток не треба спречавати разним бранама (уставама) као што је уставно парламентаризма: другим речима, живот је један стални и стварни филм и пустимо га онда да се развија и иде филмском брзином. Ово је у опште доба рекорда па нека тако буде и у друштвено-политичком животу! Ипак, Г. Р. Саритант, задржавајући уставову парламента, само реформисану, није за диктаторско-фашистичке системе, што је сасвим разумљиво од стране интелектуалца једног народа који је толико жртава поднео за слободу. Само како сложити те две противности: *друштво* и *индивидуалну слободу*? Како решити тај трагични проблем Човечанства?

Ж. М. Перић

F. R. Dareste et P. Dareste, Les Constitutions Modernes. Europe. — Afrique. — Asie. — Océanie. — Amérique. Quatrième édition refondue par Joseph Delpesch et Julien Laferrière, professeurs de Droit administratif à l'Université de Strasbourg (сада је Г. Laferrière професор универзитета у Паризу). Préface de M. Ernest Chavegrin, professeur honoraire de Droit constitutionnel comparé à l'Université de Paris. Librairie du Recueil Sirey, Paris. Последње издање ове знамените збирке, до данас најбоље на француском језику, тј. треће издање, изишло је било још пре великога Рата, године 1910. (у две свеске). Једно због распродаје истога издања а друго стога што су се, услед Великог Рата, многе ствари у овој области измениле (извесних држава је нестало, поименце Аустро-Угарска, нове су постале и. пр. наша Држава односно повраћене су у живот као Пољска и, најзад, у многим земљама уставни су измењени: Румунија, Немачка, Русија), било је потребно дати ново издање дела Ф. Р. и П. Dareste-а које би представљало тачну данашњу слику уставнога уређења држава, и тога колико кориснога толико тешкога посла прихватила су се два млађа универзитетска професора, млађа али већ добро позната по својим стручним и научним радовима на пољу Јавнога Права, Г. Г. Joseph Delpesch а Julien Laferrière. (В., за проучавање посебнога законодавства у Алзас-Лорену, исцрпну студију Г. Лаферриера:

La Compétence de la Juridiction administrative en Alsace-Lorraine, објављену у добро уређиваном часопису: „Revue Juridique d'Alsace et de Lorraine,” publication mensuelle, Janvier — Février 1926, Paris; часопис издаје, уз сарадњу већег броја професора права, судија, државних заступника, као, и. пр., Г. Paul Matter, државни заступник (procureur général) при Касационом Суду у Паризу, члан Француске Академије за Моралне и Политичке Науке, Institut de France, Г. Emile Schaffhauser, доктор права, directeur des „Lois Nouvelles“).

Г. Г. Laferrière и Delpesch издали су до сада, од исте збирке, пет великих свезака а, наиме: 1928.: *Europe. I. — Albanie à Grèce* (670 страна). 1929.: *Europe. II. — Hongrie à Yougoslavie* (912 страна); односно наше Државе ту се налази, најпре, текст Устава од 28. Јуна, 1921 год.: („Royaume des Serbes, Croates et Slovènes,” p. 439. à 473.) а, затим, Закон о Краљевској Државној Управи (Loi sur le pouvoir royal et l'administration suprême de l'Etat) од 6. Јануара, 1929. год., са Краљевом Изјавом Министрима (Déclaration du Roi aux Ministres) од 5.—6. Јануара исте год. и Краљевим Манифестом Народу Српско-Хрватском -Словеначком (Manifeste du Roi à la Nation Serbe-Croate-Slovene) од 6. Јануара 1929 год. — стр. 473. à 475.; на стр. 893. кратка напомена о Закону од 3. Октобра 1929. год. којим је укинут Закон о подели земље на области и место те поделе дошла подела на *бановине* као и место назива: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца назив *Краљевина Југославија*; 1931.: *Europe. III. — Additions aux Tomes I et II, et Appendice suivis d'un index alphabétique des volumes I, II et III*; (375 + CIV страна); ту су, што се тиче Југославије: Краљева Прокламација од 3. Септембра, 1931. год. (стр. 347. и 348.), Устав од истога дана (стр. 348. à 367.); 1932.: *Amérique. IV. Amérique latine*; 1933.: *V. Empire britannique. — Asie. Territoires sous mandat A.* (870 страна); 1934.: *VI. — Les États-Unis d'Amérique du Nord. Les États de l'Union de l'Amérique du Nord* (443 страна). Уз Устав сваке државе Г. Г. аутори дали су и историки преглед уставнога и у опште политичкога уређења њенога као и књижевност која се односи на то. И о стварању наше садашње државе има доста опширно излагање (т. II. стр.

431. à 438. ситнога текста). При крају сваке свеске има и географска карта логичног дела Земље.

Рад овај захтевао је много метода, труда и стрпљења и треба бити веома захваљан Г. Г. Delpech-у и Laferrière-у, као и њиховим претходницима, F. R. и P. Dagesie-у, на тако јединственом прилогу у области Светскога Јавнога Права. Ко год се буде бавио не само упоредним него и само националним Уставним Правом, не може обихи ову корисну и велику збирку. Разуме се да, у колико се тиче тадашњега времена, и збирка: *Demombynes-a, Constitutions européennes* (у две свеске, Paris, 1881.) сачувала је своју вредност, као што и дело: *La Vie juridique des peuples. Bibliothèque de Droit contemporain. Sous la direction de H. Lévy — Ullmann et B. Mirkiné Gétzevitch*, пружа користан материјал за студије из Упореднога Јавнога Права

Исто тако вредна је спомена и признања и румунска збирка: „*Noua Constitutie a României si Noile Constitutie*

Europene,” издање познате научне румунске установе: Institutul Social Român који издаје свој часопис: „*Arhiva pentru Stiinta si Reforma Sociala*“ (Ар-

хив за Социјалну Репорму), часопис богат садржином захваљујући сарадњи чувених румунских научника. (Часопис уређује истакнути и признати румунски социолог D. Gusti (год. XII., Букурешт). У броју 1—2 од ове године (на уводном месту) налази се студија Г. G. L. Durgat, проф. социологије на Женевском Универзитету: *Introduction à l'étude des formes élémentaires de la vie sociale*, питање које је Institut International de Sociologie (седиште у Женеви) одредио за свој XII. Међународни Конгрес (Брисел, 1935. год.).

Ж. М. Перих

Les grands arrêts de la jurisprudence civile, par Henri Capitant, Paris, Dalloz, 1934, p. 571. — У редакцији врло уваженог и познатог париског професора Henri Capitant-а изашла је ових дана колекција судских одлука француских судова под горњим именом. То је, логичним и систематским редом, сређена збирка оних класичних одлука Француског касационог суда, издатих од 2 фебруара 1808. г. до 20 марта 1933. г., без којих се не може позна-

вати дух француског Code civile-а. То се зна да је ово једна збирка, која садржи само карактеристичне одлуке. Али она је, то се може рећи, преглед целокупне француске јуриспруденције.

Ову збирку г. С. сматра за „*Supplement au cours élémentaire de droit civil français*“, као таква намењена је школској употреби и подељена је у три дела, према програму за I, II и III годину правних студија. То је још један случај уношења практичног смисла у цивилистичке науке у француским правним факултетима.

Иако је ова збирка за школску употребу, она је неопходно потребна сваком правнику кога интересује развој појединих правних институција из Code civil-а у току последњих сто двадесет година. Њен значај је општи по начину обраде случајева и систематизи.

Уређење је следеће: свакој глави Грађанског законика одговара глава у збирци. У њој се, по логичком реду, а не реду чланова у законик, износе случајеви. Изношење је врло опширно. Прво резиме случаја, затим ин extenso излагање судске одлуке, после тога једна научна примедба о правилности одлуке и њено довођење у везу са правним системом. Велики део тих примедби потиче из пера пок. Louis Bealleudner-а, декана правног факултета у Греноблу, који је заједно са г. К. започео израду овог дела али који је у току њеног првог припремања умро. Остале примедбе дао је сам г. Капитан. Те примедбе су врло марљиво изражене. Оне садрже пре свега историска објашњења затим социјалне околности под којима су одлуке донете, и нарочито везу са дотадашњом и доцнијом француском судском праксом. Уз сваку одлуку налази се и детаљно упућивање на друге одлуке, законе и литературу. Тако ова књига може практичарима да послужи као упуство о томе коју материју треба консултовати, као преглед најужњије литературе и најпознатије јуриспруденције за односно питање.

Служење књигом олакшавају детаљни регистри: по материји, по називу спора и по одлукама.

Интересантан је нарочито предговор у коме је г. К. изложио значај и еволуцију француске јуриспруденције у цивилном праву. Ту је показао сву њену важност, која потиче из добро схваћеног животног интереса и велике су-

дијске традиције, тако да се данас важност јуриспруденције, без које би *Codé civil* био неупотребљив, у Француској осећа јаче него у земљама где се јуриспруденцији признаје сила закона, иако — по законском уређењу француског правосудја — чак ни одлуке које би донела пленарна седница свих одељења Касационог суда немају обавезну снагу ни за сам Касациони суд. Морална снага судова и њихов смисао за животне потребе — то су ослонци који дижу схватања француских судова до норме, живе и покретљиве, динамичне, оне коју — ако се животне потребе промене — сами ти судови замењују новом, али у коју — док је судови не замене — има поверење читав правнички сталеж.

Зато проучавање ове књиге, књиге живота закона и права, јесте дужност сваког правника и зато је она згодна школска лектира, јер се из ње — очигледном методом — студира право значење норме, њено оживотворавање.

Милан Бартош

Rudolf Aladár Metall, Bibliographie der reinen Rechtslehre. Separatabdruck aus „Reine Rechtslehre“ von Hans Kelsen. Leipzig u. Wien 1934, Franz Deuticke. S. 68 — „Чиста правна наука“ некадашњег Бечког а сада Женевског професора Ханса Келзена, позната још и под именом нормативне правне школе, имала је изванредно великог утицаја на послератни развој модерне правне науке. Г. Рудолф Аладар Метал, један од Келзенових ученика, прикупио је у опширној књизи под горе списаним насловом библиографију књига и расправа које су рађене под утицајем ове правне школе, или у којима је полемисано са идејама које су излагали Келзен и његове присталице. Из те библиографије види се да се о Келзеновим теоријама расправљало на свима важнијим културним језицима, и да су се на њих осврнули многобројни савремени писци, нарочито они који су се бавили јавним правом и правном филозофијом. Од наших писаца, наведени су у овој библиографији Г. Г. Слободан Јовановић, Јово Јурковић, Натко Катичић, Иво Крбек, Горазд Кушеј, Чедо Марковић, Милорад Недељковић, Леонид Питамиц, Илија Пржић, Стеван Сагадин, Евгеније Спекторски, Ђорђе Тасић, Милан Владисављевић, Владета Вуксановић и Иван Жолгер. Сем писаца који су се бавили идејама ове правне

школе, дата је и потпуна библиографија Келзенових дела и превода тих дела на стране језике. Ова библиографија пружа јасну слику о великом интересовању савремених правних писаца за продубљавање модерних проблема и за покушаје да се њихово решење тражи у филозофији и општој теорији права.

И. П.

Dr. Rodolfo Sajovic, Rassegna di Legislazione Jugoslava (Anno 1930). Istituto di Studi Legislativi, Roma 1934. Estratto dall' Annuario di Diritto Comparato e di Studi Legislativi. P. 81. — Апелациони судија и приватни доцент на Правном факултету у Љубљани Г. др Рудолф Сајовиц, овим радом наставио је објављивање прегледа нашег законодавства и наше правне библиографије у издањима Института за законодавне студије у Риму. На осамдесет великих страница он је дао један детаљан преглед целокупног нашег законодавства у току 1930 год. Није потребно да наглашавамо значај овог великог и тешког рада, али смо дужни да истакнемо да обрада појединих питања, као на пр. Закона о извршењу или о јавном бележничтву претставља праве мале студије. Извод из нашег законодавства, који ради Г. Сајовиц, даје савршен преглед свих важнијих одредаба нашег новог позитивног права.

И. П.

Нови грађанско парнични поступак у пракси са образцима, уредили *Д-р Фрања Горшић и Д-р Едвард Пајнић*, Београд, 1935, Издавачко предузеће „Геца Кон А. Д.“, стр. 423. — Ова књига која је врло марљиво израђена од стране њених редактора јесте збирка формулара који се могу искористити у примени Југословенског грађанског парничног поступка, од стране практичара. То нису само образци, већ случајеви кратко изложени, праћени образцима и регистром прописа који се у тим случајевима могу употребити и који се при појави дотичних случајева морају консултовати.

Ова књига која је врло марљиво израђена, и потпунија од званичног издања *Књига образаца*, које је издало Министарство правде (Београд, издање Државне штампарије, 1934, стр. 157) иако је дошла од стране одличних правника и сјајних познавалаца новог процесног права, садржи скоро све типске случајева, који се у примени

поступка могу појавити, — ипак остаје *књига образаца*.

Добра књига образаца је збирка коју практичар обично једва чека. Он се у њу поуздава. Ту се користи туђим искуством у погледу на рутину, нужну и преко потребну у формалном праву. Одатле он изводи често не само форму него и садржину поднеска, који ваља учинити. Уколико та добра књига долази од људи чији је ауторитет неоспоран и од људи који су у живом контакту са праксом, као што је то са редакторима случај, она још више практичару олакша ситуацију, јер је врло вероватно да се он, поред свога субјективног самоуверења, и објективно може на њу ослонити.

Ако пођемо са тога гледишта на које стају практичари, књига се мора поздравити. Она је савесно израђена, правилно схваћена, зналачки кројена, све нејасности су уклоњене, додирнути су и случајеви који су доста ретки. Док је збирка Министарства правде садржавала само образце за суд (јер је то званично упутство судијама), дотле ова збирка г. г. Г. и П. садржи и образце за које не постоји званична радња суда. Затим док званична збирка садржи свега 106 образаца, збирка г. г. Г. и П. садржи 99 случајева, од којих многи садрже по два и више образаца. Затим док званична збирка не садржи експозицију чињеничног стања које треба решити, код г. г. Г. и П. имамо претходно доста опширно објашњење случаја. Најзад док званична збирка садржи обично само објашњење те судске радње, узетно и везу са другим радњама, ова нова збирка има увек детаљне примедбе о вези те радње са свима другим законским прописима. — Све су то особине, које ће учинити да практичари ову књигу, поручену за њих, оберучке дочекају и обилно искористе.

Међутим ми смо слободни да појаву ове књиге промотримо са гледишта еволуције судске праксе и науке. У том другом случају — као што смо се већ изјашњавали у „Архиву“ — ми се бунимо против образаца.

Иако је од стране Министарства правде у распису Бр. 111924 од 29 новембра 1933 г., којим је уведена у живот званична Књига образаца, издата на основу чл. 49 ст. 2. Уводног закона за грађанско парнички поступак, у наређењу под VI речено да „правни назори изражени у примерима

књиге образаца или напоменама уз ове примере нису обавезни за судове“, — сваки онај ко је прошао кроз суд као његов млађи чиновник зна шта значе формулари. Они убијају иницијативу. Колико се суптилних правних ствари и резоновања упропасти зато што их нема у шаблонима, поговору онда кад се помоћу шаблона брзо свршавају послови и долази скоро до истог практичног резултата, а судови су претрпани пословима. Тиме се, у многоме, убија слободни дух судијске еволуције, а преко тога и изграђивање живог, динамичког права, онога права које кроз судске пресуде диже садање потребе друштвеног живота на степен норме. А то право јесте битни услов за правилно функционисање правосуђа и за нормални, континуелни разватак једнога права. То је нарочито потребно нама, који смо реципирали страно право, које не одговара потпуно нашим потребама и који га тек путем примене можемо прилагодити нашем друштвеном животу.

Са тих разлога, како ће практичари имати неоспорне и непосредне врло велике користи од збирке г. г. Г. и П., бојимо се — да кривицом тих самих практичара, путем шаблонизирања — збирка посредно не нанесе штету слободном развитку права.

Милан Бартош

Сергије Троицки, Хришћанска филозофија брака. Београд, 1934. Стр. 254. Издавачка књижарница Гете Кона. — Професор црквеног права на Правном факултету у Суботици, Г. Сергије Троицки, у овој књизи обрадио је у детаљима питање брака, углавном са гледишта хришћанске филозофије. У шест првих глава своје књиге писац излаже богословске проблеме у вези са браком: Идеализам и реализам у науци о браку, Брачни идеализам и наука, Брачни идеализам и интуиција, Безгрешно рођење, Брак и родни живот после греха, Нечистота брачног живота. Само последња, седма глава његове књиге, под насловом Црквено освећење брака, излаже правну страну брака. У тој глави писац даје кратки историјски преглед развоја брачног права и држава се на питању о надлежности брачног законодавства у југословенским земљама. Пошто је врло кратко оцртао стање позитивног права у тој области, писац помиње мере предузете у најновије време за изједначе-

ње брачног законодавства у целој земљи, а нарочито се задржава на Брачним правилима Православне цркве и полемици која се у стручним круговима водила поводом њиховог доношења. Писац, један од редактора тих правила, опширно брани гледиште које је заступано у прилог Правила. Међутим писац јасно истиче своје лично мишљење да кроз наш будући Грађански законик ваља спровести идеју факултативне црквене форме брака, али излаже и случајеве за које сматра да је неопходно допустити грађанску форму брака. Његово излагање утврђује га у закључку да у нашој држави не може да постоји обавезан грађански брак, а између две брачне форме: грађанског брака по нужди и факултативног брака, он се одлучно опредељује за ово друго решење. Као што је нашим читаоцима познато Конгрес правника Краљевине Југославије заузео је одлучно гледиште у другом смислу и изјаснио се за обавезни грађански брак, док су неки угледни учасници конгреса, додуше само појединачно, пледирали за обавезан црквени брак. У сваком случају, форма брака биће једно од најспорнијих питања приликом доношења новог грађанског законика.

И. П.

Трећа балканска конференција. Рад југословенске националне групе. Уредили Д-р Чед. Ђурђевић и проф. Јов. Велић. Београд 1934. Стр. 228. Објављено потпором Карнегијевог фонда. Издање Југословенске националне групе за балканску конференцију. — Ова збирка реферата југословенских референата на трећој балканској конференцији, одржаној у Букурешту октобра 1932 год., насавља публикације наше националне групе са првих двеју конференција. Она садржи исцрпан материјал за проучавање балканских привредних, саобраћајних, социјалних и интелектуалних проблема и могућности њихових решења. Брижљиво сређени, често исцрпни реферати, са одлукама конференције, послужиле своје циљу: да се читаоци увере у могућност и потребу сарадње балканских земаља. Као увод дат је преглед балканског покрета и рада прве три конференције, који је саставио г. д-р Чед. Ђурђевић. Даље су објављени реферати г. г. д-р Ђуре Поповића (Прва балканска правничка седница у Београду), Г. Касиматиса (Уни-

фикација законодавства балканских земаља у погледу меничног права), Нацрт статута историског Института Балканске конфедерације, г. г. д-р Цветка Грегорића (О међубалканској економској конвенцији), д-р Александра Јовановића (Сарадња балканских земаља на научном проучавању привреде), д-р Драгослава П. Михајловића (Пољопривреда балканских земаља и међународна трговина), д-р Антуна Новаковића (Сарадња балканских земаља на развињу пољопривредног кредита), Записник са међубалканског заједничког састанка; реферати г. г. Здравка Васковића (Балканска железничка мрежа), д-р Луја Карманског (Уређење железничког саобраћаја између балканских земаља), д-р Вука Крајача (Колаборација балканских земаља на маритимном пољу рада), Милојка Требињаца (Водени путеви на Балкану), Славка Сиришевића (Проблем саобраћаја балканских земаља), Станислава Јосифовића (О путевима, и Програм међународних јавних радова), д-р Стев. Поповића (Заштита радника и социјалне институције у Југославији), д-р Жике Б. Марковића (Дечје питање, и Поглед на питање побачаја и антиконцепционог мера), д-р Уроша Ружичића (Поглед на заштиту одојчета), Вере Кињевац (Законодавство о региментацији проституције и против трговине женама и децом у Југославији), д-р Анке Гођевац (Положај жене у Југославији према грађанском праву и према специјалним законима, и Држављанство жене према новом југословенском закону о држављанству), д-р Жике Марковића (Санитарне и ветеринарске конвенције међу балканским земаљама и Борба против туберкулозе). На крају књиге објављене су све резолуције ове конференције. — Као што се види, расправе објављене у овој књизи заслужују пун интерес нарочито наших правничких и привредних кругова.

И. П.

Bulletin de l'Association des élèves et anciens élèves de l'Institut des Hautes Etudes Internationales, Paris 1934, № 11. — При Институту високих међународних студија у Паризу постоји удружење слушалаца тога Института, о коме је већ било речи у нашем часопису. Удружење приређује низ конференција својих чланова и угледних радника на пољу

међународних наука, а своју активност објављује у часопису под горњим насловом. Најновија свеска овог часописа, поред Статута удружења и пописа чланова као и професора на Институту, доноси говоре Г. Александра Алвареза и овогодишњег председника удружења приликом годишње скупштине и неколико предавања чланова удружења одржаних у току ове године. Г. Пол Грамен у једној опширној расправи изложио је *Правну природу ваздуха и ваздушнoг саобраћаја*; Г. Омер Нами беј дао је студију о *Дефиницији нападача*, изложивши најпре историски развитак ратног права, покушаје чињене после 1919 до Лондонских конвенција о дефиницији нападача, и задржавши се нарочито на анализи тих конвенција. Г. Х. Грегори-Томас дао је занимљив преглед *Свеске полишике иетролеја*. За нас је најинтересантнија расправа Г. Михаила Смирнова о *Балканској пакту*. Г. Смирнов подвлачи велики политички значај овога пакта и излаже еволуцију балканских народа и држава која је омогућила његово остварење. После једне детаљне правне анализе одредаба Пакта, Г. Смирнов баца поглед на његове политичке последице. На тај начин ова расправа осветлила је са свих главнијих страна овај карактеристичан докуменат модерног међународног права у коме је наглашена савремена тежња за регионалним споразумима.

И. П.

Académie de Droit international de La Haye. *Recueil de Cours*, tome 46 de la Collection (1933: IV), Paris. Librairie du Recueil Sirey, in 8°, p. 848.

За читаоце „Архива“, који се интересују за рад Академије за међународно право у Хагу и прате предавања на тој Академији, која се редовно објављују у познатој колекцији Збирке Предавања (*Recueil des Cours*), бележимо да је из штампе изишла, ових дана, 46-а свеска те значајне колекције.

Ми смо у свесци „Архива“ за јули-август ове године дали ближе обавештење о Хашкој Академији и о колекцији збирке њених предавања (в. такође и белешку „Хашка Академија за Међународно Право“ од Др. Илије А. Пржића у „Архиву“ за фебр. 1934 стр. 177—180).

Најновија 46 свеска Збирке доноси последњу серију предавања, која су у току 1933 године одржана на Академији у Хагу. То су предавања ових научника: *Gabriele Salvoli*, професор у Пизи: „*Општа Правила Мира*“; *Ahmed Rechid*, професор правног факултета у Цариграду: „*Положај странаца у Турској Републици*“; *Dietrich Schindler*, професор правног факултета универзитета у Цириху: „*Допринос студији о социолошким и психолошким факторима Међународног Права*“; *Georges Scelle*, професор правног факултета у Паризу: „*Општа правила Мира*“ и *Enrico Catellani*, сенатор и професор универзитета у Падови: „*Писци Италијанске школе Међународног Права XIX века*“.

Сва ова предавања су у ствари опсежне монографије од великог научног значаја и интереса.

Д-р Ст. Ћирковић

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1934, бр. 10. — Д-р Драг. Јанковић: Витешки Краљ Александар I Ујединитељ. — Мил. Ж. Живадиновић: Мандатни поступак и поступак у менџним и чековним споровима.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва у Загребу) 1934, бр. 9 и 10. — Spomen povodom strašnoga događaja u Marseille-u. — Д-р Fran Milobar: Antidemokratske revolucije, njihovi uzroci i vjerovatni rezultati. — Д-р Ž. Lederer: Pariški pakt i naše ustavno pravo. — Д-р Vladoje Rižnar: Тузба или отказ за раскидање uporabne pogodbe по § 1118 о. г. р. — Д-р Juraj Ščetinac: Socialna organizacija fašizma. — Nikola Žic: Volčičev prepis Moščeničkog statuta. — Drago Magjer: Dodaci na skupuću drž. službenika i socialna odredba ustava. — Д-р Josip Krmpotić: Gonjenje zbog prestupa preljuba iza stupanja na snagu zak. o izmji. i dopunama u kriv. zak. od 20-X-1931.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу), 1934, бр. 19—20. — Трагична смрт Витешког Краља Александра I Ујединитеља. — Д-р Н. В. Крајски: Техничка истраживања личности. — Д-р Видан О. Благојевић: Регални данак у пракси

Државног савета. — Сек. Н. Кецојевић: Одмеравање казне с обзиром на пропис § 76 крив. зак. — Љубиша П. Стокић: Одмеравање казне. — Вл. Милићевић: Десетогодишњица Међународне комисије криминалне полиције. — Михаило Ђ. Стојановић: О дисциплинској одговорности општинских органа. — Рад. В. Јовановић: Искључење судије. — Малиша В. Урошевић: Примена § 9 Закона о сузбијању полних болести у пракси. — Александар Ј. Симоновић: Упућење на спор по § 466 грађ. суд. пост. — Тома Савић: „Резервне судије“ и њихова права.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1934, бр. 10. — Д-р Драг. Аранђеловић: † Његово Величанство Краљ Александар I. — Стојан Јовановић: Кожеморативна седница удружења судија. — Д-р Ника Игњатовић: Око питања постављења у правосудној струци. — Д-р Д. Аранђеловић: Ко може тражити амортизацију менице. — Веселин М. Вукићевић: „Смисао § 90 меничног закона“. — Стеван Бранковић: О §-у 20 закона о извршењу и обезбеђењу. — Ст. Јелисављевић: Да ли је школска општина правна личност? — Франо Сарделић: Записник и пресуда у случају признања и одрицања. — Љуб. Годомиров: Примена чл. 56 и 117-с зак. о уређењу Управе фондова у ново ослобођеним крајевима Краљевине Југославије. — Михаило Вуковић: Пријава тражбина у поступку принудног поравнања ван стечаја. — Д-р Алојз Градник: Појам „потпомагања“ удружења. — Божо Рукавина: О сурогату заклетве с особитим обзиром на пропис § 381 К. п. — Д-р Јурај Кулаш: Неколико речи уз § 89. крив. законика. — Тома М. Савић: § 178 крив. зак. у теорији и пракси.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Теодор Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*. III део. Историја грађанског права. IV део. Историја судског уређења и поступка. Београд, 1935. Стр. VIII + 232. Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д.

Д-р Мијо Мирковић, *Увод у економску политику*. Београд, 1925. Стр. 68. Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д.

Д-р Фрања Горшић и Д-р Едвард Пајнић, *Нови Грађански парнички поступак у пракси* (са обрасцима). Београд, 1935, стр. XIV + 423. Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д.

Никола Коншандиновић, *Економска улога радничких синдиката*. Докторска расправа (брањена 21 маја 1934 год.). Београд, 1934, стр. 335. Штампарија „Графички институт“ (Кн. Милетина, 15а).

Радивоје И. Рисић, судија, *Теорија објективне одговорности*. Докторска теза (брањена 30 октобра 1935 год.). Нови Сад, 1934, стр. 137. Издање књижаре „Славија“.

Milovan Mitovanović, *Persistente Trommelfellperforation und Ertrinkungstod*. Sonderabdruck aus der „Zeitschrift für die Gerichtliche Medizin“, 22 Band, 6. Heft, 1934.

D-r Milovan Mitovanović, *Blausäure-Vergiftungen bei der Desinsektion*. Sonderabdruck aus „Sammlung von Vergiftungsfällen“, Bd. 5, Lf. 10, 1934.

Проша Љуба Влачић, *Пројекат основног закона о верама и међуверским односима*. Сарајево, 1934, стр. 23. Прештампано из „Новог Источника“ у Сарајеву, службеног листа православне епархије дабро-босанске, год 1, св. 8-9.

Уредник

Власник у име Правног факултета

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ

Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ

15, Алекс Ненадовића, тел. 27173 и 28014

47, Његушева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“ Кнез Михаилова улица бр. 3

Тел. 21-450 Живојин Д. Благојевић, Ковчина 10. Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIV ДРУГО КОЛО

25 Децембар 1934

КЊИГА XXIX (XLVI) Бр. 6

ВАЛТАЗАР БОГИШИЋ (1834—1908)

(Поводом стогодишњице његовог рођења *in memoriam*)

Два основна утицаја деловала су на формирање личности Богишића као научног и јавног радника, и то романтичко словенофилство, које је било у јеку средином XIX века, и историзам, који се у исто доба већ дефинитивно утврдио у друштвеним и правним наукама као трјана научна тековина.

Словенофилство у ширем смислу, без ближе прецизиране садржине, јавило се као резултат словенског препорода и ушло је у доста широке народне кругове. Оно је стварало животворну духовну атмосферу, која је бодрила нарочито мале словенске народе, чије сопствене националне снаге нису биле довољне за њихово самоопредељивање. Баш то словенофилство нарочито се осећало и у Јадранском Приморју, где је имало ослоња у старим словенским традицијама Дубровника и где је било поткрепљено свесловенским манифестацијама изазваним доласком руске морнарице 1806 год. Словенофилска атмосфера продирала је и у полуинтелигентне кругове и њу је од детињства удисао у Цавтату Валтазар Богишић. Што му нису у томе погледу могли објаснити у родитељској кући ни у основној, ни приватној школи, коју је похађао, то му је доцније без сумње расветлио његов просвећени покровитељ Нико Пуцић. То првобитно словенофилство, мешајући машту и стварност, говорило је о Словенима као о једном народу са једном културом и чак са једним језиком, који се дели само на наречја. Црпљена из горњег извора идеја о јединственој словенској култури никад није напустила Богишића, чак ни после његових продубљењих научних студија.

Историзмом се Богишић прожео за време својих универзитетских студија (1859—1864). Слушао је толике представнике тадашње историске правне школе, као што су били Arndts (у Бечу), Windscheid (у Минхену), Beseler, Gneist (у Берлину), Bluntschli (у Минхену). Сем тога је лично познавао реформатора историске правне школе Јеринга (онда у Гисену), чије су идеје учиниле на њега јак утисак. Успут

се интересовао упоредном филологијом, као помоћним средством и узором за историско проучавање права, и много је у томе погледу поцрпео из Миклошићевих предавања (у Бечу). Шире историске перспективе отворила су му предавања Дројзена (у Берлину).

Усвојивши теорију историзма и историску методу, коју је научио на страном материјалу, могао је Богишић да и једно и друго примени на Словенство, као омиљени и одавно намеравани објекат изучавања. За то му је ипак била потребна још одговарајућа стручна спрема, наиме проучавање већ постојећих славистичких студија. Срећним стицајем околности добио је за ту спреду нарочито повољне прилике, кад је од Ускрса 1863 г., на препоруку Миклошићеву, био постављен за колаборатора у дворској библиотеци у Бечу, где му је био поверен одељак *Slavica*. На том је положају остао до 1868 г. и за то време успео да прочита и проучи сву најважнију књижевност о култури и историји старих Словена, чиме је стекао солидну стручну ерудицију у славистици. Служба у дворској библиотеци допринела је Богишићу још у нечем врло важном за његову славистичку спреду. Мислимо на то да се он ту упознао са читавим низом истакнутих словенских научника, као што су били Маћејовски, Хубе, Срезневски, Фр. Рачки, Ђ. Даничић, В. Јагић, И. Ткалац, Ст. Новаковић, Вл. Ђорђевић, Н. А. Попов и др. Путем стручне лектире и личног општења са угледним славистима прецизирало се Богишићево словенофилство и узело је облик историозофске идеологије, као што је она била изнета од стране Маћејовског и нарочито од руских словенофила. Несумњиво се тада Богишић прожео мишљу да се историска улога Словена састоји у њиховом особитом позиву у социјалној области.

Све горње утицаје Богишић није само пасивно примао, него их је активно доживео у своме интелекту, тако да их је слободно комбиновао и начинио је од њих неку своју засебну идеолошку целину. Своје првобитно емоционално уверење о културном јединству Словена наслонио је на учење историске правне школе о народном духу као покретачу историског развитка. У схватању народности, изнесеном од исте школе, проницљиво је уочио идеју, која иначе потиче од Фихтеа а састоји се у томе, што се народ сматра као историски дата целина, која је одолела индивидуализму. То је пружио Богишићу још један разлог, којим се у његовим очима правдала словенофилска теза о специфичном позиву Словена баш у трансперсоналној социјалној области. У питању о конкретизацији тога позива није ишао ропски за проповедањем руских словенфила о искључивој историској мисији руског „мира“ (сеоске аграрне општине), него је признао самосталну улогу у истом правцу и југословенској за-

друзи. Заузимајући такав став, базирао се донекле на председа-нима из југословенске правне књижевности (на Утјешиновићу), али је у теориском образложењу био самосталан. Тек много доцније, око средине осамдесетих година, кад је у Паризу дошао у ближи додир са кругом учесника часописа *La Réforme sociale*, наишао је на потпору своје задружне идеологије у учењу *Le Play*-а (1806—1882), чији су се назори спроводили у наведеном часопису, а састојали се баш у пропедању да се индивидуализму има одолети путем одржавања и подупирања породице као органске историски дате колективне заједнице, а никако не путем рационалистичког социализма, који није ништа друго до преиначени индивидуализам.

Богишић је са кругом доследношћу усвојио идеју историске правне школе, да није држава већ народ прави творац права, тако да је свако право, чак и законско, *en dernière analyse* народно право (*Volksrecht*), али да се најбољи израз народне правне свести ипак налази у обичајном праву. Стога не само да Богишић није пошао за Хегеловом тезом о држави као о неопходној средини за конкретизацију идеје права, него шта више није се као истраживалац ни интересовао за историски развитак државне организације ни јавног права уопште. За разлику од хегеловца Мађејовског, Богишић је своју истраживалачку пажњу концентрисао на приватном праву и ту је локализовао особине словенске правне идеје. Из истог разлога није пристао на Лентовичев предлог да се задружно начело прошири на објашњавање и конструисање јавноправних институција, у чему је иначе имао право како са методолошког гледишта, тако и у погледу адекватности историским фактима.

Стечени научни критицизам побуђивао је Богишића, да у сликању правног живота Словена избегава све што је сугерирано маштом и фантазијом и да репродуцира само историску стварност, базирајући се на добро констатованим фактима. Ту позитивну тежњу је чврсто прихватио од Јеринга који је са фактима оборио више романтичких заблуда првобитне историске школе. Сем тога је упоредна филологија пружала Богишићу образац, како треба да се факта марљиво скупљају и скрупулозно процењују. Све то заједно упућивало је Богишића на скупљање факата из правног живота Словена. То методолошко упутство наишло је на природну склоност Богишићеву за колекционирање, о чему су доказ његове многобројне збирке разноликих предмета, које се до сада чувају у његовом музеју у Цавтату.

У духу горње, националне и научне, идеологије извршен је већ први истраживалачки рад Богишићев, — *Pravni običaji u Slovena. Privatno pravo* (1867 г.), који је обратио на писца пажњу стручних словенских кругова. То се истраживање

оснивало на писаним изворима и на подацима регистрованим у постојећој књижевности. Тај материјал није писца задовољио, него га је довео до уверења да је неопходно потребно непосредно и систематско скупљање народних правних обичаја. Стечено уверење одмах га је потакло на директну акцију. Та се његова акција манифестовала у објављивању мајсторског *Narutka* за описивање правних обичаја који у народу живе (1867) и у спровођењу одговарајуће анкете преко дописника, а донекле и путем личног распитивања, кад је за то било zgodних прилика. Резултате анкете Богишић је систематски средио и објавио у своме најпознатијем и скоро чувеном спису: *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena*. Knjiga prva. Građa u odgovorima iz razliĉnih krajeva Slovenskog Juga (1874). Зборник је добио широки и најбољи глас и дао је потстрека и послужио као узор за касније скупљање и систематизацију живог обичајног права у Хрватској, у Србији и у Бугарској. Ни до сада није изгубио значај основног фонда, одакле се црпу подаци за конструисање одговарајућих обичајноправних институција, као и за репродукцију старог словенског права помоћу регресивне методе. Баш тај последњи циљ нарочито је истицан од самог Богишића, који га је и остваривао у својим монографским студијама о породичној заједници (задрузи и инокоштини). Богишић није био први који се послужио живим обичајним правом као извором за реконструисање старог словенског права. Пре њега је то учинио Мађејовски, али на путу, трасираном од Мађејовског, Богишић се јавио без сумње као најдоследнији, најпотпунији и најуспешнији истраживалац.

Долазак на универзитетску катедру историје словенских права у Одеси (1870) створио је за Богишића могућност да изради систематски курс те науке. У своме приступном предавању Богишић је изнео своје основне мисли о задатку и методи обрађивања упоредне историје словенских права. Односно детаља тога Богишићевог научног програма слободни смо упутити читаоца на његово излагање у нашем општем нацрту историографије словенских права.¹⁾ На овом месту довољно је да наведемо његове најкарактеристичније црте. Ту пре свега спада изразити захтев строгог фактизма, као неопходног услова за право историско истраживање, и наглашавање значаја живог обичајног права као извора за реконструисање правне прошлости. Затим, значајан је Богишићев поглед на задатак, који се поставља упоредној историји словенског права. Тај је задатак двојаки: прво, да се развитак словенских права прикаже на тлу опште историје

ANALI PFB | anali.rs

¹⁾ В. наш „Увод у историју словенских права,“ друго издање, 1933 г., стр. 219—222; Узгред слободни смо скренути пажњу на општу оцену Богишићевог рада изнесену у нашем чланку: „У Богишићевом завичају,“ *Летопис М. С.*, књ. 339, 1934 г., стр. 113—116.

права; друго, да се истакну самоникле особине словенског права као засебног оригиналног типа правне културе. Ни први задатак не постиже се само наметањем словенском праву општег генерализујућег шаблона, него се за њега тражи и идиографија дате конкретне варијанте, јер, као што потсећа историчаре Богишић, *si duo faciunt idem, non est idem*. С обзиром на други задатак истраживалац има да одговори, да ли постоје у словенском праву такве самоникле установе, које не би само стајале изнад просечног шаблона, него би биле од такве вредности, да би и осталим народима указивале пут за даљи развитак. Богишићев одговор је афирмативан: југословенска задруга и руски „мир“ су баш такве установе, јер су самоникле и пружају конкретно историско решење социалног питања, за што остали народи тек траже излаз путем апстрактног резонувања. Ту се јасно манифестује словенски романтизам, од којег нису ослободиле Богишића ни најдубље научне студије под геслом фактизма.

Рад Богишића на универзитетској катедри трајао је врло кратко. Већ 1872 г. затекао је га нови позив, — да постане Ликург за Црну Гору. Томе се позиву радо одазвао и дао му најагилнији део свога живота (1872—1888 г. као кодификатор и доцније 1893—1899 г. као министар правде, који је надзиравао спровођење Законика у живот). Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору је без сумње највеће дело Богишићево, и за његову свестрану оцену потребно је специјално научно истраживање у правом смислу те речи, које до сада на жалост не постоји, не гледајући на *une bonne presse* и многобројне *Occasionsschifte*, које је Законик у развојно време изазвао. У очекивању таквог истраживања приморани смо да се ограничимо на расветљавање односа између кодификаторског рада Богишићевог и његове опште научне идеологије. Иако присталица историске правне школе Богишић се није одрекао кодификаторског рада, као што је то некад учинио оснивач школе Савињи, него се примио тог посла. Није сматрао за потребно да се чека, докле год народно црногорско право не буде обрађено од правне науке и тим путем не сазре за кодификацију, него је то народно право директно кодифицирао, баш да га стабилизира и сачува у његовом првобитном облику. Према науци права заузео је чак негативни став и помоћу нарочитих упутстава у последњем делу Законика („објашњења, одређења, допуне“) тежио је да га одбрани од навале стручне интерпретације, јер је сматрао, да је сва наука права, сва правна теорија прожета духом римског права, духом индивидуализма, који би покварио и раставио онај принцип задружног колективизма, на коме се базира истинито народно право словенско. Тежио је дакле да предупреди рецепцију опасног индивиду-

алног режима и да одржи историски словенски колективизам, у коме је дато органско решење социалног питања, изазваног на западу унутрашњом кризом индивидуализма. Да ли је у томе успео, на то може дати сигуран одговор само скрупулозно научно истраживање историје примењивања Општег имовинског законика. Такво истраживање, на жалост, не постоји. О његовим резултатима не сме се пресуђивати. Ипак се може казати, да је кодификаторска замисао Богишијева била надахнута оним социалним романтизмом, који је карактеристичан за романтичко словенофилство и већ се једанпут манифестовао раније у узаконявању руског „мира“ у Закону о сељацима 1861 г. Није дакле случајна ни она морална и материјална потпора, коју је Богишијевом кодификаторском раду указао руски цар Александар II.

Богишијев историски и кодификаторски рад на праву јавља се као сјајна манифестација романтичког словенофилства у његовој кулминацији, која је, као и свака кулминација, била у исто време и почетак опадања, заласка. Тако се, по нашем мишљењу, одређује место и улога Богишића у историји науке. За данашње доба сва та романтика је већ *ein überwundener Standpunkt*. Ипак не смемо да њену улогу и улогу њених угледних претставника потцењујемо. Напротив дужни смо да се њих са захвалношћу сећамо, јер су они науку много задужили тиме, што су дефинитивно оборили анти-историски рационализам, омогућили научно изучавање Словенства и ударили темељ социолошком правцу у истраживању историје словенских права. Између последњих претставника романтичког словенофилства Богишићу припада једно од најугледнијих места. Не треба ни да говоримо о његовим цењеним монографијама о југословенској породичној заједници, о станку између Дубровчана и Срба и др., као ни о његовим едиторским заслугама напосе код критичког издања Дубровачког статута, које је спремио заједно с Конст. Јиречеком.

Значај Богишића није исцрпљен ни његовим наштампаним историско-правним истраживањима, ни извршеним кодификаторским радом, јер поред њих важна је његова личност, у којој се у току више деценија оличавала историја словенских права као засебна наука. Најмање две генерације дотичних стручњака добијале су од Богишића сугестију за њихов рад. Није му узалуд Карел Кадлец посветио своју хабилитациону расправу о задрузи (1899 г.), иако се с њим разилазио у историском процењивању те институције.

Живећи у Паризу, Богишић је вршио врло важну функцију достојног заступника и сјајног експонента словенске правне науке пред европском јавношћу, а у исто је време

био и центар словенске узајамности и словенске умне са-радње. О томе лепо сведочи његова кореспонденција, чувана у Цавтату, која се састоји из великог броја њему упућених писама од стране Француза, Немаца, Енглеза, Руса, Пољака, Чеха, Југословена. Кад та кореспонденција буде проучена, добићемо врло интересантну страну из историје словенске науке.

Теодор Тарановски

О ИМОВИНИ СКУПЉЕНОЈ ЈАВНИМ ПРИЛОЗИМА ЗА ХУМАНЕ СВРХЕ

I Општа посматрања

1. У колико друштвени живот постаје разноврснији и људи све више долазе у међусобне везе, у колико све више јача осећај солидарности између грађана, па и између грађана и странаца, у толико се све више јавља и потреба за прикупљањем материјалних вредности, којима ће се задовољити многе друштвене и појединачне потребе. Сваки час се појави потреба да се помогне невољницима пострадалим од елементарних непогода, од беспослице, да се подигне споменик којој значајној личности, да се подигне црква, школа, болница, чесма, да се приреди каква изложба слика, вајарских радова, да се прослави који значајан догађај и т. сл. За све то треба новаца, а овај се често прибавља тиме што се *јавно айелује* на грађанство да својим прилозима помогне остварење дотичнога хуманог циља¹⁾. Тако прикупљена имовина има своје *правне особености*, којима су ови редови посвећени.

¹⁾ Скупљање јавних прилога за најразноврсније хумане циљеве постало је, бар у Београду, тако рећи свакодневна појава. Прикупља се по улицама, позивом преко новина, продајом карата и др. У Београду бар нема тако рећи дана када имућнији грађани у својој дневној пошти не нађу писмо са чеком Поштанске Штедионице, којим се тражи прилог за који хумани циљ. У новинама читате скоро сваки дан јавне позиве за прилоге хуманим сврхама, по улицама београдским скоро сваке недеље скупљају се јавно прилози за разне хумане сврхе. Због тога, а нарочито са разлога, што је било и што ће бити и *злоупотреба* са имовином, јавно прикупљеном, а што опет шкоди хуманим циљевима, јер се публика одбвја да даје прилоге, са којима се непоштено управља, вреди позабавити са овим питањем и са *научне* тачке гледишта.

2. Пре свега морамо бити начисто са појмом *имовине скућене јавним прилозима за хумане сврхе*²⁾. Под том имовином подразумевамо са правне тачке гледишта само такву имовину коју су прикупили скупљачи у некористољубивом циљу, у циљу који је њима туђ, који није њихов сопствени интерес. Оваква имовина може бити прикупљена приватним и јавним скупљањем, али ми ћемо се ограничити само на разлагања о имовини која је прикупљена *јавним прилозима*, дакле услед јавно учињеног позива (преко новина, плакатама излепљеним у месту или местима, добошем, молбама упућеним публици на јавним местима — улицама, трговима, гостионицама и т. сл.) грађанству да даје своје прилоге за одређени хумани циљ³⁾. Тај *циљ* има бити *пролазан* (на пр. да се помогне градом оштећеним у једном месту, да се помогне једном унесрећеном или потребитом лицу, да се подигне болница у месту Н., да се омогући сликару Б. да приреди изложбу својих слика у месту Н.)⁴⁾, јер о имовини, скупљеној за извесне *шрајне* циљеве (да се на пр. стално даје помоћ сиромашним ђацима, да се стално приређују изложбе слика, да се издржава болница и завод за сиротну децу и т. сл., да се држе предавања), старају се друштва или задужбине, који прикупљају, и о тој имовини вреди оно исто што

²⁾ У немачком грађанском законнику та се имовина зове „*Sammelvermögen*“, скупљена имовина. О тој имовини постоји у овом законнику један пропис, § 1914, који овако гласи: „Ако је јавним скупљањем скупљена имовина ради постигнућа неког пролазног циља, онда се у циљу управљања и употребе те имовине може поставити старалац, ако су отпала лица, која су позвана да управљају и употребе ту имовину“. Овај законски пропис даје повода огромној литератури, која је претресла ово питање најисцрпније. Значајна су у овом погледу два рада, оба одштампана у *Verhandlungen des dreissigsten Deutschen Juristentages, Berlin 1910*, а то су реферати поднесени тридесетом конгресу немачких правника. Први је реферат поднео *Dr. Robert Bartsch*, а други *Dr. Emil Seckel*. У овим радовима наведена је исцрпно и литература о овом питању. Наводимо још и рад од *Dr. A. Schultze, Treuhänder im geltenden bürgerlichen Recht*, који је одштампан у *Iherings Jahrbücher VII Band erstes Heft, 1901*, стр. 1 и сл. Питањем о овој имовини (*Sammelvermögen*) баве се наравно и сви уџбеници и коментари немачког грађанског законика, објашњујући § 1914. В. *Staudinger, Kommentar, V*, код § 1914. Од *аустријских* писаца наводимо: *Ehrenzweig, System I/1, 187*, *Klang, Kommentar I/1, 266, 280*, у којем је такође исцрпно наведена литература.

³⁾ Приватно се може прикупљати имовина за хумане циљеве писмима упућеним појединцима, физичким и правним лицима, или усменим молбама. Дак су у питању правне конструкције и правни односи који настају између скупљача међусобно и између њих и прилагача у погледу имовине скупљене од једнога или више скупљача (физичких или правних лица) *приватним скупљањем*, онда долазе у обзир прописи о уговору о заједници добара, о поклону, о поклону са налогом, о уговорима у корист трећих, о налогу и пуномоћству, о заступништву у опште.

⁴⁾ Имовини скупљеној јавним *прилозима* треба упоредити и ону која није прикупљена прилозима или није *само* прилозима прикупљена него пословима уз накнаду: продајом улазних карата или лозова, као што врло често бива кад се у хуманом циљу приређују забаве, представе, изложбе и т. сл. И са том се имовином има поступати онако као са оном скупљеном јавним *прилозима*. *Ehrenzweig, I/1187*.

вреди и за другу имовину дотичнога правнога лица (на пр. Коло Српских Сестара прикупља сваке године о Ђурђеви дне по улицама прилоге за испуњење својих циљева).

3. Прилози, из којих се састоји имовина, о којој је реч, најчешће се чине у *новцу*. Али могу се прилози за хумане сврхе давати и у другим покретним или непокретним *сйварима* па и у *личним радњама* (један сликар, на пр. може се обвезати одбору за скупљање прилога да ће бесплатно израдити скицу за плакате, који ће се по вароши излепити)⁵⁾.

II. Правна природа јавним прилозима скупљене имовине.

Коме припада ова имовина? Ко је субјект ове имовине, њен власник? У теорији ово питање веома је спорно⁶⁾. Тако једни кажу да је власник скупљач или скупљачи, ако их је више (одбор за прикупљање, комите), други да су власници приложници, трећи да су власници скупљачи и приложници; четврти да је власник сама имовина, која се онда замишља као правно лице слично задужбини или као удружење (корпорација) или нешто њему слично. Ово питање власништва имовине скупљене јавним прилозима није само интересантно са гледишта теорије него има и свога практичнога значаја. Јер ова имовина ступа или може ступити у правне односе са многобројним лицима. Тако могу појединци имати тражбине према овој имовини (купити нешто од те имовине, продати јој нешто, узети под закуп ствари из те имовине, израдити штогод за њу итд.). На кога ће се онда повериоци имовине обратити са својим захтевима, одговарају ли за обвезе и скупљачи те имовине, која ствар из те имовине служи повериоцима за задовољење тих захтева, кога ће тужити суду, ко ће бити осуђен, према коме ће се водити извршење итд.

а) Имовина је власништво *скупљача*. И то било у смислу римске фидуције (поверено добро)⁷⁾ са облигаторном обавезом према појединим приложницима да се прилог употреби за намењену сврху, било у смислу немачко-правном са стварним дејством према приложницима; замишља се да се прилози дају под резолутивним условом,⁸⁾ т.ј. да на скупљаче пренесена

⁵⁾ Кад се један или више уметника обвезу да приреде концерат у неком хуманом циљу (на пр. за пострадале од поплаве у срезу Н.), онда се њихов прилог састоји у једној личној радњи (*facere*), коју дугују одбору за прикупљање прилога. Кад се концерат оствари, онда је одбор реализовао, у новац претворио, обвезу уметника, јер је продавао улазнице за концерат. У ову имовину долази и све оно, што се добија на основу једног права, које припада имовини скупљеној јавним прилозима, или што се добије као накнада за оштећење или уништење ствари из ове имовине, за тим плодови и прираштаји те имовине, такође и субвенције које као свој прилог дају јавне корпорације (држава, општина).

⁶⁾ Види: Bartsch, 157 и сл., Seckel 584 и сл., Schultze, 36 и сл.

⁷⁾ О фидуцијарним правним пословима видети моју расправу у књ. XIII (XXX) Архива за правне и друштвене науке, бр. 5 и 6.

⁸⁾ Тако Schultze, 40.

својина на прикупљеној имовини престаје бити њихова својина и постаје својином прилагача, ако скупљач односно скупљачи падну под стечај, ако му имовина буде пописана (заплењена), ако са скупљеном имовином поступа противно сврси којој је намењена или њоме у своју корист располаже, даље ако сврха, којој је намењена, постане недостижна и, најзад, ако скупљач отпадне т.ј. умре или постане половно неспособан.⁹⁾

Али ова теорија, да је прикупљена имовина власништво скупљача, онемогућује остварење циља, ради којег је имовина прикупљена, а који има да буде и остане онај циљ, који је у позиву за прикупљање прилога означен. Јер услед ове теорије могао би скупљач вратити имовину приложнику (а овај на то никад није ни помислио дајући свој прилог); скупљач и приложник могли би у свако доба договорно да растуре скупљену имовину. У осталом сигурно је да у моменту кад је објављен позив за прикупљање скупљачи нису мислили да својина прилога има њима да припадне. Ова теорија дакле угрожава циљ прикупљања и зато је практички неупотребљива.¹⁰⁾

б) Имовина је власништво *приложника*. По овој теорији сваки приложник остаје власник свога прилога или постаје члан друштва свију приложника. Прикупљена имовина постаје друштвена имовина и скупљачи се сматрају као *дословце* ове имовине.¹¹⁾ Они су овлашћени да управљају имовином и да је употребе сходно циљу, ради којег је она прикупљена, и том употребом имовина прелази на оне за које је одређена.¹²⁾

Ова теорија има ту незгодну страну што међусобно везује приложнике, а то не одговара њиховој намери. Јер приложник неће да ступа ни у какву везу с осталим приложницима, ни у какав правни однос са другима; он само жели

⁹⁾ Schultze, стр. 20 и сл., 22. Нешто слично гледиште заступа и Oertmann, Bürgerliches Gesetzbuch, Allgemeiner Teil, III Ausg., 1927, стр. 219, 221, за немачко право: Изгледа да теорија својине скупљача на прикупљеној имовини, са личном обавезом према појединим прилагачима, има највише оправдања. Међу *скупљачима* постоји друштво, створено прилагањем, тако да им по правилима о друштву припада скупљена имовина неразделно, а сваки је од њих према другима обавезан да ради у служби друштвеног циља. Смрћу свију скупљача или кад на други начин сви отпадну друштво престаје, а дужност делања на остварењу циља, ради којег је имовина прикупљена, прелази на староца имања позваног на основу § 1914. Тада старалац истина није власник имовине, али он има право управљања (као и старалац заоставштине) и располагања имовином у постављеном циљу. — Али при овој конструкцији не види се ко је *власник* прикупљене имовине кад отпадну сви скупљачи (јер старалац то није, а она не прелази, као што Oertmann каже, на наследнике скупљача).

¹⁰⁾ B. Seckel, 590 и сл.

¹¹⁾ Ово се гледиште заступа за немачко право у Handwörterbuch der Rechtswissensch. 1928, стр. 250.

¹²⁾ B. и Staudinger V, 1481.

да скупљачи поступе онако како су обећали приликом позива за скупљање прилога.

в) Имовина скупљена прилозима јесте *правно лице* приватног права под државном или црквеном контролом (кад се прикупља за циљеве, о којим се по закону старају цркве). И ово гледиште у теорији има разне ниансе.¹³⁾ Тако у главном: аа) По Бринцовој теорији *циљнога* имања (Zweckvermögen) суштина имовине скупљене јавним прилозима састоји се у томе, што имовина не припада једној одређеној личности него је једино намењена *циљу* ради којега је прикупљена. Та имовина и задужбина јесу близнаци. По мишљењу Шварца¹⁴⁾ свако је имање циљно имање, *свако* право циљно право, било да оно (у смислу владајуће терминологије) припада физичкој или правној особи. Имовина скупљена јавним прилозима припада циљу прикупљања, она је у вулгарном смислу правна особа, правно лице, слично задужбини.. бб) По Дербурговом мишљењу¹⁵⁾ дати прилози припадају *предузећу прикупљања*. Ти прилози излазе из својине прилагача, али ипак не постају својина скупљача, те их ови не би смели некажњено утајити. Али ова имовина није без господара да би је, као ничије добро, могао свако присвојити. Она припада предузећу прикупљања; то предузеће, ти скупљачи организовани у предузеће, које врши прикупљање прилога, сматрају се као правни субјект. За овај правни субјект скупљачи прилога закључују уговоре, којима обвезују предузеће а не себе лично. Према томе са таквом прикупљеном *имовином* има се по аналогiji поступати као са задужбинама. Ипак државно одобрење за ову прикупљену имовину није потребно. вв) Интересантно је гледиште Колероу у овој ствари.¹⁶⁾ Он сматра да свако субјективно право захтева да постоји правни субјект. Нема дакле права које нема субјекта. Где привидно изгледа да нема субјекта, правна конструкција захтева да се узме да постоји субјект, тако у случају кад је образован одбор (комите) за прикупљање прилога. У овом случају (и у неким другим) постоји по немачком грађанском законикy једно *уређујно* или боље речено *конструктивно правно лице*, т.ј. такво које није нарочито створено него постаје само од себе развићем односа, и то зато што извођење мисли правнога поретка може да се постигне само средством једне правне личности тако да је ова нужно помоћно средство за постигнуће правних циљева. Орган правнога лица је одбор за прикупљање прилога (комите) или на његово место постављени старалац. гг) И Ле-

¹³⁾ В. Seckel, 620.

¹⁴⁾ Schwartz, Rechtssubjekt und Rechtszweck, у Arch. f. Bürgerl. R., 32 (1908), 12 ff, 56 ff.

¹⁵⁾ Dernburg, Pandekten 1 § 62 прим. 7; Das bürgerl. R. 4³ (1907) 453.

¹⁶⁾ Kohler, Lehrbuch des bürgerl. R. 1(1906), 147, 354, 356.

онард сматра имовину скупљену јавним прилозима правном личношћу, ма да немачки законодавац то није истакао.¹⁷⁾ Извесни правни односи, уређени немачким грађанским законом, нису убројани у правна лица, ма да имају појамна обележја њихова. И имовина прикупљена јавним прилозима има у себи обележја једнога правнога лица. Логичну везу ових правних односа са појмом правне личности не може да промени ни један законодавац.¹⁸⁾

III Законодавно-политички захтеви.

И законодавац, доносећи прописе за извесне животне одношаје, и теорија која ствара правне конструкције из постојећих законских прописа и других норми, најзад, и судови, примењујући законске прописе и друге норме, имају да задовољавају извесне *практичне захтеве* које правни живот истиче на решење. У погледу имовине, скупљене јавним прилозима, који се практични захтеви имају задовољити прописима, који би регулисали ту материју? Seckel, сасвим умесно, у том погледу (стр. 572) каже да је то по себи јасно и за искусног лајка и за теоријски непристрасног стручњака правника. Апелујући на *bon sens* читалаца, на њихов осећај за неодрживе практичне потребе, он поставља следећа *руководна начела*, која вреде не само за немачко него и за друга права.

¹⁷⁾ Leonhard, Der allgemeine Teil des B. G. B., 110 и сл.

¹⁸⁾ Seckel, 633 каже: Теорију да је имовина скупљена јавним прилозима (Sammelvermögen) правно лице нападају заступници свију противних теорија, и то једно време са великим победничким уверењем, али досада још никад смртним оружјем. Често се чује да је број приватно-правних јуристичких лица у немачком грађ. закону затворен: удружења (Vereine) задужбине (Stiftungen) и — тачка. (Тако на пр. сматра и von Thur, der allgem. Teil des deutschen bürgerl. GB. 619.). Али ако се не гледа на речи него на ствар, онда ће се у немачком грађ. закону наћи, осим имовине скупљене јавним прилозима, још читав један низ *неименованих јуристичких лица*. Неки писци тврде да код ове имовине (Sammelvermögen) нема организације, као да једно грандиозно предузеће прикупљања јавних прилога, са стотинама својих пододбора и са добро разгранатом поделом рада на централном месту, одушевљено племенитом љубављу према идеји, израженој у позиву за прикупљање прилога, не би било боље организовано од једне бедне задужбине... И за аустријско право каже Wolff у Klang-овом коментару I 1, 273, да није тачно да аустријско право познаје само удружења и задужбине као правна лица. На истом месту наводи се читав низ случајева када владајуће учење сматра да по аустријском праву постоји правно лице. Примера ради наводимо: фискус, општине, универзитете, школске и црквене општине, адвокатске, лекарске коморе, коморе за трговину, обрт и индустрију, идеална удружења, акционарска друштва, друштва с ограниченом одговорношћу, берзе, штедионице; противно владајућем учењу и судској пракси, Wolff сматра као правна лица по аустријском грађ. закон. (§ 26) и јавна трговачка друштва, командитна друштва, командитна друштва на акције, друштва на основу §§ 1175 аустр. грађ. зак. (ортаклуб). Као *ограничена правна лица* сматрају се: задужбине, стенишне масе, имовина стављена под принудну управу у циљу извршења (екзекуције), *имовина скупљена јавним прилозима*, зачетак детињи (§ 22 аустр. грађ. зак.).

А. Правна способност, т.ј. имовинска способност.

1. Имовина скупљена јавним прилозима мора под својим именом¹⁹⁾ моћи стицати права, нарочито право својине и друга стварна права на непокретностима. Мора бити дакле *субјект* права. Актива ове имовине мора сачињавати правно *самосталну имовину*, која је потпуно одвојена од имовине прилагача и скупљача.

2. Одатле потичу жељене последице за формално право и за кривично право.

а) Услед своје правне способности припада имовини скупљеној јавним прилозима, као таквој, *страначка способност*, способност бити странком у парници (в. § 102 југослов. грађ. парн. пост. у вези са § 67 истог закона: „имовинских маса“, ²⁰⁾ § 75 аустр. јурисдикционе норме) и способност да под својим именом врши уписе у земљишне књиге²¹⁾. Она дакле има у првом реду активну страначку способност, може дакле у своје име подносити тужбе суду.

б) Ствари имовине скупљене јавним прилозима јесу како за прилагаче тако и за скупљаче *шупће ствари*. Ако *прилагач* узме још (in natura налазеће се) ствари, које чува скупљач, да их противправно присвоји, онда чини тиме *крађу*. Ако пак *скупљач* (поједини од њих или цео комите) присвоји коју ствар из имовине скупљене јавним прилозима, онда постоји *уштаја*.²²⁾

Б. Права поверилаца у односу према имовини скупљеној јавним прилозима.

1. По сили своје правне способности може ова скупљена имовина као таква имати своје *сопствене дугове* и одговарати као имовинска маса за своје дугове. Сходно томе припада скупљеној имовини у интересу њених поверилаца

¹⁹⁾ На пр. имовина за подизање споменика палим борцима у ратовима 1914—1918 године, за поплављене у Херцеговини, за приређивање изложбе слика у Београду у јесен 1934 и т. сл.

²⁰⁾ в. Др. Д. Аранђеловић, Грађанско Процесно Право I стр. 115 под в.).

²¹⁾ Bartsch, 174, каже: Ово схватање једино одговара схватању саобраћаја. Онај који ступа у правне односе са комитетом (одбором за прикупљање прилога) сматра га као целину, као једно. Његова унутрашња структура трећим лицима је туђа или бар равнодушна. Споља иступа ова целина у име комитеа. Овај носи слободно изабрано име, као и удружења и трговачка друштва. Цео писмени саобраћај као и правнословни саобраћај врши се под овим именом. Под овим именом постоји конто код банака, у поштанском чековном промету. И ако у писмима, која потичу од комитеа, потписују поједина лица, то она чине слично органима удружења или другарима, овлашћеним да заступају фирму, увек за предузеће, означено његовим именом. Ни један лаик не сумња да његов поверилац или дужник није поједини члан комитеа него сам комите. Потребама саобраћаја одговара, чак шта више оне захтевају да некористољубива предузећа могу тужити и бити тужена под именом, које она употребљавају у пословном саобраћају.

²²⁾ Ако неко прикупља у ствари прилоге *за себе* а привидно ради тако као да прикупља за неку некористољубиву сврху, да би друге побудио да дају прилоге, онда постоји *превара* (§ 334 југослов. кривич. зак.).

пасивна страна чка способности, способност бити тужена страна у парници (в. § 67 југосл. грађ. пар. пост.), и способност конкурсна, т.ј. да се над том имовином може отворити стечај. Да би се водило принудно извршење (егзекуција) на скупљеној имовини потребан је и довољан је извршни наслов (титулус), управљен према скупљеној имовини.

2. За дугове који су постали на терет скупљене имовине као такве *одговара само ња имовина*.

а) *Скупљач не одговара* својом имовином за дугове имовине скупљене јавним прилозима, нарочито не на основу правних послова, које је у име скупљене имовине према трећем лицу предузео²³).

б) *Ни прилагача се не тичу* дугови скупљене имовине. Они не одговарају за ове дугове ни лично нити својим прилогом. Ако је скупљена имовина презадужена, прилагачи нису дужни ништа за допуну да дају²⁴). Наравно да није искључено да скупљачи или прилагачи изречно узму на себе обавезе, које се тичу скупљене имовине, било као солидарни дужници са њом било као јемци за њу, било да обавезу, која се тиче скупљене имовине, у своје име закључе и да за њу само они одговарају.

3. Скупљена имовина *одговара само за своје сопствене дугове*. Она стоји, као и свака друга самостална имовина, само својим повериоцима на расположењу да се из ње наплате. Ни повериоци прилагача ни повериоци скупљача не-

²³) То што скупљачи не одговарају својом сопственом имовином за дугове скупљене имовине има свога нарочитога значаја за *успех* скупљања прилога за хумане сврхе. Јер ако би скупљачи одговарали и сопственом имовином за дугове скупљене имовине (на пр. за дугове имовине скупљене за подизање једнога споменика палим борцима у рату), онда би то одбијало многе људе, често баш оне најугледније, да се приме дужности скупљања прилога, те би ефекат овога скупљања био незнатнији, на штету самога хуманог циља.

²⁴) Bartsch, 180: То што постоји скупљена имовина као самостална имовина, као правни субјект, олакшава у многоме задовољење практичних интереса. Обавезе које се закључе у току рада једнога некористољубивога предузећа (на пр. одбор за подизање споменика Његошу закључи читав низ уговора: са вајаром да изради споменик, са предузимачем да га подигне, са жељезницом да га пренесе до вароши, у којој ће се подићи), чине саставни део овога предузећа. Зато мора ова имовина служити повериоцима за задовољење њихових потраживања, и они то могу тражити путем извршења на овој имовини или у стечају над овом имовином. Од велике је важности даље да повериоцима некористољубивих предузећа припада не само првенствено него *искључиво право задовољења* из имовине, намењене некористољубивом циљу, да нико други не може вршити егзекуцију на овој имовини, да она не улази ни у чију стечајну масу него се *над њом може отворити* стечај. Даље вели овај писац: Давање кредита комитеу (одбору за прикупљање прилога) бива само под претпоставком да скупљена имовина пре свега своје дугове покрива и да она овом циљу не може бити одузета тиме што би на њу рефлектирала повериоци неког трећег лица.

мају права да се наплаћују из имовине скупљене јавним прилозима^{25, 26}).

В. Могућности сурогације. Имовина скупљена јавним прилозима остаје као целина без обзира на то што се она увећава или смањује. Приход од те имовине припада њој (камате на уложени новац прикупљен јавним прилозима, закупнине од добара, која улазе у ову имовину, плодови природни које дају ствари из те имовине). Новац добивен од продатих ствари из те имовине, накнада за уништене или оштећене ствари такође улазе у ту имовину.

Г. Везаности имовине за сврху којој је намењена. Јавним прилозима може се скупљати имовина за разне хумане сврхе, законима и моралом допуштене, у колико је њихово постизавање у опште могуће. Ту сврху прикупљања имовине одређују, у горњим границама, скупљач односно скупљачи самостално, евентуално по одобрењу управне власти.

1. Није допуштено *мењаши* сврху прикупљања утврђену у позиву за прикупљање прилога, док се она може постићи. Тиме се спречава да скупљачи и прилагачи произвољно не мењају хуману сврху ради које је објављено прикупљање.

2. Кад се сврха прикупљања постигне па *преостане* штогод од прикупљене имовине или се коначно утврди да је испуњење сврхе *немогуће* или да оно угрожава јавно добро или да није више савремено²⁷), онда се мора наћи нека инстанција која ће бити овлашћена да оно што је преостало од имовине, намењене једној сврси, употреби за сврху, која би била највише сродна оној, ради које је првобитно прикупљена имовина,²⁸) а под контролом управне власти; све ово пак без питања прилагача, јер у пракси то није ни изводљиво. Повраћају прилога прилагачима, у овим случајевима, нема места осим ако је већ у самом позиву за прикупљање изречно или прећутно (т.ј. тумачећи позив тако да се узму у оцену све околности дотичног случаја)²⁹) стављено у изглед евентуално враћање прилога.

²⁵) Наравно да прилоге за хумане циљеве треба да дају људи који воде рачуна о својим дуговима. Није никаква хуманост чинити добра дела позајмљеним новцем, за чије враћање повериоцу као гаранција не постоји дужникова имовина. И као што се не сме чинити поклон на штету поверилаца поклонодавчевих (§§ 565 србијанског, 953 хрватског грађ. зак.) тако се не смеју давати ни прилози за хумане сврхе на штету поверилаца прилагачевих из времена датог прилога. Према томе повериоци прилагача могу бијати, под истим условима као и повериоци поклонодавца, давање прилога које је учинио њихов дужник на њихову штету.

²⁶) И онај који скупља прилоге не чини то у сопственом интересу. Нема дакле разлога да његови повериоци према овој скупљеној имовини имају каква права, јер ова се има сматрати као туђа, њему само поверена имовина.

²⁷) Seckel, 574 наводи као пример да се политичар, у чију је част вршено прикупљање, учинио морално а тиме и политички немогућним.

²⁸) Seckel, мисли да би то имао да учини скупљач.

²⁹) На пр. величина прилога, тешкоћа да се пронађе сродна сврха, број прилагача.

Д. Права управљача имовином прикупљеном јавним прилозима (скупљача, стараоца — скрбника).

1. Управљач заступа самосталну имовину прикупљену јавним прилозима пред судом и другим властима као и према трећим лицима; он има положај законскога заступника²⁹⁾. Обим његове заступничке власти има своје границе, са дејством према трећим лицима, у циљу прикупљања, израженом у објављеном позиву за скупљање прилога. За упутства прилагача — било појединих, било свију, било већине — он није везан.

2. Да управља имовином и да је употреби позван је скупљач односно комите (одбор за прикупљање прилога). Прилагачи не могу поједине управљаче ни сменити ни заменити другим лицем.

3. Ако отпадне скупљач или последњи члан одбора за прикупљање прилога (на пр. смрћу, душевном неспособношћу, осудом на казну лишења слободе, давањем оставке на чланство у одбору), онда ће по службеној дужности новог управљача поставити управна или судска власт. Прилагачи немају право да управу имовине, у случају нестанка управљача позваних на основу позива за прикупљање прилога, сами узму у своје руке ни да изаберу новог управљача.

4. Управљач имовином који се добровољно примио дужности управљања (т. ј. скупљач) нема права на хонорар за тај посао.

Ђ. Дужности управљача.

1. Скупљач ставља своје име и своју радну снагу добровољно и бесплатно у службу предузећа прикупљања прилога. Њему мора бити слободно да у свако доба напусти ову службу. Није дакле дужан да издржи до краја постављеног задатка.

2. Докле је скупљач у овој почасној дужности, он у вршењу службе одговара имовини скупљеној јавним прилозима за сваку немарљивост, као добар домаћин (*culpa in abstracto*), а не само за ону пажњу којом врши своје сопствене послове (*culpa in concreto, diligentia quam suis*)³⁰⁾.

²⁹⁾ Seckel, 575 примедбе 27 каже: Ако управљач хоће да закључи који дуговински уговор, који према начелима директнога заступништва има да обвезује само имовину прикупљену јавним прилозима а не лично управљача, онда он мора да закључи уговор тако да се види да он уговара у своме својству управљача у име дотичне имовине.

³⁰⁾ Можда би ово строго схватање Seckel-а требало ублажити и задовољити се пажљивошћу *quam suis*. Кад већ скупљач ради без икакве користи за себе, из хуманих побуда, онда је, мислимо, довољно да послове прикупљања прилога и управе прикупљеном имовином врши као што врши своје сопствене, те да одговара за *culpa in concreto* (в. за одговорност чувара §§ 570 србијанског, 961 хрватског грађ. зак.). Seckel наводи као пример пажљивог поступања скупљача: да пази да трошкови управљања имовином буду што мањи; ствари имовине да онајбоље чува; новац имовине, који треба дати на приплод као улог, да даје у најсигурније заводе уз највећу

3. О свом управљању управљач има да положи рачун али само на начин и у мери како се то чини код солидних предузећа прикупљања прилога јавним позивима.⁸¹⁾ Нарочито ће скупљач бити дужан да води књигу или забелешке, из којих ће се прегледно моћи видети уређено стање примања и издавања.

4. Приватно-правне дужности управљача постоје не према прилагачима него једино према имовини, скупљеној јавним прилозима⁸²⁾.

Е. Контрола над вршењем дужности.

1. Под нормалним приликама нема места контроли над радом скупљача. Одбори за прикупљање прилога, који се обично састоје из најугледнијих људи, заслужили су одишта својим пожртвовним радом на прикупљању прилога бољу судбину од онога што би им екстремни елементи контролне идеје желели.⁸³⁾

могућу камату; при употреби прикупљеног новца тачно да се придржава циља прикупљања прилога означеног у позиву за прикупљање; сваку употребу имовине у своју корист да избегава; кад бира оне, којима је у опште намењена имовина и кад одређује колико ће ко да добије, да поступа по свом најбољем знању и савести; ако треба изабрати пројекат за споменик, онда се труди да се што је више могућно поступи у смислу позива за прикупљање прилога; са уметником који би имао да сврши посао, закључити уговор под најповољнијим могућим условима и тд.

⁸¹⁾ Seckel каже: „Ако прилоге прикупља које уредништво листа, онда је уобичајено да се прилози објављују и рачун положи преко новина. Иначе обично се прилагачи задовољавају поштанском признаницом, ако су преко поште послали прилог. Јавно полагање рачуна у новинама о употреби прикупљене имовине није уобичајено (у Немачкој) и било би, редовно, расипање новца и труда, ма како било сумарно учињено. Скупљачи могу редовно очекивати да им се, и без објављивања у новинама, верује да су поклоњено им поверење оправдали“. — Ипак мислимо да је у овим тешким временима општега неповерења, 1934 године, које је обухватило цео свет и све слојеве друштва, боље да скупљачи имовине прикупљене јавним прилозима бар преко новина јавно положе рачун о своме раду и употреби прикупљене имовине. Seckel је писао своју расправу 1910 године, а то срећно доба великога и општега поверења из 1910 године не може се ни упоређивати са стањем из 1934 године...

⁸²⁾ У немачкој литератури тврди се по негде да *de lege lata* сваки прилагач може тужбом тражити да се њему или бар скупу прилагача положи рачун о прикупљеној имовини. Али, вели Seckel 576 примедба 32, заступници овога мишљења не помишљају какав правни куриозитет из тога произлази. Зар да један прилагач, који је још као гимназијалац приложио приликом јавнога прикупљања 50 пфенига једној имовини, која иде на стотине хиљада марака, треба да има права да редовним судским путем тражи полагање рачуна још и после 29 година? (Јер време застарелости за подизање тужбе по немачком грађ. законнику износи 30 година).

⁸³⁾ Bartsch, 211, 212 и други угледни писци сматрају да није целиходно да својство самосталног правног субјекта имовине скупљене јавним прилозима зависи од одобрења управне власти. Он вели да власт може са разлога јавнога поретка или народног благостања таква предузећа за скупљање прилога регулисавати својим прописима, забрањивати их и растурати, али не треба да има утицаја на питање да ли је то предузеће способно да буде правни субјект, на самосталност те имовине. Али Bartsch, 213, иде и даље (с чиме се Seckel не слаже) и вели: Желети је да се власт умеша у

2. Али ако се са разлогом може узети да дужности управљача, због непоштења или неспособности, нису испуњене са потребном пажњом, ако се дакле проносе такви гласови, онда мора постојати једна инстанција, која ће пружити лека и која ће, у крајњем случају, а у циљу заштите прикупљене имовине, уклонити скупљача од његове дужности.

3. Погодан *субјект* права контроле треба да буде *ујавна власи*.

а) *Прилагачи* су сасвим непогодни као контрола. Ако се тражи да се они умешају као *целина*, онда се заборавља да ова целина није ништа друго до једна беспомоћна, за акцију неспособна а понајчешће и незаинтересована маса. Ако би се узела *већина прилагача* као контрола, онда би — под претпоставком да се дође до збора те већине — о судбини једнога непоштенога и неспособнога одбора за прикупљање прилога одлучивала случајна већина прилагача, управо њени енергичнији чланови, за које је питање да ли би се нашли и да ли би били вољни да ту контролу изврше. Ако би пак ту контролу имао права да врши *сваки* прилагач, онда би и онај гимназијалац, који је пре двадесет и више година дао свој незнатни прилог, имао права на ту контролу (в. горе примедбу 32). А остаје отворено и питање да ли би се нашао прилагач, који би се добровољно одлучио да ту контролу врши.

б) Као што је код самосталне имовине трајно намењене једном циљу т.ј. код задужбине довољна контрола надлежне *ујавне власи*, тако ће ова контрола бити сигурно довољна

јавном интересу, ако то ради у циљу да скупљаче подстакне на верно испуњење њихових дужности. Надзор над правилношћу пословања, а нарочито принуда на пуну јавност пословања, не само што надокнађује ону немарност публике да надзирава скупљаче у управљању прикупљеном и њима повереном имовином него дејствује и васпитно на њих, као што и спречава мрачне махинације с имовином, њено расипање и појављивање користољубивих намера. Тиме ће управна власт очувати јавни интерес, који захтева да се не искоришћује у себичне сврхе готовост публике да помаже добротворне циљеве, а таквим радом управне власти у исто време служи се и приватно-правним интересима прилагача, поверилаца прикупљене имовине и оних којима је она намењена. У овом погледу као погодна средства долазе у обзир: дужност да се власти пријави почетак прикупљања прилога од публике; подношење позива издатих у том циљу; дужност да се поднесу закључни рачуни о прикупљеној имовини (годишње ако прикупљање дуже траје); дужност да се пословање и рачуни објаве на начин лако приступачан свима интересентима; дужност да се власти у свако доба допусти преглед књига, преглед касе и целог пословања које се односи на прикупљање прилога, дужност да се пријави и јавно објави свака промена једном утврђеном циљу прикупљања; дужност да се објаве закључци којима се скупљачима и њима блиским лицима дају ма какве користи из прикупљене имовине, где долази и уступање лифериција, радова и послова, који се тичу прикупљене имовине. — Seckel сматра да се од скупљача који је саставио рачун а који не даје повода да се сумња у његову исправност, не може тражити *проказна заклетва* у циљу контроле (в. чл. 33 југослов. уводног зак. за грађ. парн. пост.).

и за имовину намењену *пролазном* циљу, т.ј. за имовину прикупљену јавним прилозима.

4. *Начела за вршење права контроле.* Надзор над имовином скупљеном јавним прилозима ставља велике захтеве у погледу такта, непристрасности и енергије управне власти. Она не сме злоупотребити своје право контроле зато да спречи прикупљање прилога за циљеве који нису противни ни закону ни моралу. Ако на пр. власт има да постави управљача над имовином скупљеном јавним прилозима (у случају кад су управљачи отпали), онда она треба при избору управљача да пази на религију и на друга својства оних које поставља за управљаче, ако се из циља, утврђеног у позиву за прикупљање прилога, види да скупљачи треба да имају извесна својства.⁸⁴⁾

Управне власти треба да контролише њихова надзорна власт или управни судови или Народно Представништво.

IV. Наше законодавство

У нашем југословенском приватно-правном законодавству постоји *пошћуна празнина законских пројиса*, који би се односили на имовину прикупљену јавним прилозима за хумане сврхе. Ни грађански законици (србијански, црногорски, хрватски) ни други закони не говоре о овој имовини као нарочитој правој материји, као што је то у немачком грађ. законнику (§ 1914). Али пошто се и у нашој држави све више прикупља за ове сврхе, и пошто може доћи до спорова и спорних питања у погледу ове имовине, то судови и друге власти морају ово решавати по извесним правним начелима и прописима. Чеге ће се судови а и управне власти држати у конкретним случајевима? Не остаје ништа друго него да се поступи по *законској и правној аналогiji*, којом се попуњавају *празнине у закону* (в. §§ 8 и 10 грађ. законика за Србију, 7 хрватско-словеначког грађ. зак., чл. 3 црногорског имовинског зак.), и која ће нам омогућити да дођемо до правила потребних за практични живот у погледу ове правне материје.

1. На први поглед и за наше право види се да је имовина скупљена јавним прилозима слична имовини једне задужбине⁸⁵⁾. Код ове имамо једну имовину намењену пости-

⁸⁴⁾ На пр. позив је издат да се прикупљају прилози за подизање једне православне цркве; онда не треба поставити за управљаче неправославна лица. Издат је позив да се прикупљају прилози за отварање ресторана вегетаријанаца или за оне који су антиалкохоличари, онда не треба постављати оне који су антивегетаријанци или нису антиалкохоличари и т. сл.

⁸⁵⁾ Из оскудног прописа § 36 грађ. зак. за Србију не може се изводити да у нашем законодавству као правна лица постоје само удружења и задужбине. То пак што у нашем законодавству нема законских прописа изречно донесених за имовину прикупљену јавним прилозима, те смо принуђени служити се ради попуњавања законских празнина законском и прав-

завању некога *штрајнога* циља, једну установу која има дуже време да траје (в. § 1 закона о задужбинама од 1930 године). Код имовине скупљене јавним прилозима имамо то да је она намењена једном *пролазном* циљу, једном циљу ради чијег остварења прикупљена имовина има да се *ушроши* после дужег или краћег времена; имовина дакле постоји као самостална док се у позиву за скупљање одређени циљ не оствари. Због тога се само собом намеће потреба да се у првом реду прописи о задужбинама *сходно* примењују и на имовину скупљену јавним прилозима³⁶). Услед сличности ове имовине са задужбином, за коју у погледу њеног стварања постоји *концесиони систем*, по којем је и за стварање удружења и за стварање задужбина потребно *одобрење* надлежне управне власти (§§ 2, 3, 4 закона о удружењима, 3, 6 закона о задужбинама), то онда и рад око јавног скупљања прилога за хумане сврхе подлежи код нас одобрењу надлежне управне власти³⁷)

ном аналогijом, омогућава нам да извесне прописе, који постоје за *правна лица* (удружења, задужбине, в. и закон о удружењима од 1931, закон о задужбинама), *сходно* применимо и на имовину прикупљену јавним прилозима (законска аналогija), као и да у крајњем реду из доја целог нашега законодавства о *правним лицима* пронађемо норму, по којој ћемо расправити неко питање односно имовине скупљене јавним прилозима (правна аналогija), руководећи се при томе захтевима и начелима, који практично имају доминирати овом материјом (в. горе под III).

³⁶) И аустријски писци сматрају да се ова имовина има третирати по аустријском праву као имовина једнога правнога лица. Тако Ehrenzweig, System I 1, 187 каже: „Сигурно је да се са таквом имовином не може поступати као с имовином скупљача (чланови комитета за скупљање). Њој се ипак морају признати сопствена права и обавезе, а сасвим има места признати јој способност бити странка (у парници), конкурсна способност и земљишно-књижна. У толико се онда појављује имовина скупљена јавним прилозима — или „комите“ или „предузеће“ — као правно лице.“ И најновији Klang-ов коментар аустријског грађ. законика (код § 26 општег грађ. зак.), Band I 1, 279 под С., сматра као ограничена правна лица: задужбину, стечајну масу, имовину стављену под принудну управу у циљу наплате на основу извршног титулуса, *имовину скупљену јавним прилозима*, у погледу које каже: „Правни субјект су скупљачи, комите (одбор за скупљање), али имовина скупљена јавним прилозима има, као таква, у толико ограничену правну способност што је способна бити странком (§ 75 аустриј. јурисдикционе норме).“ Ово схватање није логично, јер ако су *скупљачи* правни субјект имовине, онда не може имати и имовина правну способност. Јер или је правни субјект ове имовине она сама као целина, као самостална имовина (и онда је она правно лице) или су правни субјект ове имовине скупљачи (и онда имовина није правни субјект).

³⁷) За немачко право не тражи се ово одобрење, в. Sekel 581, 628, а такође ни за аустријско, Bartsch, 212. Овај писац тврди у сагласности са другим да би тражење одобрења од власти за скупљање прилога спречавало рад на хуманим циљевима. Али с обзиром на данашња тешка времена у којима живимо, и с обзиром на поквареност извесних људи, који не препају да и од рада на хуманим циљевима стварају извор прихода *за себе*, злоупотребљујући друштвене алтруистичке осећаје на штету општих циљева и јавних интереса, није рђаво да се и почетак рада на скупљању прилога подрвне контроли власти. Одобрење власти неће зацело изостати кад су у питању часни људи, а спекулантима оно и не треба да буде дато. Злоупотребе са прикупљањем прилога за добротине сврхе према српском народу, српској деци и ратној сирочади нарочито су биле велике за време

(В. чл. 65, 66 и 67 закона о унутрашњој управи³⁸⁾).

2. Имовина прикупљена јавним прилозима јесте самостално правно лице, субјект права, способно да стиче и оту-

светскога рата и непосредно после свршетка рата, кад је културни свет био пун самилости према опустошеној и опљачканој српској земљи и давао за хумане циљеве и капом и шаком. Тада се налазило бездушних људи и мушког и женског пола да баш те прилоге српској сиротињи, инвалидима и паћеницима, деци и удовицама, ратним жртвама, прикупе и — *за себе задрже*. Те су злоупотребе изазвале србијанску Народну Скупштину да у једном од својих последњих заседања изгласа у закону од 21-ХИ-1918 о вредном ратном кредиту члан 7 који овако гласи: „Сви српски грађани, јавни функционери или приватни грађани, државна надлештва и корпорације, који су од почетка рата примали ма од кога новчане прилоге за ма који од јавних циљева добротинстава, са одређеном наменом или без ње, дужни су за два месеца од како овај закон ступи на снагу пријавити било Министарству Унутрашњих Дела било Средишном Одбору суму коју и од кога буду примили с означењем и документима о употреби, ако је новац утрошен. Неупотребљени новац спровешће се одмах државној каси да с њим буде поступљено по намени или по закону под контролом Средишног Одбора. Средишни Одбор позваће и сам лица и установе, за које буде сазнао да су скупљали прилоге да му поднесу горње извештаје и тражити дисциплинарну казну за чиновнике, који се његовом позиву не одазову. Где буде имао доказе о новцу, прикупљеном и непријављеном и неправдом Средишном Одбору, дужан је тражити од Главне Контроле да предузме мере обезбеђења по закону. Сваки српски грађанин или установа, који у будуће прими ма какав прилог за сврхе јавног добротинства, дужан је одмах извести Средишни Одбор колико и од кога је примио и под којим условима. Влада има права, на представку Средишног Одбора или без њега, издати јавну забрану скупљања прилога лицима, за која стекне уверење да нису достојна тога посла. Народно Представништво донеће у првом свом заседању законске одредбе, којима ће регулисати целокупно питање јавнога добротинства и прописати потребне санкције.“ Сигурно у извођењу овога законскога наређења издало је Министарство Финансија под 4. јулом 1919 Бр. 3248 и нарочита *правила о скупљању прилога у иностранству у корист нашега народа* (Службене Новине бр. 67 за 1919 год.) Како је функција Средишног Одбора, изабраног од Народне Скупштине у Србији 1914 године из круга народних посланика по закону о помоћи невољнима у рату, престала 1920 године пред изборе за Уставотворну Скупштину Краљев. Срба, Хрвата и Словенаца, то је и одредба чл. 7 закона од 21-ХИ-1928 о вредном ратном кредиту изгубила свој значај и примену. Донесен за специјалне србијанске прилике за време рата и за време непосредно после рата, када је Србија била ослобођена, овај законски пропис је пример престајања важности закона услед промене прилика под којима је и за које је он био донесен — *cessante ratione legis cessat lex ipsa*. B. Unger, System I стр. 102, Ehrenzweig, System II, стр. 78, 79, Klang I, 1, стр. 9, 10.

³⁸⁾ У Београду даје одобрење за скупљање јавних прилога за хумане сврхе Управа Града Београда, држећи се при том *уредбе о устројству Управе Града Београда* (§ 22 тач. 8, где се каже да у делокруг одељења опште полиције спада давање одобрења за разне приредбе и добротворне акције и контрола њиховога рада), и *наредбе управника града Београда* од 1928 Бр. 7718 где се налази члан 306 који гласи: *Одобрења за приредбе:*

Забрањено је приређивање јавних престава, музичких и других продукција, изложби, добротворних акција и других врста забава, где се скупља свет, без претходног одобрења одељења опште полиције Управе града Београда.

Приређивачи ових врста приредаба дужни су исте пријавити и дозволу тражити најмање 24 часа пре приредбе.

Чл. 347. — Важност дозвола и одобрења.

ђује имовину³⁹⁾ и у опште да закључује правне послове, који се као неопходни показују из циља, којему је имовина намењена (§§ 7и 15 закона о задужбинама), на пр. да закључује уговоре о куповини материјала за грађење, о изради споменика, зграда и др. Она има способност бити странка у парници за ствари које се ње тичу (§§ 102 став 1, 67 грађ. парн. пост.: „имовинска маса“). Ова је имовина како за скупљаче тако и за прилагаче *шуђа* имовина; кад из ње штогод присвоји прилагач, он тиме чини *крађу* (§ 314 кривичног зак.) а скупљач *ушљају* (§ 318 кривич. зак.); кад скупљач намерно ради на штету имовине, о којој има да се стара, или намерно не испуњава у погледу ње дужности које има, казниће се по § 369 кривич. зак. Види и § 15 став 1 зак. о задужбинама.

3. Пошто је имовина скупљена јавним прилозима правно лице, субјект права, то она: а) може имати своје сопствене дугове (§ 21 србиј. грађ. зак.); б) за њене дугове само она одговара, дакле ни скупљач ни прилагач лично;⁴⁰⁾ в) она не одговара ни за дугове скупљача ни за дугове прилагача.

Дозволе и одобрења о којима је реч у овој наредби везане су за личност и не могу се на другог пренети а важе само за време у њима означено. Ако време није означено важи за једну годину ако друкчије овом наредбом није наређено.

Дозволе и одобрења чија је важност истекла морају се обновити, иначе се сматра да не постоје.

Управа града може по нахођењу дозволу одузети или јој важност поништити.

Ко се буде користио дозволом или одобрењем, који су изгубили важност, казниће се по овој наредби.

³⁹⁾ И путем уписа у земљишне књиге на своје име (на пр. као власник непокретнине може се уписати „одбор за подизање споменика војводи Мишићу“). И Поштанска Штедионица допушта да се као власник чековног рачуна упише на пр. „Одбор за оправку цркве Мачкат пошта Ужице“, чиме се означаје самосталност ове имовине као правног субјекта.

⁴⁰⁾ Али скупљач, наравно, може, ако хоће, примити на себе и личну одговорност као јемац, солидарни дужник. Чудно је у овом питању гледиште Ehrenzweig-ово, System I 1, 187, 188: „Из тога (што се имовина скупљена јавним прилозима сматра правним лицем) још не следује да из уговора, које је одбор за прикупљање прилога закључио за имовину намењену нарочитом циљу, само та имовина одговара. Закон би могао за чланове одбора под извесним претпоставкама прописати да одговарају поред или после скупљене имовине или и ослободити их од сваке одговорности и то или безусловно или под извесним претпоставкама. Али докле не постоји законски пропис о томе, мора се у интересу кредита тражити да чланови одбора покривају недостатак, ако нису при закључењу уговора изречно или прећутно били искључили своју личну одговорност.“ Зашто да чланови одбора покривају недостатак, дакле да одговарају као јемци, кад се на то нису обвезали? Ако су они при уговарању са неким *јасно дали познати да не раде за себе* него за другога, за имовину скупљену јавним прилозима, да раде као чланови одбора те имовине, онда нема основа њиховој одговорности ни као главним дужницима ни као јемцима. Онај који сумња у солвенитност те имовине нека изречно тражи од чланова одбора да се они и лично обавезу. Ако пак чланови одбора закључују правне послове за скупљену имовину, не дајући познати да раде за њу, онда, наравно, ти правни послови обвезују чланове одбора, који су их закључили, и њихов сауговорач има права обратити се на њих за испуњење правнога посла.

4. Аналогно задужбини (§ 14 зак. о задужб.) начелно не може се мењати сврха, за коју је имовина јавним прилозима скупљена, а која је изражена у позиву за скупљање прилога (в. горе под III Г). Али ако наступи који случај *немогућности* испуњења сврхе (в. горе под III Г 2), онда бисмо по нашем законодавству (в. § 14 став 1 и 2 закона о задужб.) узели да министар просвете може одредити да се имовина употреби за *сличну* сврху.⁴¹⁾

5. Права *ујрављања и заступања* имовине скупљене јавним прилозима потичу из природе и суштине правнога лица, каквим се има сматрати ова имовина, и из прописа за задужбине (§ 15), који се имају *сходно* применити. Имовину дакле заступа као законски заступник скупљач (одбор за скупљање прилога или појединац, физичко или правно лице, — ако је он једини скупљач) према властима и другим лицима (в. горе под III Д). У првом реду меродавно је што је у том погледу казано у јавном позиву за прикупљање прилога, јер обично се ту одреди ко ће прикупљати прилоге и ко ће њима управљати.⁴²⁾ Ако то није тада учињено, онда право и дужност заступања припада целом одбору, али он може и доцније овластити и поједине чланове одбора на заступање имовине. Обим власти заступника имовине одређује се циљем ради којег је она прикупљена. Они имају дужност и право да имовину утроше на оно ради чега је она скупљена и тога ради, као и због одржања и чувања односно побољшања њеног, да закључују за то потребне правне послове за имовину.

Ако се *ујразни мести* кога скупљача (или једног члана одбора за скупљање), а у јавном позиву за скупљање прилога није одређено како ће се одбор попуњавати, ако који члан отпадне, онда ће га попунити сам одбор за прикупљање, у колико он има још три или више чланова. Иначе ће попуњавање извршити надлежна управна власт (сходна примена § 17 зак. о задужб.). Ако пак отпадне сви чланови одбора, нови одбор поставиће управна власт, ако у позиву за скупљање прилога није предвиђено шта ће се у оваквом случају радити.⁴³⁾

6. Управљач имовине дужан је њоме управљати и свршавати њене правне послове као *добар домаћин*; повреда ове дужности повлачи за њ грађанско-правну обавезу на накнаду

⁴¹⁾ Можда је практичније узети да то учини бан с обзиром на § 6 став 1 и 2 зак. о задужбинама. За немачко право Seckel, 628, мисли да то има права учинити сам скупљач (одбор, комите).

⁴²⁾ На пр. председник одбора и благајник или секретар или један члан одбора, или два члана одбора.

⁴³⁾ Наравно да управна власт може у овом случају и то одлучити да се прикупљена имовина преда којем удружењу или задужбини са сличном сврхом да скупљеном имовином управља и да је за намењену сврху употреби.

штете имовини а, евентуално, и кривичну одговорност (в. горе под 2 и § 15 став 1 зак. о задужб.). Сваки члан одбора, који управља имовином, има права и може тражити од осталих чланова одбора да прегледа рачуне имовине, начин како се њоме управља и како се она употребљава за намењени циљ, а то може чинити и надзорна управна власт по достави са стране или по сопственој иницијативи, чувајући на тај начин поверене јој јавне интересе (в. § 22 зак. о задужб. и чл. 64, 65, 66, 67 закона о унутрашњој управи).

7. Као што управна власт има *право надзора* над задужбинама тако је има, сходно примењујући прописе о задужбинама, и над имовином скупљеном јавним прилозима. Јер то што вреди за задужбину (имовину трајно намењену једном циљу), има да вреди и за имовину скупљену јавним прилозима и намењену пролазном циљу. Ако игде овде постоји *eadem ratio*.⁴⁴⁾ У којем духу има да се врши ово скоро потпуно дискреционарно право надзора државне власти казано је већ горе под Е 1, 2, 4. Сходно § 24 закона о задужбинама надзорна управна власт може скупљаче због повреде дужности или неспособности својом одлуком разрешити од вршења дужности и поставити друга лица на та места.

8 Права оних којима је *намењена скупљена имовина* одређују се аналогно правима оних којима је намењена задужбинска имовина (§§ 1, 20 закона о задужб.). Према томе врло ће ретко бити у пракси случај да онај, коме је имовина намењена, има права да он сам судским путем тражи испуњење од имовине⁴⁵⁾. По правилу о томе ће се старати надзорна управна власт, којој се дотични могу обраћати претставкама, скрећући јој пажњу на конкретне случајеве⁴⁶⁾.

⁴⁴⁾ Seckel, 631.

⁴⁵⁾ Замислимо да се образовао одбор за јавно прикупљање прилога у циљу оправке цркве у селу М., одбор за прикупљање прилога да се сликару Н. омогући отварање изложбе у Београду, да се унесрећеним породицама погинулих рудара услед катастрофе у руднику Какњу раздели новчана помоћ. Да ли би у овом случају лица, којима је намењена прикупљена имовина (црквена општина у М, сликар Н., педесет породица погинулих рудара), имали право да судским путем траже да одбор према њима испуни своју дужност? То би се могло допустити само тако ако би се узело да су прилагачи са одбором закључили *уговоре у корист трећих лица*, из којих би за оне, којима је имовина намењена, потицало непосредно право тужбе према одбору. О уговорима у корист трећих лица види Др. Д. Аранђеловић, *Основи облигационог права*, страна 102.

⁴⁶⁾ Ни у швајцарском грађ. законнику нема прописа који би изречно спомињао имовину скупљену јавним прилозима. У Egger-овом коментару швајцар. грађ. зак., *Einleitung von Reichel*, 1911, код чл. 80, који говори о задужбинама, вели се: *Имовина скупљена јавним прилозима (Sammelvermögen) није задужбина*. Међутим чине скупљачи (комите, одбор) једно просто друштво (Gesellschaft), в. чл. 62 № 1 швајц. грађ. зак., и имовина је заједничка својина (Gesamteigentum, чл. 610) другара. Али она им припада само као фидуцијарна својина. По правилу са њом се правно поступа као са *несамосталном задужбином*.

Управна власт може наредити управљачима имовине да ову употребе за намењену сврху, а може, разрешивши дотадашње управљаче због невршења дужности, поставити друге управљаче, који ће имовину употребити на намењени циљ.

Д-р Д. Аранђеловић

ТЕОРИЈА УСТАНОВЕ У ФРАНЦУСКОЈ

Данас потискује теорију правног лица (колективног) теорија установе (институције). Разлика би била међу њима у томе, што прва посматра ствари кроз призму права и дужности, заснивајући појам субјективитета на потреби да се права и дужности вежу за један субјект, одн. да се урачунавају субјекту, докле друга, теорија установе полази од објективних чињеница и објективне реалности. Прва теорија је поклонила своју пажњу да објасни субјективитет правних лица. За читав 19. в, почев од Савињиа, било је карактеристично да се признавала као субјект само реална лица а сва друга лица могла су бити само фиктивна. Доцније ће се појавити покушаји да се, одвајајући правно мишљење и правну логику од правног и реалног мишљења, појам правног лица схвати као конструкција или „техничко“ правно средство. Теорија установе, напротив, претендује да се увек држи стварности. Полазећи од једне социалне стварности, она хоће да сагради један правни појам, ипак избегавајући да падне у теорију колективних воља, као што је то случај са теоријом Гиркеа.

1. Шта је управо установа по тој теорији? Овај појам није баш тако одређен, као и многи основни појмови, чак када и уђу у општу употребу, и можда баш онда нарочито. Шта се све не разуме под установом. Ту се појављују више питања, на која се добијају више различитих одговора у погледу више тачака. Појам установе ми бисмо везали за организацију. Али их има који проширују појам и на неорганизоване заједнице. По овој дефиницији се установа изједначава са нечим социално објективним, општим и заједничким, као што ћемо то показати. Другима је стало опет до тога да уговор подведу под појам установе. Да ли иду и даље од тога, то се не види јасно. У појам установе се урачунавају организована државна власт; има међутим писаца који појам установе ограничавају на оне државе где је спроведен принцип социалан или можда тачније где влада равнотежа индивидуалистичког и социалног принципа. Најзад, питање је шта је оно што чини суштину установе или оно што је битно у њој: онај слој, спонтан и неорганизован, социално у опште, или онај који је изграђен на томе, — што није у многим формулама на чисто изведено.

Код свих ових дефиниција заједничко је то, или, тачније, полази се од тога, да има један момент изнад индивидуа, који

их од простог збира претвара у једну вишу заједницу, и да се дакле врши процес „објективисања“. Без обзира како ће се објаснити и у чему ће се наћи тај момент, и како ће се извршити то објективисање. По једној формули једна веза међу људима би се објективисала на тај начин, што се између индивидуа уплиће *објекти* или, другим речима, она се врши преко објекта. Али питање је шта је тај објект. При одговору на ово питање пада се на једно објашњење помоћу субјективних, психолошких момената, интереса, идеје и циља, воље, јер објект који се налази међу индивидуама није ништа друго него оно што је заједничко међу њима. Или се пада на једно чисто објективистичко објашњење. У овом случају објективисање се схвата тако, да појединац у једној друштвеној заједници или у једном односу, релативно сталном, врши неку функцију, и установа није ништа друго него скуп функција. Али та функција не би могла значити, на просто, само зависност, него она треба да значи и нешто више од тога. О функцији ће се говорити, када улога појединаца има неки смисао у животу целине, и носи неки позитиван карактер у општем животу те целине. На крају крајева, анализа ће открити следећу алтернативу. Или се опет свршава чисто субјективним моментима, јер они ће бити ти, који ће давати смисао и одређивати улогу појединца који ће ту бити потчињен општем циљу или идеји. То би била идеја иманентна односу или заједници, идеја одозго, нарочито код неорганизоване заједнице, јер код организоване већ има нека идеја, одређена статутом (уставом). Или се пак свршава органистичким схватањем, где се појединац потчињава општим условима и интересима целине. Објективисање би се хтело, међутим, да објасни и на један други начин. Теорија установе се изврће у једно објашњење друштвених појава, на основу чисто објективних чињеница, ослобођавајући нас истовремено како субјективних објашњења, тако и претстава о колективној личности, вољи или свести. Али шта значе ти објективни моменти? Нетачно је, ако се хоће да избаце субјективни моменти у опште, пошто је процес истовремено објективан и субјективан, тј. пошто се он дешава под извесним спољашњим условима, а на основу извесних психолошких момената.¹⁾ То је кад се мисли на социалне односе и чињенице у опште. Ако се пак појам установе хоће да сузи, онда се можемо вратити на једну од напред наведених формула.

Модерна теорија установе не би хтела никако да буде органистичка, него би хтела да у општим моралним вредностима пронађе оно што чини везу међу људима, у идеји или циљу. Прелазећи на организацију, претставници ове теорије ће стајати на гледишту да установа има једну битнију основу, која се састоји, као што је речено, у заједничким моралним

¹⁾ В. наш појам друштва: Увод у правне науке, § 2.

схватањима. Сам интерес је мање истицан, што је разумљиво, јер он претпоставља телеолошко гледиште, са којег се установа претвара у организам, који има свој сопствени интерес. Међутим немогуће је порећи његову важност као једног од услова за заједничка схватања и морално јединство. Тако ће ту морати да се подвуче социјалан принцип у смислу социјалног права као основе установе (како је то код Гурвича).

2. Што се тиче интереса, ваља се на њему задржати за један моменат. Он сам по себи заслужује пажњу у вези са проблемом установа, али он има такође и нарочиту вредност за правнике, пошто чини садржину правних прописа. Општи интерес у једној заједници може значити интересе свих чланова дотичне заједнице. Али већ и онда не може се говорити да ће баш за све чланове он подједнако значити. Узмимо интерес као што је то интерес сигурности или реда. Међутим тај општи интерес може значити, конкретно, интерес једног реда или једне групе, једне професије, једне нације и т. д. Ово се може правдати тиме да ће једног дана имати сви у томе и стварно интереса. Практично, то ће бити по правилу други људи, али сви људи у заједници. Не може се порећи ипак чињеница да је извесна група људи у датом моменту била оштећена. Тако да се већ ту поставља питање о гледиштима чији интереси и који, или колико треба да буду остварени. Општи је интерес такав по својој природи, да он ипак није стварно општи, јер сви га конкретно не схватају и не признају за такав. Али разлике у гледиштима могу бити још дубље и неко може тврдити да у опште није важно то да то буде интерес свију, јер довољно је да је то интерес неких, оних који по својим особинама то заслужују. С друге стране гледишта о општем интересу, и кад се овај хоће да схвати као интерес свију, такође могу да јако варирају. (Сетимо се, само програма политичких партија, јер оне све стоје на гледишту општег интереса, овако схваћеног, а практично сваки га другаче схвата). О општем интересу може се говорити у смислу органистичке концепције, по којој поједине групе чине делове органске целине, јер онда је само индивидуа потпуно потчињена општем циљу. Да ли међутим и ту не долази, практично, у питање једно нарочито гледиште како друштво ваља уредити (ауторитативно и конзервативно), што већ показује само по себи, теориску нетачност органистичког гледишта. Индивидуа и њен интерес се не може избрисати и према критериумима њен се положај одређује више у једном или другом правцу, више индивидуалистички или солидаристички, узимајући у обзир различите елементе. Може емпириски индивидуа бити у врло широкој мери ограничена, па да она опет нешто значи. Хришћанска концепција претпоставља личност. Комунизам пак мисли да се путем дијалектичког развоја ослобађа индивидуа. Као што је познато у концепцији Лењиновој после периоде диктатуре треба да дође не само период демократије него период кад неће бити потребна ни државна власт⁴⁾. Факт организације неће ту ништа изменити у суштини. Ако је та организација држава неће за то, што ће она изразити разлике у схватањима и стварно и борбу око интереса. Циљ ће несумњиво ближе одредити сама организација, држава, али она то може само делимично, јер она социјална стварност, на коју се односи организација, по својем саставу сложена је, плуралистичка, и немогуће је уклонити извесне супротности и разлике и унутра у погледу интереса.

3. Што се тиче заједничких идеја или вредности, питање је пре свега има ли их стварно или их нема у опште. Није место да о томе расправљамо на овоме месту. Рећи ћемо да се социјална идеја или солидарност не могу замислити оства-

⁴⁾ Друга је ствар практичног извођења. Али и данас у Совјетској Русији има индивидуа које имају права.

реним, ако нису дате заједничке идеје или идеали, извесне заједничке вредности, потребне за кохезију и као неопходна основа заједничког живота. За нас је много важније да утврдимо шта значи организација у односу према друштву, заједници. Ми утврђујемо пре свега да је фактички било могуће у историји што се тиче државе (организације власти) да их је било, а да није било још заједнице (заједничких вредности) међу члановима, потчињеним истој власти. Установа би била само онда или, тачније, (кад једну државу посматрамо у њеном развоју), од оног момента, када се створи заједнички фонд идеја. Друкчије је немогуће да настане ни оно што Ориу назива фактичким приступањем (*adhésion au fait*). Заједнички интереси, најзад, су знак и извесних заједничких идеја. У држави се, напротив, пре претпоставља супротност и борба (и идеално је да се оне сведу само на слабости људске). Може се само говорити о циљу, заједничким циљевима и идејама, које имају да се изведу по уставу, али које не морају бити никакo заједничке. Друге организације које нису државе могле би имати заједничку моралну подлогу, у колико би сви чланови били везани за заједнички циљ. Али оне су, како је то истакнуто у модерној социологији, и претеривано, организације засноване једним великим делом на личном интересу чланова, и свака друга веза сведена на минимум. Остале би оне, које Гурвич назива комплексним. Међутим и код њих има их које не носе карактер социалног права, што се тиче њихове социалне садржине.

4. Установа постаје нешто што претставља заједничко. Али, ако има заједничко, то не значи да се индивидуа губи, свеједно како ћемо ближе одредити то заједничко и однос индивидуе и целине. Индивидуа и социално се интимно утквају једно у друго, и питање може бити само у томе, у којој мери је дато социално, у којој индивидуално. Заједничке идеје су заједничке, т. ј. увек индивидуалне, јер их носе индивидуе ма колико оне варирале (у смислу конкретне етике). Безаност може бити лабавија или чвршћа, и питање је од којег момента један однос постаје установа. Је ли довољан уговор? Или је потребна организација? Или, у ствари, није потребно ни једно ни друго? Нема одиста ту никакве сигурне границе него има само прелаза, којим год путем ми пошли. Код неорганизованих може бити заједничко дато у великој мери, и може бити чврсто (трајно, као на пр. обичаји). Уговор пак који има основе у неорганизованом (у свести у обавезности и у интересима странака) служи као одличан инструмент да се на њему изграде многоструке и довољно тесне везе међу државама, да се на концу изради једна организација (суд, законодавна и извршна власт и т. д.). Али питање је шта је то *организација*. Је ли за организацију потребно да има више органа са поделом рада или да индивидуе предаду послове другим људима, органима, или је довољно да има један једини

орган, и тај би орган могао бити такав, да ради по споразуму чланова који га састављају. Ово последње би било несумњиво минималан ступањ организације. Али, као што бисмо могли појам установе проширити на све социално, појам организације бисмо могли проширити и на овакве везе. Но с друге стране исто тако ми бисмо могли појам организације сузити и тражити решавање по принципу већине, а појам установе проширити тако да ње има тек од момента кад има заједничког посла. Очевидно је да ту има ступњева и има стално један социалан момент. У организацији се ипак јавља момент када воља индивидуе или члана у опште који не би морао бити индивидуа учествује тек посредно у одлукама, које се иначе тичу и њих, све докле се не доспе до једног ступња где се они и не питају. Мислимо овде на то да се одлуке могу доносити већином гласова или да о извесним стварима могу одлучивати сасвим други органи. Организација може бити тако изведена, да индивидуа тек посредно учествује на тај начин, што би она пристала на статут а одлучивала би друга лица, т. ј. органи. Све док се не дође до момента када се у опште не питају, и један статут се доноси и без њиховог учешћа, као што је то могуће у држави. Хоће ли наступити такав момент у држави зависи од тога је ли она више демократски или аутократски (тачније, ауторитативно) организована. Ту се поставља питање да ли је организација вољна (заснована на пристанку појединаца) или је принудна. У том погледу се повлачи оштра разлика између државе и других организација и држава се обележава као једна принудна организација. У истини она није неки знак државе у апсолутном смислу речи, јер, као што се зна, појединац може мењати своје држављанство, а може бити, међутим, с друге стране принудних организација које нису државе. Држава као принудна може се од других разликовати по врсти принуде или по средствима које има на расположењу (материалним или физичким). Оно што је на крају крајева битно, то је да мора бити неке принуде, што ће се изводити преко ове или оне организације. Држава ће ту, без сумње, бити најважнија. Признајући емпиријски нужност принуде у социалном животу, ми ћемо на другој страни признати и њену рационалну нужност, што ће рећи да ће свако од нас као рационално и социално биће признати нужност принуде.

Међутим формални знаци нису никако довољни. Није довољно рећи да неко има слободе, него је потребно знати у ком погледу је има. Ако је реч о аутономији једне организације, онда о чему ће она моћи да аутономно решава. И, кад је реч о сложеним заједницама, који су то послови заједнички. Код индивидуе у њеном односу према држави, важност овог (материалног) момента се већ види. (На пр. врло је важно да ли она поред тзв. основних права има и политичких права). Али то се нарочито јасно види код сло-

жених заједница. Тако на пр. код савезне државе, и ту пре свега. Овде материални момент може добити толико важности, да тако рећи чисто формални момент (слобода) једва што значи. Аутономија једне државе може бити, у опште узевши, толико ограничена у погледу врло важних материја (да не ратује; да стоји под финансиском контролом других држава), или пак ограничења могу бити дуготрајна и „вечита“, и све то по вољи (пристанку) дотичне државе. Точини ону тешкоћу, на коју се наилази када се одређује појам државе. Ако се узме као њен знак, који је разликује од осталих организација, да од ње зависи хоће ли се обавезати на једну ствар, без обзира каква је она, питање је да ли то нешто стварно казује. Ту се види како правна наука у својим основним појмовима рачуна са извесним претпоставкама материалне природе, и појмови (формални) су исправни ако садрже, нормално, једну довољну садржину, или, садржину довољно значајну. Ако би било, према томе, тачно да једна заједница, коју нико ни на шта не може натерати, има ту слободу нормално у погледу материја врло важних за колективни живот дотичне заједнице, онда би било тачно ако се узме као знак државе њена слобода да се обавезе или не обавезе.

5. Тај проблем овде ми морамо оставити на страну. Ми бисмо хтели да укажемо такође на један битан момент који се тиче проблема правног лица. Везе између индивидуе и заједнице могу бити чвршће или лабавије — ту има читавих ступњева. Али ни на једном ступњу индивидуа не ишчежава. Увек је дат социалан момент (заједничка воља или интерес), али је исто тако увек дат и индивидуални момент и никад ниједног тренутка не ствара се нека супстанца, неки организам, неко биће само за себе. Другим речима индивидуа остаје стално у функционалном односу са друштвом. Отуда излази да се не може говорити о неком вишем реалитету целине и у том смислу о реалитету неког правног лица¹⁾. О реалитету правног лица може се зато говорити у неком другом смислу, чисто техничком, са резервом да и тамо можда нема неких тешкоћа друге врсте.

II

Као главни претставник теорије установе данас се у Француској сматра *Ориу*, за којим су пошли у великом броју француски млађи научници. Потребно је да изнесемо овде његово схватање институције. Год. 1916 *Ориу* пише:

„Ми смо овде навели статуте, процедуру и дисциплину институције. Ми познајемо вредност ових правних покретача, али неће бити рђаво да интервенишу други фактори. Они су на броју три: аутономија органа, инвестира група, заједница свих у пуној сличности“.²⁾

¹⁾ В, сугестивну расправу Леонида Питамца, *Kritični pogledi na juridično osebo* (Zbornik znanstvenih razprav, IV, 1924-25).

²⁾ *Précis de droit public*, 1916, стр. 101.

Али 1925 год. он даје дефиницију установе у којој постају битним знацима моменти који су били по ранијој дефиницији споредни. Он пише:

„Одлике линије ове нове теорије су следеће: Установа је идеја дела или предузећа која се остварује и траје правно у једној социалној средини, за остварење ове идеје организира се власт која је снабдева органима; с друге стране, између чланова социалне групе заинтересоване за остварење идеје, производе се последице заједничког учествовања (de communion) управљаног органима власти и регулисаном путем процедуре... Елементи ове корпоративне установе су... на броју три: 1. идеја дела које има да се оствари у једној социалној групи; 2. организована власт стављена у службу ове идеје за њено остварење; 3. манифестације заједничког рада које се производе у групи што се тиче идеја и њеног остварења. Најважнији елемент ове установе је идеја дела које има да се оствари у социалној групи или у корист ове групе.“¹⁾

Ова дефиниција обухвата и саме статуте и процедуру, одн. организацију потребну за рад и довољно дисциплине. У опште може се рећи да се све то збива „једним ковитлацем објективних процедура“. Али ту има један елемент, који ваља истаћи, а тај је да начин приступања установа није уговор него нешто сасвим друго, што Ориу назива „приступање факту“, истичући објективни карактер као и да за онога који приступа већ постоји установа и он се само придружује, разуме се добровољно.

Оваква теорија претендује да се разликује од Гиркеове, јер не признаје никакву вољу која претходи установи.

„Нека се добро запази, Ориу полемиче против Гиркеа, није то морална колективна личност, која постоји унутра у установи, која доноси акт сложен или статут, то је објективна процедура која је функцио-нишући, остварује у име установе“. Свести „статутарне процедуре“ на низ приступања објективним чиниоцима, то значи понајпре уклонити идеје социалнога уговора; али исто тако то је такође одбити да се сведу... социални статуту на субјективну вољу персонифицираног колективитета. То значи увести начелно објективни факт на место субјективне воље.. Насупрот теорији Јелинека и Мишуа о правном лицу, које су за њега субјективистичке, он истиче објективност своје теорије. Ова два писца посматрају установе као правне субјекте, који имају права и дужности према другима. „Они почињу, вели Ориу, постављајући факт правне личности који се они труде да објасне фактом субјективних права, и полазећи од тога они иду ка органима чију се правну природу они труде да одреде једино у односу према субјективној личности“.

Ориу противставља објективну реалност установе као неке врсте индивидуалитета, чију смо суштину чули напред. Он је хтео тако да избегне теорију колективне воље, као што је хтео с друге стране да избегне чисто правно, нормативно гледиште које ствари посматра само кроз призму права и дужности. По њему постоји ипак једна стварност која живи својим животом, али се састоји у функционалном односу (комплексу). Социално, постоји врло интимна веза појединца и групе или целине, — јер он ради за групу и живи у једној социалној атмосфери (или општој). Правно,

¹⁾ La théorie de l'Institution et de la Fondation, 1925, стр. 10 и даље..

то се збива путем процеса објективних процедура и приступања.

Од ове објективне стварности прелази се на правно лице, када буде потребно да установа ступи у акцију, т.ј. у однос или саобраћај са другима, и онда никако није у питању сама организација или однос органа према организацији. Прелаз се врши, како он вели, „у акцији, а не у организацији“. Основно питање на које бисмо имали да одговоримо било би баш питање да ли су потребни одиста за правну реалност социолошки елементи. Нема сумње да ми не можемо да замислимо покрет и живот у једној установи без заједничког циља, и једне заједничке идеје (дела). Нема сумње такође да однос између појединца и целине не може бити него однос по функцији, по улози коју има према општем циљу. Али то је све, и ништа више: нема свакако ту никаквог општег бића, никакве колективне воље какву хипостазира Гирке, и нема такође никакве *чисто* правне конструкције о субјекту који има права и дужности као нешто *примарно*, како то замишљају *Јелинек* и *Мишу*. Услов је несумњиво да се ствара довољно чврста организација или довољно густа мрежа односа, што се опет може објаснити само потребом социалне акције. Дакле, на сваки начин основа може бити у социалној стварности. Установа се појављује као субјект кад ступи у акцију, односно кад се постави питање њене одговорности. Долазе ту и други моменти, као на пр. рационалност поступања, т.ј. да ли ће ова тражити да се правно подвајају једно од другог и стоје једно *наспрам* другог. Међутим ваља запазити, да ће унутрашња структура и унутрашњи живот бити не само услов да се установа може појавити у спољашњим односима, него да је њен живот такав, да тражи баш да она улази у те односе. Ако то није осветљено код *Ориу-а*, то се мора претпоставити, и таква формула би морала да му се да ако хоће да се објасне примери у којима се јавља установа као правни субјект. Домен где ће се то збити је приватно право, што је последица природе односа (једно приватноправно друштво је прављено директно у циљу да ступа у односе). Велику примену ће имати појам субјекта у области међународног права, јер су ту односи у првом реду односи „са другим.“ Има примене и у области административног права, где се примењује у свима односима правног саобраћаја (комерса), без обзира да ли се ту држава појављује као власт или не, свуда када нешто ради према неком споља: узима, даје, зајми, одговара за нанете штете. Али у томе има границе, и има момената када се управна власт не може јавити као личност. То ће бити тамо, где она узима став власти, која одређује својим поданицима правне ситуације. Ту се државна администрација не појављује као личност наспрам друге личности, и практично то није потребно, јер се не ја-

вља потреба за одговорношћу. У уставном праву може је имати још мање и управо никако. Ту је битно распоред власти и никако се не појављује могућност ни потреба да се један орган противстави другом. Ако се врши подела власти, она се чини у интересу политичких слобода. Уставне власти, једном конституисане, раде на томе да порасте њихова сопствена власт и појача њихова сопствена ситуација. Не треба ни приметити да ту нема потребе за неком новчаном одговорности државе, него само политичке одговорности. Ориу из тога закључује: употреба правне личности, оправдана сама по себи, ограничена је практично на извесну категорију факта, категорију односа са другима који чине, прецизно говорећи, „односе саобраћаја“. Чему би ваљало у ствари додати: када то захтева и циљ и смисао установе¹⁾.

2. Испитајмо какву важност има идеја. Пре свега ваља истаћи да Ориу разликује идеју од циља. Идеја - водиља (*idée-directrice*) је оно што чини суштину и унутрашње у једној установи, динамичка по својој природи, са нечим неодређеним и виртуелним, са способношћу вечитог богаћења. Циљ је, напротив, нешто спољашње и бескрајно сиромашније него његова идеја-водиља. Идеја је везана за „објективну индивидуалност“ институција која значи „заједницу (заједничко доживљавање) у идеји,“ која се не може никад потпуно изразити. Циљ је везан за организацију, и зато осиромашивање и умањивање идеје. Оваквом поделом се хтело вероватно да каже да има нешто живо у заједничком циљу једне установе и да је то богатије, него оно што је формулисано и утврђено као циљ. У истини, идеја није ништа друго него сâм циљ, који се посматра по својој динамичној страни, тачније у колико динамичан. Та динамичност може да иде тако далеко, де настаје сукоб између формулисаног и оног што стварно важи (живог), што се дешава нарочито у области уставног права.

Кад се узме у обзир да је идеја дата као заједничко, онда би се могло помислити да је она исто што и циљ. Али у пореклу установе код Ориуа садржи се исто тако моменат организације. Ту организацију Ориу је схватио као комплекс сложен од више елемената онако како је то друштво, што ће рећи схватио је на један плуралистички начин. У тој организацији како је Ориу схвата осигурана је аутономија или стваралачка улога сваког дела, — оно што ће нормативизам

¹⁾ Ориу разликује установе које остају „ствари“, установе — ствари, које се не уздижу до ступња правног субјективитета и установе које постају субјекти (установе — групе). У своме делу обично он мисли кад говори о установама у главном на групе. Гурвич тумачи мисао Ориуа тако да су прве установе обичног приватног права, јер се поклапају са оним што Ориу назива „однос са другим“ (*Gurvitch, L'Idée du Droit Social*, стр. 669.)

признати у једном правцу у својој теорији о ступњевима у праву (и то у супротности са својом полазном тачком, на име, са статичким схватањем норме). Ту нема места за стари рационализам, који своди право на јединство воље или јединство система и служи се конструкцијама и дедукцијом, него ту има вечитог развијања и стварања. И то је нешто што се има сматрати као дефинитивна тековина науке. Па ипак, као што ћемо одмах чути, није се ни Ориу могао сачувати да не падне у једном моменту у погрешке рационализма. Његова установа, како је он схватио, и држава у првом реду, претставља једно сложено биће. То је нека равнотежа разних чинилаца, којом се у резултату омогућава слобода. Није ту у питању само подела власти, него нешто још много важније и значајније. То је на једној страни комплекс или спрег разних принципа и циљева који теже за једном равнотежом, на другој то је једна виша установа састављена од ужих и нижих. Али у своме развоју, Ориу се, како то тачно констатује Гурвич, све више приближава једној концепцији о држави као неком јединству или супстанци у којем се губе делови. То *Гурвич*¹⁾ објашњава утицајем томизма и платонизма. Али, као што ћемо одмах показати, то је природно, јер Ориу ставља у почетку један моменат који ће га водити томе: идеју дела која чини основу установе. На други начин, по практично-политичкој страни, социолог *Дави* констатује да Ориу у крајњој линији, истина у колебању, даје преваге влади, принципу мањине и силе.²⁾ Колебање Ориуа види се исто тако и што се тиче правних извора. Тамо он иде у другу крајност и даје превагу социалном спонтаном. Најбољи пример за ово пружа његово схватање суда. Суд је за њега чисто праван орган на супрот политичким органима, влади и парламенту. Али то му значи више него да суд примењује закон: у суду он види оличен принцип права као што у политичким органима види оличен принцип политички. Тако му суд постаје орган суперлегалитета и социалног права.

3. Погледајмо сада како Ориу ближе схвата равнотежу у држави. Та равнотежа је на првом месту социална, јер држава се сва налази у социалној атмосфери; а затим она је чисто правна или техничко-организаторска.

„Такође, од почетка својих *Принципа јавног права*, он (Ориу) поставља као основну „тачку гледишта равнотеже“ и реда који отуда произилази, вели његов ученик Валин. Равнотеже између власти; којих? Прво оних које претходе држави и уступају јој своје место: породице, gentes, племена, градови (cités), провинције и тд. За тим, у самој држави, власти лаичке и власти религиозне; власти грађанске и власти војничке; власти политичке и власти економске, прве која даје ствара политичку установу, друге која даје саобраћај правни на основу уговорних односа;

1) Les idées-maitresses de Maurice Hauriou.

2) Eléments de sociologie, 1924, ст. 47. даље, ст. 60 и даље.

власти индивидуа и власти управљача и, дакле, равнотеже између власти мањинске или аристократске владе, и власти демократске или већинске контроле; одакле такође равнотеже између власти која већа (решава), власти извршне и власти гласачке; власти централне и власти локалних или техничких; власти владине и власти административне,¹⁾ резимише Валин идеје Ориуа.)

Правна или техничко-организаторска равнотежа пак изгледа овако:

„Установа се потврђује најпре као засебно биће: она има сопствену индивидуалност у социјалном животу, резимира олет Валин теорију Ориуа, и то на два начина: она се показује различитом од својих чланова (јавна функција, на пример, постоји независно од личности њених sukcesивних носиоца) и она се показује одвојеном од суседних установа, са којима она одржава живот односа уравнотежених и нормалних; она је у везама са својим суседима, али самим тим потврђује своју аутономију вршењем своје специјалне функције (на пр.: веза једног министарског департамана са другим министарствима, везе државног тужиоца са судом, код које је установљен, итд.). На другом месту, установа се ствара или прима унутрашњу организацију; господарећа сила је ублажена: снагама отпорним (на пр.: једна скупштина која већа са већином ослабљеном мањином и одбором; парламент, са одлучујућим правом Скупштине и отпорном снагом Сената, и тд.) и правилом унутрашњег рада (уредбом скупштине; статутима удружења; тестаментом оснивача за задужбине, итд.). Држава се појављује само као најзначајнија од свих установа где се показују сва ова обележја.“²⁾

За ово подвајање социјалних и правних елемената равнотеже везано је питање о одвајању метода социолошког и правног. Овим питањем се школа није нарочито бавила. На њега тек указује Валин. Отуда се и код Ориуа, ма колико да су правни моменти добили важности, мешају социјални и правни. То смо ми имали прилике да покажемо на његовој теорији о народној суверености, јер тамо је он, разликујући две концепције о народној суверености, уносио и чисто социјалне моменте³⁾. У том погледу школа има да заузме свој став, као што ће имати да га заузме и Смендова.

Појам установе даје могућности да се не изједначе право и држава. Другим речима појам установе је шири него појам права. Гледиште Ориуа се види из тога како он схвата однос народа и друштва. Држава је за њега „правна персонификација нације уведене у један режим уређен и уравнотежен.“ По њему дакле нација нема права, јер јој недостаје битан елемент да би се могла назвати државом. И за то се може рећи да је право битан елемент државе, али не може се рећи да је он држава. Гледиште Ориуа и своје Валин резимише овако. Прво, установа је за норму узрок апсолутно потребна; другим речима, нема правног правила а да нема најпре социјалне групе која ће му послужити као поље при-

¹⁾ Les idées maîtresses de deux grands publicistes français: Léon Duguit et Maurice Hauriou, стр. 55—56.

²⁾ Op. cit. стр. 47—48.

³⁾ О теорији народне суверености у Француској итд. (Зборник зnanstvenih razprav, 1924/25)

мене. Друго, нормe на другој страни нису узрок установе; оне су само један од услова њеног потпуног развитка, што јој и даје право да се назива правном установом. Тако он утврђује да нема правне нормe без установе; обрнуто установа може постати без права. Право јој само даје једну нову квалификацију. Овим се у ствари потврђује да је социално пре друштва и она се ставља у оквир социалног. Право излази из потреба живота, које ће се изразити у организацији. Али исто тако тиме се изражава да право није једини друштвени чинилац који чини државу. И ово је начелно тачно.

Од овога ваља разликовати гледишта, са којих се посматра установа. То ће се видети јасно, ако се прецизира правно гледиште. Са овог ће се гледишта установа посматрати не само у колико је право, тј. кроз своје право, него такође тражи се смисао и садржина њених правних правила. Сама правна правила могу се посматрати и са социалног гледишта истражујући узроке или циљеве. На исти начин се може испитивати свака друга социална појава, на пр. економска, јер се свака може да испитује у колико је дата у праву, регулисана правом.¹⁾

4. Друго питање од битне важности за појимање гледишта Ориуа о установи јесте питање о његовом идеализму. По њему установе има тек када има заједничких идеја. *Ориу* неуморно понавља да је установа идеја дела или идеја остварења. То је очевидно једно идеалистичко схватање о установи. Али питање је, како се то слаже да он истовремено установа схвата као равнотежа више елемената. У оквиру једне идеје могућа је, не само разноврсност, него такође и могућност извесне контрадикције и сукоба. Но, ако су разноврсност и нарочито контрадикције сувише велике, онда је немогуће да буде довољно равнотеже. Ако је реч о политичким идејама, о којима би и требало да буде речи код државе, онда њих може бити више у једној држави, и могло би се десити да је држава компромис тих идеја, као што се може десити још горе да влада само једна идеја. На крају, ми знамо да у стварном политичком животу делају интереси. отворено или прикривено идеологијом. Како дакле ваља разумети да је установа идеја на делу, нарочито кад је реч о држави? Или где је то јединство у идеји, када се признаје на другој страни делање разноврсних и супротних елемената. Отуда су му преbacили социолози да његова идеја виси у ваздуху, сама за себе, и не види се одакле долази и на чему

¹⁾ Изгледа ми нетачна формула Валина да су са правног гледишта установа и нормe истовремено дате, докле са социалног установа претходи у времену праву (ст. 50, *op. cit.*). Може се рећи да је са правног гледишта од интереса правна организација државе (правна правила по којима је организирана). Али не може се рећи да је право „истовремено“ или не, дато са државом. Оно може бити са свих могућих гледишта истовремено или не: оно је то уопште, или није.

се држи. И отуда ће бити разумљиво, ако се она може развити у једном правцу у концепцији у којој остаје само равнотежа по себи где може и идеја имати удела или, у другом правцу, у један чист идеализам коме је он сâм тежио у другој фази свога развоја али који ће доследно и до краја извести његов ученик Ж. Ренар. Ориу је остао ту у колебању. То се може да види особито у његовом схватању о односу правде, природног права и реда. Ориу уздиже идеју правде врло високо тако да се она само мало, и то мало по мало остварује у историји. Од ње имамо само одблесак, (као што је то судбина Идеја Платонових). Али истовремено он сасвим оптимистички верује да се природно право, у којем он види принципе слободе, приватне својине, једнакости, остварује и да претставља саму основу за равнотежу и за мир у друштву. Шта би била онда правда? Нешто преко тога и шире од тога? Али, ако је и то, онда није оправдан песимизам у погледу правде, јер принципи природног права сигурно претстављају нешто важног, ако не и битног, у правди. Све то није довољно јасно, и показује колебање између идеализма (вере у идеје) и реализма (у однос сила).¹⁾

Јединство у идеји се, међутим, може схватити и на други начин. Француска социолошка школа Диркѐма је налази у колективној свести која ће имати да се остварује путем државе. За Рудолфа Сменда то јединство није само делити заједничку идеју; то је нешто више: заједничко проживљавање, један заједнички живот, облик живота за себе. То је преживљавање свих момената приближавања човека човеку, спајања и неког прианања кроз однос масе према вођи, кроз симболе и све оне моменте који убрзавају и појачавају сâм ритам и пулс заједничког живота, кроз заједничке вредности. И у томе индивидуа, уткана у социално и државно, активно га проживљује. Држава је, како вели Сменд, интеграција.

Таква формула не само да указује на оно што је битно у држави као установи, (заједница морална), него и на то да је држава нешто животно и ирационално и не само идејно; сама идеја, пак, по том гледишту, ниче из живота и развија се упоредо са животом. Овome се само приближава Ориуова теорија, разликујући идеју од циља. Да ли и на овај начин формулисана држава као установа (у смислу Смендове теорије) одговара истини, кад знамо да у једној држави може бити и непријатеља њених, то је друго питање, у које овде не улазимо. Та теорија је изложена да као и хегелистичка филозофија замењује реалну државу са *идејом* државе. Међутим ако постоји стварно интеграција, и у колико има моралне заједнице, и, нарочито заједничке идеје и циља, изра-

¹⁾ L'ordre social, la Justice et le droit (y la Revue trimestrielle de droit civil, 1927.)

зиће се у организацији. Овако схваћена држава, као установа у смислу Ориуовом или интеграција у смислу Смендовом чини саставни део друштва, јер прикупља у себе друштвене вредности. У њу улази из друштва оно што је опште као идеја или као доживљај, и она ће морати да призна и не вређа оно што се у једној социалној средини сматра као неопходно за заједнички живот. Тиме је држава схваћена, као нешто позитивно, што у себе прима, оно што је заједничко, једна *синтеза* друштвених вредности, и опасност је да се у њој види само то, испуштајући из вида сукобе и борбу.

Треба признати ипак да је по овој концепцији могуће да држава ипак не апсорбира друштво потпуно, пошто она прима у себе друштвене вредности. То апсорбирање ће наступити онда само, ако се сматра да заједничке вредности постају само у држави и *помоћу* државе, одн. да је у фактичком збивању политички момент битан. Не можемо тврдити да теорија Ориуа институције и теорија Смендова интеграције потврђују овакву идеју, али не можемо тврдити ни супротно. Ориујева теорија је у том погледу више имуна него Смендова. Ова теорија садржи у себи идеју да је држава, и ако би била највиши степен друштвеног живота и завршна синтеза, ипак систем „објективних равнотежа“, равнотеже чиниоца друштвених тако да ту остаје места за слободу друштвену, која, и ако улази у државу, улази као момент равнотеже у друштвеном животу. Активитет индивидуе као грађана једне државе истакнут је пак на несумњив начин у концепцији Смендовој; у њој су и уставна права слобода, и најзад динамичност живота добила пунога признања, што све уклања опасност да се држава замисли као неки апсолутни чинилац и нека апсолутна супстанца. Супротна опасност да државу сведу на рефлекс друштва (у смислу плурализма) не постоји код њих, јер држава као равнотежа је равнотежа специјалних чиниоца и има једно нарочито велико значење за остали друштвени живот. Држава може бити само установа над установама, одн. једна сложена установа.

Теорија установе, као што смо видели, претпоставља постојање заједничких идеја као и циља у држави. Ако се ово не призна, остаје ипак да се формулише као равнотежа социјалних сила политичког значаја, где би и морални елемент, и пристанак (адхезија) могао у извесној мери имати удела. И то би и било у истини права „равнотежа.“ Јер, иначе, средишно место у равнотежи би заузимала идеја, коју би могло да објасни само крајње материјалистичко тумачење друштвених појава, на име као резултат спољашње, механичке равнотеже. Као активан чиниоц схваћена, она је нешто активно и игра улогу као ентелехија која организира животни процес у једном бићу (биолошком).

5. У идеалистичком смислу развија теорију *Ж. Ренар*, дајући јој чисто католичко обележје, на бази филозофије Светог Томе.

Као што смо видели, највећу тешкоћу у концепцији *Ориуа* чини што се не може спојити идеја која инспирише установу са равнотежом стварних сила. Ренар је из те тешкоће изашао што је одлучно стао на страну идеје, једне идеје која ће по његовом мишљењу једина моћи да пружи основу за равнотежу у друштву. Установа му не значи ништа друго него остваривач (чинилац који остварује) опште добро (*Bien commun*). Ново опште добро схваћено је као координација свих посебних добара ка једном највишем, божанском. Такво једно гледиште брани и чува права индивидуе према друштву, установи, — али она су стављена истовремено у један шири ред, јерархиски ред установе. У томе Ренар налази помирење социалне идеје и индивидуалног права. Тако, дакле, на место равнотеже индивидуалних и групних снага долази идеја која ће извести организовање и јединство у установи. Друштво и држава (установа) схваћене су као „мистично тело“, у којем сви чланови живе у љубави. Изводећи до краја идеализам, Ренар је сачувао аутономност и реалитет појединца (индивидуе) према целини, чиме је остао веран и француској традицији природног права. Он признаје слободу ограничену или слободу која има извештан циљ, слободу разуму. Филозофски он мисли да се то може објаснити дуализмом. Једном речи, то би се могло претставити овако: основ идеје општег добра у којој се врши помирење слободе и установе лежи у разуму који признаје природу ствари и природан ред ствари.

Наравно, питање остаје отворено да ли и у колико ова идеалистичка концепција одговара стварности. Питање је, за тим, у колико се може подвести под категорију правде, живот установе, нарочито посматран у својој динамици. Јер он мисли да основни однос индивидуе и установе изражава идеја правде. Тако схваћена правда одговара француској концепцији о односу индивидуе и целине. Да ли, међутим, хришћанска концепција љубави не садржи нешто више и од тога. По нашем мишљењу се живот друштва у моралном погледу не може свести на категорију правде: има ствари које се не мере и прелазе границе правде (као на пр. услуга коју учини чочанству један гениалан човек). Овако формулисана правда, заснована је на разуму. Зар не на љубави директно? И зар се љубав, у осталом, не може и на који други начин схватити него као основа установе у смислу томизма.

Католички је оријентисан и други један писац, *Делос*.

Карактеристично за његову концепцију је да он даје објективан карактер социалним односима и установама. Оно што везује људе то је објект који се ставља између индивидуа. Али тај објект за њега постаје и заједничка идеја која спаја индивидуе. У духу његове објективистичке теорије боље је рећи циљ, јер циљ се увек односи на један стваран објект Његова полазна тачка може му врло добро послужити да и уговор објасни као установу. Јер код уговора, има једна идеја, један објект, један узрок (*causa*). Та идеја и тај узрок је размена, која чини темељ и центар „система конституисаног од објективних вредности које се држе у равнотежи“ То је размена цене и објекта, размена двеју услуга, размена рада и наднице итд. У једном односу људи ће се један другоме прилагођавати и подешавати, према објекту и идеји, која ће остати као чисто спољашњи покретач.

Овако једно гледиште, са свим својим објективизмом, остаје идеалистичко. Делосова установа, његови уговори и његови социални односи у опште су системи равнотеже. А систем равнотеже може се постићи само, ако влада међу људима правда, ако људи поступају у сагласности са природом ствари и ако то буде систем где влада једна социална мисао. Он ће то и признати, када у уговорима открива покушај правичне цене и још више када у установама види остваривану правду. Цео тај систем израђен је на идеји правде која одговара природи ствари. Без те претпоставке и „објекти“ ће се претворити у нешто субјективно, или ће претити опасност да субјективно претегне над објективним. Опасност од овога нарочито је велика, баш код ове концепције, јер она рачуна са идејама као што је размена услуга, што ће рећи са идејама чисто спољашњег значаја.

Делос полемише са Ренаром што се тиче уговора. Он доказује да је погрешно оштро одвајати уговор и установу, како то чини Ренар: по њему и уговор је установа, пошто, као што смо видели, и код њега има заједничка идеја и узрок (размена). Ренар истиче да код уговора недостаје организаторска идеја, јер свака воља може ићи за својом идејом (повериоца — дужника, продавца, — купца и т.д.), докле је установа организација једне идеје, одвојене од личности оних који су је присвојили. Делос има права у колико и уговором влада социална идеја (остављајући на страну формулу самог Делоса), али то је претпостављао и Ренар. Он утврђује такође и оно што отуда произишало, а на име постепеност у бићу установа и њиховог индивидуализирања према сразмери у којој стоје воље индивидуалне и општи циљ или идеја установе. То ипак не искључује да се уговор одвоји за себе. Али он то може у једној концепцији, по којој се цео свет и козмос претворио у једно „мистично тело“ где влада хармонија између индивидуа, само у техничком смислу не и у филозофском. На овој основи су изгледа и нашли помирење ова два писца. Ренар је иначе нарочиту пажњу посветио у области технике разликовању уговора и установе, показујући све разлике међу њима.

Споменућемо још да је Делос покушао да нађе као битан знак за правну личност у свесности чланова о циљу установе или групе. Правна лица (организована) имају реалност само као функције вођене заједничким циљем и идејом, дакле само функционалну или „акцидентцијелну“ (а не супстанцијелну као живо биће). По томе свесност о којој говори Делос, може бити свест чланова групе. Овакав критериум изгледа ми сувише несигуран, управо критериум који би могао имати примене и важности у некој другој области, можда у филозофији или социологији, а не у праву. То се може лако видети из примера који он сам наводи. Породица му није личност, јер у колико деца постају „личности“ породица има све мање смисла да постоји. Држава му је личност, макар само један мали број био свестан задатака и значаја државе! Очевидно, ми смо ту на терену чисто социалних разматрања и чак вероватно етичких, политичких и др. оцењивања. Делос има права кад тражи да једна група постане личност разлог и у унутрашњем саставу групе, — ту мисао

смо ми напред истакли. Али није нашао тај знак који ће лежати у природи циља или организације. Слична гледишта има и Ренар који налази да група постаје правно лице када објективни факт једне установе пређе у субјективно стање верности, *fides*.

6. Теорија установе нашла је плодног терена у италијанској науци, где се везује нарочито за име *Santi Romano*. Овде можемо само да забележимо ту појаву са неколико речи, не покушавајући да изнесемо ближе карактеристике ове теорије у Италији.

Схватајући право као социални феномен, теорија установе понавља, на један модеран начин, стару изреку: *Ubi societas ibi ius*. Тиме проширује појам права преко појма државе. Она је са тим изједначила на један начин појам установе и појам права. У томе изгледа није довољно јасна, и не објашњава везу нормативног момента у праву и установе. Схватајући појам права, као и појам установе врло широко (и ову преко државе), она се лако сналази код проблема односа међународног права и државног, убацујући једну погодну идеју, *ius necessarium*, права које се намеће државама а није природно већ позитивно (Fedozzi).

Као што смо показали, има и у Немачкој једна теорија која се додирује са теоријом установе: то је теорија Смендова. Врло је занимљиво, међутим, и симптоматично да Карл Шмит, државноправни теоретичар новог режима у Немачкој, приступа у својој последњој књизи теорији установе. У концепцији државе као установе, он види „конкретан“ начин правног мишљења, насупрот ранијим апстрактним: нормативистичком, по којем је основни појам норма (правило, *lex*) апстрактно и сама за себе схваћена и децизионистичком, по којем је основни појам заповест владајућег (воља личности, *tex*). И крајњи му је циљ да покаже да између индивидуе и државе има једна дубља веза него што је само норма или заповест власти, и пре свега да постави солидну основу за основни закон вођења одн. верности народа своје вољи и државном добру. Тако државно-правна теорија, хотећи да заснује дубље ауторитет вође и да дубље правно значење његовој власти, прелази границу теорије „чисте норме“ и „чисте власти“ и додирује се са теоријом социалног права.¹

Ђ. Тасић

Литература: Hauriou, Principes de droit public, нарочито издање (друго) 1916; Précis de droit constitutionnel, издање 1929 (друго); La théorie de l'Institution et de la Fondation (y la Cité moderne et les transformations du droit); L'ordre social, la Justice et le Droit (y la Revue trimestrielle de droit civil 1927). Renard, La Théorie de l'Institution I, 1930; L'institution, fondement d'une rénovation de l'ordre social, 1933. Delos, Théorie de l'Institution (Archives de Philosophie du droit et de Sociologie juridique, 1933, № 1—2) и La Société internationale et les Principes du droit public, 1929. Waline, Les idées maîtresses de deux grands publicistes français: Léon Duguit et Maurice Hauriou (y L'Année Politique française et

¹) Ueber die Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens, 1934. Књигу је приказао г. Спекторски (Архив за правне и друштвене науке, јуни 1934). По нашем мишљењу појмови трију начина правног мишљења нису баш најјасније разликовани од Шмита, али о томе други пут.

étrangère, Déc. 1929, Mars 1930). *Gurvitch*, Les idées maitresses de Maurice Hauriou (y Archives de Ph. d. dr. etc, 1933 № 1—2) и L'Idée du Droit Social 1932 (L'objectivisme métaphysique de Maurice Hauriou, p. 647—710). *Davy*, Elements de Sociologie 1924 I. — *Smend*, Verfassungslehre, 1928. (B. P. Радовић, Смендова теорија интеграције и т. д. Архив, окт. 1933). *Karl Schmitt*, Ueber die drei Arten des Rechtswissenschaftlichen Denkens, 1934 — *Romano*, L'ordinamento giuridico. Studi sul concetti le fonti e i caratteri del diritto, 1918. *G. Del Vecchio*, Moderne concezioni del diritto I, 1921. *G. Perticone*, Il problema del diritto nel pensiero italiano contemporaneo (Estratto de la Rivista internazionale di Filosofia „Logos“, 1933). — *Ivor Jennings*, The Institutional Theory, y Modern Theories of Law, London 1933.

ОРГАНИЗОВАНИ КАПИТАЛИЗАМ

Пад једне класе наговештава се тиме што она, да би очувала превласт, напушта своје основно начело. Пре него што буде сломљена споља, она се слама у себи самој. Племић који тврди да су сви људи једнаки и буржоа који сам чисти свој аутомобил, примећује Андре Мораа, — то су људи који признају да се њихова класа примиче своме крају. Феудализам се засновао на хиерархији; буржоаски капитализам на слободи, на слободној иницијативи и утакмици. Уплашена за своје имовинске и друштвене повластице, буржоазија се данас одриче тих начела, пристаје на диктатуру; најпре се мири са државним мешањем у привреду, да касније сама тражи то мешање; одриче се једног по једног обележја слободне привреде, пристаје на контролисану, упреже се најзад у руковођену привреду.

У свима капиталистичким државама, данас присуствујемо *последњим шрзајима либералног капитализма*, чак у Француској, чак у Енглеској. У Италији и Немачкој, — буржоазија се подвргла *корпоративном разврставању*, у коме крупни капитал још увек води прву реч. Овај оглед може да *продужи живој капиталистичком систему* и класи која данас влада, ма да их не може спасти дефинитивно.

I. *Крај привредног либерализма*. — Начело слободе у привреди добило је први снажан ударац већ у очи рата, када је енглеска индустрија морала тражити царинску заштиту од све опасније немачке и америчке конкуренције. То је значило да заштитни систем неће имати само васпитни и привремен карактер, како је говорио Фридрих Лист: Зар стара и амортизована енглеска индустрија још мора да се васпитава? Не. Заштитне царине ће бити бране и оруђа у привредном рату који је претходио војничком и продужио се после њега. Место да се свака земља посвети оним гранама производње за које у њој има највише услова, појавила се свуда тежња да сваки народ производи све у својим границама, како би, — у миру, а нарочито у рату, — могао бити сам себи до-

вољан: место *међународне поделе рада* дошла је *аушархија*. И то не само у индустрији, већ такође у пољопривреди.

Скроз и преко мере индустриализована Енглеска не либи се да штити своју пољопривреду, и ако је лудост помишљати да је она може исхранити и снабдети сировинама. Лудост је још већа кад то чине Немачка и Италија, које немају британско колонијално царство. На велике народе се угледају мали, и свет је испресецан скоро непроходним царинским границама. Неколике међународне економске конференције су без успеха покушале да уклоне или бар спусте ове препоне: сваки је тражио да његов супарник почне први. Идући корак даље, све владе су царинским ограничењима додале валутна: ако успете да увезете, не можете платити; ако и продате не долазите до новца. Извесне олакшице пружене су привредницима у облику регионалних споразума који предвиђају измену контингената, одређених количина од разних врста робе, и путем клириншких обрачунавања међу државама: не исплаћују се све суме за увезену односно извезену робу, већ само дуговани вишкови. Мало по мало, цео привредни саобраћај између држава дошао је под контролу државних власти. Место приватних извозника појавили су се јавни или полујавни уреди, заводи, привилегована друштва, синдикати. Увоз је остао у главном слободан, под условом да се забораве високе царине и строги валутни прописи...

Је ли унутрашњи привредни живот поштеђен ових кврга? — У почетку је био, али је и ту морало доћи до извесне контроле и регулисања. Већ пре сто и више година држава је почела да врши здравствени надзор над фабрикама, да прописује услове под којима ће радници бити примани на посао и отпуштани, кажњавани и исплаћивани, да ограничава радно време, да организује помоћ у несрећи и беспослици, одређује правни положај послодавачких и радничких удружења, установљава привредне судове, спроводи радничко осигурање. Под притиском радничке класе и сразмерно снази тога притиска, држава је водила једну више или мање развијену *социалну политику*. У сам процес производње и унутрашње трговине дуго се није мешала, остављајући приватној иницијативи одрешене руке. Кад су учестале злоупотребе трговаца на штету публике и јачих према слабијима, јављају се разне уредбе унутрашње трговинске политике: прописи о праву на рад и торбарењу, санитарне и полицеске мере, сузбијање нелојалне конкуренције, контрола робе за извоз, и т. д. За време рата, јавне власти су задрле дубље, у саму суштину послова. Капиталисти су без роптања подносили то мешање, јер је држава поручивала толико и плаћала тако да јој се могла опростити извесна индискретност. Неосетно се изградио читав систем „ратне економије“, права сарадња државне администрације, појединих привредника и њихових организација. Кад се рат завршио, ова сарадња није престала,

у свакој земљи из других разлога: у Француској због обнове порушених крајева; у Немачкој и Аустрији због делимичне социјализације и због репарација; у Италији због фашизма, који је капиталисте спасао комунизма и тиме стекао велика права над њима; у Русији због бољшевизма, који је врло брзо и потпуно спровео социјализацију, у ствари етатизацију; у самој Енглеској и Америци због непречишћених рачуна из ратног времена; свуда због снабдевања становништва храном и робом која је постала предмет акапарисања и безобзирног спекулисања.

У доба привредног полета, које настаде после тога и потраја за пољопривреду до 1925, за индустрију до 1929, капитализам је поново осетио широко око врата: изгледало је да смо се вратили у прави либерализам, у царство неограничене приватне подузимљивости. Тако је само изгледало, јер се врло брзо појавила једна неман која није давала мира ни држави ни капиталистима: *незајосленост*. Позвани да производе што више за ратне потребе, уз то обилато финансирани од државе, индустријалци су увели велики број нових и савршенијих машина, које су замењивале одсутне и скупе раднике. Кад су се људи вратили из ровова, за многе више није било посла: Нешто се и могло зарадити док је трајала револуционарна грозница и инфлација. Кад се буржоазија стабилизовала, она је приступила *рационализацији*: број запослених радника сведен је на најмању меру. Ако их је закон принудио да ограниче радно време; ако им је синдикат наметнуо изврстан минимум најамнице, нико их није могао натерати да држе више радника него што је одговарало њиховим интересима: чим је одређена стопа профита дошла у питање, они су затварали одељења, сводили број особља, од три смене прелазили на две, па на једну, или обустављали цео посао, с тим да касније отворе, са новим радницима, под повољнијим условима. Проширујући рационализацију, капиталисти су, — удружени у *картели*, — договорно затварали читава предузећа. Мењајући тактику, више нису обарали најамнице, већ су својевољно утврђивали куповне цене сировинама и продајне цене фабрикатима: профит је остајао исти, ако није био већи, а избегли су борбу са радничким организацијама. Последнице оваквог поступања нису могле изостати: куповна способност народних маса, како радничких тако сељачких, непрестано је падала, смањена потрошња изазвала је нова ограничења производње, дакле нове батаљоне незапослених. Тежећи за профитом и само за профитом, капиталисти су умртвили привредни живот. Повика на картеле је постала толика, да су све државе морале предузети нешто против њих.

Док су картели погађали само разбијену масу потрошача и произвођача сировина, протести су били узалудни. Чак је било покушаја да се они претставе као згодно сред-

ство за организовање тржишта и уклањање кризе. Др. Шустер, бив. чехословачки министар трговине, говорио је недавно о „картелима као ћелијама планске привреде“ и тражио стварање принудних картела. Сам др. Милан Хоџа, познати идеолог аграризма, изјаснио се за картелску организацију чехословачке пољопривреде.*) Ипак су картели бивали на све горем гласу, нарочито од кад су почели доводити у опасност мање индустријалце и занатлије, који даље прерађују производе картелисаних индустрија, на трговце који су услед повишених цена губили и самосталност и зараду: прве су картели претворили у своје филијале, друге у своје обичне агенте. Најзад је постало очигледно да картелисани индустријалци нису сами, већ да иза њих редовно стоји каква моћна банка или, још чешће, консорција банака, које капитале поверене од стране публике употребљавају на недопуштене сврхе. Настаје моменат за отворену борбу против картела. Место гуњњања појединих дућанџија и чуђења унезверених потрошача пред необјашњивим скакањем цена, дошла је прецизна и организована акција мањих индустријалаца, занатлија, трговаца и то не као појединаца, већ кроз њихове коморе, савезе, конгресе. Томе притиску придружује се кампања једног дела велике штампе, — и то одлучује поједине владе да предузму мере против картела. До сада, међутим, ни у једној држави они нису озбиљно контролисани, а још мање су спутани или уклоњени. Пред све већим хаосом у привреди, који доводи у опасност читав друштвени поредак, државна власт мора поћи корак даље: закорачити у саму област производње и размене добара. Од контролисане, прелази се на руковођену привреду.

II. *Корпоративно разврставање.* — Остављајући на страну Совјетску Унију где се изграђује један сасвим нов систем који у опште негира приватни капитал, — до сада постоје три озбиљнија покушаја да се привреда организује од стране државе не дирајући у приватну својину: у Италији, Немачкој и Сједињеним Државама.

У пркос великој и дуготрајној фашистичкој галами, *Италија* је најмање учинила на планском организовању привреде. Мајстор у избцивању шлагера сваке врсте који занимају масе и скрећу им пажњу са свакодневне беде, Мусолини је свој таленат више искористио на војничком, политичком и дипломатском пољу него на економском. Осим неколико блефова који су скупо стали државну касу, — битка за жито, исушивање мочвари и подизање на исушеном месту два нова града, Литорије и Сабаудине, — скоро ништа није учињено, бар што се тиче производње. Много смелији био је Мусолини у погледу банкарства: њега је централи-

*) Народно Благостање од 21 новем. 1933, стр. 260.

зовео у свега неколико обласних банака, које опет зависе од две централне банке. Још од 1924 г. грми он против економског либерализма и слободне конкуренције, обећавајући „корпоративни режим, који ће довести руковођену, наметнуту економију.“ 1926 донесена је Карта Рада и закон о корпорацијама и установљено министарство корпорација, као Национални Савет Корпорација, Централни Корпоративни Комитет... Али корпорације никако нису образоване. Још два основна закона у 1930 и децембру 1933, док најзад маја 1934 цела талијанска привреда није подељена на 22 корпорације. Један амерички лист, *Herald and Examiner*, донео је том приликом крупни наслов: „Мусолини укида капиталистички режим“. Сам Дуче је био много скромнији: његов је циљ, вели, да избегне две крајности, либерализам и комунизам, и да у исто време уклони слободну конкуренцију и сачува личну иницијативу. Свака корпорација у својем главном штабу има једног претставника државне администрације, три претставника фашистичке странке и подједнак број претставника капитала, рада и технике, тј. послодаваца, радника и инжењера. Поједина предузећа остају потпуно независна у вођењу свога посла, а корпорација се бави организовањем особља, решавањем спорова, прописује опште правилнике који важе у свима радионицама, контролише предузећа која су позвана да саобразе своје напоре, прописује какав ће бити положај ученика (шегрта), стара се да сваки радник у корпорацији буде запослен. За доцније се предвиђа да Национални Савет Корпорација постане право законодавно тело и замени Народну Скупштину.

Је ли ово револуција? Зацело не; још мање укидање капитализма. Али сигурно прелази границе обичне социјалне политике. Корпорације су државни орган, преко кога држава може да стави руку на читаву производњу и размену: њима председава један министар, који предлаже чланове председнику владе. Оне, дакле, могу бити све или ништа, према вољи извршне власти. За сада оне стварно спутавају самораднике. Ако икад буду образоване (до новембра 1934 имамо само текстове), оне ће имати ове последице, неповољне по радничку класу: 1) одузеће синдикатима, чак и фашистичким, последње остатак живота и потпуно их ликвидирати; 2) место „Општег интереса“, корпорације ће заступати само интерес фашистичке странке која у свима телима и увек има обезбеђену већину; 3) корпорације остају стране народу и животу, пошто су сви претставници наименовани одозго, као бирократи. Мера је, дакле, више политичке него економске природе: поред фашистичке милиције, поред Великог фашистичког већа, које именује посланике и сенаторе, сада, као трећи обруч, долазе корпорације. Режим је на тај начин онемогућио сваку опозицију, али није уредио економију. Инструменти су, међутим, моћни и они могу једнога тренутка

корисно послужити: држава може, кад буде хтела, ставити руку не само на синдикате и кооперативе, као сада, већ и на картеле, трестове и друге привредне организме, који су данас још увек слободни. Она ће то и учинити ако буде морала, ако буде притешњена од радних маса.

Немачки фашизам, много млађи од талијанског, изгледа, — захваљујући јачем притиску радништва, — мање обазрив према капитализму. Већ у фебруару 1934, — само годину дана по доласку на власт, — Хитлер је спровео неку врсту корпоративне организације. Цела привреда је подељена на 12 група, које се саме деле у подгрупе. Нарочито строгој контроли подвргнут је „сталеж народне исхране“, судбоносан за Немачку. Његова организација регулише не само производњу на целој државној површини, већ и цене и услове трговања. Остали „сталежи“ су знатно слободнији. Цео систем није ни мало прецизан. Јасно је ипак ово: из страха од социјалиста и комуниста, од једне радничке класе која је бар у извесној мери познала благодати власти, хитлеровци воде најжешћу борбу против њихове теорије класне борбе, али док немилосрдно уништавају старе радничке организације, они чине велики напор да раднике запосле и поправе њихов положај. У томе они само следеју примеру канцелара Бизмарка који је најпре издао чувени „Закон против социјалиста“ да одмах затим спроведе најнапредније социјално законодавство тога доба. Хитлеровци још ни издалека нису искористили све могућности које им даје неограничена власт. За првих 18 месеци своје владавине, смањили су број незапослених од 6 милиона на 2 и по или за 60%, и то тако што су натерали велики број послодаваца да приме још радника, што су предузели исушивање мочвара, што су приступили стварању нових сељачких добара за градске раднике без посла и подизању насеља око вароши („рандзиделунген“), са парцелом за башту уз сваку кућицу... После Ремове погибије (30 јуна 1934), ослабљен је утицај левог крила странке, и Хитлер је дошао у потпуну зависност од редовне војске. У самим привредним staleжима или корпорацијама, вођство је до сада поверено представницима крупне индустрије. Од 12 фах-група 7 су индустријске и њих води Круп фон Болен унд Холбах, а целом немачком економијом управљао је најпре Филип Кеслер, председник удружења електричне индустрије, затим Шахт, председник Рајхсбанке.

Утицај војске и крупног капитала данас је велики, али он не мора увек бити свемоћан. Као што на 1 мај, празник Рада сатера у радничку гомилу фабриканте и инжењере, тако је и Хитлер на партиски конгрес у Нирнбергу 1934 довео официре и војнике Рајхсвера. То мешање са масама може бити више него симболично: кад нужда буде била још

већа, ово признање радничкој класи од формалног претвориће се у стварно, без обзира на то шта ће тада бити са Хитлером и његовом странком.

У Америци је притисак радништва највећи, и није чудо што Рузвелт захвата дубље у економску стварност. Мусолини и Хитлер имају да раде у пренасељеним земљама које оскудевају у свему сем људства. Они зато окрећу своје главне напоре према спољној политици, која треба да им донесе нове територије, ако не у Европи оно у колонијама. Американци располажу огромном површином и неизмерним богатствима: они могу да праве огледе који највише личе на совјетски, да иду до потпуног етатизма, па и до правог социјализма. У америчкој влади налази се већ данас један човек Rex Tugwell, који не верује да се капитализам може усавршити и да могу опстати какве прелазне форме. Индивидуалистички дух је с друге стране тако снажан, да скоро сви сматрају садашње мешање државе у привреду као привремено: чим би се полет повратио, цела етатистичка зграда би за час отишла у прах и пепео, као што је ишчезла она коју је рат био изазвао. Други мисле да потпун повраћај на старо није могућан, и да ће у сваком случају остати многи од Рузвелтових контролних и руководних органа.* Рузвелт је осетио дух свога времена. Баш у име америчког индивидуализма сада се морају ставити под државни надзор велика предузећа која загушују развој толиког броја људи. Неограничен индивидуализам је био добар док су свакоме стојале на расположењу прерије Запада. Данас су Сједињене Државе један „ограничен свет“, како би рекао Пол Валери: сада пионири морају да се баце на усавршавање самог друштвеног поретка. Што се тиче централне власти, већ је постало правило у Северној Америци да она бива све јача. Од кад је криза уништила финансије појединих држава, федерална влада их је у толикој мери задужила, да више никад не могу бити потпуно независне: Контрола над приватним предузећима, над радничким најамницама, над дужином радне недеље, па и над самим ценама и зарадама, разуме се, налази још увек на оштре критике, нарочито међу великим капиталистима. Али влада их помоћу валутне политике све држи у шкрипцу, док радничке организације — сада помогнуте од Председника — стално витлају пред

* Џеферсон је, пише Рузвелт у својој књизи *Regards on forward* (Погледи унапред), страховао од сваког притиска *власти* над индивидуама. Вилсон је нову опасност видео у *финансиском капиталу*: то је деспот 20 века. Није дакле више непријатељ слободе држава, него финансиска олигархија... После краха од 1929, магнати Волстрига изгубили су сваки углед и цео свет је у њима видео незнатичке и опасне шарлатане... Борити се за слободу данас значи борити се против њих... Американци сада имају нову лозинку: „нећемо више милионара!“ Georges Boris, *La revolution Roosevelt*, Париз, 1934.

њиховим престрављеним погледима аветињу револуције. Фабриканти су покушали да поцепају раднике стварајући своје радничке синдикате (company unions) на супрот синдикатима Америчке Федерације Рада. Председник Рузвелт није смео да забрани стварање синдиката, ма да су вођи независног синдикализма устали најенергичније против њих. Борба је, према томе, далеко од тога да буде завршена.*

III. *Да се одржи систем.* — Снага капитализма још увек је врло велика, иако је пристао — више у Америци, Италији и Немачкој, у мањој мери у другим државама, — да се потчини контроли државних власти. Осећајући се угроженим од „револуције која долази“, он врши „експерименте друштвене структуре“: тако покушава да нађе излаз из привредног хаоса и да канализује незадовољство радних маса. Сви ови напори, међутим, прожети су жељом да се сачува сама суштина капиталистичког поретка и да се продужи живот класи која га оличава и носи.

У свима облицима државне интервенције, — који су најчешће комбиновани у једној истој држави, — приватна предузећа остају у великој мери слободна и од њих још увек долази главни потицај у привредном животу. У свима, исто тако, вођство привреде налази се скоро потпуно у рукама капиталиста, под већом или мањом контролом владе. Са тим двама факторима — приватни капитал, држава — формално сарађују представници радника и стручњака. Ова сарадња не може се сматрати стварном и озбиљном све дотле док дотичне организације не буду обухватиле већи део радног света и док не буду уживале пуну слободу делања. У земљама где се данас у извесном степену практикује државни капитализам — нарочито у Италији и Немачкој — синдикати и задруге су потпуно потчињене владајућем режиму. Где су ове организације слободне, као у Француској и Енглеској, њихов утицај није већи, пошто влада отворено повлашћује удружене силе капитала. Чак и кад ограничи њихову слободну иницијативу, као у Сједињеним Државама и Аустралији, држава увек води рачуна о капиталистичком профиту, не помишља да експроприше, па ни да преузима уз откуп велике индустријске, банкарске и саобраћајне установе. Очигледно је, час корених рефорама још није дошао. Буржоазија увиђа

* У своме *Извештају за 16. Скупштину Међународног Бироа Рада* (1934), директор тога Бироа, г. Харолд Батлер, наводи ове варијанте државног или организованог капитализма, које практикују поједине капиталистичке државе, за разлику од СССР, који хоће да спроведе потпун преображај: 1) Или остају на самом социјалном законодавству; 2) Или под државном контролом организују индустрију и пољопривреду, — овде потпуно, онде делимично; 3) Или се помоћу планске привреде старају да буду саме себи довољне, свдећи на минимум спољну трговину, нарочито увоз; 4) Или, најзад, помоћу разних система кредита, монете или банкарске организације посредно управљају привредом.

да се даље не може са анархичним либерализмом, али би хтела да поправи своју привредну зграду, не мењајући у њој ништа битно и не испуштајући из руку ни један део власти. Интелигентнији од осталих управљача, синдикалист и револуционар Мусолини први је схватио да се буржоаско друштво може сачувати од распада само ако се стегне у корпорације и стави под стражу фашистичке војне и политичке организације.

Корпорације су, у првим вековима наше ере, продужиле живот римском царству на заходу: тако се око близу двеста година могло одупирати Хришћанству и најезди варварских племена. Данашња цивилизација је такође угрожена од једне нове доктрине — социализма, радничког и земљорадничког, и од варварских народа — Азијата и других колонијалаца. Она се брани истим средствима као римско царство: аграрном реформом и корпорацијама. Сељачке везује за земљу, градске привреднике разврстава у корпоративне пукове. Хипноза приватне својине треба да успава сељачке, — да не осете како им паразити трговине и бирократије исисавају све што „на своје“ стекну, и да их учини духовно солидарним са једним поретком који им је непријатељ. Корпоративна организација треба да повеже разне категорије грађанске класе и да их научи сталешкој и класној солидарности: тако удружени и потпомогнути државном влашћу одупреће се навали огорчених радних маса. Да би избегла фронталан сукоб, буржоазија увлачи у своје „народне покрете“ један део радничке и земљорадничке класе, а у своје корпорације један део задружне и синдикалне бирократије. На тај начин се обнавља исто тако, — овога пута у много већим размерама, — оглед са парламентаризмом и демократским странкама који је испунио последњих сто година. Значи ли то само да је парламентарна игра постала досадна и стерилна, па да треба политичке скупштине заменити професионалним и економским? Можда би се ова појава могла и друкчије објаснити. Кад су народне масе узеле шалу за истину, па се почеле користити демократијом и парламентом, шаљући сељачке и радничке већине, постављајући земљорадничке и социјалистичке владе, доносећи социјалне законе, правећи моћне странке и покрете уперене против данашњег поретка, кад су, речју, сељаци и радници хтели да буду од истине „људи и грађани“, — буржоазија се узнемирила и уплашила. Демократију и парламентаризам замишљала је она сасвим друкчије: као установе које ће пре свега њој користити. Кад се парламенат „демократизовао“, кад се од академије начинио вашар, буржоазија се приволела „ауторитативним режимима“ и диктатури.

После неколико година таквих експеримената, буржоазија покушава да устроји један нов поредак, у коме су главни органи корпорације. Радне класе гледају ове установе још увек с неповерењем. Али ако фашистички режими потрају дуже, ако корпорације остану у животу и добију неку стварну

улогу, поновиће се оно што је било са политичком демократијом. Сељаци и радници ће почети да улазе унутра, најпре делегирајући интелектуалце, затим све већи број људи од плуга и чекића, од пера и машине. Овога пута они ће доћи са несразмерно већим искуством, са израђеним програмима и плановима, са живим примерима из Русије и Бугарске (1920—1923) из Америке и Данске. Буржоазија ће се опет наћи у неприлици и покушаће можда опет да се одрече корпорација, као што се одрекла парламента. Али онда може бити доцкан, јер ће се сељачке и радничке трупе сувише приближити државном крмилу и свима командним ручицама. У војсци, у милицији, у корпорацијама, у привредним и политичким саветима, — свуда ће се наћи легитимни и увежбани представници радног народа. Онда више неће бити довољна једна парада, као што је био „поход на Рим“, нити каква грандиозна превара, као што су Хитлерови плебисцити; мораће се извршити социални преображај; пуну власт ће тражити за себе земљорадници, радници и стручни интелектуалци.

Многобројнија него она у Русији 1917, паметнија и способнија исто тако, буржоазија се у Европи и Америци прилично вешто снашла у критичном периоду, који је настао после рата. Уклонила се привремено са позорнице, пустила разне социјалистичке и полусоцијалистичке владе, узимала председнике владе и ministre међу вођама радничког покрета, помогла декласираним елементима интелигенције и ситне буржоазије да створе велике фашистичке странке, дала, најзад, овима формалну власт, не само у политици него и у привреди. При том је зацело жртвовала нешто од својих прерогатива владајуће класе, али је продужила себи живот. Сада се боји једног новог рата, јер би овај ставио сва питања на дневни ред, па вероватно и само основно начело данашњег поретка, приватну својину великих средстава за производњу. У томе настојању да сачува мир помаже је и сама Совјетска Унија, која такође може само да изгуби у једном ратном вихору. Ова слога једне социјалистичке и скоро свих капиталистичких држава обећава човечанству изврстан период мира. За то време ће се ипак наставити борба између капиталиста и радног народа на целом фронту. Рекли смо како ће се вероватно развијати ствари у земљама које су почеле практиковати фашизам: масе ће поступно улазити у фашистичке установе, извлачити за себе нешто користи, и нарочито се васпитавати и спремати за веће учешће у власти или за њено потпуно освајање. Где фашизам још није уведен, радничке и сељачке масе ће се борити да очувају главне демократске слободе и помоћу њих отимати једну по једну реформу. У обадва случаја, у свима државама дакле, радници и земљорадници не могу се задовољити ни једним ни другим поретком: ни демократијом ни фашизмом, ни либералним ни организованим капитализмом. У самој Русији, где

се спроводи државни социализам, радне масе не могу дуго издржати страховито брзи ритам који су наложиле изванредне потребе Совјетске Уније. Сем тога, сељаци ће тражити све веће учешће у вођењу привреде и у њеним резултатима; тражиће исто тако веће учешће у вођењу државе. Диктатура пролетаријата није формула која може задовољити сељаке, а сами радници ће се све више бунити против крутог централизма и против превелике бирократије.

После свих експеримената који су до сада извођени у свету са циљем да се организује капитализам и тако продужи век буржоаској класи, можемо рећи да још нигде није нађено политичко и привредно уређење које би одговарало потребама и жељама правог радног народа, нарочито земљорадника. Али се већ назире контуре једног друштвеног поретка у коме неће постојати трострука превласт капитала над радом, града над селом, индустрије над пољопривредом.

Драгољуб Јовановић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Мере безбедности из § 51 К. З.

Између прописа кривичног законика, који се на разне начине тумаче и примењују долази у обзир и пропис § 51 к. з., који говори о мери безбедности задржавањем осуђеника у казненом или сличном заводу по издржаној казни. Код примене тог прописа судови се разилазе у питању, треба ли у пресуди, којом се изриче задржавање, одредити и рок трајања тог задржавања. Ово је питање настало стога, што закон у § 51 не одређује минимум времена задржавања, већ само прописује, да се извесни осуђеници могу задржати по издржаној казни *и даље*, а затим одређује да то задржавање не сме трајати дуже од десет година. Остале установе тог §-а и то ст. 4 и 6, на којима ћу се касније задржати, по свом садржају такође доприносе постављању тог питања.

Једни дакле стоје на становишту, да суд при употреби прописа § 51 к. з. не треба у пресуди да одређује време трајања задржавања, док други тврде противно. У теорији прво становиште изричито заступа коментар Л. Урошевића. Изгледа да исто становиште заступа и коментар Др. М. Чубинског, који пресуду с одлуком о задржавању по § 51 к. з. назива релативно неодређеном пресудом. Пресуда је неодређена стога, што суд уопште не одређује време трајања задржавања, али је она неодређена само релативно, пошто закон доноси да то задржавање не сме трајати дуже од десет година. Према томе је пресуда неодређена само у погледу минимума времена задржавања.

Ово, прво, становиште има подлоге у самој тексту § 51 к. з.

Присталице противног тумачења у корист свог становишта истичу прописе Уредбе Министра Правде од 13 јануара 1930 број 3265 о извршивању мера безбедности, јер се тамо јасно наглашује дужност суда да при изрицању мере безбедности из § 51 к. з. има одредити и време за које се осуђеник треба задржати по издржаној казни. На ово последње становиште је скоро стало и једно оделење Касационог суда.

Присталице схватања, по којем суд има одредити време трајања задржавања имају за то своје схватање врло јак ослонац у садржају самог прописа § 51 к. з. На првом месту треба истакнути, да се ова мера безбедности има примењивати према оним злочинцима код којих се стекну такве законске претпоставке с обзиром на које се њихова даља *изолација на релативно неодређено време* после издржане казне показује као сасвим оправдана мера ради друштвене сигурности.

Тако закон за употребу ове мере безбедности прописује следеће услове:

1) да је злочинац већ претходно најмање три пута био осуђен за умишљено злочинство на робију;

2) да у року од пет година по издржању последње казне опет умишљено учини злочинство, и

3) да се по учињеним делима и по његовом животу да извести, да је опасан по јавну безбедност.

Постављањем услова под 1) законодавац ограничава примену мера безбедности из § 51 к. з, на оне злочинце који спадају у групу најтежих злочинаца. Закон захтева, да су они већ три пута били осуђени *за злочинство*, т.ј. за дела, за која се у закону предвиђају најстрожије казне и то: смртна казна, робија или заточење. Надаље закон прописује, да су они за та дела требали бити осуђени *на робију*. Овај, последњи пропис још ближе карактерише врсту злочинаца на које се има применити ова мера безбедности. Овамо дакле долазе само они, који су починили:

а) злочинство због којег је предвиђена смртна казна;

б) злочинство због којег је предвиђена казна вечите робије;

в) злочинство због којег је предвиђена казна времене робије и

г) злочинство због којег је предвиђена казна времене робије или заточења.

Дела под а) су најтежа кривична дела, која уопште познаје кривични законик те осуда на времену робију због таквих дела употребом § 71/1 к. з. износи најмање десет година. Исто тако су тешка дела под б) те осуда због таквих дела на времену робију употребом § 71/1 к. з. износи најмање седам година. Ако је неко због каквог дела под

в) осуђен на робију, то се опет мора примити, да је дотични тежак злочинац, јер се код њега није нашло таквих олакшавајућих околности с обзиром на које би суд могао употребом прописа § 71/4 к. з. ублажити њему казну на строги затвор. Најпосле, ако је неко осуђен на робију због дела под г), онда се дотични такође мора уврстити у број тешких злочинаца, јер код њега, поред напред поменутог у погледу дела под в) придлази нови моменат, који његову кривицу отежава — извршење дела из нечасних побуда или његов зао карактер, који моменат је на основу прописа § 74 к. з. био одлучан за избор строжије врсте казне — робије.

Према изложеном се може рећи, да је законодавац стављајући услов под 1), имао намеру, да се ова мера безбедности употреби само према онима, који су се на најтежи начин више пута огрешили о кривичне прописе.

Стављањем услова под 2) законодавац још јаче индиректно истиче антисоцијалност злочинца на којег се има применити мера безбедности. Злочинац је с једне стране већ три пута био осуђен због најтежих кривичних дела, а с друге стране три пута издржана казна робије није била у стању да поправи злочинца, јер он у релативно кратком времену по издржању последње казне опет долази у сукоб са кривичним законом и то у тешкој форми, пошто опет чини умишљено злочинство.

Иако би изгледало, да су овакви услови сасвим довољни да се прогласи антисоцијалност таквог злочинца, законодавац ипак иде и даље те условом под 3) директно истиче антисоцијалност злочинца као разлог за примену мере безбедности. Закон прописује, да се та мера може применити, ако се поред стицаја услова под 1) и 2) по учињеним делима и по животу злочинца да извести, да је он опасан по јавну безбедност.

Кад се узму у обзир овако озбиљни и тешки услови за примену мере безбедности из § 51 к. з., онда постаје сасвим јасно, да је иста предвиђена само за она лица, чији је слободан опстанак у друштву крајње опасан по друштво, а уједно постаје јасна и *ratio* те мере — створити за такве злочинце положај, у којем би њима било онемогућено даље антисоцијално понашање.

Дакле употребом ове мере не иде се за тим, да се осуђеник поправи. Стицање код оваквог осуђеника поменутих услова под 1) и 2) даје основа претпостављати, да је такав осуђеник непоправљив. Стога је и потребно да се такав осуђеник и после казне изолира из друштва, јер његов повратак у слободно друштво по издржаној казни прети опасношћу, да ће опет неко правно добро постати објектом његовог злочиначког рада. Ради тога је суду и дата власт, да таквог осуђеника одлуком о примени мере безбедности из § 51 к. з. изолира из друштва.

У моменту кад суд ову меру безбедности изриче он има пред собом само негативе чињенице у смислу опасности дотичног осуђеника по друштво те нема подлоге за просуђење питања о трајању те опасности, јер располаже само са податцима о животу и понашању осуђеника у прошлости, дочим о његовом душевном стању у будућности као најјачем покретачу његове воље, а по томе и његовог понашања, нема таквих података, то је *quaestio facti* будућности.

Суд дакле није у стању просудити, колико је времена у интересу друштва потребно, да се осуђеник по издржаној казни задржи у заводу. Зато, мислим, закон и не одређује ништа о времену за које се задржавање може изрећи. Суд само изриче, да се осуђеник по издржаној казни има *и даље* задржати, т.ј. за неодређено време. Ово време задржавања ипак није апсолутно неодређено ни у погледу најмањег нити највећег времена *фактичног задржавања*. С обзиром на ранији живот осуђеника, према којем је изречена мера задржавањем, закон прописом ст. 4 § 51 к. з. одређује да такав осуђеник може бити условно отпуштен тек кад протекну три године по издржаној казни. Према томе је у ст. 4 § 51 к. з. *implicite* садржана одредба, да фактично задржавање мора трајати најмање три године. С друге стране је законодавац у остварењу идеје обезбеђења друштва водио рачуна и о интересима осуђеника, па је у ст. 2 § 51 к. з. одредио, да задржавање не сме трајати дуже од десет година.

Дакле осуђеник према којем је изречена мера безбедности из § 51 к. з. стоји пред могућношћу бити фактички задржан најмање три, а највише десет година. Колико ће он коначно бити фактички задржан зависи у првом реду од њега самог. Задржавање се изриче ради тога, да се друштво обезбеди од његовог злочиначког рада. Покаже ли се у току три, четири и т. д. година задржавања, да дотични осуђеник није више опасан по јавну безбедност, дакле да је отпала пређашња претпоставка о непоправљивости осуђеника, тиме самим престаје и сврха даљег задржавања. За такве случајеве је законодавац дао у ст. 4 и 5 § 51 к. з. одговарајуће прописе, којима доводи у сагласност време трајања задржавања са његовом сврхом, јер одређује, да се осуђеник у таквим случајевима може условно отпустити.

Како видимо, питање отпуста задржаног осуђеника закон регулише на два начина: осуђеник се отпушта кад прође десет година, или пре тога рока, ако се покаже, да он више није опасан по јавну безбедност. Осуђеник дакле може бити отпуштен пре истека десет година задржавања само у том случају, ако се код њега догоди такав преокрет према којем се може очекивати, да он више неће доћи у сукоб са крив. зак. Кад ће код задржаног осуђеника такав преокрет наступити пресуђујући суд, наравно, не може да просуди, јер то питање зависи од многих чињеница у будућем животу осуђеника.

Како би се онда одлука суда с одређеним временом трајања задржавања испод десет година слагала са законом односно са сврхом установе § 51 к. з.? Разумљиво је да се не би слагала. Одреди, на пример, суд, како је то и било у једном конкретном случају, задржавање за време од четири године, па ће управа завода таквог осуђеника после четири године задржавања и отпустити иако ипак, можда, нема разлога држати, да он више није опасан по јавну безбедност. У таквом би случају мера безбедности била прекинута успркос околности што њезина сврха није престала те што постоји апстрактна законска могућност за даље задржавање. По свој прилици би такав осуђеник био отпушен са врло вероватном претпоставком, да ће он опет проузроковати друштву извесну штету иако би се то међутим могло, а у смислу закона и морало спречити.

Баш зато да се избегну такве ситуације те да се задржани осуђеник узмогне отпустити пре истека рока од десет година без опасности по јавну безбедност, закон је у ст. 5 § 51 к. з. и одредио, да се о могућности таквог отпуштања у првом реду мора створити уверење код управе завода, где је дотични осуђеник задржан, т. ј. код оних органа власти, који су, на темељу својих непосредних опажања у току дужег времена, једино меродавни донети суд о личности задржаног у смислу његове даље опасности по јавну безбедност.

Само онакав поступак са отпуштањем задржаних осуђеника пре истека рока од десет година, који се темељи једино на предлогу и убеђењу управе завода да дотични није више опасан по јавну безбедност сагласан је са сврхом мере безбедности и § 51 к. з. Свако друго отпуштање задржаног осуђеника пре истека рока од десет година на темељу само изричите одлуке суда о времену трајања задржавања, изречене једновремено са казном, не садржи у себи никаквих гаранција, да је иста донешена у складу са сврхом те мере безбедности.

Очигледно је дакле, да таква одлука суда не може издржати критику, у чији се темељ поставља *ratio* установе из § 51 к. з.

Таква одлука суда нема бољих изгледа на основаност ни онда кад се постављено питање претреса с обзиром на садржај прописа ст. 6 § 51 к. з. Тај наиме пропис гласи: „Ако се условни отпуст осуђенику не опозове за три године, он ће се сматрати као сасвим слободан.“

Како би ствар била што јаснија, да се вратимо на већ поменути пример из праксе, у којем је суд одредио задржавање за време од четири године. У овом ће случају задржани осуђеник с обзиром на изричиту одлуку суда о времену трајања задржавања постати сасвим слободан већ после четири године. Међутим из прописа става 4 и 6 § 51 к. з. несумњиво

произилази да се сваки задржани осуђеник може у најбољем случају сматрати сасвим слободним тек кад протекну шест година по издржаној казни — три године до условног отпуста (ст. 4 § 51 к. з.) и три године условног отпуста (ст. 6 § 51 к. з.).

Свака дакле одлука суда о задржавању, која гласи на мање од шест година у очитој је противречности са законом.

Оваква одлука суда са одређеним временом трајања задржавања не може се довести у склад са законом ни у том случају кад суд изрекне време задржавања дуже од шест година. Претпоставимо да је суд као време задржавања одредио седам година те да је задржани осуђеник био условно отпуштен већ после три године по издржаној казни. Ако се овај условни отпуст не опозове за три године, осуђеник ће се у смислу изричитог прописа ст. 6 § 51 к. з. сматрати сасвим слободним, т.ј. већ по истеку шест година по издржаној казни. А шта је онда са одлуком суда, која је одредила да ће осуђеник бити сасвим слободан тек кад протекну седам година по издржаној казни? Суд је у праву одредити рок задржавања све до десет година, па се одлука суда, којом се одређује задржавање за седам година мора и поштовати, а међутим закон одређује, да престанак сврхе, ради које је мера безбедности била одређена, ослобађа осуђеника од те мере и пре оног времена које је у одлуци суда одређено.

Опет дакле долазимо до закључка, да једино остварење сврхе мере безбедности из § 51 к. з., дакле индивидуалне прилике сваког конкретног случаја, имају најодлучнији значај за питање трајања те мере.

Кад рекапитулирамо све горње морамо коначно рећи, да свака одлука суда о задржавању у којој је прецизирано време задржавања није у складу са сврхом одређене мере безбедности, а осим тога у случајевима кад та одлука гласи за време краће од шест година, она је увек у противречности са изричитим прописима закона, а у случајевима, кад одлука гласи за време дуже од шест година, она у извесним случајевима такође може бити противречна са законом.

Једино дакле одлука која гласи на шест година задржавања може се увек довести у склад како са сврхом, тако и са одредбама § 51 к. з.

Доследно свему изложеноме о врсти осуђеника, у погледу којих се примењује мера безбедности из § 51 к. з., о сврси као и мере те о садржају појединих ставова § 51 к. з., закључак, да суд код одређивања мере безбедности нема одређивати и време трајања задржавања, показује се као једино исправан.

Међутим прописи Уредбе Министра Правде од 13 јануара 1930 број 3265 о извршивању мера безбедности на први поглед ометају могућност стварања таквог закључка.

Прописи §§ 25, 26 и 28 цитиране Уредбе изричито спомињу рок задржавања одређен у пресуди, којом се изриче мера безбедности из § 51 к. з.

Тако § 25 гласи: „Лице које се налази на издржавању мера безбедности у којем заводу (§ 4) *не може се задржати у заводу дуже но што је суд наредио*. Управа завода строго ће водити рачуна о дану свршетка изречене мере безбедности“.

Прописи §§ 26 и 28 још су јаснији.

У § 26 читамо: „Лице које се налази на издржавању мере безбедности у заводу за рад, отпустиће се из завода без нарочите наредбе суда *истеком рока који је у пресуди одређен*“.

Најзад у § 28 стоји: „Ако би се лица, која се налазе на издржавању мера безбедности у заводу за задржавиње, по издржаној новој казни и у заводу за рад, *пре истека пресудом одређеног рока* имала условно пустити на слободу, ...“

Упоређење ових прописа са свим горе изложеним о смислу § 51 к. з. ствара једну немогућу ситуацију. Одређење рока задржавања од стране суда не одговара сврси те мере безбедности па чак, шта више, у извесним случајевима (кад је рок мањи од шест година) увек је у противречности са јасним одредбама § 51 к. з. С друге стране из Уредбе несумњиво произлази, да суд такав рок треба да одреди.

Услед оваквих противречних прописа судова, а и казнени заводи, се налазе у врло незгодном положају.

У једном конкретном случају је суд изрекао меру безбедности из § 51 к. з., али, имајући, ваљда, у виду садржај прописа § 51 к. з. време трајања задржавања у пресуди није одредио. Казнени завод, који је по правноснажности пресуде примио дотичног осуђеника на издржавање казне одмах је уочио, да у пресуди није одређен рок, за који се осуђеник има задржати по издржаној казни, те је, с обзиром на цитиране прописе Уредбе, затражио од надлежних, да се пресуда у том правцу допуни. Услед тог тражења је дошло до захтева за заштиту закона у којем је позивом на прописе поменуте Уредбе истакнута дужност суда, да у пресуди одреди и рок трајања мере безбедности из § 51 к. з.

Оделење Касационог суда, којем је тај захтев био упућен, уважило је захтев те својом пресудом декларирало повреду закона у пропису § 51 к. з. у вези §§ 25, 26, 28 цитиране Уредбе, а уједно је по § 357/III к. п. преиначило првостепену пресуду у оном делу, у којем је садржана одлука суда о мери безбедности и то у толико, што је одредило, да се оптужени по издржању досуђене казне има и даље задржати у нарочитим заводима или одељењима казних завода и то за време од четири године.

Разлози ове Касационе пресуде су следећи:

„Захтев за заштиту закона је основан.

Према пропису § 51 к. з. суд у извесним случајевима може изрећи меру безбедности задржањем у казненом заводу по издржаној казни. Одлуку о овом задржавању изриче суд истом пресудом којом изриче и казну због почињеног кривичног дела. Иако закон при том не прописује

изричито да се у таквој одлуци има одредити и време трајања задржавања, ипак је несумњиво, да то спада у дужност суда, који изриче меру безбедности задржавањем.

Пропис § 60 к. з., којим се закључује глава четврта кривичног законика, посвећена мерама безбедности, одређује, да ће ближе прописе о извршењу мера безбедности прописати Министар Правде Уредбом. С обзиром на тај пропис кривичног законика, а на основу овлашћења датог у чл. 25 Закона од 16 фебруара 1929 којим се стављају на снагу и уводе у живот кривични законик, Законик о судском кривичном поступку и Закон о извршавању казни лишења слободе те на основу § 426 к. п. Министар Правде је донео Уредбу о извршавању мера безбедности од 13 јануара 1930, број 3265. На тај начин је цитираном Уредбом допуњен Кривични законик у погледу одредаба о мерама безбедности. У овој пак Уредби и то у прописима §§ 25, 26 и 28 јасно је наглашена дужност суда, да при изрицању мере безбедности из § 51 к. з. одреди време за које се осуђеник има задржати у заводу по издржаној казни. Пошто је дакле овим прописима разјашњена дужност суда при употреби § 51 к. з. то се суд у таквим случајевима мора придржавати дотичних прописа те у својој одлуци о примени мере безбедности из § 51 к. з. мора уједно одредити и рок њезиног трајања.

Пошто је првостепени суд у конкретном случају пропустио, да такав рок одреди, то је тиме повредио закон у истакнутом правцу, па је с тога захтеву за заштиту закона требало удовољити те у диспозитиву ове пресуде установити почињену повреду.

Осим тога је у овом случају требало на основу § 357/III к. п. првостепену пресуду и преиначити. Како је првостепени суд одредио само, да се осуђени има и даље задржати у заводу по издржаној казни, а није при том одредио и време трајања те мере безбедности, то би се у недостатку одређеног рока осуђени могао задржати у заводу све до свршетка рока до којег је задржавање по пропису § 51/2 к. з. уопште допуштено, т.ј. кроз десет година.

Пошто је према томе ова повреда закона почињена на штету осуђеног, то је првостепену пресуду у том правцу требало преиначити те одредити рок задржавања као у диспозитиву, који рок овај суд сматра довољним за постигнуће сврхе предвиђене у § 51 к. з.⁴

Из ових разлога видимо, да је дотично одељење Касационог суда у овом случају стало на становиште, да је прописима Уредбе Министра Правде од 13 јануара 1930 број 3265 *допуњен* Кривични законик у погледу одредаба о мерама безбедности те да је *допуњен* и пропис § 51 к. з. у том смислу, да се при изрицању мере безбедности из § 51 к. з. има одредити и време трајања те мере.

С обзиром на све што сам већ горе истакао о смислу § 51 к. з. овом становишту треба приметити да оно *не карактерише у појединој мери прописе поменуће Уредбе.*

Тачно је, да су том Уредбом допуњени прописи кривичног законика у погледу одредаба о мерама безбедности, али, мислим, да је исто тако тачно и то, да се *шом Уредбом ни прописи и мењају*, јер, како смо видели, садржај прописа § 51 к. з. је у противречности са одредбама чл. 25, 26 и 28 Уредбе.

Стога настаје питање, да ли је та измена прописа § 51 к. з. основана, т.ј. да ли је редактор Уредбе остао у границама оног овлашћења, које је дато Министру Правде за односне Уредбе.

По мојем мишљењу је то овлашћење у овом случају прекорачено.

Како смо већ из разлога цитиране пресуде видели Уредба Министра Правде од 13 јануара 1930 је донешена на основу читавог низа законских прописа.

Размотримо ближе ове прописе:

Чл. 25 Закона од 16 фебруара 1929 којим се стављају на снагу и уводе у живот Кривични законик, Законик о судском кривичном поступку и Закон о извршавању казни лишења слободе гласи:

„Министар Правде се овлашћује, да пропише све уредбе и правилнике, потребне за извршење Кривичног законика, Закона о судском кривичном поступку и Закона о извршавању казни лишења слободе.“

Пропис § 426 к. п. гласи.

„Правноснажном пресудом или решењем изречене мере безбедности извршују се према прописима Уредбе, коју ће издати Министар Правде.“

Најзад § 60 к. з. гласи:

„Битне прописе о извршењу мера безбедности прописаће Уредбом Министар Правде.“

На основу садржаја ових прописа мора се створити закључак, да је у њима дато овлашћење, да се пропише само начин извршења мера безбедности и то, наравно, не улазећи при том у питање поступка суда код одређивања тих мера, јер то питање спада у домен Законика о судском кривичном поступку, које је и регулисано у ст. 2 § 281 к. п. У том је пропису одређено, да суд ако нађе, да постоје претпоставке за мере безбедности, изрећиће и ове (поред осталог што је предвиђено у ст. 1 § 281 к. п.).

Питања пак, какву ће врсту мере безбедности и за колико времена (где је то потребно) суд у конкретном случају изрећи, као питања материјалне природе, спадају у домен Кривичног законика, где су у том погледу и дана суду сходна овлашћења и постављене границе.

Према томе очигледно, редактор Уредбе Министра Правде од 13 јануара 1930 није имао потребе, а нити овлашћења да улази у питања, која су већ регулисана у поменутих законима те уколико је у чл. 25, 26 и 28 Уредбе нагласио дужност суда, да у пресуди одреди рок за који се осуђеник у смислу § 51 к. з. има задржати, прекорачио је овлашћење, па је стога и запао у противречност са Кривичним закоником.

Из ових разлога мислим, да се може примити, да пропис § 51 к. з. заправо није измењен у истакнутом смислу, јер Уредба од 13 јануара 1930 није за то овлашћена, па да стога судови не повређују закон кад у пресудама којима одређују меру безбедности из 51 к. з. не одређују и рок трајања те мере.

Пошто пак ми имамо чињеницу, да је у поменутој Уредби наглашена дужност суда, да у пресуди одреди тај рок, то мислим, да би сходно било да се по овом питању

чује и које ауторитативније мишљење, јер ако је моје мишљење тачно, онда би свакако требало скренути на то пажњу надлежнима, како би се из позитивних прописа уклонила једна противречност, која ствара неоправдане тешкоће при практичној примени тих прописа.

Владимир Тимошкин

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Надлежност и поступак Савета Друштва народа по члану 11 Пакта

I. Од свију чланова пакта Друштва народа, члан 11, и по својој првој и по својој другој алинеји, до сада је најчешће био примењиван. Са разлогом се отуда тврди да чл. 11 спада у најважније чланове Пакта у погледу политичке активности Друштва народа. Државе су заиста, нарочито првих година после рата, у великом броју случајева апеловале на Савет позивајући се на чл. 11 Пакта. По који пут, позивање на чл. 11 везивало се и за чланове 10 и 15 Пакта, или би започета процедура по чл. 11 била настављена по процедури у смислу чл. 15.

Државе, иначе, ничим нису везане у погледу правне и политичке природе спорова које су износиле, или које могу износити, пред Савет са позивом на чл. 11 Пакта. Отуда су изнашана различита питања и спорови. Утврђеног критеријума није било и не може бити, јер изрази: „Свака околност која је такве природе да може да поремети међународне односе, да помути мир или добар споразум између народа“ на коју, по другој алинеји чл. 11 Пакта сваки члан Друштва народа може пријатељски да скрене пажњу Савету или Скупштини, — претстављају веома широк и неограничен појам. Многи критичари и интерпретатори Пакта у тако неодређеном и неограниченом праву сваке државе — чланице Друштва народа, односно правима и дужностима Савета да по истим решава, налазе једну од доста незгодних страна женевске установе Друштва народа. Чл. 11 Пакта, по неодређеној редакцији нарочито своје друге алинеје, допушта низ могућности да се доведе у везу са другим члановима Пакта, којима може увек служити као допуна или прва фаза, што нарочито треба имати у виду с обзиром на чл. 19 Пакта.

Савет Друштва народа (или Скупштина) по Пакту и досадашњој јуриспруденцији, *има право и дужност* да решава по свакој преставци коју му ма који члан Друштва народа упуту на основу било прве или друге алинеје чл. 11. Било је случајева, код извесних спорова, на пример у спору Аландских острва, као и у спору око утврђивања гра-

нице у Горњој Шлеској, да се Савету није признавала *надлежност* да по истима решава. Комитети правника, међутим, увек су давали мишљење да је Савет не само *надлежан* него и *дужан* да решава по сваком случају, који се пред њега изнесе с позивом на чл. 11.

У погледу *одлука или мера*, које ће Савет донети по таквим споровима, исто тако као и у погледу *поштиника* по којима ће те своје одлуке доносити не постоји, међутим, никаква позитивна одредба, нити се из досадашње јуриспруденције Савета може извући какво сигурно правило. С правом се указује на чињеницу да је чл. 11 Пакта, у том погледу, веома непрецизан. Улога Савета у решавању политичких питања много је прецизнија код чланова 12 и 15 Пакта. Једино је у тачци 5 чл. 4 Пакта предвиђено то да ће свака држава, чланица Друштва народа, која није претстављена у Савету, бити позвана да пошаље свог претставника да присуствује седници Савета на којој би се расправљало извесно питање, које ту државу нарочито интересује. Према томе, као што је нагласио и чувени француски правник Пол Фошил, Скупштина и Савет *поштинско су слободни* (*auront une entière liberté*), и апсолутно независни у погледу доношења одлука, којима ће решити или упутити на решавање једно питање покренуто било по првој или по другој алинеји чл. 11 Пакта.¹⁾ То је утврђено и досадашњом јуриспруденцијом Савета. Тако је у спору, покренутом по другој алинеји чл. 11 Пакта око утврђивања границе у Горњој Шлеској, 1921 године, тадашњи претседник Савета (барон Иши) био упутио једно писмо претседнику Врховног Савета (Бријану) у коме је било речено: „Да Савет има пуну слободу да *ишине* *шретира* на начин који он *сматра* најефикаснијим и у *поштинско* *независности*.²⁾ Отуда су, по свима досадашњим случајевима који су расправљани по другој алинеји чл. 11 Пакта, одлуке Савета биле различите или могу бити различите; Савет је прибегавао, или се може послужити дипломатским, правним или чисто политичким средствима, наименовањем међународних комисија, изношењем спора пред међународни суд и т. д. С друге стране, како је чл. 11 Пакта у погледу поступка, као што је горе речено, веома непрецизан, јер он управо ништа о процедури не говори, Савет је скоро за сваки конкретан случај, у духу општих одредаба Пакта, утврђивао посебан поступак (*le plan de travail*). Само се две ствари, у т. зв. претходном поступку, могу сматрати као утврђене, а то су:

¹⁾ Види то тврђење код француског правника Paul Fauchille-a, у *Traité de Droit international public*, tome I, 3-ème partie, стр. 668.

²⁾ Цитирано у књизи Léon-a Bourgeois-a: „L'oeuvre de la Société des Nations“ (1920–1923), Paris, Payot, 1923, стр. 248 „Le Conseil a toute liberté pour la traiter de la manière qu'il considérera la plus efficace et à la régler en pleine indépendance“.

1) за свако питање наименује се известилац и оно се управо и износи пред Савет саслушањем странака и читањем извештаја известιοца, и 2) странке у спору позивају се да узму учешће на седницама Савета на којима се спор решава, чак ако једна страна у спору и није члан Друштва народа (случај са Литванијом у спору са Пољском због Вилне). Треће утврђено правило било би у томе, да по чл. 11 Пакта спор може изнети пред Савет и трећа држава, чланица Друштва народа, која није странка у спору, па чак и извесне међународне политичке установе, које нису државе, као што је то био случај са Врховним Саветом у спору граница Горње Шлеске.

Четврто значајно правило, најзад претставља *начело једногласности* које се примењује од стране Савета, сходно првој алинеји члана 5 Пакта, за доношење одлука по свима споровима покренутим пред њим по члану 11 Пакта. Из досадашњег поступка пред Саветом произлази и то, да се претставници странака у спору сматрају као нека врста чланова Савета односно приликом решавања спора, да и они пуноправно учествују у гласању у Савету, и ако одредбе Пакта и унутрашњег пословника Савета нису, у том погледу, потпуно јасне (видети тачку 5 члана 4 и тачку 6 члана 15 Пакта, као и тачке 2 и 3 члана 9 унутрашњег Пословника Савета). Гласови претставника странака у спору, према томе, пуноважни су и рачунају за добијање или не добијање једногласности у доношењу одлуке, за разлику од гласања у Савету по тачки 6 члана 15 Пакта, када се гласови претставника странака у спору, покренуто по том члану, не рачунају и не узимају у обзир за принцип једногласности у одлукама Савета. Са гледишта правног, политичког и практичног ово је од врло великог значаја; ту и лежи разлог што су неке државе поступак по једном спору, који су покренуле по чл. 11, наставиле по чл. 15 Пакта.

Интерпретатори Пакта, при свем том, скрећу пажњу на велику разлику у *погледу надлежности и процедуре Савета* по првој и другој алинеји чл. 11 Пакта. Тако је у једном предавању на Академији за међународно право у Хагу познати бечки професор права Јозеф Кунц нагласио: „Да друга алинеја чл. 11 Пакта даје само једно *пријатељско* *право* државама, чланицама Друштва народа да „скрену пажњу“ Савету на извесне околности и да Скупштина и Савет овде могу имати само *улогу посредника*.“⁸⁾

⁸⁾ В. „L'article XI du Pacte de la Société des Nations“ par Joseph L. Kunz, у Recueil des Cours de l'Académie de Droit international, tome 39 (1932:I), стр. 697; в. такође и предавања на Академији за међународно право у Хагу А. Mandelstam-a: „La conciliation internationale d'après le Pacte et la jurisprudence du Conseil de la Société des Nations“, у Recueil des Cours de l'Académie de Droit international de la Haye, tome 14 (1926:IV), стр. 371 и даље. В. тако исто предавање на Хашкој Академији професора.

II. По чл. 11 Пакта Друштва народа, Савет Друштва народа, расправљао је до сада следеће међународне спорове:

А) По првој алинеји чл. 11 или по чл. 11 без позивања на алинеју.

1) Спор бомбардорања Енселиа, у 1920 години; 2) Спор између Персије и Русије због упада руских трупа; 3) Сукоб између Литваније и Пољске због Вилне, 1920 године; 4) Гранични спор између Албаније и Југославије, 1921 године; 5) Спор око Мемела, 1923 године; 6) Спор због измене грчко-бугарског становништва у 1925 години; 7) Грчко-бугарски сукоб од 19 октобра 1925 (по чл. 10 и 11 Пакта); 8) Грчко-турски гранични спор око Марице, 1927 године; 9) Спор између Пољске и Литваније, 1927; грчко-албански спор због албанских мањина у Грчкој, 1928; и јапанско-кинески сукоб 1931.

Немачка је, у 1920 години, због француске окупације извесних немачких крајевз, и у 1921 години због санкција за неизвршење Версајског уговора о миру, чинила апел на Друштво народа, и ма да није била његов члан, с позивом на чл. 11 Пакта.

Б) По другој алинеји чл. 11.

1) Спор између Шведске и Финландије око разграничавања Аландских острва (1920 год.); 2) Спор око утврђивања границе Горње Шлеске (1921 год.); 3) Спор око источне Карелије (1922 год.); 4) Спор између Бугарске и суседних држава: Грчке, Румуније и Југославије због упада комитских чета (1922 год.); 5) Спор оптаната између Мађарске и Румуније (1923 год.); 6) Спор између Пољске и Чехословачке око Јаворине (1925 г.); 7) Спор око разграничења између Турске и Ирака (питање Мосула) 1923 г.; 8) Спор између Турске и Грчке због протеривања патријарха из Цариграда (1925 год.); 9) Други спор оптаната између Мађарске и Румуније (1927 год.).

В) Спорови у којима се странке нису изрично позивале на чл. 11 Пакта, али је поштуиак у њиховом решавању био ишти.

1) Конфликт између Панама и Костарике (1921 године); 2) Спор око ликвидације приватних добара аустријских држављана у Југославији (1921 год.); 3) Спор око мађарске и аустријске границе (1922 год.); 4) Спор између Албаније и Југославије око манастира св. Наума (1924 год.); 5) Спор Саламис (1928 год.); 6) Светоготхардска афера (1928 год.); 7) Конфликт између Боливије и Парагваја⁴.)

Примера ради навешћемо како је Савет Друштва народа поступио и решио неколико међународних спорова, који су били покренути пред њим по другој алинеји члана 11 Пакта.

Спор између Шведске и Финландије око разграничења и припадности Аландских острва изнела је пред Савет влада Велике Британије 19 јуна 1920 године. То је био први случај да је влада једне треће државе, која није странка у спору, изнела пред Савет једно питање по другој алинеји члана 11 Пакта. Осим тога ово је било први пут да се спор води између једне државе, која је члан Друштва народа (Шведске) и државе (Финландије), која тада није била члан Друштва народа, али је њен претставник ипак био позван да присуствује седницама Савета, када се питање претресало.

Пошто је, решавајући овај спор, Савет претходно умоллио обе странке „да никаквим мерама не заоштравају постојеће стање,“ Савет је на својој деветој сесии, одржаној од 16 до 20 септембра 1920 године, наименовао један Комитет од четири извештоца („arbitrators“) да му у што скорјем року поднесе извештај са свима чињеницама на основу којих би Савет могао донети одлуке које ће, коначним или привременим решењем питања, утврдити повољне услове за одржање мира у том делу света, водећи рачуна о легитимним интересима обе странке у спору.“ — Комитет извештаоца

H. Rauchberg-a: „Les obligations juridiques des Membres de la Société des Nations pour le maintien de la paix“ у колекцији збирке предавања Хашке Академије, tome 37 (1931: III) од стр. 96 до 99 где се говори о обавезама по чл. 11 Пакта.

⁴) V. Kunz, op. c. стр. 684-686; A. Mandelstam, op. c. стр. 371 и даље

проучио је затим питање на лицу места у Финландији, у Шведској и на самим Аландским острвима, и поднео затим извештај Савету. На основу тога извештаја Савет је донео одлуку да Аландска острва припадну Финландији. Острва су неутрализована, а Финландија је узела на себе обавезу да загарантује аутономију острва.

Спор између Немачке и Пољске око утврђивања граница у горњој Шлеској изнео је пред Савет по другој алинеји члана 11 Пакта, 12 августа 1921 године, Врховни Савет главних савезничких држава. Како је за решење овога спора Врховни Савет тражио хитност, Савет се састао у изванредну сесију у Женеви 29 августа 1921 године. Његовим седницама, када је спор решавао, нису присуствовали претставници Немачке и Пољске, јер се сматрало да оне правно пред Саветом нису странке у спору, пошто је спор пред њега изнео Врховни Савет. Једном специјалном Комитету четирице и Генералном секретару Друштва народа Савет је ставио у дужност да спор проуче. Овај Комитет наименовао је опет специјалне експерте за проучавање економских питања горње Шлеске. — На основу извештаја овог Комитета Савет је доставио тражене препоруке Врховном Савету, којим су Немачка и Пољска упућене да закључењем специјалних конвенција нађу решење у спору.

По спору између Совјетске Русије и Финландије око источне Карелије, који је покренула пред Саветом Финландија 26 новембра 1921 године, Савет је својом резолуцијом од 14 јануара 1922 године упутио питање Сталном суду за међународну правду у Хагу за саветодавно мишљење, пошто се у ствари по овом спору више радило о правилном тумачењу Дорпатског уговора од 14 октобра 1920 године, којим је између двеју земаља васпостављен мир.

По спору који је покренула бугарска влада својом жалбом Савету од 17 јуна 1925 године због заједничке колективне претставке суседних држава (Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Румуније и Грчке) због сталних упада бандита у пограничне крајеве тих држава, Савет је на крају упутио странке у спору на директне преговоре, молећи их да га извести о резултатима.

По спору између Чехословачке и Пољске због граница Јаворине, који је пред Савет 25 јануара 1923 године изнела Конференција Амбасадора, Савет је затражио саветодавно мишљење Сталног суда за међународну правду, које је усвојио својом резолуцијом од 17 децембра 1923 године.

Као што се из изложених случајева види, Савет је по споровима покренутим пред њим по члану 11 Пакта, без икаквог утврђеног поступка, прихватио разна средства за доношење своје одлуке, водећи рачуна о природи спора.

Поводом марсељског атентата и због одговорности мађарских власти у терористичкој акцији упереној противу Југославије, влада наше Краљевине поднела је, 22 новембра 1934 г., претставку Савету Друштва народа позивајући се на другу алинеју члана 11 Пакта, а 28 новембра поднела је Савету и свој опширан меморандум са свим доказним материјалом, који је Друштво народа објавило у целини.⁶⁾ Савет је овај спор решио 10-ог децембра о. г. једногласно усвојеном Резолуцијом којом се осуђује марсељски атентат, и тражи да сви кривци буду кажњени; Резолуцијом се даље утврђује

⁶⁾ В. Société des Nations, N° Officiel: С. 518. М. 234. VII. — Requête du Gouvernement Yougoslave en vertu de l'article 11, paragraphe 2, du Pacte. Communication du Gouvernement yougoslave. — Série de publications de la Société des Nations, VII, Questions politiques, 1934, VII, 14, Genève, le 30 novembre 1934. В. такође докуменат Друштва народа С. 506. М. 225 1934 VII од 22 нов. 1934 г.

одговорност извесних мађарских власти у вези са припремом марсељског атентата и позива мађарска влада да, свесна својих међународних одговорности, без одлагања предузме сходне санкције у погледу оних мађарских власти, чија кривица буде утврђена; Савет позива мађарску владу да му саопшти мере, које буде предузела у овом циљу; Савет је најзад овом Резолуцијом решио — сматрајући да прописи међународног права о сузбијању терористичке активности данас немају довољно прецизности да би могли гарантовати, на ефикасан начин, међународну сарадњу у том погледу — да образује одбор стручњака од 10 чланова, који ће имати задатак да проуче ово питање у циљу израде пројекта једне међународне конвенције за сузбијање дела и злочина који се врше у циљу политичког тероризма.

Д-р Стеван Ђирковић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Тумачење чл. 1 Закона о добровољцима

Министарство војске и морнарице решењем Ђ. Д. Бр. 18649/31 признало је молиоца В. С. за добровољца *неборца*. На тражење В. С. Министарство му је издало образложено решење Ђ. Д. Бр. 24540/33 којим је мотивисало своју претходну одлуку, наводећи углавном ово. Закон о добровољцима од 1928 године није ни једним својим прописом дефинисао појам борца и појам неборца, из чега излази да се ово питање има расправити увек с обзиром на чл. 3 Закона који говори о помоћи. У том члану предвиђа се да добровољци *борци* добијају пет хектара земље за обраду, а добровољци *неборци* три. Из појма самога израза као и из величине награде Министарство закључује да се као борци могу сматрати они који су узимали учешћа у борби (на бојишту), „који су де факто били борци.“ Молилац се ставио на расположење војним властима које су га распоредиле на неборачку дужност, па како он није изјавио да жели де буде на борачкој дужности и како на овој није био, то му се не признаје борачко својство.

По изјављеној тужби Државни савет пресудом Бр. 24950/34 поништио је Министарско решење и овако образложи своје гледиште:

За решење овде спорног питања, да ли има тужилац право да буде признат за добровољца-борца или пак само за добровољца неборца, може бити меродаван само закон о добровољцима. Овај закон садржи у чл. 1 две врсте добровољаца: У првом ставу означаје као добровољца онога, који је у току ратова својевољно ступио у српску или црногорску војску закључно до 5 новембра 1918 год. и остао на војној дужности до демобилизације или је од војне дужности раније био ослобођен било као неспособан, било због државних потреба.

Према другом ставу добровољац је и онај који је до рата 1912 г. или у ратовима од 1912 до 5 новембра 1918 год. својевољно, активним учешћем скопчаним са жртвовањем, помогао остварењу народног ослобођења и уједињења.

И чл. 2 говори о добровољцима по 1 и по другом ставу чл. 1.

Најзад чл. 3 одређује, да сваки добровољац који је као такав у смислу чл. 1 овога закона признат (дакле добровољац како по 1 тако и по другом ставу чл. 1) добија у знак државног и народног признања бесплатно земљу за насељење и то, ако је био *борац* 5, а ако је био *неборац* 3 хектара обрадиве земље.

Како закон о добровољцима не садржи ни једне друге одредбе која би одређивала појам добровољца-борца и добровољца неборца, то се намеће по вербалној и логичкој интерпретацији решење, да је појам добровољца борца истоветан са појмом добровољца по првом ставу чл. 1, а добровољца неборца са добровољцем по другом ставу чл. 1. Правилност овога је још очигледнија, ако се уочи, да имају по чл. 3 обе врсте добровољаца из чл. 1 право на земљу, па би, ако би појам добровољаца из става 1 обухватао добровољца борца и добровољца неборца као што то Министарство узима, у закону недостајало норме о томе, шта имају добити добровољци из другог става чл. 1. Таква недостатност закона се не може претпоставити, а интерпретација која доводи до таквог закључка, не може бити правилна.

Да је законодавац хтео изразима борац односно неборац у чл. 3 дати оно значење што му га даје Министарство, учинио би сигурно то на јаснији начин и то у чл. 1, где је право место за диференцирање добровољаца у борце и неборце, а не тек у чл. 3, где је тежина положена на другу околност, а не употребом чисто неопређених израза.

Нама се чини да ови разлози Државног савета нису основани. Заиста, чл. 1 Закона о добровољцима требало би да је тај члан, у коме је извршено и диференцирање на борце и неборце, али он то ипак није, нити је закон уопште извршио ово диференцирање. Једини пропис у коме закон говори о борцима и неборцима јесте чл. 3. Али у том члану речено је само то, да ће борци добити пет хектара земље, а неборци три. Ко ће се сматрати борцем а ко неборцем закон не каже. Питање је сада којим путем треба поћи да би се објаснило ово ћутање закона и утврдити његове интенције? Напред смо изнели гледиште Државног савета, који ту даје једно, као што сам каже, вербално-логично тумачење. Међутим, познато је да је тумачење ове врсте у стању да задовољи само захтеве једне формалистичке логике. Што се тиче других захтева, — као што је проналажење стварног смисла, могућност примене таквог тумачења на стварне прилике и складност са њима, затим и потреба да се задовољи правичност, — наведено тумачење Државног савета ове захтеве не задовољава.

Државни савет истиче, али својим тумачењем потпуно игнорише разликовање између војних и невојних добровољаца по члану 1 Закона. Међутим јасно је да се у овом разликовању на добровољце по 1 ставу, наиме за које се тражи да су *стубили у редове војске*, и добровољаца по 2 ставу, за које се тражи да су, не учествујући у војним редовима, помагали остварење „народног Ослобођења и Уједињења“, налази прва разлика која указује и на пут правилног решења овог питања. Јер ако су добровољци по 2 ставу они који нису ступили у редове војске, како је могућно војне добровољце неборце стављати у ову групу кад они као војни добровољци морају бити обухваћени 1 ставом? Најзад шта ће бити са оним добровољцима из 2 става који су се до те мере жртвовали да су, рецимо, радећи активно ван војске, помагали народно ослобођење и чак изгубили своје животе? Хоће ли такви добровољци бити признати као борци по 1 ставу, — али они

нису ступали у војне редове? — или ће бити признати као неборци по 2 ставу? — што би било очигледна неправда.

Против гледишта Државног савета говоре и војни прописи, који чине разлику на борце и неборце, и по којима је јасно да у војним редовима има бораца и небораца. Како према тим одредбама изгледа тумачење Државног савета, које свима војним добровољцима приписује квалитет борца (јер тако на крају излази из тумачења Државног савета ако се оно логично доследно изведе)? Како је могао законодавац хтети да војним добровољцима призна квалитет борца и онда кад су они радили у позадини, не узимајући никаква учешћа у борби на бојишту? Такво изједначење правих бораца са неборцима у војсци законодавац није могао желети. Ако би се с друге стране ови војни неборци ставили у групу добровољаца из 2 става, то онда не би била правилна примена закона. Добровољци из 2 става јесу они који су се жртвовали ван редова војске.

Из свега излази да тумачење Државног савета вербално није правилно, јер игнорише јасно разликовање на војне и невојне добровољце, постављено у ставовима 1 и 2 члана 1.

Наши разлози потврђују, напротив, да је 1 став обухватио и борце и неборце, али војне, а други став невојне борце и неборце. А кад је то тако, онда је јасно да ово гледиште не даје могућности да се изађе на закључак о „недостатности закона“ како сматра Државни савет, пошто је и у 2 ставу чл. 1 реч о истим добровољцима, борцима и неборцима, као и у 1 ставу, само док 1 став обухвата једну категорију добровољаца, наиме војне, дотле 2 став говори о добровољцима ван војске, који исто тако могу бити и неборци и борци (као што су четници из устанка под непријатељском окупацијом итд.). Зато је најправилније узети да је закон, остављајући непречишћено питање, ко се има сматрати борцем а ко неборцем, желео да се се то питање реши с обзиром на фактичке прилике и на стварно учешће појединаца у борбама, или жртвовање до те мере да појединцу може признати борачко својство. Код решења пак сваког појединог случаја, као фактичког питања морамо се руководити како жељом да се награде они који су радили за општу ствар, тако и обзирима да та награда буде у размери са величином поднете жртве.

Д-р М. Владисављевић

СУДСКА ХРОНИКА

Један интересантан сукоб надлежности (§ 6 ал. 3 у вези §§ 94 и 92 ГПП).

Код Окружног суда за град Београд између А. С., као тужиље и Ј. К. као туженог тече парница за дуг од Динара 600.000.— У ову парницу умешао се Н. Ђ. противу оба парничара, али је његову тужбу грађанско веће пред којим се је расправљала главна парница — спровело судији појединцу на основу треће алинеје § 6 ГПП.

Судија појединац огласио се ненадлежним, наводећи, да по § 6 ГПП он може бити надлежан за тужбу о главном мешању без обзира на вредност, само у случају кад се главна парница води код њега, што све овде није случај, јер по главној парници расправља веће.

Грађанско веће Окружног суда такође се огласило ненадлежним, наводећи да је главно мешање у ствари потпуно самосталан спор. У одлуци већа каже се: закон је без изузетка све парнице о главном мешању ставио у надлежност судије појединца, а већу је оставио само право, да такве парнице споји и истовремено пресуди ако постоје услови за спајање из § 251 ГПП.

Овај сукоб по питању надлежности, могао је по § 42 ГПП да расправи једино онај суд, који је онима „по степену непосредно заједнички виши суд.“ Тако је Београдски апелациони суд под Пбр. 3853/44 дао за право грађанском већу Окружног суда, налазећи „да је за извиђање и суђење по овом спору главног већања, надлежан судија појединац Окружног суда.“ Цело образложење састоји се у следећем: „Овакву своју одлуку суд је донео зато, што су по § 6 ГПП, сви спорови по главним интервенцијама, без обзира на вредност дати у надлежност судије појединца.“

Као што је Апелациони суд одлучио, тако је морало бити: Веће је продужило да расправља по главној парници, а судија појединац по тужби главног умешача противу оба парничара — у спору од Динара 600.000.—

Наш Грађански парнични поступак ни у једном питању није тако нејасан као у овом. Нејасност је створена на тај начин, што је у § 6 поступка без икакве потребе унета читава трећа алинеја. Ову неразумљиву нејасност Апелациони суд није расветлио, а проблем је сасвим погрешно решио.

Један од узрока такве погрешке лежи у томе, што су преко овог питања нечујно прешли сви наши коментатори, изузев Зуље и Вероне, који уз § 91 излажу једну, а уз § 251 ГПП другу, оној првој сасвим супротну тезу. Изгледа да кривица није до коментатора колико до Нојмана, Шперла, Полака и Клајна, који им за објашњење ове нејасности нису дали материјала, са разлога што та нејасност и не постоји у изворном аустријском закону.

Уосталом изворни пропис у Аустрији је дотериван са више новела а те су новеле биле од утицаја на наш закон од 30 јан. 1922 год. којим је допуњен грађ. поступак на подручју Словеније и Далмације, где је и пре важио аустријски поступак. Тим законом допуњена је царска новела од 1 јуна 1914 године, а у том закону (тач. 4) стоји: „У парницама наведеним у §§ 91 и 92 одлучиваће судија појединац, без обзира на вредност спорног предмета ако иначе судија појединац расправља главну парницу“.

Упоредимо ли овај текст, са трећом алинејом § 6 нашег Грађ. суд. пост. онда нам је јасно, да су аутори новог поступка ову законску одредбу хтели код нас дословно пренети, али су ипак заборавили да је пренесу у целини. Изоставили су на необјашњив начин крај реченице, а баш у том крају и лежи смисао овог закона.

Да би ствар била јаснија § 94 овог закона за Словенију и Далмацију из 1922 године на који се позива и § 6 истог закона предвиђа: да судија појединац одлучује по питању главне интервенције, без обзира на спорну вредност, само ако он расправља главну парницу. Имамо ли на уму овај закон-новелу с једне и наш нови поступак с друге стране, онда видимо да су аутори поступка први пропис имали у виду, кад су редиговали § 91 ГПП.

Док између § 6 и 94 Закона из 1922 нема контрадиције, та се контрадиција ипак јавља између § 6 и 91 нашег новог поступка. Са тог разлога граматичко тумачење доводи нас до немогућег закључка, до којег је дошао Београдски Апелациони суд. Морамо се помоћи логичком интерпретацијом а тај нас пут уводи у стварно решење питања. Тај нам пут намеће и пропис § 7 Аустријског грађ. пар. поступка из којег се преко цитиране новеле родио наш § 6 ГПП.

У Аустријском пропису којему наш пропис одговара, нема ни трага одредби из треће алинеје нашег поступка. Ту и лежи један доказ да је та одредба излишна, али да са њеним тумачењем морамо бити обазриви, кад је већ ту.

Смисао њен може бити само онај, који изворник даје а тај је: По парницама наведеним у § 91 и 93 ГПП расправљаће и одлучивати судија појединац, без обзира на вредност спорног предмета — само онда кад се главна парница пред њим расправља, ако се ради о § 91 или кад је главна парница код њега већ расправљена, ако се ради о § 92 ГПП.

Из овога произилази, да је у један спор који је поведен за Дин. 30.000.— али делимичном исплатом после заснивања спора редуциран на Дин. 10.000 — могуће главно мешање код судије појединца Окружног суда, зато што он главну парницу расправља сходно § 44 ГПП.

Кад не би било одредбе из § 91 и § 6 ГПП онда то не би било могуће са разлога, што је за спорове испод 12.000.— сходно § 44 ГПП надлежан Срески, а не Окружни суд.

Узмимо даљи случај да се код једног Окружног суда између истих парничара води више спорова за које је надлежно и веће и судија појединац, па да се спорови споје у заједничку расправу сходно § 251 ГПП. Ако је реч о три спора које веће споји својим закључком а од којих је вредност првог 25.000.— вредност другог 50.000.— а вредност трећег 500.000.— дин., шта бива кад се тражи мешање у први спор. Пре спајања, тај је спор спадао у надлежност судије појединца, али по тужби за главно мешање неће ипак бити

надлежан судија, већ веће, ако се мешање тражи на основу § 91 и 6 ГПП.

Из закона знамо, да § 91 и 92 дају тужиоцу право избора између два сутска форума: општег форума и посебног форума пред којим се главна парница води (§ 91) или је вођена (§ 92). Изабере ли се општи форум онда се морају поштовати општи прописи о стварној надлежности, а изабере ли се посебни форум из § 91 и 92 онда преко границе стварне надлежности сходно § 93 ГПП ступа у дејство пропис из треће алинеје § 6 ГПП али само уз услов: кад се пред судијом појединцем главна парница води (§ 91) или се водила (§ 92).

Д-р Радоје Вукчевић

О поступку по тужбама због сметања поседа или узнемиравања државине

Тужилачка страна, једна београдска банка, претставила је у тужби, да је један део зграде, сазидане на имању по приложеној тапији, издала под закуп једној другој банци. Закупац је, писмом од 1 августа ове године отказао овај закуп тужиоцу — закуподавцу за 1 септембар и известио га уреченог дана, да му као власнику ставља дотичне просторије на употребу и располагање, предавши му притом и кључеве. Међутим, тужени Петар сметао је тужиоца — закуподавца у поседу на тај начин, што на дан 3 септембра није дозволио, да се у дотичне просторије сместе тужиочеве ствари, већ је спречио њихово усељавање. Зато је тужилац тражио, да суд донесе **коначан закључак**, којим ће утврдити, да претстављено сметање поседа постоји и наложити туженоме, да са тим сметањем престане и да у строгом року од 24 сата напусти дотичне просторије под претњом извршења. Уз тужбу је приложена и тапија, за доказ својине на спорном имању.

Суд је по поднетој тужби одредио рочиште, на коме је тужени, поред осталог, изјавио: да он не стоји у закупном односу према тужиоцу, нити је пак између њега и ранијег закупца постојао однос пазакупа, већ да су му спорне просторије од стране закупца дате на употребу у виду награде за рад; па како између њих још нису извршени обрачуни, то сматра да те просторије држи с правом и да сметање поседа не постоји. Али је суд нашао, да претстављено сметање поседа стварно постоји и донео је предложени коначни закључак. По нахођењу суда, за расправу овога спора важно је то, да између тужиоца и туженога није постојао никакав правни однос, на основу кога би он имао право да држи спорне просторије. Ако је пак између туженога и ранијег закупца постојао однос пазакупа, то је за спорни однос без значаја, пошто се је престанком закупа и пазакуп угасио, те је тако наступило сметање поседа од стране туженог. Овде се је суд позвао и на пропис § 663 гр. парн. пост., по коме: отказ пуноважно учињен према закупцу производи своје дејство и у погледу пазакупа, који је такође дужан да напусти закупљене просторије у означено време, ако не би постојао његов друкчији уговор са закуподавцем.

Против горњег закључка Среског суда за град Београд од 15 септ. 1934 г., П-5350/34, тужени је уложио рекурс Окружном суду, у коме је поред осталог, навео и следеће: „На основу самих навода тужбе, требао је судија да тужбу одбије, јер из исте произлази, да је у последњем фактичном поседу предметних просторија био тужени, а не тужилачка банка и да је сметање настало од стране тужилачке банке, а не од стране туженог. Предмет тужби због сметања поседа је заштита последњег фактичког стања. Само ако би тужилачка банка тврдила и доказала, да је она од 3 августа до 3 септембра т. г. имала у фактичкој државини пред-

метне просторије и ако би тврдила и доказала, да ју је тужени лишио ове државине и насталим сметањем поседа ушао сам у том времену у ове просторије, само у том случају имала би тужилачка банка право да тужбом због сметања поседа тражи, да се ствари врате у последње стање фактичне државине. У нашем случају дакле — а на основу чињеничног стања изнесеног у самој тужби — нема места поступку због сметања поседа (§§ 548—554 гр. п. п.) него поступку у смислу §§ 527—542 и тужби за уступање државине. У поступку о сметању државине тражи се наиме тужбом само да се заштити и поврати последње фактично стање поседа (§ 44 ст. 1 бр. 4 гр. п. п.). Тужбом због сметања поседа не може се тражити повраћај неког правног стања, већ само повраћај последњег фактичног стања. Расправа се мора ограничити само на претресање и доказивање чињенице последњег стања државине и насталог сметања, а ни у ком случају суд поводом државинске тужбе не може да прошири расправу на претресање о праву на државину, о наслову, савесности и несавесности државине или о захтевима штете (§ 551 гр. п. п.). Стога је погрешно првостепени суд, кад се упустио у испитивање тапије и у одлучивање о испражњавању стана, — јер то не може и не сме да буде предмет државинске тужбе.“ — Даље је туженик у рекурсу истакао и то, да у даноме случају нема никаквог „извршног наслова“, на основу којег би тужилачка банка била овлашћена да тражи испражњавање просторија, које су у државини туженога; а да писма, на која се тужилачка банка позива као доказ о престанку уговора о закупу, у погледу њега — туженика претстављају »res inter alios acta« и немају значај вансудског отказа, који се отказ по § 660 гр. п. п. може доказивати само јавним исправама.

Али је Окружни суд за град Београд, својим закључком од 8 октобра 1934 г. Пл-343/34, одбацио рекурс туженика, а побигјани коначни закључак потврдио, наштавши: да је првостепени односно срески суд правилно нашао, да се туженик према тужноцу као сопственику не појављује као држалац спорних просторија, те да у конкретном случају постоји сметање поседа од његове стране. — На тај начин је овај спор окончан, пошто у оваквим споровима, као што је познато, противу закључка окружног као другостепеног суда, нема места даљем правном леку.

Нови грађански парнични поступак, поред многих других процесно-правних установа, које нису постојале у ранијем грађанском судском поступку, садржи и нарочите прописе за поступак по тужбама због такозваног сметања поседа или, друкчије речено, узнемиравања државине. Али су спорови због сметања поседа могући једино у случају: ако се тужбом тражи само да се заштити и поврати „последње фактично стање поседа“. Нарочито је пак карактеристика ових спорова у томе: што се расправа на рочишту одређеном по тужби има да ограничи само на „претресање и доказ“ чињенице последњег стања поседа и посталог сметања, докле је, напротив, искључено свако расправљање о праву на државину, као и о основаности и савесности државине. Међутим, баш у томе ограничењу и лежи сва деликатност таквих спорова и оно што их у правном погледу чини нарочито интересантним. То пак ограничење истовремено доводи у питање и сам практични значај установе о којој је овде реч, те она, бар за сада, у правном саобраћају не пружа оне користи, које је наш законодавац од ње свакако очекивао. И заиста, одрећи суду право, да се у државинским споровима упушта и у оцену квалитета resp. основаности и савесности државине, то у ствари значи те спорове унапред учинити беспредметним и илузорним. Наравно,

ту не може бити речи о једноме дубљем испитивању, које би одговарало мериторној расправи питања о праву на државину или посед, већ суд, у току извиђања, има само да брани и провери: да ли, бар на први поглед, државински основ једне и друге стране пружа довољно ослоња за правилно решење спорнога случаја; тј. на каквим чињеницама заснивају и каквим доказима и разлозима парничне странке бране своје право. Ова пак и оваква оцена у споровима за заштиту државине у толико је потребнија, што је по нашем грађанском законодавству (§ 201 г. з.) заштићена тужбом само *правична државина*, тј. она, која је прибављена на један од начина и основа у закону предвиђених, за разлику од т. зв. *манљиве или вициозне државине*, тј. такве, која је прибављена на један незаконити начин: отмицом, крађом, утајом или преваром (*vi, clam, precario*).¹⁾ А одредбе материјалнога, грађанског права морају и у овоме погледу бити претежније од одредаба грађанскога поступка, које су једино зато и установљене, да би послужиле остварењу оних циљева, који су материјалним правом постављени и обележени. То важи како у случају тужбе узнемиравања или сметања државине у ужем смислу (*interdictum retinende possessionis*), тако и у случају тужбе због одузимања државине над извесним стварима (*interdictum recuperande possessionis*), чији се повраћај тужбом тражи. Али се тужбом, о којој је овде реч, могу користити не само прави или својински држаоци једне ствари, већ и она лица, чија се државинска власт испољава само у материјалном или фактичком држању, које се обично назива придржњштвом или детенцијом. Тако је, на пример, закупац или кирајџија заштићен од узнемиравања у државини закупног добра; заложни поверилац (залогопримац) је заштићен од узнемиравања у државини заложене ствари, и то како према сопственику дотичне ствари (закуподавцу односно залагаоцу), тако и према трећим лицима, — мада су то само обични држаоци или детентори, а не својински, итд.

Иначе, случај који смо овде приказали, не претставља у ствари типичан пример спора по тужбама због сметања поседа, ма да су овакви и слични случајеви у практичном правном животу доста чести. Овде је пак унеколико тангиран и поступак у споровима, који проистичу из т. зв. порабних уговора (уговора о закупу непокретности). Јер је првостепени одн. срески суд свој коначни закључак засновао и на пропису § 663 гр. п. п., по коме: сви откази, налози, одлуке и наредбе, које се издејствују против закупца (порабиоца), а тичу се постојања или престајања порабног уговора, пуноважни су и извршни такође и против пазакупца (узимаоца

¹⁾ У погледу тумачења наведеног законског прописа, има и другачијих мишљења, која су лепо изложена у одличном делу: М и х. П. Ј о в а н о в и ћ, Државина. Њена заштита и одржај Београд 1925. (Библиотека за правне и друштвене науке).

на потпорабу), — у колико се томе не противи правни однос, који постоји између закуподавца (порабодавца) и закупца (узимаоца на порабу). Али је тешкоћа у даноме случају била у томе, што су се закуподавац и закупач споразумели о отказу и уступању закупног добра без интервенције суда, те због тога закуподавац није имао у рукама никакав формални акт власти, на основу кога би се могло дозволити принудно извршење (извршни наслов или основ) према пазакупцу. Међутим, извршна одн. полицијска власт у оваквим и сличним случајевима неће да приступа извршењу без судске одлуке. Те због тога, ако би се узело да овде није имало места тужби због сметања поседа, — како је то туженик у своме рекурсу истакао, — онда би закуподавцу остао на расположењу једино тај дуги правни пут: да у редовном спору, покренутом т. зв. петиторном, а не државинском тужбом, доказује своје право и неоснованост тражења пазакупчевог. А такво решење заиста не би — бар у већини случајева — било ни правично, нити би се слагало са интересима правног саобраћаја и отуда проистичућим обзирима т. зв. правне целисходности. Но, у оваквим споровима уопште, потребна је нарочито велика обазривост и проницљивост судова односно судија, да се прозру праве намере и циљеви парничара. То нам показује и наша досадања судска пракса.

Д-р Адам П. Лазаревић

Случај када није обавезно суђење пред изабраним судом

Фебруара тек. године заступник тужилачке странке поднео је тужбу окружном суду и молио је суд да донесе решење а на основу чл. 2 Уводнога закона за гр. пар. поступак, § 434 г. с. п. и чл. 29 Уредбе о убрзању рада код судских власти од 1921 год.: „Да је за расправу и деобу заједничкога имања тужиоца Јована и туженога Гојка које постоји у у улици надлежан за суђење и пресуђење изабрани суд ...“

Навео је још да су Јован и Гојко наследници свога оца и да Јован не жели више заједницу са Гојком; да је Јован хтео да изврши деобу али се је Гојко узпротивио.

На рочиште тужени није дошао а тужилац је био одбијен од свога тражења пресудом, иако је тражио пресуду по изостанку.

Разлози су ови, између осталог, у пресуди:

„По § 672 ст. III г. п. пост. уговор о изабраном суду мора бити писмен, те као такав мора бити приложен у самој тужби ... Према томе, кад писмени споразум — уговор о изабраном суду није поднет од тужилачке стране а он је у смислу § 672 од III г. п. морао бити поднесен, то тужилачка страна своје тужбено тражење није доказала, тим пре што је одредба § 672 од III г. п. п. императивног карактера, те као таква стављена изван диспозиције странака — § 497 г. п. п.“

Што се тиче тужбених навода по којима су на снази одредбе § 434 г. с. п. за Краљевину Србију и чл. 29 Уредбе о убрзању рада код суд. и иследних власти у в. чл. 2 Уводнога закона за гр. пар. пост., суд налази да су ти наводи неумесни и то по томе:

Седми део Грађ. пар. поступка у свом четвртном одсеку говори о поступку пред изабраним судовима, према чему је материја о изабраним судовима регулисана одредбама новог Гр. пар. поступка, те су по нахођењу суда одредбе грађ. суд. поступка за Краљевину Србију као и Одредбе из Уредбе о убрзању рада код суд. и иследних власти, у колико се односе на

материју изабраних судова, престале важити а ни Уводним законом за гр. пар. поступак нису остале на снази и надаље, и ово с обзиром и на § 340 т. I г. п. п. по коме је предвиђена специјална врста поступка за парнице које се односе на деобу имовине.“

Ова је пресуда била донета почетком марта.

По благовременој жалби тужилачке стране апелациони суд је поништио пресуду својим решењем (закључком) од јуна а са ових разлога: „Уважавајући позив апелациони суд налази, да је нетачан разлог окружног суда, да је нови закон Грађ. пар. пост. укинут § 434 ст. гр. с. п. за Краљевину Србију, јер чл. 2 Увод. зак. за грађ. п. п. остављене су на снази одредбе § 434 гр. с. п. и чл. 29 Уредбе о убрзању рада код суд. и ислед. власти, а по § 5 зак. о устан. ср. и окруж. судова за расправу питања да ли има места обавезном изабраном суду надлежан је срески суд, јер за расправу овога питања по Увод. закону важе одредбе спорног грађ. суд. поступка па и надлежност по закон. о установ. ср. суда.

Стога је пресуда тога суда ништавна и зато је апелациони суд укинуо и наредио да се предмет пошаље среском суду као надлежном.“

Писмом су среском суду била упућена ова акта и суд је одредио рочиште. Тужена страна није опет дошла на рочиште а тужилачка страна затражила је, и овога пута, пресуду због изостанка.

Срески суд је одбио захтев тужиоцев као захтев на закону неоснован.

Овакво је образложење дао срески суд:

1) да институција апсолутне надлежности изабраног суда није предвиђена увођењем новог гр. пар. поступка и, према томе, а на основу чл. 2 Увод. закона за гр. пар. пост. остаје у важности и даље § 434 г. с. п. а са истих разлога остао је у важности и § 5 тач. 3 Закона о установ. среских и окружних судова;

2) да је по § 5 Зак. о установ. ср. и окр. судова, срески суд надлежан да доноси решење у смислу чл. 29 и 30 Уредбе о убрз. рада код суд. и ислед. власти само за случајеве предвиђене у ставу I до 4 тачке закључно § 434 г. п. п.

Па како се у овом конкретном случају појављује питање утврђивања надлежности облигаторног изабраног суда за деобу заједничког имања — смесништва по основу наслеђа о којој материји, уопште, не говори § 434 г. с. п. — то срески суд није уопште надлежан за доношење одлуке о облигаторном изабраном суду, ако би се на овај случај и могао применити § 434 ст. II гр. с. п. о обавезном изабраном суду, јер срески суд је надлежан само за случајеве предвиђене у четири тачке § 434 г. с. п. става I.

На жалост, тужилац је поднео неправовремену жалбу (рекурс) на решење срескога суда; жалба му је била одбијена, он се више није жалио.

И ми се слажемо са апелационим судом да је погрешно гледиште окружног суда у погледу важности § 434 г. с. п. Само, надлежност срескога суда не би могли узети у опште, као што апелациони суд износи у свом решењу, већ само за поједине случаје.

Ова два суда нису цитирали § 22 став 2 Финансискога закона за 1934/35 год. Тај пропис, посредним путем, у главном, потврђује исправност гледишта срескога суда — и уколико се прописи §§ 434—448 г. с. п. и чл. 29 и 30 Ур. о убрз. рада код суд. и ислед. власти односе на деобу имања између задругара, ти ће прописи остати и надаље у важности, све док се не донесе закон о породичним задругама.

Пошто се у том закону и уредби говори о првостепеним судовима, то се према § 22 став 2 Фин. закона има узети срески суд.

— Узгред буди речено, из § 22 став 2 Фин. закона излази, да је § 5 Зак. о устрој. сред. и окруж. судова измењен у толико, што је, сада, и за деобу задругара надлежан избрани суд (обавезни) — од 1 априла 1934 год. — а не окружни суд као што је до тада било.

Најзад, Касациони суд је донео и начелну одлуку а по § 22 тач. 3 Финан. закона за 1934/35, која гласи:

„да прописи §§ 434—448 старог законика о поступку судском у грађанским парницама од 20 фебруара 1865 године и чл. 29 и 30 Уредбе о убрању рада код судских и иследних власти од 22/IV 1921 године, после ступања на снагу новог грађанског парничног поступка од 13 јуна 1929 године нису остали у важности и у погледу деобе између смесничара, задједничара и санаследника који нису задругари“.

Иако средски суд није имао могућности да упути акта вишем суду, јер је тужилац био задоцнио са жалбом, обавезна начелна одлука Касационога суда заобилазним је путем, ипак, потврдила да је закључак средскога суда на закону основан.

Душан П. Мишић

Гарантно писмо једне банке није јемство већ самостална обавеза (§ 829 Грађ. зак.)

Банка Б. Г. издала је банци Ц. Б. гарантно писмено следеће садржине:

„Преузимамо према Вама гаранцију за фирму Б. М. из К. за износ од Дин. 200.000.— коју Вам своту речена фирма дугује с обавезом подмире дана 19 марта 1934 год. Уједно се обавезујемо да ћемо Вам о року исплатити горњи износ са припадајућом каматом, за случај да фирма Б. М. не би испунила своју обавезу“.

Главни дужник Б. М. из К. није обвези одговорила, али обвези није одговорила ни банка Б. Г. позивајући се на пропис § 829 Грађ. зак. о јемству као обвези супсидијерне природе. Тражила је да поверилачка банка прво угужи главног дужника, па да се њој као јемцу обрати само у случају ако се извршна пресуда према дужнику не би остварила.

Поверилачка банка обратила се суду с предлогом да се пресуда донесе по кратком поступку, а Београдски трговачки суд том захтеву није удовољио. Касациони суд под бр. 15410/33 дао је следеће примедбе: „Обвеза тужене банке по горњем писму није акцесорне природе, већ самостална обвеза“, која се показује као чиста и јасна за примену кратког поступка (сада мандатног поступка уз услове из § 641 ГПП).

Београдски Трговачки суд, поступајући по овим примедбама удовољио је тужбеном захтеву и под бр. 31206/33 тужену банку по кратком поступку осудио на плаћање Дин. 200.000.— на који се износ односи гаранција, са интересима и осталим. Ова је одлука постала извршна по старом поступку, а она би постала извршна и у мандатном поступку новог закона, ако за исти постоје услови из § 641. Главну у овоме спору није брзина пресуђења већ сама пресуда, из које се види како наше правосуђе издаваја трговачко од грађанског јемства.

Овај случај, да се прави разлика између трговачког и грађанског јемства није први. На исти начин Касациони суд је дроблем расправно и у споровима бр. 5179/26, 4854/26, 7664/26, 8582/30 и бр. 15774/30. Образложење Касационог суда у овом другом случају из 1930 год. детаљније је: „Гарантно писмо самостална је обвеза банчина која наступа од момента неиспуњавања услова загарантованих у издатом писмену, без обзира на то да ли се поверилац за своје потраживање могао или не да наплати од свог дужника.“

Али ако се нова судска пракса, креће тим правцем, са старијом праксом то није увек био случај. Касациони суд је у ранијим годинама делно сасвим супротно гледиште и банкарску гаранцију сматрао као обично грађанско јемство¹. Ово гледиште заступа и г. Будимир Плакаловић, према којему: „Гарантно писмо издато у трговачком тј. банкарском саобраћају нема никакву привилегију самосталности, већ карактер јемства из општег грађанског законика“.

Новија пракса нема уз себе никакав специјалан законски пропис изузев општих правила о трговачким и грађанским пословима и факта да се пропис § 829 Г. З. налази међу одредбама грађанско-правне природе. Свакако новија пракса више одговара духу закона и природи трговачких послова.

Д-р Радоје Вукчевић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

René Capitant, L'illécite. Tome I. L'impératif juridique. Paris, 1929.
Dietrich Schindler, Verfassungsrecht und sociale Struktur. Zürich, 1932.

У модерној теорији објективног права огледа се једна нова струја. Посумњало се у монистичке теорије које воде рачуна само о једној страни права. Таква је на пример чисто нормативна или идеалистичка теорија за коју је право трансцендентна норма која без икакве везе са државном организацијом и друштвеном стихијом лебди изнад њих. Други је пример једностраног монизма императивна теорија, која сматра да се право ствара од заповести суверене власти без икаквих обзира на правичност и социалну структуру. Трећа је једностраност социолошка теорија која тврди да је објективно право само формална арматура материалне друштвене структуре или превод социалне статике на стручни језик јуриспруденције. Нису се показале довољне ни еклектичке теорије које покушавају да мање више механички стапају различне и чак супротне моменте у шареном појму права, као да разлике и чак супротности ишчезавају пошто се наслажу једна на другу. Типична је у томе погледу Келсенова теорија која покушава да сједини императивни и нормативни моменат допуњавајући државне заповести неком пранормом којом се оне правдају. Све више добија маха идеја да појам објективног права има своју дијалектику и динамику. То значи да, прво, право се састоји од хетерогених елемената од којих сваки тежи што већем изражавају и надмоћности, и, друго, да већ стога оно није укочено, него је увучено у један процес који се никад не зауставља. У јунској свесци овогодишњег „Архива“ писац ових редака приказао је покушаје Швајцарца Туртулдона и Немца Карла Шмита да истакну унутрашњу дијалектику права, чија је

¹) Рад. Милашевић: Архив књ. V. 2 1930 год.

²) Б. Плакаловић: Бранич из 1931 г.

структура према њиховом мишљењу трострука. Али постоје и покушаји да се правна диалектика сведе свега на два начела.

Један од таквих покушаја сачињава докторска теза страсбуршког професора Ренеа Капитана, сина познатог цивилиста Анриа. Пишчева књига коју је Господин Живојин Перић навео у новембарском броју „Архива“ за годину 1934, сачињава само први део једног опсежног истраживања намењеног питању о ономе шта није дозвољено (*illicite*). Ово пак питање налази се у вези са суштином сваког правног прописа. Да ли је такав пропис један императив, другим речима, заповест? Ако јесте, онда се поставља друго питање: је ли овај императив категоричан или услован, хипотетичан; то значи да ли се вели безусловно „немој да убијаш“ или само условно „немој да убијаш, ако желиш да избегнеш казну“.

Пишчева је полазна тачка основна разлика између индикатива и императива. Ова разлика важи не само за граматику, него и за социалну философију. У питању је разлика, шта више, супротност између онога, што постоји, и онога што мора да постоји. Индикатив је познавање стварности, императив пак њено регулисање (стр. 9). Императив је истоветан са вољом (12). Његова правила могу да буду или условна или безусловна, другим речима категоричка. Исто онако као Н. М. Коркунов који прави разлику између техничких и етичких норма (Лекцији по общей теорији права, 1914, стр 30), тако и Капитан сматра да су услови императива техничка правила (14) која се оснивају на индикативном предвиђању (89). Међутим категорички императиви се оснивају на савести. Према томе сваки је императив нешто субјективно (28). И овај субјективизам Капитан схвата не у етичком, него у психолошком смислу, другим речима не као деонтолошку вредност, него као душевну појаву. Услед тога писац у знатној мери брише начелну разлику између императива и индикатива, и то у корист индикатива. Али не види у томе недоследности, јер њему није стало до супротности између обадва елемента. Осим тога неће да се уплете у ма какву трансцендентну метафизику те не уздиже изнад императива норму као самостални деонтолошки пропис. Није правно правило једна норма, него баш императив (55). Овај пак императив потиче од једног индикатива (103), чије је средиште људска свест било индивидуална било социална. У првом случају имамо „идеално право“ (169), коме се масе не покоравају, у другом позитивно право као израз друштвене свести (47, 123). На тај начин Капитан се приближава Дигиевом схватању „правног правила“ као социално-психолошке појаве. Позитивно је право увек категоричко (89). Такви диспозитивни или пермисивни прописи у ствари нису ништа друго до прећутни императиви (75, 79). С обзиром на француску демократију Капитан карактерише позитивно право

као такво које признаје једна социална маса. Његова се правила одређују преко надлежног органа. Један пак орган је надлежан када се маса покорава прописима који потичу од њега (135). „У томе смислу може се казати да је свака надлежност делегирана од стране социалне масе“ (137). На тај начин Капитан се приближава донекле Келсену. Обојица полазе од императивног елемента у праву. Разлика је само у томе што Келсен надовезује императивни елемент на нормативни, док Капитан на индикативни. И код обојице диалектика неприметно прелази у еклектику.

Професор јавног права на Циришком универзитету Шиндлер одустаје од Јелинекова захтева да се строга правна метода не квари „метајуридичким“ моментима. Сматра да на против право долази до пуног изражаја тек у вези са ванправним процесима и облицима. Будући да је структура сваке стварности „поларна“, мора и научна метода да буде диалектичка. Баш у том смислу одржао је године 1931 предавање у секцији за однос између права и државе на конгресу швајцарских правника. Од овог предавања је постала књига са горе наведеним насловом.

Писац одлучно одбија могућност „једнодимензиалне“ правне теорије, било чисто нормативне или, као што се изражава, „нормологичке“, било чисто социолошке. У томе погледу Келсен је онако исто једностран, као и Ерлих или Јерузалим. Много је ефикаснија диалектичка метода која једностраним и зато апстрактним (стр. 16) теоријама противставља конкретно схватање стварности као хетерогене целокупности. Писац примењује на право „биполарну“ (15) диалектику која почиња на антиномији стварности и вредности, социолошке и нормативне методе. Његова је дуалистичка диалектика поред свих својих антиномија помирљива. У томе погледу *mutatis mutandis* потсећа на Прудона, овог, према Херценовом изразу, песника диалектике, чије се тезе и анти-тезе доводе у равнотежу без икакве нарочите синтезе. Шиндлер тврди да су стварност и норма само моменти (16) у некој целини. Тако на пример право и држава поларни су: „право легитимише државу и држава даје праву силу“ која сачињава „социолошки формални моменат у праву“ (19). Зато не ваља Келсенов покушај да се право сматра истоветним са државом (25). Поларни су такође опште или дедуктивне норме и казуси као градиво за индуктивну норму. Однос између норме и стварности се карактерише као узајамна напетост (*Spannung*, 32). Друштвену диалектику писац схвата оптимистички. Њему се чини да у социалној целини влада пажња за саморегулисањем и равнотежом између структуре и функције (58). И антиномија између права и ванправних чиниоца има карактер мирног односа, наиме паралелног или комплементарног, т.ј. допунског (70). Већ Русо подвлачи сагласност између „природних односа и закона“ (76). Пози-

тивни правни поредак је у присној вези са својом средином, коју писац назива француском речју *ambiance* (93). Овакво своје схватање комплементарне поларности писац примењује на једну демократију. Није то француска демократија, чија је унутрашња диалектика прешла сада у оштру кризу, него сталожена швајцарска (133).

Очевидно је да онако исто као и Капитан, Шиндлер не схвата драматички хетерогену структуру и унутрашњу диалектику права. Не противставља као стварности своје врсте његове нормативне, императивне и индикативне елементе. Зато је и он наклоњен да од диалектике начини еклектику. Ипак његова је заслуга као и Капитанова у томе што је покренуо питање о унутрашњој диалектици сваког објективног права.

Евгеније Спекторски

Pierre Guérin, docteur es-lettres, L'idée de Justice dans la Conception de l'Univers chez les premiers philosophes grecs, de Thalès à Héraclite (Paris, Alcan 1934, p. 115).

Поред права као практичне вештине, и изнад њега, постоји и правни феномен као предмет сазнања, најпотпуније изражен у правди, у тој идеји коју човечанство као да није успело, од Аристотела, да обогати ниједним новим значењем. Да ли зато што су Грци појам правде до краја продубили и тиме потпуно исцрпили предмет, или зато што се за нас питања ове врсте уопште не постављају? Кад се има на уму, међутим, да је и Аристотелов рад у овој области био претежним делом само синтетисање грчког размишљања о правди, онда се увиђа сва важност еволуције тога појма код његових претходника. Да изнесе ту еволуцију поставио је себи за сврху писац горње расправе, који се до душе ограничио само на важније филозофе пресократовске епохе; проучавајући појам правде код, у овом погледу четири најинтересантнија претставника пресократовске филозофије, Анаксимандра, питагорејаца, Парменида и Хераклита, он је успео да убедљиво и концизно изнесе све главније моменте те еволуције. Али он не проучава идеју правде саму за себе него нарочито њену улогу у процесу опште активности грчке филозофске мисли; уколико је и на који начин појам правде вршио утицај на мисао првих јелинских филозофа.

Правда се у Грка, познато је, прво јавила као религиозна идеја. Олимпијска божанства, нордијског порекла, уносе у грчку религију социалну ноту: постоји утврђен ред у друштву коме се свако мора потчинити, богови као и људи. Ту нужност персонификује Моара, богиња реда, која је физички вид олимпијске друштвености, она поставља сваку ствар на своје место; Атена, богиња практичне мудрости, учи да свако треба да заузме оно место које му припада; Зевс је ауторитет, принцип сваког друштва; Аполон је носилац умерености,

противник сваког сувишног истицања, заштитник друштvene равнотеже. Ствари треба да остану тамо где им је место, сваки покушај померања је кажњив, неправедан: Прометеј је безбожник јер хоће да поремети утврђени ред. Идеју социалног реда изражавају у митолошком ступњу и богиње Темис и Дике. Темис је друштвена обавеза да се понаша онако како друштво налаже, нарочито да се поштују обичаји, али Темис још не претставља организовану принуду, санкцију. То припада богињи Дике, која има већ карактер физичке нужности. Темис саветује, она је морална друштвена обавеза; Дике се свети, она је позитивно право, рекло би се данас. — Свему је дакле циљ добро функционисање друштва. Чим ко изиђе из обележеног круга он вређа уобичајени ток ствари и живота, наилази на свемоћне силе против којих је немогуће и безбожно борити се. Правда је тако, као нужност, једна друштвена реалност, али истовремено и један концепт који одговара тој нужности.

Анаксимандар је први који ће тај концепт да оплоди и испуни новом садржином: еволуција појединих ствари, тј. њихово издавање из Бескрајнога и враћање у њега, врши се према њему по закону правде. Дике управља еволуцијом ствари и интервенише кад треба да се вастави поремећени ред; друштвена нужност, она је код Анаксимандра постала општом нужношћу која лежи у природи ствари. Тако правда која кроз мит, али из стварности, постаје друштвени закон — сад се враћа у своју првобитну улогу и постаје принцип којим се изражава ред у свету. Правда је ту већ један научни, појам, она је идеја природног реда на којој се може цео један свет изградити. Она није више само претстава једне одређене ствари, она је један принцип, први принцип у историји грчке филозофије. — Питагорејци, који су више истраживали моралне законе владања јединке него физичке, иду у другом правцу и још даље, старајући се да морални закон рационално изразе. Да би се успоставио највиши склад, потребна је у политичком свету, као и у космосу, сразмера и организација елемената; успостављање хармоније припада правди. А пошто број чини суштину ствари и пошто се ствари само кроз бројеве сазнају, то се и правда која на све „примењује једну заједничку меру“ може бројем дефинисати и пропорцијом изразити. Као што површина квадрата не сме да пређе његов обим, тако ни права грађанина не смеју да пређу његову друштвену вредност. Политички режими путем пропорције изражавају правду коју у себи носе: аритметичка пропорција претставља тирански или олигархијски режим, геометријска демократски, а хармонична пропорција аристократски режим. Математички дефинисана, сведена на једнакост и пропорционалност, правда је постала бројем. Не сазнаје се више стварност сама по себи него само међусобни однос ствари; митолошко и чулно сазнање је замењено разумним, бројем.

који је сталан облик у коме се свет открива интелигенцији. И идеја правде је тим спиритуализована, призната је за елеменат интелигентног света, дата јој је највиша реалност. — Код Парменида је правда у неку руку већ изнад истине, јер је критериум по коме се цени истинитост једног мишљења; она је форма а не садржина мисли, она је метода правилног мишљења. Дике је тако код Парменида оличење највише неопходности; она је апсолутна нужност, закон који се не може обићи ако се жели доћи до истине. Парменидова правда уноси у резонување прецизност и диалектичку оштрину, она није закон који управља формирањем стварности, она није ни закон морала, ни предмет мишљења, она је закон самог мишљења: појам закона као нужност уздиже се преко стварности и морала до чистог духа, до принципа противречности. — Хераклит, најзад, који има пред собом физичку, религиозну и диалектичку нужност, значи већ и први покушај синтетисања. Код њега је правда апсолутан захтев у свим тим областима, али се остварује само на релативан начин. Постоје, значи, и неправедне ствари. Логос „који сам себе увећава“ изражава мисао да се све боље уме резонovati што се више резонује: ни правда није само празна мисао, гола истина, него и вредност, као што ни Логос није само непомично биће, него и кретање. Хераклит уноси, тако, у појам правде и динамични елеменат, акцију. Кроз правду се остварује хармонија супротности, те је зато треба открити у бићу путем резонувања, а не само ставити је у бесплодну диалектичку формулу. Ни мистична воља, ни правило владања, ни диалектичка нужност, дакле, него јединствена мера у постајању, формула преображавања која је изван нас, у Логосу. Идеје и сазнање су као речне воде које пролазе, а оно што остаје стално изнад њих то је њихов облик, правда.

Ето то је пут којим примитивна Моара и митолошка Дике воде грчку мисао до сазнања природног детерминизма. Прво мит, па облик еволуције стварности, па закон моралног понашања, закон мишљења, правда најзад означава разумну акцију духа, Логоса, којим се долази до научног схватања природног закона. Тако је захваљујући духовној активности коју је Дике покренула грчка мисао митологију заменила науком. Пратећи правду на овоме њеном путу од мистичног до филозофског облика, приметимо да је она у Грчкој значила много више него данас. Грци су пошли од друштвених закона да би открили природу и опште збивање, док данас наука о правди има супротну тежњу. Филозофија права би данас прво хтела да одгонетне загонетку света, па тек онда да дефинише правду. Наше доба схвата правду садржински, практично, а античка цивилизација идејно. Грчки филозофи су узели идеју правде као реалност, друштвену и религиозну, коју им је пружила средина у којој су живели па су од ње начинили инструмент за конструисање својих

доктрина. Правда је била форма кроз коју су Јелини схватили свет, једна духовна функција, један начин мишљења. Изучавајући правду религиозно, социално и интелектуално, Грк је формирао своје разумевање стварности — правда је била пут којим је грчка мисао себе тражила, такав је закључак ове интересантне књиге.

Б. С. Марковић

БЕЛЕШКЕ

Vladimir Braïkovitch, La Notion et le Fondement de l'héritage dans la „zadrouga“ yougoslave. Extrait des Annales de la Faculté de Droit d'Aix, Nouvelle Série — № 20, Aix-en-Provence, Imprimerie Universitaire-Truphème successeur, 1931., 19 pages.

Dr. Vladimir Braïkovitch, Étude historique sur le Droit Maritime Privé du Littoral Yougoslave, Marseille, Société anonyme du Sémaphore de Marseille (ancienne Maison Barlatier), 1933, 348 pages.

Г. Владимир Брајковић, који је био међу најбољим студентима своје генерације на Београдском Правном Факултету где је одлично дипломирао, отишао је потом, као питомац Министарства Просвете и Министарства Саобраћаја, за Приватног Поморско Право на Универзитету у Aix-en-Provence или Aix-Marseille (за разлику од Aix-les-Bains, Савоја, и Aix-la-Chapelle) и ту је, после врло успешних студија, добио највиши универзитетски степен, докторат, са тезом чији наслов смо исписали мало час. Необичне вредноће, Г. Брајковић је, и за време школовања, врло интензивнога, у Ексу, успео да се бави и темама из других области Приватнога Права а не само овима из Приватнога Поморскога Права. Поименце, у Семинару за Докторат из Грађ. Права (Conférences de Doctorat de Droit civil) истакнутога правника и професора права, Г. Aulagnon-a, и подстакнут његовим изврсним предавањима (год. 1929.—1930.) о „Основима Наслеђа“ (Fondements de l'Héritage), Г. Брајковић је дао и читао једну расправу о Наследном Праву у Југословенским Породичним Задругама коју смо горе навели. Како је и колико Г. проф. Aulagnon ценио тај рад најбоље се види по томе што је исти рад добио места у самој органу

(часопису) Правнога Факултета у Ексу, „Annales de la Faculté de Droit d'Aix“, откуда је он затим оштампан и засебно. Треба, заиста, уписати у заслугу Г. Брајковићу да је, и од своје стране, допринео упознавању, код културних и великих нација Запада као што је Француска Нација, једне од најоригиналнијих и најинтересантнијих правно-економских установа данашњег Права у опште а, специјално, Права Европскога. Југословенска породична задруга показује да садашње, буржоаско-индивидуалистичко, уређење породице као и садашњи приватно-правни облик својине нису једино решење и да су у друштву могућне и организације сличне организацији југословенских породичних задруга. Може бити да је људска будућност баш у економско-етичким организацијама основаним, мање више, на бази данашњих југословенских породичних задруга. Осим тога, а за време свога бављења на Екском Универзитету, Г. Брајковић је објавио још три добра рада из Поморскога Права у „Архиву“ и то: *Консуларна Служба у нашем Поморском Праву* (Бр. 1.—2., 1929. год.), *О Судару на Мору* (Бр. 5., 1930.) и *Спасавање и Помагање на Мору* (Бр. 4., 1931.). Затим је дошла његова докторска дисертација.

Као што смо имали већ прилике то приметити и на другом месту, на нашем, Београдском, Универзитету, Приватно Поморско Право није било предавано (предавано је било само Поморско Јавно Право али то као део Општега Међународнога Јавнога Права): како није било *предмета* није било ни науке. Предмет науке овде, море, добили смо ми тек у Великом Рату и Уговорима о Миру од год. 1919. (Сеп-Жерменски) и 1920. (Уговор Трианонски): раније, пре тога Рата, нама су недостајала

„плућа“ (т. ј. море) којима „народи дишу“ (па, дакле, свакако, благодарећи чему они могу и да постоје), како смо ми, Срби, тада тврдили и они који су, у Европи, подржавали наше националне тежње. Разуме се да је то била само једна платформа (крилатица) у нашој народносној борби, јер н. пр. Швајцарска нема тих „плућа“ (мора), што јој ништа не смета да буде једна држава којој многе државе са врло пространим плућима те врсте могу завидети на њеном ступњу културе и општега напретка. Исто тако, ни Чехословачка нема мора и опет, у колико знамо, она због тога није ни најмање несрећна. Међутим, после Рата, и поред теорије о неопходној потреби, за егзистенцију једног народа и државе, да се имају морска плућа, ипак су Мировним Уговорима, где су главну реч водили баш прератни поборници исте теорије, две државе, Аустрија и Мађарска, дотле снабдевене реченим плућима, остављене без њих. Једна од тако честих примена онога што је, изгледа, рекао Alexandre Dumas fils: „Qu'est-ce que c'est que le devoir? Le devoir c'est ce que nous exigeons des autres“ (Шта је то дужност? Дужност је оно што захтевамо од других) односно: Les principes c'est ce que nous exigeons des autres (Принципи то је оно што тражимо од других).

Према томе, док су пре Рата други Југослaви вени т. ј. Словенци, Хрвати и Црногорци могли да се баве, и фактички бавили су се, Приватним Поморским Правом (в. н. пр. од Г. Брајковића у његовој тези наведене радове: *Stražnjicky Dr. M., O Reformi Pomorskog Privatnog Prava*, „Мјесећник“, Загреб, 1913., *Strohal Dr. J., Statuti primorskih gradova i općina, bibliografski nacrt*, изд. Југославенске Академије Знаности и Уметности, Загреб, 1911., *Dr. Marko Kostrenčić, Pomorsko Pravo u Statutima Primorskih naših gradova i Otoka*, „Мјесећник“, 1914.—1915.), јер су њихове државе биле једновремено и приморске државе, дотле српски правници могли су се одавати тим студијама тек пошто су и они, стварањем заједнице, Југословенске Државе, добили предмет за те студије т. ј. источну обалу Јадранскога Мора. И тако су од тада правници хрватски (н. пр., Г. Ј. Мосан, пок. А. Верона, на велику штету југословенскога правништва још у добрим годинама умрлога; в.; између осталогa

његову, А. Вероне, изврсну расправу: *Неколико разматрања de lege lata и de lege ferenda приликом првога решења Стола Седморице о поморско-правним пословима*, „Архив“, 1922.) и словеначки добили, у истој правној области, и српске писце и сараднике, што ће, надамо се, још више омогућити успешан развој, и код нас, Науке о Приватном Поморском Праву.

О тези Г. Брајковића гледаћемо да, доцније, донесемо опширнији приказ у „Архиву“ — ако нас не би дотле ко други предухитрио — а сада ћемо само напоменути још то да је тај рад Г. Брајковића наишао на најбољи пријам код специјалиста, као што се то види из рецензија објављених у: „Revue de Droit maritime comparé“, Paris, juin, 1933., „Bibliographie balkanique“, Paris, 1933., „La Méditerranée“, Revue internationale illustrée des intérêts généraux des 20 pays, méditerranéens, Marseille, № 1-er Mai 1933 (чланак Г. Gaston Valran-a: *Le Droit maritime sur le Littoral Yougoslave*), у „Јадранској Стражи“ 1933. год., бр. 7. [чланак Г. Др-а Вјекослава Шкарице, Сплит: *Развиштак Поморскога Приватнога Права на Југословенским Обалама* (Осврт на повјесну студију д-ра Вл. Брајковића); исти чланак изишао је и у београдском „Правосуђу“, Београд, 1933., у „Privredni“, мјесећнику Trgovinsko-Industrijske Komore у Zagrebu, Juli-August, 1933.], у „Мјесећнику“, Glasilu Pravnickog Društva, Zagreb, br. 4 i 5, 1933. Тако исто донели су веома повољне приказе и листови: „Mémorial d'Aix“, № du 9 avril 1933, „Marseille-Matin“, 5. Avril 1933., „Le Sémaphore de Marseille“, 10. avril, 1933., „L'Esprit de Belgrade“, 28 mai, 1933., „Novo Doba“, Split, 13. Маја, 1933., „Политика“, Београд, 1. Мај, 1933. („Значајан научни рад о нашем поморству“. Теза Г. др Владимира Брајковића“, од М. Ж. Д.).

Осим Г. Брајковића, имамо, међу нашим, српским, правницима, још једног стручњака за Приватно Поморско Право: то је Г. Др. Борђе Мирковић, доцент Београдскога Правнога Факултета, који је, такође, по одличној свршеноме Правном Факултету у Београду, био, као питомац Задужбине пок. Милана Марића (Београд), на студијама реченога Права у Бордо-у. Г. Мирковић је ту положио докторат права: теза му је била: *Navire et Patrimoine de mer*, Bordeaux, 1932. Од

колике је вредности ово дело Г. Мирковића, о томе врло речито сведочи предговор који је, за исто дело, написао професор Г. Мирковића на Универзитету у Бордо-у, Г. Julien Bonnesse, један од најистакнутијих и најпознатијих млађих професора Права у Француској. (О његовом скоро објављеном капиталном раду: *La Pensée juridique française de 1804 à l'heure présente. Ses variations et ses traits essentiels. Tome I. Considérations préliminaires. Analyse descriptive des doctrines. Leurs classifications et leurs représentants.* Delmas éditeur, Bordeaux, 1933, 631 pages; tome II: *Examen critique. — Essai d'explication de l'inquiétude juridique contemporaine. Indice de réaction. — Conclusion.* Bordeaux, 1933., 314 pages, написао је један опсежан и врло стручан приказ-студију проф. Београд. Правног Факултета, Г. Др. Ђорђе Тасић, у „Архиву“, бр. од 25. Новембра и од 25. Децембра, 1933. год.)

Као што видимо, тезе Г. Г. Мирковића и Брајковића се допуњују. Прва је из области доктрине а друга из области историје Приватног Поморског Права. Дакле, код ова два млада научна радника имамо управо, узимајући их оба заједно, једну целину: и данашње стање дотичне правне гране и историски пут којим се дотле дошло (са примедбом само да се рад Г. Брајковића ограничава, у начелу, на историју Југословенског Приватног Права, док је питање којим се бави у својој дисертацији Г. Мирковић из општег Приватног Поморског Права). Другим речима, имамо оно што је битност сваке социалне науке: *прошлост* и *садашњост* (целокупну еволуцију) а *будућност* — то није у нашим, људским, него у другим, много јачим, рукама.

Ж. М. Периф

Нови пољски превод Винодолског закона. — Др. Станислав Боровски, доцент Варшавског универзитета на новооснованој катедри историје словенских права, замислио је серију публикација материјала за семинарска вежбања из историје словенских права. Ове године објавио је прву свеску, која садржи законик цара Стефана Душана 1349 и 1354 г. у оригиналном тексту и пољском преводу са потребним глосаром (в. наш приказ у *Архиву*, XLV, 529—531). Ових дана изашла је друга свеска, посвећена

Винодолском закону, — *Dr Stanislaw Borowski, Materiały do cwiczeń seminaryjnych z historii prawodawstw slawiańskich. II. Statut Wiodolski z roku 1288, Warszawa, 1935.* У приступу издавалац наводи преписе и штампана издања Винодолског закона, као и његове преводе на стране језике. Затим иде текст В. З., подељен на чланове, и сваки је члан дат у оригиналу и одмах у пољском преводу. Још 1858. објавио је пољски превод В. З. Вацлав Александар Мајејовски у VI свесци своје чувене Историје словенских права, превод који је био извршен на основу текста В. З. објављеног 1843 г. од Антуна Мажура-нића Боровски даје свој нови превод, за који се послушно издањима Ј-гића и Костренчића. Превод Боровског је потпуно исправан. За текстом иде кратки азбучни глосар, у коме су објашњени преко 40 термина и израза из В. З. На крају наведена је исцрпна библиографија. Поздрављамо вредну публикацију г. Боровског, која ће без сумње много допринети упознавању пољских студената са историским споменицима словенских права.

Т. Тарановски

Roger Bonnard, Précis de droit administratif. Partie generale. Librairie du Recueil Sirey, 1932, ст. 598 (са регистром), 8^о.

Проф. Роже Бонар, једно врло лепо име у француској науци јавног права, специјално административног, и филозофије права познат је по својим: *Précis de droit administratif* и *Précis de droit public* за ђаке, о којима је овде било речи, као што је било речи и о научном раду овога научника, једног од најбољих ученика Дигна.

У овој књизи чији смо наслов горе исписали Роже Бонар обрађује административно право на широј основи као прави систем, и већ је издао прву свеску (том) коју сада бележимо. У овој, првој свесци, он обрађује ове појмове и питања. У првој књизи, посвећеној општим појмовима о држави и администрацији излаже питање о интервенционизму државе, о функцијама државним, о интервенционизму администрације, о органској подели функција, субјективним јавним правима, административном спору. У другој књизи, посвећеној општој теорији о административној јавној служби, говори о јавним вла-

стима, принципима локалне администрације, о административној организацији департмана, затим о организацији општине, организацији града Париза и департмана Сенског. У другом одељку о јавним функционерима, и то: о правној природи положаја и именовања чиновника. У трећем о доменима, и то: о појму јавног домена, о режиму приватног домена. У четвртом одељку о специјалним облицима организације јавних служби, и то: јавних установа и уступљене службе (концесије).

Он је у овом делу дао више места теорији него што је раније чинио. Ипак он не оптерећује књигу цитирањем литературе, него се ограничава да да у уводу књиге преглед неколико најважнијих систематских дела француске литературе. Изузетно наводи теориску дискусију и литературу, где му се чини нарочито важно за његово лично гледиште и школу коју заступа. Карактеристично је за његова гледишта да признаје постојање субјективних јавних права, која Диги није признавао. Исто тако да он даје места у својим схватањима теорији о ступњевитом постајању права, заступаној од бечке нормативне школе. Па ипак, за разлику од њих, признаје да се може говорити о судској функцији или акту у материјалном смислу. То је таман гледиште које смо од увек заступали у чланцима на француском и нашем језику.

Књига Бонарова, важна, прегледна, прецизна и јасна, биће од велике користи и помоћи нашим правницима.

Ђ. Тасић

Dr Stanko Majcen, Komentar zakona o gradskim opštinama. Beograd 1935. Izd. preduzeće Geca Kon, Str. XIII+335. Г. д-р Мајцен, познати коментатор Закона о општинама и један од сарадника на доношењу Закона о градским општинама дао је обиман коментар овог новог закона. И ако се одредбе ова два закона често разликују, њихов је дух исти. Г. д-р Мајцен наводи да је „остварен јединствен тип града по угледу на јединствену сеоску општину, са демократски организованим одлучујућим и извршним органом; према пореклу посла делокруг се дели на самоуправни и наложени (што се у нашој стручној литератури назива *пренесени*), с тим

да послове наложеног делокруга врши искључиво извршни орган; финансије су доведене у ужу везу с државним, но без претензије на ма какву реформу из основа; надзор државне власти је ограничен на случајеве повреде закона и важних општих државних интереса, итд.“ Отступања у овом закону од Закона о општинама постоје утолико, уколико се и градске општине разликују од сеоских; интелектуални ниво популације, привредна структура и социјални односи, техничка уређења, финансијски извори и сви остали моменти по којима град отскаче од села, морали су да добију видног израза и у норми. Отуда и коментари овог закона разликују се у многим од коментара Закона о општинама. Сем тога, стручна литература у току последње године знатно се развила, а постоје већ и први почеци праксе у примењивању Закона о општинама, које је коментатор искористио при изради овог коментара Закона о градским општинама.

И. П.

Прошо Љубо Влачић, Пројекат основног закона о верама и међуверским односима. Прештампано из „Новог Источника“. Сарајево 1934, стр. 23. — Интерконфесијско питање у нашој земљи је једно од оних питања, која још непрестано очекују своје решење. У међувремену многобројни сукоби услед нерешеног питања све више истичу његов значај и потребу да се оно што пре мериторно уреди. 1928 године једна комисија претставника усвојених вероисповести израдила је пројекат закона о верама и међуверским односима, и тај је пројекат објављен путем штампе. После тога времена, низом закона и уредаба уређене су поједине вероисповести, али је међуверско питање остало отворено. Наш познати црквеноправни писац г. Влачић, који је у своје време у нашем часопису изнео примедбе на поменути пројекат, објавио је сада свој предлог за уређење овог проблема, како сам наглашава „у јединој жељи, да би ово животно питање покренуо са мртве тачке, и позваније и способније понукао на решење истога.“ Његов предлог је доста исцрпан и рађен је у облику предлога закона (садржи 82 члана). Подељен је у петнаест глава: о слободи вере и савести, о усвојеним верама, њиховој равноправности

и државној заштити, о условима за законито признање једне вере, о државној погодности и помоћи верама и врховном надзору, о верским властима, звањима и јавним органима, о верским свечаностима и јавним функцијама, верским гробљима, верским школама, верској припадности деце, о иступању из једне вере и прелазу у другу веру, о међуверском брачном праву, браку наших држављана у иностранству и браку странаца у Југославији. Радећи овај рад Г. Влацић се у главном користио искуством које је у том погледу стечено у Аустро-угарској. Не улазећи за овај мах у појединости његовог Пројекта, желимо само да скренемо пажњу наших читалаца на овај интересантан прилог за решење акутног међуверског проблема у нас.

И. П.

Прегледи а) државних службеника пензионера-ки и инвалида и личних и материјалних расхода по државном буџету: б) бановинских (самоуправних) службеника, пензионера-ки и кичних и материјалних расхода по бановинским (самоуправним) буџетима за 1934/35 годину. — Издање Министарства финансија. Београд 1934 — Буџетско одељење Министарства финансија у 11 прегледа који су овде изложени даје нам за буџетску 1934/35 годину бројно стање државних службеника, пензионера, личних и породичних инвалида, и њихове припадности како по државном буџету тако и по бановинским. Исто тако изведен је преглед личних и материјалних расхода и преглед прихода од дажбина. У свим овим прегледима изведена је разлика између чињеничног стања према буџетима за 1934/35 и 1933/34 годину. Ови прегледи својим статистичким подацима о државним службеницима и пензионерима употпуњују већ ретке статистичке податке о државним службеницима и могу корисно послужити свакоме ко се буде интересовао поодобије за питање државних службеника. Било би веома интересантно и корисно да је изведен и посебан преглед, који би нам изнео какви су резултати постигнути овогодишњим уредбама и правилицима о смањењу података на скупоћу који су цело то питање решавали на један особени начин који заслужује статистички преглед својих последица. Треба напоменути да ће ови статистички прегледи одговорити својој

намени само ако и у будуће буду систематски обрађивани и не појављују се повремено већ периодично сваке године. На тај начин користили би при решавању деликатног питања решења личних расхода.

Д. Ђ. Д.

Pravnički godišnjak za 1935 godinu. (Prije Juridčki kalendar). Izdaje „Themis“ Zagreb. — Овогодишње издање познатог „Јуридичког календара“, загребачког издавачког предузећа »Themis«, појавило се под новим насловом, у прошлогодешњем формату велике четвртине. Очеvidно је да је редакција обратила пажњу на примедбе стручних часописа поводом ове публикације, једине у нашој држави која садржи попис нашег правништва, и многе омашке досадашњих издања су исправљене у овогодишњем. Списак правничког особља у државној служби, адвоката и њихових правника употпуњен је и објављен је према стању на дан 5 новембра ове године, дакле према најновијим подацима. Ваља одати признање уредништву на томе, али ова тежња да се пружи најновији подаци вероватно је онемогућила да се изради и регистар имена, што је највећи недостатак овог издања. Уз календарски део и попис правника у нашој земљи додат је списак наших правних часописа, као и попис средских судова, средских начелстава и општина у Југославији. Најзад је додат дневник рочишта и рокова, пошто је књига намењена као приручник практичара правника.

И. П.

Исправка. — У чланку М. В. Кукољца штампаном у свесци *Архива* за октобар о. г. наведено је, да од. 2 § 332. гр. п. п. не постоји у Ауст. грађанском поступку у одговарајућем § 237. који му је изворник, што је нетачно у толико, што овај одељак није постојао само у § 237. Закона од 1895. год., већ је овај одељак уметнут у изворник у 1914 год., додатком друге реченице уз § 237. Како писац није имао при руци Закон од 1914 год., већ само стари закон од 1895 г., то је дошло до погрешног тврђења, што овим исправљамо. **М. В. Кукољца**

Пажња претплатницима. — Моле се Г. Г. претплатници *Архива*, да при обнављању прешлале, као и приликом сваке промене адресе, доставе администрацији тачну адресу на коју желе да им се часопис шаље.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1934, бр. 11. — Д-р Драг. Јанковић: Ремон Поенкаре. — О. Б. Благојевић: Луј Барту. — Драгослав П. Борђевић: Брачни правилник Срп. православне цркве. — Будимир Плакаловић: Повлачење тужбе и одрицање од тужбеног захтева. — Д-р Јулај Кулаш: О слободи воље у кривичном праву. — Ђурђе Г. Максимовић: О надлежности по главном мешању (§§ 6, 91 и 93 Гр. п. п.). — Миодраг Т. Стојановић: Тужба због ништавости и тужба за обновљење.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1934 бр. 21—22. — Д-р Мих. П. Чубински: Наша материјално-правна и судска реформа. — Д-р Н. В. Краински: Опасно криминално стање. — Ф. Е. Луваж: Неколико мисли поводом агентата на Њ. В. Краља Југославије. — Сек. Н. Кецојевић: Нови средски и окружни судови на територији Апелационог суда у Скопљу и Великог суда у Подгорици и ступање на снагу Закона о суд. крив. поступку од 1929 год. на овим правним подручјима. — В. Балтазар: Идентификовање крвавих мрља — корисно поступање при откривеном злочину.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1934, бр. 11. — Стојан Јовановић: Потпуна реорганизација судова. — Јосиф Фаденхехт: Обичајно право у Бугарском грађанском праву. — Божидар Томовић: Наслеђивање материнства према наследном обичајном праву у Црној Гори. — Д-р И. Матијевић: О одговорности железнице при превозу робе. — Д-р Радоје Вукчевић: Смисао § 90 меничног закона или: Ко може тражити амортизацију менице. — Иво Станош: О амортизацији меница. — Ст. Јелисављевић: Да ли је школска општина правна личност? — Д-р Људевит Шварц: О сиромашком праву. — Д-р Милан Вакањац: Још о даривању без "праве" предаје. — Александар Маклецов: Триализам санкција у Југословенском кривичном праву. — Д-р Август Мунда: Пренсковални запор в постопку зопер мајше малолетнике. — Боривоје Д. Петровић: Саучешће схваћено са гледишта de lege ferenda. — Д-р Душан Станојевић: Процена спорног предмета од стране тужиоца.

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ в Ljubljani) 1934, šteв. 10—12. — Ob tragični smrti kralja Aleksandra I. — D-r Avgust Munda: Problem sterilizacije in kazensko pravo. — D-r Stojan Bajič: O prekočasnem delu. — D-r Leo Pretner: Stvarna pristojnost obrtnega sodišča в Ljubljani po novem obrtnem zakonu. — D-r Anton Stuhec: Zakonito zavarovanje odškodninskih zahtevkov zaradi nezgod в avtomobilskem prometu.

НОВЕ КЊИГЕ

Liubomir Bayalovitch, Docteur en Droit, Lauréat de l'Institut de Droit Comparé de Lyon, L'Unification du Droit du Change. Comparaison entre les principes de la Loi Uniforme de Genève et ceux du Droit Cambiaire Anglo-Américain. Lyon, 1934, p. XXVI + 500. Bosc frères, M. & L. Riou, éditeurs.

G. Tassitch, L'idée du droit social (Extrait de la Revue internationale de la théorie du droit, VIII, 4, 1934).

Проф. Е. В. Спекторский, *Либерализмъ.* Љубљана, 1935, стр. 13.

Занатство Јужне Србије. Стање занаштва у Вардарској бановини и рад Занатске коморе у Скопљу у 1933 години. Спремно д-р Часлав М. Никитовић, главни коморски секретар. Скопље, 1934, стр. 259, цена 25.— дин Издање Занатске коморе у Скопљу.

Despot Ostojić, Naše radničko i nameštениčko zakonodavstvo. Beograd, 1934, str. 153. Izdanje časopisa „Ekonomsko-finansijski život.“

Dr. Ferdo Culinović, predsednik Okružnog suda, Žena u našem krivičnom pravu. Beograd, 1934, str. VI + 118; cena 20.— din.

ANALI PFBT anali.rs

Уредник

Власник у име Правног факултета

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ

Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ

15, Алексе Ненадовића, тел. 27173 и 2014*

47, Његошева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“, Живојин Д. Благојевић

Кнез Михаилова улица бр. 3 — Тел. 21-450